

55265

55265

A JACENTIA TUDOR VESCELI
ROMANIA
KAROLI MARGHET

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMANIA
FILIALA CLUJ

ANUARUL
INSTITUTULUI DE ISTORIE
DIN CLUJ

1968 NOV 29

XI

1968

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMANIA

55285

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
FILIALA CLUJ

ANUARUL
INSTITUTULUI DE ISTORIE
DIN CLUJ

XI

1968

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. C. DAICOVICIU, redactor responsabil;
Acad. D. PRODAN, Prof. ȘT. PASCU, m. coresp. al
Academiei Republicii Socialiste România,
Prof. V. CHERESTEȘIU, Prof. MIHAIL DAN,
Conf. I. KOVÁCS.
Secretar de redacție: Conf. B. SURDU

Redacția și administrația:

Filiala Academiei Republicii Socialiste România
Cluj, str. Republicii 9.

ACADEMIA REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
FILIALA CLUJ

ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE
DIN CLUJ

TOMUL XI

1968

SUMAR

Pag.

Omagiu academicianului Constantin Daicoviciu, la împlinirea a 70 de ani de viață	7
M. DAN, P. TEODOR, A. RĂDUȚIU, Ideea de unitate a poporului român oglindită în istoriografie	25
A. DOLGA, Contribuția românilor bănățeni la Unirea din 1918	59
N. GIURGIU, Populația Transilvaniei în perioada Unirii	73
ȘT. PASCU, Desăvârșirea unității de stat a poporului român	79
I. CICALĂ, Desăvârșirea unității politice — factor important al înche- gării forțelor proletariatului român	135
I. BATHORY, Dezvoltarea industriei extractive a metalelor prețioase după Unirea Transilvaniei cu România	159
ȘT. PASCU, M. ȘTIRBAN, Bibliografia Unirii Transilvaniei cu România. 1 Decembrie 1918	171
GH. DUZINCHIEVICI, Un nou document asupra activității răzvrătitoare a călugărului Sofronie din Cioara	259
D. PRODAN, Memoriul clerului unit, din 1791	263
S. RETEGAN, Problema agrară în dezbaterile dietei de la Sibiu	279
H. MUREȘAN, Date cu privire la restricțiile comerciale față de România, impuse de guvernul austro-ungar în anii 1878—1879	291
B. SURDU, Conferința de constituire a Partidului național român din Ungaria (1881)	307
GH. HRISTODOL, Aspecte privind lupta pentru pământ a țăranimii din județul Cluj (1934—1938)	327
RECENZII	341

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE SOCIALISTE DE ROUMANIE
FILIALE DE CLUJ

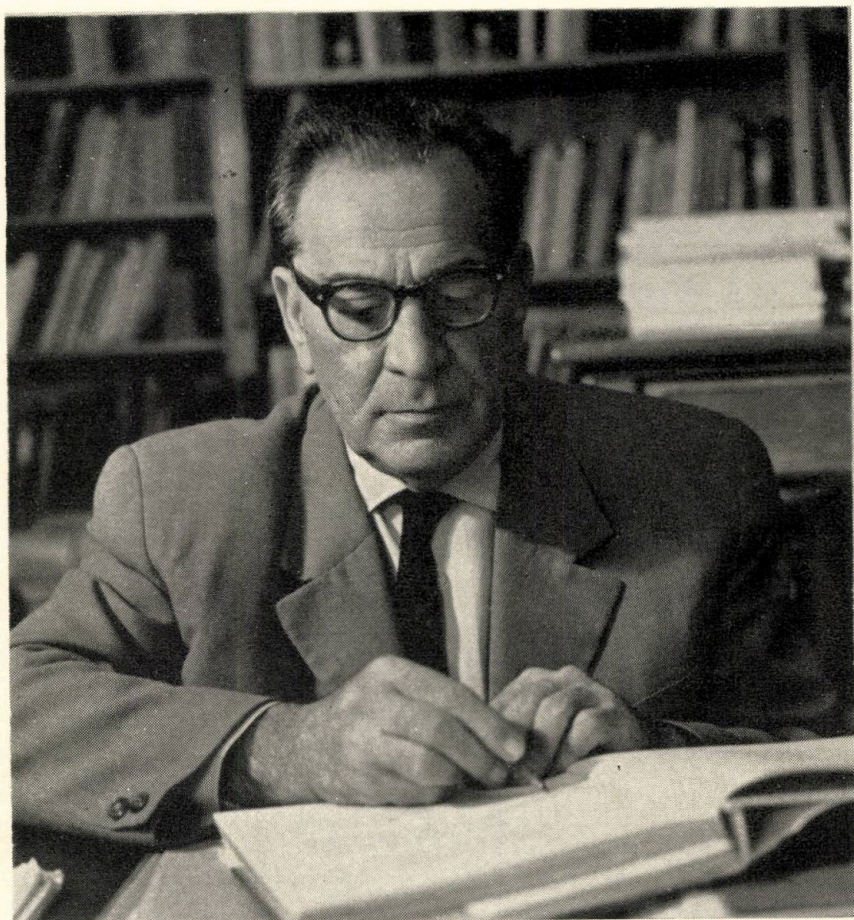
ANNUAIRE DE L'INSTITUT D'HISTOIRE
DE CLUJ

TOME XI

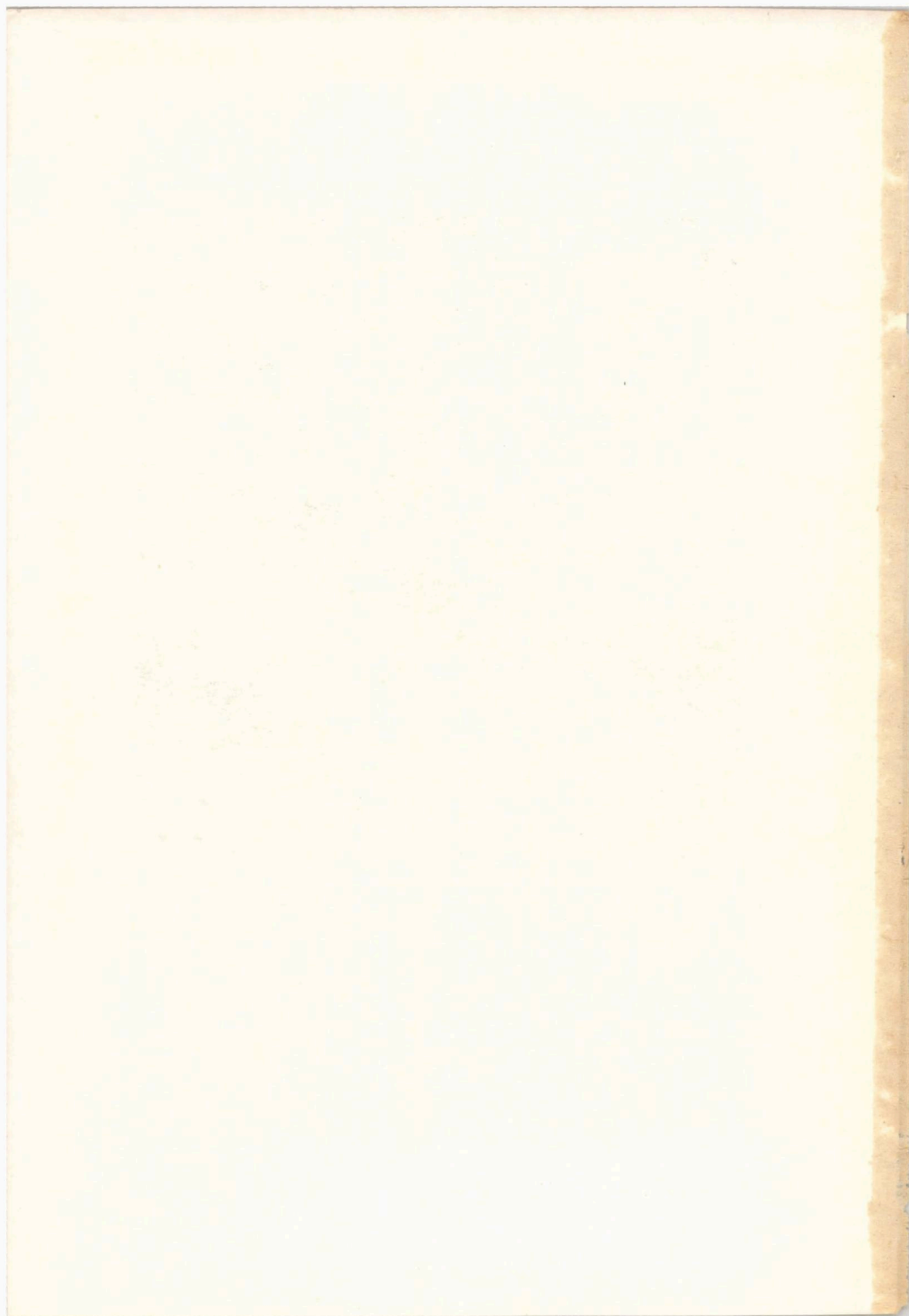
1968

SOMMAIRE

Hommage à l'académicien Constantin Daicoviciu, à l'occasion de l'accomplissement de 70 ans de vie	7
M. DAN, P. TEODOR, A. RĂDUȚIU, L'idée de l'unité du peuple roumain reflétée dans l'historiographie	25
A. DOLGA, La contribution des Roumains du Banat à l'Union, à l'an 1918	59
N. GIURGIU, La population de la Transylvanie à l'époque de l'Union	73
ȘT. PASCU, Le parachèvement de l'unité d'état du peuple roumain	79
I. CICALĂ, La réalisation de l'unité politique — facteur important de l'union des forces du prolétariat roumain	135
L. BATHORY, Le développement de l'industrie extractive des métaux précieux après l'Union de la Transylvanie avec la Roumanie	159
ȘT. PASCU, M. ȘTIRBAN, La bibliographie de l'Union de la Transylvanie avec la Roumanie, le 1 ^{er} Décembre 1918	171
GH. DUZINCHIEVICI, Un nouveau document sur l'activité révolutionnaire du moine Sofronie de Cioara	259
D. PRODAN, Le mémoire du clergé uniata, de 1791	263
S. RETEGAN, Le problème agraire dans les débats de la diète de Sibiu	279
H. MUREȘAN, Données relatives aux restrictions commerciales envers la Roumanie, imposées par le gouvernement austro-hongrois en 1878—1879	291
B. SURDU, La conférence de constitution du Parti National Roumain de Hongrie (1881)	307
GH. HRISTODOL, Aspects de la lutte pour la terre de la paysannerie du département de Cluj (1934—1938)	327
COMPTES — RENDUS	341

C. Daiçoviciu

OMAGIU ACADEMICIANULUI CONSTANTIN DAICOVICIU LA ÎMPLINIREA A 70 DE ANI DE VIAȚĂ

A cuprinde în câteva pagini activitatea și personalitatea acad. C. Daicoviciu este o încercare temerară. Încercarea este îndrăzneată, deoarece multilateralitatea omului și a înfăptuirilor sale, ca profesor erudit și savant cu renume mondial, îndrumător competent și animator entuziast, cetățean vrednic și luptător neobosit pentru propășirea societății noastre noi, au înscris brazde adânci în cultura și știința românească, în viața obștească a orașului unde-și desfășoară activitatea și a țării întregi.

Acad. C. Daicoviciu s-a născut acum 70 de ani, în familia învățătorului din părțile Caransebeșului, Damaschin Daicoviciu. Acolo a învățat mai întâi buchile, pentru a-și perfecționa apoi învățătura la liceele din Lugoj și Caransebeș. De pe atunci predilecția tinărului elev spre clasicismul grec și roman era vădită.

Și-a putut împlini dorința de a deveni profesor de limbi clasice în 1918, când, după patru ani de război, cu toate nenorocirile ce însoțesc războaiele, se înscrie la Universitatea din Cluj.

La capătul celor patru ani de studii sirguincioase, încununate cu „magna cum laude” și doi ani de foarte folositoare ucenicie ca practicant la Institutul de studii clasice de pe lângă Universitatea din Cluj, tinărul de 24 de ani pășea în viață cu o remarcabilă pregătire clasică și istorică, bagaj prețios ce-i va fi însoțitor toată viața. Remarcat încă de atunci de învățatul profesor Vasile Bogrea, tinărul licențiat își înscrie prezența științifică prin studii mai modeste la început, prin săpăturile de la Ulpia Traiana (Sarmizegetusa) și prin rapoartele cu privire la acestea.

Studiile la Roma, ca bursier al Școlii române, îi îmbogățesc cunoștințele, îi perfecționează metodele de cercetare, îi largesc orizonturile științifice. Rod al celor doi ani de studii, investigație și observație, sînt două lucrări mai întinse despre *Castrimoenium* și *Italici în Dalmația*, valoarea căroră este reală și astăzi.

Acum 40 de ani își începea prof. C. Daicoviciu cariera didactică propriu-zisă, în calitate de asistent, încununit cu titlul de doctor în istorie antică și arheologie. De atunci și pînă astăzi a fost neîntrerupt profesor și dascăl. Se încadra și tinărul asistent, apoi conferențiar și profesor, în rîndul profesorilor de mare prestigiu științific, animați de dorința sinceră

de a face din tînăra Universitate a Daciei Superioare o cetate nouă a științei românești, după împlinirea idealului de unitate de stat. Se realizează, astfel, într-un scurt răstimp, prin energia și entuziasmul, sîrguința și priceperea unei tinere generații de profesori-oameni de știință, un centru cultural de binemeritat nume în țară și străinătate.

*

Numele acad. C. Daicoviciu evocă în mintea celor ce-l cunosc mai întîi pe profesor, pe magistrul, în cea mai înaltă accepțiune a cuvîntului. *Magister* și *didaskalos* exprimă ceea ce poate fi mai nobil și mai frumos: a învăța și a educa pe cei mai tineri, a împărtăși tuturor din comoara științei și învățaturii adunată cu trudă și cu pasiune zi de zi, din tinerețe pînă la vîrsta septuagenarului.

Frumoasă și nobilă misiune, dar grea și plină de răspunderi. Sînt mulți profesori, de diferite grade, de diferite vîrste, de diferite specialități. Magistri și dascăli, însă, sînt puțini. Între aceștia este și Constantin Daicoviciu. De acum patru decenii, și pînă astăzi, a fost mereu dascălul, magistrul elevilor, al studenților, al colaboratorilor. Totdeauna plin de solitudine: și atunci cînd vorbea elevilor seminarului pedagogic pe care-i învăța tainele limbii latine și frumusețea literaturii clasice, și cînd vorbea studenților, cărora le împărtășea și le împărtășește din comorile culturii antice, din bogăția culturii materiale și spirituale a dacilor și romanilor, din tainele vieții desfășurate pe meleagurile țării noastre sau în alte părți în vremuri acoperite de ceață, din ispititorul proces de formare a limbii și poporului român.

Ca profesor și savant C. Daicoviciu a cultivat și cultivă mereu pasiunea pentru nou și noutate, descoperind alte cărări luminoase, drumuri ascunse altora. Magistrul Daicoviciu a știut și știe alege totdeauna ce este mai prețios și mai permanent din noianul de știri și informații cuprinse în literatura antică și în studiile moderne. A știut și știe reînvia cu măiestrie strălucirea vremurilor de mult apuse, prin ce au avut ele mai semnificativ, mai uman: lumea greacă și lumea romană, viața dacilor în toate timpurile, sub toate înfățișările, în toate împrejurările, tainele formării limbii și poporului român.

Cu cît entuziasm și pasiune nobilă înfățișa elevilor mai tineri și mai vîrstnici, știința sa larg cuprinzătoare, la care adăuga intuiția adînc pătrunzătoare, însoțite de verva sa scilpitoare. Niciodată plictisit, niciodată apatic, niciodată nepregătît în postura de magistrul, de dascăl, totdeauna înarmat cu știința stoarsă din izvoare, dar și cu ultima noutate apărută într-o revistă de specialitate din țară și străinătate, se prezenta dascălul în fața discipolilor. De aceea l-au ascultat și-l ascultă, l-au stimat și-l stimează.

Paralel și într-o indestructibilă legătură își desfășoară activitatea de profesor și aceea de cercetător și de om de știință. Din ceea ce culegea în zilele și nopțile de studiu, aplecat peste tomurile îngălbenite de vreme,

ca și peste cele proaspăt apărute, împărtășea și împărtășește adeseori și elevilor, iar din această împărtășire de la catedră de multe ori se nășteau și se nasc idei noi, rezultau ipoteze și concluzii originale, fructificate apoi în studii erudite. Se înșiruie, astfel, într-o bogată listă, variată ca tematică, unitară prin problematica ei, studii după studii, ce îmbogățesc revistele din țară și pe cele din străinătate, conferă prestigiu științei românești în lumea internațională.

Generația tânără de profesori învățați de la Universitatea clujeană era datoră a împlini goluri create în știința istorică românească din Transilvania. I se impuneau acestei generații noi orientări științifice și investigații cu caracter fundamental, mai ales pe meleagurile Transilvaniei, vatra bogatei civilizații dacice și romane. Împins de curiozitatea-științifică iscoditoare, de pasiunea vie pentru nou și noutatea de certă însemnătate, pentru valorile umane permanente, tânărul profesor îmbogățește prin activitatea sa cîmpul de cuprindere a monumentelor de cultură dacică și romană, impulsionează noi inițiative, deschizătoare de drumuri. Cercetările de la castrul roman Micia se alternează și se împletesc cu cele de la cetățile dacice din Munții Orăștiei, începutul cărora îl face cetatea dacică de pe Cetățuia de la Costești. A fost și a rămas o împlinire fericită a cercetărilor dacice și romane, unele explicîndu-se mai bine prin celelalte, pentru ca din acest studiu paralel să rezulte o mai veridică cunoaștere, atît a remarcabilei civilizații dacice, cît și a celei strălucitoare romane. Fiecare cercetare arheologică, fiecare popas mai atent asupra izvoarelor scrise, însemna o nouă descoperire ce îmbogățește paginile revistelor *Anuarul Comisiei Monumentelor Istorice. Secția pentru Transilvania*, *Anuarul Institutului de studii clasice* sau ale altora, cum a fost *Dacia* condusă de Vasile Pirvan. Sînt lămurite, astfel, în chip veridic, monumentele sculpturale și epigrafice ale Daciei romane, problema numărului geto-dacilor, cea dintîi împărțire a Daciei, etimologia Sarmizegetusei, cele dintîi monumente creștine din Dacia Traiană, sanctuarele dacice din Munții Orăștiei și multe altele.

Se apropia cu pași siguri, prof. Daicoviciu, de o concluzie de importanță deosebită: Dacia liberă și Dacia romană reprezintă două epoci deopotrivă de glorioase, care explică un proces istoric de inestimabilă însemnătate — etnogeneza poporului român în spațiul carpato-danubian. Această concluzie constituie axa principală a sintezei din 1938: *La Transylvanie dans l'antiquité*, îmbogățită mereu în cele două ediții următoare, din 1943 și 1945, îndreptățind aprecierea unui savant străin, care socotea cartea „un model de monografie pentru o provincie romană”. Model de monografie în care istoria se completează cu arheologia și aceasta cu filologia, toate la un loc susținînd, ca niște coloane puternice, edificiul Daciei antice. Valoarea sintezei, sprijinită de o metodă de cercetare modernă, se impune și prin judecata cumpănită și prin discernămintul științific remarcabil, slujind, astfel, interesele științifice și interesele naționale deopotrivă, într-o vreme și într-o lume în care numeroase lucrări, în chip deliberat, ignorau adevărul, servind interese străine științei. Valoa-

rea operei *Transilvania în antichitate* sporește și prin faptul că istoria veche a țării este încadrată în aria geografico-politică mai largă a lumii romane în general și a sud-estului european îndeosebi. Prin aceste calități lucrarea și-a păstrat valoarea, fiind consultată cu deosebit folos de toți cei ce se preocupă de asemenea probleme.

În lucrările sale de pînă acum a fost prezentă, implicit sau explicit, o altă mare problemă a istoriei poporului român, aceea a continuității. Ceea ce adunase cu migală vreme de peste 15 ani, rînduiește prof. Daicoviciu metodic și atent în sinteza cuprinzătoare din 1940 cu privire la *Problema continuității în Dacia*, în care teoria lui Roesler este zdruncinată în fundamentele sale cu argumente istorice îmbogățite în raport cu cele folosite de marii istorici Xenopol și Onciul, la care adaugă argumentele filologice și mai ales cele arheologice necunoscute la sfîrșitul secolului trecut, cînd își scriseseră istoricii pomeniți lucrările lor cu privire la continuitate.¹

Anii 1940—1944 impuneau oamenilor de știință îndoite îndatoriri: de a dovedi cu argumente științifice puternice și convingătoare dreptatea cauzei poporului nostru pe de o parte, iar pe de alta de a lupta pentru salvarea țării din prăpastia în care o aruncase regimul fascist și colaborarea cu Germania hitleristă. Profesori-cetățeni, savanți-patrioți își îndeplinesc cu cinste amîndouă misiunile. Înfruntînd primejdia ce-i amenința la tot pasul pentru convingerile lor progresiste, ignorînd privațiunile de tot felul, cauzate de consecințele războiului, aceștia lucrează cu pasiunea susținută de convingerea în dreptatea cauzei pe care o îmbrățișară, în laboratoare, biblioteci, arhive, șantiere arheologice pentru a întări cu noi cărămizi edificiul științei românești. Puternic convinși că progresele științei nu sînt asigurate decît într-o societate clădită pe principii democratice, într-o societate în care cei mulți, producătorii valorilor materiale și spirituale sînt cinstiți după cuviință, acești dascăli patrioți luptă din răputeri pentru făurirea unei asemenea societăți și în țara noastră.

Între oamenii de știință și de cultură patrioți a fost și profesorul Constantin Daicoviciu.

Scoțînd la lumină noi dovezi cu privire la strălucitoarea civilizație dacică în complexul din Munții Orăștiei sau pe valea Sebeșului, îmbogățîndu-și mereu cartea despre *Transilvania în antichitate*, omul de știință cunoscut pînă departe în lumea savanților se asociază acelui mînunchi de buni patrioți, de recunoscută valoare științifică și culturală, cerînd, în primăvara anului 1944, schimbarea radicală a politicii țării, prin ieșirea din războiul antisovietic și alinierea țării puterilor aliate: U.R.S.S., Anglia, S.U.A., Franța etc.

Victoria insurecției armate din 23 August 1944 a deschis largi orizonturi culturii și științei, prin fundamentarea ei pe principiile teoretice și metodologice ale materialismului dialectic și istoric, a oferit mari perspective cercetării și certe posibilități de activitate creatoare oamenilor de știință, literă și artă. Pentru ca aceste posibilități virtual existente să se

transforme în realități concrete, era nevoie să se învingă alte greutăți, inerente împrejurărilor de război, sporite însă și mai mult prin activitatea antipatriotică a unor forțe retrograde care se obstinau să țină mersul societății în loc. Se cereau alte eforturi pentru dovedirea eliberării științei de îngrădirile învechite și pentru învingerea greutăților de toate felurile. Pas cu pas, pe măsura desăvîșirii revoluției burghezo-democratice, forțele progresiste cuceresc poziții tot mai însemnate în viața de stat, în conducerea instituțiilor cultural-științifice. Prof. C. Daicoviciu este în primele rînduri ale oamenilor de știință și ale cetățenilor patrioți doritori de înnoiri revoluționare. Decan al Facultății de litere și filozofie în 1945—46, ministru adjunct la Economia Națională mai întîi și apoi la Învățămînt în 1946—1949, cercetător pasionat și entuziast al cetăților dacice din Munții Orăștiei, unde inaugurează o etapă nouă, de mare anvergură și amploare, director al Institutului de istorie al Academiei reorganizate, rector al Universității din Cluj din 1956, director al Muzeului de istorie din Cluj din 1960, Constantin Daicoviciu este, la Cluj, în fruntea cetățenilor-savanți și cetățenilor-dascăli.

Vreme de 20 de ani a organizat și a îndrumat, a inițiat și a condus cele mai de seamă acțiuni științifice în domeniul istoriei, în Cluj și de multe ori în întreaga țară, în calitate de președinte al Secției de științe istorice a Academiei, între 1959—1967, membru al Consiliului Național de Cercetare Științifică, vicepreședinte al Consiliului național al istoricilor din România și în multe alte funcții de mare răspundere.

Această perioadă este vremea maximei sale desfășurări științifice — ca și a altor numeroși oameni de știință din țara noastră —, desfășurare exprimată în amploarea cercetărilor la complexul cetăților dacice din Munții Orăștiei, descoperind alte componente însemnate ale acestora: Piatra Roșie, care s-a învrednicit și de un studiu monografic, Blidaru, Dealul Grădiștei, un adevărat oraș al dacilor, Fetele Albe etc. Aceste cercetări, conduse personal și îndeplinite cu ajutorul unui grup de tineri arheologi învățați și entuziaști, vrednici discipoli ai magistrului lor, au făcut și fac cunoscut lumii întregi un popor eroic atît în munca pașnică, cît și în apărarea pămîntului și libertății sale, un popor cu o civilizație asemenea contemporanilor greci și romani, cu o organizare de stat evoluată, cu o viață economică apreciabilă, cu o viață spirituală complexă, cu o cultură căreia nu-i era străin nici scrisul, nici cunoștințele de medicină, de astronomie, de arhitectură și construcții, civile și religioase.

Cercetările din această vreme s-au extins, cu aceeași competență și pasiune și asupra epocii romane. Dovezile cu privire la supraviețuirea și conviețuirea dacilor cu romanii, la romanizarea intensă a Daciei cucerite, la persistența masivă a romanității în Dacia după retragerea oficialității romane în vremea împăratului Aurelian, înlocuiesc teorii în mare circulație odinioară și neabandonate cu totul nici astăzi de unii pseudo-cercetători, cu dovezi arheologice concrete și puternice, care demonstrează în chip convingător adevărul cu privire la persistența neîntreruptă și viabilitatea romanității la nordul Dunării. Concluzia acestor cercetări este

că romanitatea locală a fost temelia etnică și fermentul ce a determinat prefacerile istorice din perioada migrației popoarelor barbare sau din perioada de trecere la feudalism.

Pe baza unei asemenea încheieri logice, descifrarea complexului proces al etnogenezei poporului român se înțelege mai limpede în aspectele sale esențiale: componentele etnice și lingvistice, vremea și locul de formare a poporului român și a limbii sale. Fiecare studiu, tangențial sau special, oferă noi argumente, noi teze și ipoteze, devenite bun comun astăzi nu numai la noi în țară, ci și în marea majoritate a cercurilor savante străine. Capitolele de sinteză din *Istoria României*, din *Istoria Transilvaniei* și lucrarea *La formation du peuple roumain et de sa langue* sint considerate pe bună dreptate în lumea științifică ca autorități respectate în materie.

Informarea străinătății cu privire la problemele majore ale istoriei poporului român o îndeplinește academicianul Daicoviciu și nemijlocit, prin prezența sa prestigioasă la cele mai de seamă congrese, colocvii, simpozioane științifice internaționale. În aceste areopaguri savante, cuvântul său competent este ascultat și respectat. Este explicația alegerii sale ca membru al unui număr însemnat de instituții științifice străine, începând cu Institutul arheologic german din Berlin, continuând cu Societatea de studii latine din Paris, apoi Academia austriacă de științe din Viena, Comitetul internațional de științe istorice etc.; este explicația încoronării activității sale cu premiul internațional Herder în luna aprilie a acestui an.

Personalitate marcantă în știință și în învățămînt, a ridicat școala istorică clujeană la un prestigiu ce-i asigură un loc de cinste în știința românească și în cea internațională.

La Cluj au existat școli pe domenii: arheologică, de istoria românilor, de istoria universală, de studii clasice, care și-au avut vrednici maeștri, profesorii: Ioan Lupaș, Alexandru Lapedatu, Silviu Dragomir, Dimitrie Teodorescu, Vasile Bogrea, Ștefan Bezdechi, pentru a-i aminti doar pe unii dintre cei decedați. Școli care s-au impus, fiecare în domeniul său. Prin reorganizarea Academiei, în 1948, toate aceste părți ale cuprinzătoare științe istorice, din antichitatea îndepărtată și pînă în zilele noastre, au fost adunate la un loc, atît din punct de vedere științific, cît și organizatoric. Institutul de istorie și arheologie al Academiei, Facultatea de istorie a Universității și Muzeul de istorie al Transilvaniei, cu aceeași conducere, aceeași bibliotecă, cu colaborări concrete în cercetarea unor probleme majore, la care participă deopotrivă cercetători de la Academie și corpul didactic de la Facultate, cu ședințe comune de comunicări și de dezbateri științifice, cu concentrarea în același loc, de multe ori în aceleași birouri, a cercetătorilor Academiei și a corpului didactic. Aceasta este școala nouă istorică condusă și îndrumată de prof. acad. C. Daicoviciu, cu competența-i cunoscută și cu energia-i recunoscută.

Acad. C. Daicoviciu nu a fost și nu este doar un savant de cabinet. Pentru el acumularea și însușirea științei este legată organic de nevoia

de a comunica și a împărtăși și altora din comoara adunată. Și nu numai știință erudită, ci în aceeași măsură experiența de viață.

Activitatea obștească în înțelesul înalt al noțiunii, pentru binele poporului, este o altă trăsătură de seamă componentă a personalității acad. Daicoviciu. Membru al Consiliului de Stat de la înființarea acestui înalt for politic, deputat în Marea Adunare Națională de peste 20 de ani, membru al biroului regional, azi județean Cluj al P.C.R., membru marcant în numeroase comitete și comisii, centrale și locale, prof. C. Daicoviciu își dezvăluie o altă înfățișare, tot atât de prestigioasă și competentă, de cetățean al statului nostru socialist, cîștigîndu-și merite recunoscute în propășirea țării spre zorile comunismului.

Magistru și dascăl al celor mulți, inițiator și organizator, îndrumător și animator al instituțiilor culturale și al cercetării științifice, cetățean aplecat la nevoile obștești, totdeauna optimist și entuziast, a fost acad. C. Daicoviciu de la vîrsta maturității și a rămas pînă la aceea a maximeilor împliniri. Dictonul predilect al acad. Daicoviciu de a face toate lucrurile *cu știință și conștiință* i se potrivește sîesi în toată plinătatea sa.

BIBLIOGRAFIE CONSTANTIN DAICOVICIU

(1923—1968)

1. *Inventarul monumentelor și obiectelor istorice și artistice săsești din Transilvania* de M. Csáki (traducere de C. Daicoviciu). Cluj, Cartea Românească, 1923, 43 p.
2. *Raport cu privire la lucrările din al doilea an de funcționare (1922—1923) al Comisunii Monumentelor Istorice, Secția pentru Transilvania*. Cluj, Cartea Românească, 1923, 16 p.
3. *Fouilles et recherches à Sarmizegetusa. 1er Compte rendu*. **Dacia**, 1924, t. 1, p. 224—263.
4. *Raport cu privire la lucrările din 1924 ale Comisiunii Monumentelor Istorice, Secția pentru Transilvania*. Cluj, Cartea Românească, 1926, 42 p. (1 hartă).
5. *La Romania e la minorità ungherese della Transilvania*. Roma, La Vita Italiana, 1926, 20 p.
6. **Dacica I. S. M.**, 1927, a. 4, p. 520—521.
7. **Dacica II. S. M.**, 1927, a. 4, p. 563—564.
8. *Castrimoenium e la così detta „Via Castrimenesi”*. **E.D.R.**, 1926—1927, t. 4, p. 29—71.
9. *Dezlegarea unei enigme*. [Inscripția deasupra ușii ce duce în interiorul soclului Columnei lui Traian]. **S. M.**, 1928, a. 5, p. 125—126.
10. *Raport asupra cercetărilor arheologice de la Sarmizegetusa în anii 1924—1928*. **A.C.M.I.T.**, 1926—1928, a. 1, p. 206—215.
11. *Un ghid latinesc al Transilvaniei*. **A.C.M.I.T.**, 1926—1928, a. 1, p. 173—188.
12. *Dare de seamă asupra lucrărilor Comisiunii Monumentelor Istorice, Secția pentru Transilvania, în anii 1926—1928*. **A.C.M.I.T.**, 1926—1928, a. 1, p. 249—252.
13. *A merge; Fossatum — sat. Dacoromania*, 1927—1928, t. 5, p. 477—479.
14. *Limes Dacicus*. **S.M.**, 1929, a. 6, p. 167—168.
15. *Cronica arheologică și epigrafică a Transilvaniei (1919—1929)*. **A.C.M.I.T.**, 1929, a. 2, p. 299—320. (Cu un rezumat în l. italiană).
16. *Bănatul și arheologia (Cîteva probleme)*. **An. Banatului**, 1930, t. 3, nr. 2, p. 1—3.
17. *Cercetări arheologice în Banatul de sud*. **An. Banatului**, 1930, t. 3, nr. 4, p. 10—25 (în colaborare cu I. Miloia). (Cu un rezumat în l. italiană).
18. *Notiziario archeologico ed epigrafico della Transilvania (1919—1929)*. **B.A.I.S.M.**, 1930, t. 1, nr. 3, p. 25.
19. *Gli Italici nella Provincia Dalmatia*. **E.D.R.**, 1928—1930, t. 5, p. 57—122. — Rec.: W. Kubitschek, **Ph. W.**, 1932, a. 52, nr. 50/52, col. 1533—1537.
20. *G. G. Mateescu, Strămoșii noștri. Dacoromania*, 1929—1930, t. 6, p. 481—482.
21. *Filip Horovitz, Cînd încetează stăpînirea romană în Dacia Traiană? Dacoromania*, 1929—1930, t. 6, p. 482—483.

22. *Micia I. Cercetări asupra castrului. A.C.M.I.T.*, 1930—1931, a. 3, p. 3—43. (Cu un „Supliment epigrafic“ și un rezumat în l. italiană).
23. *O contribuție la „Prosopographia Imperii Romani saec. I—III“*. (În: Închinare lui N. Iorga, Cluj, Institutul de istorie universală, 1931, p. 129—132).
24. *Fouilles de Sarmizegetusa. Deuxième compte-rendu (1925—1928)*. **Dacia**, 1927—1932, t. 3—4, p. 516—556.
25. *Contribuții la syncretismul religios în Sarmizegetusa. A.I.S.C.*, 1928—1932, a. 1, part. 1, p. 81—88. (Cu un rezumat în l. franceză în partea a 2-a, p. 67—68).
26. *Monumente inedite din Dacia. A.I.S.C.*, 1928—1932, a. 1, part. 1, p. 112—126. (Cu un rezumat în l. germană în part. a 2-a, p. 69—70).
27. *Un nou „miliarium“ din Dacia. A.I.S.C.*, 1928—1932, a. 1, part. a 2-a, p. 48—53. (Cu un rezumat în l. germană la p. 72).
28. *Notițe arheologice și epigrafice. A.I.S.C.*, 1928—1932, a. 1, part. a 2-a, p. 58—63. (Cu un rezumat în l. italiană la p. 73).
29. *Varia. 1. Petronius, Sat. 41, 2; 2. O inscripție în latina vulgară la Ulmetum. A.I.S.C.*, 1928—1932, a. 1, part. a 2-a, p. 63—64.
30. *Petre Drăgoiescu, Limba latină pe (sic) inscripțiile din Dacia. Contribuții epigrafice. Dacoromania*, 1931—1933, t. 7, p. 368—369.
31. *Problema numărului geto-dacilor. Observații asupra unei lucrări recente. G.R.*, 1934, t. 2, nr. 6, p. 366—375.
32. *Sarmizegetusa. G.R.*, 1934, t. 2, nr. 12, p. 629—633.
33. *La première division de la Dacie. A.I.S.C.*, 1933—1935, a. 2, p. 71—77. — Rec.: D.M. Pippidi, **R.E.C.**, 1935, t. 2, p. 424—425.
34. *Observații cu privire la noua etimologie a Sarmizegetusei. A.I.S.C.*, 1933—1935, a. 2, p. 176—180.
35. *Există monumente creștine în Dacia Traiană în sec. II—III? A.I.S.C.*, 1933—1935, a. 2, p. 192—209.
36. *Dacia. În jurul unor probleme din Dacia romană. A.I.S.C.*, 1933—1935, a. 2, p. 240—256.
37. *Contribuții la bibliografia Daciei romane (1920—1935). A.I.S.C.*, 1933—1935, a. 2, p. 259—283 (în colaborare cu M. Macrea).
38. *Epigraphica Christiana Graeca. Verbul συναστρέω*. (În: Fraților Alexandru și Ion I. Lapedatu la împlinirea vârstei de 60 de ani. București, M. O., Impr. Națională, 1936, p. 253—256).
39. *Mausoleul Aureliilor de la Sarmizegetusa. Sargetia*, 1937, t. 1, p. 1—23 (în colaborare cu Oct. Floca). (Cu un rezumat în l. germană).
40. *La Transylvanie dans l'antiquité*. Bucarest, 1938, 95 p. (8 pl.) — Rec.: W. Ensclin, **Ph.W.**, 1940, a. 60, col. 160—162, rec. reprodușă în traducere românească: **G.G.**, 1941, t. 1, p. 123—124, sub titlul: *Un istoric german despre „continuitate“*; E. T. Salmon, **Cl.W.**, 1939, t. 32, p. 129; A. Alföldi, **Bibl. Pann.**, 1940, t. 5, p. 6; D.M. Pippidi, **R.C.**, 1940, t. 11—12, p. 250—251; K. Horedt, **Südost-deutsche Forsch.**, 1939, t. 4, p. 456—457; V. Chapot, **R.E.A.**, 1938, t. 40, p. 473—474.
41. *Sarmizegetusa (Ulpia Traiana) în lumina săpăturilor. A.C.M.I.T.*, 1932—1938, a. 4, p. 353—413.
42. *Sarmizegetusa (Ulpia Traiana) în lumina săpăturilor*. Cluj, 1938, 62 p. (3 pl.); ed. a II-a, Cluj, 1939, 66 p. (3 pl.). — Rec.: D. Adameșteanu, **R.I.R.**, 1940, t. 10, p. 426—427; D.M. Pippidi, **R.C.**, 1940, t. 11—12, p. 251; O. Klett, **S.V.**, 1938, t. 61, p. 280—281.
43. *Problema continuității în Dacia. Cîteva observații și precizări de ordin istorico-arheologic. A.I.S.C.*, 1936—1940, a. 3, p. 200—270. — Rec.: Al. Procopovici, **Dacoromania**, 1941, t. 10, 1, p. 94—97; K. Horedt, **Südost.-Forsch.**, 1940, t. 5, p. 355; M. L(upaș), **A.I.N.**, 1939—1942, a. 8, p. 432—434.
44. *Le problème de la continuité en Dacie. Observations et précisions d'ordre historique et archéologique*. Bucarest, 1940, 72 p. (2 pl.). (Extr. din *Revue de Transylvanie*, 1940, t. 6, p. 3—72). — Rec.: A. W. Byvanck, **Museum**, 1941, t. 49, col. 65—67; N. Bănescu, **B.Z.**, 1941, t. 41, p. 545; A. Alföldi, **Bibl. Pann.**, 1941, t. 6, p. 64—65.

45. *Neue Mitteilungen aus Dazien (Funde und Einzeluntersuchungen)*. **Dacia**, 1937—1940, t. 7—8, p. 299—336. — Rec.: A. Alföldi, **Bibl. Pann.**, 1941, t. 6, p. 24—25; R. Vulpe, **Balcania**, 1944, t. 7, 1, p. 263—265.
46. Alföldi András, *Dákok és rómaiak Erdélyben (Daci e Romani in Transilvania)*. **Dacia**, 1937—1940, t. 7—8, p. 456—459.
47. A. Alföldi, *Die Roxolanen in der Walachei*. **Dacia**, 1937—1940, t. 7—8, p. 459—463.
48. *Templul maurilor din Micia. Templum deorum Maurorum Miciensium. Sargetia*, 1941, t. 2, p. 117—125. (Cu un rezumat în l. germană).
49. *Noi discuții în jurul originii românilor*. **G.G.**, 1941, t. 1, p. 106—108.
50. Ion I. Nistor, *Romanii în Transilvania. Notă critică*. **Timișoara, Luceafărul**, 1941, in-8, 8 p. (Extr. din rev. **Luceafărul**, 1941, a. 1, nr. 9).
51. *Spațiu și popor dacic*. **Transilvania**, 1941, t. 72, nr. 5—6, p. 359—370.
52. *O senzațională descoperire arheologică în Transilvania*. [Inscripția descoperită în com. Biertan, sec. IV, „Ego Zenovius votum posui“]. **Transilvania**, 1941, t. 72, nr. 8, p. 575—578. Reprod. **G.G.**, 1942, t. 2, p. 93—96.
53. *Muzeul Bănățean din Timișoara*. **Transilvania**, 1941, t. 72, nr. 10, p. 729—731.
54. *Un nou mit [pan-thracic]*. **Transilvania**, 1941, t. 72, nr. 10, p. 745—746. Reprod. **G.G.**, 1942, t. 2, p. 110—111.
55. *Bănatul și iazygii*. **Apulum**, 1939—1942, t. 1, p. 98—109.
56. *Cîteva cuvinte în legătură cu organizația Daciei*. **Transilvania**, 1942, t. 73, nr. 12, p. 958—963.
57. *Raportul Institutului de studii clasice al Universității clujene*. **A.C.M.I.**, 1942, p. 99—105.
58. *Daker und Rumänen*. (In: **Siebenbürgen**, București, 1943, vol. I, p. 175—186). — Rec.: R. Vulpe, **Balcania**, 1944, t. 7, 1, p. 265.
59. *Dovezile arheologice ale continuității*. **Transilvania**, 1943, t. 74, nr. 1, p. 1—6.
60. *Dovezile arheologice ale continuității*. (In: C. Daicoviciu, E. Petrovici, I. Moga, R. Vuia: *Problema continuității în Dacia*. Patru conferințe la Universitatea-Radio. Sibiu, Astra, 1943, p. 5—10 (Bibl. Astra). — Rec.: C. C. Giurescu, **R.I.R.**, 1943, t. 13, p. 85; A. Iordănescu, **R.I.R.**, 1944, t. 14, p. 124—125).
61. *Din trecutul pămîntului românesc: localizarea Daciei Malvensis*. **Transilvania**, 1943, t. 74, nr. 1, p. 70—74.
62. *Asupra unor lucrări în legătură cu Dacia romană*. **A.I.S.C.**, 1941—1943, a. 4, p. 282—320. (Cu un rezumat în l. germană, p. 327—328).
63. *Bemerkungen zur Frage der „slawischen“ Bodenfunde aus Dazien*. **A.I.S.C.**, 1941—1943, a. 4, p. 180—185.
64. *Siebenbürgen im Altertum*. Bucurest, 1943, 243 p. (33 pl.). — Rec.: E. Antoni, **Deutsche Forsch. im Südosten**, 1943, t. 2, p. 667—670; E. Swoboda, **A.A.**, 1948, t. 1, 2, p. 46—49.
65. *La Transilvania nell'antichità*. Bucurest, 1943, 223 p. (33 pl.). — Rec.: I. I. Russu, **Transilvania**, 1943, t. 74, p. 470—474.
66. *Dare de seamă asupra cercetărilor de la cetățile dacice*. (In: *Raport asupra activității științifice a Muzeului Național de Antichități în anii 1942 și 1943*. București, 1944, p. 12—15).
67. *Nesciendi ars...* [Răspuns lucrării lui D. Tudor: *Sextus Iulius Possessor in Dacia*]. Sibiu, 1944, 26 p.
68. *Sarmizegetusa et ses environs*. Bucurest, 1944, 49 p. (16 pl.).
69. *La Transylvanie dans l'antiquité*. Bucurest, 1945, 269 p. — Rec.: D. M. Pippidi, **R.H.S.E.E.**, 1946, t. 23, p. 342.
70. *Herodot și pretinsul monotheism al geților*. **Apulum**, 1943—1945, t. 2, p. 90—94.
71. *La a 30-a aniversare a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie*. (In: *Studii și comentarii de istorie și lingvistică*. București, 1947, p. 7—11).
72. *În jurul creștinismului din Dacia*. **Studii**, 1948, a. 1, nr. 1, p. 122—127.
73. *Au sujet des monuments chrétiens de la Dacie Trajane*. (In: *Mélanges Marouzeau*, Paris, 1948, p. 119—124).
74. *Cercetările arheologice din România*. **Studii**, 1949, a. 2, nr. 1, p. 160—162.
75. *N. D. Derjavin, Slavii în vechime*. **Studii**, 1949, a. 2, nr. 3, p. 133—135.

76. *Die dakischen Burgen im Südwesten Siebenbürgens*. A.I.S.K., Sofia, 1950, t. 16, 1, p. 75—80.
77. *Dacii din Munții Orăștiei și începuturile statului slavagist dac*. S.C.Ș.C., 1950, t. 1, fasc. 2, p. 111—126.
78. *Stadiul traiului dacilor din Munții Orăștiei. Rezultatul cercetărilor științifice făcute de colectivul din Cluj*. S.C.I.V., 1950, t. 1, nr. 1, p. 137—148. (Raport preliminar de săpături, redactat împreună cu colaboratorii).
79. *Așezarea autohtonă de la Apulum (Alba Iulia)*. S.C.I.V., 1950, t. 1, nr. 2, p. 225—228.
80. *Așezările dacice din Munții Orăștiei*. București, Ed. Acad. R.P.R., 1951, 116 p. (în colaborare cu Al. Ferenczi).
81. *Studiul traiului dacilor în Munții Orăștiei (Șantierul arheologic de la Grădiștea Muncelului. Rezultatul cercetărilor făcute de colectivul din Cluj în anul 1950)*. S.C.I.V., 1951, t. 2, nr. 1, p. 95—126. (Raport preliminar de săpături, redactat împreună cu colaboratorii).
82. *Cu privire la cursul: Istoria veche a Republicii Populare Române, predat la Universitatea „C. I. Parhon”, București, Facultatea de istorie, anul 1950—1951*. Studii, 1952, a. 5, nr. 1, p. 116—120.
83. *Șantierul Grădiștea Muncelului. Studiul traiului dacilor în Munții Orăștiei*. S.C.I.V., 1952, t. 3, p. 281—310. (Raport preliminar de săpături, redactat împreună cu colaboratorii).
84. *Pons Aluti*. (In: *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* (Pauly-Wissowa), 1952, t. 21, 2, col. 2461—2462).
85. *Pons Augusti*. (In: *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* (Pauly-Wissowa), 1952, t. 21, 2, col. 2462).
86. *Pons Vetus*. (In: *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* (Pauly-Wissowa), 1952, t. 21, 2, col. 2482).
87. *Șantierul Grădiștea Muncelului*. S.C.I.V., 1953, t. 4, nr. 1—2, p. 153—219. (Raport preliminar de săpături, redactat împreună cu colaboratorii).
88. *O nouă diplomă militară din Dacia*. S.C.I.V., 1953, t. 4, nr. 3—4, p. 541—555.
89. *Porolissum*. (In: *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* (Pauly-Wissowa), 1953, t. 22, 1, col. 265—270).
90. *Potaissa*. (In: *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* (Pauly-Wissowa), 1953, t. 22, 1, col. 1014—1020).
91. *Potula*. (In: *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* (Pauly-Wissowa), 1953, t. 22, 1, col. 1189).
92. *Cetatea dacică de la Piatra Roșie. Monografie arheologică*. București, Ed. Acad. R.P.R., 1954, 167 p. (22 pl.). Cu rezumate în l. rusă și franceză. — Rec.: D. Protase, *Din activitatea muzeelor noastre*, Cluj, 1955, p. 147—151; B. Saria, *Südost-Forsch.*, 1956, t. 15, p. 616.
93. *Poziția antiștiințifică a istoriografiei burgheze române cu privire la daci*. (In: *Studii și referate privind istoria României*. București, Ed. Acad. R.P.R., 1954, part. 1, p. 159—179).
94. *Șantierul arheologic Grădiștea Muncelului (r. Orăștie, reg. Hunedoara)*. S.C.I.V., 1954, t. 5, nr. 1—2, p. 123—159. (Raport preliminar de săpături, redactat împreună cu colaboratorii).
95. *Au cunoscut dacii scrisul?* Steaua, 1954, a. 5, nr. 8, p. 121—124.
96. *Insemnări despre daci (I)*. Steaua, 1955, a. 6, nr. 1, p. 124—126.
97. *Insemnări despre daci (II)*. Steaua, 1955, a. 6, nr. 2, p. 119—122.
98. *Insemnări despre daci (III)*. Steaua, 1955, a. 6, nr. 3, p. 117—119.
99. *Insemnări despre daci (IV). Expansiunea dacică*. Steaua, 1955, a. 6, nr. 4, p. 122—124.
100. *Le problème de l'état et de la culture des Daces à la lumière des nouvelles recherches*. N.E.H., 1955, t. 1, p. 121—137.
101. *Unele aspecte ale activității arheologice și de cercetări în domeniul istoriei vechi a R.P.R.* An. R.S.I., 1955, t. 9, nr. 2, p. 73—94.
102. *Insemnări despre daci (V). Tot despre expansiunea dacică*. Steaua, 1955, a. 6, nr. 6, p. 114—116.

103. *Insemnări despre daci (VI)*. *Steaua*, 1955, a. 6, nr. 7, p. 94—97.
104. *Il problema dello stato e della cultura dei Daci alla luce delle nuove ricerche*. (In: *Atti del X Congresso Internazionale*, Roma, 4—11 Settembre 1955. Roma, Giunta Centrale per gli Studi Storici, [1957], p. 207—208). (Rezumat al comunicării ținute la Congres).
105. *Valorificarea patrimoniului nostru istoric*. *An. Acad. R.P.R.*, 1955, vol. 4, part. 2-a, p. 113—123 (în colaborare cu D. Prodan).
106. *Un sector al istoriografiei noastre rămas în urmă: formarea limbii și a poporului român*. *Contemporanul*, 1955, nr. 41 (471).
107. *Congresul istoricilor de la Roma*. *Insemnări și impresii*. *Steaua*, 1955, a. 6, nr. 11, p. 94—99.
108. *Rolul muzeelor în dezvoltarea științei istorice*. (In: *Din activitatea muzeelor noastre*, Cluj, 1955, p. 14—17).
109. *Noi contribuții la problema statului dac*. *S.C.I.V.*, 1955, t. 6, nr. 1—2, p. 47—60.
110. *În legătură cu „obștea” la geto-daci*. *S.C.I.V.*, 1955, t. 6, nr. 1—2, p. 123—127.
111. *Șantierul arheologic Grădiștea Muncelului — Blidarul*. *Rezultatul săpăturilor din campania anului 1954*. *S.C.I.V.*, 1955, t. 6, nr. 1—2, p. 195—238. (Raport preliminar de săpături, redactat împreună cu colaboratorii).
112. *Insemnări despre daci (VII)*. *Steaua*, 1956, a. 7, nr. 1, p. 110—112.
113. *Insemnări despre daci (VIII)*. *Primele știri istorice: Herodot*. *Steaua*, 1956, a. 7, nr. 2, p. 111—114.
114. *Insemnări despre daci (IX)*. *Geții văzuți de Herodot*. *Steaua*, 1956, a. 7, nr. 3, p. 107—110.
115. *Unele considerații cu privire la etnogeneza poporului român*. (In: *Contribuții la cunoașterea regiunii Hunedoara (= Sargetia, t. 3)*. Deva, 1956, p. 5—10). (Cu un rezumat în l. rusă la p. 203—204 și în l. franceză la p. 219—220).
116. *Zadania i osiagnienicia archeologii w Rumunskiej Republice Ludowej w ostatnich dziesięciu latach*. *P.A.*, 1956, nr. 4, p. 3—17.
117. *Warownia dacka w Piatra Roșie*. *P.A.*, 1956, nr. 5, p. 43—63. (Traducere polonă a pag. 122—136 din lucrarea *Cetatea dacică de la Piatra Roșie*, cf. nr. 92).
118. *Insemnări despre daci (X)*. *Unele aspecte ale problemei sciților de la noi*. *Steaua*, 1956, a. 7, nr. 5, p. 113—117.
119. *Valori istorice*. *Contemporanul*, 1956, nr. 25 (507).
120. *Le problème de l'état et de la culture des Daces à la lumière des nouvelles recherches*. (In: *Bibliotheca Classica Orientalis*. Berlin, 1956, 3, col. 185—186). (Autoreferat în l. germană asupra lucrării cu același titlu; cf. nr. 100).
121. *Insemnări despre daci (XI)*. *Steaua*, 1956, a. 7, nr. 7, p. 103—105.
122. *Insemnări despre daci (XII)*. *Pe urmele lor...*. *Steaua*, 1956, a. 7, nr. 9, p. 108—110.
123. *Insemnări despre daci (XIII)*. *Acum 1850 de ani...*. *Steaua*, 1956, a. 7, nr. 12, p. 104—105.
124. *Etapele principale ale istoriei României*. (Conferință ținută la Universitățile din Pekin și Nankin). *B. Am. R.P.R.*, 1957, nr. 1, p. 18—24 (în l. chineză).
125. *Ein neues Militärdiplom aus Dazien*. *Dacia*, 1957, N.S., t. 1, p. 191—203.
126. *Șantierul arheologic Grădiștea Muncelului — Blidarul (reg. Hunedoara, r. Orăștie)*. *Materiale*, 1957, t. 3, p. 255—277. (Raport preliminar de săpături, redactat împreună cu colaboratorii).
127. *China, leagăn al celor mai vechi ființe umane*. *Tribuna*, 1957, a. 1, nr. 1.
128. *Descoperiri arheologice recente în China: satul neolitic de la Pan-Po*. *Tribuna*, 1957, a. 1, nr. 2.
129. *Universitatea din Pekin*. *Tribuna*, 1957, a. 1, nr. 5.
130. *O problemă de bază a istoriografiei noastre: Când și unde s-au format limba și poporul român*. *Tribuna*, 1957, a. 1, nr. 11 și nr. 12.
131. *Insemnări despre daci (XIV)*. *Steaua*, 1957, a. 8, nr. 7, p. 97—100.
132. *Dezvoltarea științei istorice contemporane pe baza învățaturii marxist-leniniste*. *L.C.*, 1957, a. 37, nr. 10, p. 88—97.
133. *Situația teritoriului geto-dac de la Dunărea de jos în vremea relegării lui Ovidiu*. *Steaua*, 1957, a. 8, nr. 11, p. 70—72.

134. *Insemnări despre daci (XV). Dacii și țara de sub conducerea lui Dromichaïtes. Steaua*, 1957, a. 8, nr. 12, p. 95—98.
135. *Țara lui Dromichaïtes. (In: Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolcvanadik évfordulójára. Cluj, 1957, p. 179—182).*
136. *Scripta Minoa. Spre dezlegarea unei enigme. Tribuna*, 1958, a. 2, nr. 4 (51).
137. *Insemnări despre daci (XVI). „Dacia capta...” (In jurul cuceririi și primei organizări a Daciei de către romani). Steaua*, 1958, a. 9, nr. 6, (100), p. 116—118.
138. *Spulberarea unei legende. [Rezultatele săpăturilor arheologice de la Soporul de Cîmpie (Turda) — încă o dovadă a continuității]. Tribuna*, 1958, a. 2, nr. 30 (70).
139. *Les „Castella Dalmatarum” de Dacie. Un aspect de la colonisation et de la romanisation de la province de Dacie. Dacia*, 1958, N.S., t. 2, p. 259—266.
140. *Lupta revoluționară a maselor — factor hotărîtor în unirea Transilvaniei cu România. Studii*, 1958, a. 11, nr. 6, p. 21—56 (în colaborare cu L. Bányai, V. Cheresteșiu și V. Liveanu). Retipărit în l. maghiară: *Korunk*, 1959, a. 18, nr. 1, p. 9—44.
141. *Problemele vieții universitare. Tribuna*, 1959, a. 3, nr. 1, (100).
142. *Un pas înainte în descifrarea scrierii minoice. Tribuna*, 1959, a. 3, nr. 2 (101).
143. *Sarcina de căpetenie a istoricilor noștri: cercetarea istoriei patriei. R.I.S.*, 1959, a. 1, nr. 1, p. 68—74.
144. *Despre ultimele descoperiri arheologice. Tribuna*, 1959, a. 3, nr. 8 (107).
145. *Insemnări despre daci (XVII). Permanența dacică în dezbaterile sesiunii științifice universitare din Cluj. Steaua*, 1959, a. 10, nr. 6, p. 111—112.
146. *Insemnări despre daci (XIX). Celții, bastarnii și sarmații pe teritoriul Daciei antice. Steaua*, 1959, a. 10, nr. 12, p. 91—93.
147. *Contributi alla storia della Dacia Romana alla luce degli ultimi tre lustri di studi epigrafici in Romania. (In: Atti del III Congresso Internazionale di Epigrafia Greca e Latina. Roma, 1959, p. 183—197).*
148. *Il paese di Dromichete. (In: Ioanni Dominico Serra..., Inferiae. Napoli, 1959, p. 159—163).*
149. *Șantierul arheologic Grădiștea Muncelului. Materiale*, 1959, t. 5, p. 379—401. (Raport preliminar asupra săpăturilor din 1956, redactat împreună cu colaboratorii).
150. *Șantierul arheologic Grădiștea Muncelului — Costești. Materiale*, 1959, t. 6, p. 331—353. (Raport preliminar asupra săpăturilor din 1957, redactat împreună cu colaboratorii).
151. *Il Convegno di Milano. Steaua*, 1960, a. 11, nr. 2, p. 61—62.
152. *Lenin și istoria. Steaua*, 1960, a. 11, nr. 4, p. 3—6.
153. *Sesiunea Asociației Italia-România. Milano, ianuarie 1960. Studii*, 1960, a. 13, nr. 2, p. 235—236.
154. *Zur Frage der Entstehung der rumänischen Sprache und des rumänischen Volkes. N.E.H.*, 1960, t. 2, p. 91—134 (în colaborare cu E. Petrovici și Gh. Ștefan).
155. *La Transylvanie pendant la première guerre mondiale et son union avec la Roumanie. N.E.H.*, 1960, t. 2, p. 541—566 (în colaborare cu L. Bányai și V. Cheresteșiu).
156. *„Istoria României”, sarcină principală a istoricilor din patria noastră. Realizări și probleme. Studii*, 1960, a. 13, nr. 3, p. 5—9.
157. *Sarcinile intelectualității noastre. Tribuna*, 1960, a. 4, nr. 24 (176).
158. *Dacia Capta. Klio*, 1960, t. 38, p. 174—184.
159. *Die menschliche Gesellschaft an der Unteren Donau in vor- und nach-römischen Zeit. I. Am Vorabend der römischen Eroberung. (In: Rapports du XI Congrès International des Sciences Historiques, Stockholm, 1960, p. 117—128).*

160. *Apariția și formarea relațiilor sclavagiste în Dacia.* (In: *Istoria României.* București, Ed. Acad. R.P.R., 1960, vol. 1, p. 253—341).
161. *Formarea limbii și a poporului român.* (In: *Istoria României,* București, Ed. Acad. R.P.R., 1960, vol. 1, p. 775—809 (în colaborare cu E. Petrovici și Gh. Ștefan).
162. *Tratatul de istorie a României.* L.C., 1960, a. 40, nr. 9, p. 23—39.
163. *Confruntarea istoricilor.* *Contemporanul*, 1960, nr. 41 (730).
164. *Sarmizegetusa. Cetățile și așezările dacice din Munții Orăștiei.* București, Ed. Meridiane, [1960], 40 p. (29 fig., 6 pl.); ed. a II-a, București, 1962, 41 p. (30 fig., 6 pl.); ediții în limbile franceză, germană și rusă (în colaborare cu H. Daicoviciu). — Rec.: M. Renard, *Latomus*, 1963, t. 22, fasc. 2, p. 389—390.
165. *Din istoria Transilvaniei.* București, Ed. Acad. R.P.R., 1960, vol. 1, cap. II—V, p. 18—58; ed. a II-a, [1961], p. 16—88; ed. a III-a, 1963, p. 16—87; ediția în l. maghiară: *Erdély története*, București, 1964, p. 16—88.
166. „Castella” *Dalmatarum în Dacia.* (Un aspect al colonizării și romanizării provinciei Dacia). *Apulum*, 1961, t. 4, p. 51—60.
167. *Reflecții asupra unei lucrări științifice.* *Steaua*, 1961, a. 12, nr. 4, p. 24—27.
168. *Un nouveau diplôme militaire de Dacia Porolissensis.* *J.R.S.*, 1961, t. 51, p. 63—70 (în colaborare cu D. Protase).
169. *Șantierul arheologic Grădiștea Muncelului. Materiale*, 1961, t. 7, p. 301—320. (Raport preliminar asupra săpăturilor din 1958, redactat împreună cu colaboratorii).
170. *Sistemi e tecnica di costruzione militare e civile presso i Daci della Transilvania.* (In: *Atti del settimo Congresso Internazionale di Archeologia Classica*, 1961, vol. 3, p. 81—86).
171. *Șantierul arheologic Grădiștea Muncelului. Materiale*, 1962, t. 8, p. 463—476. (Raport preliminar asupra săpăturilor din 1959, redactat împreună cu colaboratorii).
172. *Din nou despre formarea limbii și poporului român.* *Tribuna*, 1962, a. 6, nr. 26 (282).
173. *Dacica.* (In: *Hommages à Albert Grenier*, Bruxelles—Berchem, Collection Latomus, 1962, t. 58, p. 462—473).
174. *La civilisation dace et sa place dans la culture de la région balkanique.* (In: *Actes du colloque international de civilisations balkaniques* (Sinaia, juillet 1962), p. 92—98).
175. *Cu privire la activitatea facultăților de istorie din universități.* *R.I.S.*, 1962, a. 4, nr. 9—10, p. 8—15.
176. *Conferința internațională de studii sud-est-europene.* *Contemporanul*, 1962, nr. 50 (844) (în colaborare cu E. Stănescu).
177. *Realizările mai importante în domeniul istoriei străvechi și vechi a patriei în ultimii 15 ani.* *Tribuna*, 1962, a. 6, nr. 52 (308).
178. *Problemele principale ale cercetării istoriei României în anii puterii populare.* *Studii*, 1962, a. 15, nr. 6, p. LXXXIII—CV (în colaborare cu E. Stănescu).
179. *Ulpia Traiana (Sarmizegetusa romană).* București, Ed. Meridiane, 1962, 111 p. (41 fig., 4 pl.); ed. a II-a, București, 1966, 118 p., (42 fig., 5 pl.) (în colaborare cu H. Daicoviciu).
180. *La formation du peuple roumain et de sa langue.* Bucarest. Éd. de l'Acad. de la R.P.R., 1963, 65 p. (în colaborare cu E. Petrovici și Gh. Ștefan).
181. *O nouă mărturie în favoarea continuității.* (Comunicare prezentată la sesiunea din 11—13 febr. 1964 a Societății de studii clasice). *Tribuna*, 1964, a. 8, nr. 9 (369).
182. *Insemnări despre daci (XX).* *Steaua*, 1964, a. 15, nr. 3, p. 106—107.
183. *Dezbaterile istoricilor.* *Contemporanul*, 1964, nr. 22 (920).
184. *Cuvinte despre istorie.* *Tribuna*, 1964, a. 8, nr. 34 (394).
185. *Dacia liberă și Dacia romană.* București, Ed. didactică și pedagogică, 1964, 79 p.
186. *Despre cucerirea și organizarea Daciei de către Roma.* *Tribuna*, 1964, a. 8, nr. 48 (408)

187. *Insemnări despre daci (XXI). O „trecere în revistă“.* Steaua, 1964, a. 15, nr. 12, p. 167—169.
188. *O diplomă militară din Dacia Porolissensis. Știri noi despre organizarea Daciei romane.* Acta M.N., 1964, t. 1, p. 163—180 (în colaborare cu D. Protase).
189. *Die Entstehung der rumänischen Volkes und der rumänischen Sprache.* Bukarest, Verlag d. Akad., 1964, 73 p. (în colaborare cu E. Petrovici și Gh. Ștefan).
190. *À propos du nom et de l'origine du titulaire d'un diplôme militaire de Dacia Porolissensis.* Latomus, 1965, t. 24, fasc. 2, p. 322—329 (în colaborare cu D. Protase); tipărit în l. maghiară: A.T., 1965, t. 12, nr. 1, p. 126—130.
191. *Realizarea optimă a îndatoririlor noastre.* R.I.S., 1965, a. 7, nr. 6, p. 39—41.
192. *Prin țara geților.* Tribuna, 1965, a. 9, nr. 33 (446).
193. *Brève histoire de la Transylvanie.* Bucarest, Ed. de l'Académie, 1965, cap. II—III, p. 9—74.
194. *Nicolae Iorga și autohtonii.* Studii, 1965, a. 18, nr. 6, p. 1227—1231.
195. *Diploma militară de la Tibiscum.* Acta M.N., 1965, t. 2, p. 135—139 (în colaborare cu L. Groza).
196. *Coniuratus Dacus...* Acta M.N., 1965, t. 2, p. 649—650.
197. *Tabula Imperii Romani. Drobeta — Romula — Sucidava.* Acta M.N., 1965, t. 2, p. 651—653.
198. *E Malva la Cioroiul Nou?* Acta M.N., 1965, t. 2, p. 654—655.
199. *Einige Probleme der Provinz Dazien während des 3. Jahrhunderts.* S.C., 1965, t. 7, p. 235—250.
200. *Nicolas Iorga et les autochtones.* R.R.H., 1965, t. 4, nr. 6, p. 1083—1089.
201. *La formation du peuple roumain et de sa langue.* N.E.H., 1965, t. 3, p. 41—43 (în colaborare cu E. Petrovici).
202. *24 ianuarie.* Tribuna, 1966, a. 10, nr. 3 (468).
203. *Columna lui Traian.* București, Ed. Meridiane, 1966, 36 p. (74 fig.) (în colaborare cu H. Daicoviciu).
204. *Daces.* (In: J. Filip, Manuel encyclopédique de préhistoire et protohistoire européennes. Prague, 1966, p. 258—259).
205. *Dacie.* (In: J. Filip, Manuel encyclopédique de préhistoire et protohistoire européennes. Prague, 1966, p. 259—260 și 261—262).
206. *Centenarul Academiei.* Astra, 1966, a. 1, nr. 4.
207. *1 Decembrie.* Tribuna, 1966, a. 10, nr. 48 (513).
208. *Împlinire.* [1 Decembrie 1918]. Familia, 1966, a. 2, nr. 12.
209. *Partidul Comunist Român, conducătorul destinelor istorice ale poporului român.* Acta M.N., 1966, t. 3, p. 1—6.
210. *Severus Alexander și provincia Dacia.* Acta M.N., 1966, t. 3, p. 153—171.
211. *Zur inneren Geschichte Daziens.* Studien zur Geschichte Osteuropas, Graz—Köln, 1966, part. 3-a, p. 9—14.
212. *Politica externă a „regilor“ daci.* R.R.S.I., 1966, t. 1, p. 97—111.
213. *La Dacie romaine et sa romanité.* Comunicare ținută la Payerne (Elveția), în cadrul ședinței Grupului Romand al Societății de studii latine, la 15 mai 1966. Rezumatul în R.E.L., 1966, t. 44, p. 55.
214. *Problema continuității.* Astra, 1967, a. 2, nr. 3 (10).
215. *Țara geților.* Tomis, 1967, a. 2, nr. 3.
216. *Insemnări despre Dacia (II.) Limba română și continuitatea.* Steaua, 1967, a. 18, nr. 7, p. 111—113.
217. *Die Herkunft des rumänisches Volkes im Lichte der neuesten Forschungen und Ausgrabungen.* Südosteuropa-Studien, 1967, t. 9, 21 p.
218. *Insemnări despre Dacia (IV). Observații vechi și noi în problema limbii și poporului geto-dac.* Steaua, 1967, a. 18, nr. 9, p. 97—100.
219. *În legătură cu sistemul doctoratului.* R.I.S., 1967, a. 9, nr. 9, p. 37—40.
220. *Der Ursprung des rumänischen Volkes im Lichte der neuesten Forschungen und Ausgrabungen.* Forsch. V.L., 1967, a. 10, nr. 2, p. 5—19.
221. *Insemnări despre Dacia (VI). Soborul celor trei Dacii — Concilium Daciarum III (trium).* Steaua, 1967, a. 18, nr. 11, p. 83—84.

222. *La izvoarele neamului. Astra*, 1967, a. 2, nr. 12 (19).
 223. *Tainele Ulpiei Traiana. R.H.*, 1967, nr. 8.
 224. *Noi considerații asupra Daciei Malvensis. Acta M.N.*, 1967, t. 4, p. 73—83 (în colaborare cu H. Daicoviciu).
 225. *Un nou sacerdos arae Augusti în Dacia. Acta M.N.*, 1967, t. 4, p. 469—470.
 226. *Insemnări despre Dacia (VIII). Încă o legendă risipită... Steaua*, 1968, a. 19, nr. 1 (216), p. 90—93.
 227. *Principia — Inceputurile (Romanizarea Daciei). Steaua*, 1968, a. 19, nr. 2 (217), p. 55—58.
 228. *Insemnări despre Dacia (X). Un amănunt din istoria Daciei romane: 213 sau 214? Steaua*, 1968, a. 19, nr. 3 (218), p. 61—62.
 229. *Insemnări despre Dacia (XII). Romanii în România. Steaua*, 1968, a. 19, nr. 6, p. 54—55.
 230. *Probleme der provinzialrömischen Geschichte Dakiens. E.E.Q.*, 1968, t. 2, nr. 2, p. 109—115.
 231. *Insemnări despre Dacia (XIII). Pe urme străvechi... Steaua*, 1968, a. 19, nr. 8, p. 75—78.

*

În enumerarea de mai sus n-au fost incluse numeroase conferințe, cuvântări etc. nepublicate, prefețe, articole de popularizare, articole și note ocazionale publicate în diferite ziare și reviste.

HADRIAN DAICOVICIU*

LISTA PERIODICELOR

(cu abrevierile lor)

A.A.	Anzeiger für die Altertumswissenschaft (Wien)
A.C.M.I.	Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice (București)
A.C.M.I.T.	Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice. Secția pentru Transilvania (Cluj)
Acta M.N.	Acta Musei Napocensis (Cluj)
A.I.I.N.	Anuarul Institutului de istorie națională (Cluj)
A.I.I.S.K.	Arheologhiceski Institut. Izvestia. Serta Kazaroviana (Sofia)
A.I.S.C.	Anuarul Institutului de studii clasice (Cluj)
An. Acad.	Analele Academiei Republicii Populare Române (București)
R.P.R.	
An. Banatului	Analele Banatului (Timișoara)
An. R.S.I.	Analele româno-sovietice, Istorie (București)
Apulum	Apulum (Alba Iulia)
Astra	Astra (Brașov)
A.T.	Antik Tanulmányok (Studia antiqua) (Budapesta)
B.A.I.S.M.	Bulletino dell'Associazione internazionale per gli studi Mediterranei (Roma)

* Țin să mulțumesc aici colegilor mei mai tineri, ION PISO și TUDOR SOROCEANU, pentru ajutorul dat la întocmirea acestei bibliografii.

Balcania	Balcania (București)
B.Am.R.P.R.	Buletinul Ambasadei R.P.R. (în l. chineză) (Pe-kin)
Bibl. Pann.	Bibliographia Pannonica (Budapest)
B.Z.	Byzantinische Zeitschrift (Leipzig)
Cl.W.	Classical Weekly (Pittsburg)
Contemporanul	Contemporanul (București)
Dacia	Dacia (București)
Dacoromania	Dacoromania (Cluj)
Deutsche	Deutsche Forschung im Südosten (Sibiu)
Forsch.	
im Südosten	
E.D.R.	Ephemeris Dacoromana (Roma)
E.E.Q.	East European Quartely (University of Colorado, U.S.A.)
Familia	Familia (Oradea)
Forsch. V.L.	Forschungen zur Volks- und Landeskunde (Sibiu)
G.R.	Gind românesc (Cluj)
J.R.S.	Journal of Roman Studies (London)
Klio	Klio (Leipzig)
Korunk	Korunk (Cluj)
Latomus	Latomus (Bruxelles)
L.C.	Lupta de clasă (București)
Luceafărul	Luceafărul (Timișoara)
Materiale	Materiale și cercetări arheologice (București)
Museum	Museum (Leiden)
N.É.H.	Nouvelles Études d'Histoire (Bucarest)
P.A.	Postepy Archeologii (Warszawa)
Ph.W.	Philologische Wochenschrift (Berlin)
R.C.	Revista clasică (București)
R.É.A.	Revue des Études Anciennes (Paris)
R.É.C.	Revue des Études Classique (Paris)
R.É.L.	Revue des Études Latines (Paris)
R.H.	Ritmuri hunedorene (Deva)
R.H.S.E.E.	Revue Historique du Sud-Est Européen (Bucarest)
R.I.R.	Revista istorică română (București)
R.I.S.	Revista învățămîntului superior (București)
R.R.H.	Revue Roumaine d'Histoire (București)
R.S.S.I.	Revista română de studii internaționale (București)
Sargetia	Sargetia (Deva)
S.C.	Studii clasice (București)
S.C.I.V.	Studii și cercetări de istorie veche (București)
S.C.Ș.C.	Studii și cercetări științifice (Cluj)
S.M.	Societatea de mîine (Cluj)
Steaua	Steaua (Cluj)
Studii	Studii, revistă de istorie (București)
Südostdeutsche	Südostdeutsche Forschungen (Südost Forschungen (München—Leipzig)
Forsch. sau	
Südost-Forsch.	
Südosteuropa-	Südosteuropa Studien (München)
Studien	
S.V.	Siebenbürgische Vierteljahrschrift. Korrespondenzblatt des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde (Sibiu)
Tomis	Tomis (Constanța)
Transilvania	Transilvania (Sibiu)
Tribuna	Tribuna (Cluj)

IDEEA DE UNITATE A POPORULUI ROMÂN OGLINDITĂ ÎN ISTORIOGRAFIE

DE

MIHAIL DAN, POMPILIU TEODOR și AUREL RĂDUȚIU

Desăvârșirea unității de stat la 1 decembrie 1918 însemna triumful ideii potrivit căreia românii din toate cele trei țări române formează un singur popor locuitor din vremuri străvechi al teritoriului său național. Unirea Principatelor române în sec. al XIX-lea a avut loc o dată cu dezvoltarea relațiilor de producție capitaliste, cu formarea națiunii și cu apariția conștiinței naționale moderne. Dar concepția politică a constituirii statelor pe baza comunității naționale nu este decât continuarea firească și pe o bază calitativ superioară a ideii unității noastre ca neam, căreia i-au dat expresie, încă din evul mediu, numeroși oameni învățați ai poporului nostru¹.

Această idee, prezentă la cronicarii moldoveni și munteni din sec. al XVII-lea, are rădăcini mult mai adânci, ea fiind precedată de conștiința comunității de limbă și de origine etnică a românilor. În sînul poporului român a existat conștiința populară a originii lui latine cu mult înainte ca ideea să fi fost formulată de umaniștii italieni din sec. al XV-lea. În momentul cînd ideea originii latine a limbii române și, subsecvent, ideea originii romane a românilor apar la umaniștii italieni, ele aveau la poporul român din toate țările române o tradiție mult mai veche, sub forma unor stări de conștiință². Acest lucru rezultă cu claritate din cele afirmate atît de umanistul italian Poggio Bracciolini, care în opera sa *Disceptationes convivales* susține că limba română are multe cuvinte latine, cît și de marele istoric și arheolog italian din sec. al XV-lea Flavio Biondo, care spune că românii afirmă despre ei înșiși că

¹ Cf. P. P. Panaitescu, *Problema unificării politice a țărilor române în epoca feudală*, în „Studii privind Unirea Principatelor“, București, 1960, p. 57, 67—68, 70—71.

² Ș. Papacostea, *Les Roumains et la conscience de leur romanité au Moyen-Âge*, în *Revue Roumaine d'Histoire*, IV (1965), nr. 1, p. 17—24.

au origine romană, amîndoi deci nefăcînd altceva decît să relateze o tradiție autohtonă³.

Originea latină a limbii române este afirmată și de Enea Silvio Piccolomini (papa Pius II), în opera sa geografică *Cosmographia*, în care scrie: „sermo adhuc genti romanus est, quamvis magna ex parte mutatus et homini italico vix intelligibilis“ și trăgînd concluzia firească, el relevă originea romană a poporului român: „Valachi genus italicum sunt“⁴. Originea latină a limbii române este susținută de Enea Silvio Piccolomini și în opera sa istorică *Commentarium rerum memorabilium*⁵. Aceeași idee o exprimă și alți umaniști italieni din sec. al XV-lea (Andrea Brenta, Nicolaus Machinensis, episcop de Modrusa (Dalmația), Giulio Pomponio Leto)⁶. O întîlnim și la istoricul bizantin Chalcocondylas⁷, ca și la umanistul italo-ungar din același veac, Ant. Bonfinius⁸. O prețioasă tradiție cu privire la conștiința romanității poporului român, pe care românii înșiși o aveau cu privire la originea lor, ne-a transmis-o Francesco della Valle, care, făcînd o călătorie la noi în 1532, a cules-o de la călugării de la Mănăstirea Dealul⁹. În același secol ideea originii noastre romane este reluată, cu unele confuzii, de umaniștii poloni M. Cromer, M. Bielski, I. Bielski, Al. Guagnin¹⁰, de la care a fost împrumutată de Gr. Ureche și M. Costin.

În istoriografia noastră, transilvăneanul Nicolae Olahus, primul mare umanist român care cuprinde în cercul său de preocupări toate țările române, afirmă, de asemenea, originea latină a limbii și poporului român¹¹. Cronicarii ardeleni din secolele XVI—XVII (G. Heltaî, Șt. Székely,

³ Ibid.

⁴ Al. Marcu, *Riflessi di storia rumena in opere italiane dei secoli XIV e XV*, în *Ephemeris Dacoromana*, I (1923), p. 369—370; M. Popescu-Spineni, *Geograful Aeneas Sylvius și țările românești*, în *Revista geografică română*, I (1938), fasc. 1, p. 80—83.

⁵ Marcu, o. c., p. 372.

⁶ Ibid., p. 374 și urm.

⁷ Laonic Chalcocondil, *Expuneri istorice*, trad. de V. Grecu, București, 1958, p. 93.

⁸ Ant. Bonfinius, *Rerum Ungaricarum decades*, vol. I, ed. I. Fögel, B. Iványi, L. Juhász, Leipzig, 1936, p. 12.

⁹ N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, I, ed. a II-a, București, 1928, p. 92; R. Ortiz, N. Cartoian, *Un grande erudito romeno a Padova: Lo „Stolnic“ Cantacuzino*, București, 1943, p. 77; D. Onciul, *Ideea latinității și a unității naționale*, în *Revista istorică*, IV (1919), nr. 8—10, p. 144 afirmă — socotim greșit — că aceasta o vor fi știind călugării din scrierile lui Enea Silvio sau Bonfini, „despre care vreun călugăr de la Dealu o fi avut știre“.

¹⁰ Cf. P. P. Panaitescu, *Influența polonă în opera și personalitatea cronicarilor Gr. Ureche și M. Costin*, București, 1925, p. 20—22, 36, 96, 134. Ceva mai clar se exprimă în sec. al XV-lea I. Dlugosz (*Historiae polonicae libri*, I—II, Leipzig, 1711, col. 1122).

¹¹ I. Lupaș, *Cronicari și istorici români din Transilvania*, I, Craiova, [f.a.], p. 9; Șt. Bezdechi, *Nicolaus Olahus, primul umanist de origine română*, Aninoasa-Gorj, [f.a.], p. 58—66; I. Lupaș, *Din scrisul cronicarilor latini ai Transilvaniei*, în „Studii istorice“, VI, Cluj, 1947, p. 32.

I. Lebel, L. Toppeltin, I. Tröster) subliniază și ei originea romană a poporului român¹².

Dar toți acești istorici umaniști relevau originea latină a limbii române ori originea romană a poporului român, lăsând doar să se subînțeleagă unitatea de neam a românilor, neafirmând însă explicit această unitate. Abia în a doua jumătate a secolului al XVI-lea și în secolul al XVII-lea s-a făcut un pas mai departe în această problemă. Ideea originii limbii și a poporului român ca și a unității lui de neam s-a impus cu tot mai multă putere în condițiile istorice ale epocii în care instaurarea dominației otomane — deci a unui regim de dominație străină asupra tuturor celor trei țări române — le-a pus pe toate trei în fața aceleiași probleme istorice, impunându-le o unitate de acțiune și oferindu-le nenumărate ocazii de a strânge legăturile, de a fi solidare în lupta antiotomană¹³. A existat atunci — ca mai înainte, în sec. XV — peste frontierele politice, un sentiment de solidaritate românească, de care erau conștienți și contemporanii, consemnându-l în scris. Așa, în 1542, Petru Perembski, secretarul regentei Izabella, scria următoarele cu privire la cetățile ocupate în Transilvania de armatele moldovene și muntene: „Niște valachi ocupă o bună parte din țară. Aceste părți au trecut ușor de partea lor, din cauza comunității de limbă”¹⁴. Sentimentul de solidaritate populară românească s-a manifestat și mai puternic cu prilejul intrării lui Mihai Viteazul în Transilvania, când, potrivit însemnării cronicarului maghiar contemporan Ștefan Szamosközy, poporul român din Transilvania s-a răsculat peste tot, însuflețit de încrederea ce i-o inspira un domn ieșit din sinul său¹⁵. Mihai Viteazul însuși era conștient de sentimentul acestei solidarități românești și a căutat să-l folosească în scopurile lui politice, trimițând în taină călugări din țară prin satele românești din Transilvania, pentru a-i anunța pe români că el va sosi și pentru a-i incita la răscoală împotriva nobililor ardeleni¹⁶. Chiar dacă unirea realizată de Mihai Viteazul n-a avut la bază — nici nu putea să aibă — ideea națională¹⁷, ea s-a bazat, totuși, pe o solidaritate românească, izvorită din conștiința apartenenței românilor la același popor, adică din conștiința unității lor, așa cum o înregistrează izvoarele narrative contemporane.

¹² I. Crăciun, A. Ilieș, *Repertoriul manuscriselor de cronici interne (sec. XV—XVIII) privind istoria României*, București, 1963, passim.

¹³ Cf. E. Stănescu, *Essai sur l'évolution de la pensée politique roumaine dans la littérature historique du Moyen-Âge*, în „Nouvelles études d'histoire”, II, București, 1960, p. 285—286.

¹⁴ Hurmuzaki, *Doc.*, II/4, București, 1894, p. 306—307.

¹⁵ Șt. Szamosközy, în *Mon. Hung. Hist., Scriptores*, XXVIII, p. 344.

¹⁶ *Ibid.*; P. P. Panaitescu, *L'union des Pays Roumains sous le règne de Michel le Brave*, în *Revue Roumaine d'Histoire*, IV (1965), nr. 3, p. 437—438; Șt. Pascu, *Mișcări țărănești prilejuite de intrarea lui Mihai Viteazul în Transilvania*, în „Studii și materiale de istorie medie”, I, București, 1956, p. 129—133.

¹⁷ Cf. În acest sens observațiile judicioase ale lui Panaitescu, *L'union des Pays Roumains*, p. 431—433.

Un alt factor care a contribuit în această perioadă (a doua jumătate a sec. al XVI-lea) la afirmarea ideii originii și unității de neam a poporului român a fost însăși dezvoltarea limbii române, tipărirea de cărți bisericești în limba română¹⁸. Înlocuirea limbii slave la noi prin limba română a fost, cum se știe, un proces îndelungat, început la sfârșitul sec. al XV-lea cu traducerea maramureșene și continuat până la sfârșitul sec. al XVII-lea, când s-a impus limba română¹⁹. În cadrul acestui fenomen cultural, determinat de cauze social-economice²⁰, un loc important îl ocupă vechile cărți românești apărute în a doua jumătate a sec. al XVI-lea și care s-au bucurat de o largă răspândire. Prin predosloviile, prefețele, dedicațiile lor aceste cărți bisericești au afirmat ideea unității poporului român și, prin circulația lor intensă în toate țările române, au consolidat această unitate culturală în forma specifică orînduirii feudale. În aceste cărți nu se vorbește de munteni, de moldoveni și transilvăneni, ci numai de români, de neamul nostru românesc, de rodul nostru românesc, de seminția noastră românească, subliniindu-se prin acești termeni conștiința unității de neam a românilor²¹. Ideea aceasta o aflăm, mult mai frecvent, și în vechile cărți românești tipărite în toate țările române în secolul al XVII-lea, în epoca de renaștere culturală și de impunere a limbii române de sub Matei Basarab și Vasile Lupu²².

În ce privește evoluția istoriografiei noastre în această perioadă de impunere a limbii române, avem de-a face cu apariția istoriografiei în limba română. Vechea istoriografie slavo-română fusese o istoriografie de curte, cu orizont de multe ori strîmt, avînd forma de anale, de înșiruire de biografii ale domnilor scrise într-un ton economistic. În ea nu se punea problema originii și unității poporului român²³. Noua istoriografie în limba română îi este mult superioară: cronicile nu se mai scriu la curtea domnului, ci sînt redactate de boieri și ca atare nu mai sînt simple

¹⁸ Stănescu, o. c., p. 286.

¹⁹ Cf. P. P. Panaitescu, *Harakteriile certî slaviano-rumînskoî literaturî, în Romanoslavica*, IX (1963), p. 287—288.

²⁰ Idem, în *Introduction à l'histoire roumaine jusqu'en 1918*. București, 1964 (Biblioteca Historica Romaniae, I), p. 17.

²¹ Vezi numeroase exemple la I. Bianu, N. Hodoș, *Bibliografia românească veche*, I, București, 1903, p. 55, 95; N. Iorga, *Dezvoltarea ideii unității politice a românilor*. București, 1915, p. 26: „Românii au trăit într-o comunitate religioasă, care a avut drept consecință o comunitate culturală de cel puțin 300 de ani. Și aceasta a produs în ceea ce privește sentimentul general de unitate românească cel mai mare efect”.

²² Bianu, Hodoș, o. c., p. 109, 139—140, 157, 168, 170, 214, 234, 273, 276, 289, 323, 375. Toate aceste mențiuni din secolele XVI—XVII au fost prelucrate atent de E. Stănescu, *Premisele medievale ale conștiinței naționale românești. Mărturiile interne. Român — românesc în textele din veacurile XV—XVII*, în *Studii*, XVII (1964), nr. 5, p. 937—974, 978—980, 998; Panaitescu, *Problema unificării politice*, p. 76—79.

²³ În expresia: понеже есте христіане и племенници din *Letopisețul de la Bistrița* nu e vorba de neam, căci племенници înseamnă rude (Cf. și P. P. Panaitescu, *Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI publicate de Ioan Bogdan*. București, 1959, p. 22—23 (trad. rom.).

biografii ale domnilor, ci cronici ale dezvoltării statelor feudale Moldova și Țara Românească, a căror istorie e prezentată într-un cadru de istorie universală²⁴.

Cronicarii secolului al XVII-lea aparțin curentului umanist. Sub influența umanismului din Polonia, Ungaria, Germania ei redescoperă originea romană a poporului român și afirmă înrudirea diverselor ramuri românești despărțite în state feudale separate²⁵. Dacă Grigore Ureche — precursor al cronicarilor umaniști — în *Letopisețul Țării Moldovei* (1359—1593) nu se ocupă simultan cu istoria celor trei țări române, urmașii săi trec de la istoria separată a fiecărui stat feudal la înfățișarea originilor și dezvoltării comune a întregului popor român²⁶. Concepția despre originea și unitatea poporului român evoluează acum spre o prezentare științifică a originii și unității etnice a poporului nostru, caracterizată prin cercetări speciale, prin invocarea autorităților clasice, prin analiza complexă, prin prezentarea simultană a problemei originii și unității, a continuității și a caracterului autohton al poporului român pe pământul Daciei²⁷.

Grigore Ureche în *Letopisețul* său susține originea romană a românilor, unitatea neamului românesc, unitatea teritoriului locuit de români și majoritatea românească a populației din Transilvania. El scrie: „Rumânii, cîți se află lăcuitori la Țara Ungurească și la Ardeal și la Maramoroș de la un loc sînt cu moldovenii și toți de la Rîm să trag”²⁸. În cronica lui Gr. Ureche se reflectă și unitatea teritoriului poporului român. El notează: „Letopisețele latinești... scriu că au fost tot un loc și o țară (Moldova și Muntenia) și noi aflăm că Moldova s-au discălicat mai pe urmă, iar muntenii mai dintii, măcar că s-au tras de la un izvod”²⁹, iar marginal adaugă: „Alții zic că întii s-au discălicat de Traian împărat și amîndoa să chieama Dația”³⁰. În această unitate a teritoriului românesc se încadra și „Ardealul sau Țara peste Munte, care coprinde o parte din Dația și piste munte”³¹. Despre românii din Transilvania Gr. Ureche spune: „În țara Ardealului nu lăcuiesc numai unguri, ce și sași peste samă de mulți și români peste tot locul, de mai multu-i țara lătită de români decît de unguri”³². Afirmatiile lui despre originea noastră romană sînt atenuate de o serie de considerații care slăbesc ideea latinității și unității neamului: „Așijderea și limba noastră din multe limbi ieste adunată și ne ieste amestecat graiul nostru cu al vecinilor de prinprejur,

²⁴ Idem, în *Introduction à l'histoire roumaine*, p. 18—19.

²⁵ Idem, *Problema unificării politice*, p. 79—80.

²⁶ Idem, în *Introduction à l'histoire roumaine*, p. 20.

²⁷ Stănescu, *Essai sur l'évolution de la pensée politique roumaine*, p. 291—293.

²⁸ Gr. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, ed. a II-a, București, 1958, p. 134.

²⁹ Ibid., p. 66.

³⁰ Ibid., nota 1.

³¹ Ibid., p. 133.

³² Ibid.

măcară că de la Rim ne tragem, și cu ale lor cuvinte ni-s amestecate... ce fiind țara mai de apoi ca la o slobozie, de prinprejur venind și discălicind, din limbile lor s-au amestecat a noastră³³. Totuși Grigore Ureche rămâne cel dintii care, deși într-o formă confuză, a afirmat unitatea neamului românesc izvorită din originea lui comună, fiind sub acest raport un precursor al unei importante idei ce urma să fie dezvoltată și aprofundată cu argumente științifice de Miron Costin, D. Cantemir și mai târziu de corifeii Școlii Ardelene³⁴.

În contrast cu concepția neclară a lui Gr. Ureche, Miron Costin a tras toate consecințele din învățătura umaniștilor privind originea latină a limbii și poporului român, formulind cu hotărîre — pe această bază — unitatea poporului român din cele trei țări românești și susținînd-o cu o serie de argumente științifice. Lucrarea sa *De neamul moldovenilor* — zice P. P. Panaitescu³⁵ — poate fi considerată drept manifestul școlii umaniste române, un studiu critic într-o formă literară a originii romane a poporului român. În această „monografie a originii romane a românilor”³⁶ marele cronicar moldovean, pornind de la conștiința romanității poporului român, trage concluzia firească despre unitatea neamului nostru, și tratează pentru prima oară istoria românilor, fără să țină seama de granițele politice ce-i despărteau. Originea comună a neamului e afirmată clar chiar în Predoslovie: „Biruit-au gîndul să mă apuc de această trudă, să scot lumii la vedere felul neamului, din ce izvor și seminție sînt lăcuiitorii țării noastre, Moldovei și Țării Muntenesti și românii din țările ungurești... că toți un neam și odată discălicați sînt”³⁷. Miron Costin mai afirmă comunitatea de origine și deci unitatea de neam a românilor și în alte cîteva locuri din opera sa *De neamul moldovenilor*. Astfel, citim: „Are și neamul acesta, de carele scriem, al țărilor acestora, numele vechi și mai drept ieste *rumân*, adecă *rimlean* de la Roma. Acest anume de la discălicatul lor de Traian și cît au trăit pînă la pustiirea lor de prin aceste locuri și cît au trăit în munți, în Maramoroș și pe Olt, tot acest nume au ținut și țin pînă astăzi și încă mai bine muntenii decît moldovenii, că și ei și acum zic și scriu țara sa „rumânească”, ca și românii cei din Ardeal”³⁸. Ideea unității de neam a întregului popor român, peste deosebirile de stăpînire politică, s-ar putea ilustra și cu alte pasaje din *De neamul moldovenilor*³⁹. Din această operă se desprinde și ideea unității teritoriale a poporului român, ca și aceea a continuității neîntrerupte a poporului român pe acest teritoriu, din cele mai vechi timpuri.

³³ *Ibid.*, p. 67.

³⁴ Cf. Panaitescu, *Introducere la Gr. Ureche: Letopiseșul Țării Moldovei*, p. 21—22.

³⁵ *Introduction à l'histoire roumaine*, p. 20.

³⁶ Panaitescu, *Influența polonă în opera și personalitatea cronicarilor Gr. Ureche și M. Costin*, p. 102.

³⁷ M. Costin, *Opere*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1958, p. 241; Oniciu, o. c., p. 147; Panaitescu, *Problema unificării politice*, p. 82.

³⁸ Costin, *Opere*, p. 268.

³⁹ *Ibid.*, p. 242—243, 269—272.

În legătură cu aceasta citim la Miron Costin următoarele: „Locul dară acesta unde ieste acum Moldova și Țara Muntenească ieste drept Dachia, cum și tot Ardealul cu Maramoroșul și cu Țara Oltului”⁴⁰. Teritoriul Daciei, adică teritoriul țărilor române, a fost colonizat de romani cu *rimleni*, care sub numele de români s-au perpetuat până în zilele cronicarului: „Așezînd Traian și domni prin cetăți, . . . iar pre la toate marginile și locurile alese oșteni, cu nume pre atuncea țărilor acestora, unde ieste acum Moldova și Țara Muntenească, Dachia Inferior, adecă Dachia de Jos, iară Ardealului și părților celorlalte de sus, precum s-au pomenit de hotarul Dachiei, în capul de Dachia, Dachia Superior, adecă Dachia de Sus. Și supt acest nume [= Dacia, *n.n.*] au trăit aceste țări [= Țara Românească, Moldova și Transilvania, *n.n.*], pînă la al doilea discălicat cu Dragoș Vodă. Și acum mulți ne zic noao, țării noastre și Țării Muntenești, streinii, Dația, însă norodul, neamul lăcuiitorilor, nu și-au schimbat numele său, ci tot *romanus*, apoi cu vreme și îndelungate veacuri romani, apoi rumâni pînă astăzi”⁴¹. Despre Traian, Miron Costin spune: „. . . Iară acest împărat Traian pre aici au venit și au încunjurat această parte de lume . . . și iel au discălicat neamul, seminția care trăiește pînă acum în Moldova și Țara Muntenească și cît norod ieste în Ardeal cu acest nume: român”⁴².

Trebuie subliniat faptul că, în dovedirea originii romane comune a neamului românesc și a unității lui, Miron Costin recurge la argumente lingvistice, etnografice și folclorice (portul, încălțămîntea, tonsura părului, graiul și slovele, obiceiurile la mese și ospețe, la înmormîntare), ceea ce mărește ponderea științifică a afirmațiilor sale.

Miron Costin a mai scris două opere în care problema originii latine și cea a unității neamului românesc sînt înfățișate străinilor: *Kronika ziem Moldavskich y Multanskich* și *Istorie în versuri polone despre Moldova și Țara Românească*, prelucrare în versuri a cronicii în limba polonă⁴³.

Cronicile muntene ale epocii, *Letopisețul Cantacuzinesc (Istoria Țării Românești 1290—1690)* și *Istoriile domnilor Țării Românești* a lui Radu Popescu, reflectă de asemenea conștiința originii romane a poporului român⁴⁴. Conștiința de neam și implicit cea a unității de neam este subliniată de asemenea de ambii cronicari, lucru ce rezultă din frecvența cu

⁴⁰ *Ibid.*, p. 254.

⁴¹ *Ibid.*, p. 261.

⁴² *Ibid.*, p. 265.

⁴³ *Ibid.*, p. 207 și p. 218—220, 229; N. Cartoian, *Istoria literaturii române vechi*, II, București, 1941, p. 165—168; V. A. Urechia, *L'idée latine chez les roumains*, Alais, 1900, p. 8—9.

⁴⁴ *Letopisețul Cantacuzinesc*, în *Cronicari munteni*, I, ed. M. Gregorian, București, 1961, p. 83; „însă dintîi izvodindu-se de rumâni carii s-au despărțit de la romani” (și ed. C. Grecescu — D. Simonescu, București, 1960, p. 1); R. Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. C. Grecescu, București, 1963, p. 3, vorbind de romani spune că ei erau „strămoșii rumânilor carii venise de la Roma în zilele lui Traian împăratul Romei” (și în *Cronicari munteni*, I, p. 227); E. Stănescu, *Introducere la Cronicari munteni*, I, p. XCV.

care este folosit termenul de „rumân“ în o serie de împrejurări⁴⁵. Cronicarul ardelean contemporan Gh. Brankovici, în *Cronica Sloveanilor, Iliricului, Mistei cei din Sus și cei din Jos Misii* scrisă în limba română, afirmă că „în zilele împăratului Traian au venit de la Italia și rumânii, cari după orașul Roma s-au numit rumâni“⁴⁶. Prin urmare, el este în clar cu originea romană a poporului român. În cronica lui, în pasajul închinat lui Mihai Viteazul, apare și conștiința de neam și se reflectă conștiința unității de neam a poporului nostru⁴⁷.

O adevărată revelație o constituie însă marii cronicari de la sfîrșitul sec. al XVII-lea — începutul sec. al XVIII-lea: stolnicul Constantin Cantacuzino, Nicolae Costin și Dimitrie Cantemir. Ei duc mai departe cercetările predecesorilor în problema originii limbii și neamului românesc, reluînd unele probleme atinse de Gr. Ureche și Miron Costin, dar totodată insistînd cu multă erudiție asupra unor probleme neadîncite sau chiar nerelevante de predecesori, ca problema continuității poporului român pe teritoriul unde s-a născut, aportul dacilor și al altor popoare la formarea poporului român și faptul că separarea rumânilor a rezultat din divizarea vechii Dacii⁴⁸.

În problema originii poporului român stolnicul Constantin Cantacuzino afirmă cu claritate, în *Istoria Țării Românești*: „Iară noi într-alt chip, de ai noștri și de toți cîți sînt rumâni, ținem și credem, adevărindu-ne den mai aleșii și mai adeveriții bătrîni istorici și de alții mai încoace, că valahii, cum le zic ei, iară noi, rumânii, sîntem adevărați romani și aleși romani în credință și în bărbăție, den carii Ulpie Traian i-au așezat aici în urma lui Decheval, duple ce de tot l-au supus și l-au pierdut“⁴⁹... Dar Stolnicul are cel dintîi o viziune clară, științifică în problema etnogenezei poporului român, subliniind importanța dacilor și a altor popoare în formarea poporului român⁵⁰.

Din originea comună a limbii și poporului român Stolnicul, ca și Miron Costin, desprinde ideea unității de neam a poporului nostru, care este ideea fundamentală a operei sale. El scrie în acest sens: „Însă rumânii înțeleg nu numai ceștia de aici, ce și den Ardeal, carii încă și mai neaoși sînt, și moldovenii, și toți cîți... au această limbă, măcară fie și cevași mai osebită în nește cuvinte, din amestecarea altor limbi, cum s-au zis mai sus, iară tot unii sînt. Ce dară pe aceștia, cum zic, tot romani îi ținem, că toți aceștia, dintr-o fîntînă au izvorît și cură“⁵¹. Iar

⁴⁵ *Ibid.*, p. XCIII—XCV; *Cronicari munteni*, I, p. 124.

⁴⁶ *Revista istorică*, III (1917), nr. 2—6, p. 86; Cartoian, o. c., III, București, 1945, p. 261.

⁴⁷ *Revista istorică*, III (1917), nr. 2—6, p. 111; Lupaș, *Cronicari și istorici rumâni din Transilvania*, I, p. 27.

⁴⁸ Cf. Stănescu, *Essai sur l'évolution de la pensée politique roumaine*, p. 297—298.

⁴⁹ *Cronicari munteni*, I, ed. M. Gregorian, p. 52; Stănescu, *Introducere la Cronicari munteni*, I, p. XCV; Cartoian, o. c., III, p. 271.

⁵⁰ *Cronicari munteni*, I, ed. M. Gregorian, p. 21, 33—34, 53, 55; Stănescu, *Introducere la Cronicari munteni*, I, p. XCVI.

⁵¹ *Cronicari munteni*, I, p. 52; Stănescu, *Introducere la Cronicari munteni*, I, p. CII.

într-un alt loc citim: „Și mai chiar vedem că rumânii den Ardeal, moldovenii și ceștia de Țara aceasta, tot un neam, tot o limbă fiind“...⁵². O altă idee pe care o subliniază Stolnicul este aceea că acest popor unitar și după formarea lui a continuat să trăiască pe teritoriul său propriu: „... au adus romani lăcuiitori de i-au așezat aici, și și dintr-a sa oaste au lăsat cîți au trebuit de a-i lăsa, ca să se așeze aici rămîind lăcuiitori acestor țări, carii și pînă astăzi se trag... dintr-aceia“⁵³.

Nicolae Costin, continuînd cu multă erudiție opera tatălui său, afirmă și el unitatea primordială a teritoriului român și ideea că țările române continuă această unitate: „Dacia, unde-i acmu Moldova și Țara Munte-nească și Ardealul“ și „Dacii tot locul au stăpînit, care închide astăzi Ardealul, Țara Moldovei și Țara Muntenească“⁵⁴. În ce privește originea poporului român el este conștient că la formarea poporului român, în afară de romani, au avut contribuția lor și dacii, căci, după ce vorbește de colonizarea romană în Moldova și Țara Românească, el scrie: „... Și acolo... în Ardeal [Traian, n.n.] au descălecat rimleni, pentru să nu mai poată a-și rădica cap Dații împotriva rimlenilor. Carii să vād și pînă astăzi în tot Ardealul și în țările ungurești de sus români... de lăcuesc pînă astăzi den descălecarea lui Traian împăratul Rîmului, de să chiamă români, adecă rimleni“⁵⁵; iar ceva mai sus citim: „Ardelenii... cu moldovenii și cu muntenii sint vechi Dați“⁵⁶. Ideea unității de neam el o deduce din faptul că poporul nostru, indiferent unde se află, poartă numele de român, care atestă aceeași origine comună⁵⁷.

D. Cantemir, ultimul mare istoric umanist român al epocii feudale, chiar în titlul cunoscutei sale opere *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor* exprimă ideea de unitate a poporului român din cele trei țări, căci forma dezvoltată cu titlul ce urmează după Predoslovie este grăitoare în acest sens: *Hronicon a toată Țara Românească (care apoi s-au împărțit în Moldova, Muntenească și Ardealul) din descălecatul ei de la Traian împăratul Rîmului. Așijdere pentru numerele [= numele, n.n.] carele au avut odată și carele are acmu. Și pentru rumanii carii de atuncea într-însa așăzîndu-să, într-aceiași și pînă acmu neconțin lăcuesc*⁵⁸. De aici rezultă concepția lui D. Cantemir despre o țară românească unitară, teritoriu comun al neamului românesc, cuprinzînd deci toate țările române,

⁵² *Cronicari munteni*, I, p. 38.

⁵³ *Ibid.*, p. 21; cf. și Stănescu, *Introducere la Cronicari munteni*, I, p. CIII.

⁵⁴ I. St. Petre, *Nicolae Costin, Viața și opera*, București, [f.a.], p. 269.

⁵⁵ N. Costin, *Letopiseșul Țării Moldovei de la zidirea lumii pînă la 1601*, ed. I. St. Petre, București, 1942, p. 121. Vezi și p. 128.

⁵⁶ *Ibid.*, p. 95.

⁵⁷ Cf. *ibid.*, p. 128, 141.

⁵⁸ *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, în *Operele principelui Dimitrie Cantemir*, publicate de Acad. Română, vol. VIII, ed. Gr. Tocilescu, București, 1901, p. 57; P. P. Panaitescu, *D. Cantemir, Viața și opera*, București, 1958, p. 236—237; *idem*, *Problema unificării politice*, p. 83; G. Pascu, *Viața și operele lui D. Cantemir*, București, 1924, p. 65.

care mai târziu s-a împărțit în Moldova, Muntenia și Transilvania. Este aceeași concepție pe care am întâlnit-o la stolnicul Cantacuzino, care de asemenea vorbește de o unitate teritorială primordială a românilor, din care s-au desprins cu timpul cele trei țări române⁵⁹. Această unitate a neamului este susținută și de D. Cantemir prin invocarea de repetate ori a originii comune romane. Iată în acest sens un pasaj: „Aceștia dară mai sus pomeniți și în toată lumea cu nume nemuritor vestiți romani, ... sînt moșii strămoșii noștri a moldovenilor, muntenilor, ardelenilor ..., precum și singur numele cel de moșie ne arată (români chemîndu-ne) și limba cea părințească (care din românească sau latinească iaste) nebiruit martor ni iaste”⁶⁰.

Dar cu toate că în întreaga operă Cantemir pune accentul pe originea noastră romană — fiind sub acest raport un precursor al Școlii Ardelene — el nu neglijează nici factorul dac⁶¹ și nu ignoră nici simbioza slavo-română⁶² în procesul etnogenezei poporului român. Arătînd legătura genetică indisolubilă între romani și români, Cantemir îi prezintă pe români drept „moștenitori legiuîți” ai romanilor: „... „Pre romano-moldo-vlahii noștri, Roma maica din lăuntruurile sale născîndu-i, i-au aplecat și i-au crescut; Traian părintele, ... a Dachii adevărați moștenitori i-au pus” („Daciae legitimos constituit haeredes”)⁶³. Aici se cuprinde o idee de cea mai mare importanță: Cantemir exprimă pentru prima dată ideea dreptului istoric al românilor asupra patriei moștenite de la legionarii și colonii romani, strămoșii lor⁶⁴, care au supus pe daci „a cărora loc acmu îl țin moldovenii, muntenii, ardelenii ...”⁶⁵.

Ideea de unitate, care străbate *Hronicul* de la un capăt la altul, este ideea principală a cărții. Întru dovedirea romanității poporului român, a continuității lui, a unității lui teritoriale și de neam, D. Cantemir a pus la contribuție o bibliografie impresionantă, cea mai largă informație folosită pînă la el în vreo lucrare românească de istorie. Această importantă operă a lui D. Cantemir a fost fundamentală pentru dezvoltarea ulterioară a istoriografiei noastre naționale. Ea a circulat și în Transilvania și a contribuit, între altele, la orientarea latinistă a corifeilor Școlii Ardelene.

În general, cronicarii moldoveni și munteni ai secolului al XVII-lea — începutul secolului al XVIII-lea oglindesc în operele lor ideea de unitate a poporului român din toate cele trei țări românești, dar ei nu

⁵⁹ Cf. *Cronicari munteni*, I, ed. M. Gregorian, p. 5, 71; Despre unitatea primordială a teritoriului propriu al poporului român vezi: D. Cantemir, *Hronicul*, în *Operele principelui D. Cantemir*, VIII, ed. Gr. Tocilescu, p. 304—305.

⁶⁰ Cantemir, *Hronicul*, ed. cit., p. 25, 104, 106, 115, 153, 162.

⁶¹ *Ibid.*, p. 65.

⁶² *Ibid.*, p. 325.

⁶³ *Ibid.*, p. 15 și p. 38.

⁶⁴ Onciul, o. c., p. 148.

⁶⁵ Cantemir, *Hronicul*, p. 65. Pentru ideea de unitate a poporului român, la cronicari, vezi și D. Berindei, *L'Union des Principautés Roumaines*, București, [f.a.], p. 24—27.

se ridică pînă la ideea politică a unirii într-un stat național, idee care, în mod obiectiv, nu putea apare în orînduirea feudală⁶⁶. În schimb, generația următoare, a Școlii Ardelene, va imprima o direcție politică ideii de latinitate a limbii și poporului român, în cadrul luptei românilor ardeleni pentru drepturi naționale.

Marele cîștig cu care se încheie secolul al XVII-lea în domeniul istoriografiei este, fără îndoială, și acela de a fi adus în cercetarea istorică o problematică generală românească, preocupări care mărturisesc tot mai insistent conștiința unității poporului român. Ideea principală care străbate opera umaniștilor români este unitatea de origine a neamului, întărită și argumentată cu rodul studiilor făcute în lumina culturii europene. Prin activitatea istorică a lui Dimitrie Cantemir și a stolnicului Constantin Cantacuzino se face trecerea de la istoria provincială la o adevărată problematică consacrată deslușirii originii românilor. Frecvența temei în numeroase alte lucrări atestă progresul ideii de unitate și o evoluție notabilă pe linia unei evidente conștiințe de neam. Astfel ideea unității poporului român, atît la Cantemir, cit și la stolnicul Cantacuzino, capătă valori ce depășesc, desigur, simplele constatări umaniste. Între ideea unității românilor și între conștiința de neam poate fi stabilită o legătură de intercondiționare reciprocă, evidențiată de principalele noastre monumente de cultură. Se poate, deci, afirma că la sfîrșitul secolului al XVII-lea și la începutul secolului al XVIII-lea în țările noastre se cristalizează o doctrină politică întemeiată pe concepția de origine și unitate a poporului român. Există, prin urmare, o concordanță deplină între afirmarea ideii unității noastre ca neam și între ideea de sinteză a istoriei poporului român, așa cum încearcă s-o realizeze Dimitrie Cantemir în *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, sinteza de fapt a întregii noastre culturi anterioare. Ideea lui Dimitrie Cantemir despre existența unei patrii unitare a românilor străbate de la început și pînă la sfîrșit sinteza lui istorică, fundamentală pentru cultura istorică românească⁶⁷. Pe aceasta se reazemă o masivă construcție istorică, savant redactată și argumentată la nivelul de atunci al istoriografiei europene, încărcată de valorile istoriografiei savante. Factura sa europeană, adoptarea formelor latine este evidentă și plină de promisiuni, cu toate că cei doi mari istorici, Dimitrie Cantemir și stolnicul Cantacuzino, n-au urmași direcți în evoluția imediată a istoriografiei din Moldova și Țara Românească⁶⁸. S-a vorbit pe bună dreptate de o trecătoare stagnare în istoriografia vremii, după marile împliniri anterioare,

⁶⁶ Cf. Panaitescu, *Problema unificării politice*, p. 84.

⁶⁷ Idem, *D. Cantemir*, p. 238—239. Vezi și M. Dan, P. Teodor, *Contribuția istoriografiei ardeleni la dezvoltarea științei și culturii noastre*, în *Anuarul Inst. de istorie din Cluj*, IX (1966), p. 28—34.

⁶⁸ Șt. Pascu, în „Introduction à l'histoire roumaine”, p. 29—36; Vl. Georgescu, *Idées sociales et politiques dans la littérature historique des Principautés Roumaines pendant la seconde moitié du XVIIIe siècle et au début du XIXe siècle*, în *Revue des Études Sud-Est Européennes*, V (1967), nr. 1—2, p. 167—191.

provocată de moartea lui Brîncoveanu și a Cantacuzinului în Țara Românească și a înfringerii lui Cantemir în Moldova. De fapt, stagnarea în discuție reflectă în domeniul culturii deprimarea generală provocată de instaurarea domniilor turco-fanariote, cu toate că noii domnitori încearcă să integreze domniile lor în istoria generală a țărilor pe ale căror tronuri ajung. Chiar opera lui Ioan Neculce, scrisă după anul 1733, pătrunsă de un netăgăduit sentiment patriotic, este covârșită de vremurile grele pe care trebuie să le înfrunte țărilor române sub dominația fanariotă. Numai arareori răzbat în cronica lui interesele țărilor noastre impresurate de exploatarea fanariotă, dar și acum în exclamații tînguitoare: „Oh! oh! oh!, săraca Țară Moldovă și Țară Muntenească, cum vă pitreciți și vă dezmerdați, cu aceste supărări, la aceste vremi cumplite și făr-de milă de stăpînii noștri...“⁶⁹. Lipsește viziunea largă a istoriei țărilor române, a trecutului considerat ca o valoare a istoriei europene, așa cum l-a văzut un Constantin Cantacuzino sau un Dimitrie Cantemir. Cronica scrisă de I. Neculce rămîne provincială, fiind mai mult atașată evoluției cronicilor secolului al XVII-lea, în prelungirea cărora vine, și nu istoriei ilustrațiilor săi contemporani care au pus bazele sintezei istoriei românești. Evoluția istoriografiei române pe calea promițătoare deschisă de umanism trebuie căutată în istoriografia ardeleană a secolului al XVIII-lea, care, plecînd din impulsurile cantemiriene, crește într-o Transilvanie care vedea cristalizarea unui program al emancipării naționale. Ideile *Hronicului* și ale *Istoriei Țării Românești*, latinitatea, continuitatea și unitatea poporului român nu se validează în etapa imediat următoare elaborării lor la nivelul acestor opere în Moldova și Țara Românească, ci în Transilvania, unde Inochentie Micu și cercurile cărturărești ale românilor ardeleni vor formula programul politic al românilor⁷⁰. Noile forțe sociale românești, pornind lupta lor politică, se orientează spre sursele românești de informație istorică, într-o vreme cînd apelul la dreptul istoric era general. Lui Inochentie Micu i se oferă prin opera învățatului principe o doctrină încheagată, pe care o îmbrățișează cu entuziasmul propriu unei generații luptătoare. Ideea latină și continuitatea pe teritoriul Daciei a urmașilor Romei sînt chemate acum să sprijine lupta prezentului pe tărîm național și social. Doctrina umanismului românesc capătă valori tot mai insistente colorate politic, tinzînd, pe măsură ce pătrundeau în a doua jumătate a secolului, să se constituie ca element fundamental al istoriografiei iluministe transilvănene. Există, fără îndoială, în acest reviriment istoriografic un anumit paralelism cu peisajul istoriografic al celorlalte două provincii românești, care înregistrează elemente constitutive ce pot fi considerate naționale. Antifanariotismul, implicit antiturcismul, caracterizează activitatea marelui ban Mihai Cantacuzino, promotorul unor idei favorabile independenței țării cu ajutorul puterilor

⁶⁹ I. Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei*, ed. a II-a, București, 1959, p. 360.

⁷⁰ D. Prodan, *La lutte de Inochentie Micu pour le relèvement politique des Roumains de Transsilvanie*, în *Revue Roumaine d'Histoire*, IV (1965), nr. 3, p. 477—496.

creștine, alături de Ienăchiță Văcărescu — cunoscut prin aceeași atitudine politică⁷¹.

Opera istorică a lui Mihai Cantacuzino, redactată după câte știm în 1774 sau 1776, este posterioară istoriografiei Școlii Ardelene, care la acea dată, prin Samuil Micu, parcurge problematica originilor. *De ortu, progressu, conversione valachorum...*, memoriul redactat prin apelul la cercetările istorice ale lui Samuil Micu, ce se vor concretiza în *Brevis historica notitia...*, ne dovedește dimensiunile largi ale istoriei românești, fundamentate pe ideea unității sale⁷². Există și în acest caz însă o evidentă apropiere în modul în care apare noua istoriografie în două din țările române. Dacă în Transilvania istoricii Școlii Ardelene pleacă de la Cantemir, în Țara Românească Mihai Cantacuzino are la temelia *Istoriei Țării Românești* scrierea marelui Cantacuzin, umanistul de renume, care și el așează istoria română în spațiul firesc de etnogeneză al poporului care locuiește în Dacia. Și iată că a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, o dată cu apariția ideii naționale, aduce reluarea sintezei istorice românești.

Primul loc în evoluția istoriografiei române îl deține acum Transilvania, prin cercetările noii școli istorice moderne, pătrunsă de spiritul național care domină această istorie iluministă ca fond de idei și pe alocuri ca manieră istoriografică. Primul mare istoric al noii orientări este indiscutabil Samuil Micu, autorul celei mai întinse opere istoriografice în epocă. Prima dovadă a noii viziuni istorice o găsim în acel *De ortu, progressu...*, care debutează de la primele formulări cu schițarea unității românești. Poporul valahic care locuiește Țara Românească, Moldova, Transilvania este adevărat urmaș al coloniilor romane pe care Traian, după învingerea lui Decebal, le-a adus în Dacia. Dovadă, — spune autorul — sînt limba, moravurile, scriitorii antici, precum și umaniștii italieni. Se poate remarca încă din primii ani ai deceniului opt al secolului că Micu concepea poporul român unitar, avînd aceeași origine, locuind aceleași țări românești...⁷³. Cu *Brevis historica notitia...* el mărturisește în 1778 că „mi-am pus în gînd să scriu pe scurt originea daco-românilor și petrecerea lor pînă în secolul acesta în care trăim și să dau cel puțin o scurtă cunoștință a istoriei lor, pentru ca să apară mai bine și să se facă cunoscut tuturor neamul lor, vestit odinioară pe întreg rotogolul pămîntului”⁷⁴. Deci, cu alte cuvinte, o istorie izvorîtă din dorința de-a face cunoscut neamul, originea lui, permanența în Dacia, o operă de răspuns străinilor, dar și spre satis-

⁷¹ Georgescu, l. c.

⁷² *Brevis historica notitia originis et progressus nationis Daco-Romanæ seu ut quidem barbaro vocabulo appellant Valachorum, ab initio usque ad seculum XVIII Authore Samuele Klein de Szád anno Domini MDCCLXXVIII*. Ms. Arh. Statului, Sibiu.

⁷³ *De ortu, progressu, conversione Valachorum Episcopis item Archiepiscopis et Metropolitibus eorum*, în T. Cipariu, *Acte și fragmente, latine, romanesci. Pentru istoria beserecei romane mai ales unite*, Blaj, 1855, p. 1—20.

⁷⁴ *Brevis historica notitia*, Prefața.

facția dorinței acelor „bărbați iubitori de cunoașterea istoriei“, care i-au cerut să scrie lucrarea. Istoria lui Micu, redactată în limba latină, pornește de la *Hronicul* lui Dimitrie Cantemir, pe care îl urmează de aproape, încercînd și reușind din multe puncte de vedere să realizeze istoria daco-românilor în spațiul celor trei țări românești. De altminteri este pentru prima dată pe parcursul istoriografiei noastre cînd un istoric român a izbutit să înfățișeze istoria integrală a românilor în cadrul unei încercări de sinteză. Dacă Cantemir se oprește în preajma întemeierii Principatelor, iar stolnicul Cantacuzino în secolul V al e.n., Micu trece dincolo de aceste limite cronologice, ajungînd cu expunerea pînă în ultima treime a secolului al XVIII-lea, în plină epocă contemporană. Chiar dacă în istoria lui Micu desfășurarea procesului istoric al țărilor române apare paralel, nu e mai puțin adevărat că în cuprinsul lucrării pot fi găsite alte numeroase pagini de sinteză despre probleme comune poporului român, indiferent de țara pe care o locuiesc. Cultura, viața spirituală, limba, obiceiurile își găsesc o tratare unitară în capitole unice pentru toate cele trei țări românești. Dar dincolo de structurarea operei lui Micu, rămîn ca ilustrative pentru mentalitatea care îl călăuzea considerațiile pe care le face în capitolele introductive ale scrierii, îndeosebi în cuvîntul înainte: „Către binevoitorul cititor“⁷⁵. Să observăm că istoricul nostru are în vedere în general poporul român atunci cînd se decide să-i scrie istoria, determinat de dorința de a-l face cunoscut, dar și la sugestiile contemporanilor „iubitori de cunoașterea istoriei“. O istorie, așadar, general românească, cuprinzînd evoluția istorică din cele trei provincii, din cele mai vechi timpuri pînă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. Această primă lucrare istorică în limba latină acoperă cu expunerile sale toate domeniile vieții națiunii române: istorie politică, socială, culturală și religioasă, alternînd narațiunea cronologică a evenimentelor cu largi capitole generale comune pentru întregul popor român. Se adaugă în același spirit larg cuprinzător *Istoria românilor cu întrebări și răspunsuri*⁷⁶, *Scurtă cunoștință a istoriei românilor*⁷⁷ și ultima mare sinteză istorică: „*Istoria și lucrurile și întîmplările românilor*“⁷⁸, în patru tomuri. Încă în *Istoria cu întrebări*... ideea unității națiunii apare în mod evident, subliniindu-se de la început suprafața teritoriului locuit de români. În *Scurtă cunoștință*... ideea unității politice cîștigă o pondere și mai mare în capitolele consacrate stării românilor în veacul al XVIII-lea și vieții lor spirituale. Interesul lui Micu pentru istoria Țării Românești și Moldovei apare și mai conturat atunci cînd el cercetează situația românilor sub regimul turco-fanariot, așa cum procedase și atunci cînd înfățișa istoria românilor ardeleni. Pentru el istoria românilor nu se limitează la istoria provincială și nici la o descriere neutră, lipsită de participare. Dimpo-

⁷⁵ Ibid.

⁷⁶ P. Teodor, *Despre „Istoria românilor cu întrebări și răspunsuri“ a lui Samuil Micu Clain*, în *Studii*, XIII (1960), nr. 2, p. 197—205.

⁷⁷ S. Micu, *Scurtă cunoștință a istoriei românilor*, ed. C. Cîmpeanu, București, 1963.

⁷⁸ Bibl. Fil. Cluj. Acad., Secția manuscrise, Ms. rom. nr. 467.

trivă, ideea națională străbate întreaga lucrare, pe care de fapt o adresează tuturor celor ce alcătuiesc națiunea. Ilustrativ ni se pare și modul în care a organizat marea lui sinteză în limba română, în care Țării Românești și Moldovei le-a dedicat câte un volum, așa după cum Transilvania a cuprins-o în primul, cu viața politică, statală, iar ultimul, în marea lui parte, l-a consacrat istoriei bisericii din Ardeal. Chiar dacă ideea unității națiunii române străbate întreaga lui operă, el nu a proclamat unirea românilor într-un singur stat, deși regretă fărîmîțarea Daciei de odinioară⁷⁹. Odată, în *Prolog cu privire la istoria daco-românilor din Brevis historica notitia*..., se pare, gîndul i-a alunecat spre o unire a românilor sub oblăduirea Casei de Austria⁸⁰.

Cu Samuil Micu pătrundem, indiscutabil, în zona realizării sintezei noastre istorice, în care trăiesc, evident, și valorile istorice ale umanismului românesc, concretizat mai cu seamă în opera stolnicului Cantacuzino și a principelui Dimitrie Cantemir. Imperfectă, desigur, ca istorie unitară, adeseori paralelă în expunerile ei, lucrarea primului istoric român modern a avut în vedere istoria unei națiuni, scrisă cu adîncă participare.

Din luminile răspîndite de Micu a ieșit și prefața celebră scrisă de Gh. Șincai pentru *Elementa Linguae daco-romane sive valachicae* (1780), în care este evidențiată unitatea lingvistică a națiunii, precum și opera viitoare a întregii generații de istorici⁸¹.

Gh. Șincai de la începutul activității lui — din primul an al studiilor la Roma, cînd s-a decis să realizeze gîndul, se pare mai vechi, cu care venise din țară, de a se dedica scrierii istoriei naționale — a urmărit cu cercetările în bibliotecile și arhivele Cetății Eterne întreg spațiul nostru istoric. De pe atunci, din 1775, pentru viitorul iluminist faptele istoriei poporului român prezentau un interes egal. Cu răbdare de benedictin a excerptat un noian de informații pe care apoi le-a grupat în ceea ce a numit *Memoriile daco-românilor*⁸², o temeinică și vastă lucrare documentară, un magazin al istoriei românești, care ne duce cu gîndul la fapta lui Muratori. Dacă *Analele italiene* au contribuit la pregătirea unificării Italiei, atunci, desigur că și strădaniile istoricului nostru au fost o piatră sigură așezată la temelia vieții noastre naționale. *Hronica românilor și a mai multor neamuri*, alcătuită pe osatura documentară a *Memoriilor*... a limpezit și mai mult cadrul istoriei românești din spațiul Moldovei, Țării Românești și Transilvaniei. Planul vast al *Hronicei* lui Șincai pleacă și el de la existența unei unități românești ce a rezultat din colonizarea romană, de la unitatea neamului românesc, același în cele trei țări. Dacă lucrarea lui istorică nu excelează prin explicitarea unor idei, ce rezultă mai mult din alăturarea izvoarelor reproduse, o informație ce datează din 1806 poate proiecta o lumină nouă asupra

⁷⁹ Micu, *Scurtă cunoștință*, p. 79.

⁸⁰ *Brevis historica notitia*, Prolog.

⁸¹ B.R.V., H, p. 251—253.

⁸² P. Teodor, *Memoria daco-romanorum*, în *Ramuri*, III (1966), nr. 12, p. 16.

sentimentului ce prezida la geneza operei sale capitale. Astfel, scriind despre unele aspecte ale economiei românești, el face o precizare ilustrativă pentru momentul istoric reprezentat de generația sa în evoluția ideii de unitate: „Fiindcă cartea aceasta se întoarce în limba românească pentru folosul tuturor românilor și românii așa sînt de sporiți și lășiți prin mila dumnezeiască, cît nu o țară, sau două, ci mai multe au le oblăduiesc (stăpînesc cu toate maiestatea), precum este Moldova și Țara Românească, au le lăcuesc... împreună cu alte neamuri, precum sînt Ardealul, Bănatul, Maramureșul și alte varmeghii, ci supt maiestatea S[fintei] coroane apostoliceștei Crăimi a Ungariei, s-ar cuveni să arat, cum trebuie lucrate vîile în fieștecare patria românească”⁸³. Să adăugăm și faptul că a voit să scrie o *Topografie a toată românilor*⁸⁴, gînd ce ilustrează, credem, interesele lui general românești, depășirea hotărîtă a provincialismului în cultura românească. Dacă un Samuil Micu, prin urmare, a pus bazele sintezei, plecînd de la Cantemir și a consolidat ideea, Șincai adaugă efortului inițial un plus de soliditate prin înformarea lui copleșitoare. Dar el depășește istoria și istoria literară, cu preocupări din domeniile geografiei și economiei, vîdînd prin aceasta noile dimensiuni ale culturii noastre naționale.

Pe acest drum deschis istoriei naționale de cercetările lor, își fac loc și alte inițiative culturale în deceniul ultim al veacului al XVIII-lea, cînd printre obiectivele culturale ale vremii se vor afla, în cadrul *Societății filosoficești*, atît preocupări general românești, exprimate în opere de interes general, cît și prezențe prestigioase din Țara Românească⁸⁵. Într-o vreme dominată de reacțiune, istoria devine principalul domeniu de afirmare a luptei naționale prin realizările ei majore, pătrunse de un puternic suflu național. Cu Samuil Micu și Gh. Șincai noua ideologie națională, potențată de valorile iluministe, tinde să pătrundă tot mai adînc în masele largi ale poporului. Fie că istoriile lor circulă prin intermediul manuscriselor, fie că se încearcă imprimarea în *Calendarele* de la Buda, aceste istorii creează la începutul veacului un climat propice pentru dezvoltarea unei culturi românești unitare.

Prin Petru Maior cercetarea trecutului ciștigă noi teritorii, care cuprind tot mai insistent problematica politică, astfel încît istoriografia la începutul deceniului al doilea din veacul al XIX-lea capătă un pronunțat caracter polemic. Opiniile unor istorici transilvăneni sau din afara provinciei orientate spre contestarea drepturilor politice ale națiunii române, îndeosebi respingerea tezelor *Supplexului* de către Eder și, nu mai puțin, tezele unui istoric ca Engel, care nega autohtonitatea noastră.

⁸³ [Gh. Șincai], *Povățuire către economia de cîmp pentru folosul școalelor românești celor din Țara Ungurească și din părțile ei împreunate*, Buda, 1806 p. 150—151.

⁸⁴ *Topografie a toată românilor*, vezi Gh. Șincai, *Învățătură firească spre surparea superstiției norodului*, ed. D. Ghișe, P. Teodor, București, 1964, p. 99.

⁸⁵ Al. Papiu-Ilarian, *Vieția, operele și ideile lui Georgiu Șincai din Șinca*, București, 1869, p. 83—86.

au fixat generației de la începutul veacului o sarcină nouă și importantă: respingerea falselor adevăruri⁸⁶. Pe măsură ce în politica românilor ardeleni s-a conturat mai precis, începînd cu anii 1790—92, ideea unor drepturi politice clar formulate, istoriografia „națiunilor” politice sau cea afiliată lor contestă cu vehemență tezele școlii istorice transilvănene. Petru Maior, cel mai tînăr din noua generație de istorici români, pătrunde în adîncimea semnificațiilor istoriografiei străine, dezvoltîndu-i resorturile reale. Cu *Istoria pentru începutul românilor în Dacia* (Buda, 1812), istoriografia ardeleană pășește și mai adînc în arena luptelor politice, printr-o carte ce de la bun început s-a vrut polemică. Continuator al *Supplexului*, în noile împrejurări politice, autorul a avut conștiința necesității unui răspuns istoric argumentat, îndreptat împotriva opiniei de inspirație feudală. „Și cu cît românii mai adînc tac, nimica răspunzînd nedreptilor defăimători, cu atîta ei mai virtos se împulpă pe români a-i micșora și cu volnicie a-i batjocori”⁸⁷. Intenționînd o cercetare circumscrisă la originile poporului român în întregul lui, P. Maior reia ideea cantemiriană din *Hronic* la nivelul unei istorii mai puțin erudite și mai mult polemice. Iluminismul cu promisiunile lui bogate a ridicat istoria la nivelul scrierilor istorice ale veacului al XVIII-lea. La Maior dimensiunile istoriei românilor cuprind Dacia străveche, pămîntul locuit de românii din Moldova, Ardeal și Țara Românească. În fața noului investigator al trecutului, îngrădirile provinciale dispar, pe măsură ce imaginea patriei de odinioară se desprinde din paginile istoriei noastre antice. *Dacia* din titlul lucrării, precum și narațiunea consacrată istoriei bisericii românilor⁸⁸ sugerează contemporanilor dimensiunile unei națiuni unitare, corespunzătoare stadiului de evoluție a ideii unității politice în societatea românească. Nimic surprinzător că tocmai în acești ani Ioan Monorai a scris *Scurtă cunoștință a lucrurilor Dachiei*⁸⁹, iar Budai-Deleanu prin opera lui în ansamblu, istorică, lingvistică și poetică, are de acum viziunea Dacoromaniei. Combătînd aserțiunile lui Eder, Sultzer despre originea poporului român și a permanenței sale în Dacia, Budai-Deleanu descifrează, la nivelul de atunci al cercetărilor istorice, istoria națiunii române. Ideea apare la el foarte limpede formulată în *Introducere istoricească* la *Lexiconul românesc-nemțesc*: „Destul că neamul românesc custă și face în Dacia o nație de frunte, dintre mai multe milioane alcătuită, care nu dorește alta, numai ca prin o mai mare cultură să se

⁸⁶ Al. Lapedatu, *Istoriografia română ardeleană în legătură cu desfășurarea vieții politice a neamului românesc de peste Carpați*, București, 1923, p. 5—31.

⁸⁷ P. Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*, Buda, 1812. Cuvînt înainte.

⁸⁸ Idem, *Istoria bisericeii românilor*, Buda, 1813; vezi P. Teodor, *În jurul unei lucrări istorice a lui Petru Maior. Contribuție la istoria cărții românești vechi*, în *Anuarul Inst. ist. Cluj*, IX (1966), p. 271—281.

⁸⁹ Ed. Găvănescu, *Ioan Monorai, Scurtă cunoștință a lucrurilor Dachiei*, în *Anal. Acad. Rom., Mem. Secf. ist.*, ser. III, tom. XXI (1939), p. 433—481.

poată apropia de celelalte neamuri politice a Europei⁹⁰. Ideea unității poporului român apare, așadar, la Budai-Deleanu clar exprimată și fecundată de obiectivele luptei naționale. În același început de veac, un Naum Rimniceanu socoate „Dacia” populată de urmașii coloniștilor lui Traian și a dacilor. Pentru el românii din țările românești formează un singur popor unit prin aceeași origine comună: „Deci cu toții indecomun suntem romani, deși unii erau Mysi; confrăți cu noi sînt și moldovenii împreună cu Dacii (= ardelenii)”⁹¹. Cronicarul are și el viziunea Daciei de odinioară, dar și viziunea celei viitoare⁹². Să adăugăm *Istoria Daciei* (Viena, 1816) a lui D. Fotino⁹³ și *Geografia și Istoria României* a lui Dimitrie Philippide⁹⁴, opere fundamentale ce surprind o Dacie care cuprinde toate țările locuite de români. „România” din titlul lucrărilor lui Philippide mărturisește indiscutabil și evoluția pe care o parcurge ideea unității în societatea românească.

Idealul patriotic și național care străbate istoriografia iluministă se cristalizează în cele din urmă într-o insistentă preocupare pentru istoria țărilor române considerate ca părți ale Daciei. Sublinierea cu insistență a teritoriului locuit de români la istoricii ardeleni, moldoveni și munteni⁹⁵, sinteza istorică spre care tinde noua școală istorică ardeleană, împlinirile la care ajung constituie, printre altele, indiciul că ideea de unitate a neamului, străveche în conștiința românească, primește un conținut evident național. La începutul secolului al XIX-lea dimensiunile istoriei românești, reflectate în istoriografie, sînt de fapt cele ale națiunii. Și astfel, treptat, istoriografia începe să fie într-o și mai largă măsură un instrument eficace al acțiunii politice naționale, într-o vreme în care popoarele europene înscriu, la rîndu-le, în programele lor, realizarea unității statale. Istoriografia română pătrunde astfel în veacul naționalităților cu marea moștenire a unui iluminism pătruns de ideea națională, împrejurare care și explică locul specific ocupat de cultura luminilor la noi în peisajul general european. Astfel trecerea spre zonele istoriografiei romantice se realizează fără ca să înregistrăm ostilitatea pentru istoriografia iluministă, fără cunoscuta reacție față de naționalismul veacului al XVIII-lea⁹⁶. Dimpotrivă, la noi istoriografia romantică clădește edificiul istoriografiei pornind de la istoricii luminilor, de la sintezele pe care le-au scris, valorificînd patrimoniul istoriei evului

⁹⁰ Cf. și A. I. Ciorănescu, *Opera istorică a lui Budai-Deleanu*, în „Cercetări literare”, II, București, 1936, p. 102—128.

⁹¹ Apud Șt. Bezdechi, *Cronica inedită de la Blaj a Protosinghelului Naum Rimniceanu*, partea I-a, Cluj—Sibiu, 1944, p. 50.

⁹² *Ibid.*, p. 90—91.

⁹³ Georgescu, l. c.

⁹⁴ N. Bănescu, *Viața și opera lui Daniel (Dimitrie) Philippide*, în *Anuarul Inst. de istorie națională*, II (1923), p. 119—204.

⁹⁵ Georgescu, l. c.

⁹⁶ Pentru dezvoltarea istoriografiei romantice vezi Ed. Fuefer, *Histoire de l'Historiographie moderne*, Paris, 1914, p. 517—624; W. K. Ferguson, *La Renaissance dans la pensée historique*, Paris, 1950, p. 110—127.

mediu pe plan național. Evident că trecerea nu se realizează dintr-odată, demarcația între epoca luminilor și cea romantică este străbătută de o seamă de elemente eterogene. Dacă în activitatea istoricilor din deceniul al treilea din secolul al XIX-lea se întrevăd semnele viitoarei orientări romantice, nu e mai puțin adevărat că iluminismul continuă să trăiască în forma unui iluminism tîrziu care se împletește cu noua viziune⁹⁷. Întreaga pleiadă de istorici și oameni de cultură cu preocupări istoriografice duc mai departe viziunea istorică a Daciei în noile împrejurări, subordonînd de acum scrisul istoric unor tendințe și mai pronunțat politice. Semnificativ, în anii 1821—1824, un polihistor ca doctorul Vasilie Popp redactează la Brașov o publicație de documente din toate țările locuite de români și intitulată *Analectorum Historicorum*⁹⁸. Prin urmare, noua perioadă de după moartea lui Petru Maior (1821) și de după revoluția lui Tudor Vladimirescu vine cu încercări de realizare a unei metodologii istorice moderne, care se întrevăde în preocupările pentru editarea, critică a documentelor, în opera pe care am semnalat-o. Dar totodată istoriografia din acest deceniu se deschide cu o lucrare ce interesează istoria românilor. De altminteri Vasilie Popp a schițat în Prefața la *Psaltirea lui Prale* dimensiunile literaturii românești unitare, subliniind contribuția celor trei țări românești la crearea culturii poporului român⁹⁹.

În deceniul la care ne-am referit se manifestă în Transilvania o istoriografie ce pleacă de la Școala Ardeleană, cu vădite tendințe polemice, o istorie în care se răspunde unor publiciști străini ce puneau în circulație, cu scopuri politice, idei în marea lor parte neconforme cu adevărul istoric. În rîndul celor care se evidențiază pe acest teren trebuie amintit Damaschin Bojincă cu *Răspundere de zgustătoare la cîrtirea din Halle* (1828)¹⁰⁰, Teodor Aron cu al său *Apendice la istoria lui Petru Maior* (1828)¹⁰¹ și Eftimie Murgu cu scrierea apărută la Buda, în 1830, ca răspuns aceleiași lucrări publicate în Germania¹⁰². Istoria pe care o scriu este pătrunsă de ideea națională, care apare limpede exprimată de Damaschin Bojincă: „Încă te încredințez, cumcă cea mai mare bucurie și mîngîiere va simți inima mea, de vei ceti această cîrticică cu bună luare aminte și te vei întări a fi statornic în naționalitate...”¹⁰³. Dar dincolo de afirmarea ideii naționale, ne întîmpină în toate lucrările ima-

⁹⁷ M. Beloff, P. Renouvin, Fr. Schnabel, Fr. Valsecchi, *L'Europe du XIXe et du XXe siècle*, II (1815—1870), Milano, 1959, p. 387 și urm.

⁹⁸ *Analectorum Historicorum*, tom. I—II. Vezi tom. I la Bibl. Fil. Cluj Acad. Secția manuscrise, Ms. nr. 60; tom. II la Muzeul de istorie a Transilvaniei, Cluj.

⁹⁹ I. Prall, *Psaltire în versuri către cîntit dumnealui Ioan Prall, autorul Psaltirii în versuri*, în B.R.V., III, p. 546—552.

¹⁰⁰ Lupaș, *Cronicari și istorici români din Transilvania*, I, p. XX—XXII; p. 171—181.

¹⁰¹ *Ibid.*, p. 166—170.

¹⁰² G. Bogdan-Duică, *Eftimie Murgu*, București, 1937, p. 49—51.

¹⁰³ Bojincă, *Răspundere de zgustătoare...*, Buda, 1828, *Prefața*.

ginea Daciei și o tot mai accentuată preocupare pentru istoria unitară a poporului român, exprimată în subiecte ce depășesc provincialismul. Deși acum imediat nu se mai abordează lucrări de talia celor redactate de Școala Ardeleană, în schimb ideile perioadei precedente stăpînesc spiritualitatea noastră. Deceniul următor, însemnat și pentru istoria noastră politică prin afirmarea ideii de unire națională, aduce cu sine valorile de fapt ale noii istoriografii. Un Florian Aaron (1805—1887) cu seria de manuale redactate se face ecoul unei viziuni romantice. Istoria este pentru el „oglinnda acea magică a veacurilor trecute, icoana cea adevărată a vremii de acum și cheia cea de mare preț cu care se descrie oarecum și ascunsurile viitorului”¹⁰⁴. O atare istorie era chemată să fie un instrument de educație patriotică a națiunii. Istoricul, profesor la București, prin lucrările sale, dar mai cu seamă prin volumul consacrat lui Mihai Viteazul, este un precursor al unității politice, al unirii românilor într-un singur stat¹⁰⁵. Prin el se reia acum seria lucrărilor de interes general românesc urmat în special de Mihail Kogălniceanu, autorul unor inițiative hotărîtoare pentru viitoarea desăvîrșire a istoriografiei. Dar pînă atunci romantismul se afirmă prin preocupările pentru studiul tradițiilor, a folclorului, la care apelează Eftimie Murgu și Damaschin Bojincă, ultimul în *Anticele romanilor* (1832)¹⁰⁶. Preocuparea pentru patrimoniul popular la cărturarii din acest deceniu, cuprinderea lui în sfera interesului istoric se explică și prin contactele directe sau indirecte cu mișcarea romantică europeană promovată de Herder și continuată de alții în prima jumătate a veacului al XIX-lea. Noua orientare însă are la bază și evoluția parcursă de societatea românească, în care intelectualii sînt tot mai aproape de creația populară, de poporul însuși pe care vor să-l cunoască și pe care îl consideră tot mai mult susceptibil de a intra în istorie. Studiul poporului, al instituțiilor străvechi, la care cheamă istoriografia romantică europeană atît de insistent, ajunge dominant, cel puțin ca intenție, dacă nu ca realizare. Atari studii, ca cele menționate, aduc în istoriografie profilul spiritual comun moldovenilor, muntenilor, transilvănenilor, apropiați tot mai mult de o susținută activitate politică pentru unirea românilor. Ca o sinteză a acestui efort de aproximativ două decenii vine aserțiunea lui Iordachi de Mălinescu din prefața la *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, ediția a doua, din 1834: „De la ieșirea acestei istorii, românul, carele mai nainte zăcea aruncat în adîncul întunecului au învățat a-și cunoaște trupina și ființa sa; s-au deșteptat într-însul iubirea de nație și de patrie; s-au dezvelit dragostea către compatrioți și către stăpînire, cu un cuvînt, aceasta istorie este, care au dat laudă și mărire, și au urzit epoha nației româ-

¹⁰⁴ Fl. Aaron, *O idee repede de istoria Principatului Țării Românești*, I, București, 1835, *Precuvîntare*, p. V—VI.

¹⁰⁵ *Ibid.*, p. 114—322.

¹⁰⁶ Pentru studiile folclorice în cultura românească vezi Bogdan-Duică, o. c., p. 49—51; I. Mușlea, *Cîntări și strigături românești de cari cîntă fetele și ficiorii jucînd. Scrise de Nicolae Pauleti în Roșie, în anul 1838*, ed. critică cu un studiu introductiv de I. Mușlea, București, 1962, p. 3—41.

nești¹⁰⁷. Excepție făcînd formula de obediență pentru „stăpînire“, Mălinescu surprinde, o dată cu funcția împlinită de ideile cărții lui Maior într-o societate în plină transformare, și „epoha nației românești“, cu alte cuvinte veacul naționalităților pe care îl trăiește. Acum însă se afirmă plenar noua istoriografie, programatic chiar, cu Kogălniceanu, protagonist al unei concepții, metode și activități noi. Prin *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens* (1837) istoricul moldovean, satisfăcînd cerințele noii metodologii romantice, încearcă o istorie a românilor, reluînd ideea unei istorii naționale¹⁰⁸. „Ideea unei istorii naționale — scrie acad. A. Oțetea — implică existența prealabilă a națiunii și înseamnă, nu numai față de cronicile medievale, ci și față de istoriile regionale, trecerea de la mentalitatea feudală la gîndirea modernă în istoriografie“¹⁰⁹. Procedînd astfel Kogălniceanu, pe urmele Școlii Ardelene, consolidează perspectiva istoriografiei europene, prin studiul poporului, a instituțiilor sale, însăși ideea de sinteză. *Arhiva românească* (1840) și *Cuvînt pentru deschiderea cursului de istorie națională* (1843) deschid orizonturi noi cercetărilor de istorie, la care se asociază *Magazinul istoric pentru Dacia* al lui Aug. Tr. Laurian și N. Bălcescu, precum și studiile de istorie națională care își fac loc în paginile revistei¹¹⁰. Cu cei doi din urmă, în deceniul cinci al veacului ideea de unire se afirmă pregnant în operele pe care le scriu în domeniul istoriei naționale. Astfel Aug. Tr. Laurian, în *Coup d'oeil sur l'histoire des Romains* (1846), pune în lumină ideea unității poporului român și fapta lui Mihai Viteazul care a eliberat Dacia și a reunit provinciile „sub sceptrul său“¹¹¹. Activitatea din jurul revistelor *Arhiva românească* și *Magazin istoric pentru Dacia* a promovat cercetările istorice naționale și a contribuit, prin circulația acestora în țările române, la difuzarea ideii de unire națională în păturile largi ale poporului român. Mai cu seamă opera lui Bălcescu se distinge prin afirmarea ideii de unire, subliniată încă în 1847, la Paris. Experiența revoluției din 1848 întărește convingerea ne-

¹⁰⁷ P. Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, ed. a II-a. Iași, 1834, *Precuvîntare la a doua edițiune*, p. III—IV.

¹⁰⁸ D. Popovici, *Concepția istorică a lui Mihail Kogălniceanu*, în *Arhiva românească*, X (1945—6); A. Oțetea, *Mihail Kogălniceanu istoric. Introducere la M. Kogălniceanu, Opere*, tom. I. *Scrieri istorice*, București, 1946; Idem, *Mihail Kogălniceanu istoric și om de stat*, în „90 de ani de viață academică în țara noastră“, București, 1956, p. 81—104; V. Cîndea, *Histoire de la Valachie de M. Kogălniceanu, adnotată de N. Bălcescu*, în *Studii și cercetări de bibliologie*, II (1957), p. 71—136; V. Ionescu, *M. Kogălniceanu. Contribuții la cunoașterea vieții, activității și concepțiilor sale*, București, 1963, p. 23—84; Șt. Pascu, *Mihail Kogălniceanu și problemele epocii sale*, în *Analele Inst. de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.*, XIII (1967), nr. 5, p. 63—77; G. Neamțu, *Mihail Kogălniceanu și Transilvania*, în *Studii*, tom. 20 (1967), nr. 5, p. 915—932.

¹⁰⁹ A. Oțetea, *Mihail Kogălniceanu istoric și om de stat*, p. 88.

¹¹⁰ P. P. Panaitescu, *Contribuții la o biografie a lui N. Bălcescu*, București, 1923; P. Teodor, *Din nou despre „Magazinul istoric pentru Dacia“ în Transilvania*, în *Acta Musei Napocensis*, III (1966), p. 511—519.

¹¹¹ A. Tr. Laurian, *Coup d'oeil sur l'histoire des Romains*, București, 1846, p. 73—74.

cesității unificării politice a țărilor române evidențiată de *Mersul revoluției în istoria românilor* și de *Istoria românilor din Ardeal la 1848*, în care istoria Transilvaniei își capătă locul pe care l-a avut în fluxul istoriei românești¹¹². Ideea unirii țărilor române pusă aici în termeni expliți este pe larg ilustrată de lucrarea aceluiași Bălcescu despre Mihai Viteazul, prin care istoriografia romantică atinge punctul său culminant. Anii care ne despart acum de Unirea Principatelor sînt martorii unei intense activități publicistice istorice, ilustrată de personalitatea lui Cezar Bolliac cu ale sale *Mémoires pour servir à l'histoire de la Roumanie* (1856), în care pledează convingător pentru dreptul la unire al țărilor române. Bolliac a avut în vedere în istoria lui toate cele trei țări române, demonstrînd că în 1848 strigătul de luptă al românilor s-a concretizat în formula: „Trăiască Dacia!”¹¹³. August Treboniu Laurian se distinge prin *Istoria românilor I—III* (1853) și printr-o susținută activitate cartografică în care a urmărit, atît *Dacia antică*, cît și „charta țărilor române cunoscute mai înainte sub numele de Dacia”. Pe aceeași linie se înscrie și Alex. Papiu-Ilarian, la care trăiește viu idealul daco-român. Laurian și Papiu sînt ultimii istorici care încheie o epocă și anunță elaborarea marilor sinteze aflate sub semnul activității lui B. P. Hasdeu.

O puternică afirmare a conștiinței naționale a poporului român stimulează în mod necesar dezvoltarea culturii după Unirea Principatelor din anul 1859. Această dezvoltare are loc în condițiile consolidării interne a noului stat, ale afirmării lui hotărîte pe plan extern, după 1877 ca stat independent, ale înnoirilor sociale și instituționale de tip modern săvîrșite atunci. Ea stă de asemenea sub semnul luptei pentru desăvîrșirea unității de stat.

Unirea deplină realizată în 1918 venea să încununeze pe plan politic o operă pregătită în cultură temeinic și organizat, prin contribuția nu numai a românilor din țară, ci și a celor din Transilvania, aflați sub stăpînire străină. De altfel, țelul desăvîrșirii unității politice fusese proclamat pe față ca un program de lucru încă de la înființarea Academiei Române, înaltă instituție de cultură, menită să grupeze sub egida ei pe reprezentanții culturii românești¹¹⁴. Se înțelege că pe o asemenea direcție de cultură istoriografia era chemată să aducă o contribuție de mare răspundere patriotică și națională. Istoriografia cunoaște sub imperiul acestor sarcini, în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea, o epocă de mare strălucire. Istoria devine acum o știință stăpîină tot mai deplin pe mijloacele ei de investigație. Ea se impune la nivel european, ca o înaltă școală de știință românească, prin activitatea unor istorici de întinsă și grea reputație ca: B. P. Hasdeu, personalitate multilaterală, dominînd istoriografia noastră în perioada de după Unirea Principatelor pînă la războiul de independență, A. D. Xenopol, istoricul

¹¹² N. Bălcescu, *Opere*, tom. I, partea a II-a, ed. G. Zane, București, 1940, p. 99—108, 125—131; Panaitescu, o. c.

¹¹³ C. Bolliac, *Mémoires pour servir à l'histoire de la Roumanie*, Paris, 1856.

¹¹⁴ V. Maciu, V. Netea, *Unitatea națională în preocuparea Academiei Române*, în *Studii*, tom. 19 (1966), nr. 6 p. 1091—1109.

ce se impune cu eminență în perioada următoare și, începînd cu 1905, cînd apare *Geschichte des rumänischen Volkes*, Nicolae Iorga, a cărui coplesitoare activitate devine un adevărat centru de greutate al istoriografiei românești următoare¹¹⁵. Alături de aceștia sau continuîndu-i, D. Onciul, I. Bogdan, V. Pirvan, N. Densușianu, T. V. Păcățian, A. Bunea, I. Sîrbu, I. Lupaș, S. Dragomir ș.a. întregesc prin activitatea lor dimensiunile științei istorice românești cu contribuții masive și originale. Întreținerea vie și activă a conștiinței naționale constituia, de altfel, un mobil puternic al conlucrării istoricilor ardeleni cu cei din țară. În condițiile dualismului, pentru românii ardeleni trecuți și prin experiență politică a Memorandumului (1892) devenise foarte limpede calea rezolvării problemei lor naționale. Această rezolvare nu putea fi alta decît izbînda idealului de unitate națională¹¹⁶. Cultura devenea în vederea împlinirii acestui dezerat un factor important de rezistență și, în cadrul ei, istoriografia îi revenea datoria de a-i pune la îndemînă rezultatele cercetărilor sale îndreptate deliberat spre cunoașterea trecutului vieții românești în Ardeal sub toate aspectele lui¹¹⁷. Prin activitatea istoricilor amintiți, la care se adaugă activitatea și a unor istorici din generațiile mai vechi ca Al. Papiu-Ilarian, T. Cipariu, G. Barițiu; ce se continuă și în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, dar mai ales prin activitatea lui N. Iorga se desăvîrșea un proces de o deosebită însemnătate în istoriografia română, acela al realizării legăturii organice între istoriografiile noastre de o parte și de cealaltă a Carpaților¹¹⁸. Această tendință a fost vitalizată desigur și de sentimentul puternic al solidarității cu înaintașii pe ogorul istoriei și al datoriei de a împlini și desăvîrși opera lor. Astfel, A. D. Xenopol își făcea intrarea la Academie cu un discurs despre M. Kogălniceanu, în care referindu-se la activitatea ilustrului bărbat politic și istoric remarcă legătura strînsă între opera acestuia și necesitățile națiunii sale¹¹⁹. D. Onciul, la fel, elogiînd meritele lui Kogălniceanu cu prilejul centenarului nașterii sale, într-o cuvîntare rostită la Academie, în 1917, socotea că programul fixat de revoluționarul de la 1848 în *Dorințele partidei naționale* „și azi mișcă adînc orice inimă românească”¹²⁰. Aprecierea e semnificativă, amintindu-ne că în documentul politic de mai sus unirea era declarată drept „cheia de boltă” a oricărui program național. De o

¹¹⁵ V. Maciu, *L'historiographie roumaine dans la période 1864—1905*, în *Introduction à l'historiographie roumaine jusqu'en 1918*, p. 53—75; cu privire la importanța anului 1905 în istoriografia noastră vezi: A. Oțetea, N. Iorga, *istoric al românilor*, în *Studii*, tom. 18 (1965), nr. 6, p. 1219.

¹¹⁶ V. Netea, *Istoria Memorandumului românilor din Transilvania și Banat*, București, 1947, p. 93.

¹¹⁷ Al. Lapedatu, *Istoriografia română ardeleană în legătură cu desfășurarea vieții politice a neamului românesc de peste Carpați*, București, 1923, p. 23.

¹¹⁸ *Ibid.*, p. 26.

¹¹⁹ A. D. Xenopol, *Michail Kogălniceanu, Discurs de recepțiune...* București, 1895.

¹²⁰ D. Onciul, *Mihail Kogălniceanu. Memoriu la centenarul nașterii lui*, București, 1918, p. 25.

apreciere deosebită s-a bucurat Kogălniceanu în Transilvania, unde activitatea și ideile sale veneau în întâmpinarea însăși a aspirațiilor de unitate politică a românilor ardeleni¹²¹. De altfel, în Transilvania, venerația datorată înaintașilor în lupta pentru cauza națională a găsit întotdeauna prilejul reafirmării idealului statornic al unității românești. Amintirea lui Cipariu, la centenarul nașterii sale în 1905, îi prilejuia lui Augustin Bunea descifrarea rosturilor mai ales naționale ale activității acestuia¹²², iar în același an Ioan Rațiu publica o monografie Cipariu¹²³. De un interes mai larg s-a bucurat personalitatea lui G. Barițiu. Rind pe rind e evocată viața și activitatea marelui cărturar ardelean de Gh. Bogdan-Duică, Al. Lapedatu, I. Lupaș, N. Bănescu ș.a. N. Iorga apreciasse, la fel, opera „general românească” a redactorului *Gazetei de Transilvania*¹²⁴. Un model de evocare patriotică, avînd ca subiect activitatea lui Barițiu, îl constituie portretul pe care îl schițează acestuia I. Lupaș, în 1913. Întreaga evocare stă sub semnul luptei lui Barițiu pentru unitatea politică. Viața acestuia e văzută ca o *îndrumare luminoasă... în scopul operei mari de cultură și educație națională*¹²⁵. Prin asemenea evocări istorice I. Lupaș a pus în lumină meritele pentru cauza națională a numeroși înaintași, printre care Atanasie Marienescu, Alex. Bogdan, Virgil Onițiu, Ioan cav. de Pușcariu, Daniil P. Barcianu ș.a.¹²⁶.

În slujba ideii de unitate de stat, pentru desăvîrșirea unității politice a românilor, istoriografia se angajează apoi cu realizări de o deosebită valoare și de un interes științific național general. Noua știință istorică pozitivistă trebuia așezată întîi pe o bază nouă de informare. Preluînd tradiția publicării izvoarelor istorice inițiată de N. Bălcescu, M. Kogălniceanu, T. Cipariu, Aug. Tr. Laurian ș.a., istoricii au publicat acum colecții mari de documente. A început tipărirea volumelor din colecția Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, prin colaborări multiple ale lui Al. Odobescu, N. Densușianu, N. Iorga, I. Bogdan ș.a. Pe lângă cele nouă volume pe care le publica în colecția de mai sus, N. Iorga punea în circulație o imensă documentație cuprinsă în *Acte și fragmente* (3 volume, apărute între 1895—1897) și în *Studii și documente* (31 de volume, între anii 1901—1916). Au mai apărut, între 1881—1901, cele 10 volume în 11 tomuri ale colecției *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, din inițiativa lui D. A. Sturdza. Sub acest titlu apărea documentația cu privire la pregătirea unirii din 1859. Erau apoi strînse și publicate de un comitet anonim, în 6 volume apărute între 1902—1910, documente privind anul revoluționar 1848, sub titlul „*Anul 1848 în Principatele Române*”. Alături de izvoarele docu-

¹²¹ Vezi pe larg: G. Neamțu, o. c.

¹²² A. Bunea, *Amintirea lui Cipariu*, Blaj, 1905, p. 7.

¹²³ I. Rațiu, *Timoteiu Cipariu. Viața și operele*, Blaj 1905.

¹²⁴ O examinare a interesului pentru viața și opera lui G. Barițiu în *Introducerea* la V. Netea, *George Barițiu, Viața și activitatea sa*, București, 1966, p. 5—19.

¹²⁵ I. Lupaș, *Gheorghe Barițiu*, Sibiu, 1913, p. 24.

¹²⁶ Publicate în presa vremii, în *Telegraful român*, *Românul* (Arad), *Luceafărul* (Sibiu) etc. ele au fost strînse și în volumul *Luptători pentru lumină*, Arad, 1916.

mentare interne și externe, sînt publicate și unele izvoare narative: operele lui D. Cantemir, apărute între 1872—1901, publicate de Al. Papiu-Ilarian, Gr. Tocilescu ș.a., ale lui M. Costin publicate de V. A. Urechia între 1886—1888, cronica lui Azarie de I. Bogdan etc. În Transilvania apăreau cele opt volume cu documente privind luptele politice ale românilor ardeleni în veacurile al XVIII-lea și al XIX-lea, de Teodor Păcățian, intitulate: *Cartea de aur sau luptele naționale ale românilor de sub coroana ungară*. Mai ales pentru reproducerea discursului lui Bărnăuțiu, cartea e confiscată de autorități, autorului intentîndu-se un proces. În ședința din 24 noiembrie 1902 curtea de jurați din Cluj conchidea că „acuzatul urmărește o tendință, un anume scop cu publicarea sa. Și scopul acesta nu poate fi altul, decît pregătirea terenului pentru unirea Transilvaniei cu România”¹²⁷. O imagine unitară a culturii vechi românești urmărită în lumina dezvoltării tiparului în țările române era oferită de excelenta *Bibliografie românească veche*, din care pînă la 1912 apăruseră primele trei volume alcătuite de I. Bianu și N. Hodoș.

Ne găsim, așadar, în fața unui efort susținut și general de înzestrare a noii științe istorice cu instrumente moderne de lucru. Colecțiile de documente, bibliografiile amintite, dar și altele, răspund unor necesități de cultură profund naționale. Se edifica astfel o temelie sigură a adevărului despre unitatea istoriei românești. Această informație, ce sporește mereu, istoricii o valorifică de acum după normele criticii istorice moderne, inițiate de B. P. Hasdeu și A. D. Xenopol și desăvîrșite de D. Onciul și I. Bogdan. De pe urma acestor înnoiri profită mai ales medievistica, ale cărei mijloace sporesc și de pe urma progreselor paralele ale filologiei și lingvisticii. Reluarea vechilor teorii imigraționiste prin lucrările lui Rösler sau Hunfalvi în ultima treime a secolului al XIX-lea, ale căror teze tendențioase, combătute la vremea lor de istoricii școlii latiniste, erau evident ostile mișcării de eliberare națională a românilor din Transilvania, nu numai că au produs o puternică reacție în istoriografia noastră, ci au și găsit-o pregătită să apere adevărul istoric, să-l pună pe acesta în slujba luptei pentru desăvîrșirea unității de stat.

În *Istoria critică a românilor din ambele Dacii* (1873) B. P. Hasdeu respinge primul teoria imigraționistă rösleriană, dar se ocupă de aceasta numai în treacăt. Cel care-i acordă o atenție specială este A. D. Xenopol, în lucrarea *Teoria lui Rösler. Studii asupra stăruinței românilor în Dacia Traiană* (Iași, 1884), apărută un an mai tirziu și la Paris în traducerea: *Une énigme historique. Les Roumains au Moyen Âge*. Reluînd problema continuității, Xenopol dezvăluie substratul tendențios al teoriei imigraționiste, aducînd pentru unele aspecte privind continuitatea dovezi incontestabile, care au rămas în istoriografia noastră. Dînd expresie sentimentelor sale patriotice, Xenopol și-a exprimat în concluziile lucrării chiar speranța că Dacia va aparține din nou adevăraților săi urmași, de partea cărora

¹²⁷ I. Lupaș, Teodor V. Păcățianu, în *Transilvania*, LXXII (1941), p. 23.

se găsește dreptatea și adevărul istoric¹²⁸. La numai un an de la apariția lucrării lui Xenopol, referitoare la teoria lui Rösler, apărea sub semnătura lui D. Onciul o amănunțită și foarte erudită dare de seamă a acesteia¹²⁹. Insistând asupra părților mai puțin realizate din lucrarea lui Xenopol, ale cărei merite le-a scos totodată cu prisosință în relief, D. Onciul, apărind continuitatea românilor în stînga Dunării atît de pătimaș controversată, supunea problema unei operații critice impecabile, stăpînindu-i datele atît de diverse cu o sobrietate deplină.

Apărind adevărul istoric și aducînd servicii durabile științei istorice românești, istoricii problemei continuității, cu tradiție în istoriografia noastră, de la Miron Costin și stolnicul Cantacuzino la D. Cantemir și mai ales la S. Micu, Gh. Șincai, P. Maior, I. Budai-Deleanu, au servit în aceeași măsură cauza luptei pentru unitatea politică¹³⁰. Sînt semnificative din acest punct de vedere rîndurile din scrisoarea de condoleanțe trimisă Academiei Române de „ASTRA”, la moartea lui D. Onciul: „N-a fost, credem, o întîmplare oarbă, — se scria acolo — ci o necesitate firească împrejurarea că istoricul originilor și continuității noastre neîntrerupte pe aceste plaiuri a răsărit chiar din mijlocul românilor subjugați, pînă bine de curînd... Nouă românilor subjugați pe vremuri, ni se contesta doară mai mult originea și continuitatea și dreptul de existență la viață națională proprie”. De aceea, continuă scrisoarea, „autorului lucrărilor despre originea și continuitatea românească noi vom păstra o amintire din cele mai recunoscătoare”¹³¹.

Cauza luptei pentru unitatea politică istoriografia o slujește apoi prin monografiile și lucrări istorice ale căror subiecte răspundeau cu necesitate imperativelor acestui deziderat. B. P. Hasdeu, publicînd monografia sa despre *Ion Vodă cel Cumplit* (1865) — prima monografie istorică bazată pe un studiu intens al izvoarelor¹³² — pleda indirect pentru regimul lui Cuza și pentru reformele sale, într-un moment în care domnul avea de înfruntat, ca și eroul cărții, odinioară, atitudinea dușmănoasă a boierimii. În *Istoria revoluțiunii române de la 1821* (Craiova, 1874), C. D. Aricescu, împărtaşind concepția lui Bălcescu, considera această

¹²⁸ A. D. Xenopol, *Teoria lui Rösler*, p. 294.

¹²⁹ D. Onciul, *Teoria lui Roesler. Studiu asupra stăruinței românilor în Dacia Traiană*, de A. D. Xenopol. *Dare de seamă critică*, în *Convorbiri literare*, XIX (1885), nr. 1—5, 7.

¹³⁰ Menționăm cu privire la problema continuității, printre alte lucrări, cercetările fundamentale ale lui C. Daicoviciu, *Le problème de la continuité en Dacie*, în *Revue de Transylvanie*, VI, (1940), nr. 1 și *La Transylvanie dans l'Antiquité*, București, 1945; I. Nestor, *Contributions archéologiques au problème des Protoroumains*, în *Dacia*, N.S., II (1958); *Istoria României*, I, București, 1960; D. Protașe, *Problema continuității în Dacia, în lumina arheologiei și numismaticei*, București, 1966.

¹³¹ Arh. Acad. Rom., A — 2/1922; citatele la Șt. Ștefănescu, *Concepția și metoda istorică a lui Dimitrie Onciul (1856—1923)*, în *Studii*, tom. 16 (1963), nr. 6, p. 1244—1245.

¹³² V. Maciu, *Activitatea istoriografică a lui B. P. Hasdeu*, în *Studii*, tom. 16 (1963), nr. 5, p. 1028.

mișcare ca o mișcare națională și democratică¹³³. Prin monografia *Revoluțiunea lui Horia în Transilvania și Ungaria 1784—1785* (București, 1884) utilizabilă și astăzi, N. Densușianu pune în lumina unei documentații bogate adevărul cu privire la unul din momentele marcante ale istoriei poporului român, în care va fi cuprinsă de acum ca un capitol important¹³⁴. Încercînd să prevină consecințele ideologice și politice pe care cartea lui Densușianu — în care accentul se punea mai ales pe lupta „pentru naționalitate” — le-ar fi putut prilejui în Transilvania, autoritățile regimului dualist au interzis circulația ei acolo. Astfel de măsuri nu puteau împiedica însă ca tocmai istoriografia ardeleană să înscrie printre temele ei preferate istoricul luptelor naționale ale românilor ardeleni; va fi cu stăruință abordată mai ales istoria veacului al XVIII-lea, perioadă în care se pun temeliile și se dezvoltă această luptă națională. Apar monografiile lui A. Bunea despre Inochentie Micu (*Episcopul Ioan Inocențiu Micu-Klein (1728—1751)*, Blaj, 1900) inițiatorul luptei naționale, cel care-i fixează programul și-i făurește argumente trainice și despre Petru Pavel Aron și Dionisie Novacovici (*Episcopii Petru Paul Aron și Dionisiu Novacovici (1751—1764)*, Blaj, 1902), cînd se deschid școlile din Blaj, eveniment cu consecințe atît de fericite pentru cultura națională. În ciuda unor limite legate mai ales de o viziune confesionalizantă și de o supralicitare a factorului cultural în istorie, lucrările amintite reprezintă o contribuție valoroasă la istoria Transilvaniei și se consultă și azi cu folos. Prin Silviu Dragomir și Ioan Lupaș istoriografia se oprește asupra momentului *Supplexului*, această „formă plină de demnitate a postulatelor noastre naționale”¹³⁵, care a dovedit că „sentimentul național conștient este mai puternic decît separatismul confesional”¹³⁶. Cînd părăsește cadrele secolului al XVIII-lea cu problematica luptelor naționale, istoriografia ardeleană se oprește la momente nu mai puțin importante pentru unitatea românească. Este abordată, de Ion Sîrbu, istoria unirii țărilor române sub Mihai Viteazul (*Istoria lui Mihai Vodă Viteazul*, vol. I—II, București, 1904—1907) sau sînt studiate cu necesitate instituțiile vechi românești, ale căror origini și începuturi dovedeau o evoluție istorică identică a celor trei țări române. D. Onciul (*Originile Principatelor române*, București, 1899) și I. Bogdan (*Originea voevodatului la români*, București, 1902; *Despre cnejii români*, București, 1903; ș.a.) au cercetat pe baza unor informații, în parte nici astăzi depășite, problema formării statelor feudale românești,

¹³³ Vezi cu privire la caracterul acestei mișcări lucrarea acad. A. Oțetea, *Caracterul mișcării conduse de Tudor Vladimirescu, răscoală sau revoluție?* în *Studii*, tom. 20 (1967), nr. 4, p. 667—679.

¹³⁴ D. Prodan, *Răscoala lui Horia în comitatele Cluj și Turda*, București, 1938, p. 9—10.

¹³⁵ S. Dragomir, *Correspondența episcopului Gherasim Adamovici și mișcarea de emancipare a clerului și poporului românesc în anul 1791* (retipărire din *Revista teologică*), Sibiu, 1911, p. 1.

¹³⁶ I. Lupaș, *Contribuțiuni la istoria românilor ardeleni 1780—1792*, Extras din *Anal. Acad. Rom., Mem. Secț. ist.*, ser. II, tom. XXXVII, (1915), p. 607.

intemeiate pe realități social-politice ce suprapun ținuturile românești și de o parte și de alta a Carpaților deopotrivă. O organizare socială străveche a menținut cadrul în care românii ardeleni și-au putut exercita dreptul lor propriu, și în condițiile unei stăpîniri străine. Negarea acestor realități în mod tendențios a prilejuit istoricilor români studierea atentă a situației speciale a românilor în funcție de poziția lor administrativ-politică. în cadrul pestrîț al voievodatului sau principatului Transilvaniei. Pe larg a fost studiată situația românilor de pe Pămîntul crăiesc (*Contribuțiuni istorice privitoare la trecutul românilor de pe Pămîntul crăiesc*, Sibiu, 1913). Lucrările amintite și, desigur, altele multe arată că trecutul istoric a fost supus unor cercetări de o amploare și erudiție cum nu le-a cunoscut niciodată pînă acum. Într-adevăr, după 1860, pînă la 1918, istoriografia s-a dezvoltat, atîngînd în ajunul desăvîrșirii unității politice o consacrare europeană deplină. Arhive întregi fuseseră puse în circulație prin monumentale colecții de documente. Cercetări monografice fixau terenul solid al cunoașterii istorice în probleme fundamentale ale istoriei noastre. Dar ceea ce vine să răspundă îndeosebi imperativelor epocii, luptei pentru desăvîrșirea unității de stat, sînt sintezele istorice ample, menite să ofere istoricului posibilitatea urmăririi și descifrării unui sens dominant al istoriei. Căci, înțelegerea istoriei naționale dobindea în aceste împrejurări, mai mult ca oricînd, o semnificație. Aceasta consta în a recunoaște că unirea țărilor române era o menire seculară a istoriei românești și că cunoașterea ei însemna deci cunoașterea etapelor în care poporul român și-a făurit și desăvîrșit unitatea de stat „... căci întreaga istorie a fostelor principate gravitînd către unire — scria A. D. Xenopol, motivînd limitele cronologice ale *Istoriei* sale — trebuia să ajung și cu expunerea pînă la împlinirea menirii lor seculare”¹³⁷. D. Onciul, la fel, scria despre „marea epocă a Unirii naționale [din 1918, n.n.] ce încheie dezvoltarea de pînă acum și deschide o eră nouă pentru destinele neamului românesc și rostul său în viitor”¹³⁸. Nicolae Iorga, de asemenea, mărturisea că „ideea unității naționale m-a preocupat toată viața”¹³⁹.

La Hașdeu ideea unității politice, prezentă în lucrările sale, nu va reuși să structureze o sinteză a istoriei românești, *Istoria critică a românilor din ambele Dacii* (1873) fiind din acest punct de vedere un eșec, iar printr-un *Etymologicum Magnum Romaniae* pusă într-un plan care prin proporțiile lui depășea istoriografia. Cel care va reuși să închege prima mare sinteză a istoriei românești pînă la 1859 va fi A. D. Xenopol, cu *Istoria românilor din Dacia Traiană* (vol. 1—6, Iași, 1888—1893), apărută și la Paris, în traducere, în două volume masive (1896). Ideea unității politice, precum și istoria unirii politice a Principatelor române își găsesc astfel pentru prima dată în istoriografia noastră, prin opera

¹³⁷ A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, I, Iași, 1888, p. 12.

¹³⁸ D. Onciul, *Fazele dezvoltării istorice a poporului și statului român de la origine pînă în zilele noastre*, în *Anal. Acad. Rom., Mem. Secț. ist., ser. II.*, tom. XXXIX (1916—1919), p. 201.

¹³⁹ N. Iorga, *Memorii*, I, p. 7.

lui Xenopol, o tratare demnă de importanța lor. Deși n-a scris lucrări speciale asupra acestor probleme, le-a tratat pe larg în lucrările sale cele mai importante¹⁴⁰. A făcut acest lucru convins că „Epoca unirii este fără îndoială cea mai mare din întregul trecut al poporului român”¹⁴¹. Xenopol a înțeles just și temeiurile istorice ale unirii. Unirea în concepția lui încununează o dezvoltare istorică aproape identică a țărilor române: „era istoria aceluiași popor, așezat în același mediu geografic și împărțit numai din întâmplare în două state deosebite. Întâmplătoare nu este asemănarea, ci dezbinarea lor; de aceea și trebuiau să sfârșească ele prin unire, menirea lor de veci...”¹⁴². Unirea de la 1859 este numai prima etapă în procesul istoric al făuririi unității românești depline. Xenopol nutrea convingerea în realizarea unirii mai îndepărtate a întregului neam¹⁴³. Credința în „un viitor comun” al tuturor românilor Xenopol o exprimase încă din 1871, cu prilejul serbărilor comemorative de la Putna, o dată cu omagiul adus acolo personalității lui Ștefan cel Mare¹⁴⁴. Expunerea amplă a evenimentelor prin care s-a făcut unirea de la 1859 Xenopol a precedat-o de o scurtă dar remarcabilă prezentare a istoriei ideii de unitate de stat. Urmărindu-i originea și dezvoltarea, Xenopol are meritul de a fi înțeles cu claritate că în dezvoltarea conștiinței naționale a poporului român ideea unirii politice nu apare decât târziu, în prima jumătate a veacului al XIX-lea, și în legătură cu întreaga mișcare națională care se manifestă acum¹⁴⁵. Cauzele acestei mișcări Xenopol nu le înțelege pe deplin. El le pune pe seama culturii, rezolvind problema în mod idealist. În făurirea ideii unirii politice Xenopol distinge mai multe momente importante. Astfel Mihai Viteazul, prin unirea realizată la 1600, are meritul „de a fi pus cadrul ei exterior”¹⁴⁶.

¹⁴⁰ Vezi pe lângă *Istoria românilor din Dacia Traiană și capitolele respective din: Războaiele dintre ruși și turci și înfrângerea lor asupra țărilor române*, în *Convorbiri literare*, XIII (1872) și în două volume, Iași, 1880; *Domnia lui Cuza Vodă (1859—1866)*, Iași, 1903; *Istoria partidelor politice în România*, vol. I, partea I-a și a II-a, București, 1910; cu privire la problema unirii la Xenopol vezi pe larg V. Maciu, *Unirea Moldovei și Țării Românești în opera istoriografică a lui A. D. Xenopol*, în „Studii privind Unirea Principatelor”, București, 1960, p. 199—224 și aceeași în traducere: *L'union de la Moldavie et de la Valachie dans l'oeuvre historique de A. D. Xenopol*, în „Nouvelles études d'histoire”, II, București, 1960, p. 407—440.

¹⁴¹ *Istoria românilor*, XII, ed. a III-a, București, [f.a.], p. 230.

¹⁴² *Istoria românilor*, VI, Iași, 1893, p. 516.

¹⁴³ *Ibid.*

¹⁴⁴ *Cuvîntare festivă rostită la serbarea națională pe mormîntul lui Ștefan cel Mare în 15 (27) august 1871*, în *Convorbiri literare*, (1871), p. 186, apărută și în fasciculă separată, la Iași, în același an; pentru detalii privind participarea lui Xenopol la eveniment vezi: N. Gogoneață, Z. Ornea, A. D. Xenopol, București, 1965, p. 23.

¹⁴⁵ Considerațiile au fost expuse încă în lucrarea *Războaiele dintre ruși și turci...*, p. 251, unde se scrie: „Ideea unirii este mult mai nouă. Ea s-a născut în veacul nostru și nici că putea fi altfel; ea este o urmare a dezvoltării vieții naționale...”

¹⁴⁶ *Istoria românilor*, XII, ed. a III-a, p. 188.

Introducerea limbii române în biserică și „înflorirea literară ce fu o urmare neapărată a acestui fericit eveniment aduse chiar în conștiința poporului român cele dintii idei relative la originea, la neamul și la unitatea lui etnică”¹⁴⁷. Cugetătorii Ardealului „le răspîndiră mai întins și le făcură să pătrundă mai adînc în conștiința lui”.

După 1821, cînd „istoria amînduror provincii române reproduce același mers, atît politic cît și cultural” se afirmă pentru prima dată ideea necesității unirii politice. Ea este înscrisă în proiectele de reformă ale vremii, în Regulamentul Organic chiar. Revoluția de la 1848 „trebuia să dea o îmboldire mult mai vie și ideii unirii și anume în ambele ei forme, atît mai restrînsă a Moldovei cu Muntenia, cît și mai întinsă” înțelegînd prin aceasta și unirea Transilvaniei cu celelalte două țări românești. Xenopol surprinde cu exactitate contextul ideologic burghez în care apare și se dezvoltă ideea unirii politice. Ea se însoțește, arată Xenopol, cu ideea neatîrnării și cu ideea „desființării privilegiilor” și a „introducerii dreptății într-un organism social”. Formularea cea mai lămurită a acestei ideologii Xenopol o găsește, pe bună dreptate, la N. Bălcescu: „Și Bălcescu — scria Xenopol — avea dreptate a închiega, în fierbîntea lui minte, aceste visuri dragi și iubite”.

Legîndu-și numele de prima mare sinteză a istoriei românești, precum și de contribuții originale la teoria istoriei, ceea ce i-a adus o notorietate europeană în istoriografie¹⁴⁸, Xenopol a netezit drumul cercetării istorice, pe care a călăuzit-o potrivit metodelor științifice riguroase. Opera sa deschide porțile afirmării în istoriografia noastră a celui care avea să devină cel mai mare istoric român și, totodată, printre cei mai mari ai lumii, Nicoale Iorga. Istoricul cu o atît de prodigioasă activitate — numai între 1900 și 1918 a publicat peste 350 de lucrări¹⁴⁹ — Nicolae Iorga va înscrie în istoriografia noastră cea mai masivă și veridică frescă a trecutului românesc integral, zugrăvită pe toată întinderea lui în timp și spațiu. Comemorarea în anul 1965 a 25 de ani de la moartea istoricului a prilejuit istoriografiei noastre reliefaarea contribuției titanice pe care acesta a adus-o în cultura românească și universală¹⁵⁰.

În perspectiva unui sfert de veac de la moartea lui N. Iorga, în condițiile înfloririi depline a națiunii noi socialiste, mai unite ca oricînd, în lumina progreselor pe care istoriografia română le-a înregistrat în acest

¹⁴⁷ *Ibid.*, p. 189; citatele următoare în aceeași lucrare la p. 190—196.

¹⁴⁸ N. Gogoneață, Z. Ornea, A. D. Xenopol (în l. franceză), București, 1967, p. 81—89.

¹⁴⁹ Dintre acestea, de o însemnătate specială pentru ideea de unitate națională sînt: *Geschichte des rumänischen Volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen*, Gotha, 1905, 2 vol.; *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, 1915, 2 vol.; *Dezvoltarea ideii unității politice a românilor*, București, 1915; *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, București, 1900, 2 vol.; *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea*, București, 1907—1909, 3 vol. În toate aceste lucrări istoria românilor ardeleni e pe deplin încadrată istoriei întregului popor român.

¹⁵⁰ Vezi volumul comemorativ al revistei *Studii*, tom. 18 (1965), nr. 6: 25 de ani de la moartea lui Nicolae Iorga; lucrările citate în continuare se găsesc în acest volum.

răstimp, avînd de valorificat aproape întotdeauna o direcție de cercetare pe care marele istoric o încercase sau dacă nu, cel puțin, o schițase, meritele acestuia, ca istoric, la desăvîrșirea unității de stat se detașează cu pregnanță aureolată de umanismul care învăluie opera sa de știință și de adevăr. Ca istoric al românilor opera lui uriașă e legată de o idee centrală care o însușește și pentru apărarea căreia și-a dat viața: e viziunea unitară a neamului românesc¹⁵¹. Ca istoric al antichității istoriei noastre, deși capitoarele închinat de Nicolae Iorga autohtonilor nu se încadrau în specialitatea strictă a marelui istoric, considerațiile sale sînt „mănoase”¹⁵², ca și cele privind romanitatea orientală¹⁵³. Dar măsura cea mai deplină ca istoric N. Iorga a dat-o ca medievist, unde aportul lui e aproape la tot pasul fundamental¹⁵⁴. Ca istoric al unității politice a înțeles ca nimeni altul că destinul istoric al țărilor române era de a se contopi. „Nici unul din istoricii noștri n-a dat acestei contopiri o mai concludentă justificare și nu i-a cercetat și valorificat cu mai multă vigoare elementele și tendințele”¹⁵⁵. De aceea opera sa istoriografică „rămîne una din sursele fundamentale ale istoriei unirii românilor și a caracterului unitar al întregii noastre vieți naționale”¹⁵⁶.

L'IDÉE DE L'UNITÉ DU PEUPLE ROUMAIN REFLÉTÉE DANS L'HISTORIOGRAPHIE

RÉSUMÉ

Dans ce travail, les auteurs présentent l'idée d'unité du peuple roumain dans l'historiographie, en la suivant depuis ses débuts jusqu'en 1918, quand, par l'union de la Transylvanie à la Roumanie, s'acheva le procès de l'accomplissement de l'unité d'état du peuple roumain. On expose d'abord les racines profondes et très anciennes de cette idée, sous la forme d'une conscience populaire de la communauté de langue et de nation des Roumains. Son existence est attestée dans les écrits d'humanistes étrangers tels que Poggio Bracciolini, Enea Silvio Piccolomini, Nicolaus de Modrusa, Ant. Bonfinius, Francesco della Valle, etc. l'humaniste d'origine roumaine Nicolaus Olahus.

Certaines conditions historiques internes et externes des XVe—XVIe siècles ont mis elles aussi en valeur la conscience populaire de l'unité de langue et de nation, à savoir: la solidarité dans la lutte anti-ottomane, l'union réalisée par Michel le Brave, l'impression et la diffusion de livres

¹⁵¹ A. Oțetea, *N. Iorga, istoric al românilor*, p. 1225.

¹⁵² C. Daicoviciu, *Nicolae Iorga și autohtonii*, p. 1228.

¹⁵³ E. Condurachi, *N. Iorga și problema romanității orientale*, p. 1233—1239.

¹⁵⁴ Șt. Pascu, *Nicolae Iorga, istoric al evului mediu românesc*, p. 1241—1259.

¹⁵⁵ V. Netea, *N. Iorga, istoric al unității naționale*, p. 1414.

¹⁵⁶ *Ibid.*, 1426.

en langue roumaine. C'est sur cette base et sous l'influence de ces facteurs que l'idée d'unité du peuple roumain a été exprimée dans l'historiographie roumaine du XVIIe siècle par les oeuvres historiques des chroniqueurs moldaves et valaques Gr. Ureche, M. Costin, Nicolae Costin, le „stolnic“ Cantacuzino et D. Cantemir. La conception de l'origine et de l'unité du peuple roumain évolue chez eux vers une présentation scientifique de l'origine et de l'unité ethnique par des recherches spéciales, par la présentation simultanée du problème de l'origine et du problème de l'unité territoriale, de la continuité et du caractère autochtone du peuple roumain sur le territoire de l'ancienne Dacie.

L'idée de la latinité, de la continuité et de l'unité du peuple roumain trouve son expression à l'étape suivante du développement de l'historiographie roumaine dans l'historiographie transylvaine de l'époque des lumières. Etroitement liée aux nécessités de la lutte pour l'émancipation nationale qu'elle était appelée à servir, l'Ecole Transylvaine imprime avec insistance un caractère politique et un contenu national à l'idée d'unité du peuple roumain. S. Micu, Gh. Șincai, P. Maior, I. Budai-Deleanu illustrent dans leurs oeuvres l'idée d'unité politique dans des synthèses amples sur le passé du peuple roumain, en amenant l'exposé des événements jusqu'au XVIIIe siècle. La synthèse historique vers laquelle tendait l'école historique transylvaine montre qu'au début du XIXe siècle les dimensions de l'histoire roumaine comprises dans l'historiographie sont au fond celles de la nation. Ainsi l'historiographie roumaine pénètre dans le siècle des nationalités forte de l'héritage d'une philosophie des lumières teintée de l'idée nationale dont les valeurs s'intégreront facilement dans l'historiographie romantique de la première moitié du XIXe siècle. L'historiographie romantique approfondit l'idée d'unité du peuple roumain par une compréhension sociale plus large de la nation et par la reconnaissance des masses populaires comme facteur actif de l'histoire. M. Kogălniceanu, N. Bălcescu, Al. Papiu-Ilarian et d'autres apportent une perspective plus large de l'histoire du passé roumain, qui confère à l'histoire médiévale et, dans les cadres de celle-ci, surtout à l'histoire de la paysannerie et des institutions, des dimensions nouvelles. D'ailleurs, les historiens romantiques, dirigeants de la révolution de 1848 dans les pays roumains, ont le mérite d'avoir formulé, en partant de l'idée d'unité du peuple roumain, l'idée de la nécessité de l'union politique des pays roumains. Ce n'est pas de manière fortuite que le moment culminant de l'historiographie romantique coïncide avec l'illustration de cette conception par l'ouvrage de Bălcescu sur Michel le Brave, sous le règne duquel se réalisa la première union des pays roumains.

Après l'Union des Principautés roumaines, à l'an 1859, l'historiographie connaîtra une époque de grand éclat pendant les dernières décennies du XIXe et au commencement du XXe siècle. L'activité historique s'intègre maintenant, dans un effort soutenu d'engagement patriotique, dans l'atmosphère de la lutte nationale dont les impératifs visaient avant toute autre chose la réalisation de l'indépendance d'Etat de la Roumanie

et l'accomplissement de l'unité politique. Préparée au niveau européen de l'historiographie positiviste, l'historiographie de cette période réalise de massifs travaux de synthèse de l'histoire de la patrie, offrant ainsi les dimensions nécessaires au fond historique destiné à détacher puissamment l'idée d'unité d'état. C'est que, plus que jamais, l'histoire nationale acquérait maintenant, dans les oeuvres de B. P. Hasdeu, A. D. Xenopol, N. Iorga et d'autres, une signification, à savoir que l'union des pays roumains était un destin séculaire de leur passé historique. Les oeuvres de ces savants représentent la justification scientifique la plus vaste et la plus concluante de la finalité politique entière de l'idée d'unité du peuple roumain.

CONTRIBUȚIA ROMÂNILOR BĂNĂȚENI LA UNIREA DIN 1918

DE

AURORA DOLGA

Istoria Ardealului și a Banatului este în primul rînd o istorie a maselor. Revoluțiile ciclice de aici dau istoriei acestora un caracter revoluționar, ce străbate ca un fir roșu întreaga lor dezvoltare. Revoluționarismul lor cu lumini și umbre este în același timp creator. Nici o piedică n-a putut dezarma spiritul revoluționar decît momentan, deoarece nici o revoluție n-a rămas infructuoasă.

Întreaga activitate din Banat n-a fost zbuciumul individual al cîtorva fruntași politici, ci frămîntarea tuturor strămoșilor unui Țichindeal, Murgu, Alexandru Mocioni și a tuturor urmașilor lor.

Grelele încercări prin care au trecut românii din Transilvania și Banat au condus la convingerea că numai prin propriile forțe și prin legături tot mai strînse cu viața românească din țara liberă se va putea ajunge la dobîndirea drepturilor naționale. Ideea națională devine astfel centrul sensibilității noastre în primul rînd în contactul viu cultural cu românismul de peste Carpați și prin producția literară a generației de scriitori ardeleni ce se ridicaseră în ultimele două decenii înainte de Unire. Carpații nu mai constituie o barieră pentru preocupările și idealul culturii naționale.

Fiecare succes obținut de românii din sudul și răsăritul Carpaților înspăimînta pe cîrmuitorii din Austro-Ungaria, care au luat mereu măsuri politice și administrative pentru împiedicarea sau măcar pentru interzicerea înlăturării definitive a unității politice românești. Nu era cu putință însă a opri desăvîrșirea unui proces istoric firesc¹. Această puternică întoarcere cu fața spre legăturile organice, de neam, de limbă, de cultură a trezit latente forțe naționale, a adîncit simțirea românească, a intensificat acele manifestări de viață națională care se țineau lanț în

¹ I. Lupaș, *Prăbușirea monarhiei austro-ungare și adunarea de la Alba Iulia*, București, 1934, p. 60—61.

ultimele două decenii, de la umilul festival cultural de la sate pînă la strălucitele congrese ale „Asociațiunii”.

Declararea războiului din partea României a stîrnit în rîndurile românilor din Transilvania și Banat speranțe mari. Instinctul nealterat al poporului care a îndrumat pe cărările adevărate pașii celor mărunți explică faptul că foarte mulți au trecut încă din primele zile Carpații, cu hotărîrea neclintită de a lupta pentru ai lor. Numărul acestor refugiați a crescut și mai mult ca urmare a spiritului ce domnea în armata austro-ungară. Aceste împrejurări au ajutat foarte mult la hotărîrea zecilor de mii de ostași și intelectuali români de a-și oferi serviciile neamului lor, așa după cum prizonierii români din Rusia s-au grăbit și ei să contribuie la săvîrșirea acestei grandioase opere.

După relatările ziarelor ruse și după informații culese ulterior, 40 de mii de prizonieri au cerut înrolarea în armata română. Putem aminti lagărul de la Darnița de lingă Kiev, unde s-au adunat pînă în ianuarie 1917 vreo 1500 de voluntari și unde, după mai multe consfătuiri, s-a căzut de acord ca organizarea să se facă pe baze noi democratice.

Energiile tinere de la Darnița, dornice de a acționa, hotărăsc cele două întruniri memorabile din 11 și 13 aprilie 1917.

Din raportul citit cu acest prilej reiese clar exprimată intenția României de a uni sub un singur regim toate părțile constitutive ale neamului românesc.

Acest Memoriu-Manifest pentru prima dată în cursul războiului, prin voința exprimată deopotrivă a ardelenilor și a bănățenilor, pune problema românească net. Cu îndreptățire, Darnița a fost prima Alba Iulie a Ardealului².

Numărul ardelenilor care au luptat în rîndurile armatei române rezultă dintr-un memoriu al Serviciului Central al Corpului Voluntarilor din Iași, în care se vorbește despre 12.000 de soldați recrutați din rîndurile refugiaților, care la declarația de război a României au renunțat la supușenia austro-ungară și despre 10.000 de voluntari veniți din Rusia. În cursul războiului au murit pe front și din cauza epidemiilor, în total 6.000 de soldați și 50 de ofițeri³.

Ecoul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie s-a răspindit cu repeziciune atît în Transilvania cît și în Banat. Peste tot au loc adunări și mitinguri fulger. Astfel, la 2 decembrie 1917, la Timișoara are loc o puternică manifestare pentru pace, la care participă peste 4.000 de muncitori; de asemenea, la 16 decembrie 1917 se ține, la Reșița, o mare adunare muncitorească.

Mișcarea general democratică pentru pace culminează cu puternica mișcare grevistă din ianuarie 1918, în timpul căreia se formează chiar sfaturi muncitorești. La această grevă generală participă din plin și muncitorii din Transilvania, dar cele mai puternice acțiuni au loc în Banat. Astfel la Timișoara greva începe la 20 ianuarie, răspîndindu-se în toate

² P. Nemoianu, *Prima Alba-Iulie*, Timișoara, 1932, p. 36.

³ Nemoianu, *o. c.*, p. 42.

centrele miniere. Muncitorii demonstrează pentru încheierea unei păci democratice. Evenimente similare au loc și la Reșița, Arad și din nou la Timișoara, în ziua de 12 februarie⁴. Asemenea acțiuni greviste au mai avut loc la 22 mai 1918 la Reșița, Bocșa Montană, Ocna de Fier.

Tot în mai 1918 a avut loc Congresul pentru pace al socialiștilor, la Budapesta. Congresul este salutat de Traian Novac, care fiind concentrat în armată, n-a putut participa. Socialistul bănățean asigură pe congresiști că „în momentul când va suna alarma de luptă în contra grozăviilor de azi va fi cu ei, luptând contra clasei putrede stropite cu sînge și contra sistemului afurisit de azi”. Încheierea salutului este o filipică împotriva profitorilor de război și o entuziasă urare pentru socialiști: „Jos călăii și bestiile setoase de sînge, trăiască asuprații și desmoșteniții, trăiască social-democrația internațională și revoluționară, trăiască apostolii Congresului IX”!

Scrisoarea lui Traian Novac a fost tradusă în limba germană și trimisă la Biserica Albă, unde era militar. Drept urmare, la comandament sosește ordinul ca Traian Novac să fie înlăturat din posturile de încredere, urmărit și strict supravegheat. Izbucnind revoluția, Novac a scăpat de pedeapsă. De altfel el nici în timpul milităriei nu și-a întrerupt activitatea, reușind să aibă 50 de abonați la ziarul socialist *Adevărul*. De subliniat că el s-a bucurat de multă simpatie în rîndurile soldaților, ceea ce reiese și din faptul că atunci cînd a plecat ultima companie de marș din Biserica Albă și cînd Traian Novac îi sfătuia pe soldați să nu piardă nici o ocazie de a dezerta și a nu lupta împotriva fraților lor, nici un soldat nu l-a trădat⁵.

De asemenea și alți bănățeni au adresat Congresului socialist din Budapesta salutul și solidaritatea lor în lupta împotriva războiului, ca de exemplu George Stan, Ilie Crăciunel, Pau Cîncea, Ioan Mera, Trăilă Gaița și Pavel Novac.

Lupta revoluționară a maselor muncitoare pentru eliberarea socială și națională, care a constituit de altfel factorul determinant în destrămarea monarhiei, se desfășura tot mai intens în toamna anului 1918, pregătind condițiile obiective pentru înlăturarea transformărilor burghezo-democratice pe cale revoluționară.

La demonstrația muncitorilor din Arad din 10 octombrie 1918 participă peste 2000 de muncitori; un număr mare de muncitori iau parte și la demonstrația din Timișoara, din 6—20 octombrie, la cele din 27 și 29 octombrie din Timișoara, Arad și Lugoj, demonstrații în timpul cărora muncitorii cer instaurarea unui guvern democratic și încheierea imediată a păcii⁶.

Pentru a potoli luptele revoluționare, prefectul din Timișoara, printr-o convocare formală, în 30 octombrie 1918, transformă sub „egida

⁴ *Din istoria Transilvaniei*, ed. a II-a, II, București, 1963, p. 349.

⁵ *Adevărul* (Budapesta), nr. din 26 mai 1918.

⁶ *Din istoria Transilvaniei*, p. 362.

conducătorilor Partidului Social-Democrat⁷ vechiul consiliu comunal într-un așa-zis consiliu popular, organizînd totodată și consilii militare pe naționalități, sub conducerea unor ofițeri reacționari. Masele au imprimat însă un alt curs evenimentelor. În 31 octombrie muncitorii timișoreni declară greva generală politică. Mii de muncitori purtînd drapele roșii se îndreaptă spre centrul orașului, cerînd proclamarea imediată a republicii. Speriat, „Consiliul popular bănățean“ proclamă în aceeași zi republica bănățeană.

La sfîrșitul lunii octombrie 1918 criza economică și politică din monarhia austro-ungară ajunsese la culme. Clasele conducătoare nu mai puteau folosi vechile metode de asuprire, iar masele nu mai voiau să trăiască în condițiile de pină atunci. În aceste împrejurări izbucnește, în noaptea de 31 octombrie, revoluția la Budapesta. În locul vechiului guvern e recunoscută autoritatea Consiliului Național Ungar, conducerea guvernului fiind încredințată lui Károlyi Mihály.

În 31 octombrie reprezentanții Partidului Național Român și ai Partidului Social-Democrat formaseră Consiliul Național Român, care, invocînd declarația de la 12 octombrie 1918, s-a constituit ca organ de conducere al luptei pentru drepturile naționale ale românilor, solicitînd totodată autorităților maghiare să-l recunoască ca organ suprem de conducere în Transilvania⁸.

Pe întreg teritoriul Transilvaniei se formaseră consilii naționale române și gărzi naționale românești.

Românii au împrumutat numirile de circumstanță, „consilii“, „gărzi“ și „sfaturi militare“, deși aveau o predilecție pentru denumirile romane de „legiuni“⁹.

Temelia acestor legiuni s-a pus în toate orașele mai mari, înrolîndu-se ca membri ai lor, sub steagul nostru național, o mare parte dintre ofițerii și soldații noștri în frunte cu cite un conducător.

Consiliile, comitetele naționale județene și sfatul militar al fiecărei gărzi românești județene au înființat asemenea organisme în toate comunele. Consiliile erau formate din cite 10—20 membri și gărzile din oameni potriviți ca număr. Toate aceste consilii și gărzi naționale județene și comunale erau subordonate marelui Consiliu Național Român de la Arad. Cu toată greutatea comunicațiilor, chemarea acestuia a străbătut cu iuțea fulgerului în toate colțurile locuite de români¹⁰.

Timișoara fusese și ea centrul unor frămîntări adînci. La 31 octombrie, sub presiunea maselor, conducerea social-democrată, în înțelegere cu reprezentanții burgheziei liberale, proclamă republica bănățeană autonomă în cadrul Ungariei.

⁷ Ibid., p. 363.

⁸ Ibid., p. 365.

⁹ A. Dumitraș, *Misiunea istorică a gărzilor naționale de dezrobire din 1918*, București, 1943.

¹⁰ R. Simu, *1 Decembrie*, Sibiu, 1926.

O dată cu proclamarea republicii, muncitorii formează sfaturile și gărzile muncitorești, apoi grupuri comuniste, ridicând astfel luptele revoluționare ale consiliilor muncitorești din Transilvania pe o treaptă mai înaltă.

În același timp republica autonomă bănățeană nu satisfacea întru totul năzuințele forțelor revoluționare, ce pretindeau o republică în care revendicările democratice și libertatea națională să fie asigurate.

Ziarul *Drapelul din Lugoj*, de sub redacția lui V. Braniște, sub titlul „Republica” aduce următoarele informații: „După proclamarea republicii la Timișoara s-au constituit „comisariate” pentru cele trei județe bănățene... În ziua de 31 octombrie sosise ordinul telefonic pentru convocarea unei adunări militare, iar comandantul militar al Timișorii, Baronul Hordt, însoțit de locotenent-colonelul Bartha, a convocat o consfătuire la casinoul militar pentru a citi telegrama împăratului care ordona ca ofițerii să se grupeze în consilii și sfaturi militare după naționalități. Așa s-au constituit consilii militare diferite: maghiar, român, sîrb și șvăbesc.”

Dar încă înainte de constituirea acestora, ofițerii și soldații români au adus la cunoștința comandantului, prin căpitanul dr. Aurel Cosma, constituirea Consiliului Național Militar Român din Timișoara.

În urma acestor hotărîri, toți ofițerii și soldații au îndepărtat de pe chipie rozetele cu inițiala regelui, înlocuindu-le cu cocarde naționale, fiecare după naționalitatea sa.

În calitate sa de președinte al Partidului național român din Timișoara, avocatul căpitan dr. Aurel Cosma a dat dovadă de o energie deosebită în clarificarea situației.

Însăși ziarul german *Temeschwarer Zeitung* publică a doua zi următorul comunicat al „sfatului militar român” local: „ofițerii și trupa română din garnizoana română a Timișorii au ținut joi, în 31 octombrie 1918, seara, o adunare în hotelul Kronprinz. Cu această ocazie a fost ales comitetul executiv al Consiliului Național Militar-Român: loc. col. auditor Sebastian Brîndușa, căpitan Aurel Cosma, ... Cu executarea puterii armate a fost încredințat loc. colonel Miron Serb. După alegeri, cei prezenți au părăsit hotelul Kronprinz și, cîntînd cîntece naționale românești, au trecut prin strada principală și s-au dus în Piața Principele Eugen, unde s-au adunat în fața primăriei. La dorința unanim manifestată, căpitanul Aurel Cosma a ținut un discurs înălțător în fața mulțimii impozante”¹¹.

Depunerea jurămîntului legiuit de Consiliul Național Român a avut loc în casa avocatului locotenent Justin Nemet. Într-un elan tineresc s-a trecut la formarea gărzilor naționale din Banat, care numărau cca 50.000 de soldați gardiști, gata de a apăra drepturile poporului român.

¹¹ *Temeschwarer Zeitung*, nr. din 3 noiembrie 1918.

Sfatul sau consiliul militar din Timișoara s-a desființat însă după scurt timp, pentru a se înlătura confuziile, constituindu-se în schimb gărzile naționale.

Într-adevăr, la 12 noiembrie apare în organul oficial din Arad, *Românul*, următorul comunicat al conducerii gărzilor timișorene:

„În Timișoara s-a constituit comanda gărzilor naționale de pe teritoriul comitatului Timiș-Torontal, iar cu conducerea și aranjarea mai departe a lor a fost încredințat subscrisul. Conform încredințării vin — și pe calea aceasta — să apelez cu toată căldura sufletului românesc, ca în fiecare comună locuită de români din comitatele Timiș și Torontal, în interesul ordinei publice, întrucît pînă azi nu s-ar fi înființat garde naționale (românești de 20—60 gardiști) fruntașii comunelor să se sfătuiască imediat și să înființeze — după numărul sufletelor — garde naționale românești de 20—60 gardiști sub conducerea unui consătean fost ofițer sau subofițer. Despre organizările acestea comandanții gărzilor locale să facă raport detaliat în scris, trimițînd raportul ori aducîndu-l în persoană subscrisului. Întrucît în comune nu s-ar afla destule arme pentru garda națională, să se facă raport și în privința aceasta, ca să putem face dispoziții pentru procurarea armelor și muniției. În comune mixte, în interesul păcii și al bunei înțelegeri, să se înființeze gărzi mixte în proporția sufletelor popoarelor conlocuitoare“.

Căp. dr. Aurel Cosma

Dăm mai jos situația numerică a membrilor gărzilor naționale de pe teritoriul județelor Timiș și Torontal¹².

	Nr. membrilor	Data înființării
1. Secugiu	100	14 XI — 20 XII
2. Fiscut	31	—
3. Firithaz	29	—
4. Felnac	90	21 — 25 XI
5. Sinnicolaul Mic	40	5 — 10 XI
6. Ghilad	—	5 XI — 16 XII
7. Ceacova	171	4 — 20 XI
8. Deta	266	4 — 14 XI
9. Opațița	10	7 — 12 XI
10. Omor	20	5 — 20 XI
11. Mănăstur	—	5 — 27 XI
12. Omorul Mic	6	5 — 27 XI
13. Butin	20	9 — 19 XI
14. Semlacul Mare	30	1 — 19 XI
15. Semlacul Mic	20	1 — 19 XI
16. Gătaia	140	6 — 21 XI
17. Șoșdea	18	2 — 12 XI
18. Ghertenis	20	9 — 18 XI
19. Morîțfeld (Măureni)	124	5 — 16 XI
20. Clopodia	20	5 — 19 XI
21. Moravița	170	12 — 26 XI
22. Periam	126	10 — 13 XI

¹² Arhivele Statului, Timișoara, fond. *Prefectura județului Timiș-Torontal*, dos. nr. 127/1920.

23. Cenad	140	18 — 30 XI
24. Gottlob	—	4 — 30 XI
25. Sînpetru Mare	25	5 — 4 XII
26. Pesac	25	19 — 30 XI
27. Iosifalău	108	7 — 27 XI

La Lugoj știrea despre marile evenimente ale zilei e adusă de soldații ce veneau de la Timișoara, Szegedin și Virșeț. Au loc demonstrații, se lansează chiar și lozinci republicane, convoaie de tineri străbat străzile, aclamînd republica.

Publicul românesc din Lugoj s-a manifestat și el în mod grandios duminică, 21 octombrie (2 noiembrie), într-o adunare ținută sub cerul liber în grădina „Concordia“, cu participarea mai multor mii de oameni, soldați și civili, pronunțîndu-se față de problema unirii în noua situație. Intelectuali, economi, meseriași, săteni din împrejurimi, femei, într-o mare însuflețire și într-o exemplară dovadă a maturității lor politice, participă la manifestație.

Adunarea s-a deschis prin imnul „Deșteaptă-te române“, fiind pentru întia oară cîntat de mii de voci. Adunarea a fost deschisă de dr. V. Braniște, după care urmează la cuvînt loc. George Gîrda, poetul bănățean, care rostește un discurs pătrunzător, făcînd un călduros apel la înrolarea în primul batalion român, batalionul „păcii“¹³.

Între timp, la București, evenimentele din Ungaria redeșteaptă visul vechi al românilor, au loc demonstrații de stradă. De asemenea, la Iași, ziarele relatează despre realizarea iminentă a idealului național, avînd loc și acolo zilnic manifestații de stradă¹⁴.

Tot atunci are loc și la Caransebeș o măreață adunare în sala cea mare a magistratului. Cu acest prilej iau cuvîntul protopopul Andrei I. Ghidiu, dr. Petru Barbu, dr. Cornel Corneanu. La propunerea țaranului Ion Ambruș, adunarea decide să se trimită o adresă de aderentă Consiliului Național Central. La sfîrșit, mulțimea, avînd în frunte drapelul, defilează cîntînd „Deșteaptă-te române“ și „Pe-al nostru steag“¹⁵.

La Oravița, gîrzile se constituiau sub energica comandă a dr. Mihai Gropșianu, exponent al mișcării naționale, cu colaborarea strînsă a căpitănilor P. Balica și G. Breazu.

La vestea prăbușirii monarhiei, la Oravița, în ziua de 4 noiembrie, mulțimea adunată la tîrg se răscoală. În sala de ședințe a băncii iarăși lume multă, mai ales țărani fruntași și cărturari. La masă dr. Petru Corneanu, deschizînd ședința, anunță scurt scopul întrunirii, apoi dă cuvîntul dr. Mihai Gropșianu, care propune lansarea unei proclamații către români, ce se încheie cu aclamația „Trăiască Națiunea Română,

¹³ *Drapelul*, nr. 113 din 23 octombrie (5 noiembrie) 1918.

¹⁴ *Drapelul*, nr. 114 din 24 octombrie (6 noiembrie) 1918.

¹⁵ *Drapelul*, nr. 116 din 30 octombrie (12 noiembrie) 1918.

una și nedespărțită!¹⁶ La 4 noiembrie 1918, deci înainte de Alba Iulia, proclamația vede lumina zilei, fiind răspândită în toate satele și cătunele din jurul Oraviței. Unirea bănățenilor a avut deci prima ei etapă la 4 noiembrie 1918, în Oravița.

Adunarea de la bancă delegă pe dr. P. Corneanu, căpitan P. Balică și loc. N. Turda să preia puterea. Sublocotenentul Breazu, un element curajos ce înfrunta orice pericol, execută întru totul dispozițiile dr. M. Gropșianu.

În drum spre cazarmă multă agitație pe toate străzile, împușcături; se arborează apoi tricolorul pe cazarmă.

O dată înființată garda, a căutat să-și sporească forțele cu tineri hotărâți. Între timp au început să sosească vești din satele înconjurătoare despre mișcările de acolo.

A doua zi, în strîmta piață a Oraviței, lume multă adunată; un car cu boi improvizat servește drept tribună. Cuvîntările ținute de dr. Corneanu, învățătorii Lipovan și Dragoescu, de preotul Ștefan au entuziasmat și mai mult masele¹⁷. Toți gardiștii tineri și bătrîni pornesc în marș, intonînd cîntecele naționale, „Deșteaptă-te române“, „Pe-al nostru steag e scris Unire“¹⁸.

Pretutindeni însuflețire, la Oravița Română, la Răcășdia, unde sub conducerea inimosului Emilian Novacovici s-a organizat o gardă națională model. Izbucind revoluția, la Răcășdia, preotul Cornel Mircea, vice-notarul Gheorghe Ivan și învățătorul pensionar Emilian Novacovici s-au pus în fruntea poporului.

Adunarea generală alege un comitet național format din 12 membri, președinte fiind proclamat Emilian Novacovici, iar notar Gheorghe Ivan.

Comitetul național constituie imediat o gardă națională formată din 60 de feciori, care preiau paza bunurilor și asigură ordinea în comună.

Garda fu subordonată gărzii centrale din Oravița, de sub conducerea lui M. Gropșianu și a căpitanului Petru Balică originar din Răcășdia. O dată formată, garda împreună cu membrii comitetului național și cîte 10—15 săteni supraveghează și păzesc comuna.

Răcășdia a fost prima comună care, după izbucnirea revoluției, și-a constituit comitet și gardă națională¹⁹.

La Ilidia s-a format „Legiunea Română“ sub conducerea dr. Cornel Teicu²⁰.

În tot acest timp Consiliul Național Român de sub președinția lui P. Corneanu trimitea pretutindeni soli cu misiunea de a ține trează conștiința națională a românilor.

¹⁶ M. Gropșianu, *Revoluția anului 1918 din Oravița-Caraș*, Timișoara, 1935, p. 7.

¹⁷ Gropșianu, *o. c.*, p. 8.

¹⁸ *Ibid.*, p. 9.

¹⁹ E. Novacovici, *Răcășdia în războiul mondial...*, Oravița, 1923, p. 15—17.

²⁰ Gropșianu, *o. c.*, p. 9.

Gărzile de la sate erau și ele conduse de oameni capabili. La Sasca, comuna urmașilor lui Tudor Vladimirescu, populația avea drept conducător pe avocatul Ilie Gropșianu și dr. Alexa Coca. Locuitorii din Ciclova-Montană, sat de bufeni-olteni, se supuneau poruncilor românești. Astfel că satele cărășene au fost la înățimea misiunii lor. Rapoartele descoperite în arhive ilustrează evenimentele din fiecare comună românească și activitatea conducătorilor lor din aceste zile mari.

În zilele de 3, 4, 5 decembrie tinerii gardiști entuziasmați de vestea trecerii peste Dunăre a trupelor sirbești, aliații noștri, pleacă în frunte cu eroul Gheorghe Breazu, fluturînd tricolorul nostru, spre Biserica Albă, ca să ducă salutul și omagiul de „bine ați venit” trupelor sirbești²¹.

Mișcările maselor continuă atît în Oravița cît și în comunele dimprejur. Muncitorii joacă un rol de seamă în cadrul acestei mișcări.

Astfel, izbucnind revoluția în Caraș, e trimis pentru menținerea ordinii și pentru înființarea gărzilor socialiste Traian Novac, originar din Ticvanul Mic. După cum rezultă din declarațiile bătrînului socialist încă în viață, el a căutat să ia legătura și să colaboreze și cu gărzile naționale, e însă refuzat. Atunci, în drum de la Reșița spre Oravița, împreună cu socialistul Szabo din Reșița, oprindu-se prin sate, ei liniștesc populația pentru a nu se deda la jafuri, reușind chiar să înființeze în cîteva sate secții ale Partidului Social-Democrat. Ambii și-au pus la pălărie tricolorul și panglica roșie, deoarece satele erau românești. Ajunși la Oravița, erau hotărîți să reziste în cazul cînd vor fi atacați. A doua zi au pornit spre Ticvanul Mic. Ajungînd însă în fața primăriei din Oravița, ei sînt opriți de gărzile naționale care îi somează să predea armele. Totodată li s-a atras atenția să nu pătrundă în satele Greoni, Cacova și altele, deoarece se dăduse ordin telefonic ca cei doi socialiști să fie împușcați. Traian Novac a răspuns că se duce la Ticvani pentru a-și vedea familia, știind că majoritatea populației din sat îmbrățișase cauza socialismului. La Ticvani toți sătenii erau adunați în fața primăriei. La întrunirea care a avut loc imediat s-a hotărît înființarea gărzilor socialiste, avînd drept președinte pe tatăl socialistului Traian Novac, pe Iosif Novac, care și-a luat angajamentul în fața mulțimii să descopere pe hoți și să restituie banii comunei, somîndu-i pe cei care luaseră banii să se prezinte în 24 de ore și, amenințîndu-i că le va lega casa de fier de gît și îi va plimba cu ea prin sat. Iosif Novac cunoștea pe răufăcători, de aceea în 24 de ore toți banii au fost restituiți comunei.

De la Ticvani cei doi socialiști au pornit spre Giurgiova, Secăș și alte sate, ținînd întruniri și căutînd să înființeze secții ale Partidului Social-Democrat. Mai ales în satele crașovene, unde Traian Novac le-a vorbit în limba croată, au reușit să atragă de partea socialiștilor populația acestora.

La Oravița frămîntările continuă. La cazarmă se întetesc discuțiile purtate de Mihai Gropșianu, Petru Stoina, Nicolae Hubian, Emil Persica,

²¹ *Ibid.*, p. 13.

Nicolae Turla, Mircu Traian, toți ofițeri activi în momentul izbucnirii revoluției, în frunte cu col. Toma Manciu.

Discuțiile sînt urmate de fapte. Prin decret publicat în *Legiunea Română*, nr. 6 din 6 noiembrie 1918, intră în funcțiune Consiliul de Război, avînd ca președinte pe dr. Liviu Cigăreanu, judecători dr. Petru Stoina, dr. Nicolae Hubian și comisar dr. Nicolae Turla.

În dimineața zilei de 12 noiembrie sosesc la cazarmă rapoarte care anunță întărirea gărzilor naționale în toate comunele pînă înspre Bocșa și Bozovici. Țăranii români din Iam și Răcășdia aduc solia cu privire la convocarea Adunării de la Alba Iulia. Mulți se întrebau de ce nu se țin asemenea adunări și în Banat, la Timișoara, Lugoj sau Oravița²².

În plasa Jadani comandant al gărzii naționale române a fost Ștefan Vulpe, care convoacă adunarea națională din comuna Giulvăz, unde s-a hotărît trimiterea delegaților la Marea Adunare de la Alba Iulia²³.

La Cîrnecea și Forotic gărzile naționale române au fost foarte bine organizate, ele avînd de întîmpinat atacurile unor moșieri²⁴.

În 24 octombrie (6 noiembrie) 1918 o delegație formată din civili și soldați din comuna Pecica Veche a sosit la Arad, pentru a depune jurămîntul de credință Consiliului Național Român și totodată pentru a primi arme în vederea organizării gărzii civile²⁵.

În acest timp au mai desfășurat o vie și meritorie activitate alți fruntași bănățeni. Dintre aceștia se cuvine să fie amintiți: Caius Brediceanu, un fin, rutinat și cult diplomat român, care a participat cu însuflețire la toate evenimentele mari ale vremii; Pavel Rotaru; dr. Gheorghe Popovici, protopopul Lugojului și istoriograful Banatului, el fiind acela care a prezidat cele două mari adunări populare din 1919 de la Lugoj și Timișoara; dr. Ioan Sirbu, autorul „Istoriei lui Mihai Viteazul“, delegatul Almăjului la Adunarea Națională de la Alba Iulia, care a fost ales acolo membru în comitetul pentru redactarea motiunii de unire; dr. Avram Imbroane, diacon la Lugoj și redactor la *Drapelul*, care, după izbucnirea războiului, își dă demisia, spunînd lui Braniște că nu mai poate colabora la această gazetă, pentru a nu fi nevoit să scrie îndemnuri către poporul nostru de a pleca la luptă pentru o cauză străină de aspirațiile sale. El trece Carpații și se stabilește la București, unde își continuă activitatea alături de poetul O. Goga și de alți ardeleni refugiați în România. Aici colaborează la mai multe gazete și mai ales la ziarul *Epoca*, care pusese la dispoziția refugiaților ardeleni, grupați în jurul poetului Goga, o rubrică permanentă intitulată „Ardealul vorbește“. După ocuparea Munteniei de către nemți, el trece în Moldova,

²² Gropșianu, o. c., p. 31.

²³ Arhivele Statului, Timișoara, fond. *Ținutul Timiș*, dos. nr. 117/1918.

²⁴ P. Petrica, *La aniversarea revoluției de la 1918*, august 1928.

²⁵ *Drapelul*, nr. 114 din 25 octombrie (7 noiembrie) 1918.

de unde pleacă apoi în Rusia, ajungînd pînă în munții Urali. Pretutindeni face propagandă printre prizonierii români ardeleni și bănățeni spre a intra ca voluntari în armata română. Datorită talentului său oratoric, cuvîntările sale au impresionat și au zguduit profund inimile aceloră, contribuind la grăbirea formării legiunilor românești. El însuși intră în armata română, primind gradul de sublocotenent²⁶.

Rezultatele luptei revoluționare din toamna anului 1918 deschideau calea rezolvării radicale a revendicărilor sociale și naționale în cadrul unui stat democratic. Calea aceasta era dorită atît de masele muncitoare din Transilvania cît și de cele din România. Într-adevăr, elementele cele mai înaintate cereau cu insistență ca unirea să se înfăptuiască în cadrul unei republici democratice.

La Timișoara, unde se găsea cel mai mare număr de muncitori din toată Transilvania, unul din fruntașii aripii de stînga ai secției române a Partidului Social-Democrat, Mihuț, declara: „ne vom uni cu România bineînțeles, dar trebuie să-i punem și ei condițiuni ca să treacă în nota timpului, să înlăture pe ciocoi și poporul românesc fiind liber ca și noi astăzi, să dea mîna cu noi și să formăm o țară mare liberă și democratică. Nu ne mai trebuie boieri, nici simbolul care i-a ținut pe ei la putere”²⁷.

Asemenea poziții au adoptat și muncitorii români, maghiari și germani din Banat, care se pronunțau pentru despărțirea de Ungaria și pentru unirea cu România în cadrul unei republici democratice.

În Banat exista pericolul de a nu se putea face alegerile de delegați pentru Adunarea Națională de la Alba Iulia, din cauza situației locale neprielnice. Cu toate aceste greutăți, la care se adăugau comunicațiile mai dificile, chemarea Consiliului Național Român a străbătut cu iuțeala fulgerului în toate colțurile Banatului. Comitetele naționale provinciale și județene au primit vestea cu o nespusă bucurie, trecîndu-se astfel la alegerea delegaților pentru Adunare.

Acești delegați ai poporului, împreună cu cete fără număr de cărturari și țărani din toate orașele și satele Ardealului, Banatului, Crișanei, Sătmăruului, Maramureșului, Cenadului s-au pus în mișcare, îndreptîndu-se în plină iarnă, cei mai mulți pe jos, înfruntînd toate piedicile ce le stăteau în cale, insuflețiți de marea țintă²⁸.

Formularele de credențional și protocol pentru cele 7 cercuri electorale din comitatul Caraș-Severin se aflau la V. Braniște, în Lugoj, urmînd ca de aici să fie distribuite și celorlalte cercuri electorale din Banat²⁹.

Lumea curgea din toate părțile ca un fluviu ce se revărsa. Oamenii ieșeau ca din pămînt, se îmbrățișau, plîngînd de bucurie. Satele ieșeau

²⁶ A. Cosma junior, *Bănățenii de altădată*, I, Timișoara, 1933.

²⁷ *Din istoria Transilvaniei*, p. 379.

²⁸ Simu, o.c.

²⁹ *Drapelul*, nr. 120 din 10 (23) noiembrie 1918.

într-un convoi ce nu se mai termina, avînd în frunte table cu numele satului și lozinci entuziaste pentru unire. Era chiotul firesc ce izbucnea din plămîinii neamului dezrobît, ajuns să poată striga în fața lumii: „vrem să ne unim cu România!“

Un membru marcant al P.S.D. din Banat, Traian Novac, a participat la Adunarea de la Alba Iulia în calitate de conducător al secției române a P.S.D. În noaptea de 30 noiembrie 1918, organizațiile P.S.D. din Ardeal și Banat au ținut o consfătuire, pentru a-și fixa atitudinea față de Adunarea ce urma să se întrunească a doua zi. În această consfătuire Traian Novac a propus să se pună condiții conducătorilor guvernului burghez, cerînd realizarea reformelor radicale și proclamarea României ca republică, încheindu-și propunerea cu cuvintele: „Eu m-am săturat de regi și împărați, nu mai vreau să mă afiliiez și altui rege“.

Înainte de deschiderea Marii Adunări Naționale s-au dus tratative între delegații Partidului Social-Democrat și ai Partidului Național Român, ajungîndu-se în cele din urmă la hotărîrea că în actul de unire să se specifice că „ne unim cu România“, și nu cu „Regatul României“, cum susțineau delegații Partidului Național Român.

Hotărîndu-se ca la Adunare să ia cuvîntul și un delegat al Partidului Social-Democrat, s-a stabilit să vorbească Iosif Jumanca. Pe tribune și pe cîmpul lui Horea oratorii trebuiau să aducă la cunoștința mulțimilor hotărîrile luate. Trebuia să vorbească cîte un reprezentant al P.S.D. și unul al P.N.R. Între cei dinții era programat Traian Novac, dar Fluieraș îi cere să nu pomenească nimic de republică. În asemenea condiții Traian Novac refuză de a mai vorbi.

Hotărîrile de la Alba Iulia erau rezultatul experienței și dorinței de unire de veacuri.

Aducem prinosul nostru de recunoștință tuturor acelor care, din toate colțurile țării și-au pus puterile în serviciul idealului național. Urmașii acelor trebuie să fie demni de frumoasa clădire zidită, să o păstreze cu sfințenie, să o întărească pentru ca s-o putem lăsa mai măreață, mai puternică generațiilor viitoare.

LA CONTRIBUTION DES ROUMAINS DU BANAT À L'UNION, À L'AN 1918

RÉSUMÉ

Le travail traite un des problèmes les plus importants de l'histoire de notre patrie, à savoir le parachèvement du processus d'unification de l'Etat roumain moderne, en insistant plus particulièrement sur la

contribution que les Roumains du Banat y ont apporté. Fondé sur des documents, le travail expose l'état d'esprit qui dominait à l'époque les masses de Roumains du Banat ainsi que les intellectuels progressistes de l'époque et retrace les actions entreprises par ces forces sociales pour la réalisation de la doléance séculaire du peuple roumain. L'auteur insiste aussi sur les rapports étroits qui unissaient les Roumains du Banat à la vie roumaine du royaume libre à l'époque qui précéda l'Union, dans le but d'acquérir des droits nationaux.

POPULAȚIA TRANSILVANIEI ÎN PERIOADA UNIRII

DE

NATALIA GIURGIU

În toate orînduirile sociale populația a fost elementul însuflețitor al dezvoltării societății. Cercetarea populației Transilvaniei din perioada Unirii cu România are ca scop să scoată în evidență unele aspecte legate de numărul populației din Transilvania înainte de Unire, de structura și mișcarea sa naturală. Din punct de vedere al gradului de dezvoltare a forțelor și relațiilor de producție, Transilvania se afla în orînduirea capitalistă, cu o economie relativ slab dezvoltată, datorită în special situației sale de provincie subordonată Imperiului habsburgic.

Caracterul capitalist al relațiilor de producție a imprimat caracterul fenomenelor demografice din Transilvania dinaintea Unirii, care erau supuse legii populației din această orînduire. Trăsătura esențială a legii populației în capitalism, descoperită și formulată de Marx, constă în formarea suprapopulației relative, crearea unui surplus de populație care este împiedicată să participe în procesul de producție.

Dezvoltarea modului de producție capitalist condiționează caracterul specific al proceselor și fenomenelor demografice. Astfel, o dată cu trecerea de la relațiile feudale la relațiile capitaliste de producție, are loc, în general, o creștere a populației. De pildă, în țări capitaliste ca: Anglia, Germania și Franța, între anii 1800—1900, populația a înregistrat o creștere însemnată, în special pe seama creșterii natalității, combinată cu mortalitatea ridicată. Concomitent cu evoluția relațiilor capitaliste de producție, cu ascuțirea contradicțiilor sale, cu întărirea procesului de sărăcire a maselor se observă o tendință de scădere a numărului populației, determinată de scăderea natalității. În țările capitaliste dezvoltate această tendință se observă încă din ultimul sfert al secolului al XIX-lea. Deoarece, așa cum am mai arătat, Transilvania dinaintea actului Unirii se caracteriza din punct de vedere economic prin relații capitaliste slab dezvoltate, și din punct de vedere demografic se încadrează în grupul de țări slab dezvoltate, unde tendința de scădere a natalității apare mai târziu decât în țările capitaliste dezvoltate.

Tendința de scădere a natalității în aceste țări este accentuată de primul război mondial, care a dus la reducerea însemnată a ritmului de creștere al populației, în special în țări dezvoltate ca: Anglia, Franța, Germania etc. De pildă, în Anglia, între anii 1870—1879 natalitatea era de 35,5‰¹, mortalitatea de 21,6‰, iar excedentul natural de 13,9‰; între anii 1910—1914 natalitatea scade la 24,3‰, mortalitatea la 13,9‰, iar excedentul natural la 10,4‰. În Transilvania coeficientul natalității în 1914 era de 34,7‰, apropiindu-se de coeficientul natalității Angliei din anii 1870—1879, ceea ce îndreptățește să credem că Transilvania dinainte de Unire se încadra în grupul de țări cu economie înapoiată și natalitate ridicată.

Un prim aspect al studierii populației Transilvaniei în perioada Unirii este stabilirea numărului populației, care se poate face pe baza datelor recensământului din 1910, ce se referă la populația celor 23 de județe care s-au unit în 1918 cu România.

Recensământul stabilește numărul populației Transilvaniei la acea dată la 6.305.666² locuitori. S-ar putea evalua prin calcule numărul populației chiar pentru anul 1918, pe baza sporului natural al populației (născuți minus morți) dintre anii 1910—1918 și a sporului migratoriu (imigranți minus emigranți) din aceeași perioadă. Cum însă nu dispunem de date, ne vom limita la numărul populației evidențiat în recensământul din 1910.

Nu este lipsită de interes relevarea evoluției numărului populației Transilvaniei pe o perioadă mai îndelungată. Astfel, numărul populației Transilvaniei calculat cu aproximație în anul 1785, pe baza datelor recensământului populației al lui Iosef al II-lea, a fost de 2.487.147³ locuitori și a crescut până în 1910 cu 3.916.519, revenind pe o perioadă de 125 ani o creștere de 2,53 ori, sau cu 153%. Creșterea medie, în fiecare an, a fost de 1,008 sau cu 0,8‰ ($\sqrt[125]{2,53} = \frac{\log 2,53}{125} = 0,00312 = 1,008$).

Ritmul mediu al sporului populației Transilvaniei între anii 1785—1910, de 0,8‰, depășește ritmul mediu al sporului populației globului, arătat de Colin Clark în lucrarea sa „Populatione e risorse economiche“, unde se precizează că între anii 1750—1850 populația globului a crescut cu un ritm mediu anual de 0,5‰, iar între anii 1850—1950 a crescut cu 0,8‰.

Un alt aspect al studierii populației Transilvaniei în perioada amintită privește relevarea structurii sale, în sensul cunoașterii ponderii populației active și pasive în totalul populației, gruparea populației pe

¹ D. I. Valentei, *Problemi narodonaselenia*. Moscova, 1961.

² Ion și Iuliu Enescu, *Ardealul, Banatul, Crișana și Maramureșul din punct de vedere agricol, cultural și economic*. București, 1920, p. 9.

³ *Populația Transilvaniei la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX*. Ms., lucrare elaborată de colectivul de demografie al Institutului de istorie al Academiei R.S. România — Filiala Cluj.

ramurile economiei naționale, gruparea populației pe naționalități etc. Conform datelor recensământului, din totalul de 6.305.666 locuitori, populația activă (în accepțiunea de atunci) reprezenta 2.696.466⁴ sau 42%, iar restul de 3.609.200 sau 58% forma populația pasivă. Statistica socialistă include în populația activă toate persoanele în vîrstă aptă de muncă, care își asigură un venit propriu prin exercitarea unei munci utile societății. Care a fost criteriul după care, la recensământul din 1910, populația s-a împărțit în populație activă și pasivă, nu-l cunoaștem; credem însă, că în cadrul populației active au fost incluși cei care își asigurau un venit propriu. Proporția de 42% a populației active în totalul populației constituie o pondere însemnată pentru perioada amintită. Notăm că în prezent, în majoritatea din țările Europei proporția populației active raportată la totalul populației oscilează în jurul cifrei de 40%⁵. În țara noastră, la recensământul din 1956, populația activă reprezenta 60%⁶ din întreaga populație, revenind, pe sexe, 63,2% populație activă masculină și 52,7% feminină.

Din totalul populației active (42%) o majoritate de 63% era ocupată în agricultură și alte ramuri ale lucrării pămîntului, iar în industrie se închelețniceau numai 13%. Industria Transilvaniei din acele timpuri era reprezentată de industria ușoară, cu fabrici de bere, de tutun, de chibrituri, fabrici de sticlă, rafinării de petrol și cîteva fabrici de utilaj agricol.

Structura populației pe ramuri de activitate reflectă caracterul agrar al economiei Transilvaniei din perioada Unirii. Acesta este subliniat și de proporția mare a populației din mediul rural în totalul populației. Astfel, din efectivul total al populației de 6.305.666, în mediul rural erau repartizați 5.573.807⁷ sau 88%, iar în mediul urban numai 731.859, adică 12%. În acea perioadă existau în Transilvania numai 45 de orașe. Numărul redus al orașelor se datora evoluției lente a acestora, explicabil prin vechile privilegii feudale, care împiedicau intrarea în orașe a altor categorii de populație decît cei care dispuneau de acest drept.

Pe baza datelor aceluiași recensământ se poate studia repartitia populației pe naționalități. Astfel, din totalul de 6.305.666 locuitori, românii reprezentau 3.535.120⁸ sau 56,2%, ungurii și secuii 1.200.755 sau 19,1%, germanii 730.926 adică 11,6%, evreii 232.783 sau 3,6%; restul naționalităților întruneau 606.537 locuitori sau 9,5%.

După cum reiese și din datele recensământului, populația românească în Transilvania era în majoritate. Trebuie subliniat însă, că datele recensământului din anul 1910 cu privire la structura populației Transilvaniei pe naționalități nu reflectă întru totul realitatea, deoarece pro-

⁴ Enescu, o. c., p. 17.

⁵ V. Trebici, *Dezvoltarea economiei naționale și unele probleme demografice*, în *Probleme economice*, 1967, nr. 9, p. 3—17.

⁶ *Ibid.*

⁷ Enescu, o. c., p. 14.

⁸ *Ibid.*

porția populației românești era de fapt mai mare. Încă în secolul al XVIII-lea ponderea populației românești din totalul populației Transilvaniei în unele⁹ izvoare se evaluează la 63—65%. Ori, după cum se cunoaște, prolificitatea populației românești era mai ridicată decât a celorlalte națiuni, astfel că, o dată cu trecerea timpului era normal ca ponderea populației românești să crească, chiar dacă este vorba de toată Transilvania și nu numai de Transilvania istorică. De altfel, datele recensământului cu privire la gruparea populației pe naționalități au fost contestate de unii istorici români, printre care I. I. Șchiopul, în lucrarea citată. El constată, pe baza statisticilor confesionale și a statisticilor speciale din cele 23 de județe, că numărul românilor era cu 522.660 mai mare decât admite recensământul din 1910 și „dacă vom adăuga la acest număr și numărul românilor care locuiesc în comunele mărginașe ale acestor județe, și dacă vom adăuga și numărul românilor din America (aproape 100.000 în 1910), numărul românilor din statul ungar este de 4 milioane”¹⁰.

Un alt aspect al structurii populației este gruparea sa după nivelul cultural, care în acele timpuri se făcea după criteriul științei de carte. Din totalul populației înscrise în recensământ, cei care știau carte erau în număr de 2.140.039¹¹ sau 33%, ceea ce nu înseamnă că restul de 67% constituiau neștiutori de carte, deoarece aici se includeau și copiii de vîrstă preșcolară. Cu toate acestea este evident numărul mare al neștiutorilor de carte. La sfîrșitul anului 1912, în întreg Ardealul existau 5651¹² școli primare și 63 de licee; dintre acestea 48 școli secundare ungurești, 9 școli secundare săsești și 6 școli secundare românești în localitățile: Blaj, Beiuș, Năsăud, Brașov, Sibiu și Oradea.

Structura populației Transilvaniei din perioada premergătoare Unirii reflectă caracterul economiei Transilvaniei din acele timpuri: pe de o parte ponderea mare a populației active ocupate în agricultură și de asemenea ponderea mare a populației rurale din totalul populației reflectă caracterul agrar al economiei; pe de altă parte, nivelul cultural extrem de scăzut al populației oglindește nivelul coborît al dezvoltării economiei, caracterul capitalist al acesteia.

Un alt aspect al studierii populației Transilvaniei din acea perioadă privește mișcarea sa naturală, urmărirea fenomenelor de reproducție ca: nașteri, decese, căsătorii și divorțuri. După cum am mai arătat, dacă înainte de primul război mondial scăderea natalității a fost caracteristică numai pentru țările capitaliste dezvoltate, după război această trăsătură a cuprins întreaga Europă capitalistă. Se constată creșterea ritmului de scădere a natalității. De pildă, dacă în 1914 în Transilvania la mia de locuitori se înregistrau în medie 34,7¹³ nașteri, în 1920 naș-

⁹ I. I. Șchiopul, *O țară care moare. Ardealul etnografic, cultural și politic*. București, 1916.

¹⁰ *Ibid.*

¹¹ Enescu, *o. c.*, p. 20.

¹² Șchiopul, *o. c.*

¹³ S. Manuilă, *Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul în 1918*. București, 1929.

terile erau de numai 29,8, deci natalitatea s-a redus în decurs de 6 ani cu 16,4%. În același timp scade și mortalitatea, de la 32,8 la mia de locuitori în medie, în 1914, la 21,3 în 1920, deci o scădere de 54%. Devansarea scăderii natalității de către scăderea mortalității denotă existența unui spor natural, a reproducției populației pe scară lărgită. Astfel sporul natural al populației Transilvaniei era în 1914 de numai 1,9 la mia de locuitori, ceea ce înseamnă că în 1914, populația Transilvaniei la fiecare mie de locuitori a crescut cu aproximativ 2 locuitori, iar în anul 1920 sporul natural a crescut pe seama scăderii mortalității, la 8,5 locuitori.

Natalitatea și mortalitatea sînt fenomene demografice ce participă direct la reproducția naturală a populației; alături de ele căsătoriile și divorțurile creează numai condițiile necesare reproducerii populației. Caracterizarea generală și succintă a acestor fenomene pentru populația Transilvaniei anului 1920 ne-ar completa tabloul mișcării naturale a populației din acel an. Astfel, în medie, la mia de locuitori, în Transilvania, în anul 1920 s-au încheiat 12,7 căsătorii și s-au desfăcut 4,2 căsătorii. După anul 1920, numărul căsătoriilor la mia de locuitori, în medie, scade, pe cînd numărul divorțurilor crește (de pildă, în 1921, coeficientul căsătoriilor era de 11,2‰, coeficientul divorțurilor de 5,5‰; în 1922 coeficientul căsătoriilor 9,7‰, coeficientul divorțurilor 5,3‰; în 1923 coeficientul căsătoriilor 9,0‰, coeficientul divorțurilor 5,9‰)¹⁴. Un alt indicator important al reproducției naturale a populației ce caracterizează și nivelul cultural și sanitar al populației este coeficientul mortalității infantile. Pentru populația anului 1920 din Transilvania acest coeficient era de 20,7‰ (foarte ridicat chiar și pentru acele timpuri), ceea ce înseamnă că la 100 copii născuți vii au murit pînă la vîrsta de un an aproximativ 21 copii, deci mai mult de o cincime, pe cînd în România socialistă, în anul 1966, procentul mortalității infantile pînă la vîrsta de un an se cifra la 4,66. Coeficientul mortalității infantile din Transilvania din 1920 depășește același coeficient din țara noastră de 4,44 ori. Această situație este explicabilă prin condițiile grele de viață ale populației din Transilvania din acea perioadă, condiții sanitare minime, nivel cultural extrem de scăzut al populației etc.

Cele cîteva aspecte desprînse din studierea populației Transilvaniei din perioada Unirii cu România reflectă legătura strînsă dintre condițiile economice și fenomenele demografice, care de altfel reprezintă esența legilor populațiilor în toate orînduirile sociale.

Dintre factorii economici, sociali și demografici care au impus actul Unirii Transilvaniei cu România, din anul 1918, cel mai important este factorul demografic. Proporția covîrșitoare a populației românești în Transilvania a constituit un imperativ al Unirii. Din cele 23 de județe cîte existau în Transilvania dinaintea Unirii, populația românească era

¹⁴ Ibid.

majoritară în 20 de județe, ceea ce denotă că românii constituiau elementul etnic de bază al Transilvaniei. Voința clar exprimată de către această majoritate absolută la 1 decembrie 1918 la Alba Iulia a reunit românii din Ardeal cu frații lor de dincolo de munți, constituind astfel poporul român unit și puternic.

LA POPULATION DE LA TRANSYLVANIE À L'ÉPOQUE DE L'UNION

RÉSUMÉ

En se fondant sur les conditions économiques de la Transylvanie à l'époque de l'union, l'auteur de la présente étude fait une brève caractérisation des phénomènes démographiques de cette période historique. En partant des données du recensement de 1910 et d'autres sources, on établit le chiffre de la population, sa structure et son mouvement naturel. On souligne les conclusions qui se dégagent de l'étude de la structure de la population par nationalités, à savoir la proportion importante de la population roumaine sur le total de la population de Transylvanie, fait qui imposa l'acte de l'union de la Transylvanie avec la Roumanie, le 1^{ier} décembre 1918.

DESĂVÎRȘIREA UNITĂȚII DE STAT A POPORULUI ROMÂN

DE

ȘTEFAN PASCU

Membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România.

Evenimentele din toamna anului 1918 se precipită cu o mare repeziciune. Cu fiecare zi se apropie sfârșitul unor stăpîniri anacronice și împlinirea altora, pregătite cu răbdare și așteptate cu nerăbdare de milioane nedreptățite. În aceste împrejurări de repentină destrămare a monarhiei habsburgice, fruntașii politici ai naționalităților oprite se agită, se frămîntă fără contenire, căutînd căile ducătoare la marele scop. La 24 septembrie se întrunește comitetul executiv al Partidului Național Român. Se hotărăște reluarea activității militante și a contactelor cu conducătorii social-democrați. Nevoia legăturilor e dezbătută și de comitetul central român al P.S.D. în ședința sa din 25 septembrie. Urmarea a fost întîlnirea reprezentanților celor două partide și hotărîrea de colaborare organizată.

Președintele Partidului Național Român, Gheorghe Pop de Băsești, bătrîn și bolnav, încredințează vicepreședintelui, Teodor Mihali, convocarea conferinței comitetului central al partidului. Prin convocarea din 2 octombrie, era chemată, pentru ziua de 12 octombrie conferința partidului la Oradea. După ezitările din vară cu privire la revendicarea dreptului de autodeterminare a poporului român, la amenințările unor elemente mai radicale ce nu făceau parte din comitetul executiv al P.N.R., că dacă partidul național nu voiește „să se pună în fruntea mișcării naționale” vor acționa fără ei (fără conducătorii partidului), hotărîrea fu luată. Conferința de la Oradea va formula răspicat vrerile poporului român.

Conferința din 12 octombrie se desfășoară sub impresia evenimentelor europene în general și mai ales a celor din sud-estul și răsăritul Europei. Era încă puternică impresia produsă de principiile proclamate de guvernul Rusiei Sovietice cu privire la dreptul fiecărui popor de a-și hotărî singur soarta, mergînd pînă la separarea de stat. Burgheziile na-

țiunilor oprite se sprijineau și pe punctele wilsoniene, chiar dacă acestea nu erau destul de clare chiar în problema primordială a autodeterminării. De asemenea n-a rămas fără efect nici acțiunea partidelor iugoslave, care, în 23 septembrie, înmînăra contelui Tisza István un memoriu în care se pretinde constituirea statului iugoslav în cadrul monarhiei austro-ungare.

Mobilizatoare în același sens a fost și activitatea emigrației române din țările aliate și mai ales constituirea, la 3 octombrie, a „Consiliului național al unității române” de la Paris, în frunte cu Take Ionescu, ca președinte, Vasile Lucaciu, Octavian Goga, Constantin Angelescu și Ioan Th. Florescu ca vicepreședinți¹. Consiliul a fost recunoscut de puterile aliate ca reprezentant al intereselor României, ca organ de apărare a drepturilor românilor, mai întâi de guvernul francez, chiar în ziua de 12 octombrie, prin nota lui Pichon, ministrul de externe al Franței, în care se sublinia că guvernul francez consideră Consiliul format din reprezentanți ai românilor din România și ai românilor „despărțiți încă de patria mamă”, ca imaginea fidelă a adunărilor românești din viitor, deoarece era emanația aspirațiilor seculare spre libertate și unire a românilor; de aceea guvernul francez sprijină întru totul activitatea Consiliului, care luptă pentru realizarea aspirațiilor de unire a țărilor românești. În luna noiembrie Consiliul a fost recunoscut și de celelalte state aliate: S.U.A. (5 noiembrie), prin scrisoarea secretarului de stat R. Lansing, în care se recunosc juste drepturi politice și teritoriale ale națiunii române; Anglia (12 noiembrie), prin scrisoarea ministrului de externe Balfour, după ce lordul Northcliffe declarase cu o săptămână în urmă că guvernul englez recunoaște unirea românilor cu regatul României; Italia (19 noiembrie), prin scrisoarea ministrului de externe Sonnino, prin care guvernul italian își exprima „profunda și constanta simpatie pentru aspirațiile poporului român”².

Îndată după constituire, „Consiliul național al unității române” a desfășurat o intensă activitate diplomatică. Au fost trimise misiuni în diferite țări (Statele Unite, Italia, Anglia), cu scopul de a câștiga opinia publică și guvernele țărilor respective pentru cauza unității românilor.

Și mai nemijlocit mobilizatoare a fost declarația românilor emigrați din Austro-Ungaria, care, întruniți într-o „adunare națională”, în 6 octombrie, la Iași, în numele lor și al „fraților subjugăți de acasă”, care nu se puteau manifesta în libertate, cer să fie eliberați de sub jugul

¹ *La Roumanie*, I, nr. 39 din 10 octombrie 1918.

² *La Roumanie*, I, nr. 40 din 17 octombrie 1918; nr. 43 din 7 noiembrie 1918; R. Seișanu, *Take Ionescu*, București, 1930, p. 314—315; E. Campus, *La lutte pour l'achèvement de l'unité nationale roumaine*, în *Revue Roumaine d'Histoire*, IV (1965), nr. 4, p. 783. În răspunsul de mulțumire al „Consiliului național” către guvernul francez se subliniază îndreptățirea poporului român la unire și se exprimă nădejdea că armatele române vor mai avea prilejul să lupte alături de armatele aliate victorioase (cf. *La Roumanie*, I, nr. 40 din 17 octombrie 1918).

monarhiei austro-ungare, fiind hotărâți să lupte prin toate mijloacele și pe toate căile ca românii să se constituie într-un singur stat național liber; neagă monarhiei austro-ungare „dreptul de a se ocupa de soarta românilor din Ardeal și Banat, ținută veacuri de-a rîndul în cea mai rușinoasă robie“; cer ca toate teritoriile locuite de majorități românești, recunoscute prin tratatele de pace încheiate de România cu puterile Antantei, să fie eliberate și unite cu România; neagă valoarea tuturor declarațiilor contrare acestor aspirații naționale, fiind „stoarse cu forța de autoritățile dușmane“³. Declarația semnată de toți românii ardeleni aflați în Moldova a fost adusă la cunoștința guvernului român, a oamenilor de stat români, a reprezentanților puterilor aliate din Iași, la cunoștința tuturor celor interesați. Declarația a fost urmată de un apel al secretarului Comitetului, O. Tăslăuanu, pentru o colaborare cât mai strînsă între oamenii politici și de cultură din România și comitetul executiv al P.N.R. din Transilvania, în vederea „închegării întregului popor românesc într-un stat național liber“. Colaborarea era socotită pe bună dreptate cu atît mai necesară, cu cît România se pregătea de o nouă intervenție armată împotriva Austro-Ungariei; această acțiune trebuia sprijinită prin toate mijloacele și cu toate sacrificiile de românii din Transilvania, de comitetul P.N.R., care trebuia să se identifice în toate cu politica României. Toate eforturile oamenilor politici ardeleni trebuiau îndreptate spre realizarea unirii cu România, iar curențele autonomiste combătute⁴.

În aceeași zi cu manifestațiile de la Iași, muncitorimea din Timișoara, cuprinsă de indignare împotriva regimului, distruge statuile unor generali austrieci, iar peste 4 zile, la 10 octombrie, muncitorimea din Arad demonstrează pentru îmbunătățirea alimentației, dar și împotriva războiului, pentru pace și pîine, pentru drepturi pe seama poporului⁵.

În acest context european și național, reprezentanții partidului național al românilor, Vasile Goldiș, Ștefan Cicio Pop, Aurel Vlad, Ioan Suci, Alexandru Vaida, Teodor Mihali, Nicolae Ivan și Ioan Ciordaș, — asistînd ca invitați Gheorghe Crișan, Gheorghe Popovici și Sever Dan — întruniți în conferința națională la Oradea, în 12 octombrie, constatînd că vremurile îndreptătesc pretențiile de veacuri ale națiunii române la deplina libertate națională, pe temelia dreptului firesc pe care-l are fiecare națiune de a putea dispune și hotărî singură și liberă de soarta sa, declară că „națiunea română din Ungaria și Ardeal“ reclamă dreptul „să hotărască singură așezarea ei printre națiunile libere“ și să stabilească legături cu celelalte națiuni libere. Negînd dreptul parlamentului și al guvernului maghiar de a se socoti reprezentante ale națiunii române și de a-i reprezenta interesele la Congresul de pace, națiunea română declară că acest drept îl au doar reprezentanții aleși de propria adunare națională. Toate hotărârile și acordurile luate fără aprobarea organelor alese

³ Arh. Institutului de istorie și arheologie din Cluj, fond. 1918.

⁴ Arh. Inst. de istorie și arheologie din Cluj, fond. 1918.

⁵ N. Ilieș, *Monografia Timișoarei*, Timișoara, 1938, p. 106; *Arad és vidéke*, din 20 octombrie 1918.

de adunarea națională erau declarate nule și fără valoare, nelegînd întru nimic națiunea română. Încheierea declarației este de fapt proclamarea dreptului nestrămutat și inalienabil al națiunii române la deplină viață națională⁶.

Hotărîrea de la Oradea, proclamînd dreptul națiunii române la autodeterminare, echivala virtual cu o declarație de despărțire a Transilvaniei de Ungaria. Se cuprindea, totodată, în declarație, ideea de însemnătate istorică a convocării adunării naționale.

Conferința națională de la Oradea a ales o delegație permanentă pentru a pune în aplicare hotărîrea, delegație compusă din: Ștefan Cicio Pop, Vasile Goldiș, Ioan Suciu, Alexandru Vaida, Aurel Lazăr, Aurel Vlad și Teodor Mihali. Constituirea delegației din reprezentanții unui singur partid îi știrbea caracterul de reprezentanță națională. De aceea, la inițiativa conducătorilor socialiștilor români, luptători pentru făurirea idealului național, pe baza hotărîrii comitetului central al secției române a P.S.D. din 25 septembrie, s-au inițiat legături cu reprezentanții Partidului Național Român, în vederea constituirii unui Consiliu Național Român. În problema unirii Transilvaniei cu România a fost o unitate deplină între social-democrați și Partidul Național Român. În 6 octombrie se și întîlnesc reprezentanții socialiștilor cu ai Partidului Național Român, ajungînd la un acord cu privire la nevoia constituirii unui Comitet național român din reprezentanții celor două partide.

Gîndurile și ideile muncitorimii române au fost exprimate în întrunirea din ziua de 13 octombrie de la Csepel, prin glasul lui Tiron Albani și al altora, care pretindeau pentru români, ca și pentru celelalte națiuni din Ungaria, „dreptul de liberă dispunere asupra sorții lor, adică ei singuri să hotărască forma de stat în care vor să trăiască în viitor” și independența desăvîrșită a Transilvaniei împreună cu Banatul⁷.

Manifestațiile din zilele de 12 și 13 octombrie, ale burgheziei române în conferința de la Oradea și ale muncitorimii române la congresul P.S.D.U. și la adunarea de la uzinele Csepel, revendicările formulate într-un loc și în altul, la distanță de o zi numai, dovedesc un punct de vedere aproape identic al burgheziei și al social-democrației în problema fundamentală a viitorului poporului român, chiar dacă în alte probleme se manifestă concepții deosebite. Aceasta dovedește că formula autodeterminării popoarelor ce trăiau în conglomerate de state multinaționale era cea mai justă, singura justă în condițiile acelei vremi.

Popoarele asuprite, într-o avalanșă fără oprire, își pretindeau drepturile și cînd le erau refuzate și le cîștigau singure, cu puterea pe care le-o confereau forțele sociale dezlănțuite. Pentru 14 octombrie, zi de grevă generală a muncitorimii cehe care cere formarea unei republici cehoslovace independente, se anunțase întrunirea publică a cehilor în

⁶ *Românul*, VII, nr. 1 din 26 octombrie/7 noiembrie 1918.

⁷ *Adevărul*, nr. 40 din 20 octombrie 1918.

piața Venceslav din Praga, cu scopul de a declara republica ceho-slovacă. Întrunirea a fost împiedicată de oficialitate, dar noaptea au apărut afișe care proclamau republica. Această hotărîre a fost oficializată prin declarația citită în ședința Reichsrat-ului de la Viena, din 15 octombrie, prin care se contesta guvernului austriac dreptul de a rezolva problema cehoslovacă⁸.

În aceeași zi de 15 octombrie, guvernul italian a aprobat în mod oficial cererea Comitetului de acțiune român din Italia de constituire a legiunii române, formată din foștii prizonieri de război români din Imperiul habsburgic. Ca urmare a acestei hotărîri oficiale, prof. Simion Mândrescu, președintele comitetului de acțiune, adresează un entuziast apel, cerînd prizonierilor să se înscrie în legiunea română pentru eliberarea pămîntului străbun, pentru făurirea României Întregite⁹.

Debaclul monarhiei austro-ungare se precipita fără putință de oprire. Nici un proiect nu-l mai putea salva. Nici manifestul imperial din 16 octombrie — prin care se aducea la cunoștința popoarelor că, potrivit dorinței lor, imperiul se transformă într-un stat federal, compus din șase regate „independente”, dar cu păstrarea integrității Ungariei, în cadrul căreia Transilvania continua să rămînă, — și nici apelul adresat consiliilor naționale de a colabora cu guvernul din Viena pentru realizarea acestui proiect n-au mai avut vreun efect. A avut un efect paralizant asupra Imperiului austro-ungar răspunsul președintelui Wilson, din 18 octombrie, la nota guvernului din 4 octombrie. Președintele Statelor Unite declara destrămat Imperiul austro-ungar; guvernul ceho-slovac era recunoscut drept parte beligerantă, singurul care avea dreptul de a vorbi în numele popoarelor ceh și slovac, după cum se recunoștea popoarelor iugoslave și cehoslovace îndreptățirea de a-și realiza state naționale independente. Românii din Austro-Ungaria nu erau însă cuprinși între popoarele cărora li se recunoștea dreptul de a-și realiza un stat național¹⁰.

Confuzia era totală și în Ungaria, căci în aceeași zi apare declarația ministrului-președinte, Wekerle, în care se declara sfîrșitul monarhiei dualiste, iar Ungaria independentă mai recunoaște doar uniunea personală cu Austria, adică singură persoana împăratului — ca rege al Ungariei. Guvernul comun se menține, totuși, Andrássy Gyula iunior fiind numit ministru de externe comun și ministru al palatului.

Aceste zvîrcoliri semănau cu agonia unui organism pe care nimeni și nimic nu-l mai putea salva. Soldații naționalităților părăsesc fronturile

⁸ Fr. Kafka, *La Tschekoslovakie, Histoire lointaine et récente*. Praga, 1961, p. 115.

⁹ Simion Mândrescu în *serviciul unității naționale române*. Omagiu. București, 1928, p. 219—222.

¹⁰ Mametey, *The United States and East central Europe*, New-York, 1962, p. 336—337; V. Stoica, *În America pentru cauza românească*, București, 1926, p. 49. Atitudinea guvernului american a provocat scrisoarea deschisă a lui Traian Vuia, publicată în revista Comitetului național român din Paris, *La Transylvanie* (an. I, nr. 12 din 1 noiembrie 1918), prin care se exprimă părerea de rău că „românii care adus cele mai mari sacrificii în acest război sînt trecuți cu vederea”.

în grupuri. Cehi, slovaci, maghiari, austrieci, români împinzesc drumurile și aglomerează trenurile, îndreptându-se spre casă. În orașele mari, în primul rînd în cele două capitale ale imperiului, populația suferind lip-suri mari de tot felul, dorea sfîrșitul acestei situații insuportabile. Nemulțumirile nu mai puteau fi înăbușite de forța baionetelor. Se formează în taină la început, fățiș mai apoi, sfaturi ale soldaților și muncitorilor. Acestea și mulțimile poporului pretindeau pace cu orice preț, libertate, republică, socialism¹². Partidul condus de contele Károlyi Mihály, pacifist, care manifesta dorința de înțelegere cu naționalitățile asuprite, cu condiția însă ca acestea să rămînă în cadrul statului ungar, devenea tot mai popular. Socialiștii, într-o proclamație-manifest, cereau o revizuire radicală a constituției.

În această atmosferă se deschide parlamentul de la Budapesta în 16 octombrie. Au participat și reprezentanții naționalităților, cu excepția croaților, care negau autoritatea statului ungar. Lume multă se adunase în fața parlamentului, în dorința de a asista la ședințele care se prevesteau dramatice. Sala de dezbateri era arhiplină, deputați, ziaristi, lume care a putut pătrunde înăuntrul. Ședința a fost dominată de expozeul ministrului-președinte asupra situației politice. Într-o atmosferă de mare tensiune, Wekerle anunță că între Ungaria și Austria în viitor va exista doar o uniune personală, avînd comun numai ministerul de externe, provizoriu și acesta. În replica sa, șeful opoziției, Károlyi Mihály, critică asemenea politică, spunînd că dacă Ungaria a pierdut războiul, nu-i este îngăduit să piardă și pacea. Cere ca Ungaria să se declare independentă, să înceapă de îndată tratativele de pace, să treacă la un regim democratic și să se înțeleagă cu naționalitățile.

A doua zi ședința a fost dominată de discursul lui Tisza István, șeful partidului muncii, care a încercat și de data aceasta, ca și de atîtea alte ori, să intimideze pe reprezentanții naționalităților și mai ales pe ai românilor. Declarînd că războiul a fost pierdut, Tisza își exprima nădejdea că se va ajunge la o pace în condiții multumitoare pentru Ungaria. Neagă politica de opresiune a naționalităților și dreptul deputaților români de a vorbi în numele poporului român. Ascultat și aplaudat de partizanii săi, a fost zgomotos întrerupt de adversari, care știau că principalul vinovat al situației este Tisza și politica sa.

Planurile lui Tisza și ale conților maghiari, de intimidare a deputaților români, au eșuat. O va dovedi ședința de a doua zi, din 18 octombrie, așteptată cu cel mai mare interes, dar și cu mare îngrijorare, deoarece deputații români urmau să-și expună punctul de vedere în legătură cu poziția națiunii române față de Ungaria.

În această atmosferă încărcată, în ziua cînd sosea răspunsul negativ al președintelui Wilson la oferta de pace a Austro-Ungariei, Al. Vaida expunea punctul de vedere al românilor, adică citea declarația de la Oradea din 12 octombrie, însoțită de un discurs amplu. Pornind de la

¹² E. Priester, *Kurze Geschichte Österreichs*, p. 594.

principiul că de acum înainte nu vor mai fi deosebiri între națiuni, ci națiunile mici se vor bucura de aceleași drepturi ca și cele mari, deputatul român respingea noțiunea de naționalitate, pretinzând dreptul de națiune pentru popoarele nemaghiare și negermane din imperiu. Între acestea, națiunea română și-a asumat dreptul de a-și hotărî singură soarta, drept cuprins în declarația din 12 octombrie de la Oradea. Citirea declarației a fost întreruptă de zgomote și vociferări amenințătoare din partea unor deputați maghiari. Într-o atmosferă încărcată de tunete și fulgere, Vaida răspunde unor declarații parlamentare din zilele precedente (a ministrului-președinte Wekerle, a conțelui Tisza István) în contrazicere cu principiul autodeterminării națiunilor din Austro-Ungaria. Demasca învelișul fals al acelor declarații, prin dezvelirea opresiunii căreia i-au căzut victime frunțași politici și oameni de cultură, femei și copii, prin legiuirile agrare care interziceau țăranilor români să cumpere pământ. Încheierea discursului echivala cu o declarație cu privire la drepturile națiunii române de a-și hotărî singură soarta¹³. Discursul a fost ascultat cu stupefacție de unii, cu dezaprobări zgomotoase de alții, aprobat de reprezentanții slovaci și de unii deputați maghiari din partidul radical.

Declarația de autodeterminare, de separare de Ungaria a națiunii române, cea dintâi dintre națiunile oprite ale monarhiei, a făcut o puternică impresie asupra opiniei publice. Mai întâi asupra celei din capitala Ungariei, apoi și din restul monarhiei. Această impresie n-a putut fi schimbată prin intervențiile lui Wekerle, Tisza și Apponyi, ca replică la declarația națiunii române și la discursul lui Vaida, prin care liderii politici maghiari negau dreptul participanților la tratativele de pace de a interveni în problema suveranității naționale a Ungariei, respingeau revendicările naționalităților de a fi reprezentate la Congresul de pace, negau dreptul deputaților români de a vorbi în numele poporului român, care, întrebat, s-ar fi declarat pentru apartenența la statul maghiar, refuzau să acorde drepturile revendicate de națiunea română. Dezvăluindu-i-se realitatea, ascunsă pînă atunci cu grijă de oficialitate și de presa pusă în slujba claselor dominante, poporul maghiar a fost cuprins de indignare împotriva politicii de opresiune a burghezo-moșierimii¹⁴.

Declarația națiunii române a fost primită cu mare entuziasm de românii de pretutindeni, din Austro-Ungaria, din România, din diferite țări ale Europei unde se aflau și slujeau interesele națiunii. La București declarația era socotită doar începutul unor asemenea acțiuni din partea națiunii române și a reprezentanților ei¹⁵. Ziarul emigrației române din Paris, *La Roumanie*, sublinia faptul că românii nu sînt o naționalitate, ci o națiune, iar dreptul națiunilor nemaghiare de a se organiza liber

¹³ *Unirea*, XXVIII, nr. 64, 65 și 66 din 19, 23 și 26 octombrie 1918; *Gazeta poporului*, I, nr. 43 din 27 octombrie 1918.

¹⁴ Pentru atmosfera din capitala Ungariei și din parlamentul de la Budapesta în acele zile furtunoase, pe lângă dezbaterile parlamentare am folosit și amintirile prof. A. Coza, *Octombrie 1918 în capitala Ungariei* (ms.).

¹⁵ Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Viena, P.A.I., K. 1046, f. 705.

este socotit o chestiune internațională și de onoare pentru întreaga umanitate¹⁶.

Declarația de autodeterminare a națiunii române din 12 octombrie, prezentată în parlament la 18 octombrie, trebuie socotită momentul istoric de valoare programatică și practică fundamental pentru națiunea română, pentru desăvârșirea unității sale politice și de stat. Pe baza lui și în numele principiilor cuprinse în ea se desfășoară toate acțiunile, se iau toate hotărârile din a doua jumătate a lunii octombrie și din luna noiembrie, încoronate de Marea Adunare Națională din 1 Decembrie de la Alba Iulia — de proclamare a unirii Transilvaniei cu România. Mai ales că și social-democrații români aderă la ea fără rezerve, și pe baza ei colaborarea se statornicește oficial. Se pun în acele zile temeiurile Consiliului Național Român, pe baza principiului parității între cele două partide.

După exemplul românilor, a doua zi, în 19 octombrie, deputatul slovac Juriga a făcut o declarație asemănătoare în numele poporului său. În mijlocul prefacerilor epocale, parlamentul de la Budapesta își pierduse cu totul rostul, de aceea în 23 octombrie a fost dizolvat. Nu înainte, însă, de a fi smuls deputatului maramureșan Petre Mihalyi, declarația reprobabilă de desolidarizare de declarația națiunii române și de fidelitate față de integritatea statului maghiar. Erau cu totul zadarnice însă asemenea declarații, ca și zvîrcolirile burghezo-moșierimii de a salva integritatea și unitatea unui stat în plină descompunere, ca urmare a verdictului implacabil al istoriei.

Atitudinea națiunii române a contribuit în mod decisiv la grăbirea procesului de lichidare a unui regim despotic și opresiv. Celelalte națiuni oprimate au urmat același drum. Socialiștii din Austro-Ungaria își manifestă nemulțumirile în adunări și mișcări de stradă; studențimea și populația de rînd cer, și ei, schimbarea regimului; soldații din garnizoane, chemați să apere ordinea, nu se mai supun ordinelor, dezertează; muncitorimea din Transilvania organizează mari demonstrații împotriva guvernului.

Încă o încercare disperată se face din partea guvernului imperial pentru a obține pacea. La propunerile din 27 octombrie, Statele Unite condiționează tratativele de pace de recunoașterea dreptului popoarelor din Austro-Ungaria la autodeterminare. Fiind acceptate aceste condiții, guvernul imperial propune încheierea imediată a unui armistițiu pe fronturile de luptă pentru a se putea începe tratativele de pace.

Aceasta echivala cu o capitulare, de care profită toți cei nemulțumiți: armata, muncitorimea, burgheziile naționale, țărănimea.

Semnalul e dat de masele populare din Praga. La mișcările acestora participă regimente din Cluj, Oravița și Oradea, formate mai ales din români. Soldații acestor regimente au refuzat să execute ordinele ofițerilor austrieci de a trage în populație. Aceiași soldați au arestat pe comandantul austriac din Cehia și au deschis populației depozitele de

¹⁶ *La Roumanie*, I, nr. 42 din 31 octombrie 1918.

armament¹⁷. La 24 octombrie se răscoală un alt regiment transilvănean. Refuzînd să mai lupte pentru Austria, soldații își manifestă dorința de a pleca acasă.

Cea mai mare răscoală se produce la Pola și Rieka (Fiume), la sfîrșitul lunii octombrie. Cînd Austria a declarat că acceptă punctele lui Wilson, s-a hotărît sărbătorirea evenimentului într-o adunare a marinarilor tuturor naționalităților. Adunarea a avut loc la 27 octombrie. Oratorii, cehi, iugoslavi și italieni au subliniat însemnătatea eliberării naționalităților opresate. Se hotărâște organizarea marinarilor pe naționalități. Italienii se și constituie a doua zi și hotărâsc alipirea Istriei la Italia. În aceeași zi și în cea următoare se organizează cehii, iugoslavii și românii. La adunarea românilor din 29 octombrie, organizată de Valeriu Seredan, ofițer în amiralatul portului Pola, oratorii au subliniat voința marinarilor de a nu mai recunoaște nici o autoritate austro-ungară și de a se pronunța singuri asupra soartei lor. Se hotărâște formarea unui Consiliu național român și se votează apoi cu unanimitate o rezoluție redactată de Caius Brediceanu, atunci căpitan în portul Pola, în sensul că poporul român din Imperiul habsburgic se declară independent, de sine stătător și liber, se cere formarea unui detașament aparte de marinari români care să poarte, ca semn distinctiv, tricolorul românesc. Se formează garda marinarilor români din 500 soldați (din cei 1000 cîți erau la Pola), căreia i se încredințează paza portului. La trecerea gărzii prin oraș, populația a aclamat-o cu urarea: „Eviva la Rumania“! (Trăiască România). Marinarii au înlăturat organizarea de pînă atunci, înlocuind-o cu sfaturi ale soldaților și ofițerilor¹⁸.

Guvernul austriac condus de Lammasch, adus la putere în 28 octombrie, nu mai poate face față situației. Muncitorii și soldații, organizați în consilii, pretind pace și proclamarea republicii, îndepărtarea guvernului și arestarea împăratului¹⁹.

Manifestațiile de la Viena și acceptarea condițiilor de pace de către guvernul austriac au imprimat un nou avînt mișcării de independență a popoarelor din monarhie. În Ungaria stăpîne pe situație erau masele populare: muncitorimea, mica burghezie și armata. Din reprezentanții acestora se alcătuieste, la 25 octombrie, Consiliul Național Maghiar (format din Sfatul muncitoresc și Consiliul militar, din care făceau parte mai mulți români), sub conducerea lui Károlyi Mihály. Acesta reușește să-și asigure colaborarea social-democraților și radicalilor.

Consiliul Național Maghiar, adică reprezentanții săi de seamă, Károlyi, Garámi (social-democrat) și Jászi (radical), încearcă să obțină sprijinul naționalităților. Tratatative în acest sens au loc cu reprezentanții sîrbilor, slovacilor și românilor. Din partea Partidului Național Român

¹⁷ I. Clopoțel, *Revoluția din 1848 și Unirea Ardealului cu România*, Cluj, 1919, p. 57.

¹⁸ V. Seredan, *Garda națională română a marinarilor de la Pola și descompunerea marinei austro-ungare*, p. 10—20.

¹⁹ A. Deutsch, *Aus Österreichs Revolution*. Viena, 1920, p. 11.

au participat la tratative: Șt. Cicio Pop, V. Goldiș, A. Lazăr, Al. Vaida, Ioan Erdélyi și Aurel Vlad. Românii pretindeau „o extrem de largă autonomie, care ar fi dus la o mult mai slabă legătură cu Ungaria“, decît doreau reprezentanții Consiliului Național Maghiar²⁰.

În aceeași zi de 28 octombrie, sub influența evenimentelor internaționale și a celor din interiorul monarhiei, Comitetul Național Ceh proclamă independența de stat a Cehiei. Peste două zile, Consiliul Național Slovak proclama unirea Slovaciei cu Cehia. Se constituie, astfel, statul cehoslovac, independent.

Concomitent, mișcări identice se desfășoară și în provinciile slave de sud. În ziua de 29 octombrie, sfatul național (soborul) croat de la Zagreb proclamă despărțirea Croației de Austro-Ungaria și crearea statului iugoslav independent.

Avalanșă se rostogolea cu putere nimicitoare. Revoluția burgheză-democratică din Ungaria iese biruitoare. La 31 octombrie Tisza István este asasinat, se formează guvern Károlyi alcătuit din partidele Consiliului Național. La 1 noiembrie este proclamată republica, iar a doua zi independența totală a Ungariei de Austria. Guvernul revoluționar ungar hotărăște înființarea consiliilor și gărzilor naționale. Încordarea este supremă. Pe cînd împăratul Carol dezlega de jurămint pe ofițeri și pe soldați, acordindu-le libertatea de a se pune la dispoziția propriilor consilii naționale, guvernul Károlyi mai încerca, în disperarea sa, să constrîngă naționalitățile la recunoașterea „republicii ungare unitare“.

În aceste împrejurări se intensifică mișcările românilor pentru concretizarea celor cuprinse în declarația comitetului executiv al Partidului Național Român, din 12—18 octombrie. Rîndurile se string tot mai mult. Studenții români din Budapesta își coordonează activitatea cu a socialiștilor nu numai în domeniul cultural, ci și politic²¹. Societatea „Petru Maior“ a studenților români din Budapesta, la patru zile după declarația din parlament, a adoptat o rezoluție care exprima dorința studențimii de a lupta pentru despărțirea de vechea stăpînire, pentru deplina dezrobire și unire națională. Fruntașii partidului național au ajutat studențimea să-și trimită reprezentanți în Transilvania pentru a organiza o agitație la sate spre susținerea declarației²².

Frămîntările cuprind încă odată muncitorimea. La demonstrația din 27 octombrie de la Timișoara se cere instaurarea unui guvern democratic, care să încheie pacea. Revendicări similare au fost exprimate și la demonstrația din aceeași zi de la Lugoj. Peste două zile, la 29 și 30 octombrie, demonstrațiile se repetă la Timișoara și Petroșeni, cu aceleași revendicări²³.

²⁰ M. Károlyi, *Egy egész világ ellen. I. Harcom a békéért* [Împotriva unei lumi întregi. I. Lupta mea pentru pace]. München, 1923, p. 389—390.

²¹ T. Albani, *Douăzeci de ani de la Unire*. București, 1938, p. 117.

²² D. Antal, *Societatea „Petru Maior“ în ultimul ei an de existență la Budapesta*, în *Almanahul Societății Academice „Petru Maior“*. București, 1928, p. 81—82.

²³ V. Liveanu, 1918. *Din istoria luptelor revoluționare din România*, p. 451.

În mijlocul acestor frământări generale, a constituirii statelor independente sau a întregirii acestora cu teritoriile locuite de ramurile aceleiași popor, românii din Transilvania sînt cuprinși și mai mult de neastîmpărul generat de febra căutărilor. Țărănimea jefuită și batjocorită în timpul războiului începe să-și facă dreptate în diferite părți ale Transilvaniei și Banatului, încă din a doua jumătate a lunii octombrie: notari și jandarmi alungați, proprietari pedepsiți și despuiați. Muncitorimea, la rîndul său, mai ales cea din Banat, pretinde pace și guvern democratic. Grupul ofițerilor români din Cluj plănuiește răscoala garnizoanei din oraș²⁴.

De planurile ofițerilor din Cluj nu era străin avocatul Amos Frîncu. Printr-un manifest din 28 octombrie, adresat din Cluj „Moșilor, Fraților“, Frîncu, anunțîndu-i că nu mai este împărat — naționalitățile nu-l mai recunoșteau pe Carol ca împărat, cu toate că monarhia va fi abolită de abia la 11 noiembrie — și că sînt dezlegați de jurămint, cheamă pe moși la arme pentru unirea românilor, unire care va aduce pămîntul și libertatea ce le-a fost răpită moșilor de stăpînirea străină. Sînt chemați moșii la Cluj, pentru a forma Legiunea I și la Alba Iulia, pentru a forma Legiunea II²⁵.

Înainte ca reprezentanții celor două partide politice, cel național și cel social-democrat să se fi constituit într-un organism politic oficial pentru a prelua guvernarea Transilvaniei în vederea unirii ei cu România și să fi organizat armata pentru apărarea noilor rînduieli politice, Amos Frîncu, ajutat de garnizoana clujeană și susținut de moși, face primul pas. Era o inițiativă îndrăzneată, care va grăbi desfășurarea evenimentelor și declanșarea revoluției burghezo-democratice a românilor din Transilvania.

În același timp, un alt corp de voluntari, constituit din foști prizonieri de război în Rusia, organizat în Siberia, la Celiabinsk, își manifestă pe față, prin comitetul național ales, voința de unire a provinciilor românești din Austro-Ungaria cu România și aduce la cunoștința lumii, printr-o declarație din 29 octombrie, această hotărîre. Pe temeiul manifestului din 16 octombrie al împăratului Carol și al tratatului de alianță cu puterile Antantei, voluntarii români proclamă provinciile românești, Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul despărțite de monarhia austro-ungară și unite cu România, cu care alcătuiesc un stat unitar, liber și independent²⁶.

Ziua de 30 octombrie 1918 are o deosebită însemnătate și semnificație. În această zi România reintră în război de partea Antantei și împotriva Puterilor Centrale, pentru ștergerea paginii nedemne care era pacea

²⁴ E. Dandea, *Mișcări studențești în anul 1918*, în *Almanahul Soc. acad. „P. Maior“*, 1928, p. 88.

²⁵ Manifest (copie) în Arh. Inst. de istorie și arheologie din Cluj, fond. 1918; cf. I. Clapoșel, *Misiunea istorică. Scurtă monografie comemorativă la un pătrar de veac de la proclamarea Unirii de la Alba Iulia*, în „Misiunea istorică a gărzilor naționale în luptele de dezrobire din 1918“. București, 1943, p. 26—27.

²⁶ Declarația (copie) în Arh. Inst. de istorie și arheologie din Cluj, fond. 1918.

de la Buftea-București, pentru a-și recîștiga pozițiile internaționale stipulate prin tratatul de alianță din august 1916, pentru a-și asigura locul la care era îndreptățită, prin sacrificiile materiale și jertfele umane, la masa tratativelor de pace. În noaptea aceleiași zile se hotărăște constituirea Consiliului Național Român, care va prelua și va exercita guvernarea Transilvaniei vreme de o lună. Și tot în această zi social-democrații din România, printr-un manifest lansat la Iași, proclamă biruința națională și, odată cu aceasta, biruința socială, într-o Românie democratică, într-o democrație mondială²⁷.

După discuții și tratative repetate, la inițiativa social-democraților, în noaptea de 30 spre 31 octombrie se hotărăște constituirea Consiliului Național Român. Vremurile nu numai că îngăduiau, dar impuneau cu necesitate acest pas istoric. Europa era în flăcări. Popoarele oprimate își scuturau jugul social și național, hotărâau singure asupra soartei lor. Popoarele ceh și slovac, croat, sloven, sîrb, bosniac și-au proclamat statele lor naționale. Poporul maghiar și-a proclamat statul său național independent.

Era vremea ca și românii din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș să-și constituie Consiliul Național Român, „unicul for care reprezintă voința poporului român și se bazează pe libera hotărîre, asigurată de curentul vremii și de voința popoarelor libere“. Trupele române, formate din soldați din aceste teritorii, se alătură Consiliului Național din care vor face parte și reprezentanții lor.

Consiliul Național Român era format, pe bază de paritate, din șase reprezentanți ai comitetului central al Partidului Național Român și din tot atîția reprezentanți ai comitetului central al Partidului Social-Democrat: Teodor Mihali, Vasile Goldiș, Alexandru Vaida-Voievod, Ștefan Cicio Pop, Aurel Vlad și Aurel Lazăr — din partea Partidului Național Român; Ioan Fluieraș, Iosif Jumanca, Enea Grapini, Baziliu Surdu, Tiron Albani și Iosif Renoi — din partea Partidului Social-Democrat.

Necunoscînd organizarea Consiliului Național Român pe de o parte, iar pe de altă parte sub presiunea evenimentelor ce se precipitau cu mare iuteală, se constituie la Viena, în 31 octombrie, un „Comitet național al românilor din Transilvania“, sub președinția lui Iuliu Maniu, întors de pe front. O dată cu acest comitet, și ca o secție a lui, se constituie un „Senat miliar român“, sub președinția generalului Ioan Boeriu, iar pînă la sosirea acestuia la Viena, sub aceea a căpitănului Traian Popa. La constituirea sfatului central militar de la Viena au fost de față vreo 40—50 de ofițeri și foarte mulți subofițeri și soldați. Aducînd la cunoștința ofițerilor și soldaților români organizarea popoarelor din fosta împărăție austro-ungară pe baze naționale și democratice, senatul militar îi înștiințează printr-un apel că din acea zi ei sînt ai comitetului național, singura autoritate căreia-i datorează ascultare și supunere. O dată cu poruncile de a nu se înrola în alte armate, străine, se poruncește ostașilor să se ferească de acte samavolnice, de jaf și pră-

²⁷ Depeșa, I, nr. 37 din 30 octombrie 1918.

dăciune, să nu se lase jigniți în sentimentele lor naționale, dar să nu jignească nici ei sentimentele naționale ale celorlalte naționalități conlocuitoare. Se dispune organizarea, în fiecare oraș, a cite unui senat al ofițerilor și soldaților români, subordonat senatului central, în care acestea erau reprezentate prin cite un delegat²⁸.

Vremurile erau revoluționare. La Arad soldați și muncitoare tăiau galoanele ofițerilor. La Timișoara socialiștii lipsiți de orientarea și clarviziunea procesului istoric obiectiv pe de o parte, iar pe de alta influențați de elementele de dreapta din P.S.D.U., proclamă „republica bănățeană“, la 31 octombrie. Era o alcătuire artificială, neviabilă, lipsită de orice bază de susținere, menită de aceea pieririi din naștere. Manevra a fost dejucată prin constituirea, în aceeași zi, a Consiliului militar național român din Timișoara, subordonat întru totul Consiliului Național Român central. La 31 octombrie — 1 noiembrie iau ființă mai multe comitete sau consilii naționale în mai multe orașe din Banat și Transilvania²⁹.

Asemenea organizații ivite sporadic în diferite locuri trebuiau subordonate unei autorități superioare centrale. Consiliul Național Român va reuși să-și facă recunoscută autoritatea peste toate teritoriile locuite de români din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș.

O nouă eră politică începe și pentru aceste teritorii. Pe baza dreptului de autodeterminare, națiunea română își constituie propriile organe de guvernământ. Cele de pînă atunci sînt negate de marea majoritate a populației, care recunoaște, ca singura autoritate, consiliile naționale. Erau negate și organele locale de pînă atunci, locul cărora este luat de consiliile naționale județene și comunale. Pentru paza ordinei și pentru apărarea noii autorități, Consiliul Național Român își formează Consiliul Național Militar, cu organizațiile sale locale, gărzile naționale județene și comunale. Țărănimea și muncitorimea încrezătoare în justițea cauzei lor, își afirmă drepturile asupra pămîntului și asupra fabricilor. Revoluția burghezo-democratică își vestește puterea nestăvilită, la orașe și la sate.

Apreciind însemnătatea înființării consiliilor naționale ale națiunilor ce-și proclamaseră independența după destrămarea Imperiului austro-ungar, Lenin în numele Consiliului comisarilor poporului, Sverdlov în numele Comitetului executiv central al întregii Rusii și Kamenev în numele Comitetului executiv al sovietului din Moscova adresează, la 2/3 noiembrie 1918 felicitări și, totodată, îndemnuri clasei muncitoare și țăranimii, de a nu se lăsa robite din nou, de această dată capitalului și burghezo-moșierimii naționale, capitalului și monopolurilor americane, engleze și franceze. Pentru a scăpa de primejdie, muncitorimea și țăărănimea austriacă, maghiară, cehă, română, germană, croată, slovenă erau îndemnate să ia puterea în mîinile lor, pentru a duce pînă la capăt opera

²⁸ *Telegraful român*, LXVI, nr. 120 din 4/17 noiembrie 1918; G. Opreanu, *Jurnalul Senatului central român din Viena* (ms.).

²⁹ *Clopoțel*, o. c., p. 14—17; Manifest — foaie volantă a Comitetului național român din Sibiu.

de eliberare națională; muncitorimea rusă, biruitoare, stă cheazășie pentru ajutorul necesar înfăptuirii revoluției în diferite țări și provincii³⁰.

Consiliul Național Român, care în 2 noiembrie își stabilește locul de activitate la Arad, noul guvern românesc al Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului, de sub președinția lui Ștefan Cicio Pop, avînd ca secretar pe Gheorghe Crișan, se găsea în fața unor probleme excepționale. Soldații aflători în diferite părți ale monarhiei trebuiau organizați, îndrumați, trebuia organizată administrația locală, în cele mai multe locuri inexistentă după alungarea primpretorilor și notarilor; trebuia asigurată liniștea, viața și bunurile oamenilor.

La Viena, ofițerii din sfatul militar se străduiau din răspuțeri să organizeze soldătimea sosită ca o avalanșă de pe diferite fronturi. În piețe, în gări, în cazărmi se desfășura o activitate febrilă în acest sens. Mai ales că Ministerul de război de la Viena, recunoscînd Comitetul național, nu voia, la început, să recunoască și senatul militar. Peste voia Ministerului de război, acest senat funcționa, organiza unitățile militare și controla, în fapt, capitala fostului imperiu³¹. Potrivit cu indicațiile cuprinse în Apelul sfatului militar central din Viena, ofițerii și soldații români de la Budapesta refuză, la 1 noiembrie, depunerea jurămîntului față de Consiliul Național Maghiar. Acesta invită senatul român să-și trimită delegați la Budapesta pentru a discuta problema autonomiei Transilvaniei și a folosirii limbii române în armată. Senatul răspunde că problemele politice trebuie discutate cu Consiliul Național Român.

Aceste probleme politice se impuneau lămurite fără întârziere. Lămurirea se produce la 2 noiembrie, prin *Apelul* Consiliului Național Român, care aduce la cunoștința „Națiunii Române” dreptul de liberă dispunere a națiunilor, egala îndreptățire a acestora, cerînd poporului și soldaților să fie cu răbdare, cu iubire către neamul lor care a intrat în rîndul națiunilor libere, să se arate demni de încrederea altor națiuni, să aibă încredere în Consiliul național, recunoscut de marile puteri ale lumii și de guvernul revoluționar maghiar și care reprezintă întreg neamul românesc din Transilvania și Ungaria. Soldații erau chemați să intre în sfatul militar național român (garda națională) supus numai Consiliului Național Român, să poarte simbolul suveranității naționale, tricolorul. În cinci puncte sînt concretizate cerințele vremii: unirea tuturor oamenilor cinstiți, fără deosebire de neam și lege, pentru susținerea ordinii, apărarea vieții și avutului; ascultarea de sfatul bărbaților trimiși de Consiliul național; constituirea gărzilor naționale locale, în care putea intra orice om de cinste, fără deosebire de neam și lege; abținerea de la jafuri și omoruri, care compromit cauza sfîntă a democrației noi, chemată să asigure o nouă societate, în care să domnească libertatea, frățietatea și egalitatea; prezentarea tuturor soldaților la Consiliul Națio-

³⁰ M. Constantinescu, *Mesajul lui V. I. Lenin către muncitorii și popoarele din Austro-Ungaria* — 2/3 noiembrie 1918, în *Studii*, XIX (1966), nr. 2, p. 120—122.

³¹ Regimentul 64, comandat de căp. Loichița, asigura în acele zile ordinea în Viena.

nal Român. Sînt chemați toți românii a da ajutor Consiliului, pentru ca „tinăra și frumoasa națiune română” să se poată prezenta înaintea lumii „în deplina ei curățenie, nepătată, în întreaga ei splendoare”³².

Alt apel al „Sfatului Național Român” cum se mai numea Consiliul, adresat întregii populații din Transilvania, în aceeași zi de 2 noiembrie, înlătura vâlul care înăbușise răsuflarea poporului atîta amar de vreme și anunța prăbușirea întocmirilor minciunii și ale nedreptății; anunța răsăritul soarelui pentru români, înștiința națiunea română despre crearea „Sfatului național român, compus din fruntașii neamului”, care reprezintă toate interesele poporului român, atît în afară cît și înlăuntru, cu demnitate și chibzuință; cerea ascultare față de „poruncile” sfatului național român, aduse la cunoștință prin comitetele naționale române locale”³³.

Aceleași năzuințe constituiau preocuparea tuturor. De aceea inițiativele se concretizează în organizarea „sfaturilor militare”. Mai întîi la Timișoara, în 1 noiembrie, sub comanda lui Aurel Cosma și a doua zi la Arad, sub comanda maiorului Teodor Serb. Prin chemările lor adresate „fraților români”, sfaturile militare române din Timișoara și Arad cereau tinerilor să se înroleze în „legiunea națională română”, sau în sfaturile militare, sub conducere românească, pentru împlinirea scopurilor sfinte românești”³⁴. Locuința din str. Fabian a lui Ștefan Cicio Pop devine, astfel, loc de pelerinaj, deoarece acolo se stabilește și comanda-mentul general al formațiunilor militare.

Apelul Consiliului Național Român către națiunea română și către populația Transilvaniei și Apelul sfatului militar către români au o însemnătate ce se cuvine subliniată. Prin aceste apeluri se aducea la cunoștința națiunii constituirea „guvernului românesc” din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș. Se făcea cunoscută public preluarea „imperului” asupra teritoriilor locuite de români de cel dintîi „guvern” românesc din istoria acestei provincii. Iar apelul sfatului militar avea semnificația înființării celei dintîi armate românești în aceleași teritorii, formată din români, sub comandă românească. 2 noiembrie 1918 este cea dintîi zi a acestei epocale schimbări. Era reparația unei nedreptăți seculare, cînd guvernarea și apărarea țării Transilvaniei este preluată de reprezentanții națiunii majoritare, ai națiunii române. Era penultimul act al marelui proces istoric dorit și urmărit secole de-a rîndul de poporul român, pentru împlinirea căruia au luptat și s-au jertfit cei mai vrednici fii ai săi, oameni de jos și intelectuali, ostași și voievozi: întru-nirea la un loc a tuturor ramurilor poporului român și apoi a națiunii române într-un singur stat, ceea ce însemna desăvîrșirea unificării statului național român.

Tot ce a urmat și s-a realizat, în acea zi și în cele următoare, vreme de o lună încheiată, n-au fost decît acțiuni și înfăptuiri menite

³² *Românul*, VII, nr. 1 din 26 octombrie/12 noiembrie 1918.

³³ *Telegraful român*, LXVI, nr. 113 din 25 octombrie/7 noiembrie 1918.

³⁴ Manifest foaie volantă la Muzeul din Alba Iulia, fond. *Unirea*.

să garanteze și să consolideze aceste cuceriri istorice, să asigure și să trăinicească hotărârile ce se pregăteau și se așteau statornic prin voința neabătută a poporului.

Consiliile naționale numite și „sfaturi” și gărzile naționale județene, cercuale și comunale, înființate aproape peste tot în prima jumătate a lunii noiembrie, formate din reprezentanții tuturor păturilor sociale, prin alegeri cu caracter democratic, se înstăpinesc asupra puterii locale, înlocuind instituțiile vechi, slujitoare a unor interese străine poporului.

În aceste condiții, înființarea Sfatului sau Senatului român din Cluj a avut o semnificație deosebită. Mai întâi ofițerimea română, consultându-se cu același Amos Frincu, a hotărât să refuze depunerea jurământului față de Consiliul Național Maghiar. Hotărîrea a fost adusă la cunoștința Consiliului Național Maghiar de o delegație condusă de Frincu. După discuții „vii și demne de istorie”, cum le caracterizează corespondentul ziarului *Telegraful român*, a biruit hotărîrea ofițerilor și soldaților români. S-a putut întruni, astfel, la 2 noiembrie, la sediul Partidului Social-Democrat, din piața Clujului, adunarea constituantă, cu participarea unui număr de peste 500 de persoane: „ofițeri, soldați, cărturari și popor” din toate părțile Transilvaniei. A fost un moment înălțător sosirea sub drapelul național românesc, în cîntecul marșului „La Arme”, a militarilor români de toate gradele și de toate armele din garnizoana Clujului. „Au izvorît lacrimi și s-au aprins inimile de nădejdi nevisate”. Adunarea alege ca președinte pe Amos Frincu. Acesta, într-o cuvîntare „de înaltă inspirație”, pe care numai momentele mari le pot oferi, după ce salută drapelul național, salută zorile pline de nădejdi. „Nu au rămas ochi în sală să nu se fi umezit și uralele au zguduit zidurile, cînd, împreună cu vorbitorul, asistența jura să nu mai tolereze umilirea și prigonirea acestui drapel”³⁵.

La propunerea președintelui, se constituie Senatul Național Român, format din 100 de persoane, jumătate civili și jumătate militari, ca organ al Consiliului Național din Arad. Senatul alege un comitet executiv alcătuit din 15 membri, în frunte cu Amos Frincu în calitate de președinte și comisar al poporului (ca în Rusia Sovietică). Hotărîrea adunării „luată cu glas tare”, cuprindea, în șapte puncte, legămîntul adunării „credincioasă principiilor naționale și democratice, constitutive de stat”, de a sta neclintită „pe temeiul dreptului sfînt, ca națiunea independentă română să-și croiască singură soarta, rezervînd exclusiv adunării naționale suverane hotărîrea asupra așezării viitoare de stat a întregului popor român”; românii, „oameni ai libertății naționale, ai egalității desăvîrșite și ai frăției veșnice”, recunosc pentru toate naționalitățile aceleași drepturi, întinzînd mîna frățească tuturor neamurilor ce mărturisesc aceleași principii: apărarea, din toate puterile, a păcii obștești, pentru a putea pregăti adunarea națională; instituirea Senatului Național Român pentru întreaga

³⁵ *Telegraful român*, LXVI, nr. 114 din 27 octombrie/9 noiembrie 1918.

Transilvanie, cu sediul la Cluj, ca secție civilă și militară a Consiliului Național Român, pentru rezolvarea „problemelor veacului”; organizarea trupelor române din Transilvania, din ofițeri și soldați români, cu tricolor și limbă românească, sub comanda unor comisari militari, care se vor îngriji ca toate senatele regionale, în frunte cu subcomisari ai poporului, să fie atașate Senatului național din Cluj. În apelul adresat românilor, aceștia sînt chemați să asculte și să sprijine Consiliul Național din Arad, Sfatul sau Senatul național din Cluj, să dea ascultare comisarilor și subcomisarilor militari ai poporului, prefectii și tribunii vremurilor de atunci. Se alege un birou de presă, format din I. Dăianu, V. Moldovan și E. Isac și se hotărăște publicarea unui ziar la Cluj, cu titlul „Solia Ardealului”³⁶. Garda națională din Cluj depune jurămint de credință Consiliului Național Român, ca reprezentant al națiunii române și Seriatului Național Român din Ardeal. Se emite o proclamație către români, prin care se îndeamnă la liniște și pace, la respectarea avutului și a vieții, la frăție cu toate neamurile din Ardeal, așteptînd ca Adunarea națională să desăvîrșească unitatea de stat³⁷.

Senatul național român din Cluj era în realitate un consiliu județean, ca și celelalte 22 asemenea consilii. Clujul fiind însă centrul cel mai însemnat, capitala Transilvaniei, care adăpostea o garnizoană importantă, și însemnătatea consiliului se cuvenea să fie mai mare. Pe de altă parte, Amos Frincu, tribun și comisăr al poporului, cum se numea el însuși, democrat convins, firește în limitele unui democratism burghez, nu se putea mulțumi cu demnitatea de președinte al unui consiliu județean oarecare. Se pretindea cel puțin egal cu un membru al Consiliului Național Român central, el care, din 1894, de cînd l-a apărut pe Ioan Rațiu în procesul Memorandului, a fost mereu în șirul luptătorilor de frunte pentru drepturi naționale. Nefăcînd parte, însă, din comitetul executiv al P.N.R., dar și din cauza firii sale prea rezolute, n-a fost inclus în echipa celor șase reprezentanți „naționali”, ceea ce l-a nemulțumit peste măsură. De aceea a ajuns la divergențe cu Consiliul național central, a manifestat tendințe de independență, a întreprins acțiuni paralele cu ale Consiliului de la Arad. Asemenea manifestări puteau fi primejdioase, mai ales în acele zile frămîntate, cînd unitatea era imperios necesară. Pentru a preîntîmpina sciziunea senatului din Cluj și a altor consilii județene care i-ar fi putut urma pilda, Consiliul Național Român din Arad a luat atitudine energică față de senatul clujean și de Frincu, ceea ce a impus demisia acestuia.

Cu excepția cazului de la Cluj, toate celelalte consilii județene au dovedit o solidaritate desăvîrșită cu Consiliul Național Român de la Arad, de sub președinția lui Șt. Cicio Pop, considerat adevăratul și unicul „guvern” pentru cele 23 județe locuite de populație românească. În nu-

³⁶ *Telegraful român*, nr. 114 din 27 octombrie/9 noiembrie; Manifest foaie volantă în Arh. Inst. de istorie și arheologie din Cluj, fond. 1918.

³⁷ Arh. ist. Fil. Cluj Acad., fond. *Consiliul Național Român, 1918; Glasul vremii*, I, nr. 1 din 7 noiembrie 1918.

mele și potrivit cu dispozițiile acestuia își desfășoară consiliile activității în acea hotărâtoare lună noiembrie. În numele Consiliului național central, consiliile naționale județene organizează consiliile și gărzile cercuale și comunale; națiunii române și Consiliului național i se depune jurământul de credință din partea gărzilor naționale³⁸.

Constituirea consiliilor naționale județene, numite uneori și sfaturi naționale, după exemplul celui de la Arad, a fost un prilej de mare sărbătoare, de entuziasm patriotic. Chemările la aceste adunări subliniau, în unanimitatea lor, însemnătatea momentului, victoria dreptății pentru poporul român după atâtea suferințe și jertfe. Toate îndemnau la liniște, la bună conviețuire cu naționalitățile conlocuitoare, la uitarea păcatelor vechi, la iertarea celor ce le-au săvârșit. „Fiți nobili și iertători ca să înălțați numele și faima neamului nostru. Fiți mari și generoși, după cum vremurile mari sînt“, suna chemarea județului Bistrița-Năsăud. „Națiunea română are sfînta datorință de aștepta în liniște și pace ziua sfîntă și măreață, cînd cu toții împreună vom juca hora unirii“, declara Comitetul național din Orăștie, format din intelectuali, meseriași, negustori, țărani și social-democrați. Totodată se cerea respectarea bunurilor și cinstirea tuturor popoarelor și confesiunilor, uitarea nedreptăților suferite, lepădarea patimilor³⁹.

Adunări festive au avut loc peste tot — în săli închise, dar mai adesea sub cerul liber —, cu participarea multor mii de oameni din întreg județul, cercul și comuna respectivă: intelectuali, țărani, muncitori, meseriași, ofițeri, orășeni, studenți, elevi, bărbați, femei și tineri. Drapelul național confereau solemnității o semnificație sporită. Solemnitatea deschiderii adunărilor era subliniată de intonarea imnului național, în cor, de toți cei prezenți; în Munții Apuseni se adaugă sunetul tulințelor. Cuvîntările rostite subliniau, toate, răsăritul soarelui dreptății pentru națiunea română, alături de alte națiuni ce suferiseră opresiunea. Citirea proclamației adresată națiunii române de Consiliul Național Român era ascultată cu pietate și solemnitate. Adunările se încheiau cu imnurile „Pe-al nostru steag e scris unire“, „Deșteaptă-te române“, cu dansuri naționale, cu lacrimi de bucurie. Adunările s-au desfășurat într-o rînduială desăvîrșită.

Pentru ilustrare, e vrednică de amintit atmosfera ce a domnit în timpul adunării de constituire a consiliului național și a gărzii naționale în două locuri departe unul de altul, deosebite și ca participare, și totuși identice ca manifestare, aceeași pretutindenea. Publicul românesc din Lugoj „s-a manifestat grandios duminică, 3 noiembrie“, participă mai multe mii de oameni: intelectuali, economi (țărani), meseriași, săteni din împrejurimi, femei, „lume mare și însuflețită“, într-o ordine exemplară⁴⁰.

³⁸ Arh. ist. Fil. Cluj Acad., fond. *Consiliul Național Român, 1918*; Muzeul din Alba Iulia, fond. *Unirea*; Arh. Inst. de ist. și arheologie din Cluj, fond. 1918; *Unirea*, XXVIII, nr. 60 din 4 noiembrie 1918.

³⁹ Manifeste foi volante din Maramureș, Bistrița-Năsăud, Orăștie.

⁴⁰ *Drapelul*, XVIII, nr. 113 din 23 octombrie/5 noiembrie 1918.

La Vidra, adunarea a avut loc în ziua de 12 noiembrie, la casa lui Iancu, locul de naștere al marelui erou, loc de pietate pentru fiecare român. Între cântările și strigătele de bucurie ale poporului, între porți de triumf, flori și mulțime de steaguri și prapori, înaintează automobilul senatului român, cu cele două stindarde roșu-galben-albastru... În inimile celor peste 2000 de moți prezenți sălășluiau simțămintele cele mai sublime. Cu toții înțelegeau însemnătatea zilelor istorice... Hainele lor de sărbătoare erau decorate cu tricolor, flori și brad, în ochi strălucеа bucuria și însuflețirea. După încetarea strigătelor de „să trăiască“, „trăiască unirea tuturor românilor“, preotul din Cîmpeni, Arieșanu, descrie în cuvinte emoționante însemnătatea dezrobirii poporului român. Cuvîntarea delegatului sfatului național din Cluj, Emil Dandea, a stîrnit de asemenea mare entuziasm. Propunerea acestuia „de a depune jurămint sfatului național român“ o primește poporul cu însuflețire demnă de nepoții ostașilor lui Iancu. După jurămintul rostit de întreg poporul, se celebrează din partea celor patru preoți ai Vidrei sfîntirea drapelului. În fine, după vorbirile pline de dragoste și însuflețire ale preoților Piso și Nicola — acesta din urmă nepotul lui Iancu — între salve, cîntări și aclamări frenetice, în însuflețirea sa fără margini, poporul ridică pe trimișii sfatului pe umeri. Mai mulți fruntași s-au exprimat că momente mai înălțătoare încă n-au petrecut și „mai mare bucurie, numai la venirea armatei fraților de peste Carpați își pot închipui“⁴¹.

Constituirea Consiliilor naționale cercuale și comunale se înfăptuiește sub îndrumarea consiliilor județene și cu participarea reprezentanților acestora. Prin adrese scrise sau prin sfaturi verbale, se dau îndrumări reprezentanților cercuali și comunali pentru convocarea și desfășurarea adunărilor de constituire, componența și atribuțiile consiliilor cercuale și comunale. Entuziasmul manifestat cu prilejul constituirii consiliilor județene, cercuale și comunale era impresionant.

Adunările de constituire se încheie cu jurămintul celor prezenți. „Noi n.n. jurăm într-un Dumnezeu, că în aceste zile grele de acum, vom apăra cu toată credința bunul comun, precum viața, averea oricărui om, fără deosebire de ce limbă și credință se ține și voim să trăim în pace și bună înțelegere unul cu altul, român, maghiar, sas și oricare altă națiune și vom asculta cu supunere de Comitetul național român din Blaj. Așa să ne ajute Dumnezeu“, suna jurămintul locuitorilor din comuna Micăsasa, jud. Tîrnava Mică. Conținutul jurămintului era identic, în fond, peste tot, cu mici deosebiri izvorîte din condițiile locale⁴².

Ca și unele din consiliile naționale județene, tot astfel și cele comunale colaborează cu cele maghiare și săsești, acolo unde există populație maghiară și săsească și se organizează asemenea consilii. Astfel de colaborare s-a înfăptuit la Tîrgu Mureș între Consiliul național

⁴¹ *Românul*, VII, nr. 19 din 18 noiembrie/1 decembrie 1918.

⁴² *Românul*, VII, nr. 5 din 26 octombrie/9 noiembrie 1918; Arh. ist. Fil. Cluj Acad., fond. *Consiliul Național Român*, 1918, dos. *Blaj*; *Unirea*, XXVIII, nr. 6 din 19 noiembrie 1918; Muzeul din Alba Iulia, fond. *Unirea*.

român și Consiliul național maghiar. De asemenea în Banat, între consiliile naționale române și consiliile naționale germane. În multe locuri, consiliile naționale române includ chiar în componența lor și reprezentanți ai consiliilor naționale maghiare sau germane, unde au existat asemenea consilii și unde membrii acestora au dovedit înțelegerea semnificației și însemnătății vremurilor. Se constituie, astfel, consilii mixte. Un asemenea consiliu a existat la Brașov, format din români și din sași. În alte locuri, însă, nu s-a putut ajunge la asemenea colaborare, din cauza atitudinii conducătorilor consiliilor naționale maghiare, germane, sau române. Pretutindenea, consiliile naționale îndeplinesc atribuțiile organelor politice locale. Erau cele dintii nuclee de administrație românească.

Conținutul proclamațiilor, apelurilor, chemărilor, cuvântărilor, la toate nivelele, cu ocazia constituirii consiliilor, dovedește un fapt ce se cuvine subliniat ca pildă pentru acele vremuri și pentru altele. Poporul român — muncitori, intelectuali, țărani, meseriași —, n-a manifestat atitudini naționaliste și șovine, cu atât mai puțin xenofobe. După veacuri de opresiuni și nedreptăți, buna conviețuire, colaborarea în toate ocaziile erau sfaturile pornite de pretutindeni, ascultate și înfăptuite de cei cărora le erau adresate. De aceea, revoluția burghezo-democratică românească din Transilvania nu a fost singeroasă. Cu excepția unor acțiuni de represiune ca aceea de la Beliş, de mai mari proporții și a altora din diferite locuri, de mai mici proporții, evenimentele s-au desfășurat în general liniștit.

Gărzile naționale, numite uneori și legiuni, ca organe executive ale consiliilor naționale, erau formate din ofițeri și soldați întorși de pe front, la care se adaugă alți tineri capabili de a purta arme, muncitori, țărani și intelectuali. Cele sătești aproape în totalitate erau formate din țărani. O statistică parțială și provizorie este concludentă: în 65 de sate din părțile Năsăudului, din cei 1141 de membri ai gărzilor, 1063 (93,16%) erau țărani și 87 (6,84%) mici meseriași și intelectuali.

De obicei gărzile naționale iau ființă o dată cu consiliile naționale județene, cercuale și comunale. Comandant al gărzii județene, cercuale și comunale, era cel mai înalt în grad dintre ofițerii sau subofițerii existenți în județul, cercul sau comuna respectivă. În lipsa acestora, mai ales în comune, era ales comandant tinărul socotit mai vrednic de această cinste. Gărzile au fost înarmate cu arme și armament din depozite, cu armele și armamentul adus la întoarcerea de pe front a soldaților și cu armele luate gărzilor naționale maghiare sau jandarmilor.

La festivitatea de înființare a Consiliului gărzii naționale din Arad, din 11 noiembrie, a fost prezent Șt. Cicio Pop, ca reprezentant al Consiliului Național Român, care într-o cuvîntare cumpănită trasa și rosturile organizațiilor militare românești, restabilirea și susținerea ordinii. Aceasta putea fi asigurată numai dacă membrii gărzilor naționale vor fi luminătorii și voitorii de bine ai poporului, cuprins de neliniște și minie din cauza secolelor lungi de iobăgie și a oligarhiei „despoiatoare”. De aceea, reprezentanții formațiunilor militare trebuiau să lumineze, să ridice poporul pentru a fi demn de libertatea și drepturile cîștigate, să-i

arate că după atâtea suferințe i se va face dreptate, că va fi răsplătit pentru tot ce a îndurat, că i se va împărți pământ și fiecare om muncitor se va împărtași din bogățiile pământului⁴³. Adunările de constituire a gărzilor naționale românești se încheiau cu jurământul acestora, prestat în fața adunării de cele mai multe ori; alte ori în cadrul unui Te Deum, mai ales în centrele bisericești, cum a fost Blajul. În fața tricolorului aplecat, cu mîna pe inimă sau ridicînd trei degete în aer, se depunea jurământul de credință nestrămutată Consiliului Național Român. „Jur atotputernicului Dumnezeu, cum că întru toate voi fi cu credință și supunere către Consiliul Național Român din Ungaria și Transilvania, care este supremul for al națiunii române din Ungaria și Transilvania. Conștiu de datorințele ce ne impun vremurile istorice de azi, jur că în toate manifestările vieții mele voi fi fiu credincios națiunii unitare române și nu voi ridica mîna mea asupra fraților mei, locuiescă pe ori ce fel de teritor politic. Așa să-mi ajute Dumnezeu“. Această formulă generală a suferit adaptări la realitățile locale. Astfel, membrii gărzii naționale din Dumbrăveni, din Agîrbiciu și din alte comune se mai legau prin jurămint să îngrijească „în caz de lipsă chiar cu arma de viața și de averea consătenilor, fie aceia de orice naționalitate“⁴⁴.

La formarea și în activitatea gărzilor naționale românești, colaborarea cu gărzile naționale maghiare a fost împiedicată de influența burgheziilor celor două națiuni. Totuși, în unele locuri această colaborare a fost efectivă; în altele, puține, s-au constituit chiar gărzi mixte, în județele: Tirnava Mică, Odorhei, Ciuc, Trei Scaune, la Sebeș etc.

Organizarea, funcționarea și atribuțiile gărzilor naționale au fost stabilite de Consiliul Național Român, forul suprem al lor. Scopul gărzilor era susținerea ordinii, împiedicarea jafurilor, omorurilor și volnicilor. Teritoriul de acțiune al lor erau toate comunele cu majoritate românească. Comandamentul suprem al gărzilor naționale este comanda gărzii naționale române din Arad, formată din maiorul Alex. Vlad comandant, lt. R. Rimbaș adjutant, lt. C. Albu secretar și căp. V. Avramescu, lt. A. Raicu și S. Mladin referenți presidiali, la care se mai adăugau alți 12 referenți (strategici, economici, justițieri, sanitari, de legătură și sufletești). Comandei din Arad îi erau supuse gărzile naționale județene, iar acestora cele cercuale și comunale. Garda nu putea depăși 50% din totalul populației comunei; comandantul gărzii era un ofițer, iar în lipsa acestuia un subofițer (sergent major sau plutonier). Gardiștii foloseau uniforma militară de care dispuneau sau îmbrăcămintă civilă. Ca semn distinctiv purtau o panglică tricoloră la brațul stîng, cu inscripția: „Garda națională română“. Gardistul simplu primea o soldă de 20 coroane, iar ofițerii de 30 cor. pe zi. Alimentarea era asigurată de

⁴³ Clopotel, o. c., p. 23.

⁴⁴ *Românul*, VII, nr. 1 din 26 octombrie/8 noiembrie; nr. 4 din 31 octombrie/13 noiembrie 1918; *Telegraful român*, LXVI, nr. 114 din 26 octombrie/9 noiembrie; nr. 124 din 10/23 noiembrie; nr. 126 din 14/27 noiembrie 1918; *Glasul vremii*, I, nr. 1 din 7 noiembrie 1918.

comună sau sat. Garda era încartiruită în casa comună (primărie), în alt edificiu public sau chiar în locuințe particulare, dacă se aflau în apropierea casei comunale. Din gardă puteau face parte numai persoane de cea mai mare încredere, de preferință soldați și ofițeri merituosi, aleși în înțelegere cu comitetul comună, chiar și persoane de încredere de altă naționalitate, cu condiția să depună jurământul. Gărzile trebuiau să facă rapoarte zilnice, scrise sau telefonice, secției cercuale, acestea și cele județene comandai generale de la Arad. Poruncile acestea se comunicau prin telefon sau prin ziarul *Românul* secțiilor județene, care le transmiteau celor în subordine⁴⁵.

Consiliul Național Român de la Arad, consiliile naționale județene și comunale, gărzile naționale preiau administrația și menținerea ordinii. Administrația românească era astfel oficial introdusă în toată Transilvania. Acest lucru era și drept și necesar. Era drept, deoarece administrația se cuvenea națiunii majoritare. Era necesar, deoarece vechile autorități fuseseră desființate cu forța de popor sau se autodesființară din cauza incompatibilității între ceea ce reprezentau și ceea ce trebuiau să fie în noile vremuri.

Erau vremuri revoluționare, care răsturnau rînduielele politice, sociale, administrative și culturale învechite. Puterea revoluției se sprijinea pe mișcările maselor populare. Muncitorimea avea inițiativa. În prima jumătate a lunii noiembrie luptele muncitorești renasc în toate orașele cu muncitori numeroși (Cluj, Timișoara, Sibiu, Arad, Brașov, Dej, Oradea), în centrele miniere și metalurgice (Reșița, Anina, Valea Jiului). Mișcările și manifestațiile muncitorimii sînt dominate de probleme politice, între care și aceea a unirii Transilvaniei cu România. În adunarea din 8 noiembrie, din Valea Jiului, un muncitor maghiar din consiliile muncitorești, care acum iau locul vechilor organe de conducere înlăturate, declara că muncitorii maghiari nu pun piedici în calea unirii naționale pe care o vreau muncitorii români⁴⁶.

Era un îndemn suficient pentru țărănime de a-i urma exemplul. Un alt îndemn le-a venit țăranilor din partea soldaților întorși de pe front. Sub influența acestora, în multe locuri, dar și fără aceasta, țărănimea se răzvrătește, se răscoală împotriva moșierilor, a instituțiilor economice capitaliste, împotriva autorităților (primpretori, notari), împotriva forței de represiune (jandarmi). Începute în Banat, mișcările se răspîndesc cu repeziciune în toată Transilvania. Țăranii atacă primăriile, preturile, poșta, magaziiile cu alimente, hambarele, depozitele de armament, își împart cerealele, animalele, lemnele, armamentul; în unele părți își împart chiar pămîntul moșierilor alungați sau fugiți. În Banat, în părțile Oradiei, în ale Bihorului, în centrul și sudul Transilvaniei țăranii se mișcă. În Maramureș, în sudul Transilvaniei și în Munții Apuseni mișcările au luat o amploare deosebită, deoarece aici suferințele au fost mai

⁴⁵ *Românul*, VII, nr. 1 din 26 octombrie/8 noiembrie 1918.

⁴⁶ Liveanu, o. c., p. 537.

mari, abuzurile mai multe; aici existau acele „cadre verzi” puternice care au susținut mișcarea, iar pe Valea Jiului mișcările țărănești erau susținute de mineri. Țăranilor români li se asociază cei sîrbi în Banat, maghiari în centrul și sudul Transilvaniei, sași în aceleași părți sudice.

Înfățișa realitatea din Maramureș și, în general, din toată Transilvania, raportul subprefectului din Sighet, care aducea la cunoștința ministrului de interne, la începutul lui noiembrie, că „în comitatul Maramureș ordinea publică s-a destrămat”, că erau atacate averile personale și ale statului, că soldații întorși de pe front înarmați cu puști și muniție se organizează în unități, atacă și dezarmează pe jandarmi, jefuiesc clădirile și prăvăliile.

Caracterul social al mișcării țărănești se împletește cu cel național în multe părți. Se arborează tricolorul național, se poartă la pălării panglici tricolore, se intonează cîntece patriotice, se introduce limba română în școli, în administrație. Înlocuirea administrației vechi cu alta românească are aceeași semnificație, fie că se împlinește prin acțiuni spontane, cu caracter local, fie prin acțiuni organizate, ca aceea de la Năsăud, din 3 noiembrie, cînd țăranii din numeroase sate, într-o adunare populară, cer înlocuirea imediată a primpretorilor, notarilor, primarilor și jandarmilor maghiari cu primpretori, notari și primari români, „ba încă buni români, ca să apere interesele poporului și nu pe ale grofilor”⁴⁷.

În multe locuri țăranii dau expresie gîndurilor și voinței lor de unire cu România, cerînd-o cu glas tare cu prilejul schimbării notarilor, primarilor, la adunări. La Răcășdia din Banat, de pildă, în entuziasmul cîntecelor naționale, țăranii strigară: „Trăiască România!”⁴⁸. Cei din părțile Beiușului declarau că ei sînt de acum ai „Românului pe veci”⁴⁹.

În unele adunări populare de la sfîrșitul lui octombrie, apoi în cele de constituire a consiliilor naționale, județene sau comunale, țăranii își manifestau fătîș gîndurile. Așa de pildă, la adunarea din Caransebeș, din 25 octombrie, un țăran a cerut cu glas tare unirea Transilvaniei cu România⁵⁰. Adunarea de la Oravița, din 3 noiembrie, la care au participat mii de oameni, între care mulți țărani, lansează o proclamație care se încheia cu: „Trăiască națiunea română, una și nedespărțită!” În zilele următoare, proclamația a fost răspîndită prin sate, o dată cu arborarea drapelului tricolor⁵¹. Mai răspicat și-au exprimat voințade unire cu România, la 8 noiembrie, țăranii din Șiria, de lângă Arad⁵². Și mai

⁴⁷ V. Popeangă, I. Kovács, *Lupta țăranimii din Transilvania pentru unirea cu România*, în „Desăvîrșirea unificării statului național român”. București, 1968.

⁴⁸ E. Novacoviciu, *Răcășdia în războiul mondial, revoluție și sub ocupație sîrbească. 1914—1920*. Oravița, 1923, p. 13.

⁴⁹ E. Papp, *Din trecutul Beiușului*, Beiuș, 1928, p. 202—208.

⁵⁰ Gh. Neamțu, *Activitatea consiliilor naționale din Caransebeș*, Caransebeș, 1938.

⁵¹ M. Gropșianu, *Revoluția anului 1918 din Oravița—Caraș*. Caransebeș, 1925, p. 6.

⁵² *Renașterea română*, I, nr. 15 din 1919.

îndrăzneală a fost, și de data aceasta, manifestația celor circa 2000 de moți adunați la Vidra, în 12 noiembrie, care au strigat în cor: „Trăiască unirea tuturor românilor!”⁵³. În sunete de tulnice, moții vesteau peste tot că de acum românii sînt oameni liberi. O manifestație asemănătoare a fost înregistrată de presă în cel mai nordic colț al Transilvaniei, în Sighetul Marmăției. Îmbărbătați de entuziasmul ce a domnit la adunare, țaranii maramureșeni cutre erau satele, purtînd scrisori pentru unire⁵⁴. Exprima un adevăr martorul ocular care afirma că „însuflețirea în popor pentru unirea cu România este mare pînă la exaltare”.

Nemeșii erau îndirjiți, firește, pentru îndrăzneala țăranilor de a se atinge de moșiile, de hambarele și de animalele lor. Dar nici schimbarea administrației care le slujea interesele, nici alungarea jandarmilor care le păzeau moșiile și nici voința de unire nu-i puteau lăsa nepăsători. Din toate aceste motive, cei ce simțeau că le fuge pămîntul de sub picioare recurg la mijloacele de veacuri folosite, chemarea jandarmilor, a armatei, a aviației chiar, împotriva îndrăzneților.

Consiliul Național Român din Arad, consiliile naționale județene erau îngrijorate de atmosfera revoluționară din Transilvania, atît pentru cauza națională care nu putea fi servită în ochii opiniei publice străine, a cercurilor conducătoare burgheze din țările ce aveau de spus un cuvînt greu la tratatele de pace, cît și din cauze subiective, de interes de clasă, majoritatea comitetelor, cel central și cele județene fiind formate din elemente cu interese burgheze. De aceea, în toate manifestele, în toate apelurile, în toate îndrumările și dispozițiile îndeamnă la liniște, la respectarea avutului, înfierează tulburările „ce pătează libertatea națională, împiedică să ne întărim în liniște ca români și cetățeni, împiedică să se înfăptuiască glasul poporului suveran”⁵⁵. Se dau dispoziții gărzilor naționale, din partea unor consilii naționale județene, să reprime mișcările, tulburările, devastările⁵⁶.

Revoluția burghezo-democratică se desfășura fără oprire, cu toate opintirile celor ce nu o doreau victorioasă. Manifestările de independență, autodeterminare și unire cu România domină spiritele, la orașe, în centrele muncitorești și la sate, în toate teritoriile locuite de români.

În același timp manifestațiile pentru autodeterminare, independență, unitate se intensifică, atît ca frecvență cît și ca amploare. Poporul era nerăbdător și în același timp încrezător că unirea îi va aduce și dreptatea socială. Tinerimea universitară română, într-un manifest din 5 noiembrie, o dată cu adeziunea sa față de Consiliul Național Român, „unicul organ îndreptățit și chemat să cîrmuiască soarta națiunii române din Ungaria și Transilvania”, se declară gata de orice jertfă „pentru binele

⁵³ *Românul*, VII, nr. 19 din 1918.

⁵⁴ *Românul*, VII, nr. 4 din 1918.

⁵⁵ *Glasul vremii*, I, nr. 1 din 7 noiembrie 1918. Chemarea „senatului național român” al jud. Bistrița-Năsăud.

⁵⁶ *Unirea* din 9, 15 și 19 noiembrie 1918; *Gazeta poporului* din 17 noiembrie 1918.

neamului", chemat să-și hotărască singur soarta și așezarea între celelalte națiuni libere⁵⁷.

În aceeași zi o încurajare în lupta pentru unire sosește de la Washington. Secretarul de stat Robert Lansing vestea hotărîrea guvernului Statelor Unite și a președintelui Wilson de a „încuviința dorințele de unire ale poporului român de pretutindeni” și de a acorda sprijin pentru ca românii să-și dobîndească drepturile politice și teritoriale, asigurîndu-i că „integritatea, libertatea și independența României formează unul din punctele de onoare pentru aliați”, că aliații vor susține „revendicările naționale ale României”⁵⁸.

În acele zile frămîntate emigrația română desfășura în continuare o activitate foarte intensă și fructuoasă. „Consiliul național al unității române” de la Paris pretindea în mod hotărît dezmembrarea Ungariei în teritorii naționale independente, pe baza principiului de autodeterminare a popoarelor⁵⁹. Revendicarea își produce fără întîrziere efectul. Raymond Poincaré, președintele Republicii Franceze, adresează Consiliului român urarea „pentru neîntîrziata realizare a unității naționale a României, prietena Franței”⁶⁰.

Au tras cu greutate în cumpănă, fără să fi fost determinante, și aceste acțiuni în hotărîrile de însemnătate istorică din zilele de 9 și 10 noiembrie.

Presiunea convergentă a forțelor populare, care coincidea de altfel cu vederea conducătorilor poporului român, a fost hotărîtoare. Două tendințe se manifestă în legătură cu tactica de urmat în acele zile istorice. Unii fruntași politici, T. Mihali și Al. Vaida din Dej — unde constituiră un alt centru politic după cel de la Arad — opiniau pentru decretarea unirii Transilvaniei de către Consiliul național și renunțarea la proclamarea unirii de o mare adunare națională. Consiliul național, însă, pentru a conferi unirii o mai trainică temelie, susținea necesitatea proclamării ei de o asemenea adunare, înainte de intrarea armatelor române în Transilvania. Delegați oficiali, semioficiali și neoficiali ai Consiliului național sau ai unor fruntași politici se îndreaptă spre Iași, pentru a cunoaște gîndurile cercurilor politice și pe ale reprezentanților diplomatici ai Puterilor Aliate din România. Guvernul Coandă și alți oameni politici se manifestă cu toată hotărîrea în favoarea sprijinului de toate felurile pentru realizarea unirii⁶¹.

În ziua de 10 noiembrie românii din Transilvania hotărău preluarea guvernării efective a teritoriilor locuite de ei. Se adunară cei încredințați de poporul român cu guvernarea Transilvaniei pentru a discuta problema de cea mai mare însemnătate a acelor zile: „realizarea fără amîinare a

⁵⁷ *Telegraful român*, LXVI, nr. 114 din 27 octombrie/9 noiembrie 1918.

⁵⁸ *Telegraful român*, nr. 117 din 1/14 noiembrie 1918; *Curentul*, XVI, nr. 5674 din 2 decembrie 1943.

⁵⁹ *La Roumanie*, I, nr. 43 din 7 noiembrie 1918.

⁶⁰ *La Roumanie*, I, nr. 45 din 21 noiembrie 1918.

⁶¹ C. Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României, 1916—1918*, ed. II, vol. III. București, [f.a.], p. 374—375.

dreptului națiunii române spre a dispune însăși asupra soartei sale“. Cei adunați hotărîră să facă în această direcție „demersuri energice și hotărîte“. Un ultimatum a fost redactat de V. Goldiș, din împuțernicirea Consiliului, și înaintat, la 10 noiembrie, Consiliului Național Maghiar. Dezlănțuirea furtunoasă a evenimentelor este invocată pentru justificarea convingerii cu privire la nevoia de a lua neîntîrziat „puterea deplină de guvernare asupra teritoriilor locuite de români“, pe baza dreptului „de liberă dispozițiune a neamurilor“. Județele revendicate pentru „guvernare deplină“ erau: Torontal, Timiș, Caraș-Severin, Arad, Bihor, Sătmar, Maramureș, Bistrița-Năsăud, Solnoc-Dobîca, Sălaj, Cluj, Mureș-Turda, Turda-Arieș, Alba inferioară, Tîrnava Mică, Tîrnava Mare, Hunedoara, Sibiu, Brașov, Făgăraș, Trei Scaune, Odorhei și Ciuc. Pentru a evita orice fricțiune și neînțelegere, se cere guvernului maghiar să adreseze neîntîrziat națiunilor din Ungaria și Ardeal un manifest în sensul subordonării față de Consiliul Național Român a tuturor instituțiilor, autorităților și organelor de stat, politice, administrative, judecătorești, de comunicație, școlare, bisericești, financiare și militare aflătoare în aceste teritorii; în același timp trebuia să înceteze în acele teritorii orice altă autoritate. În cazul că se accepta propunerea, Consiliul Național Român garanta ordinea publică, siguranța averii și a vieții; în caz contrar, Consiliul va aduce la cunoștința poporului român, a țării și a lumii întregi că poporul român a fost împiedicat în exercitarea dreptului de liberă dispozițiune asupra soartei sale, iar pentru urmări va răspunde guvernul maghiar. O comisie mixtă urma să stabilească modalitățile de predare. Ultimatum-ul expira la 12 noiembrie orele 6 p.m.⁶².

Zarurile erau aruncate. Nimic nu mai putea nici opri și nici întîrzia hotărîrea cea mare. Nici armistițiul încheiat la Belgrad, în 7 octombrie, de ministrul-președinte al Ungariei, Károlyi, cu generalul francez Franchet d'Esperey, comandantul frontului de sud și nici tratativele purtate de delegația guvernului maghiar cu reprezentanții Consiliului Național Român. Generalul francez, necunoscînd situația, a putut fi înșelat, acceptînd ca în sud de Mureș administrația să fie exercitată de armatele de ocupație aliate, la nord de Mureș rămînînd în vigoare administrația civilă.

Aceste manevre erau, acum, lipsite de orice valoare practică în fața voinței unanime a celor 4^{1/2} milioane de români de a-și hotărî soarta potrivit cu dorința lor neabătută. Tărînimea o exprimase concret prin lupta sa împotriva autorităților, prin entuziasmul manifestat la adunările de constituire a consiliilor și gărzilor naționale. Muncitorimea, în aceeași zi de 10 noiembrie, prin organul de presă al secției române a P.S.D. *Adevărul*, se declara „cu trup și suflet“ alături de Consiliul național, așteptînd ca acesta „să fie la înălțimea chemării, lucrînd atît pentru dezrobirea națională a neamului românesc din Ungaria și Transilvania, cît și pentru ridicarea la o treaptă socială mai bună a poporului

⁶² *Telegraful român*, LXVI, nr. 120 din 4/17 noiembrie 1918.

muncitor român și a țărănimii române⁶³. Voința de aplicare a acestor principii cât mai grabnic este concretizată de muncitorimea română a doua zi, 11 noiembrie, cu prilejul adunării de constituire a Consiliului național român local din Budapesta, la care au participat numeroși muncitori, soldați și intelectuali români aflați acolo. Cu acest prilej, reprezentantul muncitorimii, Ioan Mihuț, vicepreședintele Consiliului din Budapesta, pretindea „ca nu numai o clasă, ci întreaga națiune să fie eliberată“, unirea trebuind să se facă cu o Românie care „să pornească pe drumul democrației celei mai largi și să se sfârșească cu domnia ciocoilor“. Reprezentantul Partidului Național Român, Ioan Erdélyi preciza că „singura țintă“ pe care o au românii acum, este „ca toate ținuturile românești să formeze un singur stat“, iar unirea cu România „să se facă în condițiile celei mai largi democrații“. Asemenea dorințe de unire într-un stat român democrat au fost exprimate cu prilejul adunării secției române din Arad a P.S.D., din 10 noiembrie, a întrunirilor populare de la Timișoara, Vârșand, Pecica, Dognecea, Bocșa Română, Ocna de Fier, Oradea, Turda, Bistrița, Rodna, Făgăraș, Brașov etc., din aceleași zile, care aleg „sfaturi populare“, consilii naționale, „consilii muncitorești“, formate din muncitori și reprezentanți ai burgheziei.

Semnificația notei ultimative a Consiliului Național Român a fost înțeleasă deopotrivă de cei ce o întocmiseră, de cei în numele cărora a fost întocmită și de cei cărora le era adresată. Ea cuprindea hotărîrea neclintită a poporului român de a-și exercita cât mai grabnic dreptul său de a se conduce singur, prin reprezentanții săi.

Chiar dacă nu au fost influențate, toate, în mod nemijlocit, în sensul ca unele să le determine pe celelalte, evenimentele petrecute în ziua de 10 noiembrie s-au influențat, totuși, unele pe altele. Toate au fost pregătite într-o deplină concordanță și cointelegere spre aceeași finalitate. Că ele au fost realizate și concretizate în aceeași zi, poate fi o întâmplare fericită, care le sporește semnificația, ca și aceea a pregătirii lor. Cum în istorie întâmplarea își are importanța sa, tot asemenea evenimentele din 10 noiembrie își păstrează însemnătatea pentru acele vremuri și în aceeași măsură și pentru cele ce urmară. Unele din aceste evenimente au avut, totuși, o legătură nemijlocită, s-au determinat reciproc. În 10 noiembrie se decretează mobilizarea armatei române, în aceeași zi armatele franceze, de sub comanda generalului Berthelot — silite să părăsească România în urma păcii de la București —, treceau Dunărea. Cele două armate, potrivit unei înțelegeri prealabile, trebuiau să colaboreze pentru scoaterea armatelor germano-austro-maghiare din România.

În manifestul regelui Ferdinand, prin care se anunța mobilizarea armatei, și în proclamația generalului Berthelot în momentul trecerii Dunării se adresa un apel la arme românilor, pentru a cinsti „ceasul dreptății“. Erau chemate batalioanele române să se unească cu cele franceze.

⁶³ *Adevărul*, XIV, nr. 43 din 28 octombrie/10 noiembrie 1918.

Erau chemați țărani români la arme împotriva cotropitorului, erau chemați și unii și alții să-și facă datoria; îi chema „patria română“, îi chema „umbra lui Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, Mircea cel Bătrîn“, îi chema „strigătul feciorilor și fraților“ lor „căzuți cu glorie pe cîmpul de bătaie de la Oituz, Mărăști și Mărășești și pretutindeni unde a fost nevoie de apărarea pămîntului“⁶⁴.

Evenimentele zilei de 11 noiembrie nu erau decît o întregire a acestora din ziua precedentă. Cu ziua de 11 noiembrie era înminat ultimatumul Consiliului național, destinatarilor, prin Ioan Erdélyi, aveau loc manifestații prilejuite de constituirea Consiliului național român local de la Budapesta, era trimisă telegrama voluntarilor români de la Celiabinsk, prin care aceștia anunțau că ei „au proclamat desfacerea pămînturilor românești de Austro-Ungaria și alipirea lor la România“⁶⁵.

Aceste frămîntări erau prevestitoare de zile mari. Intr-adevăr, tratativele dintre delegația Consiliului Național Român și delegația Consiliului Național Maghiar, din 13—14 noiembrie, erau hotărîtoare, nu atît în ce privește mersul evenimentelor care nu mai puteau fi abătute din drumul lor, cît mai ales în ce privește calea care ducea la unire. Această cale era indicată de un articol publicat în acele zile în ziarul *Românul*, oficiosul Consiliului Național Român. Se preciza necesitatea convocării unei „Adunări Constituante“ a românilor, „care va avea dreptul definitiv a hotărî soarta neamului nostru“: „unirea sa desăvîrșită, într-un singur stat național românesc, unitar și independent“. Și neîntîrziat, „acum ori niciodată“⁶⁶.

Aceeași hotărîre era proclamată în acele zile de așteptare înfrigurată de „sfaturile“ sau consiliile naționale județene și comunale, care-și îmbărbătau oamenii cu sosirea „ceasului măreț al eliberării“, cum se spunea în apelul celor din Maramureș⁶⁷. Iar răspunsul Consiliului Național Maghiar la nota ultimativă din 10 noiembrie era întîmpinat de Ordinul nr. 1 din 12 noiembrie al „Comandamentului suprem al gărzilor naționale române din Ungaria și Transilvania“ prin care se numea statul major al gărzilor române și se statorniceau atribuțiile diferitelor servicii: intern, de cancelarie, de inspecție, de siguranță, de ordonanță, al referenților, se dădeau instrucțiuni cu privire la organizarea gărzilor județene⁶⁸. În aceeași zi era trimis lt. Octavian Simu-Simonfy la Praga, cu mandatul de a organiza și readuce în Transilvania armata română din Praga⁶⁹. Era, fără îndoială, un memento pentru cei așteptați să sosească la Arad pentru stabilirea raporturilor dintre Consiliul Național Român și guvernul maghiar, care era bine să știe că în teritoriile locuite de

⁶⁴ I. Bianu, *Insemnări din războiul României Mari*, vol. II, Cluj, 1926, p. 112—113. *Epoca*, I, ser. III, ed. II, nr. 42 din 30 octombrie/12 noiembrie 1918.

⁶⁵ Arh. Inst. de ist. și arheologie din Cluj, fond. 1918.

⁶⁶ *Românul*, VII, nr. 2 din 28 octombrie/10 noiembrie 1918.

⁶⁷ Manifest — foaie volantă.

⁶⁸ *Românul*, VII, nr. 4 din 31 octombrie/13 noiembrie 1918.

⁶⁹ Document în posesia Dr. Al. Culcer din Cluj.

români există o putere militară ce putea fi folosită în orice împrejurare de „guvernământul” român reprezentat de Consiliul de la Arad.

Era în același timp cuvîntul de „bun venit” cu care era întîmpinată numeroasa delegație a Consiliului Național Maghiar, condusă de sociologul Jászi Oszkár, ministrul naționalităților în guvernul Károlyi. Alegerea conducătorului delegației era de bun augur, deoarece Jászi era cunoscut ca un susținător al drepturilor naționalităților care, aplicate înainte de război, ar fi modificat raporturile dintre români și maghiari. După prăbușirea monarhiei însă, asemenea soluții condiționate de menținerea integrității Ungariei erau cu totul perimate, iar după constituirea unor state independente (Cehoslovacia și Iugoslavia), de-a dreptul anacronice.

Tratatul începe în ziua de 13 noiembrie, ora 11, în sala Palatului administrativ din Arad. Mai participă din partea românilor, pe lângă membrii Consiliului național, și unii delegați ai consiliilor județene: A. Cosma (Timișoara), V. Bontescu (Hunedoara), I. Giurgiu (Cluj), I. Cior-daș (Beiuș) etc. Goldiș a protestat de la început împotriva participării lui Apáthy, Neugeboren și Vincze, ca reprezentanți ai maghiarilor și sașilor din Transilvania, deoarece Consiliul Național Român nu-i recunoștea, înțelegînd să ducă tratative cu reprezentanții Consiliului Național Maghiar. În urma acestei obiecțiuni, cei trei au fost declarați ca reprezentanți ai guvernului maghiar.

În momentul începerii discuțiilor participanții puteau cunoaște „Organizarea românilor”, o amplă relatare apărută în numărul din dimineața zilei de 13 noiembrie al ziarului arădan *Românul*: organizarea Consiliului militar român din Viena, aderarea marinarilor din Pola la Consiliul Național Român din Arad, hotărîrea tinerimii universitare și a muncitorimii de a se pune în serviciul Consiliului Național Român, formarea consiliilor naționale române județene, orășenești și comunale și hotărîrea acestora de a lupta pentru unirea Transilvaniei cu România⁷⁰. Asemenea măsuri și asemenea acțiuni nu erau deloc întîmplătoare, chiar în acel moment. Erau un avertisment și o dovadă, totodată, cu privire la poziția Consiliului Național Român și la puterea pe care o reprezenta acesta.

Discuțiile au fost vii, contradictorii. Reprezentanții românilor pretindeau dreptul de guvernare independentă asupra teritoriilor locuite de populația românească; reprezentanții maghiarilor susțineau rămînerea în cadrul statului ungar. Jászi oferea o jumătate de soluție: constituirea provizorie, pînă la Conferința de pace, a unor blocuri naționale pe întreg teritoriul Transilvaniei, cu autonomie, cu organe comune de conducere, dar în cadrul Ungariei, pentru a ne scuti „de bolșevismul ce ne amenință pe toți deopotrivă”. Erau de altfel concepțiile celor ce trimiseseră delegația, ale contelui Károlyi Mihály, care manifestase intenția de înțelegere cu românii, cu condiția însă ca aceștia să rămînă în cadrele statului

⁷⁰ *Românul*, VII, nr. 4 din 31 octombrie/13 noiembrie 1918.

maghiar⁷¹. A doua zi, Goldiș citește un comunicat al Consiliului Național Român în care se declara că „națiunea română pretinde cu tot dreptul independența sa de stat și nu admite ca acest drept să fie întunecat prin rezolvări provizorii, care pe de o parte, principial, trag la îndoială acest drept, pe de altă parte nu oferă nici o garanție, care și până la rezolvarea definitivă ar putea asigura ordinea publică, siguranța averii și a vieții pe teritoriile locuite de români“, obligându-se să asigure condiții pentru libera dezvoltare a tuturor naționalităților⁷². Delegația maghiară nu dorea ruperea tratatelor, deoarece aceasta însemna pierderea ultimei șanse. Cu gândul de a tergiversa rezolvarea problemei, delegația maghiară urmărea să îndrume discuțiile pe alte făgașuri.

La reluarea tratatelor, Jászi a făcut o nouă propunere, în dorința de a mai salva ceea ce credea că mai poate fi salvat. Propunerea lui Jászi, cuprinsă în 11 puncte, preconiza ca guvernul maghiar să investească Consiliul Național Român cu guvernarea orașelor și a județelor locuite în majoritate de români. Aceasta însemna că Consiliul Național Român era doar o reprezentanță a guvernului maghiar, supus acestuia. Însemna, în fond, că Transilvania rămânea în cadrele statului maghiar, recunoscându-i-se doar un fel de autonomie. Această concepție era mai clar formulată în alt punct al propunerilor lui Jászi, care spunea că guvernământul român va fi reprezentat în guvernul maghiar pentru aplanarea tuturor chestiunilor guvernământului teritorial în afacerile externe, economice și financiare, alimentație și circulație; va lua parte, de asemenea, guvernământul român în toate organele ale căror atribuțiuni ating și influențează soarta poporului român. Rămăneau în vigoare, provizoriu, legile existente, se forma un comisariat guvernamental mixt, româno-maghiar⁷³. Asemenea propuneri nu aveau vreo șansă, nici ele, de a fi acceptate de reprezentanții românilor. Aceștia, socotindu-se, pe bună dreptate, că reprezintă forul suprem reprezentativ (erau reprezentanții Partidului Național Român și ai Partidului Social-Democrat), pe baza realităților demografice (majoritatea absolută a românilor în Transilvania și Banat), a priorității istorice (sint locuitorii băștinași ai țării) și în virtutea dreptului de autodeterminare, pretind să-și alcătuiască statul lor liber și independent, investit cu prerogative suverane. Sistemul cantonal elvețian susținut de delegația maghiară ar fi însemnat restaurarea privilegiilor, care au fost un blestem pe această țară în tot evul mediu. Reprezentanții românilor se angajau, în schimb, să recunoască naționalităților conlocuitoare toate drepturile în cadrul statului român. Încheierea discuțiilor de două zile a fost marcat de hotărîrea că națiunea română vrea să-și aibă statul său propriu și suveran, vrea să-și înfăptuiască suveranitatea națională și de stat pe toată întinderea teritoriilor locuite de români în Transilvania și Ungaria⁷⁴.

⁷¹ *Marea Unire de la 1 Decembrie 1918*, București, 1943, p. 34—36.

⁷² *Ibid.*, p. 36—37.

⁷³ *Ibid.*, p. 37—38.

⁷⁴ Dragomir, o. c., p. 20—23; *Ujság*, XX, nr. 266 din 15 noiembrie 1918

Pozițiile diametral opuse au pecetluit soarta tratatelor. Acestea au eșuat. Întrunindu-se Consiliul Național Român în ziua de 15 noiembrie pentru a examina situația, un grup de tineri, în frunte cu Iustin Marșieu de la Arad, cere Consiliului să proclame chiar atunci unirea Transilvaniei cu România. Răspunde Goldiș. Apreciind dorința de unire a tineretului, care este a tuturor românilor, fruntașul român reușește să-i convingă pe tineri de importanța proclamării unirii de o mare adunare reprezentativă: la Blaj, unde a avut loc, la 1848, cea dintâi adunare națională a românilor, ori la Sibiu, metropola culturală a acestora, sau la Alba Iulia, unde Mihai Viteazul a realizat cea dintâi unire a țărilor române. La o asemenea adunare vor participa deputații tuturor circumscriptiilor electorale, delegații clerului, în frunte cu episcopii ambelor confesiuni, delegații reuniunilor culturale și economice, ai presei, care să vestească apoi lumii marele eveniment și mai ales vor participa zecile de mii de țărani și muncitori cu drapele naționale. Încheindu-și înțeleapta judecată, Goldiș spunea: „Oare avem noi dreptul să depozăm lumea toată, marea noastră familie românească de această satisfacție și bucurie celestă de a fi prezentă, în ceasul pe care-l așteptăm să bată, la marea sărbătoare a neamului nostru? Ceea ce este mai grav, oare putem noi să dovedim autenticitatea unui act atât de important, dacă el va fi tras la îndoială? Putem noi oare să desmințim insinuarea, care desigur se va produce, cum că decretarea unirii nu exprimă voința întregului popor, ci numai a câtorva persoane? Iată, domnilor, pe scurt, motivele care ne determină să nu urmăm apelul Dvs., făcut — nu mă îndoiesc — cu cel mai curat gând”⁷⁵.

Erau trasate cu exacitatea și chibzuința inspirată din însemnătatea momentului, principiile care vor sta la baza organizării Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia. Nu numai că erau trasate, dar acestea au fost și intuite, prevăzute cu cea mai mare precizie de omul realist, cunoscător al oamenilor și împrejurărilor.

Câte coincidențe neîntâmplătoare și cu atât mai grăitoare! Se dezvăluiau simțăminte, dorințe și tendințe pe care nimeni și nimic nu le mai putea nici împiedica și nici abate de la împlinirea lor, așa cum le visară și le pregătiră veacuri de-a rîndul generații de oameni conștienți. În timp ce la Arad se dezlegau noduri încalcate în chip voit de oameni interesați a abate poporul român de pe drumul pregătit cu atita perseverență, trudă și luptă, două acțiuni mari se săvîrșesc. Amîndouă în aceeași zi de 14 noiembrie, ziua hotărîtoare a tratatelor de la Arad, amîndouă în sprijinul hotărîrii reprezentanților Consiliului Național Român. Acesta încredințase, la cererea Consiliului național din Sibiu, de sub președinția lui Andrei Bârseanu, mandat profesorului Nicolae Bălan de la Sibiu, care, însoțit de căp. Victor Precup pornea, la 14 noiembrie, spre Iași, pentru a cunoaște atitudinea guvernului României și a altor oameni politici cu privire la drumul de urmat al românilor din Transil-

⁷⁵ Boilă, *Zile Mari* (ms.).

vania. Brătianu și-o precizase înainte de sosirea delegației ardelenilor la Iași, în 18 noiembrie, într-o scrisoare datată din aceeași zi de 14 noiembrie, trimisă prin prof. Haliță Consiliului Național Român. Opinia omului politic român, în același timp și a guvernului, era nevoia neîntârziată de organizare și de propagandă. Temeiul acestora era unirea desăvârșită a tuturor sufletelor, libertate și dreptate pentru toți, de orice neam și orice religie; dezvoltarea larg democratică: reforme electorale și agrare, condițiuni de viață pentru muncitorime, care să le asigure legitimele revendicări și parte de folosință la rodul muncii lor⁷⁶. Era un program avansat, în limitele democratismului burghez, pe care-l primesc atât reprezentanții Partidului Național Român, cât și ai P.S.D. ca bază a unirii Transilvaniei cu România, deoarece aceste principii fuseseră dezbătute și statornicite de Consiliul național vreme de două săptămîni, fuseseră mai bine limpezite cu ocazia tratativelor cu delegația maghiară și enunțate de Goldiș în răspunsul dat tineretului în legătură cu modalitatea proclamării unirii.

*

Statornicite principiile și calea de urmat, se impuneau cu necesitate grabnică pașii concreți care să le îplinească. Chiar a doua zi după eșuarea tratativelor de la Arad, la 15 noiembrie, Consiliul Național Român aduce la cunoștința consiliilor naționale județene cercuale și comunale „regulamentul pentru alegerea deputaților adunării naționale”. Se dispunea ca în termen de 12 zile să se facă în toate județele locuite de români alegeri de delegați (deputați) „pentru Marea Adunare Națională Română”, ce urma să fie convocată în scurt timp. Pentru fiecare circumscripție se alegeau cinci delegați, prevăzuți cu „credențional” (mandat) semnat de președintele, notarul și bărbații de încredere aleși de adunări. Conducerea și efectuarea alegerilor o aveau consiliile naționale județene. Îndrumări practice conține regulamentul cu privire la modalitatea alegerilor, comunicarea rezultatelor pe adresa lui Ștefan Cicio Pop, data și locul convocării Marii Adunări Naționale. Aceasta trebuia „să întruchieze în mod cât se poate de demn și norocos toate straturile națiunii noastre democratice”, să fie emanația tuturor acestor straturi: intelectuali, țărani, muncitori, comercianți și industriași, care într-o „frățească înțelegere” își vor desena reprezentanții. În afară de delegații aleși, biserica va fi reprezentată de drept prin episcopii, vicarii, aleșii consistoarelor și capitlurilor și prin protopopii ambelor confesiuni⁷⁷.

Măsurile Consiliului Național Român se sprijină pe temeliile puternice pe care le conferă solidaritatea tuturor forțelor sociale ardeleni și a celor din România. Pe lângă adeziunea însuflețitoare a mulțimilor, manifestată cu prilejul constituirii consiliilor și gărzilor naționale locale, ardelenii aflători în străinătate, ostași și oameni politici, se unesc în ju-

⁷⁶ I. Rusu-Abrudeanu, *Păcatele Ardealului*, p. 402—403.

⁷⁷ Arh. ist. Fil. Cluj Acad., fond. Consiliul Național Român, 1918, dos. Blaj.

rul ultimelor eforturi ale celor de acasă. Sfințirea steagului și depunerea jurământului ostașilor români aflători la Viena, în ziua de 17 noiembrie, a constituit un asemenea prilej. În fața realității, ministrul de război austriac, baronul Stöger-Steiner a fost nevoit, după consultări cu mai mulți generali, să accepte cererile „sfatului militar român” din Viena, de a-i pune la dispoziție mai multe camere în clădirea Ministerului de Război de la Viena și câteva cazărmi pentru cele 4 regimente de infanterie aflătoare la Viena și pentru soldații întorși de pe front, precum și banii necesari întreținerii acestei armate. A fost recunoscut și „cabinetul” sfatului militar⁷⁸.

Tot atunci regimentul format din români, lângă Roma, își manifesta dorința de a se întoarce în Transilvania „pentru a sprijini mișcarea fraților noștri de acasă în scopul unirii cu România”. Aceeași dorință era manifestată de soldații legiunii române din Italia, care se acoperiseră de glorie în luptele de la Piave, lăsând pe cimpul de luptă mai mulți morți și răniți⁷⁹.

„Marele sfat al națiunii române din Ungaria și Transilvania”, cum se mai numea Consiliul Național Român, adresează, în 18 noiembrie, un manifest către „popoarele lumii”. După dezvăluirea opresiunii exercitate de „clasa stăpînitoare a poporului maghiar” — Marele sfat făcea în mod conștient deosebire între clasa stăpînitoare și poporul maghiar —, a refuzului recunoașterii, de către guvernul maghiar, a dreptului de autodeterminare a poporului român, națiunea română declară că nu-și ia dreptul cu forța, se abține de la reglementarea raporturilor dintre popoare prin mijloace de forță, ci aduce la cunoștința lumii asemenea fărâdelegi. Națiunea română „întruparea democrației celei mai desăvîrșite”, se leagă să nu asuprească alte neamuri, să asigure fiecăruia deplină libertate națională, să-și organizeze statul liber și independent pe temeiurile democrației, asigurînd tuturor indivizilor egalitatea condițiilor de viață. Pe aceste temeiuri, națiunea română aduce la cunoștința popoarelor lumii hotărîrea sa de a-și înființa, „pe teritoriul locuit de dînsa, statul său liber și independent”, de a „peri mai bine decît a suferi mai departe sclăvia și atîrnarea”⁸⁰.

Poporul român era pregătît, popoarele lumii înștiințate, guvernul maghiar lămurit. Nimic nu se mai împotriva chemării mulțimilor pentru a-și spune răspicat cuvîntul, dorința, vrerea lor nestrămutată. Ziua de 20 noiembrie se înscrie în istoria luptei pentru desăvîrșirea unității cu litere strălucitoare. Este una din cele mai frumoase și mai pline de sensuri mari și multilaterale. La 20 noiembrie, generalul Prezan, șeful marelui stat major, anunța trecerea Carpaților de armata română, cu gîndul ca în numele unor sfinte drepturi naționale și omenești „să

⁷⁸ Boilă, *Zile Mari* (ms.).

⁷⁹ *Ziarul ofițerilor români de la Cittaducale*, purtat de C. Cinghiță (ms.).

⁸⁰ *Românul*, VII, nr. 10 din 7/20 noiembrie 1918; *Telegraful român*, LXVI, nr. 124 din 10/23 noiembrie 1918.

garanteze libertatea deplină a tuturor⁸¹. Profesorul N. Bălan, trimisul Consiliului național din Sibiu la Iași, primit în acele zile de regele Ferdinand, de unii oameni politici de răspundere și de anumiți reprezentanți diplomatici ai Antantei, între care Saint-Aulaire, ministrul Franței, care s-a arătat cel mai hotărît sprijinitor al unității românilor, aducea la cunoștința Consiliului Național Român îndrumările primite: proclamarea, în cel mai scurt timp și fără condiții, a unirii Transilvaniei cu România, într-o adunare la care să participe mulțime cât mai mare și reprezentanții consiliilor naționale locale. Această proclamare indispensabilă este cerută în modul cel mai categoric și neîntârziat din toate părțile. Ministrul Franței la Iași, Saint-Aulaire, a cerut-o ca o condiție sine qua non a acțiunilor pe care le face Franța pe lângă celelalte puteri ale Antantei pentru izbînda cauzei românești. Asemenea hotărîre cu caracter plebiscitar va fi luată în considerare la Conferința de pace. Ministrul Franței socotea plebiscitul de prisos, dacă unirea se va proclama înainte ca armata română să pătrundă mai adînc în interiorul Transilvaniei. După proclamarea unirii, în adunări locale să se obțină cît mai multe adeviziuni. Proclamarea unirii să se facă fără cea mai mică rezervă de autonomie în cadrul statului român. Este nevoie să se ia legătura cu sașii și cu șvabii și chiar cu secuii, făgăduindu-le drepturi largi⁸².

Lucrurile fiind pregătite din punct de vedere material — din punct de vedere spiritual pregătirea era realizată de multă vreme —, Marele sfat al națiunii române din Ungaria și Transilvania lansează, în aceeași zi de 20 noiembrie, convocarea Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia. Cuprinsul convocării este o pagină de antologie de remarcabilă etică politică, de superioară concepție de stat. „Istoria ne cheamă la fapte” anunța chemarea. Poporul român vrea să trăiască, alături de celelalte națiuni ale lumii, liber și independent. „În numele dreptății eterne și a principiului liberei dispozițiuni a națiunilor, națiunea română din Ungaria și Transilvania vrea să-și hotărască însăși soarta sa de acum înainte”. Erau enunțate aici principiile generale și universale ale vremii și cele particulare ale națiunii române din Transilvania. „Națiunea română din Ungaria și Transilvania are să-și spună cuvîntul său hotărîtor asupra soartei sale și acest cuvînt va fi respectat de lumea întreagă”. Se dezvăluia în această precizare scopul primordial al „Adunării naționale a națiunii române din Ungaria și Transilvania”, convocată la Alba Iulia, „cetatea istorică a neamului nostru”, pentru ziua de duminică 18 (1 Decembrie), orele 10 a.m. Se preciza apoi cine vor lua parte la adunare: 1. episcopii români din Ungaria și Transilvania; 2. protopopii în funcțiune ai celor două confesiuni românești; 3. cîte un reprezentant al fiecărui consistor și capîtlu; 4. cîte doi reprezentanți ai societăților culturale; 5. cîte doi reprezentanți ai fiecărei reuniuni feminine; 6. cîte un reprezentant al colegiului profesoral de la fiecare școală me-

⁸¹ *Telegraful român*, LXVI, nr. 126 din 14/27 noiembrie 1918.

⁸² Arh. ist. Fil. Cluj Acad., fond. *Consiliul Național Român*, 1918, dos. *Reghin*.

die, institut teologic, pedagogic și școală civilă; 7. cîte doi reprezentanți ai fiecărei reuniuni învățătoresci; 8. cîte doi reprezentanți (un ofițer și un soldat) ai fiecărei gărzi naționale județene; 9. cîte doi delegați ai fiecărei reuniuni de meseriași; 10. delegații Partidului Social-Democrat Român, ca reprezentanți ai muncitorimii; 11. doi delegați ai tinerimii universitare; 12. cîte cinci reprezentanți ai fiecărui cerc electoral în care locuiesc români. Erau reprezentate toate clasele și păturile sociale, toate instituțiile culturale și bisericești. Era o reprezentanță națională adevărată, cu caracter democratic. Caracterul democratic al acestei „istorice adunări”, cum pe drept cuvînt o caracterizau organizatorii ei, sporea și mai mult prin participarea „însuși a poporului românesc în număr vrednic de cauza mare și sfîntă”, adică mulțimile de la orașe și sate, țărani, muncitori, meseriași, intelectuali. „Fii tare neam românesc în credința ta, căci iată se apropie ceasul mîntuirii tale”, încheia profetic chemarea⁸³.

Locul de întrunire a Adunării Naționale la Alba Iulia era justificat pe deplin. Alba Iulia a fost unul din cele mai importante centre ale Daciei romane; Alba Iulia a fost centrul celei dintîi uniri politice a țărilor române prin mintea și sabia lui Mihai Viteazul; Alba Iulia a fost locul martiriului lui Horea, Cloșca și Crișan. Era orașul cu cele mai numeroase și mai adînci semnificații în istoria poporului român din Transilvania.

Pentru a sprijini Marele sfat național în reușita deplină a Adunării Naționale, comandamentul gărzilor naționale, prin ordinul de zi nr. 5, tot din ziua de 20 noiembrie, dădea unele indicații cu privire la reprezentarea organizațiilor militare și dispoziții privitoare la misiunea acestora. Din partea comandei supreme la Adunarea Națională participa comandantul (Al. Vlad), adjutantul (R. Rimbaș), referentul de organizație, al contactului cu Consiliul Național Român și referentul spiritual. Din fiecare județ participa comandantul gărzii județene și un gardist echipat. Locul și data întîlnirii — comanda gărzii naționale din Alba Iulia, 1 decembrie, orele 8 dimineața. Comanda trupelor pentru menținerea ordinii sale este încredințată căpitanilor Florian Medrea și A. Bogdan. Gărzile din cercurile Alba Iulia, Blaj, Aiud, Abrud, precum și cele din vecinătatea acestora trebuiau să se prezinte la Alba Iulia în seara zilei de 30 noiembrie. Pentru ca adunarea să fie cît mai impozantă, se porunceau propagandă intensă, pentru ca îndeosebi din jurul Albei Iulii să participe cît mai mult popor⁸⁴.

Participarea mulțimilor la Alba Iulia era propagată și de social-democrații români, care, peste unele deosebiri de vederi cu privire la caracterul statului cu care aveau să se unească ardelenii, voiau unirea fără rezerve, dorind-o „cu aceeași căldură, cu aceeași sete ca și domnii naționaliști” (din partidul național). Socialiștii declarau prin ziarul

⁸³ *Telegraful român*, LXVI, nr. 123 din 7/20 noiembrie 1918.

⁸⁴ *Idem*, nr. 126 din 14/27 noiembrie 1918.

Adevărul că „de se poate însuflețirea noastră este și mai mare”⁸⁵.

Propagarea convocării Adunării Naționale de la Alba Iulia au făcut-o și episcopii ortodocși prin adeziunea lor la acțiunile Marelui sfat, din 21 noiembrie, și prin circulara din 23 noiembrie adresată clerului. Aceasta însemna nu numai adeziunea episcopatului și a clerului, ci și influențarea credincioșilor de a participa la Adunarea Națională sau la „marele sfat al națiunii române” de la Alba Iulia⁸⁶. Îndemnuri asemănătoare, pentru o participare cât mai largă, adresează poporului și diferite consilii județene⁸⁷.

Cele zece zile ce despart convocarea de întrunirea Marii Adunări Naționale au fost cele mai entuziaste, mai înfrigurate și mai emoționante din istoria românilor din Transilvania și chiar a întregului popor român. Nimeni și nimic nu mai putea înăbuși acest entuziasm, această voință hotărâtă de înfrângere a oricăror obstacole, cu prețul vieții chiar, pentru proclamarea unirii. Și au fost asemenea încercări din partea acelor care s-au pus de-a curmezișul drumului spre libertatea poporului român, burghezo-moșierimea maghiară. Li se zugrăvea oamenilor în culorile cele mai negre situația lor sub stăpînirea boierească din România, li se spunea că pămîntul moșierilor maghiari este al lor, că pot intra în posesiunea acestuia cînd vor, pe cîtă vreme dacă se vor supune regelui Ferdinand și boierilor din România, vor fi împiedicați de a se înstăpîni asupra pămînturilor domnilor.

Diversionismul însă n-a putut prinde în mrejele sale aproape pe nimeni dintre români, țărani, muncitori, meseriași, intelectuali. Vocile care cereau, în perioada pregătirii Adunării Naționale de la Alba Iulia, republică nu însemnau o împotrivire la actul unirii, ci exprimau dorința sinceră ca muncitorimii să i se asigure condițiile cele mai bune de viață și de muncă, ca noul stat să pornească pe drumul progresului și democrației.

Dezmintirea tendențioaselor diversiuni a venit chiar din partea socialiștilor români. Aceștia își precizează încă o dată pozițiile. Reprezentantul comitetului central român al P.S.D., Ioan Flueraș, a expus în fața Marelui Sfat Național din Arad, în chip limpede, poziția clasei muncitoare, cerînd garanții în noul stat român. Tot atît de limpede, reprezentanții Partidului național din Marele sfat au recunoscut drepturile legitime ale socialiștilor, „care au o menire importantă și vor constitui o clasă puternică și înfloritoare în noul stat, în ale cărei organe de conducere vor fi reprezentate toate clasele și vor fi respectate drepturile tuturor naționalităților”⁸⁸. Mulțumiți cu asemenea clarificări, socialiștii români declară că în ciuda încercărilor unor răuvoitori de a semăna zavistia între Marele Consiliu Național Român și Partidul Social-Demo-

⁸⁵ Adevărul, XIV, nr. 44 din 12/25 noiembrie 1918.

⁸⁶ Românul, VII, nr. 16 din 15/28 noiembrie 1918 și Telegraful român, nr. 127 din 15/29 noiembrie 1918.

⁸⁷ Muzeul din Alba Iulia, fond. Unirea.

⁸⁸ I. Clopoțel, Frământările unui an — 1918. Sibiu, 1919, p. 63—65.

crat Român, „acordul era perfect“. Era consecința logică „a structurii social-economice a poporului român“, declarau socialiștii, încrezători că muncitorimea își va afla „maximul de garanție a realizării idealului ei particular în cadrul largii democrații ce va trebui s-o realizeze în interesul marilor mase românești“⁸⁹. Prin organul oficial *Adevărul*, socialiștii declarau că muncitorii nu mai vreau să suporte „rușinosul jug al robiei naționale“, nu mai vreau să fie slugile altora, să trăiască în neștiință și întuneric, să mai adune comori altora, ci vreau să fie liberi, singuri stăpâni pe destinele lor, vreau să-și vadă realizat „unul din visele cele mai frumoase, unirea tuturor românilor“, ca „toată suflarea românească să viețuiască într-un stat“, să alcătuiască un popor mare, înaintea căruia să fie deschise toate căile ce duc spre progres și fericire⁹⁰. Socialiștii nu se lasă amăgiți de manevre răuvoitoare, ca aceea a unui ziar maghiar care a omis din interviul lui Vasile Goldiș tocmai punctele privitoare la muncitorime: asigurarea drepturilor și avantajelor legiferaute în cele mai avansate state democratice ale Apusului; socializarea, în mod evolutiv, a mijloacelor de producție; asigurarea celei mai largi libertăți presei, întrunirilor, de asociere și deplină libertate de propagare a tuturor gândurilor⁹¹.

Populația săsească, prin reprezentanții săi progresiști, se alătură acestor năzuințe ale poporului român. Cerind înlăturarea din fruntea organizațiilor săsești a elementelor compromise în ochii românilor, Oskar Wittstock de la Sibiu, Fr. Müller, directorul școlii normale din Sighișoara și alții cer colaborarea cu românii; colaborează cu românii și sașii din Brașov, care într-o adunare populară, din 17 noiembrie, se pronunță pentru dreptul de autodeterminare⁹². H. Fabritius din Sighișoara, într-un articol cu privire la activitatea politică a lui Amos Frîncu, pledează pentru o colaborare strînsă cu românii; această colaborare era cerută, în salutul său adresat „fraților sași din Transilvania“, de Amos Frîncu, drept răspuns la articolul lui Fabritius. Rezultatul a fost poziția declarată a intelectualilor germani din Transilvania care „în spiritul unei sincere și cinstitute democrații și al dragostei frățești“ își exprimă dorința de colaborare cu românii. Sub influența acestor elemente, Consiliul Național Săsesc, întrunit la Sibiu în 21—22 noiembrie, hotărăște să intre în legătură cu Consiliul Național Român⁹³.

Statornicit acordul între reprezentanții poporului român, obținută colaborarea sașilor, zădărnicate acțiunile diversioniste și dușmănoase

⁸⁹ *Românul*, VII, nr. 15 din 13/26 noiembrie 1918.

⁹⁰ *Adevărul*, VI, nr. 14 din 12/25 noiembrie 1918; cf. A. Deac, *Mișcarea muncitorească și unirea țărilor române*, în *Anal. Inst. de ist. a partidului*, 1966, nr. 1, p. 106.

⁹¹ *Adevărul*, VI, nr. 15 din 13/26 noiembrie 1918.

⁹² *Kronstädter Zeitung*, din 19 noiembrie 1918.

⁹³ C. Göllner, *Die Stellungnahme der siebenbürger Sachsen zur Vereinigung Transilvaniens mit Rumänien*, în *Forschungen zur Volks- und Landeskunde*, 9 (1960), nr. 2, p. 29—38.

chiar de cei asupra cărora se încercaseră asemenea acțiuni, muncitorimea și țărănimea, chemarea Consiliului Național Român sau a Marelui Sfat al Națiunii Române a avut un puternic răsunet pînă în cele mai depărtate sate din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș. Toți erau cuprinși de un entuziasm nestăvilit pentru marea operă istorică, spre înfăptuirea căreia era chemat poporul român. Delegați ai Consiliului Național Român Central și ai consiliilor județene cutreerau satele, orașele și centrele muncitorești, îndemnînd poporul să se organizeze în vederea Adunării de la Alba Iulia.

Adunările, la care participă intelectuali, muncitori și meseriași în orașe, țărani și intelectuali la sate, muncitori și intelectuali în centrele muncitorești, bărbați și femei, vîrstnici și tineri, au fost prilejuri de minunată afirmare a patriotismului curat, a solidarității sincere a tuturor claselor și păturilor sociale în jurul celei mai mari probleme din istoria poporului român. „Cea mai înflăcărată lume românească pretutindeni și poporul e conștiu de demnitatea sa și de idealul național, a cărui înfăptuire o pretind sus și tare, ca un covîrșitor glas de tulnic“, își încheie corespondentul ziarului *Unirea* descrierea celor văzute în Munții Apuseni⁹⁴.

Entuziasmul era același și în alte părți. Peste tot aceeași strădanie ca adunările de alegeri a delegaților să fie impozante, să participe la ele cele mai largi pături ale poporului. Nu era sat, nu era inimă care să „nu ceară să se dovedească lumii voința nestrămutată de unire“. „Veniți la Alba Iulia“, suna chemarea foilor de la Arad și Lugoj, de la Sibiu, Blaj și Brașov. „Veniți cu miile, cu zecile de mii! Lăsați pe o zi grijile voastre acasă, căci în această zi vom pune temeliele unui viitor mai bun și fericit pentru întreg neamul românesc“, chemau cei încredințați și răspunzători de reușita marii adunări⁹⁵.

Adunările își aleg delegații, în orașe, sate și centre muncitorești, din Maramureș pînă în Țara Bîrsei, din Banat pînă în Țara Năsăudului⁹⁶. Social-democrații, delegîndu-și reprezentanții la Marea Adunare, îi împuterniceau cu dreptul de „vot decisiv“ pentru „a contribui cu votul lor la deciderea asupra sortii viitoare a neamului românesc din Transilvania, Ungaria și Banatul Timișan“⁹⁷. Delegații din centrele mixte erau împuterniciți să-i reprezinte și pe țărani și cluburile socialiste și „să voteze cu vot legal“⁹⁸. În comunele mixte, la adunările de alegere a delegaților participă și reprezentanții naționalităților: maghiari, sași, sîrbi⁹⁹. „Cu unanimitate și cu însuflețire“ se aleg pretutindeni delegați

⁹⁴ *Unirea*, XXVIII, nr. 10 din 24 noiembrie 1918.

⁹⁵ Arh. ist. Fil. Cluj Acad., nr. 311.

⁹⁶ Manifest la Muzeul din Alba Iulia, fond. *Unirea*.

⁹⁷ Muzeul din Alba Iulia, fond. *Unirea*, Secția P.S.D. din jud. Turda-Arieș.

⁹⁸ Muzeul din Alba Iulia, fond. *Unirea*, Consiliul național român din Săcărîmb.

⁹⁹ De a c., o. c., p.105.

care „dimpreună cu fiii comunei“ aveau să-i reprezinte „la marea adunare națională pe ziua de 1 decembrie 1918 la Alba Iulia“¹⁰⁰. Declarația unor comune subliniază adeziunea fără rezerve, cu unanimitate, la hotărârile Marii Adunări: „cu toți aderează și se vor supune întru toate tuturor hotărârilor aduse de adunarea națională din Alba Iulia“, regretînd, totodată, că lipsa de comunicație, depărtarea mare și lipsa de îmbrăcăminte potrivită pentru iarnă nule permite „să ia parte cu toții“; cei rămași acasă vor striga însă și ei, la 1 Decembrie „să trăiască Unirea tuturor românilor“¹⁰¹. Sînt impresionante hotărârile românilor din secuime, care învingînd vitregiile veacurilor și-au păstrat conștiința națională. Aceștia declară că „din indemn propriu și fără nici o silă sau ademenire din vreo parte“, își exprimă „dorința fierbinte ce însuflețește inima fiecărui român“, declarîndu-și voința lor nestrămutată de a se uni „împreună cu teritoriile românești din Ardeal, Banat, Ungaria și Maramureș la Regatul României“. Era exprimată, în această hotărîre, „tot ce au dorit strămoșii“ lor, tot ce-i încălzește pe ei „și tot ce va înălța pururea pe fiii și pe nepoții“ lor¹⁰². Mii de asemenea hotărîri se iau pretutindeni, în orașe și în sate, din partea adunărilor comunale, muncitorești, orașenești, studențești din: Cluj, Oradea, Sibiu, Blaj, toate însuflețitoare, toate unanime, toate exprimînd voința hotărîată de unire necondiționată. Se asociază biserica, prin hotărîrile consistențelor episcopoești¹⁰³.

Delegați și popor manifestă nerăbdare nebiruită de a porni la drum pentru a-și rosti cuvîntul cu care fuseseră imputerniciți de mulțimi. Oamenii se adunau la casa primarului sau a preotului ca să afle vești. Nici noaptea nu se așează liniștea peste sate. Lumea umbla dintr-o parte în alta, se sfătuia, hotăra. Oamenii scotoceau prin poduri și din unghere, numai de ei știute, scoteau drapele de mătase ascunse. Din ținuturile mai depărtate, satele pornesc la drum cu o săptămînă înainte, pentru a nu întîrzia și, astfel, a lipsi de la marea sărbătoare. Trenurile circulau cu greu, de aceea cei mai mulți pornesc pe jos sau cu căruțele, înfruntînd greutatea drumului lung, în cap de iarnă. Din satele pierdute în văgăunile munților, din Maramureș, de pe plaiurile și văile Mureșului, din Bihor și de pe valea Arieșului, de pe Olt și de pe Someș, din cele patru unghiuri ale Transilvaniei curgea norodul în straie de sărbătoare, cu steaguri în frunte, în cîntece și chioate spre cetatea lui Mihai Vodă. La răscruce de drumuri, satele se întîlneau și-și manifestau bucuria, se uneau și porneau mai departe, în cîntece naționale („Deșteaptă-te ro-

¹⁰⁰ Muzeul din Alba Iulia, fond. *Unirea*, Consiliul național român din comuna Ineu.

¹⁰¹ Muzeul din Alba Iulia, fond. *Unirea*, Sfatul național și poporul român din Albac.

¹⁰² Muzeul din Alba Iulia, fond. *Unirea*. Hotărîrea locuitorilor din Dobolii de Jos (Trei Scaune).

¹⁰³ La Muzeul din Alba Iulia se păstrează sute de asemenea hotărîri, adeziuni și declarații; cf. și *Telegraful român*, LXVI, nr. 126 din 14/27 noiembrie 1918.

mâne“ mai ales), dar și cu voie bună, petrecute în drum de alte manifestări și cinstiri cu bucate din partea satelor pe unde treceau¹⁰⁴.

Cei plecați cu trenurile își anunțau public identitatea prin inscripții pe vagoane: Marmăția, Țara Oașului, Țara Sălajului. Primiți cu manifestări în gări, se întindea hora pe peron, călătorii și localnicii întinzându-și mâinile. Trenurile se lungeau mereu prin alte vagoane ce se atașau în drum. Podoaba cea mai de preț era pădurea de steaguri ce filfăiau la ferestre.

Ochii lumii erau ațintiți asupra românilor. Se cuvenea ca cei ce mergeau să hotărască pentru veșnicie soarta Transilvaniei să aibă o ținută demnă, chibzuită, matură, în vremea pregătirii, în drumul spre adunare și în timpul adunării¹⁰⁵. Și au avut-o. Mulțimile de oameni, pe jos, cu căruța sau cu trenul, au dovedit o bună rânduială. În haine de sărbătoare, într-o bună ordine, cetele de flăcăi și mai vîrstnici, voinici, voioși și însuflețiți, cu steagul în frunte se îndreptau spre Alba Iulia. Era îndreptățită aprecierea ziarului *Românul* și încheierea desprinsă din aceste observări: „Un astfel de popor conștient nu mai poate fi robul altui popor, și este o impunătoare demnitate în drumul acesta lung și greu ce-l fac pe jos, pentru ca să fie martori la dezrobirea lui. Mergem pe jos, pe sus, în văzduh, în gînd și acolo vom fi toți, toți într-o suflare, țărani și cărturari, să strigăm într-un singur glas și o dorință, să știe lumea întreagă că nu mai vrem, nu mai putem fi iobagi“¹⁰⁶.

În organizarea Adunării de la Alba Iulia, meritul principal l-a avut Ioan Suci de la Arad, care a știut să ia măsurile necesare ca județele, cercurile, comunele să-și organizeze adunările, să-și aleagă delegații, să-i trimită, însoțiți de mulțimi, la Alba Iulia.

Era nevoie să se cunoască atitudinea guvernului maghiar față de Adunare, să se cunoască ce dispoziții va da organelor administrative și militare din Transilvania, care mai ascultau de el. Maniu s-a întîlnit cu Jászi Oszkár și i-a comunicat că, dacă se vor lua măsuri de împotrivire, românii vor răspunde prompt. Jászi raportează Consiliului de miniștri. Răspunsul a fost cel dictat de împrejurări: cu toate că socotește că românii au apucat pe un drum greșit, pentru a nu se întîmpla vărsări de sînge, nu va opune nici o împotrivire, va da ordin organelor de circulație și celor de siguranță să nu saboteze în nici un fel călătoria spre Alba Iulia¹⁰⁷.

Pe porțile cetății, pe unde cu 319 ani în urmă intrase triumfător Mihai Viteazul, se revărsa, nestăvilit, poporul.

Asigurarea ordinii a fost incredințată „Legiunii române“ locale. Participanții la adunare erau invitați să se grupeze pe comune, în frunte

¹⁰⁴ *Sfatul din Sighet*, I, nr. 1 din 7/20 decembrie 1918; nr. 2 din 14/27 decembrie 1918.

¹⁰⁵ Muzeul din Alba Iulia, fond. *Unirea*.

¹⁰⁶ *Românul*, VII, nr. 15 din 13/26 noiembrie 1918.

¹⁰⁷ Boilă, *Zile Mari* (ms.).

cu alesul comunei respective; această rînduială trebuia păstrată pînă la plecare; erau sever interzise băuturile spirtoase¹⁰⁸.

Cei dintii sosiți sînt moții lui Horea și Avram Iancu, înarmați ca niște mîndri legionari romani; vin cei de pe valea Ampoiului, cu sumanele albe și căciulile țuguiate, cu puștile pe umăr. Ei sînt primii care urcă pe meterezele cetății și scrutează zările cu bărbăția lor de șoimi, deșteptați la libertate. Dinspre soare apune vin mureșenii din părțile Aradului, însoțiți de cei de la Orăștie și jur. Sosesec hațeganii și hunedorenii, strănepoții lui Decebal. Vin Jiurile, oameni pletosi ca și codrii din care coboară. Își fac intrarea mărginenii de sub munții vechiului hotar. Vin cei din țara Oltului cu căciuli rotulate și cu vorba semeață. Vine Țara Birsei cu oamenii săi încrezători. Nu întîrzie nici maramureșenii cu tîndrele lor surii. Fiecare comună cu steagul ei, cele din jur cu mîndri călăreți în frunte. Alături de țărani în straie de sărbătoare se aliniază domnișoarele, zvelte, subțirele, cu obrajii îmbujorați de emoție și entuziasm, unele în porturi populare. Muncitorii din Valea Jiului, conduși de Iosif Ciser sosesec încolonați și în bună rînduială. Sosirea muncitorilor a produs un puternic entuziasm asupra mulțimilor¹⁰⁹. Aceștia și alți muncitori, de la mine și ocne, de la uzine și fabrici, din Transilvania și Banat, alături de drapelele tricolore arborează și steaguri roșii.

Sosesec cei 1228 delegați (deputați) de drept sau aleși: 5 episcopi, 4 vicari episcopali, 129 protopopi, 10 delegați ai consistoarelor episcopale, 8 delegați ai Astrei, 3 ai Fondului de teatru, 2 ai Asociației arădane, 10 ai diferitelor fonduri și fundațiuni, 12 reprezentanți ai presei, 3 delegați ai Consiliului tehnic central din Budapesta, 27 delegați ai reuniunilor de lectură, 41 ai reuniunilor de cîntări și muzică, 13 ai societăților universitarilor români din Viena, Budapesta, Blaj, Lugoj, Oradea Mare, Alba Iulia, 21 ai societăților financiare, 2 ai societăților sportive, 61 delegate și delegați ai reuniunilor de femei, 27 reprezentanți ai colegiilor școlilor civile, 60 delegați ai reuniunilor învățătoresci, 64 reprezentanți ai gărzilor naționale, ofițeri, subofițeri și soldați, 60 delegați ai reuniunilor de meseriași, 17 delegați ai Partidului Social-Democrat Român, 16 delegați ai tinerimii universitare, 852 delegați aleși de cercurile electorale: jud. Alba, 7 cercuri — 44 delegați, jud. Arad, 8 cercuri — 42, jud. Bihor, 12 cercuri — 66, jud. Brașov, 5 cercuri — 25, jud. Caraș-Severin, 6 cercuri — 45, jud. Cenad, 2 cercuri — 12, jud. Bistrița-Năsăud, 2 cercuri — 12, jud. Ciuc, 3 cercuri — 15, jud. Cojocna (Cluj), 5 cercuri — 39, jud. Făgăraș, 4 cercuri — 21, jud. Hunedoara, 7 cercuri — 90, jud. Maramureș, 4 cercuri — 20, jud. Mureș-Turda, 6 cercuri — 39, jud. Odorhei, 2 cercuri — 6, jud. Sătmăr, 7 cercuri — 41, jud. Solnoc-Dobica (Someș), 5 cercuri — 40, jud. Sibiu, 6 cercuri — 68, jud. Tîrnava Mare, 4 cercuri — 35, jud. Tîrnava Mică, 3 cercuri — 48, jud.

¹⁰⁸ Manifest foaie volantă.

¹⁰⁹ *Alba Iulia*, organ al proclamării unității naționale, nr. 1 din 17/30 noiembrie 1918.

Timiș, 11 cercuri — 94, jud. Torontal, 7 cercuri — 46, jud. Turda-Arieș, 4 cercuri — 32, jud. Trei Scaune, 3 cercuri — 15, jud. Sălaj, 5 cercuri — 30. Erau între cei 852 delegați, titulari și supleanți, intelectuali, muncitori, meseriași, țărani, toate păturile sociale¹¹⁰.

La gară așteaptă, într-o ținută mindră, compania de onoare a lt. Ovidiu Gritta, care dădea onor trenurilor. Glăsul biruitor al goanei se amesteca cu puternicele acorduri ale imnului național, cîntat de tineretul studios, sosit de mai înainte. Ordinea e asigurată de cei vreo 17.000 ostași ai căp. Medrea: trei companii din garda centrală, o companie din Zlatna în port național, două companii din Abrud, de asemenea în port național, o companie din Blaj, una din Săsciori și una din Ighiu.

Cetatea răsună de un puternic strigăt, care străbate văzduhul, repetat de zeci de ori de poporul adunat.

Programul Adunării fusese statornicit cu cîteva zile înainte: la orele 7 dim. slujba religioasă; la orele 10 deschiderea Adunării în sala Cazinei Militare din Cetate, de atunci numită a Unirii; citirea rezoluției propusă și votată de conferința prealabilă a Marelui Sfat Național.

Fiecare comună, în frunte cu steagul și cu tabla cu numele ei, va străbate în rînduri de cîte patru piața orașului, va intra în cetate pe sub poarta Carol și pe poarta lui Mihai Viteazul va ieși pe locul Adunării, în apropierea pămîntului sfințit cu singele lui Horea și Cloșca; de pe patru tribune se va explica poporului însemnătatea istorică a zilei, iar de pe tribuna prezidențială din centru se va citi rezoluția constituantei.

După unele indicații cu caracter administrativ, *Programul* se încheie cu un emoționant apel adresat „Fraților români”... Locul cel mai istoric al neamului vă așteaptă cu brațele deschise. Veniți, deci, să-l atingeți cu pasul vostru, ca să simțiți fiorul ce l-a mișcat odată pe marele voievod cu nume de arhanghel, pe martirii Horea, Cloșca și Crișan, pe craiul Munților Avram Iancu și pe toți care au început și lucrat la realizarea visului de veacuri, pe care noi cei de astăzi îl vedem și-l salutăm ca pe răsăritul cel mai strălucit al celei mai senine zile ale neamului românesc¹¹¹.

Ziarul festiv al Adunării cu titlul *Alba Iulia*, pentru apariția căruia au ostenit vrednici cărturari, ca Z. Munteanu, Al. Borza, Al. Ciura, Al. Lupeanu-Melin și alții, adresa participanților la adunare un vibrant „Bine ați venit în sfînta cetate de durere și de slavă a neamului românesc”¹¹².

Fruntașii politici, membrii ai Partidului Național Român și ai Partidului Social-Democrat, în preziua Adunării (30 noiembrie) au avut, sub președinția lui Ștefan Cicio Pop, mai multe consfătuiri, de dimineața pînă noaptea țîrziu, în care s-a discutat proiectul de hotărîre a Unirii, ce urma să se citească în adunarea solemnă de a doua zi. Proiectul fusese

¹¹⁰ *Gazeta oficială* nr. 6 din 1/14 decembrie 1919; nr. 11 din 6/19 februarie 1919; cf. *Marea Unire de la 1 Decembrie 1918*, București, 1943, p. 13—25.

¹¹¹ Manifest foaie volantă la Muzeul de istorie a Transilvaniei din Cluj.

¹¹² *Alba Iulia*, număr ocazional din 1 decembrie 1918.

întocmit de grupul arădan: V. Goldiș, Șt. Cicio Pop și Ioan Suciș și în 8 puncte conținea hotărîrea de unire cu România și o seamă de principii fundamentale pentru viața social-politică a noului stat. Conținutul precis al proiectului nu era cunoscut, dar circulau zvonuri că Adunarea nu avea să se limiteze la decretarea Unirii, ci va formula și o seamă de deziderate. Față de această situație, comitetul din Sibiu, al cărui președinte era Andrei Bârseanu, la insistențele tineretului, a lansat o declarație întărită cu peste 30.000 de semnături, în care se protesta împotriva „condițiilor”. Mișcarea de protest s-a generalizat și în alte centre¹¹³.

Discuții vii a stîrnit problema agrară. Unii voiau ca reforma agrară să fie formulată în termeni vagi, în sensul nivelării sociale și a potențării producției, alții cereau o reformă radicală (socialistul Ioan Mihuț). Și mai vii și contradictorii au fost discuțiile cu privire la hotărîrea de unire a Transilvaniei cu România. Unii voiau o autonomie provizorie (Aurel Vlad), pentru a evita zguduirile sociale, alții o autonomie pînă la adunarea constituantă (Al. Vaida). Șt. Cicio Pop combate autonomia și cere o cîrmuire administrativă pe un timp trecător. Vorbește Ioan Broșu în numele tineretului, cerînd ca „manifestarea adunării noastre să fie ca un torent”, să proclame unirea fără nici o condiție; propunerea e însușită și de Gh. Crișan. I. Mihuț, în numele social-democraților, combate unirea fără condiții, cerînd garanții pentru reforma agrară, libertatea și bună starea maselor populare. S. Dragomir combate și el autonomia, care poate fi foarte primejdioasă pentru viitorul țării, după cum combate și unirea cu condiții. Pentru unirea cu condiții și pentru autonomie în interesul clasei muncitoare vorbește și I. Flueraș. Aurel Lazăr, combătînd autonomia, cere să se proclame suveranitatea poporului. După alte discuții contradictorii se ajunsese la hotărîrea că Adunarea e chemată să proclame unirea tuturor românilor și nu pentru a face parte separată în corpul statului; deci nu o unire cu condiții, ci numai o stare de tranziție. Ședința se suspendă, pentru ca o comisie să formuleze mai precis punctul privitor la unire¹¹⁴.

În timp ce fruntașii politici dezbăteau proiectul de hotărîre, numeroși delegați, noaptea, tîrziu, cereau zgomotos unirea fără condiții. Mai ales grupul ardelenilor refugiați: E. Goga, Gh. Pop, V. Deleu, V. Osvadă etc. au combătut pe un ton belicos unirea cu condiții¹¹⁵.

Proiectul de hotărîre, așa cum fusese redactat de arădani, nu ascundea interese înguste, ci cuprindea doar măsuri de prevedere, pentru statornicirea rînduielilor corespunzătoare dezvoltării sociale, economice și politice a noului stat. Social-democrații cînd pledau pentru condiții aveau în minte prezentă dorința de a asigura maselor populare o viață mai bună în noul stat și o dezvoltare democratică a acestuia. Tineretul nu socotea îndreptățite rezervele lui Goldiș, deoarece socotea Unirea un

¹¹³ S. Dragomir, *Un sfert de veac de la Unire*, Sibiu, 1944, p. 25.

¹¹⁴ Gh. Bogdan-Duică, *Înțelepții de la Alba Iulia. Note stenografice*, în *Națiunea*, IV, nr. 18 din 24 ianuarie 1930.

¹¹⁵ Dragomir, o. c.

act de asemenea măreție, încît nu trebuia umbrît de nici o îndoială. Atitudinea tineretului a creat o opinie potrivnică ideii de provizorat și a contribuit la eliminarea punctului controversal din Hotărîrea citită a doua zi.

A doua zi, duminică 1 Decembrie, s-a desfășurat marea Adunare Națională de la Alba Iulia, potrivit Programului statornicit dinainte. Duminică dimineața orașul avea o înfățișare măreață. Zăpada imaculată acoperise străzile și cîmpiile din jur, iar primele raze ale soarelui confereau orașului un aspect de sărbătoare. Pe la orele 7 dimineața, în marea piață a orașului, împodobită sărbătorește cu steaguri tricolore, în perfectă ordine a început defilarea șirurilor nesfîrșite de oameni veniți din toate părțile. Îmbrăcați în hainele lor de sărbătoare, împodobiți cu cocarde și panglici tricolore, cu steaguri și stegulețe, în rînduri de cîte patru și în grupuri de cîte 150—200, cîntînd „Deșteaptă-te române“, „Pe-al nostru steag e scris Unire“, „La arme“ și alte cîntece naționale, defilau pe dinaintea clădirii unde erau găzduiți membrii Marelui Consiliu Național. Erau amestecați printre țărani femei și fete tinere, în costume naționale, cu panglici și drapele, intelectuali în haine de oraș. Alte grupuri de femei și fete, toate în costume naționale, defilau acompaniindu-se cu duioasele și înălțătoarele versuri ale poetului Șt. O. Iosif. Călăreți pe mîndri cai, împodobiți cu steaguri tricolore, treceau falnici, îndreptîndu-se spre cetate. Se adevereau spusele ziarului săsesc din Sighișoara, că Alba Iulia va fi martora ridicării impunătoare a unui popor viguros, trezit la libertate, adunat pentru a sărbători împlinirea visului „unui puternic viitor de mărire națională, visul unirii tuturor românilor... într-o singură patrie comună“¹¹⁶.

Înainte de ora 8 lumea se grăbește spre cele două biserici românești, unde urmau să se oficieze Te Deum-uri solemne. Înălții clerici se îndreaptă spre biserica episcopală. Slujbele religioase oficiate aveau o semnificație particulară în acele momente. Cînd episcopul Aradului, Ioan Papp, a rostit cuvintele: „Cel ce a înviat din morți a înviat azi și neamul românesc“, lumea a intonat puternic „Deșteaptă-te române“, acompaniată de vestitul cor al lui T. Popovici. La cuvintele „Murim mai bine-n luptă“ toți ridicară mîna în semn de jurămintă. Emoția era la culme. Plîngeau clericii, plîngeau cei ce asistau la slujbă¹¹⁷.

După Te Deum, lumea se îndreaptă spre sala care de acum se va numi a Unirii, împodobită cu brad și cu drapelele naționale și ale puterilor aliate. Pătrund în sală cei 1228 delegați oficiali, dintre care 150 erau social-democrați, reprezentînd peste 60.000 de muncitori organizați și cîțiva alții, care reușiseră să-și facă loc, în total vreo 1300 de oameni.

¹¹⁶ *Schässburger Zeitung* din 30 noiembrie 1918; *Unirea*, XXVIII, nr. 21 din 8 decembrie 1918.

¹¹⁷ V. Bîanu, *Insemnări din războiul României Mari*, vol. II, București, 1922, p. 146.

În acest timp, mulțimile se îndreaptă spre cîmpia din marginea orașului, spre Cîmpul lui Horea. Preoți, învățători, zeci de mii de țărani înaintează în coloane fără sfîrșit spre marea poartă a lui Mihai Viteazul, bogat împodobită cu drapele. Pancarde indicau comunele. Ordinea și disciplina domnea peste tot. Soldați și țărani înarmați vegheau asupra liniștii și ordinii. Nici un om beat nu tulbură serbarea. Pe tot parcursul drumului atmosfera vibrează de strigăte entuziaste și pline de bucurie: „Să trăiască“, de cîntecul național „Deșteaptă-te române“. Un grup de socialiști trece și Eugen Goga exclamă mîndru: „Iată socialiștii noștri!“ Este descrierea corespondentului gazetei maghiare *Az Ujság*, anume aleasă din numeroasele descrieri pentru că nu poate fi învinuită de exagerări¹¹⁸.

La ora 10,30 urcă pe scena improvizată din sala Unirii, în aclamații și urale furtunoase, membrii Consiliului Național Român și arhieriei. Cel dintîi care rostește cuvîntul a fost Ștefan Cicio Pop, președintele Consiliului Național Român Central. În cuvinte emoționante, subliniind importanța momentului istoric, trece în revistă evenimentele dureroase din cei patru ani de război și mai ales pe cele din toamna anului 1918, cînd s-a oferit și poporului român puțința de a-și hotărî singur soarta. Cu aceasta Consiliul național își depune mandatul în mîinile națiunii române, chemată să-și spună răspicat cuvîntul¹¹⁹.

Se numesc notari ai adunării: Laurențiu Oanea, Sever Miclea, iar raportor al comisiei de validare — Ioan Suciu.

Raportorul prezintă situația alegerilor de deputați. Cerînd validarea mandatelor, anunță sosirea a mii de adrese de adeziune. Cei adunați erau, deci „capace a aduce hotărîri decisive în Marea Adunare Națională“¹²⁰.

Se propune biroul Adunării: Gheorghe Pop de Băsești, președinte, episcopii Ioan Papp de la Arad și Demetriu Radu de la Oradea, copreședinți, Teodor Mihali, Ștefan Cicio Pop și Ioan Flueraș, vicepreședinți, Alexandru Fodor, Sever Miclea, Laurențiu Oanea, Caius Brediceanu, Silviu Dragomir, Victor Deleu, Iosif Ciser, Ionel Pop și Gheorghe Crișan, notari.

La orele 11 Gheorghe Pop de Băsești deschide Adunarea, salutînd pe toți cei prezenți, cerîndu-le să poată pune „piatra fundamentală a fericirii neamului nostru românesc“¹²¹.

Cuvîntarea festivă și solemnă a fost rostită de Vasile Goldiș. Adre-sîndu-se „Măritei Adunări Naționale“, omul de vastă cultură și de înaintate concepții social-politice schițează mai întîi, în cuvinte alese, istoria dramatică dar eroică a poporului român de-a lungul veacurilor. Îi subliniază obîrșia și trecutul și-i admiră trăinicia. În această frămîntată istorie, apare clipa strălucitoare a faptei lui Mihai, care a dat tărie rezistenței națiunii române. Se oprește asupra războiului mondial, cu alte

¹¹⁸ *Az Ujság*, XVI, nr. 263 din 3 decembrie 1918.

¹¹⁹ *Românul*, VII, nr. 20 din 20 noiembrie/3 decembrie.

¹²⁰ *Telegraful român*, LXVI, nr. 171 din 23 noiembrie/6 decembrie.

¹²¹ *Ibid.*

sacrificii umane și materiale, dar și cu victoria ideii de unitate națională. Pe baza acestei idei, națiunea română „aleargă în brațele dulcii sale mame”. Unirea românilor într-un singur stat pretinde asigurarea pe seama tuturor neamurilor și tuturor persoanelor a acelorași drepturi și acelorași datorii. Pentru statornicirea unei societăți bazate pe muncă și pe răsplata ei integrală, e necesar să se jure credință națiunii române, dar, totodată, și civilizației umane¹²². Sfirșindu-și frumoasa cuvîntare, Goldiș supune spre aprobare „Măritei Adunări Naționale”, hotărîrile de unire:

Adunarea Națională decretează unirea românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească și teritoriile locuite de ei cu România; teritoriilor respective li se rezervă autonomie provizorie pînă la întrunirea Constituantei, aleasă pe baza votului universal; se recunoaște deplină libertate națională și drepturi egale tuturor naționalităților conlocuitoare, de a se instrui, administra și judeca în limba proprie, de a face parte din corpurile legiuitoare și de a participa la guvernarea țării în proporția numărului lor; egală îndreptățire și deplină libertate confesională pentru toate confesiunile; înfăptuirea desăvîrșită a unui regim curat democratic în toate domeniile vieții publice; vot universal, direct, egal și secret pentru ambele sexe în vîrstă de 21 de ani; desăvîrșită libertate de presă, asociere și întrunire; libera propagare a gîndurilor; reformă agrară radicală, dîndu-se posibilitate țăranului să-și creeze o proprietate atît cît să o poată munci cu familia; asigurarea pentru muncitorimea industrială a acelorași drepturi și avantaje care sînt legiferate în cele mai avansate state industriale din Apus; Adunarea Națională își exprimă dorința ca Congresul de pace să înfăptuiască în așa chip comuniunea națiunilor libere, încît dreptatea și libertatea să fie asigurate pentru toate națiunile mari și mici deopotrivă, iar în viitor să se elimine războiul ca mijloc de reglementare a raporturilor internaționale; Adunarea Națională salută eliberarea națiunilor subjugate pînă acum de monarhia austro-ungară (cehoslovacă, iugoslavă, austriacă, polonă și rutenă); Adunarea Națională se închină cu smerenie înaintea memoriei acelor bravi români care și-au vărsat în război sîngele pentru înfăptuirea idealului național; Adunarea Națională mulțumește tuturor puterilor aliate care s-au luptat pentru salvarea civilizației. Pentru conducerea afacerilor națiunii române din Transilvania, Banat și Țara Ungurească, Adunarea Națională hotărăște instituirea unui Mare Sfat Național Român, îndreptățit să reprezinte națiunea română oricînd și oriunde, față de toate națiunile lumii și să ia toate dispozițiile în interesul său¹²³.

Hotărîrea, ca și cuvîntările rostite, au fost aprobate cu aplauze însuflețite.

¹²² *Românul*, VII, nr. 20 din 20 noiembrie/3 decembrie 1918.

¹²³ *Ibid.*

¹²⁴ *Românul*, VII, nr. 24 din 24 noiembrie/7 decembrie 1918.

A urmat la cuvînt, Iuliu Maniu care a supus unui examen amănunțit hotărîrea propusă, oprindu-se la analiza ideii naționale și a dreptului la unirea națională¹²⁴.

Cel din urmă vorbitor a fost Iosif Jumanca, din partea muncitorimii române. Cuvîntul său vestea lumii întregi și internaționalei socialiste, voința muncitorilor români de unire a tuturor românilor, dar și voința de a întemeia o societate unde fiecare om să fie liber și stăpîn pe sine însuși, în care să se poată dezvolta și progresa și poporul muncitor¹²⁵.

Epuizîndu-se cuvîntările oficiale, Gh. Pop de Băsești supune Adunării, spre aprobare, Hotărîrea citită de Goldiș, care a fost primită cu unanimitate și cu mare însuflețire. Putea, deci, anunța președintele hotărîrea solemnă: „Adunarea națională a poporului român din Transilvania, Banat și părțile ungurene a primit rezoluțiunea prezentată prin Vasile Goldiș în întregimea ei și astfel unirea acestor provincii românești cu țara mamă este pentru toate veacurile decisă”¹²⁶.

Se săvîrșea astfel, într-o atmosferă înălțătoare, cuprinsă de o emoție pînă la extaz, după caracterizarea corespondentului ziarului *Az Ujság* prin chibzuința matură a poporului chemat să-și hotărască soarta, cel mai însemnat act din istoria milenară, dramatică și eroică, a poporului român. Lepădînd resentimentele și necazurile acumulate zi de zi, veacuri întregi, poporul român se înfățișa înaintea lumii mîndru, hotărît, dar și senin și chibzuit, dînd uitării, în clipele mărețe, suferințele îndurate, nedreptățile suferite, chemînd la marele praznic pe toți cei cu care era sortit să trăiască și să muncească. Se dovedea un popor vrednic de marile înfăptuiri.

Pentru ca treburile publice să fie cîrmuite în chip constituțional, Al. Vaida propune spre aprobare Adunării lista „Marelui Sfat Național”, adunarea legislativă provizorie. Au fost aprobați, prin aclamații, cei 212 membri ai Marelui Sfat¹²⁷. Prin componența sa socială, Marele Sfat era o adunare reprezentativă a poporului român: avocați și clerici, profesori și învățători, țărani și muncitori, proprietari funciari și oameni de finanțe, comercianți și negustori, publiciști și ofițeri, medici și ingineri, o singură femeie, profesoara Elena Leményi-Rozvan, din partea Partidului Social-Democrat. Predominau avocații și clericii, deoarece în condițiile opresiunii sociale și naționale, aceste două profesii le erau deschise mai ales românilor.

Sedința se încheie cu cuvîntul episcopului Ioan Papp de la Arad¹²⁸. Cei din sală se îndreaptă spre cîmpul lui Horea, pentru a vesti multimilor adunate actul cel mare, pentru care se adunară din patru unguri, înfruntînd primejdii, frig și lipsuri, pentru care așteptară răbdători, în lapoviță, ceasuri întregi. Așteptau sus pe platou mult peste 100 000 de oameni, răbdători, conștienți de însemnătatea momentului. Un mar-

¹²⁵ *Idem*, nr. 21 din 21 noiembrie/4 decembrie 1918.

¹²⁶ *Marea Adunare Națională. Acte și documente*, p. 15.

¹²⁷ Mai tirziu au fost numiți alți 38 de membri, astfel că Marele Sfat cuprindea 150 de persoane. Cf. *Gazeta oficială*, I, nr. 13 din 15/28 februarie 1919.

¹²⁸ *Românul*, VII, nr. 21 din 21 noiembrie/4 decembrie 1918.

tor ocular și participant activ la acest mare praznic, prof. Silviu Dragomir, înfățișează cîmpul lui Horea ca un furnicar de oameni. Pe deasupra zidului de la miazănoapte se înșiră poporul în jurul tribunelor improvizate, în rînduri dese, sub steagurile tricolore, care filii în aer. E o pădure de steaguri, ce pare că au crescut din pămînt. Și lumea adunată așteaptă în liniște clipa cea mare. Cîteodată se pornește un zvon de glăsuri, care trece peste mulțime. Platoul întreg se înalță, pare că, și se lărgește, sub apăsarea omului ce răsare fără contenire și sub apăsarea celei mai glorioase fapte, care își așteaptă aci reîntruparea¹²⁹.

De pe numeroasele tribune, semănate peste tot întinsul platoului, în timp ce în sala Unirii se desfășurau lucrările oficiale, oratorii improvizati și inspirați explicau poporului însemnătatea momentului. Printre ei erau și reprezentanți ai muncitorimii, care propovăduiau poporului marile reforme pe care noua societate, noul stat român trebuia să le înfăptuiască, pentru ca masele muncitoare să cunoască într-adevăr binefacerea Unirii. Unirea se cuvenea să fie o mare sărbătoare, menită să aducă dreptate și bucurie pentru toți, pentru cei săraci mai ales, care nu vor mai suporta să fie jefuiți de magnați și de capitaliști; reformă agrară, constituție democratică, republică, în care să fie legiferată libertatea muncii, propagau emisarii muncitorimii.

După încheierea ședinței din sala Unirii, alți oratori, oficiali și neoficiali, de pe aceleași tribune, vestesc celor peste 100.000 de oameni, între care vreo 10.000 muncitori, marea înfăptuire: Miron Cristea, episcopul Caransebeșului, Iuliu Hossu, episcopul Gherlei, Aurel Vlad, Aurel Lazăr, Silviu Dragomir, Petru Groza și mulți alții. Mulțimile ascultau cu sfîntenie și-și exprimau adeziunea cu cel mai curat și înflăcărat entuziasm¹³⁰.

Unitatea de dorinți și de vreri, comunitatea de simțăminte, influența reciprocă dintre mase și intelectuali, dar mai ales a celor dinții asupra celorlalți în hotărîrile de la Alba Iulia, a fost înțeleasă foarte bine și exprimată foarte plastic de Nicolae Iorga, după 15 ani de la evenimente. „Foarte frumos s-a făcut ce s-a făcut la Alba Iulia, foarte frumos au făcut-o cărturarii, foarte frumos, mai frumos ce au strigat țaranii afară. Se întîmplă uneori, să înceapă intelectualii și să continue țaranii, dar sînt și foarte multe cazuri cînd țaranul face zgomot afară, încît înțelege și intelectualul dinlăuntru. Sînt ceasuri de acestea cînd intelectualii merg cu teoria mai greu, pe cită vreme poporul, cu simțirea lui viforoasă, merge cu mult mai repede și cu vijelia sub ferestrele de la Alba Iulia nu se puteau ține multe ședințe. A fost una și hotărîtoare”¹³¹.

¹²⁹ Dragomir, o. c., p. 28.

¹³⁰ Întreaga desfășurare a Adunării, redată după procesul verbal publicat în *Marea Adunare Națională întrunită la Alba Iulia în ziua de 1 Decembrie 1918. Acte și documente*, completată și îndreptată după ziarele vremii: *Românul*, VII, nr. 20, 21, 23 și 24 din 20—24 noiembrie/3—7 decembrie 1918, *Telegraful român*, LXVI, nr. 171, 172 și 174 din 23—28 noiembrie/6—11 decembrie 1918, *Gazeta oficială*, I, nr. 13 din 15/28 februarie 1919.

¹³¹ N. Iorga, *Comemorarea Unirii Ardealului și Rolul istoric al Unirii. Două cuvîntări*. București, 1933, p. 6—7, 12.

Așa s-au petrecut lucrurile la 1 Decembrie 1918. Acolo la Alba Iulia, în sală și pe cîmp, poporul român din Transilvania „a proclamat veșnica-i alipire, fără condiții, de regatul gloriilor și tuturor sacrificiilor — scria Nicolae Iorga în chiar orele cînd se petreceau în orașul erou și martir de pe malurile Mureșului marile fapte. N-a fost un act politic, ieșit dintr-o chibzuință rece, cum nici războiul nostru, al celor de aici, n-a fost rezultatul unui calcul îngust. A vorbit atunci voia elementară a veacurilor de avînt zdrobit și de aparențe împiedicate. Fără a uita pe nimeni din cei care au colaborat la această faptă a uniunii, de la general și de la fruntaș ardelean pînă la ultimul ostaș și țăran, omagiul recunoștinții noastre să se îndrepte azi către poporul acesta întreg de oriunde și din toate veacurile, martir și erou”¹³².

Adunarea de la Alba Iulia a fost cea mai măreață dintre toate manifestările suveranității naționale, nu numai prin covîrșitoarea mulțime care a luat parte la ea, dar și prin însuflețirea și demnitatea cetățenească, afirmă martorul ocular, prof. I. Lupaș¹³³.

Privită în perspectiva semicentenarului, Adunarea Națională de la 1 Decembrie apare măreață prin ideea pe care a înfăptuit-o și prin cadrul de maiestooasă solemnitate pe care i l-a conferit solidaritatea conducătorilor și unanima însuflețire a maselor populare. Hotărîrile de la Alba Iulia cuprind tot ce a frămîntat o națiune în veacurile de restrînte, povața adîncă a trecutului în aceeași măsură ca și credința neclintită în adevărurile luminoase ale umanității. Era salutată cu entuziasm de intelectualul de mare cultură, socialistul Ilie Cristea, hotărîrea care a vestit plinirea vremii și a revărsat darul asupra celor săraci și a cuprins cu razele sale alinătoare de dureri pe toți cei ce au suferit, hotărîre care a vestit sărbătorearea tuturor celor asupriți¹³⁴. Omul cu idei socialiste înaintate, legat de interesele mulțimilor, credea sincer în transformările sociale de profunzime ale „lumii noi”, nerealizarea cărora l-a dezamăgit și pe el ca și pe alții asemenea lui.

În timp ce la Alba Iulia se săvîrșea mărețul act al Unirii, în toată Transilvania, cei ce nu putură fi de față în cetatea lui Mihai Viteazul sărbătoreau cu același entuziasm marea hotărîre. Slujbe religioase se oficiau peste tot, însuflețite de intonarea Marseillese-ei lui Andrei Mureșanu, cîntată de întreaga asistență. Serbări au avut loc în toate satele. Cuvîntări emoționante prin simplitatea lor, rostite de modeștii, dar vrednicii intelectuali ai satelor, vesteau poporului ziua izbăvirii. Manifestații de proporții mai modeste, asemenea celei de la Alba Iulia, au avut loc în alte orașe: Oradea, Beiuș, Arad, Timișoara, Lugoj, Deva, Turda, Cluj, Bistrița, Năsăud, Sibiu, Brașov etc. Cuvîntările festive, rostite de intelectuali fruntași, vesteau marile hotărîri de la Alba Iulia, îndemnînd la

¹³² *Neamul românesc*, din 1 decembrie 1918.

¹³³ *Istoria unirii românilor*, București, 1937, p. 368.

¹³⁴ *Glasul Ardealului*, I, nr. 19 din 20 noiembrie/3 decembrie 1918.

rivnă și muncă pentru a face din țara unită, țara împlinirii năzuințelor de veacuri ale poporului¹³⁵.

A doua zi, 2 decembrie, s-a întrunit în sala tribunalului din Alba Iulia, Marele Sfat Național, ales de Marea Adunare Națională în ziua precedentă. Este aclamat de toți cei prezenți ca președinte ad-hoc Gheorghe Pop de Băsești. Se numesc notari ai ședinței Silviu Dragomir și Gheorghe Crișan. Comisia de candidare propune ca președinte al Marelui Sfat Național pe Gh. Pop de Băsești, ca vicepreședinți pe episcopii Miron Cristea și Iuliu Hossu și pe Teodor Mihali și Andrei Bârseanu, președintele Astrei, ca notari pe Silviu Dragomir, Caius Brediceanu, Mihai Popovici, Gheorghe Crișan, Ghiță Pop și socialistul Traian Novac.

Comisia propune guvernul provizoriu, care se va numi Consiliu Dirigent, alcătuit din 15 membri numiți șefi de resort: Iuliu Maniu, președinte și ministru de interne, Vasile Lucaciu, fără portofoliu, cu misiuni în străinătate, Vasile Goldiș, culte și instrucțiune publică, Alexandru Vaida-Voievod, externe și presă, Ștefan Cicio Pop, război și siguranță publică, Ioan Suci, organizare și pregătirea Constituantei, Aurel Vlad, finanțe, Octavian Goga, fără portofoliu, Aurel Lazăr, justiție, Emil Hațieganu, codificare, Valeriu Braniște, fără portofoliu, Victor Bontescu, agricultură și comerț, Romul Boilă, comunicații, Ioan Flueraș, sănătate și ocrotiri sociale, Iosif Jumanca, industrie¹³⁶. Erau 10 membri ai Partidului Național Român, doi ai P.S.D. și trei independenți.

Se hotărăște să fie aduse la cunoștința regelui, a guvernului și a corpurilor legiuitoare din România rezoluția Adunării Naționale și constituirea Marelui Sfat și a Consiliului Dirigent. Răspunsurile la aceste înștiințări subliniau jertfele pentru unire, înainte și în timpul războiului, marea bucurie a „zilei zilelor” care a fost 1 Decembrie¹³⁷.

Bucuria și fericirea pentru unirea Transilvaniei cu România s-a manifestat cu același entuziasm și în diferite orașe din România. Cuvântări patriotice se rostesc pentru preamărirea înfăptuirii „visului secular al neamului nostru: unirea tuturor românilor”¹³⁸. Socialiștii aderă fără rezervă la hotărârile Adunării de la Alba Iulia, încredințați că ardelenii vor juca un rol în regenerarea vieții politice a țării¹³⁹. Sașii așezați în București, în număr de 500, se întrunesc, sub președinția lui Adolf Frank, votînd cu unanimitate o moțiune în care-și exprimă „marea bucurie și satisfacție” pentru hotărârile de la Alba Iulia, salutînd „cu entuziasm unirea Ardealului cu România”¹⁴⁰.

*

¹³⁵ *Unirea*, XXVII, nr. 27—28 din 15 decembrie 1918. Cuvîntarea prof. C. Pavel la Beiuș.

¹³⁶ *Marea Adunare Națională*, p. 22—23.

¹³⁷ *Ibid.*, p. 23—24.

¹³⁸ *Bianu*, o. c., p. 150.

¹³⁹ *Socialismul*, nr. 19 din 11 decembrie 1918.

¹⁴⁰ *Bianu*, o. c., p. 155.

În ziua de 12 decembrie, delegația Marelui Sfat Național, formată din episcopii Miron Cristea și Iuliu Hossu, din Al. Vaida și Vasile Goldiș, Caius Brediceanu și Mihai Popovici pornea spre București, pentru a prezenta regelui și guvernului actul Unirii. Primirea în gara de Nord de întreg guvernul, de corpul generalilor, de reprezentanții Legiunii transilvănene, de „Liga română” și de o imensă mulțime de popor, cuvântările rostite la sosirea trenului în 13 decembrie, orele 5,30, de primarul Capitalei C. Hălăceanu, de Miron Cristea și de I. I. C. Brătianu, subliniau importanța unității de stat. Aceleași sentimente au fost exprimate a doua zi, în 14 decembrie, cu prilejul primirii delegației în sala tronului, de Vasile Goldiș, de regele Ferdinand, apoi la banchetele oficiale¹⁴¹.

La 24 decembrie, regele Ferdinand emite decretul de unire a Transilvaniei cu România, decretul de organizare provizorie a Transilvaniei, potrivit căruia „serviciile publice” rămân sub conducerea Consiliului Dirigent, în administrația guvernului României trecînd afacerile străine, armata, căile ferate, poșta, telegraful, telefoanele, circulația financiară, vămile, împrumuturile publice și siguranța generală a statului; în guvernul central român, Transilvania va fi reprezentată prin miniștri fără portofoliu¹⁴².

Anul 1919 este anul limpezirilor, al clarificărilor, atât în interior cît și în afară, și, deci, a înfăptuirii altor pași însemnați spre desăvîrșirea Unirii. În ziua de Anul Nou au loc convorbiri între reprezentanții Consiliului Dirigent și ai Consiliului Național Săsesc. Aceștia din urmă recunosc „noua orînduire politică” pe care o socotesc veșnică¹⁴³. Ceea ce a urmat a fost, de fapt, rezultatul acestor convorbiri.

Se întrunește la Mediaș, în ziua de 8 ianuarie, comitetul săsesc sporit, împreună cu comitetul german-săsesc din Transilvania. Cei întruniți, în urma dezbaterilor problemelor vremii, cu unanimitate hotărâsc recunoașterea unirii Transilvaniei. Printr-un manifest se aduce la cunoștința populației săsești hotărîrea de „alipire a sa la Regatul României”, trimițînd „poporului român salutul său frățesc împreună cu urările cordiale la îndeplinirea idealurilor sale naționale”. Asemenea hotărîre se întemeia pe mai multe principii și fapte. Mai întîi pe dreptul de autodeterminare al popoarelor, apoi pe dreptul natural al poporului român la formarea statului său național unitar, în al treilea rînd pe hotărîrile Adunării de la Alba Iulia și pe decretul din 24 decembrie, cu privire la înstăpînirea României asupra Transilvaniei¹⁴⁴. Pentru concretizarea hotărîrilor de la Mediaș o delegație a sașilor, formată din A. Schulerus, R. Brandtsch, R. Schuller și A. Polony s-a prezentat, la 10 ianuarie, Consiliului Diri-

¹⁴¹ *Românul*, VII, din 2/15 februarie — 5/18 februarie 1919; *Gazeta poporului*, I, nr. 1—2 din 29 decembrie 1918; *România Mare*, II, nr. 26 din 1 ianuarie 1919.

¹⁴² Bibl. Univ. din Cluj, Arhiva Francisc Hossu Longin, sertar 313; *Gazeta oficială*, I, nr. 3 din 18/31 decembrie 1918.

¹⁴³ *Siebenbürgisch Deutsches Tageblatt*, din 21 ianuarie 1919; *Volk im Osten*, 1943, nr. 9.

¹⁴⁴ I. Lupaș, *Lecturi din izvoarele istoriei române*. București, 1929, p. 210—212.

gent, cu rugămintea de a trimite forurilor în drept de la București hotărârile sașilor de adeziune la actul Unirii. Răspunsul Consiliului Dirigent a fost „un salut plin de dragoste frățească”, adresat sașilor, care erau asigurați că „poporul român care a luptat veacuri de-a rîndul pentru libertate națională va respecta și va ocroti totdeauna drepturile naționale ale harnicului popor săsesc”¹⁴⁵. În aceeași zi o delegație a sașilor s-a prezentat în fața gen. Berthelot, asigurându-l de devotamentul populației săsești față de „noua patrie”¹⁴⁶. În noua situație, presa săsească se pronunță în unanimitate pentru actul Unirii, socotind hotărârile Adunării de la Alba Iulia restabilirea drepturilor politice ale poporului român și ale năzuințelor sale spre unitate națională¹⁴⁷. Această poziție este înfățișată, la sfîrșitul lunii ianuarie 1919, de o delegație săsească, profesorului Coolidge, membru al delegației americane la Conferința de la Paris, care se găsea la Viena¹⁴⁸.

Pentru a spulbera orice dubiu și a dezminți aserțiunile tendențioase și răuvoitoare, puse în circulație de anumite cercuri și de o anumită presă cu privire la rezervele lor, socialiștii români, întruniți în Congresul Partidului Social-Democrat, în 19—20 ianuarie, la Sibiu, își precizează cu toată claritatea pozițiile. Ei declară că sînt „în deplin acord cu ținuta delegaților social-democrați, care la Adunarea Națională de la Alba Iulia, în concordanță cu voința întregului neam românesc, au votat pentru unirea tuturor românilor”. Social-democrații își motivează atitudinea cu principiul fundamental istoric și de drept natural, anume că „unirea poporului românesc într-un singur stat independent este o necesitate istorică, bazată pe dreptul de liberă dispoziție a tuturor popoarelor”. La învinuirile de a fi abdicat de la principiile internaționalismului, social-democrații români răspund că „democrația română cînd a aderat la înfăptuirea acestui ideal al românilor de pretutindeni n-a depășit întru nimic de la principiile stabilite de congresele socialiste internaționale, care totdeauna au recunoscut dreptul fiecărei națiuni asupra și divizate sub mai multe stăpîniri străine de a lupta în primul rînd pentru independența sa”. Erau de altfel și tezele lui Lenin, proclamate de mai multe ori, înainte de izbucnirea războiului mondial și în timpul desfășurării acestuia. Pe aceleași principii se situează social-democrații români și atunci cînd demonstrează că un popor, o națiune numai unită își poate dezvolta toate însușirile, materiale și spirituale. De aceea „cu conștiința perfect împăcată”, socialiștii români afirmă, împreună cu C. Dobrogeanu-Gherea, că în plenitudinea dreptului lor și-au formulat revendicările și anume „dreptul imprescriptibil al unui popor de a trăi neapăsător și de sine stătător în marginile sale etnice”¹⁴⁹.

¹⁴⁵ Arh. Stat. București, fond. *Președinția Consiliului de Miniștri*, dos. nr. 21/1918; Arh. Stat. Sibiu, fond. *Consiliul Național Săsesc*, mapa 5, f. 1—2 (1919—1920).

¹⁴⁶ *Ellenzék*, din 10 ianuarie 1919.

¹⁴⁷ *Südost Deutsche Tageblatt*, din 11 ianuarie 1919.

¹⁴⁸ *Volksuille*, din 25 ianuarie 1919.

¹⁴⁹ *Adevărul*, nr. 48 din 13/26 ianuarie 1919.

Punctul de vedere al socialiștilor se dovedea just nu numai principal, ci și sub aspect concret, din punct de vedere al realităților din Transilvania. Prevederile democratice din Hotărîrea de la Alba Iulia și din celelalte acte ale Marelui Sfat Național și ale Consiliului Dirigent au tras cu greutate în cumpănă în hotărîrile sașilor de a recunoaște unirea Transilvaniei cu România. Sașii n-au putut fi abătuți de pe acest drum nici prin încercările răuvoitorilor de a crea între ei un curent potrivit hotărîrilor de la Mediaș. Dimpotrivă, în adunarea populară din martie 1919 își reafirmă hotărîrea de a fi cetățeni loiali ai statului român. De asemenea, au luat atitudine și față de învinuirile delegației maghiare prezentate președintelui Wilson, anume că adeziunea sașilor la Unirea Transilvaniei cu România s-ar fi făcut sub amenințarea baionetelor. În convorbirile pe care le-a avut cu prof. Story, trimisul președintelui Wilson în Transilvania, primarul Brașovului, Schnell, califică aceste afirmații drept „adevărata absurdități” (*wahrer Unsinn*), afirmînd că nici o presiune n-a influențat hotărîrile sașilor de la Mediaș și că sașii apreciază unirea tuturor românilor ca rezultatul unui proces firesc și legitim¹⁵⁰. De aceea, sașii își reînnoiesc adeziunea cu ocazia conferinței lor de la Sibiu din 12 iunie, cînd declară că-și pun forțele „în serviciul patriei”, rezemîndu-se „pe memorabila deciziune de la Alba Iulia”¹⁵¹. În acest timp, pături tot mai largi ale șvabilor din Banat combat proiectele federaliste sau de autonomie culturală și militează, alături de români, pentru unirea Banatului cu România. În acest sens se pronunță și adunarea șvabilor de la Timișoara, din 10 iulie 1919¹⁵². Prin urmare, hotărîrea șvabilor, întruniți în congresul de la Timișoara în 10 august 1919, apare ca o concluzie firească a acestor antecedente. Apreciînd hotărîrea de la Alba Iulia ca o cheazășie a dezvoltării lor etnice și culturale în noul stat, șvabii își exprimă dorința ca Banatul să fie alipit României¹⁵³.

Această hotărîre este înaintată, după trei zile, Conferinței de pace de la Paris, sub forma unui memoriu semnat de Stephan Frecot, Andreas Buschmann, Franz Timon și Thomas Fernbacher, în care se declară că, votînd rezoluția de unire cu România, adunarea națională a poporului șvab, a ținut să accentueze două fapte: „Este vorba mai întîi de dorința categoric exprimată de unanimitatea adunării ca întreg poporul șvab să fie unit cu poporul român de civilizație superioară, pe care-l iubește și-l respectă și de care se simte legat prin originea multora din fiii săi de origine comună latină”. În al doilea rînd, secole de viață comună i-au învățat pe șvabi să aprecieze pe români „la justa lor valoare, și experiența din ultima vreme n-a făcut decît să ne întărească convingerea, că numai unirea cu România va putea să ne ofere garanțiile suficiente pentru existența și progresul nostru”¹⁵⁴.

¹⁵⁰ E. Schnell, *Aus meinen Leben*. Brașov, 1934, p. 193.

¹⁵¹ *Românul*, VII, din 13 iunie 1919.

¹⁵² *Südungarische Bote*, din 10 aprilie și din 23 mai 1919; *Banater Bote*, din 1 iunie 1919; *Warheit*, din 12 și 13 iulie 1919.

¹⁵³ Lupaș, o. c., p. 293.

¹⁵⁴ *Revista Institutului social Banat—Crișana*, XII, 1943, p. 420.

În asemenea circumstanțe, cu toate interesele divergente, reprezentanții puterilor aliate au trebuit să țină seama de aceste realități și să le statueze prin tratate internaționale. Prin tratatul de la Trianon, din 4 iunie 1920, se recunoaște unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului cu România.

*

Mai poate fi oare vreun dubiu cu privire la procesul de desăvîrșire a unității de stat a poporului român? Se mai poate îndoi cineva de temeiurile etnice și juridice ale întregirii naționale? Mai are vreun temei afirmația că unirea Transilvaniei și a celorlalte provincii românești a fost un dar al tratatelor de pace? Asemenea păreri sînt dezmințite fără nici o putere de tăgadă mai întii prin simpla cronologie a desfășurării evenimentelor. Unitatea politică s-a împlinit în toamna și iarna anului 1918, pe cînd tratatele de pace au fost încheiate în septembrie 1919 — iunie 1920. Tratatele de pace nu făceau, așadar, decît să consfințească o realitate izvorită din voința hotărîtă a întregului popor român. Unirea înfăptuită prin această voință a fost legalizată prin decrete ale puterii legiuitoare și executive din România. Ea a fost legalizată prin capacitatea de organizare a întregii administrații, a instituțiilor politice, economice și culturale, prin capacitatea de guvernare a noilor provincii, dovedită de poporul român. Unirea a fost întărită prin aderarea la hotărârile poporului român a naționalităților conlocuitoare.

Ultimul act a fost săvîrșit la începutul lunii ianuarie 1920, cînd puterile legiuitoare ale României, Camera și Senatul, într-o atmosferă de mare și sincer entuziasm, ratificau Unirea Transilvaniei în ședințele solemne din 29 decembrie 1919/10 ianuarie 1920¹⁵⁵.

A fost un proces lung, cu sușuri și coborișuri, cu jertfe și sacrificii, cu bucurii și mîhniri. La capătul lui, însă, a învins dreptatea popoarelor.

Desăvîrșirea unității de stat realizată în aceste condiții interne și internaționale „a fost rezultatul luptei maselor populare din toate colțurile țării, opera întregului popor român. Marea adunare populară de la Alba Iulia, care a proclamat unirea Transilvaniei la patria mamă, uriașele manifestări organizate de masele populare din toate provinciile românești au consfințit voința de unire a întregii noastre națiuni. Unirea a fost încununarea victorioasă a luptei seculare duse de cele mai înaintate forțe ale poporului român din Moldova, Muntenia și Transilvania, de cărturarii și marii gînditori ai neamului, a activității desfășurate de elementele revoluționare, de militanții socialiști, a aspirațiilor și voinței întregului popor român”¹⁵⁶.

¹⁵⁵ *Dezbaterile Adunării Deputaților*. Ședința de la 29 decembrie st. v., publicată la 22 ianuarie 1920, p. 304—307; *Dezbaterile Constituanței*, ședința din 29 decembrie st. v., publicată la 27 ianuarie 1920.

¹⁵⁶ Nicolae Ceaușescu, *O jumătate de secol de la marea epopee națională a Mărășeștilor*, în *Scînteia*, XXXVI, nr. 7431 din 13 august 1967, p. 3.

Unirea Transilvaniei cu România a fost opera întregului popor, constituind o piatră de temelie în istoria patriei noastre. Unirea a avut o înfrîurire pozitivă asupra întregii evoluții economice, politice și sociale a țării.

Burghezia și moșierimea au folosit însă unirea pentru continuarea exploatării și asupririi celor ce muncesc. Aceasta a făcut ca masele largi populare să nu-și poată realiza pe deplin aspirațiile de dreptate socială și națională și să continue lupta pentru eliberarea de sub jugul exploatării.

Burghezia a trecut la măsuri represive împotriva muncitorilor și țăranilor; chiar la scurtă vreme după Unire, ea a înăbușit în sînge demonstrația muncitorilor de la 13 Decembrie 1918, din București.

Cercurile conducătoare burghezo-moșierești din România au participat la intervenția militară, organizată și condusă de Antantă împotriva tinerei republici sovietice ungare, cu toate că aceasta a recunoscut drepturile poporului român la unitatea sa politică, de stat. Dar masele muncitoare și-au exprimat deschis dezaprobarea față de această intervenție.

Desăvîrșirea unității statului național român a fost un act just și progresist de mare însemnătate în dezvoltarea istorică a poporului român și a României contemporane. S-a realizat, astfel, cadrul național pentru dezvoltarea mai rapidă a societății, prin înmănunchierea, în același stat, a tuturor energiilor și capacităților creatoare ale poporului, a tuturor forțelor înaintate. Potențialul economic al României a sporit considerabil prin valorificarea pe scară națională a bogățiilor țării.

LE PARACHÈVEMENT DE L'UNITÉ D'ÉTAT DU PEUPLE ROUMAIN

RÉSUMÉ

L'union de la Transylvanie avec la Roumanie, qui représente le parachèvement de l'unité d'état du peuple roumain — dont s'occupe la présente étude — fut préparée par des siècles d'efforts et de luttes du peuple roumain. Elle fut le résultat de la lutte sans trêve d'émancipation nationale et sociale que livrèrent les forces avancées de notre peuple. Ces vérités se dégagent aussi bien des manifestations enregistrées par les sources, que surtout de la psychologie du peuple roumain.

L'étude présente d'une manière aussi véridique que possible les ressorts du processus historique de l'unité politique, comme une conséquence de la lutte pour la liberté sociale et l'indépendance nationale d'une part, pour le droit d'auto-détermination des Roumains de la monarchie austro-hongroise de décider eux-mêmes sur l'union avec la Roumanie, d'autre part.

Proche d'être réalisée pendant la révolution de 1848, l'union est accomplie partiellement en 1859, par l'Union des Principautés. La créa-

tion de l'Etat moderne roumain constitua le levier de l'effort qui mena à l'achèvement de l'unité. A partir de ce moment, nul obstacle ne pourra entraver la lutte du peuple roumain pour son unité. Les frontières disparaissent devant cette solidarité irrésistible. Tous les événements de Roumanie ont de puissantes résonances dans les provinces de l'Empire austro-hongrois habitées par des Roumains; toutes les injustices souffertes par les Roumains de la Monarchie dualiste provoquent de fortes réactions en Roumanie. La finalité de cette lutte n'était plus un secret pour personne, fût-il Roumain ou étranger. Tout doute quant à la volonté puissante d'union des Roumains est réduit en poussière par les innombrables preuves de toute sorte, politiques, sociales et culturelles. Et combien de ces preuves doivent ne pas avoir été enregistrées par les documents de l'époque!

Les événements qui se produisirent à l'automne 1918 rapprochèrent sensiblement la possibilité de réalisation des grands desiderats. Au milieu de la dégringolade de l'Empire des Habsbourg, le peuple roumain fit preuve de sa maturité, se montra entièrement préparé et capable de décider de son sort. La bourgeoisie, la classe ouvrière et la paysannerie unirent leurs forces, au-delà des différences d'intérêts, propres à chacune. Par leurs efforts unis, à la place de l'ancienne administration, écartée par les foules mécontentes, fut installée une nouvelle administration roumaine sous la forme des conseils nationaux départementaux et communaux, et l'ordre fut assuré par des formations militaires organisées en gardes nationales. Le gouvernement politique et administratif général de tous les départements habités par des Roumains était exercé par le Conseil National Roumain, constitué à parité des représentants du Parti National Roumain et du Parti Social-Démocrate. Animés par le désir de vivre en paix avec les nationalités cohabitantes, les dirigeants politiques roumains firent tout leur possible et assurèrent les mêmes droits à la population hongroise et allemande. Dans nombre de cas fut réalisée une collaboration entre les nouveaux organes politiques et militaires roumains et les minorités, ce qui évita les excès et les effusions de sang.

Le couronnement de ces événements fut l'impressionnante Assemblée Nationale d'Alba Iulia, le 1er décembre 1918, quand les représentants de la nation roumaine, en présence d'une foule immense de plus de 100.000 participants de toutes les régions de la Transylvanie, paysans, ouvriers et intellectuels, décidèrent à l'unanimité des voix, l'union de la Transylvanie à la Roumanie.

Au terme de ces efforts, il n'est guère possible de considérer l'accomplissement de l'unité, à la fin de l'an 1918, comme un hasard heureux, ni comme le résultat de la guerre mondiale, ni comme un don des traités de paix. Le caractère logique et objectif du processus d'unité d'état est au-dessus de tout doute. L'Assemblée Nationale d'Alba Iulia fut la grande fête de tout le peuple roumain qui, par le nombre des participants et par la maturité de pensée et de manifestation, couronna un millénaire de peines, d'efforts et de luttes dramatiques et héroïques.

DESĂVÎRȘIREA UNITĂȚII POLITICE — FACTOR IMPORTANT AL ÎNCHEGĂRII FORȚELOR PROLETARIATULUI ROMÂN

DE

IOAN CICALA

Afirmarea proletariatului cu tot mai multă putere în viața economică și politică a societății românești a făcut ca mișcarea muncitorească și socialistă, care a reprezentat forța cea mai înaintată a societății, să se situeze în mod consecvent în fruntea luptei pentru salvagardarea intereselor fundamentale, sociale și naționale, ale poporului român.

Gradul îndeplinirii acestei misiuni istorice s-a realizat în strînsă legătură cu procesul închegării forțelor întregului proletariat din țara noastră. În condițiile în care procesul de creare a unității de stat a poporului român, început în 1859, nu a putut fi desăvîrșit decît în 1918, mișcarea socialistă din țara noastră avea de întîmpinat și această greutate în calea închegării unității și a desfășurării energiilor creatoare ale întregului popor român, alături de factorii obișnuiți din societatea capitalistă care tind să fărîmițeze forțele proletariatului.

În ciuda barierelor create de fărîmițarea teritoriului țării pînă în 1918, militanții revoluționari au reușit să impună treptat în activitatea mișcării socialiste trăsăturile comune care uneau întreg proletariatul român. Ele izvorau din lupta pe care proletariatul român o ducea pentru transformarea revoluționară a societății pentru eliberarea socială și națională, într-un cuvînt pentru salvagardarea intereselor fundamentale ale poporului nostru.

Pentru a învinge obstacolele create de faptul că Transilvania se afla sub dominație străină, socialiștii români au ținut strînse legături între ei, adoptînd puncte de vedere unitare în problemele de bază care frămîntau societatea românească în acele vremuri. Subliniind importanța legăturilor frățești între socialiștii români dintr-o parte și alta a Carpaților, tovarășul Nicolae Ceaușescu arată că „...intensificarea relațiilor dintre socialiștii din România și cei transilvăneni, unitatea tot mai strînsă a forțelor proletariatului de diferite naționalități au constituit factorii

care au favorizat dezvoltarea mișcării muncitorești, crearea unității naționale a poporului român¹.

Înțelegând necesitatea desăvârșirii unității naționale a poporului român ca una din condițiile necesare propriei sale dezvoltări, mișcarea muncitorească și socialistă și-a asumat și această sarcină istorică pentru destinele țării². Problema unității de stat a poporului român a stat în atenția socialiștilor români încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea și pînă la realizarea ei definitivă în 1918.

Poziția înaintată pe care s-au situat socialiștii în această problemă de bază pentru destinele poporului nostru demonstrează că mișcarea muncitorească și socialistă de pe întreg cuprinsul țării a avut un rol important în rezolvarea problemelor fundamentale impuse de procesul dezvoltării societății românești. Pe baza aplicării creatoare a învățăturii marxiste la condițiile țării noastre, socialiștii români au putut înțelege imperativul vremii, apreciind în mod just că desăvârșirea unității de stat reprezenta o condiție absolut necesară dezvoltării întregului popor român și, în consecință, o condiție necesară dezvoltării proletariatului însuși. Această orientare științifică a stat la baza poziției înaintate pe care s-a situat majoritatea covârșitoare a socialiștilor români în perioada de pregătire și desfășurare a marelui Adunări Naționale de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918, impunând desăvârșirea unității de stat pe baze democratice. Socialiștii români înaintați au înțeles identitatea dintre interesele superioare, fundamentale ale proletariatului și cele ale poporului și prin atitudinea lor în problemele de bază ale acestui moment istoric au demonstrat că mișcarea socialistă reprezenta și apăra în mod consecvent interesele poporului, ale țării.

Desăvârșirea unității de stat a poporului român a deschis o etapă nouă în dezvoltarea sa. Întreaga evoluție istorică a poporului român din 1918 pînă astăzi impune ca o concluzie științifică aprecierile făcute de secretarul general al P.C.R., tovarășul Nicolae Ceaușescu, cu prilejul aniversării a 45 de ani de la crearea partidului, asupra importanței actului Unirii de la 1 decembrie 1918: „Înfăptuirea unității statului român — operă a maselor largi din întreaga țară, a întregului nostru popor — a realizat cadrul național și social-economic pentru dezvoltarea mai rapidă a forțelor de producție; înmănunchierea laolaltă a energiilor și capacităților creatoare ale poporului nostru a creat condiții favorabile activității forțelor progresiste ale societății, mișcării muncitorești revoluționare”³.

¹ Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român — continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, București, 1966, p. 17.

² N. Goldberger, C. Nuțu, *Aspecte ale luptei popoarelor din fostul Imperiu austro-ungar în dezbaterile Conferinței de la Linz*, în *Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.*, 1967 (XIII), nr. 6, p. 116—129; A. Deac, *Mișcarea muncitorească și unirea țărilor române*, în *Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.*, 1966 (XII), nr. 1, p. 101—109.

³ Nicolae Ceaușescu, o. c., p. 21.

Acest proces de dezvoltare a mișcării muncitorești revoluționare a avut loc în condițiile complexe care caracterizau situația României imediat după desăvîrșirea unității de stat. Este vorba de adîncirea contradicțiilor social-economice și politice ale regimului burghezo-moșieresc, adîncire cauzată de urmările dezastruoase ale războiului, care a dezorganizat activitatea economică și a înrăutățit situația materială a maselor populare, ca și de situația internațională confuză ce continua să se mențină datorită întârzierii încheierii tratatului de pace și impunerii nejustificate de către puterile imperialiste a liniei demarcaționale în Transilvania, prin care se nesocotea voința poporului român exprimată la Alba Iulia. În aceste condiții asistăm la o creștere în continuare a avîntului și combativității revoluționare a maselor muncitoare din țara noastră. În focul puternicelor lupte revoluționare din 1918—1920 se intensifică procesul de clarificare ideologică și politică în rîndurile mișcării muncitorești din România, de radicalizare a maselor.

De procesul radicalizării mișcării muncitorești este strîns legat și procesul unificării pe plan național din punct de vedere organizatoric a mișcării socialiste din România. După cum se știe, în condițiile complexe de care am amintit, cît și ca urmare a poziției oportuniste a unor elemente din conducerea mișcării socialiste, s-a ajuns la organizarea unor partide muncitorești separate. Dezvoltarea mișcării socialiste din România pe o treaptă superioară, ca de altfel și sarcinile deosebit de importante care stăteau în fața forțelor revoluționare în vederea consolidării cuceririlor obținute și dezvoltării democratice a noii Româнии impuneau o cît mai grabnică unificare organizatorică a forțelor înaintate ale proletariatului din țara noastră într-un partid revoluționar.

Socialiștii înaintați au înțeles această necesitate, militînd din primele zile pentru crearea unui singur partid muncitoresc. Reflectînd această stare de spirit, *Socialismul* scria imediat după Unire: „În fața puterii burgheziei române întărită prin unirea înfăptuită, se impune întărirea și unirea mișcării socialiste. Ținta noastră e de a forma un singur partid socialist...”⁴.

Ideea unificării mișcării socialiste își croise tot mai mult drumul în mintea și inimile oamenilor muncii încă în perioada de frămîntări pentru înfăptuirea doleanței de veacuri a poporului român: unitatea de stat. Participarea activă a socialiștilor români la acest eveniment, pe baza înțelegerii juste a realităților din țara noastră, a întărit în conștiința lor înțelegerea rolului istoric al proletariatului în noile condiții create de Unire.

Hotărîrea socialiștilor ardeleni de a convoca un congres al mișcării muncitorești din Transilvania a fost determinată de acest eveniment istoric din viața poporului român, care a creat condițiile și pentru încheierea forțelor întregului proletariat român și ridicarea mișcării socialiste din România pe o treaptă superioară. În comunicatul din 16/29 decem-

⁴ *Socialismul*, nr. 10 din 11 (24) decembrie 1918.

brie 1918 de convocare a Congresului din ianuarie 1919 de la Sibiu se afirma: „... evenimentele mari din urmă, hotărîrea de la Alba Iulia și mutarea noastră la Sibiu a creat o nouă situație pentru socialdemocrația română din fosta Ungarie și datorințe noi ni se impun acum”⁵, și în consecință, congresul era chemat „să consfințească sau să dezaprobe tot ce comitetul de pînă acum a săvîrșit, dar mai cu seamă va trebui să croiască calea pe care va înainta mișcarea noastră în viitorul apropiat”⁶. Vorbind în continuare de acest viitor apropiat, comunicatul sublinia necesitatea unirii forțelor proletariatului român pentru a pune bazele unei mișcări muncitorești puternice: „Muncă uriașă ne așteaptă puteri neînvînse lucră în favorul nostru, însă multe sînt și piedicile ce trebuie să le învingem, peste care va trebui să trecem. Noi vom fi chemați ca în România nouă, împreună cu tovarășii de dincolo, să clădim mișcarea muncitorească pe temelii solide și puternice, ca nici un vifor și nici o furtună să n-o poată dărîma”⁷.

În concordanță cu această năzuință și cu orientarea mișcării socialiste din România către o treaptă superioară, orientarea exprimată în „Declarația de principii” din decembrie 1918, Congresul din 19—20 ianuarie 1919 de la Sibiu a adoptat un nou program, în care se observă influența revoluționară a mișcării socialiste din România, ceea ce a însemnat un pas înainte față de vechiul program al fostei secții române a P.S.D.U. În prima parte a programului adoptat la Sibiu, care cuprinde o expunere de principii, făcîndu-se o analiză a societății capitaliste și a contradicțiilor sale de neîmpăcat, se subliniază concluzia: „Dezrobirea clasei muncitoare poate fi numai rezultatul acelei lupte care va pune capăt domniei de clasă, adică înlăturînd temelia ei prin desființarea proprietății private asupra mijloacelor de producție și transformarea lor în proprietate comună...”⁸. În acest scop, proletariatul este chemat „să înfrîngă rezistența” claselor exploatoare și să cucerească puterea politică, ca instrument de prefacere revoluționară a societății. Subliniind acest lucru, programul precizează: „Clasa muncitoare va fi capabilă să-și îndeplinească chemarea sa istorică numai printr-o organizație întemeiată pe lupta de clasă conștientă și prin cucerirea puterii politice”⁹. În partea a doua programul prevedea revendicări care urmăreau obiectivele imediate legate de transformarea burgheză-democratică a țării, conform hotărîrilor luate de masele populare la Alba Iulia. Prin aprecierile sale juste cu privire la orînduirea capitalistă și la rolul istoric al proletariatului în frunte cu partidul său, la necesitatea cuceririi puterii politice în vederea desființării proprietății private și a construirii orînduirii socialiste, cît și prin revendicările sale imediate, programul exprima politic și ideologic spiritul revoluționar al proletariatului din România.

⁵ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România (1916—1921)*, București, 1966, p. 139—140.

⁶ *Ibid.*, p. 140.

⁷ *Ibid.*

⁸ *Ibid.*, p. 153.

⁹ *Ibid.*

Asupra celor mai importante probleme la ordinea zilei, în Congres s-au purtat vii discuții, votându-se și rezoluții corespunzătoare. Problema care a prilejuit ample dezbateri și aprecieri pozitive a fost cea privitoare la importanța actului Unirii și a poziției adoptate de reprezentanții mișcării socialiste. Rezoluția, votată în urma dezbaterilor, declară că Congresul „...este în deplin acord cu ținuta delegaților social-democrați, care la Adunarea Națională de la Alba Iulia, în concordanță cu voința întregului neam românesc, au votat pentru unirea...românilor. Congresul constată că unirea poporului românesc într-un singur stat independent este o necesitate istorică bazată pe dreptul de liberă dispoziție al tuturor popoarelor și socialdemocrația română, când a aderat la înfăptuirea acestui ideal al românilor...n-a depășit [nu s-a abătut] întru nimic de la principiile stabilite de congrese socialiste internaționale care totdeauna au recunoscut dreptul fiecărei națiuni asupraș și divizate sub mai multe stăpîniri străine de a lupta în primul rînd pentru independența sa”¹⁰. Rezoluția prezintă Unirea ca o necesitate istorică, ca o condiție obiectiv necesară dezvoltării tuturor capacităților și energiilor creatoare ale poporului român, căci pînă la această dată „...fiind o națiune ruptă în bucăți era condamnată a nu-și putea dezvolta în deplină libertate toate bunurile ce posedă — materiale, intelectuale, sufletești”¹¹. Aceste aprecieri reprezintă o dovadă în plus că participarea socialiștilor români la procesul desăvîrșirii unității de stat a poporului român a avut la bază convingerea izvorită dintr-o analiză științifică a realității obiective din țara noastră și o aplicare creatoare a tezelor socialismului științific la aceste realități.

Înțelegerea caracterului progresist al desăvîrșirii unității de stat în dezvoltarea societății românești a ajutat pe socialiștii români să înțeleagă și importanța necesității făuririi unității organizatorice a mișcării muncitorești pe plan național. Conducerea mișcării socialiste din București a atras atenția că unificarea organizatorică a mișcării socialiste și crearea unui puternic partid revoluționar reprezintă condiția primordială pentru victoria luptei de eliberare a proletariatului român. La 13 februarie 1919 Comitetul Executiv provizoriu al Partidului socialist și Comisia Centrală provizorie a sindicatelor din România au publicat o declarație în care, salutînd „cu bucurie dezrobirea națională a poporului român” și angajîndu-se să respecte „legămintele de unire hotărîte”, cheamă „toate forțele proletare și socialiste” din România „pentru unificarea lor”, cu scopul de a forma „un singur bloc socialist, un singur partid proletar, care să ducă înainte lupta clasei muncitoare din noua Românie spre realizarea idealului ei socialist de dezrobire de sub apăsarea burghezo-capitalistă. România nouă de astăzi trebuie să devină România socialistă de mîine”¹². Militanții de frunte ai mișcării socialiste

¹⁰ *Ibid.*, p. 157.

¹¹ *Ibid.*

¹² *Ibid.*, p. 166—167.

din România își exprimau astfel convingerea fermă că lupta pentru concentrarea forțelor proletariatului român într-un singur partid, prin unificarea diferitelor partide socialiste existente, constituia o condiție importantă pentru îndeplinirea în continuare de către proletariat a rolului său istoric în dezvoltarea societății românești.

Trebuie subliniat de la început faptul deosebit de important că lupta pentru unificarea mișcării muncitorești din România s-a desfășurat în cadrul unui proces adânc de radicalizare a proletariatului, proces determinat de avântul revoluționar din anii 1918—1920. Acest avânt — materializat în puternice mișcări greviste, demonstrații și întruniri muncitorești — a dat naștere unui proces viu și neîntrerupt de clarificare ideologică și politică. Continua radicalizare în direcție revoluționară a mișcării muncitorești din România a influențat în mod pozitiv și evoluția problemelor organizatorice, spre conturarea tot mai precisă în sinul său a principiilor partidului de tip nou, ceea ce a ușurat sarcina forțelor care militau pentru grabnica unificare a partidelor muncitorești din România cu Partidul Socialist.

Realizarea acestui proces de unificare era ușurat și de faptul că legăturile strânse existente și pînă acum între socialiștii români au făcut din mișcarea socialistă din vechea Românie un adevărat îndrumător și pentru socialiștii români din Transilvania. În articolul redacțional închinat de *Adevărul*, organul socialiștilor transilvăneni, morții lui I. C. Frimu se subliniază tocmai acest fapt: „Noi, socialiștii din Transilvania, care ne-am făcut educația socialistă în România, deplîngem pe tovarășul Frimu ca pe un educator al nostru, ca pe blajinul profesor care ne-a inspirat primele idei socialiste”¹³. Este deci neîndoielnic faptul că, datorită legăturilor strânse care și înainte de 1918 au existat între socialiștii români din Transilvania și cei din vechiul Regat, și cu atât mai mult după desăvîrșirea unității de stat, particularitățile și concepțiile tactice diferite generate de asuprirea națională nu mai puteau constitui bariere în calea unificării partidelor. Mai presus de toate particularitățile, o trăsătură comună unea aceste partide și anume: toate erau organizații politice de clasă ale proletariatului. În activitatea acestora predominau interesele fundamentale ale oamenilor muncii: lupta împotriva orînduirii capitaliste și a exploatării, pentru drepturi și libertăți democratice, pentru progresul societății românești din acea vreme.

Căutările de poziții programatice, confruntările de opinii și de idei în jurul adoptării și imprimării în mișcarea muncitorească din România a unei linii de conduită conformă cu noile împrejurări de dezvoltare a țării, s-au soldat, de fiecare dată, cu un câștig pe seama curentului revoluționar, care și-a pus amprenta asupra întregului curs al dezvoltării mișcării socialiste din țara noastră.

În aceste condiții, acțiunile și manifestările mișcării socialiste purtau amprenta conștiinței necesității unirii tuturor forțelor, ca o condiție esen-

¹³ *Adevărul* din 24 februarie/9 martie 1919.

țială a succesului luptei revoluționare. Toate măsurile organizatorice luate în acești ani vizau întărirea continuă a mișcării socialiste.

De acest spirit erau pătrunse și manifestările mișcării socialiste din Transilvania și Banat. În zilele de 10 și 11 mai 1919 s-a ținut la Sibiu o conferință a Partidului Social-Democrat și a Uniunii sindicale din Ardeal și Banat, la care au fost reprezentate 71 de organizații din 33 de localități, prin 142 delegați, plus 25 de membrii ai Comitetului ales la Congresul precedent din 19—20 ianuarie de la Sibiu¹⁴. Scopul acestei conferințe a fost unificarea și centralizarea mișcării socialiste din Ardeal și Banat. În rezoluția votată în această chestiune, subliniindu-se că reprezentanții partidului și organizațiilor muncitorești din Ardeal și Banat „consideră lupta de clasă ca singurul mijloc de eliberare al muncitorimii”, se arată că pentru aceasta se „hotărăște unificarea și centralizarea provizorie a mișcării socialiste, politică și economică, din Ardeal și Banat”¹⁵, cu sediul la Sibiu. Aprecierea din rezoluție că unificarea și centralizarea mișcării socialiste din Ardeal și Banat era doar provizorie, denotă că în spiritul muncitorimii această hotărâre era considerată ca un prim pas spre unificarea pe scară națională a întregii mișcări.

Reafirmându-și deplina solidaritate cu socialiștii de peste Carpați, delegații la conferința din Sibiu au votat o rezoluție în care „salută cu însuflețire lupta eroică a muncitorimii din România pentru idealul măreț al socialismului”, transmițând totodată un salut „frățesc și de îmbărbătare tovarășilor arestați și condamnați, spunându-le că sînt solidari cu ei în lupta lor pentru dezrobirea desăvîrșită a proletariatului de sub exploatarea capitalistă”¹⁶. Este o reafirmare a comunității de interese și a conștiinței unității de clasă a proletariatului de pe întreg cuprinsul țării. Asemenea poziții exprimate în cadrul diferitelor manifestări organizate de mișcarea socialistă din Transilvania denotă că și în organizațiile muncitorești de aici, ca și în întreaga țară, se dezvoltă aripa revoluționară care avea la temelie sa avîntul luptelor proletariatului și radicalizarea sa. Chiar dacă în conducerea organizațiilor socialiste din Transilvania se mai mențineau și unele elemente reformiste, aripa revoluționară reprezentată de masa membrilor și de elementele înaintate își imprima pecetea asupra tuturor manifestărilor mișcării socialiste. Exprimînd politic și ideologic spiritul revoluționar al clasei muncitoare din țara noastră, aripa revoluționară a influențat și procesul unificării partidelor socialiste. În decursul anului 1919 legăturile organizate între forurile de conducere ale partidelor socialiste devin mai intense și coordonate, concretizate în atitudinea unitară pe care se situa întreaga mișcare socialistă față de problemele la ordinea zilei.

La conferința din 25—26 mai 1919 de la București au luat parte și delegați ai partidelor socialiste din Ardeal și Banat. Conferința, care a reprezentat astfel mișcarea socialistă de pe întreg teritoriul țării a

¹⁴ Documente din istoria mișcării muncitorești din România, p. 197.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid., p. 198.

votat programul Partidului Socialist din România și un program electoral în vederea viitoarelor alegeri pentru constituantă.

Votarea programului de către delegații organizațiilor socialiste din întreaga țară a însemnat un pas important spre crearea unui singur partid muncitoresc, cu un program unic. Cu toate neajunsurile ce decurgeau din introducerea în program a tezei tactice reformiste — conform căreia orînduirea socialistă urma „să se desemneze și să se precizeze în însăși societatea burgheză, printr-o înnoire adîncă a cadrelor și așezămintelor sale”¹⁷ — programul socialist din 1919 are și meritul de a fi încercat să facă o analiză a condițiilor concrete specifice ale societății românești. În consecință programul preciza că: „O dată cu dezvoltarea industriei s-a creat și în România un proletariat industrial, care, ca și proletariatul din țările înaintate, este o clasă revoluționară, chemată a-și îndeplini misiunea istorică în evoluția societății românești”¹⁸. Ca urmare a acestei analize a societății românești din vremea respectivă și a rolului istoric ce revenea proletariatului român pentru transformarea revoluționară a societății, în program se sublinia că singura forță politică ce răspunde acestei necesități este „... Partidul socialist din România, care prin firea lui se găsește în opoziție completă cu toate partidele politice burgheze, fie ele oricît de înaintate, a căror activitate nu poate trece de marginile societății actuale. Luptînd pentru schimbarea totală a organizației sociale burgheze, partidul socialist este un partid revoluționar...” care „... urmărește desființarea exploatării sub orice formă, îndreptată împotriva unui neam, sex sau unei clase.

Îndeplinirea acestui țel nu se poate desăvîrși decît prin cucerirea puterii politice*... pentru ca prin socializarea mijloacelor de producție, să ajungem la transformarea societății capitaliste în societate socialistă”¹⁹. Asemenea prevederi ale programului exprimau influența aripii revoluționare a mișcării socialiste din România nu numai în rîndurile maselor de muncitori, dar și asupra conducerii mișcării.

În decursul anilor 1919 și 1920, ca expresie a dezvoltării procesului de maturizare ideologică și politică a mișcării socialiste de pe întreg cuprinsul României noi, cei mai mulți dintre membrii partidelor socialiste s-au unit treptat, dar cu tot mai multă fermitate, sub lozincă luptei pentru aderarea la Internaționala a III-a. Înfăptuirea acestei lozinci se identifica cu așezarea ideilor leninismului la temelia partidului proletariatului din România, cu transformarea partidelor socialiste într-un partid unic, comunist. Comentînd desfășurarea lucrărilor conferinței din mai 1919 de la Sibiu a Partidului Social-Democrat din Ardeal și Banat, gazeta *Erdélyi Munkás* scria: „...concluzia consfătuirilor de două zile e aceeași ca și a tuturor consfătuirilor de pînă acum: Internaționala”²⁰.

¹⁷ *Ibid.*, p. 205.

¹⁸ *Ibid.*, p. 203.

* Partea cenzurată se referă la introducerea dictaturii proletariatului.

¹⁹ *Ibid.*, p. 204—205.

²⁰ *Erdélyi Munkás*, nr. 16 din 17 mai 1919.

Că de acest proces de radicalizare a mișcării socialiste din România era strâns legat și procesul unificării organizațiilor socialiste de pe întreg cuprinsul țării, o demonstrează următoarea constatare făcută de *Socialismul* în vara anului 1919 asupra mișcării muncitorești din Transilvania: „Oricari vor fi încercările de a împiedica strângerea proletariatului din Transilvania în organizațiile lor de clasă și contopirea acestor organizații cu cele din țară, ele se vor izbi de conștiința și nevoia clasei muncitoare, care știe că numai unită în organizațiuni de clasă puternice va putea impune capitaliștilor de orice neam dreptul la viață”²¹. Întărirea curentului pentru unificarea organizațiilor muncitorești pe baze revoluționare era o consecință firească a întăririi mișcării socialiste, a creșterii prestigiului său și a lărgirii bazei sale de masă în condițiile de avânt al acțiunilor muncitorești. În focul bătăliilor revoluționare din acei ani s-a produs o profundă schimbare în modul de a gândi al clasei muncitoare, ceea ce s-a manifestat îndeosebi în orientarea tot mai hotărâtă a mișcării socialiste din țara noastră spre ideile marxism-leninismului.

Exprimînd starea de spirit a clasei muncitoare, care dorea să rupă cu tot ceea ce-i amintea de politica falimentară a Internaționalei a II-a reformistă, conferința Partidului Social-Democrat din Ardeal și Banat, ținută la Sibiu în 7—8 septembrie 1919, a schimbat din titulatura partidului noțiunea de „social-democrat”, înlocuind-o cu cea de „socialist”. Prin aceasta s-a făcut încă un pas spre unificare, ajungîndu-se la o titulatură comună cu cea a Partidului Socialist din România. Cît de puternică era dorința de unificare o dovedește și faptul că atunci cînd s-a adus în cadrul conferinței o propunere în acest sens, s-a manifestat o deplină unitate de vederi. „Mai mult s-a manifestat unitatea ce domnește între noi — arată darea de seamă a conferinței — atunci cînd un tovarăș clujan a făcut propunerea ca conferința să însărcineze Comitetul executiv ca acesta, împreună cu delegații diferitelor centre mai mari, să pregătească unificarea desăvîrșită a partidului nostru cu partidul socialist din România veche. Propunerea aceasta a fost primită cu în-suflețire și cu *unanimitate de voturi*”²².

Această stare de spirit, care domnea în rîndul membrilor Partidului socialist, a determinat conducerea mișcării socialiste din Transilvania să colaboreze cu conducerea centrală din București în toate problemele de interes general. Conform liniei generale a mișcării socialiste din România, apreciind la justa sa valoare rolul luptei parlamentare drept un „mijloc de luptă împotriva stăpînirii de clasă” și conferința din septembrie 1919 din Sibiu a hotărît că Partidul socialist „...care este reprezentantul adevărat al poporului muncitor, are îndatorirea a lua parte în campania electorală și a duce la izbîndă programul său”²³. La Congresul extraordinar al Partidului socialist din 13—14 octombrie 1919 de la București,

²¹ *Socialismul*, nr. 116 din 17 august 1919; *Documente din istoria mișcării muncitorești din România*, p. 233.

²² *Documente din istoria mișcării muncitorești din România*, p. 245.

²³ *Ibid.*, p. 246.

la care au participat și delegați din Ardeal și Banat, s-a hotărât însă de comun acord, pe baza analizei situației din țară în condițiile menținerii stării de asediu, abținerea de la alegeri²⁴.

Aționarea în comun a diferitelor partide socialiste existente devine tot mai strinsă, avînd la bază legătura organizată între conducerea acestor partide. În urma hotărîrilor luate în congresele extraordinare ale Partidului Socialist din România, ținute la București și la Iași²⁵, Partidul Socialist din Ardeal și Banat avea dreptul de a trimite patru delegați în Comitetul executiv din București și opt delegați în Consiliul general²⁶. Ca urmare a acestei hotărîri, conferința de partid și sindicală care și-a desfășurat lucrările la Cluj, în zilele de 14—15 decembrie 1919, cu participarea Comitetului executiv al Partidului socialist, a Comisiei generale a sindicatelor din Ardeal și Banat și a numeroși delegați ai orașelor și centrelor muncitorești²⁷, a repartizat locurile pentru Comitetul executiv și Consiliul general din București. În Comitetul executiv un loc a fost asigurat pentru socialiștii din Banat, iar din Ardeal urmau să participe cîte un delegat român, maghiar și german. În Consiliul general aveau să delege cîte un membru orașele și centrele industriale: Brașov, Sibiu, Cluj, Timișoara, Anina, Reșița și Petroșeni; doi membri urmau să fie trimiși din partea Comitetului executiv întregit din Ardeal și Banat²⁸. Cu toate că exista de acum un organ comun de coordonare, totuși nu a fost încă înlăturată total activitatea independentă a partidelor socialiste, fapt care a determinat ca și în continuare problema unificării depline să continue a ocupa un loc important în cadrul dezbaterilor la conferințele și congresele mișcării socialiste. Avînd însă în vedere că la ședințele organelor de conducere ale mișcării socialiste, care luau hotărîri privitoare la cele mai importante acțiuni și la desfășurarea mișcării revoluționare, luau parte delegați ai muncitorimii din toată România, aceasta a însemnat un nou pas important spre unificare.

În cadrul aceleași conferințe, tot ca un pas spre unificare, s-a luat și o hotărîre pentru centralizarea „definitivă și completă a mișcării socialiste politice și sindicale de pe teritoriul Ardealului și Banatului, cu centrul la Cluj, lăsîndu-se Banatului autonomie regională cu sediul în Timișoara“. S-a format un Comitet executiv al Partidului socialist cu cinci membri din Cluj și trei din Banat²⁹. Organele oficiale de presă ale mișcării socialiste din Transilvania erau: *Tribuna Socialistă*, *Erdélyi Munkás* din Cluj și *Arbeiter Zeitung* din Timișoara³⁰.

În rezoluția care a consemnat toate aceste hotărîri ale conferinței de partid și sindicale din Cluj un important loc îl ocupă problema convocării unui congres general și unificarea mișcării socialiste pe plan na-

²⁴ *Ibid.*, 258—262.

²⁵ *Ibid.*, p. 274.

²⁶ *Ibid.*

²⁷ *Ibid.*, p. 273.

²⁸ *Ibid.*, p. 274.

²⁹ *Ibid.*, p. 273—274.

³⁰ *Ibid.*, p. 275.

țional. În acest sens rezoluția precizează: „Constatîndu-se necesitatea convocării cît mai urgente a unui congres al partidului, *precum și unificarea mișcării noastre cu Partidul socialist din România veche*, conferința hotărăște ca în timp apropiat să se convoace congresul partidului într-un loc ce se va stabili mai tîrziu, căzînd de acord și cu tovarășii din România veche, ca tot cu această ocazie să aibă loc și *marele congres al tuturor organizațiilor socialiste din România*...”³¹. Exprimînd politic și ideologic spiritul revoluționar al întregii clase muncitoare din România, elementele înaintate din mișcarea socialistă militau pentru convocarea unui congres general, care să se pronunțe pentru aderarea la principiile revoluționare marxist-leniniste și transformarea pe această bază a partidului socialist în partid comunist.

În condițiile dezvoltării rapide a procesului de maturizare ideologică și politică a mișcării socialiste de pe întreg cuprinsul țării noastre, evoluția și înfăptuirea procesului unificării diferitelor partide socialiste existente, într-un singur partid, era strîns legată de transformarea partidului socialist în partid comunist. Ca orice proces istoric obiectiv, unificarea pe baza unor principii marxist-leniniste nu a putut să fie împiedicată.

În activitatea practică a mișcării socialiste se impunea, în continuare, cu tot mai multă tărie, unitatea de acțiune. Astfel, la lucrările Consiliului general al Partidului Socialist din România, ținut la 11 și 12 aprilie 1920, la care au participat și delegații organizațiilor din Ardeal și Banat, au fost luate de comun acord importante hotărîri pentru desfășurarea activității revoluționare. În afară de hotărîrile privitoare la amînarea congresului după alegeri și ca viitorul congres să decidă în chestiunea afilierii la Internaționala a III-a, s-a hotărît ca ziua de 1 Mai să fie sărbătorită „în toată țara prin declararea grevei generale și manifestații de stradă”³². Totodată, s-a hotărît să fie înaintat primului ministru „un protest în contra modului arbitrar în care înțelege să se facă alegerile, menținînd starea excepțională... și prigonind muncitorimea organizată prin organele sale administrative”³³. Ca o manifestare a unității mișcării socialiste, s-a hotărît „în mod demonstrativ” ca socialiștii din Ardeal și Banat să candideze în alegeri și în regatul vechi, iar cei din vechiul regat să candideze și dincoace de Carpați³⁴.

Deosebit de semnificativ pentru orientarea revoluționară a mișcării socialiste din România este hotărîrea prin care s-a aprobat atitudinea Comitetului executiv „care s-a considerat desfăcut de Internaționala a II-a... încă din anul 1915, cu prilejul participării la Congresul din Zimmerwald”³⁵. Asemenea hotărîri, aprobate și de către delegații organizațiilor din Ardeal și Banat, prezenți la lucrările Consiliului general al

³¹ *Ibid.*, p. 274.

³² *Ibid.*, p. 348.

³³ *Ibid.*

³⁴ *Ibid.*, p. 349.

³⁵ *Ibid.*, p. 348.

Partidului socialist, constituie un indiciu al punctului de vedere unitar pe care se situa majoritatea socialiștilor români în principalele probleme la ordinea zilei.

Ca urmare a activității elementelor înaintate, în decursul anului 1920 majoritatea organizațiilor socialiste locale s-au pronunțat pentru convocarea unui congres general al partidului socialist, care să hotărască afilierea la Internaționala a III-a și transformarea pe această cale a partidului socialist în partid comunist. Organizațiile socialiste locale din Transilvania, mergând în această direcție pe o linie comună cu cele din vechea Românie, înțelegeau să aplice astfel în practică hotărârile conferinței din decembrie 1919 de la Cluj. Cît de puternic era acest curent o dovedește și desfășurarea primului Congres al Tineretului Socialist din Ardeal și Banat, întrunit la Cluj în 25 iulie 1920, care, afirmîndu-și „solidaritatea cu tineretul socialist din întreaga țară“, a militat pentru Internaționala a III-a³⁶.

Reflectînd starea de spirit revoluționară din rîndurile mișcării socialiste și urmările pozitive ale acestui fapt asupra procesului unificării, *Lupta de clasă* din 1 august 1920 face următoarea constatare: „Unificarea e sigură. Și e sigură spre stînga. Aproape unanimitatea mișcării din țară și majoritatea celor din Ardeal stau pe terenul Internaționalei a III-a“³⁷.

Cîtă veridicitate avea această constatare o dovedește întreaga desfășurare din acest timp a vieții interne a mișcării socialiste din Transilvania, cu toate că în conducerea acesteia se mai mențineau și elemente insuficient legate de masele de muncitori și needificate asupra stării de spirit a proletariatului român. Înfîrîgînd aceste greutăți, muncitorii socialiști din Transilvania au impus conducerii organizațiilor cu tot mai multă hotărîre înfăptuirea practică a unificării. După aminarea congresului general, Comitetul executiv și Comisia generală a sindicatelor din Ardeal și Banat a convocat pe ziua de 15 august 1920 un congres provincial al partidului și al sindicatelor, la Cluj. În comunicatul dat publicității cu această ocazie a fost stabilită și ordinea de zi a congresului, în cadrulul căreia un loc de frunte îl ocupă problema modificării statutelor și unificarea cu mișcarea din vechiul regat³⁸.

La Congresul de la Cluj au luat parte 230 de delegați din 29 localități, reprezentînd 83.000 de muncitori organizați. Au participat și delegați ai partidului și sindicatelor din București³⁹. Congresul, care s-a intitulat drept „întîiul Congres al Partidului socialist din Ardeal și Banat“⁴⁰, a votat o serie de rezoluții și moțiuni privind cele mai importante probleme la ordinea zilei. În telegrama „Către Biroul Internaționalei a III-a“, exprimînd opinia de simpatie față de Internațională, se spune: „Proletariatul din Ardeal și Banat, prin reprezentanții săi adunați

³⁶ *Ibid.*, p. 455.

³⁷ *Ibid.*, p. 452.

³⁸ *Ibid.*, p. 473—474.

³⁹ *Ibid.*, p. 475.

⁴⁰ *Ibid.*

în Congres, salută Congresul Internaționalei a III-a, se declară solidar cu proletariatul revoluționar de pe întreg globul și dorește congresului să găsească mijloacele pentru adunarea întregului proletariat din lume sub un singur stindard, ca uniți cu toții să întronăm domnia socialismului pe întreg globul pământesc⁴¹. În același spirit internaționalist, o altă moțiune, exprimând solidaritatea proletariatului de la noi cu armata roșie care „a nimicit contrarevoluția” și, trimițând „eroicului proletariat rus salutul frățesc”, declară că „oricât de înverșunată ar fi campania capitalistă de calomnii împotriva revoluției ruse, proletariatul internațional trebuie să rămână și va rămâne solidar cu opera revoluției socialiste, în care vede garanția înfăptuirii dezrobirii proletariatului de sub jugul capitalist⁴².”

În rezoluția „Politica generală a partidului”, Congresul a stabilit principiile fundamentale pe baza cărora partidul socialist din această parte a țării urma să-și desfășoare activitatea până la unificarea deplină a mișcării socialiste. Subliniind ca principal țel al mișcării socialiste lupta pentru „a stărpi cu desăvîrșire orice stăpînire de clasă și exploatare, creindu-se prin socializarea mijloacelor de producție un nou sistem social⁴³”, rezoluția precizează: „Congresul este conștient de faptul că țelurile acestea trebuie pregătite în mod temeinic și fără întârziere și din aceste motive recunoaște că unirea puterilor constituie o necesitate de neînlăturat și, în consecință, declară că dorește desăvîrșita unificare cu partidul socialist din România veche⁴⁴. Și, ceea ce este deosebit de important, rezoluția arată în continuare că: „În vederea realizării acestui deziderat, partidul socialist din Ardeal și Banat încetează de a mai ființa ca partid independent și lasă în grija Congresului general, ce va avea loc mai tirziu, cu participarea delegaților din toată țara, ca acesta să stabilească atît programul cît și statutul partidului unificat⁴⁵.”

La această rezoluție, potrivit propunerii lui Cristescu, s-a mai adăugat un text, care precizează că viitorul congres va hotărî și problema afilierei, ceea ce însemna că unificarea va însemna totodată și transformarea partidului socialist în partid comunist. În acest sens textul adăugat precizează: „Congresul își exprimă toată simpatia față de Internaționala a III-a, căreia i-a reușit să adune din nou proletariatul dezbinat pe națiuni și indus în eroare în timpul războiului de politica social-patrioților, și care este o garanție a dezrobirii proletariatului de sub jugul capitalist. Lasă ca marele Congres general, unde vor lua parte delegați din întreaga țară, să hotărască afilierea definitivă la Internaționala a III-a, alături de proletariatul revoluționar din lumea întreagă⁴⁶.”

Aceste hotărîri importante luate de Congresul de la Cluj, cît și altele privitoare la pace, libertatea de întrunire, a presei și reforma agrară

⁴¹ *Ibid.*

⁴² *Ibid.*, p. 476.

⁴³ *Ibid.*

⁴⁴ *Ibid.*, p. 477.

⁴⁵ *Ibid.*

⁴⁶ *Ibid.*, p. 478.

radicală, demonstrează în mod elocvent că în dezbaterile acestui for al mișcării socialiste — congresul provincial —, s-a impus starea de spirit revoluționară care caracteriza felul de a gândi și simți al oamenilor muncii din țara întreagă.

Este semnificativ pentru orientarea revoluționară a dezbaterilor Congresului și faptul că acum a fost combătută deschis tactica „căii legale” folosită de liderii socialiști din Transilvania. Astfel în rezoluția privitoare la asigurările muncitorești, vorbindu-se de suspendarea de către guvern a autonomiei asigurărilor, se afirmă: „Succesul politicii antimuncitorești a guvernului a fost înlesnit prin atitudinea domoală a Partidului socialist din Ardeal. Acest partid voia să obțină rezultate și să câștige recunoștința claselor stăpânitoare din Ardeal printr-o tactică împăciuitoare, de tocmeală, prin participarea în guvern. Tactica aceasta s-a răzbunat și pe terenul asigurărilor muncitorești, întocmai ca și în celelalte ramuri ale mișcării muncitorești.

Congresul constată că mijloacele de pînă acum ale muncitorilor din Ardeal au dat faliment și ține de [consideră drept] absurde și fără rezultat tratativele cu guvernul, trimiterea deputaților și memorandumelor, pentru că acestea numai așa au rezultat, dacă muncitorimea conștientă sprijină de la spate acțiunea comitetului, și-n viitor va trebui să purceadă pe același drum pe care au mers și au cîștigat atîtea succese tovarășii din România veche⁴⁷. Vorbind în continuare de „schimbarea directivei generale a mișcării muncitorești din Ardeal”, rezoluția consideră drept cheazășie pentru succesul luptei socialiștilor ardeleni: „Stabilirea unei strînse legături frățești cu muncitorimea din România veche, începerea unei acțiuni energice bazate pe lupta de clasă...”, acestea fiind „directivele ce congresul le impune noului Comitet executiv⁴⁸.

Hotărârile luate de Congresul partidului socialist au influențat și hotărârile luate de Congresul sindicatelor din Ardeal și Banat care și-a desfășurat lucrările tot la Cluj, în zilele de 17—18 august. Considerînd drept „o necesitate imperioasă unificarea mișcării muncitorești din întreaga Românie”, Congresul sindicatelor „...îndrumă noua Comisie generală din Ardeal și Banat ca, în înțelegere cu Comisia generală din România, să ducă la îndeplinire opera de unificare...⁴⁹. Congresul sindicatelor și-a exprimat convingerea fermă că prin unificarea hotărîită „...se garantează adunarea într-un mînunchi a tuturor puterilor risipite, alcătuiindu-se astfel o tabără puternică a proletariatului în contra capitalismului⁵⁰.

Mișcarea socialistă din Banat, căreia i se acordase cu prilejul centralizării mișcării transilvănene o autonomie locală, în concordanță cu hotărârile luate la Cluj, la Congresul ținut la Timișoara în 19—20 septembrie 1920 a însărcinat Comitetul executiv „să se pună imediat în le-

⁴⁷ *Ibid.*, p. 483.

⁴⁸ *Ibid.*

⁴⁹ *Ibid.*, p. 485—486.

⁵⁰ *Ibid.*, p. 486.

gătură cu centrul mișcării din București, pentru a proceda urgent la unificarea mișcării⁵¹.

Tot în această perioadă s-au purtat și discuții între conducerile organizațiilor tineretului socialist din vechea Românie, Transilvania și Banat, „în vederea unificării mișcării tineretului într-o mișcare unitară și fixarea datei congresului“. În acest scop s-a convocat la București, pentru zilele de 30—31 octombrie 1920, o conferință preliminară cu delegați ai tineretului socialist din întreaga țară⁵².

Prin hotărârile luate la Congresul de la Cluj din august 1920, muncitorimea considera că unificarea a devenit un fapt îndeplinit⁵³. Ceea ce s-a mai lăsat de făcut congresului general era numai „să stabilească programul de acțiune și statutele partidului unificat“⁵⁴ — cum spunea rezoluția votată la Cluj. În ședința din 28 septembrie Consiliul comun a hotărât convocarea pentru ziua de 10 octombrie a Consiliului general și a Comisiilor generale din toată țara. La această conferință Consiliul general avea drept sarcină de a „redacta statutele generale ale partidului“, iar Comisiile generale sindicale — „statutele generale ale mișcării sindicale“⁵⁵. Într-adevăr, în ședința Consiliului general din octombrie 1920 s-a votat proiectul noului statut, sub rezerva ratificării lui de către congres. Statutul a intrunit și voturile delegaților muncitorimii din Ardeal și Banat⁵⁶.

În ședința din 11 octombrie 1920, Consiliul general al Partidului socialist și al mișcării sindicale din întreaga țară a adoptat un ultimatum al muncitorimii către guvern⁵⁷, în care au fost înscrise revendicările întregii muncitorimi din România. Printre aceste revendicări, de o însemnătate politică generală, care demonstrează în același timp că proletariatul și mișcarea socialistă stăteau în fruntea forțelor democratice în lupta pentru progresul societății românești, au fost înscrise: respectarea dreptului și libertății de organizare, recunoașterea delegaților și a consiliilor muncitorești, retragerea armatei din fabrici, suspendarea aplicării legii pentru reglementarea conflictelor de muncă, desființarea efectivă și completă a stării de asediu și a cenzurii și satisfacerea cerințelor economice ale muncitorimii. Ca urmare a respingerii memoriului, la 20 octombrie 1920 s-a declarat greva generală politică, care a cuprins pentru prima oară întreg proletariatul român în lupta contra claselor dominante⁵⁸. Greva generală, care a constituit prin amploarea și combativitatea ei cel mai important eveniment din istoria de până atunci a luptelor de clasă din România, a demonstrat că prin unirea energiei de luptă a întregului proletariat român, acesta a devenit o forță socială în stare să-și asume

⁵¹ *Ibid.*, p. 584.

⁵² *Ibid.*, p. 506.

⁵³ *Ibid.*, p. 477.

⁵⁴ *Ibid.*

⁵⁵ *Ibid.*, p. 508.

⁵⁶ *Ibid.*, p. 584—585.

⁵⁷ *Ibid.*, p. 509—513.

⁵⁸ *Greva generală din România — 1920*, București, 1960.

în continuare rolul de conducător al întregului popor, pentru transformarea revoluționară a societății. În același timp, experiența acestei bătălii de clasă, ca și experiența tuturor acțiunilor revoluționare desfășurate de oamenii muncii din România în acești ani, a scos în evidență necesitatea creării unui partid consecvent revoluționar, care să constituie avangarda proletariatului pentru îndeplinirea sarcinilor sale istorice.

În această situație, militanții revoluționari din mișcarea socialistă de pe întreg cuprinsul țării și-au intensificat activitatea de clarificare ideologică în lumina ideilor leniniste a sarcinilor care stăteau în fața proletariatului din România. Orientându-se just în mersul evenimentelor, pe baza analizei concrete a situației din țară și conștienți că numai un partid marxist-leninist poate să conducă lupta pentru eliberarea oamenilor muncii, socialiștii înaintați au militat cu ardoare pentru a atrage membrii partidului socialist de partea ideilor comuniste și a cere convocarea urgentă a congresului general al partidului, care să înfăptuiască transformarea partidului socialist în partid comunist.

Elementele de dreapta nu doreau însă convocarea congresului în condițiile în care curentul comunist era vizibil întărit în rîndurile mișcării socialiste din întreaga Românie. Lucrările Consiliul general al Partidului socialist și al sindicatelor, din 30 ianuarie — 3 februarie 1921, au reflectat cu deosebită claritate delimitarea ideologică în mișcarea muncitorească între curentul de stînga, ce se intitula comunist, și curentul de dreapta, reformist; între aceștia se situează centristii, care încercau să împace cele două curente. Subliniind că „între curentul social-democrat și cel comunist există o prăpastie de netrecut, care face imposibilă continuarea conviețuirii acestor curente în cadrul aceluiași partid...⁵⁹, moțiunea prezentată în numele stîngii arăta că partidul rămîne fidel primului articol din statutul votat la Consiliul general din octombrie 1920, care preciza caracterul revoluționar al Partidului Socialist din România⁶⁰.

În timp ce moțiunea propusă în numele centrului cerea menținerea în organele de conducere a reprezentanților tuturor celor trei curente pe bază de paritate, social-democrații de dreapta au cerut excluderea din partid a tuturor acelor care nu respectau întocmai programul din mai 1919⁶¹, respectiv a reprezentanților curentului de stînga.

La votarea celor trei moțiuni dreapta a obținut doar 8 voturi, centrul 12 voturi, iar stînga 18 voturi⁶², fapt care confirmă orientarea revoluționară a mișcării socialiste din țara noastră.

Aflîndu-se în minoritate, dar bazîndu-se pe faptul că pînă la congresul general mai aveau în mînă conducerea organizațiilor muncitorești din Transilvania și Banat, reprezentanții dreptei s-au declarat în afara partidului socialist, în speranța că vor putea antrena după ei organiza-

⁵⁹ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România*, p. 566.

⁶⁰ *Ibid.*, p. 567.

⁶¹ *Ibid.*, p. 568—569.

⁶² *Ibid.*, p. 569.

țiile în fruntea cărora se mai aflau încă. Comitetul executiv și Comisia generală din Cluj, pe care se bazau elementele de dreapta, s-au și solidarizat cu poziția delegaților lor la lucrările Consiliului general din București.

Acțiunea de spargere a unității mișcării muncitorești și socialiste din România de către elementele de dreapta a întâmpinat însă opoziția hotărâtă a tuturor muncitorilor socialiști. Secretariatul Partidului socialist a adresat o circulară comitetelor secțiilor din întreaga țară, care aveau datoria „să-și concentreze toate forțele pentru a menține pe membrii partidului în sinul organizațiilor și în cadrul mișcării adoptate de ultimul Consiliu general”⁶³. Adresându-se în special secțiunilor din Ardeal și Banat, circulara preciza că în urma unificării hotărâte la Cluj, în august 1920, secțiunile din aceste provincii „fac parte de la 15 august anul trecut din Partidul socialist unificat din România. Și orice hotărâre a Comitetului executiv din Cluj, care ar tinde să analizeze [anihileze] această unificare este nulă și fără valoare legală”⁶⁴. Îndemnând pe membrii Partidului Socialist din Ardeal și Banat să nu se supună hotărârii samavolnice a Comitetului executiv și Consiliului general din Cluj, secretariatul Partidului socialist spune: „Trebuie să continuați deci a vă considera și pe viitor membrii ai partidului nostru comun și unificat. Și pentru că comitetele din Cluj, prin recenta lor hotărâre ilegală, samavolnică și dictatorială au violat hotărârea superioară a congreselor din august și septembrie, veți rupe orice legătură cu ele și veți înnoda de urgență legături cu secretariatul partidului din București”⁶⁵.

Acest apel a avut un larg răsunet în rândurile organizațiilor muncitorești din Ardeal și Banat, care și-au văzut înșelate speranțele de către cei aleși la conducerea mișcării în anul precedent.

Astfel, *Arbeiter Zeitung*, organul de presă în limba germană al socialiștilor din Banat, a publicat un manifest către membrii partidului, în care declară că Partidul Socialist din Banat dorește să mențină unitatea politică și economică a proletariatului și dezaprobă acțiunea scizionistă. Exprimind această opinie, manifestul, care a fost în mare parte cenzurat, declară: „Partidul socialist din Banat ia cunoștință cu adâncă dezaprobare de atitudinea unor persoane, printre aceștia și de a unora aparținând și partidului bănățean, care, tăgăduind fără simț de răspundere orice conștiință și disciplină socialistă, urmărește distrugerea unității partidului, ... declară în același timp că dinșii se pun prin acest pas în afară de rândurile partidului și devin exponenții unei mișcări care va dispărea complet în mocirla politicii burgheze”⁶⁶.

Faptul că în organizațiile socialiste și muncitorești locale din Transilvania era dominant curentul care milita pentru păstrarea unității proletariatului, prin transformarea partidului socialist în partid comu-

⁶³ *Ibid.*, p. 583.

⁶⁴ *Ibid.*, p. 585.

⁶⁵ *Ibid.*

⁶⁶ *Ibid.*, p. 582.

nist, s-a reflectat în atitudinea majorității covârșitoare a muncitorimii față de acțiunea scizionistă a elementelor de dreapta din Consiliul general. Răspunzînd năzuinței revoluționare spre unitate a maselor de muncitori, socialiștii înaintați din Ardeal și Banat, care au rămas credincioși hotărîrilor Congresului din 1920, s-au adunat la Cluj într-o ședință, în ziua de 12 februarie 1921, pentru a dezbate situația creată prin atitudinea elementelor de dreapta în Consiliul general. În moțiunea votată cu această ocazie, delegații organizațiilor de partid și sindicale au precizat poziția pe care s-a situat muncitorimea transilvăneană față de Consiliul executiv ales la Congresul din 1920, în urma faptului că acesta „a nesocotit declarația de simpatie adresată de congres în mod sincer și deschis Internaționalei a III-a” și că astfel membrii consiliului „au înșelat și trădat muncitorimea ardeleană... conduși de interese personale, au provocat ruptura, lăsînd totodată să se acrediteze ideea că muncitorimea s-a divizat pe chestiuni de principii și tactică”⁶⁷. Pe aceste motive „se hotărăște să nu mai fie privită ca conducătoare grupa ce se solidarizează cu Jumanca, Flueraș și Czarak”⁶⁸.

Tot cu această ocazie s-a alcătuit și un nou comitet conducător, care și-a luat denumirea de „Consiliul provizoriu ardelean al Partidului socialist român”. După cum se precizează în moțiunea votată, această nouă conducere a luat naștere ca urmare a dorinței „muncitorimii din Brașov, Tîrgu-Mureș, Oradea Mare, Cluj, precum și a Comitetului executiv din țară și primește sarcina provizorie de a conduce mișcarea din Ardeal pînă la un congres ce îl pregătește”⁶⁹. Ca expresie a conștiinței unității de acțiune a întregului proletariat din România și a orientării revoluționare a mișcării socialiste, Comitetul provizoriu declară că „... va lucra pe baza principiului ce a obținut majoritatea la Consiliul general din București”⁷⁰.

Apelul adresat muncitorimii de noua conducere își afirmă convingerea în „vitalitatea muncitorimii”, care nu putea fi „redușă la neputință pentru multă vreme” prin acțiunea scizionistă a elementelor de dreapta. Așa cum se arată în acest apel: „Muncitorimea ardeleană a rupt într-un glas orice legături cu fosta conducere. Breslele: metalurgia, tipografia, lucrătorii în piele, în lemn, îmbrăcăminte, construcții, vopsitori, funcționari civili din Cluj, întreaga muncitorime din Brașov, Tîrgu-Mureș, Oradea Mare, toate ziarele de partid din provincie au luat poziție împotriva uzurpatorilor și fac apeluri la izolarea lor [cenzurat]”⁷¹.

Izolarea elementelor de dreapta era astfel tot mai vădită. La scurt timp după ședința din Cluj, la care s-a ales noua conducere provizorie, la Tîrgu-Mureș, la o ședință comună a comitetelor de partid și sindicale s-a luat o decizie în acest sens, condamnîndu-se atitudinea elementelor

⁶⁷ *Ibid.*, p. 597.

⁶⁸ *Ibid.*

⁶⁹ *Ibid.*

⁷⁰ *Ibid.*, p. 597—598.

⁷¹ *Ibid.*, p. 598.

de dreapta din Comitetul executiv și Comisia generală din Ardeal și Banat, care „...de luni de zile sabotează hotărârile congresului (din Ardeal), ba chiar lucrează pe față împotriva lor”⁷². Este vorba de hotărârile din august 1920 privitoare la unificarea partidelor socialiste. Vorbind apoi de părăsirea de către elementele de dreapta a Consiliului general, comitetele partidului și ale uniunilor sindicale din Tîrgu-Mureș își exprimă „indignarea” față de Comitetul executiv și Comisia generală din Cluj pentru că acestea „...rămîn și pentru mai departe alături de acești delegați renegați, care au părăsit partidul și ideile sale, că se solidarizează cu actele acestora ce sînt în contradicție cu cele hotărîte în Consiliul general, că se solidarizează cu amenințarea socialdemocraților de a exclude din partid majoritatea”⁷³. În consecință, adunarea din Tîrgu-Mureș afirmă că elementele de dreapta nu mai sînt considerate „ca membrii în comitetele conducătoare și rupe orice legătură cu dînșii”⁷⁴, declarînd totodată că „recunoaște Comitetul executiv și Comisia generală alese de grupele credincioase congresului ca organele supreme provizorii ale partidului și ale mișcării sindicale ardeleni și că se supune directivei și hotărîrilor lor”⁷⁵. În comentariile ce însoțesc această declarație în *Marosvölgyi Munkás*, se cere muncitorilor să nu mai dea „nici o ascultare renegaților”, subliniind că „...adevărata lor vină este refuzul de a da ascultare declarației aduse în favoarea Internaționalei a III-a. Înainte și la luptă! Trăiască Internaționala a III-a”⁷⁶.

Întreaga orientare a mișcării socialiste din România, concretizată în acțiunile de izolare a elementelor de dreapta, demonstrează că aceștia n-au putut împiedica pe comuniști să cîștige de partea lor majoritatea covârșitoare a membrilor partidului socialist. Aceasta o confirmă și faptul că marea majoritate a delegaților aleși pentru a participa la Congresul general, fixat pentru 8 mai 1921, au primit din partea organizațiilor locale mandate imperative de a se pronunța pentru transformarea partidului socialist în partid comunist. În această acțiune s-a manifestat, totodată și unitatea strînsă a proletariatului de pe întreg cuprinsul țării. În procesele verbale luate cu ocazia deschiderii Congresului din mai 1921 se subliniază că, în ciuda greutăților întîmpinate, delegații muncitorimii din întreaga țară „...s-au întrunit totuși, ferm hotărîți să deschidă proletariatului român drumurile care îl vor duce hotărît la victorie!”⁷⁷.

În aceste condiții, Congresul care și-a început lucrările la 8 mai 1921, în București, a putut adopta hotărîrea istorică care exprima voința majorității muncitorilor de a rupe cu reformismul și a-și crea un partid consecvent revoluționar. După dezbaterile dărilor de seamă privind activitatea Partidului socialist, a raportului asupra problemei afilierii la In-

⁷² *Ibid.*, p. 592.

⁷³ *Ibid.*

⁷⁴ *Ibid.*, p. 593.

⁷⁵ *Ibid.*

⁷⁶ *Ibid.*

⁷⁷ *Ibid.*, p. 680

ternaționala comunistă, trecîndu-se în ziua de 11 mai la vot, majoritatea covârșitoare a delegaților a votat afilierea fără rezerve la Internaționala a III-a, iar o parte a votat afilierea, exprimînd rezerve în ceea ce privește obligativitatea hotărîrilor Internaționalei pentru partidele componente⁷⁸. În unanimitate deci, Congresul din mai 1921 a hotărît transformarea Partidului socialist în Partidul Comunist din România.

Apreciînd în perspectiva dezvoltării istorice însemnătatea creării Partidului Comunist din România, tovarășul Nicolae Ceaușescu, în expunerea cu prilejul celei de-a 45-a aniversări a partidului, spune: „Crearea Partidului Comunist — detașamentul de avangardă al clasei muncitoare — pe baza ideologiei marxist-leniniste a constituit un moment de cea mai mare importanță în istoria proletariatului din România. Prin aceasta lupta revoluționară se ridică pe o treaptă superioară, se dă un puternic avînt procesului de clarificare ideologică, politică a mișcării muncitorești, dezvoltării conștiinței de clasă a proletariatului și celorlalte mase muncitoare ale poporului”⁷⁹.

Pentru prima dată în istoria sa întreg proletariatul român avea un conducător unic, exponent fidel al intereselor întregului popor. Crearea P.C.R. a pus astfel capăt fărîmîțării pe provincii a forțelor clasei noastre muncitoare.

*

Sub loviturile nimicitoare ale luptei revoluționare a maselor, însuflețite și de exemplul proletariatului din Rusia victorios în Revoluția din Octombrie, a avut loc prăbușirea Imperiului habsburgic și eliberarea națională a popoarelor asuprite pînă acum.

Înțelegînd imperativul vremii, pe baza aplicării învățăturii marxist-leniniste la condițiile concrete ale țării noastre, socialiștii români au apreciat în mod just că desăvîrșirea unității de stat a poporului român reprezenta o necesitate legică a dezvoltării societății românești. Această concepție a permis socialiștilor să se situeze la Alba Iulia pe cele mai înaintate poziții, militînd pentru desăvîrșirea unității de stat pe baze democratice.

Realizarea dezideratului pentru care poporul român a luptat veacuri de-a rîndul — unitatea de stat — a permis înmănunchierea energiilor creatoare ale întregului nostru popor, creîndu-se astfel condiții favorabile dezvoltării forțelor progresiste, democratice și mișcării socialiste revoluționare. În focul luptelor pentru revendicări sociale, pentru drepturi și libertăți democratice, pentru o viață mai bună a progresat în ritm rapid procesul clarificării ideologice, politice și organizatorice în

⁷⁸ *Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.*, 1966 (XII), nr. 2—3, p. 81.

⁷⁹ Nicolae Ceaușescu, *o. c.*, p. 25.

mișcarea muncitorească și socialistă din România unită, culminând la 8 mai 1921 prin crearea Partidului Comunist din România.

Problemele organizatorice fiind strâns legate de fenomenele generale ale evoluției mișcării muncitorești și socialiste din țara noastră, constituind un proces unitar, lupta pentru unificarea diferitelor partide existente în această perioadă exprimă, la rîndul ei, linia de dezvoltare a mișcării însăși. Corespunzător avîntului revoluționar continuu, clarificării ideologico-politice și radicalizării maselor muncitoare, care au avut consecințe de însemnătate istorică pentru destinele poporului român, s-a desfășurat și procesul de unificare în direcție revoluționară.

Socialiștii din țara noastră au înțeles că dezvoltarea mișcării muncitorești pe o treaptă superioară, pentru care existau acum condițiile necesare, precum și sarcinile deosebit de importante care stăteau în fața forțelor revoluționare în vederea consolidării cuceririlor obținute și dezvoltării democratice a României, impuneau o cît mai grabnică unificare a forțelor înaintate ale proletariatului într-un partid revoluționar.

În aceste condiții, activitatea acelor elemente, străine de spiritul revoluționar al proletariatului din țara noastră, care au încercat să tergiverseze unificarea, exagerînd particularitățile provinciale, n-avea sorți de izbîndă. Particularitățile și concepțiile tactice deosebite care s-au putut manifesta pînă acum între socialiștii români au fost favorizate și de fărîmîntarea forțelor și energiilor proletariatului român, care a dispărut o dată cu desăvîrșirea unității de stat a poporului român. Pe de altă parte, trebuie să mai avem în vedere și faptul că deasupra tuturor particularităților o trăsătură comună a unit și pînă acum aceste partide: ele erau organizații politice de clasă ale proletariatului. În activitatea lor au predominat interesele fundamentale ale oamenilor muncii: lupta împotriva orînduirii capitaliste și a exploatării, pentru drepturi și libertăți democratice, pentru progresul societății românești din acele vremuri.

Exprimînd politic și ideologic spiritul revoluționar al clasei muncitoare din țara noastră, aripa revoluționară din mișcarea muncitorească a influențat și procesul unificării partidelor socialiste. În decursul anilor 1919 și 1920, ca expresie a dezvoltării procesului de maturizare ideologică și politică a mișcării socialiste, cea mai mare parte a membrilor diferitelor partide muncitorești existente s-a unit treptat, dar cu tot mai multă fermitate, sub lozinca luptei pentru transformarea partidului socialist în partid comunist, prin aderarea la principiile de organizare marxist-leniniste. Ca urmare, Congresul partidului socialist din Ardeal și Banat din august 1920 a votat unificarea, exprimîndu-și deplina sa solidaritate cu Internaționala a III-a Comunistă.

Întărirea curentului pentru unificare pe baze revoluționare era o consecință firească a întăririi și creșterii prestigiului mișcării socialiste și a lărgirii bazei sale de masă în condițiile de avînt al luptelor proletariatului, care au culminat cu greva politică generală din octombrie 1920. Experiența cîștigată în decursul acestor lupte și îndeosebi a grevei gene-

rale a demonstrat necesitatea creării unui partid consecvent revoluționar, care să pună capăt tuturor șovăielilor din mișcarea socialistă. În această stare de spirit, încercarea unor elemente oportuniste de a împiedica unificarea de fapt pe baze revoluționare a dat greș. Majoritatea organizațiilor socialiste din țară s-au desolidarizat de acțiunea scizionistă a liderilor de dreapta de la ședința din 31. I.—3. II. 1921 a Consiliului general. Acțiunile de izolare a elementelor de dreapta s-au concretizat și în hotărîrea cu care muncitorimea a însărcinat pe delegații aleși pentru Congresul general al partidului socialist să voteze pentru crearea partidului comunist.

Pe această bază hotărîrea istorică luată la Congresul din mai 1921 a constituit expresia voinței majorității clasei noastre muncitoare de a rupe cu reformismul și a-și crea un partid consecvent revoluționar, Partidul Comunist din România. Dezvoltarea istorică ulterioară a țării noastre demonstrează că speranțele poporului nostru muncitor au fost pe deplin îndreptățite. Sub conducerea Partidului Comunist din România proletariatul și-a îndeplinit misiunea sa istorică de eliberare a întregului popor de sub orice exploatare și asuprire, pășind cu succes pe drumul construirii socialismului.

LA RÉALISATION DE L'UNITÉ POLITIQUE — FACTEUR IMPORTANT DE L'UNION DES FORCES DU PROLÉTARIAT ROUMAIN

RÉSUMÉ

La réalisation du desideratum pour lequel le peuple roumain a lutté des siècles durant — à savoir son unité d'Etat — a rendu possible la fusion de toutes les énergies et des capacités créatrices du peuple roumain et a créé des conditions favorables au développement des forces progressistes, du mouvement ouvrier révolutionnaire.

Les socialistes de notre pays ont compris que, dans ces nouvelles conditions, le développement du mouvement ouvrier à un échelon supérieur ainsi que les tâches extrêmement importantes assignées aux forces révolutionnaires en vue de la consolidation des conquêtes et du développement démocratique de la Roumanie, imposaient une unification aussi rapide que possible des forces avancées du prolétariat en un parti unique, révolutionnaire.

La lutte pour l'unification du mouvement ouvrier dans les conditions créées par la réalisation de l'unité d'Etat du peuple roumain s'est déroulée dans le cadre d'un processus profond de radicalisation du prolétariat, dans le feu des combats révolutionnaires des années 1918—1920. La radicalisation révolutionnaire continue du mouvement ouvrier de

Roumanie a exercé une influence positive aussi sur les problèmes d'organisation, si bien qu'au sein du mouvement socialiste prennent un contour de plus en plus précis les principes du parti de type nouveau.

Toutes ces conditions ont facilité la tâche des forces qui militaient pour l'unification urgente des partis ouvriers de Roumanie avec le Parti Socialiste et pour la transformation de celui-ci, le 8 mai 1921, en Parti Communiste de Roumanie.

DEZVOLTAREA INDUSTRIEI EXTRACTIVE A METALELOR PREȚIOASE DUPĂ UNIREA TRANSILVANIEI CU ROMÂNIA

DE

L. BATHORY

Actul de la 1 Decembrie 1918 nu a însemnat doar încununarea unor năzuințe politice multiseculare, ci și desăvârșirea unui proces economic obiectiv din punct de vedere istoric, și anume cel al închegării pieții naționale unice. Realizarea acestei cerințe obiective a imprimat noi impulsuri de dezvoltare diferitelor ramuri ale economiei naționale românești. Printre ramurile care, privite prin perspectiva unei perioade mai lungi (1918—1939), au obținut rezultate însemnate în cursul dezvoltării lor, se situează și industria aurului și argintului.

Extracția metalelor prețioase are tradiții milenare în țara noastră. Zăcămintele auro-argintifere ale subsolului au îndemnat din cele mai vechi timpuri populațiile care au viețuit pe teritoriul patriei noastre să treacă la exploatarea lor, cu atât mai mult cu cât, prin calitățile lor, aurul și argintul reprezentau o formă concentrată a bogăției încă din zorii istoriei omenirii. Românii au moștenit de la înaintașii lor și au perfecționat în continuare tehnica valorificării zăcămintelor de aur. Aurul a însoțit — putem spune — întreaga istorie a poporului român, cu toate că, în condițiile diferitelor tipuri de dominație străină care s-au perindat pe teritoriul țării noastre, el nu a servit întotdeauna la creșterea bunăstării populației autohtone.

După Unirea Transilvaniei cu România, industriei auro-argintifere i s-au oferit condiții noi de dezvoltare în contextul economiei naționale românești. A apărut acum posibilitatea efectuării unor largi investiții în această ramură de activitate, în urma cărora producția de aur, care datorită războiului a scăzut la 733 kg în anul 1919, a atins cifra de 5 465 kg în anul 1937, cea de argint crescând în aceeași perioadă de la 2 431 kg

la 25 645 kg¹. În anul 1937, anul în care s-au extras cele mai mari cantități de metale prețioase, valoarea globală a aurului și argintului obținut totaliza 890 075 485 lei. Dar însemnătatea industriei metalelor prețioase nu consta atât în valoarea globală a producției, cât mai ales în posibilitatea pentru economia națională românească de a-și satisface necesitățile de aur din resurse proprii, ceea ce — avînd în vedere rolul aurului în cadrul economiei capitaliste — reprezenta un factor important în echilibrarea vieții economice.

Extragerea și prelucrarea minereurilor auro-argintifere constituia, pe lângă aceasta, și baza unei însemnate industrii miniere, metalurgice și chimice, în care erau ocupați permanent circa 15—19.000 de muncitori. Această industrie își avea bazele în Munții Apuseni, în centrele de la Brad, Abrud, Zlatna, Roșia Montană și în regiunea din jurul orașului Baia Mare, la Valea Roșie, Dealul Crucii, Firiza de Jos, Baia Sprie și Capnic. În aceste regiuni, pe lângă mine, existau și importante uzine metalurgice, destinate prelucrării minereurilor extrase, dintre care cele mai mari se aflau la Firiza de Jos și Zlatna. Mine de aur existau și la Valea lui Stan, în județul Vilcea.

Industria auriferă din România ocupa un loc demn de luat în seamă în ierarhia mondială, în special în Europa. În perioada pe care o studiem România furniza aproximativ 0,4% din producția mondială de aur și circa 2,7% din cea europeană, rivalizînd în Europa doar cu Suedia în ce privește ocuparea primului loc între țările capitaliste².

În cadrul dezvoltării industriei metalelor prețioase între anii 1919—1939 distingem mai multe faze cronologice. Prima dintre acestea acoperă perioada primilor ani de după război, extinzîndu-se aproximativ pînă în 1924—25. În acest răstimp eforturile cele mai însemnate au fost canalizate înspre refacerea celor mai grave daune provocate de război, pentru a repune în funcțiune principalele instalații miniere și metalurgice care serveau la obținerea aurului și argintului. Alte preocupări țineau spre reorganizarea întreprinderilor miniere, spre „naționalizarea“ lor, căutîndu-se forme organizatorice cît mai adecvate. În sfîrșit, acești ani au reprezentat o perioadă de experimente și încercări din partea statului român în vederea elaborării unei politici care să încurajeze în mod eficient industria aurului.

Aplicarea unor măsuri energice în domeniul industriei metalelor prețioase era cu atît mai necesară cu cît, în timpul războiului, producția de aur și argint a minelor de pe teritoriul țării noastre s-a aflat într-o continuă scădere. Acest regres se datora atît faptului că nu s-au mai făcut lucrări pentru deschiderea unor noi filoane, continuîndu-se exploatarea celor mai demult pregătite, cît și atenției prioritare ce s-a acordat materiilor prime strategice, punîndu-se accentul pe zăcămintele de cu-

¹ *Statistica minieră a României* pe anul 1920, p. 123 și *Statistica industriei extractive* pe anul 1939, p. 12, care cuprinde toate datele referitoare la producția de aur și argint între anii 1921—1939.

² I. Haiduc, *Industria aurului din România*, București, 1940, p. 5.

pru și plumb, astfel încît și dintre filoanele auro-argintifere erau exploatare cu precădere cele care conțineau în mare măsură aceste două metale. La toate acestea se adăugau gravele distrugerii suferite de unele mine și uzine metalurgice în timpul războiului. Astfel, în regiunea Băii Mari, minele de aur de la Dealul Crucii și cele plumbo-argintifere de la Baia Sprie și Capnic au fost inundate, iar în zona auriferă Brezoi instalațiile de la Valea lui Stan au suferit deteriorări însemnate. Ca urmare, producția de aur a scăzut de la 1 875 kg în 1915, la 800 kg în 1918, iar cea de argint de la 5 875 kg la 2 500 kg³. Condițiile în care a fost silită să activeze industria auro-argintiferă în primii ani postbelici au fost, de asemenea, cu totul nefavorabile. Se adăugau acum unele greutăți de ordin tehnic, cum ar fi lipsa personalului tehnic de specialitate și scumpirea însemnată a prețului materialelor folosite în activitatea minieră (dinamita, oțelul etc.). În plus, lipsa acută de capitaluri nu permitea înlocuirea utilajului învechit și efectuarea unor lucrări pentru deschiderea unor noi galerii. Este cunoscut faptul că investițiile în industria aurului și argintului înghit sume uriașe, care se amortizează foarte lent, fiind totodată destul de riscante, deoarece rentabilitatea lor depinde de bogăția filoanelor descoperite. Societățile capitaliste căutau însă plasări cu o rentabilitate imediată și cît mai mare, pentru a putea profita de conjunctura tulbure de după război. De altfel, la lipsa de rentabilitate a plasărilor în industria metalelor prețioase a contribuit, în însemnată măsură, și politica aurului aplicată de stat într-o perioadă cînd autoritățile miniere nu au avut încă răgazul necesar pentru a elabora măsurile de încurajare a industriei extractive. De exemplu, cheltuielile de extracție se ridicau la circa 30 000 lei pentru un kg de aur, dar el se vindea pe piața internă, în cursul anului 1919, doar cu 17 000 lei, pe cînd pe plan mondial se plătea un preț de 8 ori mai mare. Producătorii revendicau plata unui preț echivalent cu cel mondial, dar statul refuza, ceea ce a dus la o intensă contrabandă cu aur, care a provocat serioase prejudicii economiei naționale.

O altă dificultate care dădea naștere la grave neajunsuri de ordin organizatoric consta în faptul că în primii ani de după război principalele relații financiare și economice ale întreprinderilor aurifere continuau să depindă de cercurile de afaceri din Budapesta și Viena, iar reorientarea activității lor cerea un răstimp de cîțiva ani de zile. De altfel, măsuri pentru remedierea acestei situații s-au luat încă în anul 1919, cînd în cursul lunilor martie și aprilie ele au intrat, în mare parte, în proprietatea statului român. Printre acestea se aflau minele metalifere și uzinele metalurgice din zona Băii Mari și minele metalifere din Abrud și Săcărimb, împreună cu uzinele metalurgice din Zlatna, care înainte de război constituiseră proprietatea statului austro-ungar. Pînă în aprilie 1920 aceste întreprinderi au fost administrate de către Consiliul Dirigent din Ardeal, iar apoi au trecut în competența Directoratului general al

³ *Ibid.*, p. 103.

minelor din cadrul ministerului de industrie și comerț. Această situație s-a menținut pînă în anul 1925, întreprinderile respective fiind conduse prin intermediul administrației de stat.

Dar cele mai bogate mine, și anume cele din Munții Apuseni, cunoscute sub denumirea de „Ruda 12 Apostoli“, se găseau în mina firmei germane „Harkortsche Bergwerke und chemische Fabriken zu Schwelm und Harkorter A. G. in Gotha“. Datorită situației economice de după război, această firmă a întâmpinat mari dificultăți financiare în anii 1919—1920, astfel încît s-a văzut silită să-și vîndă drepturile de exploatare societății „Mica“. Minele au fost cumpărate la suma derizorie de 15 milioane mărci, dar în împrejurări atît de obscure încît, se pare că de fapt societatea germană păstra o mare parte din drepturile ei, ajutată fiind în această operațiune de camuflare a capitalului german și de către unele firme anglo-belgiene. Cert este că societatea „Mica“ și-a mărit an de an capitalul în acele împrejurări vitrege pentru industria auriferă, ajungînd de la 24 632 000 lei în 1920 la 87 500 000 lei în 1925⁴, ceea ce confirmă presupunerea că noile acțiuni ajungeau tot în mina firmei germane, drept contravaloare a minelor cedate. Și cu toate greutățile invocate privind nivelul scăzut al prețurilor de achiziție, activitatea societății trebuia să fi fost fructuoasă, de vreme ce în acești ani s-au distribuit uneori dividende foarte mari, de 50% în 1922, 59,7% în 1923, 16% în 1924, și 10% în 1925⁵.

Datorită prețului scăzut de achiziție, care pe deasupra era supus oscilațiilor, precum și datorită instabilității cursului monedei, producția de aur a evoluat destul de contradictoriu pînă în anul 1925, înregistrînd, cu toate acestea, o creștere lentă. În ce privește producția de argint, deși a dispus de împrejurări mai avantajoase, întrucît prețul argintului a atins între 1922—1926 nivelul maxim, datorită politicii americane de susținere a prețului argintului pe piața mondială, ea a evoluat inconstant, în special datorită randamentului scăzut al instalațiilor de prelucrare. Ca rezultat a acestor tendințe, producția de aur și argint a ajuns între anii 1919—1925 la următoarele cifre (în kg):

	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925
Aur	732	706	1104	1337	1342	1311	1245
Argint	2431	2134	2872	1954	2341	2246	2382

Aceste cifre nu indică deci o creștere fermă a producției de metale prețioase. Fenomenul se datora în mare parte faptului că refuzul statului de a achiziționa producția de aur la nivelul prețurilor mondiale a descurajat efectuarea unor investiții productive masive în utilajul de extracție și prelucrare. Concomitent, continua amenințare ce plutea asupra societății „Mica“ privind sechestrarea bunurilor ei, ca urmare a fap-

⁴ Statistica societăților pe acțiuni pe anii 1920 și 1925.

⁵ Toate cifrele privind dividendele plătite de societatea „Mica“ sînt cuprinse în Haiduc, o. c., p. 16.

tului că nu a reușit să mascheze operațiunea de camuflare a capitalului german, îi determina pe acționari să nu investească sume însemnate în modernizarea utilajului extractiv. Întreprinderile miniere ale statului, deși contribuiau cu o cotă însemnată la producția de aur și argint, erau prost administrate și nu permiteau obținerea unui randament mai înalt.

Față de această situație, în anii 1925—1926, în politica minieră s-au conturat tendințe care aveau să inaugureze o epocă de creștere mai rapidă a producției de metale prețioase. Un prim pas în această direcție l-a făcut Legea minelor din 1924, care prevedea că aurul obținut în exploatarea miniere va fi vândut în mod obligatoriu statului, care, prin intermediul Băncii Naționale, îl va achiziționa la nivelul prețurilor mondiale. Această prevedere a intrat în vigoare începând de la 1 ianuarie 1926. Alte măsuri au vizat îmbunătățirea gestiunii întreprinderilor de stat. Astfel, pe baza Legii pentru comercializarea întreprinderilor economice ale statului, o parte din întreprinderile de stat au fost transformate în societăți pe acțiuni, cu participarea statului, iar celelalte, printre care întreprinderile din zona Baia Mare, precum și cele din Abrud, Săcărâmb și Zlatna au trecut sub supravegherea Directoratului general pentru valorificarea bunurilor statului. În sfârșit, în anul 1926, este reglementată și situația juridică a societății „Mica”, prin ratificarea de către stat a contractului de vânzare-cumpărare încheiat cu societatea „Harkortsche Bergwerke”. În schimb, statul primește din partea societății un pachet de acțiuni în valoare de 12,5 milioane lei, precum și dreptul de a avea doi reprezentanți în Consiliul de administrație⁶. Convenția cu statul mai prevedea o clauză prin care societatea „Mica” se obliga ca, în curs de 15 ani, să preia treptat acțiunile societății germane, dar această clauză nu a fost niciodată integral aplicată.

Reglementarea situației juridice a societății „Mica” și încurajarea activității ei au influențat în mod favorabil dezvoltarea industriei metalelor nobile, deoarece această societate deținea ponderea cea mai însemnată în producția de aur a țării. Astfel, în anii 1926, 1927 și 1928 societatea „Mica” a produs câte 1 155 kg, 1 400 kg și 1 280 kg aur, ceea ce însemna un aport de respectiv 66,9%, 70% și 68,5% la producția națională⁷. În acești ani societatea a continuat să realizeze profituri mari: la un capital de 100 milioane lei, societatea a obținut câștiguri de respectiv 29,15 milioane, 29,09 milioane și 25,46 milioane lei⁸, împărțind între anii 1926—1927 dividende de 19%, iar în 1928 de 17%. Aceste rezultate se datorau în primul rând respectabilei puteri financiare a societății, care a permis efectuarea unor masive investiții în instalațiile de extracție și de prelucrare. Cît de mult conta forța financiară a unei societăți în industria auriferă ne-o dovedește faptul că, spre deosebire de „Mica”, micile societăți pe acțiuni, cum ar fi „Industria aurului”, „Aurum” sau

⁶ *Contribuții la istoria capitalului străin în România*, [București], 1960, p. 143.

⁷ *Entreprises de l'état*, [f. loc. f. an], p. 17.

⁸ *Anuarul general al societăților anonime pe acțiuni din România pe anul 1928—1929*, p. 76 și *Statistica societăților anonime pe acțiuni pe anul 1928*.

„Aurifera“ s-au menținut în întreaga perioadă foarte dificil, neîmpărțind (după propriile lor declarații), de la constituire și pînă în anul 1929 nici un dividend⁹.

Paralel cu creșterile obținute de societatea „Mica“, întreprinderile de stat au înregistrat și ele progrese. Distrugerile provocate de război au fost complet refăcute pînă în 1928, cînd apa a fost evacuată din minele de la Dealul Crucii, Baia Sprie și Capnic. Concomitent cu refacerea instalațiilor, ele au fost modernizate, astfel încît randamentul lor a crescut în mare măsură. Dacă în anii 1920—1924 randamentul pe cap de lucrător era de 188,3 g la aur și de 1 029,8 g la argint, în anii 1925—1930 el a sporit la 312,2 g la aur și 1 848,2 g la argint¹⁰. Sporirea randamentului s-a datorat însă, în bună parte, creșterii intensității muncii în întreprinderile de stat, ca urmare a scăderii numărului de muncitori angajați, căci dacă înainte de 1924 numărul mediu al muncitorilor era de circa 4 700 anual, între 1925—1930 acest număr a scăzut la 4 000, adică cu 15%.

Producția de aur a întreprinderilor de stat a crescut între anii 1926—1928 de la 250,5 kg la 322,8 kg, iar cea de argint de la 1 488,8 kg la 2 152,8 kg. Paralel cu aceasta, ponderea întreprinderilor de stat în producția de aur a României a crescut de la 14,5% la 17,3%¹¹.

În pofida progreselor obținute de întreprinderile de stat și de cele particulare între anii 1926—1928, producția națională de aur și argint nu a crescut în ritm constant (în kg):

	1926	1927	1928
Aur	1731	2006	1809
Argint	2914	4376	2279

Această evoluție neritmică se datorește faptului că, deși între anii 1926—1928 s-au făcut pași importanți pe calea ameliorării condițiilor de activitate a industriei auro-argintifere, continuau să se mențină împrejurări care frînau deplina ei dezvoltare. Principalul factor stînjinator se datora nivelului tehnic scăzut la care lucrau instalațiile de prelucrare a minereurilor extrase, care nu asigurau decît un randament de aproximativ 50—55% din totalul cantității de aur și argint cuprins în minereu. În cazul șteampurilor țărănești randamentul era foarte mic, ele obținînd doar 5% din conținutul de metal prețios. La aceasta se adăuga productivitatea slabă a topitoriilor de la Firiza de Jos și Zlatna, precum și incapacitatea lor de a prelucra întregul minereu extras în țară, din care motiv o mare parte din concentrate trebuiau trimise, pentru prelucrare, în străinătate, în Germania și Polonia. Toți acești factori au încărcat foarte mult prețul de cost al aurului și argintului obținut în România, provocînd mari pierderi de metal prețios și împiedicînd exploatarea unor filoane mai puțin bogate care, în condiții mai favorabile, ar fi putut

⁹ *Compass Rumänien*, Viena, 1932, p. 643, 645 și 648.

¹⁰ I. Buruiană, *L'activité des entreprises minières et métallurgiques de l'état en Transylvanie pendant la période 1925—1931*, București, 1933, p. 28, anexa 1.

¹¹ *Entreprises de l'état*, p. 17.

contribui la mărirea producției. Ameliorarea randamentului putea fi obținută însă numai pe calea unor investiții serioase în scopul amenajării unor mari și moderne instalații de flotație, care să ridice randamentul extractiv la 85—90% din metalul cuprins în minereu. Un alt factor care influența nefavorabil producția de metale prețioase deriva din instabilitatea prețului de achiziționare a acestora. Astfel, prețul aurului nu era ferm, ca urmare a instabilității leului. Din această cauză prețul aurului era fixat la fiecare 15 zile de către Comisia aurului de pe lângă Ministerul Industriei și Comerțului. După anul 1926, prețul aurului a început să manifeste tendințe de scădere (de la 146 327 lei/kg în 1927, la 108 741 lei în 1928), care — e adevărat — se datorau, în parte, consolidării leului pe plan internațional. Mai gravă era situația pe piața argintului, unde descreșterea prețului reprezenta o tendință mai accentuată, astfel încît doar rapida creștere a randamentului și a productivității muncii mai putea salva rentabilitatea extragerii argintului.

Anul 1929 a marcat începutul soluționării multora din problemele care se puneau în fața industriei metalelor prețioase. Astfel, prin legea stabilizării monetare din 7 februarie 1929, prețul aurului a fost fixat la 111 111,11 lei pentru kilogramul de aur fin. Prin acest act aurul primea în sfîrșit un preț ferm, care permitea întreprinzătorilor capitaliști calcularea mai precisă a rentabilității investițiilor efectuate, micșorîndu-se totodată riscul lor. Un alt act legislativ care a afectat industria auro-argintiferă a fost Legea minelor din anul 1929, care înlocuia vînzarea obligatorie a cantităților de aur extrase către stat cu dreptul de preemțiune al Băncii Naționale asupra aurului necesar economiei naționale, restul fiind liber vandabil pe piața aurului. Anul 1929 a fost un an de cotitură pentru industria metalelor prețioase, și prin faptul că a marcat începutul unui proces intens și durabil de modernizare a instalațiilor pentru extragerea și prelucrarea minereurilor. În acest an societatea „Mica” pune în funcțiune, la Brad, o instalație de flotație a minereurilor aurifere, urmată fiind de societatea „Phönix”, care se ocupa cu prelucrarea minereurilor plumbo-argintifere de la Herja și care construiește, la Baia Mare, o instalație de flotație în acest scop.

Criza economică izbucnită în același an nu și-a transmis efectele asupra acestei ramuri a industriei extractive. Dimpotrivă, în anii ce au urmat, în industria metalelor prețioase au fost plasate mari investiții care au asigurat, în plin declin economic, creșterea producției de aur și argint. Acest fenomen curios se datorează faptului că lupta statului capitalist pentru atenuarea haosului economic provocat de criză necesita mari fonduri financiare și rezerve de aur lichid și, ca urmare, în ciuda dificultăților bugetare, au fost alocate mari investiții pentru modernizarea instalațiilor de prelucrare a minereurilor aurifere.

Investițiile efectuate de stat au fost însoțite de măsuri organizatorice menite să amelioreze modul de administrare a întreprinderilor statului. Astfel, în 1930, întreprinderile miniere și metalurgice de stat s-au constituit în trei regii publice comerciale distincte, reprezentînd centrele

de la Baia Mare, Hunedoara, și Zlatna—Abrud, unități economice autonome, care în anul 1931 au fost contopite într-un singur organism denumit „Regia publică comercială a întreprinderilor miniere și metalurgice din Ardeal”. (RIMMA). Pentru a asigura reușita programului de investiții, în anul 1931 întreprinderile RIMMA au contractat de la Banca Națională un împrumut de 114 milioane lei¹², cu ajutorul căruia au fost construite sau reutilate numeroase unități de producție. De exemplu, în anii 1930—1931 se amenajează flotațiile de la Dealul Crucii și Baia Sprie, iar la Firiza de Jos se construiește un aglomerator și sint refăcute topitoriile, astfel încât randamentul extracției aurului sporește în mare măsură, iar costul de prelucrare a minereurilor scade cu circa 25%. Pe baza investițiilor efectuate, producția de aur și argint a întreprinderilor de stat crește între 1929—1932/1933 în mod constant, ajungând de la 357,9 kg aur la 637 kg aur și de la 2 060,9 kg argint la 5 164 kg argint. Cu toate acestea, ponderea statului în producția de aur se menține în anul 1932 la cifra de 17,4%, astfel încât societatea „Mica” continuă să dețină poziția prioritară în extracția de aur, obținând în același an o producție de 2 358,4 kg aur (71,4% din producția națională)¹³. De altfel, „Mica”, spre deosebire de celelalte societăți aurifere, nu are de înfruntat greutăți deosebite în perioada crizei; dimpotrivă, datorită capitalurilor masive de care dispune, ea obține rezultate financiare cu totul satisfăcătoare pentru acționarii ei. În anul 1929 „Mica” și-a mărit capitalul social la 125 milioane lei, sumă cu care va lucra până în anul 1932. În perioada amintită profiturile ei nete au crescut de la 23 440 493 lei la 41 081 265 lei¹⁴, iar dividendele distribuite au variat între 15—20%.

În perioada crizei societatea „Mica” a profitat din plin de greutățile întâmpinate de celelalte întreprinderi aurifere, pentru a prelua controlul asupra lor. Astfel, cu suma de 2 000 000 lei ea achiziționează diferite mici concesiuni și perimetre de exploatare care cuprindeau teritoriul dintre Stănița și Muntele Breaza¹⁵, după ce încă din anii 1927—1928 a preluat pachetul de control al societății „Pyrit”, care aparținuse societății ungare „Oberungarischen Berg- und Hüttenwerksgesellschaft”, iar în anul 1927 a fondat societatea „Minele de aur Breaza—Zlatna”, deținând 90% din acțiunile ei. În anul 1934 „Mica” preia controlul și asupra societății „Aurifera”, schimbându-i numele în „Aur” S. A. Concomitent, societatea „Mica” își extinde activitatea și peste hotare, înființând în Bulgaria societatea „Balkan-Rhodop-Sofia”. Tendințele acaparatoare ale societății „Mica”, precum și ponderea pe care o deține în producția de aur a României marchează o evoluție în direcția monopolistă. Acest lucru se explică atât prin faptul că ea a moștenit o situație de monopol încă de la predecesora ei, „Harkortsche Bergwerke”, cât și prin aceea că ea

¹² Buruiană, o. c., p. 26.

¹³ *Entreprises de l'état*, p. 17.

¹⁴ *Statistica societăților pe acțiuni* pe anii 1929 și 1932.

¹⁵ I. Rusu-Abrudeanu, *Aurul românesc. Istoria lui din vechime până azi*, București, 1933, p. 265.

continua să aibă o serioasă participație germană, activînd astfel ca o poartă de pătrundere a capitalului german, cu care conlucra, de altfel, și în cazul cunoscutei societăți petrolifere „Mirafor“. Paralel, „Mica“ colaborează și cu firma franceză „Mines d'Or de Stanija“, căreia îi pune la dispoziție cîteva mine de aur. De altfel, capitalul francez își consolidează pozițiile în industria auriferă românească și prin obținerea controlului asupra societății „Aurum“¹⁶.

Importantele investiții autohtone și străine în industria metalelor prețioase au dat naștere la un ritm mai susținut și mai egal de creștere a producției de aur și argint între anii 1929—1932 (în kg):

	1929	1930	1931	1932
Aur	2213	2672	2741	3191
Argint	2822	4418	3554	5866

Observăm că în anul 1932 producția de aur a României a întrecut, pentru prima dată, cifra maximă antebelică (2781 kg). Prin aceasta industria auriferă a României a evoluat în sincron cu producția mondială de aur, care atinge și întrece în același an indicele anului 1915.

Cifrele de producție cele mai ridicate din istoria de pînă atunci a industriei auro-argintifere din România au fost atinse însă în anii următori, în perioada 1933—1939. Aceste creșteri s-au datorat atît masivelor investiții efectuate în continuare în această ramură industrială, cît și politicii ferme de încurajare din partea statului capitalist. Această încurajare s-a manifestat în special prin acordarea unor prețuri avantajoase și a unor prime de producție, care cointeresau întreprinderile în exploatarea cît mai exhaustivă a zăcămintelor. Ca urmare, pînă în anul 1936, prețul aurului a crescut la 153 333,33 lei/kg, ajungîndu-se pînă în 1938 ca producătorii să primească sume variînd între 200 000 — 260 000 lei pentru kilogramul de aur. Deși aceste prețuri se mențineau sub nivelul celor mondiale, ele cointeresau în mai mare măsură activitatea firmelor din industria auriferă.

Concomitent s-au luat măsuri și pentru încurajarea producției de argint. În acest scop, începînd din iunie 1933, Banca Națională a început să cumpere, la un preț convenabil, tot argintul produs la minele din țară, iar începînd din 1935—1936 au fost fixate prime de producție. În urma acestor măsuri, precum și datorită revenirii guvernului american la o politică de consolidare a prețului argintului pe piața internațională, acesta s-a stabilizat într-o oarecare măsură, astfel încît între anii 1935—1939 s-au plătit aproximativ 1 800—2 000 lei/kg de argint.

Paralel cu politica de susținere a prețurilor la aur și argint, statul a investit mari sume în modernizarea și construirea unor instalații pentru obținerea metalelor nobile, mărind capacitatea instalațiilor de flotatie de la Baia Sprie și Dealul Crucii, și construind o instalație de flotatie

¹⁶ Contribuții la istoria capitalului străin în România, p. 224.

și amalgamare în comuna Certej. În 1933 societatea RIMMA construiește o instalație de afinare a aurului la Baia Mare, iar în 1937 este lărgită capacitatea topitoriei de la Firiza de Jos. Bineînțeles, amenajarea acestor unități de producție necesita puternice plasamente financiare. S-a calculat că, până la 31 martie 1936, societatea de stat RIMMA a investit în întreprinderile sale (inclusiv cele de la Hunedoara) o sumă totală de 602 204 394 lei¹⁷. Statul a continuat să acorde un sprijin financiar serios industriei aurifere și în anii următori. Astfel, pentru finanțarea industriei aurifere, în anul 1937 a fost înființată societatea „Creditul aurifer”, cu un capital de 300 milioane lei, subscris de către stat, Banca Națională, societatea „Creditul industrial” și de unele întreprinderi aurifere. Societatea „Creditul aurifer” a finanțat, în bună parte, lucrările efectuate în continuare de către întreprinderile RIMMA.

Atenția acordată perfecționării utilajului folosit a dus la creșterea substanțială a productivității muncii în întreprinderile de stat, astfel încât în anul 1935 valoarea producției pe cap de lucrător reprezenta în medie 42 980 lei, în comparație cu 22 573 lei în 1926, ceea ce reprezintă un spor de 90%. O dată cu creșterea productivității muncii s-a ameliorat și balanța financiară a societății RIMMA, care, de la un deficit global de 122 milioane lei în anul 1927, a evoluat către un beneficiu net de 30 milioane lei în anul 1938/1939. Concomitent, întreprinderile RIMMA au obținut considerabile sporuri cantitative de aur și argint, care au mărit simțitor aportul statului la producția națională. Dacă în 1926 întreprinderile statului produceau 250,5 kg aur, reprezentând 14,5% din producția globală, în anul 1937 contribuția lor însuma 1 172 kg aur fin, echivalând cu 21,9% din producția României¹⁸.

Dintre firmele capitaliste interesate în industria aurului, societatea „Mica” a continuat să se mențină pe primul loc în ce privește cantitatea extrasă și ponderea în producția națională de aur, deși greutatea ei specifică s-a redus întrucâtva pe seama întreprinderilor de stat și a unor societăți capitaliste. Societatea „Mica”, împreună cu afiliatele ei, a produs în anul 1937 o cantitate de 2 990 kg aur fin, adică 55,8% din total¹⁹. În perioada 1933—1939 societatea a continuat să obțină profituri mari, pe baza cărora s-au plătit dividende între 20—32,5%, iar capitalul social al societății a crescut de la 140 milioane lei la 350 milioane lei. În anii de după criză a făcut progrese mari și societatea „Phönix”, care până în anul 1939 acumulează un capital social de 80 milioane lei. În anul 1937 această societate a produs 9 534 kg de argint, ocupând primul loc în această privință în România.

Pe baza sporurilor de producție obținute de către întreprinderile auro-argintifere, în anii 1933—1939 producția de metale prețioase a

¹⁷ *Entreprises de l'état*, p. 12.

¹⁸ *Enciclopedia României*, III, [f. loc, f. an], p. 709.

¹⁹ *Ibid.*

României înregistrează un ritm susținut de dezvoltare și cifre înalte de producție (în kg):

	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939
Aur	4435	3468	4671	4977	5465	4912	4667
Argint	10995	12991	14677	18499	25645	22180	22080

Acești ani au reprezentat perioada de vîrf a producției de metale prețioase a României capitaliste. Progresele realizate în acest răstimp sînt evidente, avînd în vedere că producția medie anuală a atins între 1933—1939 aproximativ 4 500 kg la aur și 17 500 kg la argint. În comparație cu aceasta, în ultimii ani care au precedat cel dintîi război mondial, producția medie de aur a Transilvaniei oscila în jurul cifrei de 2 700 kg pe an, iar cea de argint atîngea aproximativ 5 500 kg anual. Producția maximă de 5 465 kg aur din anul 1937 întrece de două ori vîrfurile producției dinainte de anul 1919, reprezentînd 2 781 kg aur. În perioada dintre anii 1921—1937, producția de aur a României a crescut de 4,95 ori, iar cea de argint de 8,93 ori²⁰.

Cifrele prezentate sînt edificatoare, ilustrînd avîntul pe care l-a imprimat industriei metalelor prețioase dezvoltarea sa în cadrul economiei naționale românești. Deși monarhia austro-ungară era cointerесată și ea în creșterea producției de metale nobile, pentru a-și consolida situația financiară, ea nu a efectuat investiții masive spre modernizarea întreprinderilor pentru extracția metalelor nobile din Transilvania — locuită în majoritate de români, care luptau pentru unirea cu patria-mamă. Ca urmare, întreprinderile auro-argentifere erau menținute la un nivel tehnic scăzut, extracția se mărginea la filoanele cele mai avantajoase, iar utilajele erau folosite pînă la epuizarea lor totală. Dimpotrivă, masivele investiții efectuate cu sprijinul statului românesc au produs un puternic reviriment al industriei de metale prețioase din România. Aurul românesc, utilizat în sfîrșit în cadrul său economic firesc, a avut posibilitatea de a contribui la progresul capitalismului în România.

LE DÉVELOPPEMENT DE L'INDUSTRIE EXTRACTIVE DES MÉTAUX PRÉCIEUX APRÈS L'UNION DE LA TRANSYLVANIE AVEC LA ROUMANIE

RÉSUMÉ

Le travail se propose d'étudier la manière dont l'industrie des métaux précieux de Roumanie a évolué entre les années 1919 et 1939, dans les conditions de la réalisation du marché national unique du capitalisme;

²⁰ *Statistica industriei extractive pe anul 1939*, p. 12.

son processus d'adaptation aux nouvelles circonstances économiques et sa corrélation avec la situation économique générale.

Alors que pendant les premières années d'après-guerre, à cause des destructions provoquées par la guerre et des circonstances généralement défavorables à l'accroissement économique, l'évolution de la production d'or et d'argent était inconstante, plus tard, grâce aux investissements importants faits par les principales entreprises auro-argentifères et en raison de l'appui accordé par l'Etat capitaliste, l'extraction des métaux précieux enregistre des chiffres de plus en plus importants, surtout entre les années 1933—1939, et dépasse largement le niveau enregistré avant la première guerre mondiale.

Cet accroissement de la production d'or et d'argent s'inscrit dans le contexte plus large de l'évolution économique, dans les conditions où l'Union de la Transylvanie avec la Roumanie a donné une impulsion généralement favorable au développement du capitalisme dans notre pays.

BIBLIOGRAFIA UNIRII TRANSILVANIEI CU ROMÂNIA — 1 DECEMBRIE 1918 —

DE

ȘTEFAN PASCU

Membru corespondent al Academiei Republicii Socialiste România

și MARCEL ȘTIRBAN

Introducere

Semicentenarul Unirii Transilvaniei cu România și, prin aceasta, desăvîrșirea unității de stat a poporului român impune istoricilor marxiști din România datoria științifică și patriotică în același timp de a lămuri o seamă de probleme neglijate, ignorate sau tendențios prezentate de istoriografia burgheză. Studii generale și parțiale, de cercetare și de popularizare, speciale și monografice, se anunță pentru anul semicentenarului.

Nu putea lipsi din acest efort un bilanț a ceea ce s-a scris pînă acum în cei 50 de ani de la Unire. Acest bilanț poate fi socotit din punct de vedere cantitativ mulțumitor. Peste 600 de lucrări, studii, articole, evocări, amintiri, documente, au văzut lumina tiparului, rod al preocupării istoricilor, dar și al unor oameni politici. Cele rezultate din cercetarea obiectivă a evenimentelor de către istorici serioși sînt de mare valoare. Valoarea altora, mai ales a celor scrise de oameni politici sau publiciști este mai scăzută, datorită spiritului în care sînt scrise, nu rareori cu anumite tendințe cu caracter politic.

Însoțirea titlurilor de o scurtă prezentare a cuprinsului conferă bibliografiei Unirii un caracter științific cert și, în același timp, oferă cititorului și cercetătorului posibilitatea de a se orienta mai ușor și mai sigur în scrisul privind desăvîrșirea unității de stat, de a-și da seama de valoarea uneia sau altele dintre lucrările publicate.

Pentru a înțelege mai bine cele petrecute acum 50 de ani, era necesară înfățișarea rezultatelor cercetărilor de ansamblu, de sinteză mai întii, acestea oferind perspectiva necesară înțelegerii juste a unor ten-

dințe de unitate, care constituie axul principal al istoriei politice a românilor, mai ales de la revoluția din 1848 pînă la 1918. Dar chiar și aceste tendințe se sprijină pe temelii trainice ale unor permanențe istorice, care înseamnă origine comună, comunitate etnică, de limbă, de cultură, teritorială și economică. Aceste permanențe sînt grupate într-un capitol aparte, al II-lea, în bibliografia noastră, după sintezele de perspectivă. În al III-lea capitol sînt grupate cercetările cu privire la raporturile concrete, multilaterale și complexe dintre cele trei țări românești în evul mediu și în epoca modernă, pe care se grefează tendințele mai întii și apoi lupta pentru unitatea politică a poporului român. Este un capitol bogat, deoarece bogate au fost legăturile dintre țările române și neîncetate tendințele și luptele pentru unitatea politică a românilor. În desfășurarea proceselor istorice formarea națiunii române a marcat o etapă de însemnătate deosebită în dezvoltarea conștiinței naționale și în lupta pentru unitate politică. Este explicația consacrării acestui fenomen un capitol aparte (al IV-lea). Cel mai bogat capitol este al V-lea, cel ce grupează studiile și lucrările cu privire la lupta poporului român pentru drepturi sociale și naționale. Lucrul este pe deplin explicabil, deoarece istoria noastră a fost o continuă luptă pentru emancipare socială și națională. Primul război mondial a marcat un moment deosebit în lupta pentru unitate, de aceea studiilor privitoare la acest eveniment li s-a consacrat un capitol deosebit, al VI-lea. Lupta neînteruptă pentru unitatea națională a popoarelor din monarhia austro-ungară a fost cauza principală a destrămării acestei monarhii, pe ruinele căreia s-au constituit statele naționale sau au fost întregite cele existente, prin unirea provinciilor pînă atunci înstrăinate. Studiile care dezbat problemele destrămării Imperiului austro-ungar au fost grupate în al VII-lea capitol. Destrămarea Austro-Ungariei a permis românilor să-și înfăptuiască un vis secular: unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului, prin hotărîrea cu caracter plebiscitar, adoptată în unanimitate de mulțimile adunate la 1 decembrie 1918 la Alba Iulia. În capitolul al VIII-lea sînt cuprinse studiile care înfățișează evenimentele din istorica zi de 1 Decembrie 1918. Conferința de Pace de la Versailles n-a făcut decît să consfințească un fapt împlinit prin voința populară (cap. IX). În sfîrșit, fruntașilor politici și oamenilor de cultură care și-au cîștigat însemnate merite în luptele de eliberare socială și națională, în lupta pentru desăvîrșirea Unirii, le-au fost consacrate relativ numeroase studii și lucrări care, în bibliografia noastră, alcătuiesc capitolul al X-lea. Cum se întîmplă mai totdeauna în alcătuirea de bibliografii, după întocmirea și ordonarea lor pe capitole sau chiar după înaintarea lor spre tipar, se mai descoperă studii și articole mai ales, socotite potrivite a face parte din bibliografia respectivă. Așa s-a întîmplat și în cazul de față, cuprinzînd fișele respective într-un ultim capitol, al XI-lea.

Desigur, împărțirea bibliografiei pe capitole nu a putut rezolva decît în parte gruparea problemelor, deoarece numeroase lucrări cuprind mai multe probleme, aparținătoare mai multor capitole. Strădania noastră

a fost să le încadrăm în capitolele la care aparțin prin problematica de bază.

Bibliografia noastră este selectivă, în sensul că am cuprins în ea doar lucrările publicate independent de istoricii din România, articolele din revistele cu caracter istoric și din cele de cultură generală, apărute în România. Din ziare nu le-am inclus decât pe cele apărute în numere speciale, consacrate Unirii, sau care au apărut în mai multe numere succesiv, formînd la un loc adevărate studii.

Revizuirea bibliografiei, sub raport tehnic, se datorește prof. I. Crăciun, osteneală pentru care-i mulțumim călduros.

LISTA PERIODICELOR

(cu abreviațiile lor)

Alba Iulia ...	Alba Iulia, organ al proclamării unității naționale, 1918, Decembrie, 1, număr festiv (Alba Iulia)
An. A.R.	Analele Academiei Române (București)
An. B.	Analele Banatului (Timișoara)
An. I.I.P. sau	Analele Institutului de istorie a
An. I.S.I.S.P.	partidului de pe lângă C.C. al P.C.R. (din anul 1966: Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R. — București)
An. I.I.N.C. sau	Anuarul Institutului de istorie națională din Cluj (din anul 1958:
An. I.I.C.	Anuarul Institutului de istorie din Cluj)
A.R.	Arhiva Românească (Iași)
A.S.	Arhiva Someșană (Năsăud)
A.Ș.R.S.	Arhiva pentru știința și reforma socială (București)
Banatul	Banatul (Timișoara)
B.C.Ș.S. —	Buletinul Cercurilor științifice studențești — Științe sociale (Cluj)
Științe sociale	
B.Ș.	Biserica și școala (Arad)
C.C.	Cultura Creștină (Blaj)
C.L.	Convorbiri Literare (București)
C.R.	Cugetul Românesc (București)
Ecoul	Ecoul (Arad)
Familia	Familia (Oradea)
Forschungen	Forschungen zur Volks- und Landeskunde (Sibiu)
G.M.	Glasul minorităților (Lugoj)
G.R.	Gînd Românesc (Cluj)
G.T.	Gazeta Transilvaniei (Brașov)
G.U.	Generația Unirii (București)
Hotarul	Hotarul (Arad)
Korunk	Korunk (Cluj)
L.C.	Lupta de clasă (București)
Luceafărul	Luceafărul (Timișoara)
L.R.	Legea Românească (Oradea)
Națiunea	Națiunea (Cluj)

O.S.E.	Observatorul social-economic (Cluj)
Ramuri	Ramuri (Craiova)
R.D.P.	Revistă de drept public (București)
R.I.	Revista Istorică (București)
R.I.R.	Revista Istorică Română (București)
R.F.R.	Revista Fundațiilor Regale (București)
R.I.S.	Revista Învățămîntului superior (București)
R.I.S.B.C.	Revista Institutului social Banat—Crișana (Timișoara)
R.P.	Revista pedagogică (București)
R.R.D.	Revista Română de drept (București)
R.R.H.	Revue Roumanie d'Histoire (Bucarest)
R.S.S.	Revue des Sciences Sociales (Bucarest)
R.T.	Revue de Transylvanie (Cluj)
S.A.I.	Studii și articole de istorie (București)
S.M.	Societatea de Mîine (Cluj, București)
S.M.I.M.	Studii și materiale de istorie modernă (București)
S.R.I.R.	Studii și referate privind istoria României (București)
Studii	Studii. Revistă de istorie (București)
S.U.B.B.H.	Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Historia (Cluj)
Transilvania	Transilvania (Sibiu)
Tribuna	Tribuna (Cluj)
Tribuna (Sibiu)	Tribuna (Sibiu)
T.B.	Țara Bîrsei (Brașov)
T.N.	Țara Noastră (Cluj—București)
U.L.	Universul Literar (București)
V.I.	Viața Ilustrată (Sibiu—Cluj)
V.R.	Viața Românească (București)

LISTA POLIGRAFIILOR FOLOSITE ABREVIAT

Almanahul Banatului...	Almanahul Banatului pe anul 1929, (vol. I); 1930 (vol. II); 1931 (vol. III). Timișoara, Ed. Almanahul Banatului.
Almanahul presei române...	Almanahul presei române pe 1926. Cluj, Tip. Voința, 1926.
Almanahul presei române din Ardeal și Banat...	Almanahul presei române din Ardeal și Banat pe anul 1928. Cluj, Impr. Lumea și Țara, 1928.
Almanahul Societății Academice „Petru Maior“...	Almanahul Societății Academice „Petru Maior“. Zece ani, 1919—1929, Cluj, Tip. Cartea Românească, 1929.

Anuarul Liceului „Mihai Viteazul“...	Anuarul Liceului „Mihai Viteazul“ din Alba Iulia pe anii școlari...
Anuarul Școlii Civile Arad...	Anuarul I al Școlii Civile de Stat din Arad în primul an al Unirii, 1919—1920.
Destrămarea monarhiei austro-ungare...	Destrămarea monarhiei austro-ungare, 1900—1918, sub redacția acad. C. Daicoviciu și prof. M. Constantinescu. București, Ed. Academiei R.P.R., 1964.
Die nationale Frage...	Die nationale Frage in der Österreichisch-Ungarischen Monarchie, 1900—1918. Budapest, Verlag der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, 1966.
Fraților Alex. și Ion Lapedatu...	Fraților Alex. și Ion Lapedatu la împlinirea vârstei de 60 de ani. București, M.O., Impr. Națională, 1936.
N. Iorga, Conferințe și prelegeri I...	N. Iorga, Conferințe și prelegeri, I. După note stenografice. București, Impr. Națională, 1943.
Alex. Lapedatu, Miscellanee...	Alex. Lapedatu, Miscellanee, cuvinte comemorative, panegirice, ocazionale și politice. București, Tip. Cărilor Bisericești, 1925.
Misiunea istorică...	Misiunea istorică a gărzilor naționale în luptele de dezrobire din 1918. București, Tiparul Românesc, 1943.
Noua Constituție a României...	Noua Constituție a României și noile constituții europene. București, Tip. Cultura, 1922 (Institutul Social Român).
Politica externă...	Politica externă a României. București, Tip. Cultura Națională, 1925.
Ștefan Pascu, Pietre de temelie...	Ștefan Pascu, Pietre de temelie din trecut pentru vremurile de astăzi. Cluj, Intr. poligrafică, 1967.
Transilvania, Banatul...	Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul, 1918—1928. Vol. I—III. București, Tip. Cultura Națională, 1929.

I. LUCRĂRI GENERALE — SINTEZE

1. BRĂTIANU, G. I.: *Origines et formation de l'unité roumaine*. București, Impr. Națională, 1943, in-8, 359 p. (h).

Originea poporului român și teritoriul său de formare; aspecte din luptele de eliberare social-națională în cursul veacurilor; legături între cele trei provincii românești; situația românilor transilvăneni înainte și în timpul dualismului austro-ungar; problema desăvîrșirii unității de stat cu ocazia tratatelor purtate de România cu Puterile Aliate (1914—1916), la Conferința de Pace din 1919 și tratatele de pace încheiate în anii 1919—1920.

2. — *Brève histoire de la Transylvanie*. Sous la rédaction de Constantin Daicoviciu et Miron Constantinescu. Bucarest. Ed. Acad. R. S. România, 1965, in-8, 467 p. (fig.) (Bibliotheca Historica Romaniae. Monographies. III).

...Transilvania în primii ani ai sec. al XX-lea: lupta comună a maselor pentru drepturi politice, pentru ameliorarea condițiilor de viață, împotriva pregătirilor de război; Transilvania în timpul primului război mondial; acțiuni de solidaritate cu Marea Revoluție Socialistă din Octombrie; revoluția burghezo-democratică din noiembrie 1918; din activitatea Consiliului Național Român; Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, caracterul hotărîrilor luate aici.

3. CUCUIU, VIRGIL: *Alba Iulia. Din trecutul și prezentul orașului*. Alba Iulia, Tip. Sabin Solomon, 1929, in-8, 100 p. (h., fig.).

...Românii din Transilvania sub stăpînirea austro-ungară: considerații generale; internări în anii 1894, 1895, 1915—1918; evenimentele petrecute în noiembrie 1918; activitatea gărzilor naționale românești; Alba Iulia la 1 Decembrie 1918.

4. *De la Supplex Libellus Valachorum pînă la hotărîrea de la Alba Iulia*. G.M., 1929, t. 7, p. 413—431.

Momente din istoria Transilvaniei.

5. — *Din istoria Transilvaniei*. Ed. a III-a, vol. I; ed. a II-a, vol. II, București, Ed. Acad. R.P.R., 1963, XI + 354 p. (I), XVI + 550 p. (II) (fig., h.).

...Adîncirea crizei revoluționare; prăbușirea monarhiei austro-ungare; izbucnirea și desfășurarea mișcării revoluționare burghezo-democratice în Transilvania (noiembrie 1918); Marea Adunare Națională de la Alba Iulia; Unirea Transilvaniei cu România; desăvîrșirea unității de stat văzută de clasele sociale din Transilvania; caracterul Unirii.

6. ENESCU, ION, ENESCU, IULIU: *Ardealul, Banatul, Crișana și Maramurașul din punct de vedere agricol, cultural și economic*. București, Ed. Librăriei Socec et Comp., 1920, in-8, 254 p. (h.).

Date statistice pentru sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea cu privire la: populație, mediu, situație sanitară, învățămînt,

împărțire administrativă, agricultură, industrie, transporturi, căi de comunicație, bănci, cooperative de consum, societăți de asigurare, emigrări.

7. GIURESCU, CONSTANTIN C.: *Istoria românilor*. Ed. a III-a, vol. I—II; ed. I-a, vol. III, București, Fundația pentru literatură și artă, 1938—1946, in-8, 5 vol.

Istoria românilor de la origine pînă la anul 1821.

8. GIURESCU, CONSTANTIN C.: *Rolul economic al Transilvaniei — Privire istorică*. Steaua, 1967, a. 19, nr. 8, p. 76—81.

Orientarea Transilvaniei în toate vremurile sub raport economic, comercial, spre Țara Românească și Moldova — explicațiile acestui fenomen; legătura organică a economiei Transilvaniei cu aceea a ținuturilor de la sud și est de Carpați, puternic verificată după 1 Decembrie 1918 și 23 August 1944.

9. ILIEȘIU, NICOLAE: *Timișoara. Monografie istorică*. Vol. I, Timișoara, Tip. G. Matheiu, 1943, in-8, 446 p. (fig.).

Scurt istoric al orașului Timișoara din cele mai vechi timpuri, cu insistență asupra evenimentelor din lunile octombrie—decembrie 1918, 1919; armatele sîrbe și franceze la Timișoara; proclamația primului prefect român al Timișoarei, din iulie 1919 și rezoluția poporului bănățean din 10 august 1919 privind unirea Banatului cu România.

10. IORGA, N.: *Histoire des Roumains de Transylvanie et de Hongrie*. Ed. I-a, vol. I—II, Bucarest, Impr. Gutenberg, 1915—1916, in-8, 414 p. (I), 404 p. (II) (fig.); ed. a II-a, vol. I—II, Bucarest, [f. tip.], 1940, in-8, 364 p. (I), 359 p. (II) (fig., h.).

Originea și continuitatea românilor din Transilvania; istoria celor mai de seamă evenimente pînă la începutul sec. al XX-lea.

11. IORGA, N.: *Istoria românilor*. Vol. I—X, București, Tip. Datina Românească — Vălenii de Munte, 1936—1939, in-8, 11 vol.

Istoria poporului român pînă în al 3-lea deceniu al sec. al XX-lea... În vol. X: legăturile României cu Viena și aspecte din situația social-politică și cultural-religioasă a Transilvaniei din a doua jumătate a sec. al XIX-lea pînă la 1 Decembrie 1918; războiul întîi mondial; acțiunea diplomatică a României în perioada neutralității sale armate și după încetarea sa; participarea României — mersul războiului în general; situația politică internă; delegații ardeleni care au luat legătură cu guvernul român în anul 1918 în problema unirii; rolul maselor în hotărîrea unirii Transilvaniei cu România.

12. IORGA, N.: *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*. Vol. II. *De la mișcarea lui Horea pînă astăzi. Cu o prefață despre epoca mai veche*. Lecții ținute la Universitatea din București. București, Ed. Casei Școalelor, 1915, in-8, 291 p. (fig.).

Ideea continuității; dualismul austro-ungar și românii; Partidul Național Român, formarea, activitatea și rolul său în viața politică a Transilvaniei.

13. IORGA, N.: *Viața românească în Ardeal*. Arad, Ed. Librăriei Diecezane, 1926, in-16, 286 p. (Biblioteca Semănătorul, nr. 166—168).

Transilvania pămînt românesc; vechi legături și tendințe de unire ale românilor; aspecte din viața și lupta românilor transilvăneni în cursul

istoriei pentru drepturi social-naționale — influența reciprocă în fapte și idei a românilor de dincoace și de dincolo de Carpați.

14. — *Istoria României*. Vol. I—IV, București, Ed. Acad. R.P.R., 1960—1964, in-8, 4 vol.

...Unirea țărilor române sub Mihai Viteazul; regimul austriac în Transilvania pînă la 1878; lupta pentru ridicarea politică a românilor, formarea națiunii burgheze.

15. IVAN, NICOLAE: *Timișoara. Mică istorie a orașului*. Timișoara, Ed. Fruncea, 1936, in-8, 59 p. (fig.).

Aspecte din viața economică și culturală; sumare considerații asupra Timișoarei în timpul primului război mondial și evenimentele revoluționare din 1918.

16. JINGA, VICTOR: *Problemele fundamentale ale Transilvaniei*. Vol. I—II, Brașov, Ed. Astrei, 1945, in-8, VII + 369 p. (I), 581 p. (II).

...Locul Transilvaniei în cadrul geografic, istoric și economic al popoarelor dunărene și al Principatelor române; ideea unității politice la românii transilvăneni în sec. al XIX-lea; conceptul de națiune în general, națiune română, stat național; aspecte din lupta politică și viața social-economică în Transilvania pînă la desăvîrșirea unității de stat a poporului român.

17. KRÄUTER, FRANCISC: *Germanii din Banat*. (In: *Transilvania, Banatul...*, vol. I, p. 639—648 (fig.)).

Aspecte din viața social-economică și cultural-politică a șvabilor din Banat de la colonizare pînă la Unirea Transilvaniei cu România.

18. — *La Transylvanie. Esquisse historique, géographique, ethnographique et statistique* par D. Draghicesco. Préface de Émil Boutroux, Paris, Librairie Félix Alcan, 1918, in-8, 112 p. (h.).

Drepturile românilor asupra Transilvaniei, drepturile popoarelor la autodeterminare; luptele cu caracter social-național purtate de românii transilvăneni.

19. — *Les Roumains. Leur origine, leur passé, leurs sacrifices et leurs droits*. [F. l, f. tip.], 1919, in-4, 44 p. (h.).

Date istorice și etnografice în sprijinul revendicărilor românilor la Conferința de Pace.

20. LUPAȘ, I.: *Epocele principale în istoria românilor*. Ed. a II-a, Cluj, Tip. Ardealul, 1928, in-8, 141 p.

...Ideea unității politice de la Mihai Viteazul pînă la realizarea sa — 1 Decembrie 1918; relațiile dintre cele trei Principate române în aceeași vreme; evenimentele istorice mai de seamă care au pregătit unirea Transilvaniei cu România.

21. LUPAȘ, I.: *Istoria unirii românilor*. Ed. a II-a, București, Tip. Luceafărul, 1938, in-8, 407 p. (fig.) (Cartea satului, nr. 18).

Temeiurile unirii românilor; situația social-politică a țărilor române din cele mai vechi timpuri pînă în anul 1918; unirea țărilor române sub Mihai Viteazul, Ioan Cuza și desăvîrșirea ei la 1 Decembrie 1918.

22. LUPAȘ—VLASIU, MARINA: *Aspecte din istoria Transilvaniei*. Cu o prefată de prof. I. Moga. Sibiu, Tip. Dacia Traiană, 1945, in-8, 328 p. (17 planșe, 3 facs., 3 h.) (Biblioteca istorică „Astra”, nr. 3).

Aspecte principale ale istoriei Transilvaniei din cele mai vechi timpuri pînă la Unirea cu România; situația în timpul dualismului austro-ungar; Partidul Național Român; mișcarea memorandistă; lupta tinerețului universitar transilvănean; Transilvania în timpul primului război mondial; evenimentele premergătoare actului de la 1 Decembrie 1918; Unirea Transilvaniei, caracterul său.

23. MÎNZAT, GEORGE: *Monografia orașului Dej din cele mai vechi timpuri pînă în zilele de azi*. Bistrița, Tip. Națională, G. Matheiu, 1926, in-8, 327 p. (fig.).

Un scurt istoric al orașului Dej din epoca veche pînă la Unirea Transilvaniei cu România. Se dezvoltă perioada primului război mondial și a revoluției din 1918.

24. MOLIN, ROMULUS SILVIU: *Românii din Banat*. Timișoara, Ed. autorului, 1928, in-8, 52 p. (fig.).

Etnografia Banatului; bogățiile, dezvoltarea social-economică și culturală a Banatului pînă la destrămarea monarhiei austro-ungare.

25. MUREȘANU, ION: *Ardealul*. Scriere premiată de Cartea Românească. București, Ed. Cartea Românească, [1927], in-8, 333 p.

Momente din lupta poporului român din Ardeal, în cursul veacurilor pentru eliberare social-națională; instituții de cultură românești, învățămînt, bisericești și economice din Ardeal; scriitori și dascăli ardeleni luptători pe tărîmul politic; ardeleni trecuți peste Carpați și rolul lor în România; date statistice în legătură cu minoritățile naționale din Ardeal în cadrul statului român.

26. PASCU, ÉTIENNE: *Les Roumains du Sălaj*. R.T., 1939, t. 5, nr. 1, p. 72—87 (h.).

Istoricul regiunii, populația pe naționalități, lupta românilor pentru eliberarea națională.

27. PASCU, ȘTEFAN: *Istoria Transilvaniei*. Blaj, Tip. Lumina, 1944, in-8, 382 p. (fig., h.).

... Teritoriul de formare și viețuire a poporului român; legăturile dintre Transilvania și celelalte două Principate române; caracterul unitar din punct de vedere geografic al pămîntului românesc; pactul dualist; legea naționalităților din 1868 și urmările ei; războiul de independență și românii transilvăneni; Memorandul (1892) — pregătirea, prezentarea sa, procesul memorandiștilor, urmările; războiul întîi mondial; actul Unirii de la Alba Iulia (1 Decembrie 1918) — pregătire, semnificație; populația Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului pe naționalități în anii 1880—1890, 1900, 1910.

28. PETCULESCU, NICULAE I.: *Căile ferate ardelen. Istoricul și dezvoltarea lor. Starea rețelei ardelen la epoca Unirii. Lucrările săvîrșite pînă azi de administrația C.F.R. Programul viitoarelor construcții*. (In: Transilvania, Banatul..., vol. I, p. 543—560 (fig.)).

Date statistice pentru istoricul și starea rețelei feroviare la 1918

29. PODEA, TITUS: *Transilvania*. (Text paralel în l. română și engleză). București, Tip. Oltenia, 1936, in-8, VIII + 174 p. (fig.).

Considerații istorico-etnografice asupra Transilvaniei pînă la 1918 și după această dată; 1 Decembrie 1918; situația minorităților din Transilvania după desăvîrșirea unității de stat a poporului român.

30. POPA, TRAIAN: *Monografia orașului Tirgu-Mureș*. Tirgu-Mureș, Tip. Corvin, 1932, in-8, 326 p. (fig.).

Istoria orașului Tirgu-Mureș din timpurile vechi pînă la 1 Decembrie 1918. Se insistă asupra reîntoarcerii soldaților din război; organizarea și activitatea sfaturilor și gărzilor naționale române din orașul Tirgu-Mureș și din jud. Mureș; alegerea delegaților pentru Marea Adunare Națională de la Alba Iulia.

31. POPESCU, AURELIU ION: *Românii din America* (In: Transilvania, Banatul..., vol. I, p. 623—637).

Începuturile emigrării, numărul românilor plecați; școli românești și presa românească în America; colonia română din New York și Cleveland; atmosfera generală în care au trăit românii, aspecte din viața acestora.

32. RUSU-ABRUDEANU, I., STOICA, VASILE: *Habsburgii, ungurii și românii*. Ed. a II-a, București, Tip. C. Sfetea, 1915, in-8, 208 p.

Considerații asupra stăpînirii ungare și austro-ungare în Transilvania; conștiința unității naționale la români; luptele românilor ardeleni în cursul veacurilor pentru eliberare socială și națională; Supplex Libellus Valachorum; Adunarea de la Blaj; programul de la 1881; Memorandul, procesul memorandiștilor; ecoul acestora în România veche.

33. ȘCHIOPUL, ION IOSIF: *O țară care moare. Ardealul etnografic, statistic, economic, cultural și politic*. București, Tip. C. Sfetea, 1916, in-16, 87 p.

Destrămarea monarhiei Austro-Ungare; numărul românilor din Transilvania și teritoriile locuite de ei — populația totală, români și naționalități conlocuitoare; pămîntul — categoriile de proprietari, valoarea productivă a pămîntului, bogățiile subsolului; școli și biserici românești, serviciile publice, stadiul dezvoltării industriei, băncile românești.

34. STOICA, VASILE: *The Roumanian nation a sentry of western latin civilization in Eastem Europe*. Pittsbourgh P.A., Pittsbourgh Printing Company, [1919], in-8, 16 p. (h.).

Aspecte din istoria și luptele poporului român în cursul veacurilor.

35. SUCIU, PETRU: *Proprietatea agrară în Ardeal. Scurt istoric al dezvoltării ei*. Cluj, Ed. de Ziare, 1931, in-8, 102 p.

Formare, evoluție, transformări, caracteristici, legiuiri agrare — caracterul lor, categorii de proprietari și proprietari pentru fiecare epocă istorică, cu unele date statistice comentate.

36. XENOPOL, A. D.: *Istoria românilor din Dacia Traiană*. Ed. a III-a, vol. I—XIV, București, Ed. Cartea Românească, [1925—1930], in-8, 14 vol.

Istoria poporului român de la origini pînă la anul 1867.

II. UNITATEA ETNICĂ, DE LIMBĂ, GEOGRAFICĂ ȘI ECONOMICĂ

37. AGARBICEANU, I.: *Unitatea sufletească, Transilvania*, 1936, t. 67, p. 23—29.

Evoluția unității sufletești la poporul român — aceleași gînduri, aceleași sentimente; unitatea etnică, comunitatea de limbă, de obiceiuri.

38. BODEA, CORNELIA: *Ideea de unitate și continuitate în conștiința poporului român. An. I.S.I.S.P.*, 1968, t. 14, nr. 2—3, p. 135—153.

Formele de cunoaștere sau recunoașterea de către străini și manifestarea la români a tendințelor de unitate începînd cu secolul al XIV-lea.

39. BOGREA, V.: *Mărturii despre latinitatea noastră la umaniștii italieni. C.R.*, 1932, a. 2, p. 369—370.

La Gian-Francesco Poggio-Bracciolini și Nicolaus Machinensio. Secolul XV.

40. BRĂTIANU, G. I.: *Formarea unității românești. Factorii istorici*. București, Ed. Fundației Culturale „Mihail Kogălniceanu”, 1940, in-8, 22 p.

Cărturari, cronicari, scriitori — români și străini — documente ce vorbesc despre originea latină a poporului român și despre unitatea sa de stat.

41. CHINEZU, ION: *Roma redeșteptării naționale. Tribuna*, 1968, a. 12, nr. 21 (591), p. 3.

Vechi legături comerciale și culturale dintre Italia și țările române — contribuția arhitecților, decoratorilor, tipografilor italieni la înzestrarea țărilor române cu opere de artă; ideea latinității la cronicari; italieni vorbind despre originea noastră; Școala Ardeleană și problema originii noastre.

42. CONEA, ION: *Transilvania, inimă a pămîntului și statului românesc. G.G.*, 1941, t. 1, nr. 1, p. 18—34 (h.).

Rolul Transilvaniei în continuitatea poporului român, preponderența elementului român aici; hotărîrea de la 1 Decembrie 1918, ce completează unitatea și armonia de forme geografice și unitatea etnică a statului român cu unitatea economică.

43. DAICOVICIU, BEATRICE: *Cărturari din secolul XV—XVIII despre latinitatea și continuitatea românilor. Steaua*, 1968, a. 19, nr. 4, p. 47—49.

Poggio Bracciolini, Flavio Biondo, Enea Silvio Piccolomini, Francesco della Valle, Antonio Bonfini, Cromer, Despot Vodă, Giovannandrea Gromo, Pierre Lescalopier, Găspăr Heltai, Giovanni Antonio Magini, Martin Opitz, Benkő, Gottschling.

44. IORGA, N.: *Afirmarea vitalității românești. Conferință la cursurile de vară din Vălenii de Munte, 1939. Rezumat de ascultătoare. Vălenii de Munte, [f. tip.], 1940, in-8, 62 p.*

Dovezi despre vitalitatea poporului român și formele ei de manifestare; permanența românilor la nordul Dunării; adaptarea poporului român la condițiile de viață; viața în satul și orașul românesc; stăpîniri și influențe străine — limita lor.

45. IORGA, N.: *Drepturile românilor asupra teritoriului lor național unitar. Cu-vîntare ținută în numele Academiei Române în seara de 31 mai 1919, București, Tip. Cultura Neamului Românesc, 1919, in-16, 20 p.*

Argumente istorico-geografice cu privire la unitatea geografică a pămîntului românesc și unitatea politică a națiunii române; se reproduce moțiunea Academiei Române pentru recunoașterea statului național român.

46. IORGA, N.: *Elemente de unitate ale lumii medievale, moderne și contemporane. III. Revoluții politice și întregiri naționale*. București, Tip. Cultura Neamului Românesc, 1922, in-8, 126 p.

Elemente de unitate în domeniul culturii, politic, instituțional, până la 1918; se insistă asupra destrămării monarhiei austro-ungare și asupra luptei popoarelor din imperiu pentru eliberare națională.

47. IORGA, N.: *Istoricul constituției românești*. (In: *Noua Constituție a României* ..., p. 5—24).

Ideea națională a teritoriului și a domniei în Principatele române până în prima jumătate a sec. al XIX-lea.

48. IORGA, N.: *Note despre Unirea românească*. Comunicare la Academia Română în ziua de 6 februarie [1920]. *R. I.*, 1920, t. 6, nr. 1—2, p. 1—11.

Obiceiurile comune la români: datinile de la sărbători și hramuri; unitatea limbii române; cărți vechi românești apărute în Muntenia sau Moldova, răspândite și în Transilvania, ca o expresie a legăturilor culturale existente între aceste provincii, a interesului manifestat pentru ele de transilvăneni, a conștiinței unității politice; rolul literaturii în pregătirea Unirii.

49. LUPAȘ, I.: *Chestiunea originii și continuității românești într-o predică de la 1792*. (In: *Studii, Conferințe și Comunicări istorice*. Vol. I, București, Casa Școalelor, 1928, in-8, 375—388 p.).

Predică intitulată *Istoria românilor din Țara Ardealului*, ținută de preotul comunei Rășinari, determinată de frământările vieții românilor ardeleni din vremea aceea, inspirată din adevăruri istorice pe care autorul le prezintă vorbind despre originea și continuitatea românilor.

50. LUPAȘ, I.: *Factorii istorici ai vieții naționale românești*. *An. I.I.N.C.*, 1921—1922, t. 1, p. 19—45.

O analiză a factorilor geografici, etnici, religioși; comunitatea istorică, de obiceiuri, de limbă, conștiința unității politice.

51. LUPAȘ, I.: *Importanța istorică a Transilvaniei ca centru vital al românismului*. Sibiu, Tip. Cartea Românească din Cluj, 1943, in-8, 16 p. (Biblioteca Viață și Cultură).

Transilvania — teritoriu etnic românesc, încadrată în ritmul istoriei generale a românilor, deosebită de Ungaria; legăturile seculare dintre Transilvania, Țara Românească și Moldova; contactul neîntrerupt între luptătorii pentru progres de amândouă laturile Carpaților; desăvîrșirea unității de stat a poporului român; caracterul Adunării Naționale din 1 Decembrie 1918 de la Alba Iulia.

52. MEHEDINȚI, S.: *Cadrul antropogeografic. Observări relative la Ardeal*. (In: *Transilvania, Banatul* ..., vol. I, p. 587—602 (fig.)).

Vechimea și stabilitatea masei etnice românești, care au dus în mod firesc la actul Unirii de la 1 Decembrie 1918.

53. MEHEDINȚI, S.: *Ce este Transilvania?* București, Impr. Națională, 1940, in-8, 87 p. (h., fig.) (Biblioteca Reviste istorice române, nr. 4).

Transilvania, centrul orografic al pământului românesc, centrul regiunii cu climat dacic, centrul sistemului hidrografic, etnografic, antropogeografic, istoric și economic al României; desăvîrșirea unității de stat (1 Decembrie 1918).

54. MOGA, I.: *Les bases de l'unité roumaine*. **R.T.**, 1938, t. 4, nr. 1—2, p. 110—123.

Unitatea etnico-geografică, dezvoltarea istorică neîntreruptă a poporului român la nordul Dunării; Unirea Principatelor române de la 1859; desăvârșirea unității de stat: 1918.

55. ONCIUL, DIMITRE: *Fazele dezvoltării istorice a poporului și statului român*. Discurs rostit în Academia Română, 14 mai 1919. București, Tip. C. Sfetea, 1920, in-8, 25 p.

... Ideea originii comune, a unității politice.

56. ONCIUL, DIMITRE: *Ideea latinității și a unității naționale*. Două lecțiuni la deschiderea cursului de istoria românilor, ținute la Universitatea din București în ianuarie 1919. București, Tip. Cultura Neamului Românesc, 1919, in-8, 24 p. (Extr. din: Revista Istorică, 1919, t. 5, august).

Ideea unității politice la români și temeiurile sale — izvoare istorice și literare ce o atestă în cursul veacurilor.

57. PASCU, ȘTEFAN: *L'unité de la terre et du peuple roumains*. **R.T.**, 1941—1943, t. 7—9, p. 325—343.

Ideea unității politice în istoriografia română — analiza unor lucrări apărute cu această temă; factori ce stau la temelie unității politice a poporului român: etnic, geografic, economic, istoric; momente din istoria românilor ce confirmă originea comună și vechi legături între românii de dincolo și de dincoace de Carpați; justetea actului de la 1 Decembrie 1918.

58. PASCU, ȘT.: *Populația Transilvaniei în lumina mărturiilor și a datelor statistice*: (In: Almanahul ziarului Curentul, București, 1944, p. 74—80 (h.)).

Mărturii vechi despre populația Transilvaniei; primele statistici în Transilvania; emigrația populației românești peste Carpați în sec. al XVIII-lea; tabloul comparativ de creștere a populației din Transilvania la sfârșitul sec. al XIX-lea; populația Transilvaniei după statistici din sec. al XX-lea (1910, 1930, 1940).

59. PASCU, ȘT.: *Transilvania în cadrul unitar al pământului român*. **Tribuna**, (Sibiu), 1943, a. 3, nr. 790, p. 59, 63.

Legături multiseculare dintre Transilvania, Țara Românească și Moldova, determinate de caracterul etnic, geografic și economic unitar.

60. SOMESAN, LAURIAN: *La Transylvanie dans l'oeuvre géographique de Georges Vilsan*. **R.T.**, 1935—1936, t. 2, nr. 2, p. 167—182.

Frontierele etnice ale poporului român; unitatea etnică și geografică; relațiile economice străvechi între românii de pe cele două versante ale Carpaților; densitatea populației în zona Carpaților; rolul acestor munți în viața poporului român.

61. ȘOTROPA, VALERIU: *Unitatea poporului românesc privită din punct de vedere al toponimiei*. **R.I.S.B.C.**, 1943, t. 12, mai—iunie, p. 296—311, septembrie—octombrie, p. 389—418; 1944, t. 13, ianuarie—aprilie, p. 202—208.

Numele de localități, munți, dealuri, riuri, ce se află în cel puțin două din provinciile României: Moldova, Muntenia, Banat și Ardeal.

62. TEODOR, POMPILIU: *Tribuna Unirii*. [Documente și material ilustrativ, din secolele XVII—XIX]. **Tribuna**, 1968, a. 12, nr. 16, (586), p. 6; nr. 17 (587) p. 6; nr. 18 (588) p. 4; nr. 19 (589) p. 6).

Ideea originii și unității poporului român la Grigore Ureche, Miron Costin, Constantin Cantacuzino, — reproduceri din operele lor (nr. 16); originea comună, tendințe de unitate și de libertate în istoriografia țărilor române din secolul al XVIII-lea, la Dimitrie Cantemir, Inochentie Micu, Petru Pavel Aaron (nr. 17); emanciparea socială și națională a națiunii române în activitatea reprezentanților luminismului din cele trei Principate române (nr. 18); ideea unității politice a poporului român exprimată în presă — *Dacia Literară*, Iași 1840, — în corespondență — Tudor Vladimirescu —, sau în lucrări, la Eftimie Murgu, Vasile Popp, G. Barițiu, Mihail Kogălniceanu, N. Bălcescu, Felix Colson, agent consular al Franței la București (nr. 19).

63. VÎLSAN, G.: *Transilvania în cadrul unitar al pământului și statului român*. (În: *Transilvania, Banatul...*, vol. I, p. 145—156).

Temeiurile fizico-geografice ale unității de stat a poporului român.

III. LUPTA PENTRU UNITATEA POPORULUI ROMÂN. RELĂȚIILE DINTRE ȚĂRILE ROMÂNE ÎN EVUL MEDIU ȘI ÎN EPOCA MODERNĂ

64. BERINDEI, DAN: *Din începuturile diplomației românești moderne*. București, Ed. politică, 1965, in-8, 183 p.

Subcapitolul: „Problema independenței și perspectiva unirii Transilvaniei cu România”. Realizarea deplinei unități politice a poporului român și dobîndirea independenței de stat în preocupările diplomației românești din vremea domniei lui Alexandru Ion Cuza.

65. BERINDEI, DAN: *Unitatea — aspirație seculară*. *Astra*, 1968, a. 3, nr. 1 (20), p. 1, 18.

Tendențe de unificare politică a celor trei țări române în cursul veacurilor.

66. BODEA, CORNELIA: *Lupta românilor pentru unitatea națională, 1834—1849*. București, Ed. Acad. R. S. România, 1967, in-8, 390 p. (fig., facs.) (documente între p. 199—349).

Mișcarea națională comună în perioada de pregătire a mișcărilor revoluționare sau în vremea desfășurării lor din anii 1848—1849: mișcarea națională în jurul anilor 1834—1840, țeluri revoluționare comune între 1840—1846, bilanțul mișcărilor naționale în 1846, unirea românilor în programul revoluționar din 1848. Documente.

67. BOȘCA-MĂLIN, E.: *Juriști ardeleni, precursori în lupta pentru marea unire*. *R.R.D.*, 1968, t. 24, nr. 9, p. 74—83.

Mihail Balea, Vasile Vaida, Petre Dobra, Iosif Meheși (sec. XVIII).

68. BRATEȘ, RADU: *Scriitori din România în Ardealul dinainte de Unire*. *Steaua*, 1968, a. 19, nr. 5, p. 77—79.

Fragmente din corespondența dintre A. C. Domșa, redactorul ziarului *Unirea* de la Blaj, și Mihail Dragomirescu, directorul revistei *Convorbiri critice*, privind trimiterea unor numere din *Convorbiri critice* (1908); șezători literare organizate în anul 1911 la Sibiu cu scriitori români din România, precum și serbările Astei la Blaj, din același an, ecoul lor în mase și presă.

69. BRĂTIANU, GHEORGHE, I.: *Politica externă a lui Cuza Vodă și dezvoltarea ideii de unitate națională. R.I.R.*, 1932, vol. 2, fasc. 2—3, p. 113—163.

Acțiuni diplomatice cu privire la unitatea de stat; documente.

70. CURTICĂPEANU, V.: *Societatea „Transilvania” din București pentru sprijinirea studenților și elevilor meseriași români din Austro-Ungaria. Studii*, 1966, t. 19, nr. 1, p. 93—113.

Intellectualii români ardeleni trecuți în Țara Românească sau Moldova, activitatea și rolul lor; menirea Societății „Transilvania” și promotorii ei; programul și statutele, stipendiile acordate studenților români din Austro-Ungaria care frecventau universitățile din țările apusene în perioada 1867—1918; ajutoare pentru elevii meseriași.

71. EDROIU, NICOLAE: *Tribuna Unirii*, [Documente și material ilustrativ, secolul al XVI-lea]. *Tribuna*, 1968, a. 12, nr. 14 (584), p. 5.

Ideea și tendințele de unitate a poporului român în secolul al XVI-lea la umanistii vremii — reproduceri.

72. GIURESCU, CONSTANTIN C.: *Transilvania în istoria poporului român*. București, Ed. științifică, 1967, in-8, 164 p. (+ 63 fig., h.) (cu rezumate în limbile engleză, rusă, germană).

Locul și însemnătatea Transilvaniei în istoria poporului român din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre; Transilvania — pământ românesc dintr-un întregit temei: al vechimii istorice, al numărului românilor, al muncii; confirmarea temeiului acestui drept printr-o repetată recunoaștere internațională din partea tratatelor de pace.

73. GIURESCU, CONSTANTIN C.: *Transilvania. Schiță istorică*. București, M. O. Imprimeria centrală, 1943, in-8, 43 p. (+ fig.).

...Transilvania sub Austro-Ungaria, lupta românilor împotriva asupririi social-naționale până la 1918.

74. IONESCU, MATEI: *Momente din lupta iridenței române transilvane în anii 1884—1887. Studii*, 1967, t. 20, nr. 3, p. 511—522.

Politica externă a României față de Austro-Ungaria în deceniul 9 al sec. al XIX-lea; mișcări iredentiste ale românilor transilvăneni din acea vreme — forme, caracter, existența unei mișcări politice organizate la „graniță” și a unei mișcări de masă pentru sprijinirea activă a fraților de peste munți.

75. IORGA, N.: *Ce a primit și ce a dat Ardealul*. (In: *Transilvania, Banatul...*, vol. I, p. 3—7).

Popasuri asupra unor evenimente de seamă, politice și culturale din istoria Transilvaniei, Munteniei și Moldovei, ce dovedesc relații seculare între ele și influențe reciproce.

76. IORGA, N.: *Comemorarea Unirii Ardealului și Rostul istoric al Unirii*. Două cuvântări ținute la București. Vălenii de Munte, Tip. Datina Românească, 1933, in-8, 20 p.

...Transilvania — parte integrantă a României, continuitatea elementului românesc aici, legăturile multiseculare ale ardelenilor cu moldovenii și muntenii, comunitatea de limbă, de viață în general între români.

77. IORGA, N.: *Dezvoltarea ideii unității politice a românilor*. Lecții făcute la Universitatea din București. București, Ed. Casei Școalelor, 1915, in-8, 100 p. (Din publicațiunile Casei Școalelor).

Evoluția ideii de unitate politică la români în diferite epoci istorice; lupta pentru realizarea ei, oglindită în opere și presă, dovezi cu privire la existența multiseculară a ideii de unitate politică.

78. IORGA, N.: *Solidaritatea românească la începutul secolului al XIX-lea*. C.R., 1922, t. 1, nr. 8—9, p. 97—113.

Rolul dascălilor ardeleni trecuți în Principate, pentru pregătirea unirii; ideea unui stat românesc unitar format din toate provinciile țării, la 1837.

79. IORGA, N.: *Taina lui Mihai Viteazul și rostul istoric al Ardealului*. Conferință ținută la Alba Iulia, 10 decembrie 1938. R.I., 1939, t. 25, nr. 4—6, p. 101—114.

Legăturile lui Mihai Viteazul cu Ardealul; istoricul Ardealului; înfăptuirea unității de stat; combaterea unor teze revizioniste.

80. IORGA, N.: *Unitatea națională în literatura românească*. Conferință ținută la Congresul din Timișoara al Ligii Culturale. Ramuri, 1925, t. 19, nr. 5—6, p. 188—192.

Ideea de unitate în literatura veche religioasă, la cronicarii moldoveni, munteni, transilvăneni, la poeți și scriitori.

81. JINGA, VICTOR: *Din geo-economia transilvană*. O.S.E., 1943, t. 10, nr. 1, p. 225—228.

Situația Transilvaniei în cadrul monarhiei austro-ungare; unirea Transilvaniei cu România privită ca un act de justete etnică și politică — realizarea unui imperativ geografic și economic.

82. LAZĂR, AUREL: *O contribuție la problema unificării României*. B.C.Ș.S. — Științe sociale, 1956—1957, p. 60—76 (Cercul de istorie, cond. științific, Șt. Pascu).

Tendințe de înfăptuire a unității politice în cursul veacurilor; curente politice în Transilvania în cea de-a doua jumătate a veacului al XIX-lea; planul strategic elaborat de Axente Sever — după autor probabil între anii 1881—1883 — în vederea eliberării Transilvaniei de sub stăpânirea austro-ungară, printr-o acțiune militară întreprinsă de peste munți, la care să participe românii transilvăneni.

83. LUPAȘ, I.: *Memoriul lui Papiu-Ilarian către Cuza Vodă pentru înfăptuirea Daco-României (1860)*. (În: Almanahul presei române din Ardeal și Banat ..., p. 41—47 (fig.)).

Fragmente reproduse și comentate.

84. MACIU, VASILE, NETEA, VASILE: *Unitatea națională în preocuparea Academiei Române*. Studii, 1966, t. 19, nr. 6, p. 1091—1109; și în l. franceză; R.R.H., 1966, t. 5, nr. 6, p. 937—962.

Asociații cu caracter literar-cultural în România și Transilvania, înainte de 1867; activitatea ardelenilor în cadrul Societății Academice Române; probleme de cultură și istorie națională în atenția Academiei Române pînă în anul 1918; ardeleni, membri sau conducători ai Academiei Române.

85. MADAR, NICOLAE: *Înflorirea națiunii, un atribut al socialismului*. Astra, 1968, a. 3, nr. 3 (22), p. 7.

... Formarea statului național unitar român — o necesitate istorică...

86. MATEIU, ION: *Preludiile unității naționale*. Brașov, Tip. Unirea, 1936, in-8, 22 p.

Ideea unității politice la români — văzută de români și străini — pînă la Unirea Principatelor și după anul 1859; caracterul monarhiei austro-ungare, inevitabilitatea destrămării sale; însemnătatea istorică a zilei de 1 Decembrie 1918.

87. MIRONESCO, GEORGES G.: *Aperçus sur la question roumaine*. Paris, Ed. Ernest Leroux, 1919, in-8, 257 p. (h.).

Lupta poporului român pentru desăvîrșirea unității sale de stat; participarea la primul război mondial; prizonierii români din Italia.

88. MOGA, I.: *L'orientation économique de la Transylvanie*. R.T., 1940, t. 6, nr. 1, p. 73—106 (h.).

Viața economică din Transilvania în cursul veacurilor — legăturile economice cu Principatele române.

89. MOISIL, IULIU: *Românii ardeleni din vechiul regat și activitatea lor pînă la războiul întregirii neamului*. (In: Transilvania, Banatul..., vol. III, p. 1347—1394).

Activitatea românilor transilvăneni ajunși în vechea Românie în învățămîntul primar, secundar și superior, sau ca scriitori, ziariști, oameni de știință și cultură.

90. MOISIL, IULIU: *Românii din vechiul regat și dragostea lor pentru ardeleni*. A.S., 1931—1936, vol. 4, nr. 16, p. 89—99.

Românii de dincolo de Carpați, vizitînd ținutul Năsăudului. Reprodusi din descrierile lui George Sion și Alexandru Odobescu, prilejuite de aceste vizite; ideea și dorința înfăptuirii unității de stat sesizate în locurile vizitate.

91. MOROIANU, GEORGE: *Unirea de la 1859 și contribuția vechiului regat la Unirea cea mare. Conferință completată și adnotată*. Cluj, Tip. Ardealul, 1927, in-8, 55 p.

... Mișcarea și memoriul studenților din Iași și București în favoarea românilor ardeleni, procesul replicii; Liga culturală și problema românilor de dincoace de Carpați; avîntul tinerimii universitare române de la Paris pentru ideea unității politice (1892); ideea unității de stat la români; prizonierii români ardeleni reînțorși ca voluntari în armatele române.

92. MOTOGNA, V.: *Trecutul Ardealului românesc în cadrul năzuințelor spre unitatea națională*. (In: Transilvania, Banatul..., vol. I, p. 21—87 (fig.)).

Feluritele și nenumăratele legături care au existat între românii din Transilvania și vechea Românie.

93. NEAMȚU, GELU: *Foișoara Telegrafului român și junimismul în Transilvania (1876—77)*. Steaua, 1967, a. 18, nr. 1, p. 100—105.

Organ de presă al Clubului junimist ardelean, cu o structură complexă, avînd drept scop să încurajeze tendințele poporului român spre progres în toate domeniile vieții materiale și spirituale, spre afirmarea unității poporului român.

94. NETEA, VASILE: „România” — primul cotidian al poporului român. Studii, 1966, t. 19, nr. 1, p. 47—58.

Ideea unității politice la Aron Florian, întemeietorul ziarului „România” (1 ianuarie 1838, numărul de probă: 20 decembrie 1837); rolul în general al ardelenilor trecuți în Principate în propagarea acestei idei.

95. NETEA, VASILE, CURTICĂPEANU, VASILE: *Contribuția societăților cultural-politice românești la realizarea unității naționale*. An. I.S.I.S.P., 1968, t. 14, nr. 2—3, p. 154—173.

Asociațiile social-politice înființate între anii 1795—1918, scopul, activitatea și rolul acestora în realizarea unității de stat.

96. OLTEANU, ALEXANDRU: *Liga Culturală și Unirea*. Familia, 1939, t. 6, nr. 1, p. 75—86.

Constituirea ligii, activități în țară și peste hotare în vederea pregătirii desăvârșirii unității de stat.

97. PANAITESCU, P. P.: *L'union des pays roumains sous le règne de Michel le Brave*. R.R.H., 1965, t. 4, nr. 3, p. 427—440.

Condițiile istorice în care a avut loc; însemnătatea sa.

98. PASCU, ȘTEFAN: *Din activitatea istoricilor transilvăneni la Universitatea din București în primul deceniu de la înființare*. (In: Ștefan Pascu, Pietre de temelie..., p. 188—194 (fig.)).

Aron Florian, Ion Maiorescu, August Treboniu Laurian.

99. PASCU, ȘTEFAN: *Ideea și tendințele de unitate a poporului român*. Tribuna, 1968, a. 12, nr. 13 (583), p. 1, 6 (facs., fig.). (Citatele și materialul ilustrativ din p. 6 au fost selectate de N. Edroiu).

În evul mediu și epoca modernă, în cele trei Principate române.

100. PASCU, ȘTEFAN: *Tribuna Unirii. Momentul Mihai Viteazul*. Tribuna, 1968, a. 12, nr. 15 (585), p. 1, 6. (Documentele și materialul ilustrativ, din p. 6, selectate de N. Edroiu).

Mihai Viteazul — omul și oșteanul —, trăsăturile lui fizice și spirituale văzute de contemporani, vitejia în lupte, măreția actelor sale menite a reîntregi, pentru prima oară, cele trei țări românești; intrarea lui Mihai Viteazul în Alba Iulia; documente: însemnare autografă a lui, exprimând realizarea dorinței de unire a celor trei țări românești etc.

101. PETRIC, ARON, ADĂNILOAI, NICHITĂ: *Formarea statului național român. Lupta poporului român pentru independență națională*. București, Ed. politică, 1964, in-8, 72 p.

Capitolul III: „Unirea Transilvaniei cu România — 1918” — condițiile politice interne în care a avut loc.

102. PLEȘȘIA, ION I.: *Politica lui Ion. I. C. Brătianu față de Ardeal*. București, Impr. Independența, 1931, in-8, 19 p.

Atitudinea lui I. I. C. Brătianu față de tratatul României cu Austro-Ungaria și Germania (1883, reînnoit 1913); fragmente din discuțiile purtate între I. I. C. Brătianu și Czerin și din corespondența dintre Czerin și Berchtold (1913—1914), cu aceeași temă; poziția lui I. I. C. Brătianu față de înțelegerea cu Rusia din 1 octombrie 1914.

103. PUȘCARIU, SEXTIL: *Cuvîntare rostită în numele Transilvaniei în ședința solemnă a Academiei Române, 11 mai 1929*. An. A.R., 1928—1929, t. 49, p. 98—101.

Din succesele colaborării dintre românii „de dincoace și de dincolo de munți”, pînă la desăvîrșirea unității de stat.

104. SANDU, ION: *Considerațiuni asupra problemei unificării*. Sibiu, Tip. Dacia Traiană, 1922, in-8, 25 p.

Ideea de unitate la români și înfăptuirea unirii Transilvaniei cu România în 1918.

105. SEIȘANU, ROMULUS: *Ideea unirei în țările române*. [București], Tip. ziarului Universul, 1933, in-8, 31 p.

...Poeți români — de peste Carpați — din a doua jumătate a sec. al XIX-lea, evocînd în poeziile lor dorința unirii românilor; o manifestare la Teatrul Național din București (1868) cu aceeași temă și acțiuni diplomatice ale lui M. Kogălniceanu în sprijinul românilor ardeleni.

106. ȘCHIAU, OCTAVIAN: *Tribuna Unirii. Biserica Sfîntul Nicolae din Șcheii Brașovului, vechi lăcaș de cultură românească*. *Tribuna*, 1968, a. 12, nr. 23 (593), p. 6.

Rolul Brașovului, în special al cartierului românesc al Șcheilor, prin școala și biserica sa, în adîncirea legăturilor economice și culturale dintre românii transilvăneni, munteni sau moldoveni; reproduceri din lucrarea în manuscris a lui Radu Tempea, *Istoria Sfinței biserici a Șcheilor Brașovului*.

107. TECULESCU, HORIA: *Scriitorii ca luptători pentru unirea neamului*. (In: Anuarul Liceului „Mihai Viteazul”, 1923/24, p. 50—70).

Ideea unității politice în poezia populară, în literatura religioasă, la cronicarii români, la reprezentanții Școlii Ardelene și la scriitorii sec. al XIX-lea și începutul celui următor.

108. VATAMANIUC, D.: *Eminescu și Slavici la „România Jună” din Viena. Lupta lor pentru unitatea națională*. București, Ed. Acad. R. S. România, 1967, in-8, 12 p. (Extras din: Revista de istorie și teorie literară, 1967, t. 16, nr. 1).

Străduințele de unificare a „Societății literare științifice române din Viena” și a „Societății literare-sociale România”, orientarea politică a membrilor acestor societăți, rolul lui Eminescu și Slavici în unificarea lor; din activitatea „României June”; serbarea de la Putna — august 1871 — semnificația ei, contribuția lui Eminescu și Slavici la pregătirea serbării.

IV. FORMAREA NAȚIUNII ÎN GENERAL ȘI FORMAREA NAȚIUNII ROMÂNE

109. FLOREA, EL.: *Cu privire la evoluția conceptului marxist de națiune*. An. I.S.I.S.P., 1967, t. 13, nr. 6, p. 66—79.

Privire istorică asupra evoluției gândirii marxiste privind conceptul de națiune.

110. GAVRILĂ, A.: *Conceptul de națiune*. An. I.S.I.S.P., 1967, t. 13, nr. 6, p. 40—53.

Ce este națiunea, elementele constitutive, dinamica ei; rolul său în dezvoltarea societății; raportul popor—națiune, națiune—stat.

111. GUSTI, D.: *Problema națiunii. A.Ș.R.S.*, 1919, t. 1, nr. 2—3, p. 547—577.

Conceptul de națiune; natura și formele sale de manifestare; teoria spiritualismului național, a materialismului național și a empirismului național; ideea statului național, raportul dintre națiune și stat în concepția oamenilor politici burghezi și a social-democraților; problema statelor naționale la sfârșitul primului război mondial.

112. MACIU, VASILE, PASCU, ȘTEFAN: *Formarea națiunii române. R.I.S.*, 1966, t. 8, nr. 8, p. 10—27.

Teorii ale unor istorici și sociologi străini și români; procesul constituirii oamenilor în națiune; trăsăturile caracteristice ale națiunii; formarea națiunii române pe baza dezvoltării trăsăturilor esențiale: comunitate de limbă, teritorială, viață economică, psihică, culturală; dezvoltarea conștiinței naționale la români.

113. MARIAN, M.: *Comunitatea de națiune. An. I.S.I.S.P.*, 1967, t. 13, nr. 6, p. 54—65.

Conceptul de națiune, naționalitate, stat național; elementele constitutive.

114. PASCU, ȘTEFAN: *Formarea națiunii române*. București, Ed. didactică și pedagogică, 1967, in-8, 55 p. (Universitatea din București, Cursurile de vară și colocviile științifice de limba, literatura, istoria și arta poporului român. Seria istorie și geografie 5; în limbile română și franceză).

Teorii burgheze privind definirea națiunii; sociologi români burghezi despre națiune; conceptul de națiune în istoriografia marxistă; procesul de formare a națiunilor în general; dezvoltarea procesului de formare a națiunii române: comunitatea de limbă, cultură, teritorială, economică, psihică, istorică; formarea conștiinței naționale la români — formele de manifestare; mișcarea națională și lupta pentru desăvârșirea procesului formării națiunii române.

115. PASCU, ȘTEFAN: *Formarea națiunii române*. (In: Ștefan Pascu, *Pietre de temelie...*, p. 112—124 (h., facs.)).

Premisele, formarea, desăvârșirea, rolul ei în dezvoltarea vieții naționale a popoarelor; trăsăturile constitutive ale națiunii române; comunitatea de limbă, teritorială, economică, profilul spiritual, solidaritatea și unitatea de luptă pentru libertate socială și națională a poporului român; dezvoltarea conștiinței naționale, intensificarea mișcărilor naționale ale românilor.

116. VÎLSAN, GEORGE: *Conștiință națională și geografie*. Cluj, Ed. Revistei Satul și Școala, 1937, in-8, 51 p. (Biblioteca învățătorilor, nr. 6).

Elementele unei conștiințe naționale formate; izvorul și necesitatea întăririi ei neconținute; rolul geografiei în acest proces.

V. LUPTA PENTRU DREPTURI SOCIALE ȘI NAȚIONALE

117. ALBU, N.: *Problema facultății juridice pentru românii din Transilvania după revoluția din 1848/49. S.U.B.B.H.*, 1968, t. 13, fasc. 1, p. 58—71.

Petiții înaintate în vederea înființării unei facultăți juridice pentru români în 1849, 1850, discuțiile purtate, pe aceeași temă, în anii 1850—1852.

118. [AGÂRBICEANU, I.]: *Izolarea socială în pregătirea Unirii. Transilvania*, 1929, t. 60, nr. 4—5, p. 356—358 (semnează T.I.).

Cauzele pasivității; formele de manifestare și efectele sale.

119. ALBRECHT, FERENCZ: *Forrástanulmányok gróf Tisza István román nemzetiségi politikájához* [Studii privind politica contelui Ștefan Tisza față de națiunea română]. Lugoj, Tip. Husvéth et Hoffer, 1933, in-8, 111 p. (Extr. din: Magyar kisebbség, 1933).

Politica contelui Ștefan Tisza față de români.

120. BARABÁS, ENDRE: *Epizódok a románság történetéből a magyar uralom alatt.* [Episoade din istoria românilor sub dominația maghiară]. Publ. de Dr. József Papp. Lugoj, Tip. Husvéth et Hoffer, 1932, in-8, 191 p.

Aspecte din istoria românilor transilvăneni.

121. BAILA, ION: *Ardealul și problemele culturale. U.L.*, 1927, a. 43, nr. 2, p. 29—30, nr. 6, p. 93—94, nr. 8, p. 124—125, nr. 9, p. 140, nr. 11, p. 172—173, nr. 12, p. 190, nr. 13, p. 206—207, nr. 14, p. 220—221, nr. 15, p. 237—238, nr. 16, p. 254, nr. 18, p. 284—285, nr. 25, p. 397—398, nr. 26, p. 413—414.

O serie de articole pe tema activității Partidului Național Român din Transilvania la începutul sec. al XX-lea și mai ales a ziarelor „Tribuna” și „Românul”; încetarea „Tribunei” și păreri contemporane; programul politic al activiștilor; noul program de acțiune al comitetului național; două mentalități; o epocă de decădere culturală; izolare socială și naționalism; năzuinți spre o împăcare; împăcarea cu ungurii; efectele încercărilor de împăcare; un comunicat al guvernului ungar; între „tinerii oțeliți” și „bătrînii ramoliți”; ziarul „Românul”; românii în armata austro-ungară.

122. BAILA, ION: *Presa românească ardeleană* (In: *Transilvania, Banatul...*, vol. II, p. 1283—1289).

Activitatea publicațiilor zilnice sau săptămânale cu caracter politic, cultural, literar, școlar, muncitoresc, religios etc. din perioada premergătoare înfăptuirii unității de stat (1918) sau imediat următoare.

123. BÂRSAN, ZAHARIA, OLARU, CAIUS: *Opera Română din Cluj.* (In: *Transilvania, Banatul...*, vol. II, p. 1263—1267 (fig.)).

Scurt istoric al muzicii transilvănene înainte de 1 Decembrie 1918 și după această dată.

124. BOCU, SÉVÈRE: *La question du Banat. Roumains et Serbes.* Paris, Impr. Gén. Lahure, 1919, in-8, IV + 63 p. (h.); și în l. engleză: *The question of the Banat. Rumanians and Serbians.* [Litograph., 1919], in-4, 46 p. (h.) (Conseil National de l'Unité Roumaine, Paris).

Considerații de ordin istoric, economic și geografic privind Banatul.

125. BOCU SEVER: *Drumuri și răscruci. Vol. I. Memorii.* Timișoara, Tip. Românească, 1939, in-8, 232 p. (pl.)

Atitudinea Partidului Național Român din Ardeal între anii 1895—1918 — pasivitatea politică, activismul parlamentar; alegerile din anul 1908 și „Tribuna”; România în timpul neutralității sale armate și în anii 1916—1918; voluntari români ardeleni; voluntarii celorlalte națiuni din cadrul monarhiei austro-ungare; România la Conferința de Pace.

126. BOCU, SEVER: *Ziaristica ardeleană și bănățeană dinainte de războiu.* Timișoara, Tip. Românească, 1938, in-16, 42 p. (Biblioteca Cercului de studii, nr. 6).

Curente și idei politice prezente în presa din Transilvania și Banat între anii 1890—1914.

127. BODEA, CORNELIA, KOVÁCS, IOSIF: *Les Roumains de la monarchie des Habsbourg et le Compromis de 1867*. **R.R.H.**, 1968, t. 7, nr. 3, p. 359—370.

Lupta românilor din monarhia austro-ungară împotriva compromisului dualist din 1867, pentru drepturi sociale, pentru o viață națională.

128. BOITOȘ, AL.: *Înființarea ziarului „Tribuna”* [de la Sibiu, 1884] și *rolul lui Slavici*. (Fragment). (In: *Almanahul presei române...*, p. 175—178).

Ideea înființării acestui ziar; ce a determinat apariția lui; primii colaboratori ai ziarului; I. Slavici și I. Bechnitz.

129. BRATU, I.: *Învățămîntul secundar din Ardeal*. (In: *Transilvania, Banatul...*, vol. II, p. 985—1022 (fig.)).

Școlile românești: istoric, organizare, rol, cadre didactice, elevi — înainte de 1918.

130. BRĂDEANU, SALVATOR, A.: *Essai de synthèse sur les luttes des Roumains pour la terre Transylvaine*. **R.T.**, 1945, t. 10, nr. 3—4, p. 74—105.

Lupta românilor transilvăneni din cele mai vechi timpuri, pînă în sec. al XX-lea.

131. BRĂTFĂLEANU, VICTOR: *25 Jahre Arbeiterbewegung in Reschitza, 1903—1928*. Reșița, [f. tip.], 1929, in-8, 87 p. (fig.).

Istoric, dezvoltare, organizare; evenimente petrecute în ultimele două luni ale anului 1918.

132. BROTE, EUGEN: *Cestiunea română în Transilvania și Ungaria*. București, Tip. Voința Națională, 1895, in-8, XVI + 180 + 445 p.

Aspecte din istoria Transilvaniei din perioada 1691—1895, dar mai ales după 1881; viața românilor ardeleni; „drepturile” și îndatoririle lor, lupta pentru eliberare socială și națională, pe baza unei bogate documentări.

133. BUCUȚA, EMANOIL: *Statistica publicațiilor periodice din Transilvania*. (In: *Transilvania, Banatul...*, vol. II, p. 1291—1303 (h.)).

Situația publicațiilor periodice din Transilvania în anul 1918 și anterior.

134. BUGNARIU, T., BĂNYAI, L.: *Trădarea Transilvaniei de către Carol I și Carol II de Hohenzollern în ajunul primului și celui de-al doilea război mondial*. **S.R.I.R.**, 1954, partea a II-a, p. 1429—1443; *Studii*, 1954, t. 7, nr. 1, p. 107—121; și în l. franceză: **R.S.S.**, 1954, t. 2, p. 43—59.

Dezavuarea mișcării de eliberare a românilor din Transilvania din partea lui Carol I; atitudinea lui Carol I la izbucnirea primului război mondial.

135. CALIANI, AUG.: *La développement de l'enseignement primaire dans la „Zone culturelle” de Transylvanie*. **R.T.**, 1936—1937, t. 3, nr. 3, p. 317—348.

Viața culturală înainte de izbucnirea primului război mondial; cauzele analfabetismului; situația școlilor românești din Transilvania.

136. CALIANI, AUG.: *L'enseignement minoritaire en Transylvanie*. **R.T.**, 1934—1935, t. 1, nr. 2, p. 153—179.

Situația învățămîntului naționalităților nemaghiare între 1867—1918.

137. CARDAȘ, GH.: *Poezii și prozatorii Ardealului pînă la Unire (1800—1918). Antologie și studiu*. București, Ed. Librăriei Universala, 1936, in-16, 652 p. (Biblioteca pentru toți, nr. 1376—1382).

Date biografice și bibliografice, fragmente din opere; specificul literaturii ardelen; poezia „latinistă” și poezia de inspirație istorică și națională; scrierile istorice și filologice; ardeleni — scriitori, oameni de cultură — emigrați în Moldova sau Muntenia; rolul poezilor și prozatorilor ardeleni în general în pregătirea Unirii.

138. CĂDERE, VICTOR C.: *Pregătirea diplomatică a Unirii*. (In: Transilvania, Banatul..., vol. I, p. 103—117 (fig.)).

Afirmarea ideii de unitate politică prin: Supplex Libellus Valachorum (1791), revoluția din 1848, Memorandumul din 1892; curente și opinii la reprezentanții Partidului Național Român; politica externă a României în perioada neutralității și a războiului; rolul corpurilor de voluntari români formate peste graniță, a Ligii Naționale a românilor din America, a Uniunii medio-europene și a Consiliului Național Român din Paris; actele mai însemnate ale Comitetului Național Român din anul 1918.

139. CANDEA, R.: *L'assaut des Hongrois contre l'église roumaine, 1916—1918*. R.T., 1941—1943, t. 7—9, p. 210—250.

Școala și biserica românească; viața culturală din Transilvania în general pînă la Unire; alegerea mitropolitului ortodox de la Sibiu în 1916 (V. Mangra); intrarea României în război — ecoul produs în Transilvania și Ungaria; urmări imediate pentru românii transilvăneni; prezența comisarului ministerial la sinodul bisericii românești.

140. CANTACUZÈNE, J.: *La question nationale roumaine et les roumains d'Autro-Hongrie*. (Extr. din Revue hebdomadaire, Paris, 1915, p. 254—303).

Lupta poporului român din Transilvania pentru drepturi social-naționale.

141. CIATO, AUREL: *Cronici politice*. (Fasc. I). Blaj, Tip. Seminarului Teologic gr.-cat., 1908, in-8, 32 p.

Conștiința națională; ideea de unitate politică; viața poporului român din cadrul monarhiei austro-ungare; lupta social-politică în primul deceniu al sec. al XX-lea.

142. CIATO, AUREL: *Note și reflexiuni la situația politică a românilor din regatul ungar*. Sibiu, Tip. Iosif Marschall, 1905, in-8, 54 p.

Din activitatea Partidului Național Român din Ardeal; curente, opinii privind situația politică.

143. CICALĂ, IOAN: *Aspecte ale luptei naționale a românilor din Transilvania (1900—1914)*. An. I.I.C., 1967, t. 10, p. 221—251.

Semnificația social-politică și economică a pactului dualist; caracterul monarhiei austro-ungare; situația din punct de vedere economic, politic și social a Transilvaniei în perioada 1900—1914; locul mișcării naționale a românilor în cadrul frământărilor naționale din Ungaria; clasele sociale din Transilvania și problema unității politice; Partidul Național Român; atitudinea reprezentanților mișcării democratice din Transilvania în problema națională; activitatea parlamentară a deputaților români.

144. CICALĂ, I.: *Aspecte din activitatea secției române a P.S.D.U., S.M.T.M.*, 1957, vol. I, p. 369—390.

Problema muncitorească și țărănească în Transilvania și lupta pentru eliberarea națională a Transilvaniei; concepții, organizare, acțiuni etc.

145. CIORANU, SABIN: *Rolul băncilor românești din Ardeal în pregătirea Unirii*. Brașov, Ed. Dacia Traiană, [1944], in-8, 54 p. (Extr. din: *Observatorul social-economic*, 1944, t. 11, nr. 2—3).

Instituții bancare românești în Transilvania: condițiile în care iau naștere, organizare, activitate în perioada 1868—1918; activitatea lui Vișarion Roman.

146. — *Cîteva date din trecutul ziarului „Gazeta Transilvaniei” (1838—1924)*. (In: *Almanahul presei române...*, p. 184—186).

Anii de apariție; schimbări intervenite în periodicitate; redactorii ziarului; colaboratorii stabili ai ziarului în anumite perioade; *Gazeta Transilvaniei* în primul război mondial — forma de apariție, caracterul periodicului; apariția ziarului „*Glasul Ardealului*”, de la 9 noiembrie 1918 pînă la 30 decembrie 1918, în locul „*Gazetei Transilvaniei*”, ca organ al Sfatului național român din Țara Birsei.

147. CLOPOȚEL, ION: *Marii gazetari de la Arad*. S.M., 1942, t. 19, nr. 5, p. 55—57.

Grupul „*Tribunei*”.

148. CONSTANTINESCU-IAȘI, P., BĂNYAI, L.: *Le rôle des masses populaires dans la constitution et le parachèvement de l'état national roumain*. R.R.H., 1965, t. 4, nr. 3, p. 577—596.

Evenimente mai de seamă din istoria românilor transilvăneni, munteni și moldoveni, cuprinzînd epoca feudală și modernă, pînă la 1 Decembrie 1918, în legătură mai ales cu lupta de eliberare socială și națională; caracterul luptei românilor din Transilvania pentru desăvîrșirea unității de stat; influența Revoluției Socialiste din Octombrie în Transilvania, oglindită în presă; activitatea românilor din Transilvania în toamna anului 1918; acțiunile revoluționare în aceeași perioadă.

149. CONSTANTINESCU, MIRON: *Lupta națională și socială a românilor din Transilvania*. L.C., 1968, t. 48, nr. 5, p. 76—87.

Ideile fundamentale ale programului revoluției din 1848 în Transilvania.

150. CONSTANTINESCU, MIRON: *Un document inconnu (5—9 août 1907 concernant la lutte nationale de libération des Roumains de Transylvanie)*. R.R.H., 1965, t. 4, nr. 3, p. 571—576.

„Pactul de la Găiceana” — o înțelegere secretă cu caracter de program între I. Slavici, E. Brode, V. Mangra, R. Ciorogariu — analiza înțelegerii și a condițiilor politice în care s-a realizat.

151. CONSTANTINESCU, M., BĂNYAI, L., CURTICĂPEANU, V., GÖLLNER, C., NUȚU, C.: *Cu privire la problema națională în Austro-Ungaria (1900—1918)*. (In: *Destrămarea monarhiei austro-ungare...*, p. 93—189); și în l. germană: *Die nationale Frage...*, p. 39—147.

Caracterul de clasă al dualismului austro-ungar; populația naționalităților din monarhie după limba maternă, în cifre absolute și în pro-

cente; drepturile politice ale naționalităților din Austro-Ungaria; poziții și curente în problema națională; politica de asuprire națională și mișcarea de eliberare națională în Austro-Ungaria (1900—1918); destrămarea și prăbușirea Imperiului habsburgic; Unirea Transilvaniei cu România.

152. CONSTANTINESCU, M., PENELEA, GEORGETA: *Insemnările din închisoarea de la Seghedin ale doctorului Ioan Rațiu*. *Studii*, 1965, t. 18, nr. 2, p. 353—362.

Evenimentele din anii premergători procesului Memorandului și din timpul detențiunii lui Rațiu la Seghedin (1894—1895); atitudinea cercurilor politice din România, (poziția adoptată de ziarul sibian „Tribuna”); situația din monarhia austro-ungară și problema naționalităților.

153. CORNEA, VICTOR: *Țara Făgărașului în luptele politice din Ardeal*. (In: *Transilvania, Banatul...*, vol. III, p. 1503—1515).

Activitatea politică a românilor făgărășeni între 1903—1915; începuturile presei române făgărășene (1907); manifestări împotriva proiectului de lege privind salarizarea învățătorilor (1907); campania electorală din 1910 în comitatul Făgărașului, atitudinea românilor în Congregația comitatului în prima ședință a sa din 1910.

154. CRISTEA, MIRON ELIE: *Cuvântarea ținută la Congresul studențesc de la Constanța în 1894*. (In: *Almanahul Societății Academice „Petru Maior“...*, p. XIII—XVI).

Exprimă, în calitate de delegat al studenților români de la Budapesta, năzuințele tineretului român din Transilvania spre libertate națională.

155. CURTICĂPEANU, V.: *Die rumänische Kulturbewegung in der Österreichisch-Ungarischen Monarchie*. București, Ed. Acad. R. S. România, 1966, in-8, 141 p. (h.) (Bibliotheca Historica Romaniae).

Mișcarea culturală românească din fosta monarhie austro-ungară: premisele politice ale dezvoltării mișcării culturale în monarhie, mișcările culturale locale, societățile culturale regionale din Maramureș și Arad; „Astra”; societățile studențești „Petru Maior” din Budapesta și „România Jună” din Viena; asociația „Transilvania”.

156. [DAICOVICIU, C.]: *La Romania e la minoranza ungherese della Transilvania*. Roma, La Vita Italiana, 1926, in-8, 20 p. (h.) (semnează Daicu C.) (Extr. din: *La Vita Italiana*, 1926, a. 14, fasc. 140).

Aspecte din viața social-politică a românilor transilvăneni, în perioada dualismului austro-ungar, și a maghiarilor din România; date statistice comparative privind populația și instituțiile de cultură; momente din lupta poporului român din Transilvania pînă la 1918 pentru eliberare social-națională.

157. DAICOVICIU, C., BĂNYAI, L., CHERESTESIU, V., LIVEANU, V.: *Lupta revoluționară a maselor — factor hotărîtor în Unirea Transilvaniei cu România*. *Studii*, 1958, t. 11, nr. 6, p. 21—56; și în l. maghiară: *Korunk*, 1959, t. 19, nr. 1, p. 9—44.

Lupta maselor populare românești din Transilvania împotriva asupririi naționale; ideea unirii Transilvaniei cu România; concepții și tendințe în căile de realizare; atitudinea maselor, a social-democraților și a reprezentanților Partidului Național Român în problema războiului și a unirii Transilvaniei cu România; atitudinea Partidului Comunist Maghiar în problema desăvîrșirii procesului de unitate politică a românilor; revoluția socialistă din Ungaria.

158. DAN, MIHAIL: *Semnificația istorică a revoluției de la 1848*. Steaua, 1968, a. 19, nr. 5, p. 66—71.

Problema unității politice prezintă în activitatea revoluționarilor pașoptiști, în timpul revoluției și în perioada următoare, în memoriile, însemnările, scrisorile, articolele, cuvântările lor; evoluția problemelor social-politice ridicate de revoluția din 1848 în deceniile următoare.

159. DÁNIEL, ANTAL: *Visszapillantás a románok kisebbségi múltjára* [Privire retrospectivă asupra trecutului românilor ca minoritari]. Lugoj, Tip. Husvéth et Hoffer, 1935, in-8, 16 p. (Extr. din: Magyar kisebbség, 1935).

Viața poporului român sub aspect politic și mișcarea sa națională în Transilvania, 1791—1918.

160. DÁNIEL, ANTON: *Trecutul minoritar al românilor ardeleni. Studiu istorico-politic*. Lugoj, Tip. Husvéth et Hoffer, [1935], in-8, 23 p. (Extr. din: Glasul minorităților, 1935, nr. 10—11).

Mișcarea națională a poporului român din Ardeal, 1791—1918.

161. DĂIANU, ELIE: *Presă română din Cluj înainte de Unirea neamului*. (In: Almanahul presei române din Ardeal și Banat..., p. 56—61 (facs.)).

Activitatea revistei „Răvașul” între anii 1903—1910.

162. DĂIANU, E.: *Studenții din Cluj înainte de Unire (1872—1914)*. (In: Almanahul Societății Academice „Petru Maior”..., p. 52—54).

Viața studenților români; organizarea lor, formele de manifestare ale conștiinței naționale.

163. DEAC, A.: *Documente ale mișcării muncitorești privind Unirea Principatelor și desăvârșirea unității naționale a românilor*. An. I.L.P., 1966, t. 12, nr. 1, p. 110—122.

Poziția mișcării muncitorești din întreaga țară față de actul Unirii din ianuarie 1859 și de cel al desăvârșirii unității de stat — 1 Decembrie 1918: articole din presă, declarații ale unor militanți ai mișcării muncitorești de atunci sau declarații oficiale din partea organizațiilor politice ale clasei muncitoare din țara noastră.

164. DEAC, A.: *Mișcarea muncitorească și Unirea țărilor române*. An. I.L.P., 1966, t. 12, nr. 1, p. 101—109.

Problema desăvârșirii unității de stat în primele reviste socialiste; atitudinea social-democraților din România față de românii din Transilvania; social-democrații despre patrie, naționalism, internaționalism; legătura dintre ele; poziția socialiștilor români în problema unității politice (1914); revoluția burghezo-democratică din Transilvania din noiembrie 1918; rolul organizațiilor social-democrate în revoluție, în inițierea, organizarea și activitatea consiliilor naționale, în convocarea Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia; atitudinea social-democraților din România față de Unirea Transilvaniei.

165. DEAC, A., CICALĂ, I., EGYED, A., LIVEANU, V.: *Mișcarea social-democrată din Transilvania în primele două decenii ale secolului al XX-lea*. (In: Destrămarea monarhiei austro-ungare..., p. 231—262).

Caracteristicile dezvoltării mișcării socialiste în Transilvania la sfârșitul veacului al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea; luptele proletaria-tului în primele două decenii ale sec. al XX-lea; acțiunile greviste, demonstrațiile, caracterul lor; poziția social-democraților în problemele: dic-

tatura proletariatului, reformele democratice, alianța muncitoresc-tărănească, problema națională.

166. DIACONESCU, EMIL: *România și Marile Puteri după Congresul de la Berlin, până la 1914*. Iași, Tip. Presa Bună, 1937, in-8, 88 p.

Politica externă a României (1878—1914) față de Marile Puteri și a acestora față de România; tratatul din 1883 dintre Austro-Ungaria și România; adeziunea Italiei (1888); marele duce Nicolae, Sazanof, Franz Iosif, Wilhelm și politica externă a României; guvernul austro-ungar (1914) și situația din Balcani.

167. — *Documente. Din lupta poporului român pentru eliberare și unitate națională*. R.A., 1968, t. 11, nr. 1, p. 141—192.

Mărturii ale luptei poporului român pentru eliberare socială și unitate politică în secolele XVIII și XIX.

168. DRAGOMIR, SILVIU: *La Transylvanie roumaine et ses minorités ethniques*. Bucarest, M.O., Impr. Nationale, 1934, in-8, 281 p.

Dezvoltarea Transilvaniei din punct de vedere politic, economic, social și cultural până la 1 decembrie 1918; minoritățile naționale din Transilvania în lumina cifrelor; viața acestora înainte și după 1 Decembrie 1918; drepturile minorităților conlocuitoare cuprinse în Hotărârile de la Alba Iulia și Tratatul de la Trianon.

169. DRAGOMIR, SILVIU: *Le comte Étienne Tisza et les Roumains de Transylvanie*. R.T., 1935—1936, t. 2, nr. 4, p. 439—474.

Convorbirile din anul 1910, memoriul prezentat de I. Mișu și observațiile lui Ștefan Tisza.

170. *Fêtes de l'inauguration de l'Université roumaine de Cluj — 31 Janvier — 2 Février 1920*. Bucarest, Tip. Cartea Românească, 1920, in-8, 170 p. (fig.).

Discursurile rostite din partea delegaților români și străini; scrisori adresate rectorului universității clujene din țară și de peste hotare, din partea unor instituții similare, din partea altor instituții, subliniindu-se lupta multiseclară a poporului român din Transilvania pentru emanciparea sa național-socială, rolul și sarcinile noii universități românești; presa română după inaugurarea universității românești la Cluj; primii profesori ai universității.

171. FIROIU, DUMITRU C.: *Aspecte ale problemei naționale în gândirea social-politică a lui George Barițiu*. Astra, 1968, a. 3, nr. 8, p. 4.

Ideile lui G. Barițiu în problema națională și a frăției celor exploatați din Transilvania.

172. FLUERAȘ, ION: *Discurs la mesaj rostit în Cameră în ziua de 18 ianuarie 1929*. București, Ed. Partidului Social-Democrat, 1929, in-8, 21 p.

Scurt istoric al Partidului Social-Democrat din Transilvania; raporturile dintre Partidul Social-Democrat și Partidul Național Român înainte de 1 Decembrie 1918; rolul social-democraților în actul Unirii Transilvaniei cu România; aspecte din activitatea ulterioară.

173. GABRIEL, IOSIF: *Fünfzigjährige Geschichte der Banater Arbeiterbewegung 1870—1920*. Timișoara, Buchbinderei der Schwabsen Verlags, 1928, in-8, 196 p. (fig.).

Istoric, dezvoltare, organizare, evenimente politice desfășurate în octombrie—decembrie 1918 în Banat.

174. GHEORGHIU, ION: *Relațiile dintre România și Austro-Ungaria în anii 1908—1914. (Principalele aspecte care explică despărțirea României de Austro-Ungaria în momentul izbucnirii primului război mondial).* S.A.I., 1968, t. 11, p. 137—152.

Cauzele ruperii relațiilor româno-austro-ungare; opinia publică din România în legătură cu politica austro-ungară față de România; aspecte din politica externă a lui I. I. C. Brătianu în anii 1909—1910; acțiunile diplomaților Antantei în perioada 1908—1914; atitudinea adoptată de Austro-Ungaria în timpul războaielor balcanice; politica externă a României în anii 1911—1914.

175. GHERMAN, MIRCEA: *Gazeta de Transilvania. Astra*, 1968, a. 3, nr. 3 (22) p. 18 (facs.).

Primele ziare românești transilvănene; condițiile în care a apărut și a lucrat „Gazeta de Transilvania“, obiectivele urmărite.

176. Ghibu, ONISIFOR: *Universitatea Daciei Superioare*. (In: *Transilvania, Banatul...*, vol. II, p. 845—956 (31 pl.)).

Istoricul învățămîntului superior în Transilvania — primele universități; năzuințele românilor ardeleni pentru o universitate națională; universitatea maghiară din Cluj (1872—1914); universitatea românească din Cluj între 1919—1929.

177. Ghibu, ONISIFOR: *Un livre secret du gouvernement hongrois. Les Roumains de Hongrie et la nécessité de les magyariser*. R.T., 1934—1935, t. 1, nr. 1, p. 61—72.

O analiză critică a lucrării lui Huszár Antal, *Românii din Ungaria*, din 1907.

178. GHIULEA, N.: *Chestiunea muncitorească în Ardeal și Banat*. (In: *Transilvania, Banatul...*, vol. I, p. 707—738 (fig.)).

Organizarea și ocrotirea muncii, regimul juridic pînă la 1918; organizații profesionale cu date în special pentru perioada de după Unire; asigurările sociale — regimul lor juridic înainte și după 1918.

179. GOGA, OCTAVIAN: *Pagini din luptele ardelenilor pentru Unire. Românii de sub Habsburgi și războiul european. Intrigile austro-maghiare în fața războiului mondial. Tratatativele maghiaro-române. Legende austriece pentru însuflețirea românilor. Rolul românilor în armata austriacă. Voluntarii transilvăneni în armata română. Declarația prizonierilor români din Rusia*. Tribuna, (Sibiu), 1943, a. 3, nr. 790, p. 34—37 (facs., fig.).

Articole inedite cu privire la evenimentele la care a participat autorul însuși.

180. GOLDIȘ, VASILE: *A nemzetiségi kérdésről* [Despre problema națională]. Arad, Tip. Concordia, 1912, in-8, 67 p.

Ideea de unitate politică: nașterea și evoluția sa în cursul istoriei; statul austro-ungar și problema naționalităților din imperiu.

181. GORUN, ION: *Cîteva amintiri*. (In: *Almanahul presei române...*, p. 28—30 (fig.)).

Din istoria presei române transilvănene apărută aici sau la Viena și Budapesta, în sec. XIX — începutul sec. XX: ziare, ziariști, idei, atitudini; calea de pătrundere a presei românești de peste Carpați în Ardeal — greutăți.

182. HAȚIEGANU, EMIL: *Amintiri din trecut*. (In: Almanahul Societății Academice „Petru Maior” ..., p. 3—6).

Anii de școală și studenție: condițiile de viață și muncă, atmosfera în general în institutele de cultură din Transilvania până la 1 Decembrie 1918.

183. HERLEA, ALEX.: *Rolul presei transilvane în pregătirea Unirii*. *Tribuna* (Sibiu), 1943, a. 3, nr. 790, p. 81, 84.

Analizează poziția și activitatea celor mai de seamă ziare românești ale vremii.

184. HITCHINS, KEITH: *Românii din Transilvania și compromisul dualist (1865—1869)*. *Studii*, 1968, t. 21, nr. 2, p. 289—315; și în l. franceză: *R.R.H.*, 1968, t. 7, nr. 2, p. 197—231.

Lupta națională a românilor din Transilvania în perioada dintre deschiderea dietei de la Cluj, din toamna anului 1865 și încheierea Conferinței de la Mercurea în primăvara anului 1869; modificări în organizarea și direcția sa generală.

185. HULEA, EUGEN: *Cirlea Mihai*. (In: Anuarul Liceului „Mihai Viteazul”... 1934—1936, p. 22—26).

Atitudinea românilor din Abrud cu ocazia serbărilor organizate în anul 1896 (mileniul); refuzul notarului public Cirlea Mihai din Abrud de a arbora, cu acest prilej, drapelul maghiar.

186. IANCU, VICTOR: *Le véritable aspect du problème transylvain. En marge d'un article de M. Zsombor Szász*. *R.T.*, 1944, t. 10, nr. 1—2, p. 44—70.

Combate tezele susținute de istoricul maghiar Zsombor Szász, dovedind autohtonitatea poporului român, lupta seculară dusă pentru eliberare social-națională; caracterul legitim al actului de la 1 Decembrie 1918.

187. IONAȘCU, AURELIAN: *L'aspect juridique des revendications et des proclamations nationales formulées au cours de l'histoire par la nation roumaine de Transylvanie*. *R.T.*, 1941—1943, t. 7—9, p. 76—112.

Memoriul prezentat împăratului Carol al VI-lea de către episcopul Inocențiu Micu-Klein în 1735; *Supplex Libellus Valachorum*; hotărârile de la 3—15 mai 1848 de pe Cîmpia Libertății de la Blaj; Memorandul din 1892; 1 Decembrie 1918.

188. *IONESCO, THOMAS: *La question roumaine*. Lettre-préface de Louis Barthou. Vol. I—II, Paris, Librairie Payot, 1916, in-8, 2 vol.

Aspecte din lupta poporului român transilvănean pentru drepturi sociale și libertate națională.

189. IORGA, N.: *România contemporană de la 1904 la 1930. Supt trei regi. Istorie a unei lupte pentru ideal moral și național*. București, [f. tip.], 1932, in-8, 463 p.

... Viața ardelenilor în primele decenii ale secolului al XX-lea. Anul 1910 în Ardeal cu sumare caracterizări ale fruntașilor politici ardeleni. Negocierile dintre Tisza și ardeleni. Primul război mondial, cu neutrali-

tatea și participarea României. Poziția unor reprezentanți ai Partidului Național Român din Ardeal față de intrarea României în război. V. Gol-diș — caracterizare, atitudinea lui față de Unirea Transilvaniei cu România. Marea Adunare Națională de la Alba Iulia.

190. IORGA, N.: *Unirea Ardealului*. (In: N. Iorga: Conferințe și prelegeri, I..., p. 59—73).

Dezvoltarea neîntreruptă a poporului român din Transilvania.

191. IVAN, NICOLAE: *Icoane din trecut*. (In: Almanahul Societății Academice „Petru Maior”..., p. 7—10).

Aspecte din viața școlărilor români din Ardeal pînă la 1 Decembrie 1918.

192. JAKABFFY ELEMÉR: *Adatok a románság történetéhez a magyar uralom alatt*. [Date privitoare la istoria românilor sub stăpînirea maghiară]. Lugoj, Tip. Husvéth et Hoffer, 1930, in-8, 216 p.

Din istoria românilor transilvăneni.

193. JINGA, VICTOR: *Lupta pentru pămînt în Transilvania*, O.S.E., 1945, t. 12, nr. 1—3, p. 192—230.

Procesul de colonizare și situația coloniilor din Transilvania și Banat de la 1806—1912; proporția locuitorilor din comune (românii, maghiarii, alte naționalități); pierderile și cîștigarea de pămînt în Transilvania în anii 1902—1912; situația băncilor din Ardeal și Banat de la 1872 la 1914; repartitia proprietăților agricole pe naționalități și comitate; reforma agrară și hotărîrile de la 1 Decembrie 1918; din activitatea Consiliului Dirigent, 1918—1919, în problema agrară.

194. KLEIN, GUSTAV ADOLF: *Viața economică germană din Ardeal, Banat și Satu Mare*. (In: Transilvania, Banatul..., vol. I, p. 571—584).

Situația economică a minorității germane din Transilvania și Banat, înainte de 1 Decembrie 1918 și după această dată.

195. LAPEDATU, ALEX.: *Raporturile etnice din teritoriul politic al românilor din Transilvania și Ungaria*. (In: Alex. Lapedatu, Miscellanees..., p. 173—176).

Raportul populațiilor din Transilvania, majoritatea populației românești, drepturile de stăpînire ale românilor.

196. LAPEDATU, ION I.: *Finanțele private în Ardeal*. (In: Transilvania, Banatul..., vol. I, p. 561—566).

Dezvoltarea și organizarea finanțelor private, bănci, la românii din Transilvania în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, pînă la sfîrșitul războiului mondial.

197. LASCU, A. D.: *Privire asupra situației generale a românilor din țările coroanei Sf. Ștefan*. București, Tip. Minerva, 1908, in-8, 28 p.

Sfîrșitul sec. al XIX-lea, începutul sec. al XX-lea: procesul de maghiarizare a românilor (căi, mijloace), viața culturală la românii din Transilvania; atitudinea politică a bisericilor române ardelenice — ortodoxă și greco-catolică; propuneri menite a duce la îmbunătățiri social-economice și culturale.

198. LAZĂR, AUREL: *Chestiunea de naționalitate*. Discurs rostit la ancheta aranjată de „Societatea pentru științele sociale” din Oradea Mare la 4 și 5 aprilie 1914. Arad, Tip. Concordia, 1914, in-8, 35 p.

Originea mișcărilor naționale ale românilor din Ardeal; analiza drepturilor constituționale în monarhia austro-ungară; ideea „statului unitar maghiar”; „egalitatea în drepturi” a naționalităților în cadrul monarhiei austro-ungare.

199. LUNGU, ION, RADU, VASILE, VALEA, MIRCEA, IONIȚĂ, GHEORGHE, ENEA, CONSTANTIN: *Din trecutul de luptă al țăranimii hunedorene*. Deva, Întrepr. poligrafică, 1967, in-8, 413 p. (fig.) (Muzeul regional Hunedoara — Deva).

... Țărănimea hunedoreană în perioada apariției și dezvoltării capitalismului; intensificarea luptei acesteia pentru dreptate socială și națională, pentru desăvârșirea formării statului național unitar român.

200. LUNGU, ION, RADU, VASILE, VALEA, MIRCEA, IONIȚĂ, GHEORGHE, ENEA, CONSTANTIN: *Pagini din trecutul de luptă al muncitorimii hunedorene (1914—1944)*. Deva, Întrepr. poligrafică, 1966, in-8, 304 p. (facs.). (Muzeul regional Hunedoara — Deva).

... Situația muncitorimii și țăranimii hunedorene în anii primului război mondial, lupta lor în aceeași vreme, formele de manifestare, acțiunile concrete desfășurate; aspecte din revoluția burghezo-democratică în satele și orașele județului; participarea hunedorenilor la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia.

201. LUPU, NICOLAS: *La Roumanie nouvelle et ses problèmes vitaux*. Conférence. Paris, Impr. Paul Dupont, 1919, in-8, 36 p. (h.).

Aspecte din viața românilor — trăsăturile lor de caracter; lupta pentru desăvârșirea unității de stat; Conferința de Pace de la Paris.

202. MAIOR, LIVIU: *Tribuna Unirii*. **Tribuna**, 1968, a. 12, nr. 23 (593), p. 6 (fig.).

Documente și materiale privind ideile și revendicările social-naționale ale revoluției din 1848 din Principatele române.

203. MARICA, GEORGE EM.: *G. Bariț și revoluția de la 1848*. **Tribuna**, 1968, a. 12, nr. 25 (595), p. 6.

Din concepțiile social politice ale lui G. Bariț.

204. MIHALI, TEODOR: *Amintiri politice despre Unire*. **G.U.**, 1929, nr. 3, p. 1—4.

Din legăturile burgheziei române ardeleni cu cercurile conducătoare din România.

205. MIHU, IOAN: *Spicuri din gândurile mele politice, culturale, economice. Publicate cu un studiu biografic de Silviu Dragomir*. Sibiu, Tip. Arhidiecezană, 1938, in-8, XLVII + 497 p. (fig., facs.).

Viața lui I. Mihu; concepțiile politice ale acestuia, activitatea sa; raporturile dintre el și reprezentanții Partidului Național Român; atitudinea lui în problema unirii Transilvaniei cu România; sint reproduse însemnările lui I. Mihu cu privire la tratativele cu guvernul maghiar din anul 1910; corespondență și unele articole ale lui Mihu dintre anii 1902—1920.

206. MOGA, I.: *Seton Watson et les Roumains de Transylvanie*. **R.T.**, 1939, t. 5, nr. 1, p. 61—72.

Aspecte din istoria Transilvaniei pînă la desăvârșirea unității de stat surprinse de Seton Watson.

207. MOISIL, IULIU: *Viața studenților români din Viena în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Amintiri*, A.S., 1931—1936, vol. 4, nr. 18, p. 369—397.

Gruparea studenților români în jurul societății „România Jună” din Viena; deviza societății, activitatea membrilor ei.

208. MOLDOVAN, VALERIU: *Amintiri*. (In: Almanahul Societății Academice „Petru Maior” ..., p. 49—51).

Drumul studenților români ardeleni la Congresul studentesc de la Constanța (1894); sentimentele, ideile, gândurile lor.

209. MOROIANU, GEORGES: *Les luttes des Roumains transylvains pour la liberté et l'opinion européenne. Épisodes et souvenirs*. Avec préface par M. Wickham Steed. Paris, Librairie Universitaire J. Gamber, 1933, in-8, 286 p. (fig.).

Formarea Partidului Național Român din Transilvania, conducerea; memorandumurile din 1882, 1892 și ecoul lor european; memoriul Universității din București și din Iași (1883), în favoarea românilor transilvăneni; istorici și oameni politici străini despre situația românilor din Transilvania în perioada dualismului austro-ungar; problema Transilvaniei la congrese și conferințe internaționale (Roma 1891, Haye 1894, Bruxelles 1897, Roma 1918); românii în războiul întâi mondial; Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918; desăvîrșirea unității de stat.

210. MOROIANU, GEORGE: *Luptele de emancipare ale românilor din Ardeal în lumină europeană*. București, Tip. Cultura Națională, 1929, in-4, 92 p. (Extr. din: Transilvania, Banatul ..., vol. III).

Același conținut, dar mai sintetic. Iar în legătură cu 1918 sînt analizate documentele principale: declarația comitetului Partidului Național Român, rostită în parlamentul maghiar la 18 octombrie 1918, tratatul de alianță cu Antanta, memoriul autorului (septembrie 1918) trimis guvernului englez; acțiunea Ligii culturale pentru unitatea politică; Congresul din Roma și Geneva (1918) al naționalităților oprite din Austro-Ungaria; înființarea ziarului „La Roumanie” din Paris, constituirea Consiliului Național al Unității Române (1918); Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, 1 Decembrie 1918.

211. NEMOIANU, P.: *Ardealul și Banatul după Unire*. Cluj, Tip. Sebastian Bor-nemisa, 1925, in-8, 71 p.

Politica economică dusă de monarhia austro-ungară, scop, mijloace, tendințe; viața sub aspect politic, economic, cultural în Ardeal și Banat după Unire.

212. NETEA, VASILE: *Istoria memorandumului românilor din Transilvania și Banat*. [București], Tip. Vreimea, 1947, in-8, 482 p.

Redactarea și semnificația istorică, textul, procesul, ecourile.

213. NICOARĂ, ION: *Aspecte privind contribuția brașovenilor la lupta pentru desăvîrșirea unității naționale a poporului român (1918)*. S.A.I., 1968, t. 11, p. 185—210.

Brașovenii și corpurile de voluntari români constituite peste hotare (în Rusia, Italia, Cehoslovacia, S.U.A.); „Gazeta Transilvaniei” și desăvîrșirea procesului de formare a statului național român unitar, orientarea sa în perioada 1914—1918; mișcarea revoluționară din octombrie—noiembrie 1918 în Țara Birsei; Sfatul național din Țara Birsei și contribuția sa la pregătirea Adunării de la Alba Iulia; participarea brașovenilor la Adunarea Națională; sărbătorirea evenimentului la Brașov.

214. OLTEANU, ALEXANDRE: *Le comte Étienne Tisza et la question roumaine. R.T.*, 1941—1943, t. 7—9, p. 251—278.

Comentarii și reproduceri din programul politic, declarațiile făcute în parlament, presă sau cu prilejul tratativelor din 1910, 1913—1914, 1915.

215. OLTEANU, ALEXANDRU: *De la Sătmar la Trianon. Familia*, 1935, t. 2, nr. 2, p. 45—55.

Aspecte din lupta poporului român transilvănean pentru eliberare social-națională pînă la desăvîrșirea unității sale politice.

216. ONIȘOR, TITU: *Forme de organizare statală în trecutul Transilvaniei. Studiu de istoria dreptului. O.S.E.*, 1944, t. 11. nr. 2—3, p. 277—314; nr. 4—6, p. 521—567.

Luptele politice ale românilor de la Supplex pînă la 1918. Unirea Transilvaniei cu România; textul rezoluției Unirii. Considerații asupra Marii Adunări Naționale.

217. ONIȘOR, VICTOR: *Amintiri de la Societatea de lectură „Petru Maior”*. (In: *Almanahul Societății Academice „Petru Maior”*..., p. 65—69).

Anii 1893—1896; participarea studenților români de la Budapesta — membrii societății — la procesul Memorandului; urmările.

218. [PAPP, I.:] *Procesul memorandului românilor din Transilvania. Acte și documente. Vol. I—II*. Cluj, Ed. Buletinului justiției, 1933—1934, în-8, 532 p. (I), 499 p. (II).

Dezbaterile procesului, recursurile.

219. PAPP, PETRU E.: *Din trecutul Beiușului. Pagini de glorie și de jertfe. Beiuș*, Tip. Doina, 1928, în-8, 274 p. (fig.).

Beiușul în sec. XVIII—XIX și în primele două decenii ale sec. al XX-lea; aspecte din viața politică, economică, culturală; deputații Beiușului în dieta din Budapesta; Ioan Ciordaș și Nicolae Bolcaș; formarea și activitatea Consiliului național român din Beiuș; acțiuni revoluționare din noiembrie 1918; alegerea deputaților pentru Marea Adunare Națională de la Alba Iulia; participarea la Alba Iulia; sărbătorirea Unirii Transilvaniei cu România la Beiuș.

220. PASCU, ÉTIENNE: *Un meeting de protestation à Vienne contre les fêtes du millénaire hongrois (1896). R.T.*, 1939, t. 5, nr. 3, p. 361—368.

Situația românilor din Transilvania în a doua jumătate a sec. al XIX-lea; critica sistemului austro-ungar de către contemporani; organizarea mitingului; desfășurarea sa; adeziunea popoarelor asuprite din imperiu la cauza poporului român.

221. PASCU, ÉTIENNE: *Un meeting roumain, serbe et slovaque en 1896. R.T.*, 1939, t. 5, nr. 2, p. 230—241.

Miting de protest organizat la Paris împotriva sărbătoririi mileniului; ordinea de zi: problema naționalităților din Ungaria; ecoul mitingului în presa franceză.

222. PASCU, ȘTEFAN: *Lupta pentru unirea Țărilor Române. Astra* 1968, a 3, nr. 5, p. 4, 5, (fig.). (Materialul documentar din p. 5 selectat de Aurelia Bunea și Liviu Maior).

Conștiința unității etnice, lingvistice, culturale, economice și spirituale a poporului român, surprinse în secolele XV—XIX; lupta poporului român din Transilvania pentru emancipare socială și națională în cursul

vremii; ideea făuririi „Daco-României“ prezentă în ideologia revoluției de la 1848.

223. PASCU, ȘTEFAN: *Memorandul*. (In: Ștefan Pascu, *Pietre de temelie...*, p. 214—219 (fig.)).

Memoriul întocmit de Gheorghe Barițiu (Sibiu, 1882); perioada 1887—1892; Memorandul din 1892 — valoarea sa istorică.

224. PASCU, ȘTEFAN: *O carte italiană despre dreptul românesc în Ardeal* — [Lilio Cialdea], *La Transilvania. Aspetti diplomatici e politici*. Milano, 1939. **R.I.**, 1940, t. 25, nr. 4—6, p. 170—198.

Studiu critic în care se dovedește netemeinicia părerilor exprimate de autorul italian și inconsecvența lor. Problemele în discuție: continuitatea poporului român, desăvîșirea unității de stat, Tratatul de la Trianon, analiza datelor cu privire la repartizarea naționalităților din Transilvania; viața social-economică, cultural-politică a românilor din Ardeal pînă la 1 Decembrie 1918; dezvoltarea sub raport economic și social-cultural a românilor din acest teritoriu, după desăvîșirea unității de stat (1 Decembrie 1918).

225. PASCU, ȘT.: *Relations roumano-slovaques à la dernière décennie du XIXe siècle*. **R.R.H.**, 1968, t. 7, nr. 3, p. 385—396.

Idei și acțiuni comune în lupta de eliberare social-națională. Congresul naționalităților din 10 august 1895, organizarea, hotărârile și urmările pentru lupta de emancipare națională a acestora.

226. PASCU, ȘTEFAN: *Tribuna Unirii. Revoluția din 1848*. **Tribuna**, 1968, a. 12, nr. 20, p. 1, 6 (fig.). (Documentele și materialul ilustrativ, din p. 6, selectate de Aurelia Bunea).

Programul revoluției în cele trei țări române, caracterul unitar al revoluției; problemele majore impuse spre rezolvare: emanciparea și improprietărea țăranilor, problema națională — autonomie și independență — care trebuia să aducă, după sine, în mod firesc, unitatea politică; documente.

227. PASCU, ȘTEFAN, GIURESCU, C. C., KOVÁCS, I., VAJDA L.: *Unele aspecte ale problemei agrare în monarhia austro-ungară la începutul secolului al XX-lea (1900—1918)*. (In: *Destrămarea monarhiei austro-ungare...*, p. 11—91); și în l. germană: *Die Agrarfrage in der Österreichisch-Ungarischen Monarchie, 1900—1918*. Bukarest, Ed. Academiei R. S. România, 1965, p. 5—78).

Repartizarea proprietății funciare, a inventarului viu și mort; relațiile agrare; situația și lupta maselor țărănești comparativ pe naționalități, trăsăturile generale dar și cele particulare ale naționalităților.

228. PASCU, ȘT., GÖLLNER, C.: *Lutte des roumains de la monarchie des Habsbourg contre le dualisme*. **R.R.H.**, 1968, t. 7, nr. 1, p. 39—55.

Forme de manifestare, momente mai de seamă din lupta națională a poporului român din Transilvania în perioada dualismului austro-ungar.

229. PĂCALĂ, V.: *Învățămîntul normal din Transilvania*. (In: *Transilvania, Banatul...*, vol. II, p. 1035—1055 (fig.)).

Organizarea și unificarea învățămîntului normal; activitatea și rolul profesorilor; rolul școlilor pînă în anul 1918.

230. PĂCAȚIAN, TEODOR V.: *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară*. Vol. I—VIII. Sibiu, Tip. diferite, 1902—1915, in-8, 8 vol.

Documente reproduse în întregime sau fragmentar cu privire la perioada 1691—1910; Conferințele politice, rezoluțiile votate, discursurile ținute; petițiile, memoriile adresate Vienei sau Budapestei din partea națiunii române; discursurile deputaților români în dietele Transilvaniei și Ungariei.

231. PĂCLIȘANU, Z.: *Guvernele maghiare și mișcările culturale ale românilor ardeleni*. **R.F.R.**, 1934, t. 1, nr. 1, p. 114—132.

Societăți și reuniuni de cultură din a doua jumătate a sec. al XIX-lea, pînă la începutul sec. al XX-lea în întreagă Transilvania — greutăți înfruntate în constituirea lor, scop, activitate, relații cu societăți similare din România; tabloul publicațiilor, cărți sau periodice românești, a căror intrare în Transilvania era interzisă.

232. PĂCLIȘANU, Z.: *Guvernele ungurești și mișcarea memorandistă a românilor din Ardeal*. **R.F.R.**, 1934, t. 1, nr. 5, p. 337—358; nr. 6, p. 85—110; nr. 7, p. 104—126.

Programul Partidului Național Român din Transilvania; împrejurările în care a fost redactat Memorandul din 1892, cum a fost primit la Viena; Conferința națională extraordinară de la 23—24 iulie 1893; încercări de a corupe preoțimea română; măsuri luate de guvern, înainte și în cursul procesului memorandiștilor; mișcarea memorandistă în discuțiile parlamentului maghiar; procesul memorandiștilor, ecoul produs în rândul maselor, măsuri luate de guvern împotriva Partidului Național Român.

233. POPA, VALERIU: *Învățămîntul agricol de toate gradele din Ardeal, Banat și părțile ungurene*. (În: *Transilvania, Banatul...*, vol. II, p. 1057—1094).

Istoric, organizare, importanță.

234. POPEANGĂ, VASILE: *Presa pedagogică din Transilvania, 1860—1918*. București, Ed. didactică și pedagogică, 1966, in-8, 322 p. (facs.).

Ziare apărute în perioada 1860—1918; idei pedagogice răspindite prin presă; școala populară între 1868—1918; presa pedagogică din Transilvania — factor activ în apărarea unității culturale a poporului român.

235. POPOVICI, AUREL C.: *La question roumaine en Transilvanie et en Hongrie*. Cu o prefață de N. P. Comnène, Paris, Librairie Payot, 1918, in-8, 231 p. (h.).

Originea românilor, ocuparea Transilvaniei de către Ungaria; presa maghiară și naționalitățile din monarhia austro-ungară.

236. POPOVICIU, GEORGE: *Memorii cu privire la integritatea Banatului*. Caransebeș, Tip. Diecezană, 1929, in-8, 89 p.

Istoricul Banatului din cele mai vechi timpuri pînă la 1914; manifestații la Timișoara și Lugoj în anul 1919 în sprijinul unirii Banatului cu România; mișcări rostite cu acest prilej.

237. PRODAN, D.: *Supplex Libellus valachorum*. Ediție nouă, refăcută. București, Ed. științifică, 1967, in-8, 536 p.

...Importanța memoriului, cuprinsul și soarta sa; sistemul politic al Principatului; geneza noțiunii de „națiune română” în Transilvania;

Unirea țărilor române sub Mihai Viteazul; Inochentie Micu — deschizătorul luptei politice naționale a românilor din Transilvania: obiectivele luptei, reacțiunea împotriva acțiunii lui, reluarea acțiunii sub Maria Tereza, Supplex Libellus, dieta din 1744, importanța luptei lui Inochentie Micu; Iozeфинismul; ideile noi, social-politice la origini: Franța, difuzarea noilor idei, receptarea lor la noi; cuprinsul *Supplexului*; caracterul și temeiurile istorice ale memoriului.

238. PRODAN, D.: *La lutte de Inochentie Micu pour le relèvement politique des Roumains de Transylvanie*. R.R.H., 1965, t. 4, nr. 3, p. 477—496.

Temeiurile și argumentele aduse în sprijinul luptei sale. Personalitatea sa.

239. RUSSU-ȘIRIANU, IOAN: *Românii din statul ungar (statistică și etnografie)*. [Arad], Ed. autorului, 1904, in-8, 332 p.

Numărul românilor — comitatele, cercurile și comunele în care locuiesc români; sporul natural al românilor în perioada 1890—1900; viața familiară în satele românești; viața culturală — așezămintele și societățile de cultură; viața economică — proprietate, producție, bănci; emigrările.

240. SEIȘANU, ROMULUS: *Principiul naționalităților. Originile, evoluția și elementele constitutive ale naționalității. Aplicarea clauzelor teritoriale ale tratatelor de pace de la Versailles, Saint-Germain-en Laye, Trianon, Neuilly-sur-Seine. Studiu istoric și de drept internațional public*. București, Tip. Universul, 1935, in-8, 424 p. (fig., h.).

...Tendințe de emancipare și de unificare națională în general în cursul secolului al XIX-lea; agonia monarhiei habsburgice; războiul mondial; Conferința de Pace și aplicarea principiului naționalităților; problema Transilvaniei.

241. SETON WATSON, R. W.: *Prime impresii din Transilvania (1906—1907)*. (In: *Transilvania, Banatul...*, vol. III, p. 1341—1346).

Vizitarea Transilvaniei în 1906—1907 și convorbirile cu unii oameni politici români, din care rezultă tendințele de unire cu România.

242. SIMA, G.: *Școala românească din Transilvania și Ungaria. Dezvoltarea ei istorică și situația ei actuală*. București, Inst. de arte grafice Carol Göbl, 1915, in-8, 103 p. (Extr. din: *Revista generală a învățămîntului*, [1915], nr. 8, 9).

Organizarea învățămîntului primar prin legile de la 1868; introducerea limbii maghiare în școlile românești primare comunale, de stat și particulare; urmările legii lui Apponyi; situația învățătorilor din școlile românești.

243. SLAVICI, I.: *Românii din Ardeal*. București, Tip. Minerva, 1910, in-16, 126 p. (Biblioteca Minervei, nr. 86).

Privire generală din punct de vedere politic, economic, cultural, etnografic.

244. SOFRONIE, GEORGE: *Actele de liberă determinare din 1918, fundament juridic al unității naționale*. Sibiu, Tip. Cartea Românească, 1944, in-8, 126 p.

Principiul naționalităților și dreptul de liberă determinare, ca idei călăuzitoare în procesul formațiunii și întregirii teritoriale a statelor;

libera determinare a Transilvaniei; Adunarea Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918 și natura sa juridică; Unirea cu România.

245. SOFRONIE, GEORGE: *Doctrina prescripției achizitive și suveranitatea teritorială. (Cu specială privire la „Problema Transilvaniei“)*. Sibiu, Tip. Cartea Românească, 1943, in-8, 58 p.

Interpretarea din punct de vedere juridic a unor aspecte din viața și lupta poporului român din Transilvania; se combate teza „prescripției achizitive” ca mod valabil de dobândire a „suveranității teritoriale”; se susține temeinicia principiilor invocate de poporul român în actul de desăvîrșire a unității sale de stat de la 1 Decembrie 1918 — principiul național, dreptul de autodeterminare a popoarelor.

246. STANCA, CONSTANTIN: *Amintiri din anii de student*. (In: Almanahul Societății Academice „Petru Maior” ..., p. 77—80).

Viața studenților români la universitatea din Cluj în primele două decenii ale sec. al XX-lea, pînă la desăvîrșirea unității de stat.

247. STANCA, SEBASTIAN: *Un an de criză [1904]*. (In: Almanahul Societății Academice „Petru Maior” ..., p. 34—36).

Societatea „Petru Maior” din Budapesta acuzată în anul 1904 de către senatul universitar pentru dezbaterea unor „idei politice, irendentiste”.

248. STANCIU, VICTOR: *Rolul Societății „Petru Maior”*. (In: Almanahul Societății Academice „Petru Maior” ..., p. 44—45).

Locul de întîlnire al studenților români din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, aflați la Budapesta, în vederea pregătirii lor pentru luptele naționale viitoare la terminarea studiilor universitare; formarea conștiinței naționale.

249. STEED, WICKHAM: *Calea României Mari*. (In: Transilvania, Banatul ..., vol. I, p. 9—10).

Aspirațiile naționale românești — raportul dintre ele și situația internațională în preajma izbucnirii primului război mondial.

250. STOICA, GHEORGHE: *Procesul meu*. (In: Almanahul presei române ..., p. 145—150 (fig.)).

Cauzele procesului din februarie 1918 și desfășurarea acestuia.

251. STOICA, VASILE: *O ședință a Societății „Petru Maior” în Darnița*. (In: Almanahul Societății Academice „Petru Maior” ..., p. 75—76).

Rolul Societății în formarea conștiinței naționale la studenții români; inițierea în anii 1912—13 a „unor cursuri sistematice despre literatura și evoluția istorică a vieții culturale românești”; sentimentele naționale ale prizonierilor români ardeleni de la Darnița.

252. SUCIU, CORIOLAN: *Lupta Blajului pentru chestiunea națională, pe teren politic, pe timpul episcopului Lemeni. Petiția din 1834 către împăratul Francisc I. C.C.*, 1925, a. 14, nr. 3, p. 66—71.

Comentarea petiției trimisă de episcopii Lemeni și Moga, precum și a răspunsului dat de Cancelaria aulică din Viena.

253. SUCIU, CORIOLAN: *Temeiuri ale dreptății noastre*: Cuvînt festiv rostit cu ocazia festivalului de la Blaj din 1 Decembrie 1936. Blaj, Tip. Seminarului Teologic gr.-cat., [1936], in-8, 15 p.

Vechimea poporului român în Transilvania, autohtonă și preponderanța sa demografică față de celelalte naționalități conlocuitoare; istoria poporului român și rolul său în dezvoltarea social-economică a Transilvaniei; zăgrăvirea imaginii României de Augustin Bunea, în anul 1908, indemnul istoricului francez Michel (sec. XIX) adresat românilor transilvăneni; fragment din declarația de unire cu România a populației săsești din Transilvania (Mediaș, 8 ianuarie 1919).

254. SUCIU, I. D.: *Aspecte ale colaborării Partidului Național Român din Transilvania cu mișcarea socialistă*. *Studii*, 1968, t. 21, nr. 1, p. 89—102.

În primii ani ai sec. XX pînă la 1914.

255. SUCIU, PETRU: *Clasele sociale ale românilor din Ardeal*. (In: *Transilvania, Banatul...*, vol. I, p. 691—706).

„Clasa țărănească de mijloc” [meseriașii] și „clasa intelectualilor” — istoricul formării lor, cu câteva date statistice; repartizarea, după naționalitate, a proprietarilor de pământ în anii 1900—1910; proprietatea agrară în Ardeal înainte și după reforma agrară din 1921; numărul meseriașilor români în anul 1910; sporul tineretului școlar român între anii 1880—1908; numărul și naționalitatea intelectualilor din Ungaria în anul 1900; numărul intelectualilor români în anul 1910.

256. SUCIU, PETRU: *Poporația Ardealului și simțul realităților social-economice*. Cluj, Ed. revistei Societatea de Mîine, 1925, in-8, 31 p. (Biblioteca socială și economică, nr. 8).

Conscripții din sec. XVIII—XIX pînă în anul 1890 — cifre prezentate și comentate; date în legătură cu populația agrară din Ardeal înainte și după primul război mondial, în procente sau cifre absolute, după naționalitate și religie; partidele politice și clasele sociale, rolul lor; structura socială a românilor din Ardeal în anul 1910.

257. SUCIU, PETRU: *Probleme ardelen. Reforma agrară în Ardeal, problema orașelor ardelen, clasele sociale în Ardeal*. Cluj, Ed. revistei Societatea de Mîine, in-8, 46 p.

Situația țărănimii transilvănene la sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea: proprietatea agrară din Transilvania în general, repartizarea sa după categorii de proprietate și naționalitate; situația proprietății agrare în anii 1919—1920; reforma agrară din 1921.

258. SURDU, BUJOR: *Aspecte privind rolul băncilor în consolidarea burgheziei românești din Transilvania pînă la primul război mondial*. *An. I.I.C.*, 1962, t. 5, p. 179—202.

Situația economică, socială și politică din Transilvania în a doua jumătate a sec. al XIX-lea; dezvoltarea burgheziei române; primele instituții bancare românești în Transilvania — activitatea acestora, consecințele activității asupra tuturor claselor sociale; rolul băncilor românești în desfășurarea politicii Partidului Național Român.

259. SURDU, BUJOR: *Conferința națională de la Mercurea (1869)*. *An. I.I.C.*, 1965, t. 8, p. 173—211.

Organizarea conferinței; condițiile istorice interne în care a avut loc; problemele dezbătute; linia politică stabilită; presa românească de peste Carpați despre Conferința de la Mercurea; curentul pasivist.

260. TEODOR, POMPILIU: *Gazeta de Transilvania [1838—1945]*. *Tribuna*, 1968, a. 12, nr. 13 (583), p. 1—2.

Chemarea ziarului; tematica articolelor publicate; lupta de emancipare națională prezentă în paginile ziarului.

261. TRANDAFIR, HOREA: *Intransigenți, moderați, asimilați și trădători în politica românilor transilvăneni. Reflecții cu prilejul apariției volumului „Oameni din Bihor” de T. Neș. S.M.*, 1937, t. 14, nr. 4, p. 131—132.

Caracterul acțiunilor politice a unor români până la desăvîrșirea unității de stat; izvoare pentru cunoașterea luptelor politice; bihoreni în luptele naționale.

262. ȚEPOSU, EMIL: *Din trecutul Societății Academice „Petru Maior”. Amintiri (1909—1914)*. (In: Almanahul Societății Academice „Petru Maior”..., p. 46—48).

Protestul studenților români din Budapesta împotriva unui profesor de limba și literatura română, impus de guvern.

263. ȚINCU, BUCUR: *Centenar. Revista Transilvania [1868—1945]*. *Astra*, 1968, a. 3, nr. 1 (20), p. 16.

Profilul, caracterul și preocupările revistei, colaboratorii săi.

264. UNGUREANU, EMANUIL: *Istoria activității politice a poporului român din Ungaria și Ardeal*. Timișoara, Tip. Banatul, 1925, in-8, 24 p.

Activitatea din perioada anilor 1791—1918.

265. URSU, I.: *Pourquoi la Roumanie a fait la guerre?* Paris, Librairie Payot, 1918, in-8, 280 p.

...Istoric al situației social-economice și politice din Transilvania până la 1918; lupta poporului român pentru eliberare socială și națională.

266. VAIDA-VOEVOD, ALEX.: *Cum e fapta — și răsplata...* (In: Almanahul presei române..., p. 85—87 (fig.)).

Din activitatea lui Cornel Diaconovici și V. Braniște la ziarul „Dreptatea” (Timișoara).

267. VAIDA-VOIEVOD, ALEX.: *Un episod înălțător din viața membrilor Soc. „Petru Maior” din Budapesta*. (In: Almanahul Societății Academice „Petru Maior”..., p. 15—16).

Semnarea de către studenții români din Budapesta a manifestului de solidaritate cu memorandiștii condamnați, consecințele acestei atitudini; situația juridică a Societății Academice „Petru Maior” de la Budapesta și a Societății „România Jună” din Viena.

268. VOINA, D.: *Învățămîntul profesional din Transilvania în primul deceniu după Unire*. (In: Transilvania, Banatul..., vol. II, p. 1095—1105).

Învățămîntul comercial și industrial de toate gradele: istoric, organizare, rol — înainte și după 1918.

VI. ROMÂNIA ȘI TRANSILVANIA ÎN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

269. — *Asociația foștilor luptători din gărzile naționale române din Ardeal și Banat, 1918—1919. Realizări și preocupări de viitor*. (In: Misiunea istorică..., p. 49—58 (fig.)).

Caracterul gărzilor naționale române și al activității lor din anii 1918—1919.

270. B[ABESCU], V[ICTOR]: *Renașterea națiunii române*. (In: Anuarul Școlii Civile Arad..., p. 3—5).

Ideea de unitate a poporului român în anii primului război mondial în concepția unor români ardeleni sau străini.

271. BASILESCO, NICOLAS: *La Roumanie dans la guerre et dans la paix*. Vol. I—II, Paris, Librairie Félix Alcan, 1919, in-8, 375 p. (I), 340 p. (II).

Scurt istoric al poporului român de la origini pînă la izbucnirea primului război mondial; situația externă în ajunul declanșării războiului; participarea României la război; desfășurarea războiului; Conferința de Pace.

272. BIANU, VASILE: *Insemnări din războiul României Mari*. Tom. I, II, Cluj, Tip. Ardealul, 1926, in-8, 407 p. (I), 512 p. (II) (fig.).

Note zilnice cu privire la desfășurarea războiului, situația internă și externă, cunoscute direct de autor sau reproduse din presă; voluntarii români ardeleni pe front; delegația românilor ardeleni la Iași; Austro-Ungaria și popoarele din imperiu în anul 1918, politica sa externă; pregătirea unirii Ardealului cu România; evenimentele din luna octombrie 1918; consiliile naționale române; convocarea Adunării Naționale de la Alba Iulia; hotărârile de la 1 Decembrie 1918; Consiliul Dirigent.

273. BOCOU, SÈVÈRE: *Les légions roumaines de Transylvanie. L'irrédentisme roumain*. Paris, Impr. Paul Dupont, 1918, in-8, 23 p. (fig.).

Date în legătură cu voluntarii români din Rusia și contribuția acestora la război; situația românilor transilvăneni în cadrul monarhiei austro-ungare; refugiul unora în România veche, aspecte din activitatea lor.

274. BUFNEA, ELIE: *Formațiile de voluntari. Cu un cuvînt înainte: „Voluntarii”, de Voicu Nițescu*. (In: Transilvania, Banatul..., vol. 1, p. 119—141 (fig.)).

Voluntarii români ardeleni în Rusia, Italia, Franța și în armata română de la Praga; detașamentul românesc din Turcia; încercarea de constituire a unei legiuni române în America; formarea Sfatului soldaților români la Viena; organizarea, rolul și caracterul gărzilor naționale române.

275. BUFNEA, ELIE: *Voluntarii ardeleni în războiul pentru întregirea României*. G.T., 1925, a. 88, nr. 83—87, 95—96.

Legiunea română din Italia; activitatea în vederea organizării unei legiuni de voluntari români în America.

276. CAMPUS, ELIZA: *La lutte pour l'achèvement de l'unité nationale roumaine (1914—1918)*. R.R.H., 1965, t. 4, nr. 4, p. 765—790.

Situația internă, economică și social-politică a popoarelor din monarhia austro-ungară între anii 1914—1918; situația externă în aceeași vreme; acțiuni diplomatice ale statelor angajate sau nu în război; acțiunile și manifestațiile românilor în Statele Unite; activitatea Partidului Național Român; lupta maselor populare; caracterul actului de la 1 Decembrie 1918.

277. CĂZĂNIȘTEANU, C.: *Lupta maselor populare împotriva ocupanților în anii 1916—1918*. An. I.S.I.S.P., 1967, t. 13, nr. 3, p. 50—65.

Forme de manifestare și acțiuni concrete în timpul războiului.

278. CLOPOTEL, ION: *Insemnări pe răboi. Jertfe românești în războiul neamurilor*. Arad, Tip. Diecezană, 1916, in-16, 79 p. (Biblioteca Semănătorului).

Participarea românilor ardeleni la primul război mondial; atmosfera politică a anului 1915.

279. COMNÈNE, N. P.: *Notes sur la guerre roumaine (1916—1917)*. Précédées d'une lettre de M. Albert Thomas et d'une préface de M. Maurice Muret. Lausanne—Paris, Librairie Payot et C-ie, 1918, in-8, 256 p. (h.).

Aspecte din istoria Transilvaniei cu o analiză a vieții social-politice a românilor de aici sub stăpînirea austro-ungară; cauzele participării, desfășurarea și contribuția României la primul război mondial în anii 1916—1917.

280. CONSTANTINESCU, MIRON: *1917 în România și Marea Revoluție Socialistă din Octombrie*, V.R., 1967, a. 20, nr. 10, p. 77—86.

...Ecoul revoluției în Transilvania, situația internă în preajma și în timpul revoluției; caracterul manifestărilor ce au avut loc în noiembrie 1917 și în perioada următoare; acțiunile burghezei românești transilvănene din anul 1918, mișcarea burghezo-democratică pentru prefaceri sociale și eliberare națională în a doua jumătate a anului 1918.

281. CRIȘAN, VALERIU: *Amințiri din pribegie*. G.T., 1927, a. 90, nr. 5—132; 1928, a. 91, nr. 102—103.

Evocarea unor evenimente din anii primului război mondial; atmosfera din satele și orașele transilvănene.

282. DAICOVICIU, C., BÁNYAI, L., CHERESTEȘIU, V.: *La Transilvanie pendant la première guerre mondiale et son union avec la Roumanie*. (In: *Nouvelles études d'histoire*, Vol. II. Publiées à l'occasion du XI-e Congrès des sciences historiques, Stockholm, 1960. Bucarest, Ed. Acad. R.P.R., 1960, p. 541—566).

Legături străvechi între moldoveni, munteni, transilvăneni; ideea unității politice a românilor; impulsul dat maselor populare românești din Transilvania în lupta lor pentru eliberarea națională, prin formarea statului român în 1859; Partidul Național Român din Transilvania în perioada 1881—1918; desfășurarea Adunării Naționale de la Alba Iulia; social-democrația români și desăvîrșirea unității de stat; rolul maselor în realizarea ei.

283. DANDEA, EMIL A.: *Mișcările studențești în anul 1918*. (In: *Almanahul Societății Academice „Petru Maior”*..., p. 85—98 (fig.)).

Caracterul acțiunilor studențești din timpul primului război mondial; activitatea acestora în anul 1918: consfătuiri, adunări; delegați studenți trimiși la Viena în 15 octombrie 1918; constituirea Senatului Național Român din Ardeal și a Gărzii naționale române din Cluj; participarea studenților clujeni la organizarea consiliilor și a gărzilor naționale din împrejurimile Clujului.

284. DJUVARA, MIRCEA: *La guerre roumaine, 1916—1918*. Préface de Émile Boutroux, Nancy—Paris—Strasbourg, Berger-Levrault Éditeurs, 1919, in-8, XV + 335 p.

Originea și evoluția istorică a poporului român pînă la desăvîrșirea unității de stat; participarea României la primul război mondial; situația Transilvaniei în cadrul monarhiei austro-ungare; Declarația Consiliului Național Român rostită în parlamentul maghiar la 18 octombrie 1918; Rezoluția Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918.

285. DJUVARA, MIRCEA M.: *Les sacrifices roumains*. Conférence. Paris, Impr. des Arts et des Sports, 1919, in-8, 16 p.

Considerații sumare privind România în anii primului război mondial.

286. — *Documente din istoria mișcării muncitorești din România, 1916—1921*. București, Ed. politică, 1966, in-8, 792 p.

Documente referitoare la Transilvania: darea de seamă a Comitetului Central Român al Partidului Social-Democrat din Ungaria despre activitatea sa de la 21 octombrie 1913 pînă la 1 mai 1918; articolul „Alba Iulia socialiștilor români”, semnat de Emil Isac; programul și rezoluțiile Congresului Partidului Social-Democrat Român din Ardeal și Banat din 19—20 ianuarie 1919; declarația Partidului Socialist și a Uniunii Sindicale din România (13 februarie 1919), care subliniază însemnătatea desăvîrșirii unității de stat din 1 Decembrie 1918; diferite documente din anul 1919.

287. DRAGNE, FL.: *Poziția mișcării muncitorești din România față de țărănime în perioada 1918—1921*. An. I.I.P., 1964, t. 10, nr. 3, p.59—75.

Atitudinea Partidului Social-Democrat în problema țărănească; creșterea spiritului de revoltă a maselor țărănești în anul 1918; înființarea cluburilor socialiste la sate; problema agrară în dezbaterile lucrărilor Congresului I al P.C.R. (mai 1921).

288. DUMITRAȘ, AUREL: *Contribuția gărzilor naționale române din Ardeal și Banat din anii 1918 la marele act al Unirii*. (In: Misiunea istorică..., p. 3—5).

Rolul gărzilor naționale române; evocarea morții lui I. Ciordaș, N. Bolcaș, I. Opriș, I. Arion, Căp. Iene.

289. EDROIU, NICOLAE: *Anul 1915*. Tribuna, 1968, a. 12, nr. 33 (603), p. 6.

Ideea unității de stat exprimată în presă sau conferințe, reproduceri.

290. ENEA, CONSTANTIN: *Organizarea și acțiunile prizonierilor români transilvăneni din Rusia (1917—1918)*. S.A.I., 1968, t. 11, p. 153—183.

...Date în legătură cu numărul prizonierilor români, viața acestora în Rusia, locurile unde au fost grupați, organizarea lor, mobilul înscrierii ca voluntari în armata română, acțiunile lor politice și militare.

291. FOCȘENEANU, ION: *Une mission militaire française en Roumanie (1916—1918)*. R.R.H., 1967, t. 6, nr. 3, p. 379—407.

Misiunea militară franceză condusă de generalul Berthelot; aspecte din desfășurarea războiului întii mondial.

292. GÁLL, JÁNOS: *Transilvăneni în mișcarea revoluționară a prizonierilor din Rusia (1917—1919)*. An. I.I.C., 1958—1959, t. 1—2, p. 283—301.

...Mișcărilor revoluționare ale prizonierilor de război români transilvăneni din Rusia.

293. GOGA, EUGEN: *Două Siberii. Din însemnările unui ardelean, fost soldat austro-ungar și prizonier în Rusia*. București, Ed. C. Sfetea, 1916, in-8, 300 p.

Soldații români ardeleni din armata austro-ungară, prizonieri în Rusia — descrieri de locuri, fapte, idei; situația politică în monarhia austro-ungară și în România în anii primului război mondial.

Tratatul maghiaro-române; Transilvania în timpul neutralității armate a României; voluntarii transilvăneni în armata română; voluntarii ardeleni, prizonieri în Rusia.

294. GUSTI, DIMITRIE: *Sociologia războiului*. București, Tip. C. Sfetea, 1915, in-8, 108 p.

Curentul pacifist și războiul; aspectul istoric, etic, biologic, juridic, politic, economic, sociologic și național al războiului.

295. IORGA, N.: *Acte privitoare la istoria marelui război*. **R.I.**, 1932, t. 18, nr. 7—9, p. 193—215.

Consiliile de coroană din februarie 1918; Tratatul de la Buftea (1918); telegrama trimisă în iunie 1916 de către Aléxéeff, șeful Statului Major al Marelui Cartier General, colonelului Tatarinoff; schimbul de telegrame dintre ministrul Rusiei în România și ministrul de externe al Rusiei; memoriul adresat în iulie 1916 de către același ministru președintelui Consiliului de Miniștri al României.

296. IORGA, N.: *Intrarea României în război. Cîteva pagini de comemorare*. **R.F.R.**, 1936, t. 3, nr. 8, p. 243—252.

Politica externă a României în preajma izbucnirii primului război mondial; opinia publică și atitudinea unor cercuri politice burgheze față de Austro-Ungaria.

297. IORGA, N.: *Memorii. Însemnări zilnice (mai 1917 — mart[ie] 1920). Războiul național. Lupta pentru o nouă viață politică*. Vol. I [17 mai 1917 — 5 mai 1918], vol. II [6 mai 1918 — 26 martie 1920], București, Ed. Națională S. Ciornei, [f.a.], in-8, 372 p. (I), 375 p. (II).

Aspecte din situația internă și internațională între 1917—1920; păreri și atitudini ale unor oameni politici români și străini în problemele amintite; ardeleni despre prăbușirea monarhiei austro-ungare; intrarea armatelor române în Ardeal; retragerea trupelor germane din România.

298. IORGA, N.: *Pentru întregirea neamului. Cuvîntări din război, 1915—1917*. [București, f. tip.], 1925, in-8, 240 p. (Biblioteca Epopeea Neamului).

Ideea unității politice a poporului român; destrămarea monarhiei austro-ungare; simpatia față de poporul sîrb; atitudinea față de primul război mondial și față de drumul urmat de România în desfășurarea războiului; analiza pozițiilor partidelor politice din România și a presei.

299. IORGA, N.: *Războiul nostru în note zilnice, 1917—1918*. Vol. III, Craiova, Ed. Ramuri, f.a., in-8, 364 p.

Situația politică externă; destrămarea monarhiei austro-ungare; desfășurarea războiului; Unirea Transilvaniei cu România.

300. KELETI, AL.: *Ariton Pescaru (1890—1920)*. **An. I.S.I.S.P.**, 1967, t. 13, nr. 4, p. 151—153 (fig.).

Date biografice; activitatea lui Ariton Pescaru în Rusia ca prizonier și în toamna anului 1918 la Blaj.

301. KIRITZESCO, CONSTANTIN: *La Roumanie dans la guerre mondiale (1916—1919)*. Traduit du roumain par L. Barral. Préface de M. André Tardieu. Avec vingtneuf croquis. Paris, Librairie Payot, 1934, in-8, 498 p. (Collection de mémoires, études et documents pour servir à l'histoire de la guerre mondiale).

Transilvania sub stăpînirea austro-ungară; România în perioada neutralității; campaniile din anii 1916—1917; din activitatea Consiliului Național Român din Transilvania; desăvîrșirea unității de stat a poporului român prin hotărîrea de la 1 Decembrie 1918; România la Conferința de Pace.

302. KIRIȚESCU CONSTANTIN: *Istoria războiului pentru întregirea României (1916—1919)*. Ed. a II-a, vol. I—III, București, Ed. Casei Școalelor, [f.a.], in-8, 506 p. (I), 703 p. (II), 575 p. (III).

...Aspecte din istoria Transilvaniei pînă la Unire; încercări de înfăptuire a unității române sub Petru Rareș și Mihai Viteazul; Supplex Libellus Valachorum; Transilvania în timpul dualismului austro-ungar; relațiile româno-austro-ungare în timpul primului război mondial; retragerea armatelor germane; prăbușirea monarhiei austro-ungare; Unirea Transilvaniei cu România; evenimentele din toamna anului 1918.

303. LAE DIN BANAT: *La regimentul 43 nimic nou!? Lugoș, Tip. Union, [f.a.], in-8, 48 p.*

Odiseea regimentului 43 în timpul primului război mondial; evenimentele revoluționare la Viena și Budapesta; prizonierii cehi, slovaci, iugoslavi, poloni din timpul războiului în Italia.

304. LAPEDATU, ALEX.: *Agitațiile războinice și pacifiste ale ungarilor*. (In: Alex. Lapedatu, *Miscellanees*..., p. 116—121).

Evenimentele din anii 1915—1917.

305. LAPEDATU, ALEX.: *Monsieur de Saint-Aulaire et les Roumains réfugiés d'Autriche-Hongrie pendant la grande guerre*. Bucarest, Tip. Soccec et Comp., 1930, in-8, p. 51—65 (Extr. din: *Hommage à M. de Saint-Aulaire*); și în l. română: **Generația Unirii**, 1930, nr. 14—15.

Voluntarii români ardeleni prizonieri în Rusia; activitatea și legăturile Comitetului național al românilor refugiați din monarhia austro-ungară cu reprezentanții vieții politice românești și străine.

306. LAPEDATU, ALEXANDRU: *Războiul „naționalităților”*. (In: Alex. Lapedatu, *Miscellanees*..., p. 128—131).

Organizarea și activitatea corpurilor de voluntari sîrbe, croate cehoslovace, române.

307. LAPEDATU, ALEXANDRU: *Unitatea națională prin neutralitate?* (In: Alex. Lapedatu, *Miscellanees*..., p. 205—214).

Tratatul României cu aliații, din 4/17 august 1916; participarea României la primul război mondial; influența acestei acțiuni asupra actului de desăvîrșire a unității de stat a poporului român.

308. *LUCACI, VASILE: *Conferință ținută la Galați, 13 decembrie 1915*. București, Tip. Adevărul, 1916, in-16, 31 p. (Liga Culturală).

Pledoarie pentru unitatea politică, ca rezultat al voinței tuturor românilor.

309. *LUCACI, VASILE: *Conferințe*. București, Liga Culturală, 1916, in-16, 92 p. (Liga Culturală).

Conferințele rostite de V. Lucaciu după trecerea lui în România, în sprijinul Unirii Transilvaniei cu România.

310. LUCACIU, VASILE: *The Roumanian patriotic national mission to the United States of America, 1917*. [F.l., f. tip., f.a.], in-8, [39 p.].

Lupta pentru recunoașterea necesității legice a înfăptuirii unității de stat a poporului român.

311. LUPAȘ, I.: *Un episod istoric din anul 1917*. București, Tip. ziarului Universul, 1932, in-8, 19 p.

Activitatea politică a lui Const. Stere și Alex. Vaida-Voevod în anul 1917 și proiectul de anexare a României la Austria.

312. MANIU IULIU: *Ardealul în timpul războiului. Pagini istorice. Discurs ținut în Camera română*. Cluj, Tip. Națională, 1921, in-8, 41 p.

Atitudinea față de război a Partidului Național Român din Transilvania; tratativele cu guvernul maghiar; neutralitatea României; încercările Curții vieneze de a influența poziția României în perioada 1914—1916 și prin intermediul transilvănenilor; Comitetul Partidului Național Român și problema unirii Transilvaniei cu România; românii din vechiul regat și Unirea; activitatea desfășurată în acest scop de transilvăneni.

313. MATEI, P., ION, T.: *Despre situația revoluționară din România între anii 1918 și 1922*. Studii, 1957, t. 10, nr. 2, p. 159—175.

Criza economică și politică în timpul primului război mondial și după aceea; situația revoluționară din România între anii 1918—1920 — formele concrete de manifestare.

314. MATEIU, ION: *Refugiații Ardealului. Scrisori din pribegie*. Sibiu, Tip. Arhiepiscopiei, 1919, in-16, 44 p.

Românii din Transilvania refugiați peste Carpați; participarea românilor ardeleni la primul război mondial (1916—1918).

315. MIRONESCU, G. G.: *Din pribegie. Prizonierii români din Italia în aprilie 1918*. C.L., 1927, t. 60, mai-august, p. 64—77.

Activitatea organizațiilor naționalităților la Paris în primăvara anului 1918; atitudinea emigranților români de la Paris grupați în jurul ziarului „La Roumanie” în problema desăvârșirii unității de stat și legăturile cu organizațiile amintite; Congresul naționalităților din Austro-Ungaria de la Roma; străduințele pentru organizarea unor legiuni românești pe frontul occidental; prizonieri români în Italia.

316. MÎNDRESCU, SIMION C.: *Pro Italia. Pages d'histoire vécue*. R.T., 1936—1937, t. 3, nr. 2, p. 131—153.

Activitatea Comitetului român „Pro Italia” și a Comitetului italian „Pro Romeni”.

317. MUNTEANU, CASSIAN R.: *Atacul. Insemnările de război ale unui soldat român din armata austro-ungară*. București, Ed. Librăriei A. A. Stănculescu, 1915, in-8, 139 p.

Gîndurile românilor ardeleni încadrați în armata austro-ungară, de unire cu România.

318. NEMOIANU, PETRU: *Corpul voluntarilor români în Rusia*. Conferință, Lugoj, Tip. Națională, 1921, in-8, 32 p.

Declarația de la Darnița a voluntarilor români ardeleni, foști prizonieri în Rusia, trimisă la 13/26 aprilie 1917 guvernului Rusiei și țărilor aliate prin reprezentanții lor în Rusia; organizarea corpului de voluntari,

319. NEMOIANU, P.: *Prizonier la ruși — rob la unguri*. București, Tip. Cărților Bisericești, [1934], in-8, 160 p. (fig.).

Primul an de război, 1914 — soldați români ardeleni încadrați în armata austro-ungară; luptele la care a participat autorul, descrierea lor; viața prizonierilor români ardeleni în Rusia.

320. NIȚESCU, VOICU: *Douăzeci de luni în Rusia și Siberia. An. 1917—1918*. Vol. I—III, Brașov, Tip. A. Mureșianu-Branisce et Comp.; 1926—1932, in-8, 311 p. (I). 336 p. (II), 320 p. (fig., h.) (III).

Istoricul organizării voluntarilor români transilvăneni, prizonieri în Rusia.

321. NOVACOVICIU, EMILIAN: *Răcășdia în războiul mondial, revoluție și sub ocupațiunea sirbească de la 1914—1920*. Oravița, Tip. Felix Weiss, 1923, in-8, 32 p. (fig.).

Date statistice cu privire la soldații morți, dispăruți, văduvele și orfanii lor, invalizii de război, foștii prizonieri înrolați în armata română ca voluntari; evenimentele revoluționare din noiembrie 1918 în Răcășdia; constituirea Gărzii naționale; jurământul luat gardiștilor; apelul comun al Consiliului Național Român, maghiar și al președintelui deputaților sași „Către publicul comitatului” pentru menținerea ordinii; din evenimentele anului 1919.

322. PĂCAȚIAN, TEODOR V.: *Din zile grele*. (In: Almanahul presei române din Ardeal și Banat..., p. 62—65).

Cenzura în Transilvania în timpul primului război mondial; activitatea lui T. V. Păcățian la ziarul „Telegraful Român” în aceeași vreme.

323. PĂCAȚIAN, TEODOR, V.: *Jertfele românilor din Ardeal, Banat, Crișana, Sătmăr și Maramureș, aduse în războiul mondial din anii 1914—1918*. Sibiu, Ed. Asociațiunii, 1923, in-8, 25 p. (Biblioteca „Astra”, nr. 7).

Date centralizate din 22 județe cu 40 orașe, 4 183 comune și un tablou sumar pentru județul Sibiu, pe comune, cu privire la pierderile de oameni în primul război mondial.

324. PELE, GHEORGHE: *In memoriam. Pe altarul patriei 1918*. **Familia**, 1968, a. 4, nr. 8 (36), p. 5 (fig.).

Caracterul primului război mondial; prizonierii români din Austria.

325. PETRA-PETRESCU, H.: *Citiți și vă edificați! Transilvania*, 1927, t. 58, p. 230—232.

Un fragment din corespondența dintre mareșalul Conrad de Hötzen-dorf cu șeful cancelariei militare imperiale, Artur Bolfras, privind atitudinea Austro-Ungariei față de România în 1915 și situația naționalităților nemaghiare din imperiu.

326. PETRA-PETRESCU, HOREA: *Memoriile contelui Czernin, după război. Transilvania*, 1922, t. 53, p. 283—294.

Situația națiunilor din cadrul Austro-Ungariei — înainte și în timpul primului război mondial; despre politica dusă de Wilhelm al II-lea și Tisza, în aceeași vreme — memorii reproduse și comentate.

327. POP, VALERIU: *La légion roumaine d'Italie*. **R.T.**, 1936—1937, t. 3, nr. 2, p. 154—166.

Organizarea și activitatea ei în 1918.

328. POPA, SEPTIMIU: *Temnițele Clujului. Din însemnările unui popă românesc*. Cluj, Tip. Minerva, 1937, in-8, 96 p.

Viața celor internați la Cluj în timpul primului război mondial — numele, cauzele arestării.

329. — *Presa ardeleană pribeagă (1915—1919)* (In: Almanahul presei române..., p. 66—77) (facs.) (semnează Cronicar).

Activitatea unor ziariști români ardeleni trecuți peste Carpați și dincolo de hotarele României; ziarele scoase sau la care au colaborat; conținutul, rolul și valoarea ideilor exprimate în pregătirea sau recunoașterea unității de stat a poporului român.

330. RĂDULESCU, GH.: *Anii furtunilor 1917—1921*. București, Ed. științifică, 1962, in-8, 184 p.

Evenimentele revoluționare petrecute în România între anii 1917—1921; poziția clasei muncitoare față de evenimentele interne și externe; caracterul desăvîrșirii unității de stat prin actul de la Alba Iulia.

331. ROȘCA, SOFRONIE: *Dintr-un colț de țară. Clipe trăite în războiul nostru de întregirea neamului*. București, Inst. de arte grafice Lupta, 1929, in-8, 80 p.

Atmosfera la Sibiu în perioadele 1914—1916, 1916—1918; situația românilor în această vreme; viața la regimentul 35 din Săliște, manifestările din lunile octombrie—noiembrie 1918; constituirea, rolul și activitatea Consiliului național din Sibiu, pînă la 1 Decembrie 1918.

332. RUSU-ABRUDEANU, ION: *România și războiul mondial. Contribuțiuni la studiul istoriei războiului nostru*. București, Ed. Socec et Comp., 1921, in-8, 523 p.

Izbucnirea primului război mondial; neutralitatea României (1914—1916); dezbaterile din Consiliul de coroană; presa în anii neutralității și ai războiului; Pacea de la București din luna mai 1918; actul Unirii Transilvaniei cu România de la 1 Decembrie 1918; corespondența unor oameni politici români sau străini în legătură cu problemele zilei.

333. STANCA, DOMINIC: *Între două fronturi..., 1914—1918*. Cluj, Ed. Patria, 1935, in-8, 324 p.

Pe frontul italian; prăbușirea și dezmembrarea Austriei; revoluția în Transilvania; Alba Iulia.

334. ȘERBAN, NICOLAE: *Discursul despre starea și purtarea românilor înainte și în timpul războiului, ținut în ședința Camerei ungare de la 23 iunie 1917*. Budapesta, Tip. Poporului Român, 1917, in-8, 22 p.

Numărul românilor în administrația ungară — date aproximative; din situația românilor ardeleni în timpul primului război mondial.

335. ȘIREAGU, OCTAVIAN: *Un scriitor maghiar despre Take Ionescu în 1915*. Familia, 1934, t. 1, nr. 4, p. 75—79.

Interviul lui Take Ionescu din 1915 acordat lui Vécsei Miklós; atitudinea lui Take Ionescu față de primul război mondial, neutralitatea armată a României — intrarea în război; relațiile cu Bulgaria, Rusia și Ungaria; problema desăvîrșirii unității de stat.

336. TASLAUANU, OCTAVIAN: *Sub flamurile naționale. Note și documente din războiul de întregire a neamului*. Vol. I. Sighișoara, Ed. Miron Neagu, 1935, 312 p.

Evocarea unor evenimente din timpul neutralității armate a României și din perioada războiului, până la începutul anului 1917.

337. TÂSLĂUANU, OCTAVIAN C.: *Trei luni pe cîmpul de război*. București, Tip. Arte Grafice „Energia”, 1915, in-8, 320 p.

Din atmosfera primelor luni de război (1914).

338. URIBES ESTER: *La rencontre de Constantza du 14 juin 1914*. **R.R.H.**, 1968, t. 7, nr. 2, p. 233—246.

Politica externă a României în anul 1914, orientarea sa, relațiile cu Puterile Antantei sau Centrale; întâlnirea de la Constanța dintre reprezentanții guvernului român și țarul Rusiei, problemele discutate, însemnătatea lor.

339. VARGA, V. A.: *Retragerea armatei germane din România la sfîrșitul anului 1918*. *Studii*, 1961, t. 14, nr. 4, p. 873—896.

Atmosfera politică, internă și externă, la sfîrșitul anului 1918; atitudinea guvernului român și a Consiliului Dirigent față de armatele germane în timpul retragerii.

VII. DESTRĂMAREA MONARHIEI AUSTRO-UNGARE ȘI DESĂVÎRȘIREA UNITĂȚII DE STAT A POPORULUI ROMÂN

340. AGĂRBICEANU, I.: *Importanța Unirii*. **Transilvania**, 1928, t. 59, p. 399—404.

Desăvîrșirea unității de stat a poporului român un act istoric obiectiv cu implicații pozitive în viața social-economică și cultural-politică a țării.

341. AGĂRBICEANU, I.: *Unirea*. **Transilvania**, 1929, t. 60, p. 267—278.

Desăvîrșirea unității de stat prin actul Unirii de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, așteptată și adînc pregătită de întreg poporul român; temeiurile Unirii.

342. ALBANI, TIRON: *Douăzeci de ani de la Unire. Monografie comemorativă a Unirii*. Vol. I. *Cum s-a făcut Unirea*. Oradea, Tip. Grafica, 1938, in-8, 384 p.

Descrieri eseistice ale autorului despre evenimentele din 1918 cu valoare de mărturii directe și articole cu caracter publicistic scrise de oameni de cultură: N. Iorga, *Unirea românească* (considerații asupra unirii săvîrșită de Mihai Viteazul, a celei din 1859 și 1918); I. Lupaș, *Dezagregarea monarhiei austro-ungare și eliberarea Transilvaniei*; I. Clopoțel, *Cauzele descompunerii monarhiei*; S. Popa, *Îmi aștept rudeniile* (arestarea unei românce în 1916); I. Flueraș, *Cum am ajuns la Alba Iulia*; Ernest Garami, *Aristocrația provoacă revoluția*; T. Popa, *Contribuția Bihorului la lupta pentru Unire*; Al. Aciu, *Șimleul sub linie demarcațională*; R. Repede, *Legiunea română la Praga*; A. Ganea, *Contribuția voluntarilor români la marea Unire*; C. Vaida, *Voluntari ardeleni din Rusia* etc.

343. ALBANI, TIRON: *Ultima ședință a parlamentului maghiar sub era habsburgică. Declarația citită de dl. Al. Vaida-Voevod. Familia*, 1939, t. 6, nr. 1, p. 95—103.

Declarația Comitetului Național Român citită în parlamentul maghiar la 18 octombrie 1918; intervențiile celorlalți parlamentari în timpul citirii declarației.

344. BĂRLEA, I.: *Ziaristică română în Maramureș*. (In: *Almanahul presei române*..., p. 187—189 (fig.).

Citeva date în legătură cu ziarul „Sfatul”, organul Consiliului național român județean din Maramureș (7/20 decembrie 1918 — decembrie 1919, 52 numere); colaboratori maramureșeni ai unor ziare românești apărute în afara Maramureșului înainte de 7/20 decembrie 1918.

345. BĂRSEANU, ANDREIU: *Activitatea Consiliului Național din Sibiu. Un memoriu. Transilvania*, 1922, t. 53, p. 705—709.

Date în legătură cu constituirea și activitatea consiliului și a gărzii naționale de la Sibiu.

346. BOCOU, SÉVÈRE: *Les légions roumaines de Transylvanie*. Paris, Impr. Paul Dupont, 1918, in-8, 23 p. (fig.).

Contribuția transilvănenilor în timpul războiului; legiunile prizonierilor români ardeleni din Rusia.

347. BOJAN, IOAN: *Mișcarea muncitorească și desăvîrșirea unității naționale. Tribuna*, 1968, a. 12, nr. 21 (591), p. 1, 6 (Documentele și materialul ilustrativ, din p. 6, selectate de Liviu Maior).

Mișcarea muncitorească din România veche și lupta românilor transilvăneni pentru eliberare națională; presa socialistă din Transilvania angajată în lupta împotriva asupririi sociale și naționale; social-democrații din Transilvania și problema desăvîrșirii unității de stat.

348. BORDEA, I.: *Amintiri din zile mari. G.U.*, 1930, nr. 11, p. 11—12; nr. 12, p. 15—19; nr. 13, p. 18—23.

Activitatea lui I. I. C. Brătianu; delegați transilvăneni la Iași; formarea consiliilor și gărzilor naționale, rolul lor; evenimentele din lunile octombrie—noiembrie 1918; Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, hotărârile aduse; presa maghiară despre actul de la Alba Iulia.

349. BORZEA, NICOLAE DE VIȘT: *Organizarea românilor olteni în orașul Făgăraș din Țara lui Radu Negru la 11 noiembrie 1918 și încă ceva. Făgăraș, Tip. Miron Neagu, 1925, in-8, 119 p. (fig.).*

Constituirea Gărzii naționale române din orașul Făgăraș (11 noiembrie 1918); organizarea sfaturilor satești și a gărzilor naționale în jud. Făgăraș; dispozițiile Consiliului național român din Făgăraș (14 noiembrie 1918) cu privire la organizarea și atribuțiunile sfaturilor și gărzilor naționale.

350. BRANISCE, VALERIU: „*Vaca noastră...*” *Amintiri din zile grele*. (In: *Almanahul presei române*..., p. 33—37).

Semnele vizibile ale destrămării monarhiei austro-ungare.

351. BRANISCE, VICTOR: „*Gazeta Transilvaniei*” în *Siberia*. (In: Almanahul presei române..., p. 79—80).

Despre „*Gazeta Transilvaniei*”, din care au apărut la Ekaterienburg 6 numere în 1918 (în octombrie, noiembrie, decembrie) și alte șase numere la Irkuțsk, în 1919 (ianuarie, februarie, martie).

352. BRÎNZEU, NICOLAE: *Amintiri din 1918—19 asupra „desrobirei” din Torontal*. (In: Almanahul Banatului..., 1931. Vol. III, p. 41—46 (fig.)).

Constituirea consiliilor naționale la Timișoara; declararea Banatului ca republică; adunarea națională de la Comloș (8 noiembrie 1918); greutățile întâmpinate de bănățeni în drumul lor spre Adunarea Națională de la Alba Iulia; din evenimentele anului 1919 în Torontal.

353. BUFNEA, ELIE: *Voluntarii români din Siberia*. Brașov, Tip. A. Mureșianu, 1928, in-8, 68 p. (fig.).

Primul corp de voluntari români în Rusia; voluntarii români din Siberia; Consiliul național ales de grupul de români din Celeabinsk, la 3 august 1918; tratatul încheiat cu Consiliul național al armatei cehoslovace pentru formarea corpului voluntarilor români transilvăneni; adunarea de la Celeabinsk din 29 octombrie 1918; activitatea culturală și politică.

354. BUNEA, A., TOMUȚA, G.: *Frământări în rindurile tineretului muncitor din Transilvania în perioada anilor 1917—1922*. An. I.I.C., 1958—1959, t. 1—2, p. 345—370.

Situația social-economică și politică a tineretului muncitor de la orașe și sate între 1917—1922, organizare și acțiuni.

355. CHERESTESIU, VICTOR: *Pătrunderea ideilor Marii Revoluții Socialiste din Octombrie în masele din Transilvania*. An. I.I.C., 1958—1959, t. 1—2, p. 241—282; și în l. germană: *Die Volksmassen Gestalter der Geschichte*. Festgabe für Prof. Leo Stern. Berlin, 1962, p. 342—389.

Ecoul Revoluției Socialiste din Octombrie în Europa; influența ideilor revoluției în rindurile populației civile și în unitățile din spatele frontului; revoluția din 1918 în monarhia austro-ungară; acțiuni revoluționare concrete în Transilvania și Ungaria în octombrie—noiembrie 1918; politica reprezentanților Partidului Național Român și a conducătorilor secției române a Partidului Social-Democrat din Ungaria pînă la desăvîrșirea procesului unității de stat.

356. CHERESTESIU, V., GÖLLNER, C., KOVÁCS, I.: *Die Solidaritätsbewegung siebenbürgischen Werktätiger für Sowjetrussland (November 1917 — November 1918)*. Forschungen, 1963, t. 6, p. 5—38.

Căile de pătrundere a influenței Revoluției Socialiste din Octombrie; fraternizări între soldații ruși, români, maghiari, germani; organizarea prizonierilor din Rusia; revolte provocate în armată de prizonierii reînforși din Rusia; manifestații de solidaritate în Transilvania pentru Rusia Sovietică; revoluția burghezo-democratică din octombrie 1918 în țările monarhiei.

357. CIOROGARIU, ROMAN: *Amintiri redacționale*. (In: Almanahul presei române..., p. 31—32 (fig.)).

„Tribuna” din Arad și „dinasticismul” acesteia; politica Curții din Viena față de români și maghiari.

358. CIOROGARIU, ROMAN R.: *Zile trăite*. Oradea, Tip. Diecezană, 1926, in-8, 521 p. (fig. portretul autorului).

Atitudinea reprezentanților Partidului Național Român față de primul război mondial în timpul neutralității României; tratativele Tisza — P.N.R. din 1913—1914; schimbul de scrisori Tisza—Mețianu; V. Mangra, atitudinea și activitatea sa politică între anii 1910—1918; situația și poziția reprezentanților Partidului Național Român după intrarea României în război; declarația Comitetului Național Român rostită în parlamentul maghiar la 18 octombrie 1918; manifestări revoluționare în noiembrie 1918; constituirea Consiliului Național Maghiar; organizarea consiliilor naționale românești; tratativele de la Arad; drumul spre Alba Iulia; Adu-narea Națională de la 1 Decembrie 1918; evenimentele petrecute în Arad, Oradea și împrejurimi, după 1 Decembrie 1918.

359. CIURA, AL.: *În revoluție*. Transilvania, 1928, t. 59, p. 696—699.

Evocarea stărilor de spirit în Transilvania la sfârșitul primului război mondial.

360. CLARK, CHARLES UPSON: *Unde robii de ieri ocirmuiesc acum pe foștii lor apăsători*. Transilvania, 1923, a. 54, p. 566—569. (Traducere de Vasile Stoica, după revista Our World, New-York, 1922, octombrie).

Originea poporului român — comunitatea etnică, de limbă și obiceiuri; aspecte din viața românilor în vremea dualismului; condițiile de viață și drepturile minorităților din Transilvania după desăvîrșirea uni-tății de stat a poporului român, surprinse direct de către autor.

361. CLOPOTEL, ION: *Frământările unui an, 1918*. Sibiu, Tip. Cosînzeana, 1919, in-8, 123 p.

Aspecte din viața economică și culturală din Transilvania în timpul primului război mondial; formarea și activitatea consiliilor și a gărzilor naționale; tratativele de la Arad din noiembrie 1918; rolul maselor și al social-democraților în pregătirea și desfășurarea Adunării Naționale de la Alba Iulia; Rezoluția Adunării; Consiliul Dirigent; situația internațională în preajma Unirii Transilvaniei cu România și imediat după aceea.

362. CLOPOTEL, ION: *Misiunea istorică. Scurtă monografie comemorativă la un pătrar de veac de la proclamarea Unirii în Alba Iulia*. (In: Misiunea istorică..., p. 7—47 (fig.)).

Formarea consiliilor și a gărzilor naționale române; organizare, compoziție, caracter, rol, manifestare; situația internă și externă din anul 1918 în monarhia austro-ungară; guvernarea lui Károlyi; acțiuni revoluționare în octombrie—noiembrie 1918; tratativele dintre Mackensen și Consiliul Național Român din Arad; organizarea și activitatea gărzilor naționale după 1 Decembrie 1918.

363. CLOPOTEL, ION: *Revoluția din 1918 și Unirea Ardealului cu România*. Cluj, Ed. revistei Societatea de Miine, 1926, in-8, 175 p.

Idéea unității politice la români; restrângerea drepturilor naționali-tăților în monarhia austro-ungară la începutul sec. al XX-lea; situația românilor din Ardeal în perioada 1916—1918; situația internă din Ungaria în anul 1918; situația internă a Austriei; activitatea românilor din Un-garia și Transilvania în toamna anului 1918; pregătirea și desfășurarea Adunării de la Alba Iulia.

364. CONSTANTINESCU, MIRON: *Date noi cu privire la Unirea Transilvaniei cu România*. V.R., 1966, t. 19, nr. 12, p. 140—148.

Dezvoltarea procesului de desăvîrșire a unității de stat; Lenin despre statul național; intensificarea luptei de clasă și a luptelor politice înăuntrul Imperiului habsburgic în anii 1917—1918; activitatea secției române a P.S.D.U.; tratativele dintre P.S.D.U. și P.N.R. din anul 1918 — rolul lui V. Goldiș; mișcarea muncitorească și țărănească din noiembrie—decembrie 1918 în Transilvania; rolul social-democraților în pregătirea Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia.

365. CONSTANTINESCU, MIRON: *Mesajul lui V. I. Lenin către muncitorii și popoarele din Austro-Ungaria — 2/3 noiembrie 1918*. *Studii*, 1966, t. 19, nr. 1, p. 115—127.

Analiza mesajului și prezentarea situației internaționale la sfîrșitul anului 1918; conținutul ideologic și politic al documentului în general.

366. CONSTANTINESCU, MIRON: *Partisans et adversaires roumains de la „Gross-österreich“ en Transylvanie (1905—1917)*. (In: *Nouvelles études d'histoire*, vol. III, Bucurest, Ed. Acad. R.S.R., 1965, p. 345—362.)

Tendințele unor reprezentanți ai Partidului Național Român față de monarhia austro-ungară.

367. COSMA, AUREL: *Presă română din Transilvania pînă la Unirea din 1918*. *Tribuna*, 1968, a. 12, nr. 32 (602), p. 6.

Ziarele apărute — orientarea și preocupările lor.

368. DRAGOMIR, SILVIU: *La Hongrie et le problème de la Transylvanie*. *R.T.*, 1934—1935, t. 1, nr. 3, p. 334—354 (facs.).

Textul memoriului întocmit de Șt. Bethlen în 1917, reprodus în facsimile; comentarii.

369. ENEA, CONSTANTIN, VALEA, MIRCEA: *Frământările țărănești din luna noiembrie 1918 din fostul județ Alba*. *S.U.B.B.H.*, 1967, t. 12, fasc. 1, p. 101—115.

Situația țărănimii din Transilvania în timpul primului război mondial; creșterea mișcărilor țărănești în toamna anului 1918; acțiuni concrete în comunele județului Alba; aspecte din activitatea consiliilor și gărziilor naționale române din același teritoriu.

370. GAȘPAR, MIHAI: *Cum am intrat în temniță? Amintiri din viața de gazetar*. (In: *Almanahul presei române...*, p. 61—62).

Amintiri din închisoarea de la Seghedin, din 1907.

371. GEORGESCU, IOAN: *Momente din viața bisericii unite în ultimii zece ani [1918—1928]*. (In: *Transilvania, Banatul...*, vol. II, p. 783—821 (fig.)).

Activitatea Consiliului național român din Blaj, a celor de pe valea Someșului, din părțile Sătmăruului și a Careiului; recunoașterea Consiliului Național Român Central de către conducătorii celor două biserici românești; circulare trimise de episcopii greco-catolici parohiilor din dieceze.

372. GROȘIANU, ILIE: *Memorii. Sasca Montană (1918—1919)*. *An. B.*, 1931, t. 4, nr. 1, p. 113—124.

Viena și Budapesta în octombrie 1918; manifestările revoluționare din noiembrie 1918 de la Sasca Montană; constituirea Consiliului și a Gărzii naționale de acolo; legiunea română de la Oravița; situația țăranilor din Oravița și satele vecine, dorința lor de a primi pămînt; drumul delegaților la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia; consfătuiri la Alba Iulia în preziua Adunării; din atmosfera zilei de 1 Decembrie 1918.

373. *GROPSIANU, MIHAI: *Revoluția anului 1918 din Oravița — Caraș*. Timișoara, 1935.

Evenimentele petrecute în anul 1918 la Oravița și în Banat în general.

374. IOSIF, IOAN: *1918 în Ținutul Cohalmului (amintiri)*. Astra, 1968, a. 3, nr. 4 (23), p. 7 (fig.).

Constituirea consiliilor și gărzilor naționale; acțiuni țărănești la sate; entuziasmul maselor la sosirea armatelor române; arestarea autorului în 1915 — acuzațiile aduse.

375. ISAC, DAN: *Correspondență V. Goldiș — Emil Isac. (Din trecutul presei românești din Transilvania 1911—18)*. Steaua, 1968, a. 19, nr. 6, p. 55—60.

Din ideile social-politice ale lui Vasile Goldiș, etapele de dezvoltare ale ziarului „Românul”, rolul acestuia jucat în pregătirea desăvârșirii procesului de unitate politică; colaborarea lui E. Isac la acest ziar; legăturile lui Vasile Goldiș cu Emil Isac.

376. KELETI, ALEXANDRU: *Un luptător al clasei muncitoare, Ariton Pescaru, [1890—1920]*. Tribuna, 1957, a. 1, nr. 38, p. 6 (fig.).

Aspecte din activitatea sa ca președinte al Societății de lectură de la Liceul teoretic din Blaj; la regimentul 50 infanterie din Alba Iulia; în Rusia, ca prizonier; atitudinea sa față de război și problema unirii Transilvaniei cu România.

377. KERTÉSZ, JENŐ: *A tíz év előtti Erdély napjai* [Zile petrecute în Ardeal înainte cu zece ani]. Korunk, 1929, t. 4, nr. 1, p. 9—16.

Activitatea unor gărzi naționale maghiare; aspecte din evenimentele anului 1918.

378. KERTÉSZ, MAYA: *Characterul și activitatea sfaturilor din perioada revoluției burghezo-democratice în Ardeal (octombrie 1918 — martie 1919)*. Studii, 1957, t. 10, nr. 5, p. 127—140.

Sfaturi muncitorești, sfaturi și consilii țărănești; consilii și gărzi naționale române și maghiare; gărzi cetățenești și gărzi populare; sfaturile soldaților din Transilvania; poziția social-democraților față de acestea; manifestări muncitorești sub forma grevelor, acțiuni țărănești.

379. KOVÁCS, IOSIF: *Date cu privire la lupta țăranimii din Transilvania în toamna anului 1918*. An. I.I.C., 1958—1959, t. 1—2, p. 313—344.

Situația din Transilvania în noiembrie 1918, acțiuni țărănești; activitatea foștilor prizonieri reînțorși din Rusia și influența lor în revoluționarea țăranimii; lupta țăranimii împotriva moșierilor și organelor locale ale puterii de stat.

380. KOVÁCS, JÓZSEF: *Az erdélyi parasztság támadása a tökésföldesuri hatalom helyi szerverei ellen 1918 novemberének első felében* [Lupta țăranilor din Transilvania împotriva organelor locale ale regimului burghezo-moșieresc în prima parte a lunii noiembrie 1918]. S.U.B.B.H., 1958, t. 3, fasc. 2, p. 125—144; și în l. germană: *Oktoberrevolution und Deutschland*, Leipzig, Akademie-Verlag, 1958, in-8, p. 465—474.

Situația revoluționară din Transilvania și Ungaria în anul 1918; acțiuni țărănești, forme de manifestare, caracterul lor; rolul foștilor soldați în desfășurarea evenimentelor; înăbușirea acțiunilor, cauze, urmări.

381. LAPEDATU, ALEX.: *Alianța româno-cesoslovacă*. (In: Alex. Lapedatu, *Miscelane...*, p. 191—196).

Rolul cehilor în destrămarea monarhiei austro-ungare; baza relațiilor româno-cehoslovace; problema frontierei maramureșene.

382. LAPEDATU, ALEX.: *Chestiunea transilvană*. (In: Alex. Lapedatu, *Miscellane...*, p. 147—151).

Iminența prăbușirii monarhiei austro-ungare; starea de spirit în rîndul naționalităților din imperiu în 1918; problema desăvîrșirii unității de stat a poporului român.

383. LAPEDATU, ALEX.: *Lupta dintre slavi și germani în Austria*. (In: Alex. Lapedatu, *Miscellane...*, p. 138—143).

Pregătirea terenului pentru introducerea Austriei în Uniunea politică și economică a Europei centrale; lupta popoarelor din monarhia austro-ungară pentru eliberare social-națională.

384. LAPEDATU, ALEX.: *Necesitatea unei propagande politice naționale în străinătate*. (In: Alex. Lapedatu, *Miscellane...*, p. 105—109).

Iminența destrămării monarhiei austro-ungare explicată de autor în martie 1917; măsuri ce se impuneau în aceeași vreme în vederea pregătirii pe plan internațional a procesului de desăvîrșire a unității de stat a poporului român.

385. LAPEDATU, ALEX.: *Pangermanismul austriac*. (In: Alex. Lapedatu, *Miscellane...*, p. 132—137).

Situația internă și politica externă a monarhiei austro-ungare în anii primului război mondial — tendințe de federalizare.

386. LAPEDATU, ALEX.: *Propaganda politică națională a cehilor*. (In: Alex. Lapedatu, *Miscellane...*, p. 110—115).

Organizare, program, mijloace de realizare (1917); îndemn adresat burheziei române pentru o politică activă, spre realizarea unității politice a poporului român.

387. LAPEDATU, ALEX.: *Ultimile atitudini politice ale ungarilor*. (In: Alex. Lapedatu, *Miscellane...*, p. 122—127).

Ecoul produs de proclamația președintelui Wilson, ce pune la temelia statelor principiul de naționalitate.

388. LIVEANU, V.: *1918. Din istoria luptelor revoluționare din România*. București, Ed. politică, 1960, in-8, 680 p.

... Participarea României la primul război mondial și urmările acestei participări; schimbări în situația economică și social-politică a României; cauzele, amploarea și rezultatele avîntului revoluționar ce a cuprins masele populare; procesul de maturizare politică și de clarificare ideologică în rîndurile mișcării muncitorești; luptele revoluționare ale maselor populare din Transilvania în perioada noiembrie 1917 — noiembrie 1918; descompunerea unităților de pe fronturi ale armatei austro-ungare; răzcoalele țărănești; năzuințele maselor populare spre unirea Transilvaniei cu România; acțiunile cercurilor burghezo-moșierești române pentru unirea Transilvaniei cu România; Antanta și problema Transilvaniei; consiliile și gărziile naționale române; Adunarea Națională de la Alba Iulia.

389. LUPAȘ, I.: *La chute de la monarchie austro-hongroise et la libération de la Transylvanie*. Bucarest, M.O., Impr. Nationale, 1934, in-8, 15 p. (Extr. din: *Revue de Transylvanie*, 1934, t. 1, nr. 1).

Aspecte din situația politică a Transilvaniei, Austriei, Ungariei în secolele XV—XX pînă la terminarea primului război mondial; octombrie

și noiembrie 1918; 1 Decembrie 1918, — desăvîrșirea unității de stat, rezultat firesc al unei multisecolare lupte a românilor transilvăneni pentru eliberare social-națională; evocarea unor lupte purtate pe plan ideologic sau concretizate în acțiuni violente.

390. LUPAȘ, I.: *La désagrégation de la monarchie austro-hongroise et la libération de la Transylvanie*. București. Impr. Națională, 1938, in-8, 18 p.; și în l. română: Tiron Albani, Douăzeci de ani de la Unire..., p. 11—27.

Evenimentele care au pregătit desmembrarea monarhiei austro-ungare; sfîrșitul primului război mondial; Marea Adunare Națională de la Alba Iulia — caracterul său; declarația sașilor de recunoaștere a Unirii.

391. LUPAȘ, I.: *Prăbușirea monarhiei austro-ungare și Adunarea de la Alba Iulia. Transilvania*, 1929, t. 60, nr. 4—5, p. 252—262.

Lupta naționalităților pentru eliberarea lor națională și socială; desăvîrșirea unității de stat a poporului român.

392. [LUPEANU-MELIN, AL.]: *Pregătiri pentru Marea Adunare. Alba Iulia...*, p. 2 (semnează Legionarul Sandu).

Rolul Consiliului național român din Alba Iulia și al Comitetului de primire în pregătirea Adunării; participarea masivă a românilor; sosirea lor la Alba Iulia.

393. *MAGER, TRAIAN: *Ținutul Hălmașului*. Vol. III, Arad, Tip. Diecezană, 1937, in-4 (Colecția Aspecte din Munții Apuseni).

Acțiuni țărănești în Hălmașiu, în noiembrie 1918, îndreptate împotriva oficialităților comunale și jandarmerești; participarea foștilor soldați la aceste acțiuni.

394. MEZEA, CORNELIU: *Jertfa românilor din valea Beiușului pentru întregirea neamului*. Beiuș, Tip. Doina, 1935, in-8, 36 p. (fig.). (Biblioteca Beiușului, nr. 1).

Acțiunile revoluționare din noiembrie 1918; formarea consiliilor și a gărzilor naționale; alte evenimente locale din perioada 1918—1919.

395. MIHAI, ALEXANDRU: *Amintiri cu ocaziunea celor 10 ani de la Unire*. (In: Almanahul Banatului..., 1930. Vol. II, p. 95—97).

Situația românilor din unele locuri bănățene în anii 1918—1919 și după încheierea tratatelor de pace.

396. MIRONESCU, GEORGE G.: *Aperçus sur la question roumaine*. Paris, Ed. Ernest Leroux, 1919, in-8, 257 p. (h.).

Eforturile pentru realizarea unității politice; 1 Decembrie 1918; evenimentele premergătoare unirii Transilvaniei cu România și cele din 1919.

397. MIRONESCU, G. G.: *Din pribegie. Prizonierii români din Italia în aprilie 1918*. C.L., 1927, t. 60, mai-august, p. 64—77.

Colaborarea dintre românii aflați la Paris, grupați în jurul ziarului „La Roumanie”, cu consiliile naționale din Paris ale cehoslovacilor, iugoslavilor, polonezilor; Congresul națiunilor subjugate din Austro-Ungaria, ținut la Roma în aprilie 1918; atitudinea Italiei față de cauza naționalităților din Imperiul austro-ungar; numărul prizonierilor români în Italia, dorința de a se organiza în legiuni.

398. — *Mîndrescu S. C. În serviciul unității noastre naționale. Omagiu din partea Societății Frăția Românească*, București, in-8, 243 p.

Activitatea profesorului Mîndrescu în străinătate pusă în slujba unității politice.

399. MÎNDRESCU, SIMION C.: *În Franța și Italia, pentru cauza noastră. 27 septembrie 1917 — 1 ianuarie 1919*. București, Tip. C. Sfetea, 1919, in-4, 75 p.

Articole din presă și documente care oglindesc activitatea desfășurată în Franța în perioada 27 septembrie 1917 — 3 aprilie 1918 și în Italia între 5 aprilie 1918 — 1 ianuarie 1919; manifestații, mitinguri de simpatie față de cauza românilor transilvăneni, organizate de italieni; atitudinea unor oameni de stat italieni față de cauza românilor încadrați în fosta monarhie austro-ungară; activitatea Comitetului italian „Pro Romeni” și a Comitetului de acțiune al românilor din Transilvania și Banat; formarea legiunii române din Italia; apelul comitetului de acțiune adresat în octombrie 1918 românilor transilvăneni, bănățeni și maramureșeni aflați în Italia.

400. MONTANI, ION: *Din zile grele*. Arad, Tip. Diecezană, [1925], in-8, 63 p. (Biblioteca Semănătorul, nr. 76).

Răspuns la manifestul adresat popoarelor nemaghiare din partea lui Károlyi Mihály și Jászi Oszkár (1918), la manifestul profesorilor de la academia de drept din Oradea, trimis universităților din Anglia (1919) și la memoriul Societății maghiare „Védelmi Liga” din Budapesta (1919).

401. MUREȘAN, HILDE: *Lupta femeilor din Transilvania în perioada 1917—1919*. An. I.I.C., 1958—1959, t. 1—2, p. 303—311.

Încercări de organizare a femeilor din Ungaria și Transilvania înainte de izbucnirea primului război mondial; manifestări greviste în orașe, tulburări la sate între 1917—1919.

402. NEAMȚU, GH.: *Activitatea Consiliului național român din Caransebeș, nov. 1918 — aug. 1919. Amintiri și documente*. Cu o introducere de Octavian Neamțu. Caransebeș, Tip. Diecezană, [1927], in-8, 118 p.

Rolul „Astrei” în viața cultural-politică a Transilvaniei; transilvăneni în Țara Românească și Moldova; munteni și moldoveni în sau despre Transilvania — legături, ideea unității politice; consiliile și gărzile naționale; acțiuni revoluționare la sate în noiembrie 1918; învățătorii, preoții și revoluția; convocarea Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia; atribuțiile consiliilor naționale; delegația caransebeșenilor la Alba Iulia; impresii de la Marea Adunare Națională.

403. NEMOIANU, P.: *Ariton Pescaru*. (In: Almanahul presei române..., p. 133—135).

Din activitatea lui Ariton Pescaru în Rusia, în anii 1918—1919.

404. NEMOIANU, PETRU: *Prima Alba Iulia. Voluntarii români în războiul pentru întregirea neamului. Istoric general*. Timișoara, Tip. Poporul, 1932, in-8, 76 p.

Prizonierii români ardeleni în Rusia — aspecte din viața lor, încadrarea ca voluntari în armata română, manifestul de la Darna din 13/26 aprilie 1917 și ecoul lui; păreri despre evenimentele revoluționare din Rusia și influența lor; date statistice privind voluntarii din Rusia.

405. NICOARĂ, I.: *Contribuția școlilor brașovene la desăvîrșirea unității naționale*. Astra, 1968, a. 3, nr. 2 (21), p. 4.

Condițiile în care au funcționat școlile brașovene în timpul primului război mondial; rolul profesorilor și al elevilor din Brașov în august 1916, activitatea celor dintii în țară și peste hotare, în vederea pregătirii desăvîrșirii unității politice între anii 1916—1918; profesori brașoveni prezenți la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia (1 Decembrie 1918) sau la demonstrația din 3 decembrie 1918 de la Brașov organizată în cinstea Unirii.

406. NOSKA, FRANT-JIRI: *Minoritățile cehoslovace în Transilvania și Banat*. (In: Transilvania, Banatul ..., vol. I, p. 661—666).

Aria de răspîndire a cehilor și slovacilor în Transilvania; condițiile lor social-economice și politice în cadrul monarhiei austro-ungare; sprijinirea procesului desăvîrșirii unității de stat a poporului român.

407. OȚETEA, A., BERINDEI, D., CAMPUS, E., FOTINO, N., MUREȘAN, C.: *Situația internațională și politica externă a Austro-Ungariei în primele două decenii ale secolului al XX-lea*. (In: Destrămarea monarhiei austro-ungare ..., p. 191—215).

Criza dualismului și contradicțiile interne ale monarhiei austro-ungare la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea; politica externă expansionistă a imperiului; războaiele balcanice; primul război mondial — atitudinea României; lupta pentru unitatea politică.

408. PASCU, ȘTEFAN: *Declarația de la Darnița. Prima declarație oficială de unire cu România a provinciilor locuite de români din Imperiul austro-ungar*. *Tribuna*, 1968, a. 12, nr. 25 (595), p. 1, 6.

Ideile proclamației voluntarilor români de la Darnița; condițiile istorice în care a avut loc; concepțiile democratice ale autorilor ei; meritul declarației de a fi cea dintîi manifestare colectivă și organizată care proclama în fața lumii voința de autodeterminare a poporului român din Transilvania și Banat și de unire necondiționată cu România.

409. PASCU, ȘTEFAN: *Evenimente de însemnătate istorică*. *Steaua*, 1967, a. 18, nr. 12, p. 3—9.

Popasuri asupra unor evenimente de seamă din istoria poporului român din evul mediu, epoca modernă, ce scot în evidență existența conștiinței de neam, evoluția sa spre conștiința națională; forme de luptă folosite în a doua jumătate a secolului al XIX-lea în vederea desăvîrșirii unității de stat a poporului român; se fac opriri în special asupra anului 1918 cu caracterizări de etape ce au pregătit actul Unirii, de roluri: mase, P.N.R., P.S.D., C.N.R.; 1 Decembrie 1918 — drumul spre Alba Iulia; Marea Adunare Națională: desfășurare, însemnătate; aspecte din istoria contemporană a României, după 23 August 1944.

410. PASCU, ȘTEFAN: *Sosirea voluntarilor la Iași — 8 iunie 1917*. *Tribuna*, 1968, a. 12, nr. 26 (596), p. 1, 6 (fig.).

Sensul și semnificația înrolării românilor ardeleni sub steagul României; entuziasmul general manifestat deopotrivă la gazde și la noii veniți; Cuvîntările și articolele publicate cu acest prilej de V. Deleu, O. Goga, M. Sadoveanu și M. Minulescu.

411. PAVEL, C.: *Contribuții la istoria Bihorului. Zile trăite. 1918—1919*. Beiuș, Tip. Doina, 1926, in-8, 48 p.

Organizarea românilor din Beiuș și valea Crișului Negru; consiliile naționale; mișcări în Beiuș; adunarea de la 1 Decembrie 1918 a românilor din Beiuș și împrejurimi; activitatea lui Nicolae Bolcaș și Ioan Ciordaș.

412. PETRA-PETRESCU, HOREA: „Astra” de după război. (În: Transilvania, Banatul..., vol. II, p. 1323—1337 (fig.)).

Aspecte din activitatea „Astrei” înainte și după 1 Decembrie 1918.

413. PETRICA, PETRU: *La aniversarea revoluției de la 1918. Șiroaie de singe... Din zile de triste aduceri aminte.* (În: Almanahul Banatului... 1929. Vol. I, p. 85—88).

Reîntoarcerea din armata austro-ungară a țăranilor din satul Cîrnecea, jud. Caraș, în toamna anului 1918; din evenimentele petrecute în prima jumătate a lunii noiembrie 1918 în satele Cîrnecea și Forotic (jud. Caraș).

414. PETRINI, EMIL: *Reforma agrară.* (În: Transilvania, Banatul..., vol. I, p. 285—314).

Date statistice privind proprietatea agrară în primele două decenii ale sec. al XX-lea; circulația proprietăților mai mari și mai mici pe zece ani.

415. POPESCU, E., MOCANU, C.: *Unele documente privind mișcarea revoluționară din România în perioada 1917—1921. An. I.I.P., 1956, t. 2, nr. 3. p. 110—122.*

Documente cu privire la activitatea comuniștilor români din Rusia în perioada 1917—1921 pentru solidarizarea maselor la luptă și unitate.

416. POPOVICI, AUREL C.: *Die Vereinigten Staaten von Gross-Österreich. Politische Studien zur Lösung der nationalen Fragen und staatsrechtlichen Krisen in Österreich-Ungarn.* Leipzig, Verlag von B. Elischer Nachfolger, 1906, in-8, 427 p.

Situația social-politică în monarhia austro-ungară; contradicțiile interne și soluția autorului pentru salvarea monarhiei prin sistemul federativ al statelor unite ale Austriei.

417. POPOVICI, AUREL C.: *Moartea Imperiului habsburgic. Politica austriacă a naționalităților.* Cap. II din *Die Vereinigten Staaten von Gross-Österreich.* Leipzig, 1906. **R.F.R.**, 1938, t. 5, nr. 5, p. 316—328.

Caracterul monarhiei austro-ungare — contradicțiile interne; situația naționalităților din cadrul imperiului.

418. — *Prefața Unirii. Tribuna*, (Sibiu), 1943, a. 3, nr. 790, p. 57. (fig.).

Noiembrie 1918; situația externă; regimentele românești reîntoarce de pe front și Consiliul Național Român; tratativele din noiembrie 1918 de la Arad; scrisoarea lui Ionel Brătianu adresată lui Teodor Mihali (18 mai 1918) în problema unirii; problema tinerii Adunării Naționale de la Alba Iulia.

419. PTEANCU, ALEXANDRU: *Invățămintul particular și minoritar din Transilvania.* (În: Transilvania, Banatul..., vol. II, p. 1107—1127).

Istoric, organizare — școli primare în 1918, grupate după caracter, limbă de predare și numărul corpului profesoral și al elevilor.

420. RUSU-ABRUDEANU, ION: *Păcatele Ardealului față de sufletul vechiului regat, fapte, documente și facsimile.* București, Tip. Cartea Românească, [1931], in-8, 600 p. (fig.).

Ideea unității politice la poporul român; raporturile dintre Transilvania, Muntenia și Moldova până la 1859 și 1918; Partidul Național Român din Transilvania și activitatea unor oameni politici înainte de izbucnirea primului război mondial, în timpul desfășurării lui și după desăvîrșirea unității de stat.

421. *SANDU, IOAN: *Considerațiuni asupra problemei unificării*. Sibiu, Tip. Dacia Traiană, 1922, in-8, 28 p.

Momente principale în drumul înfăptuirii unității politice a poporului român — desăvârșirea unității de stat, o necesitate istorică.

422. SEREDAN, VALERIU: *Garda națională română a marinarilor din Pola și descompunerea marinei austro-ungare*. București, Ed. Pavel Suru, in-8, 30 p.; și în l. italiană: Roma, Societa Anonima Poligrafica Italiana, [f.a.], in-8, 29 p.

Revoluția marinarilor de la bazele navale Cattaro, Sebenico, Zara și Pola din 2 februarie 1918 — cauzele și scopul urmărit; organizarea Consiliului și a Gărzii românești de la Pola (octombrie 1918), activitatea pînă la reîntoarcerea în țară; legăturile cu consiliile și gărzile celorlalte naționalități.

423. STOICA, VASILE: *In America pentru cauza românească*. București, Tip. Universal, 1926, in-8, 84 p.

Din activitatea autorului în America, 1917—1919 și a Ligii Naționale Române din America (înființată în iulie 1918) în vederea formării unui climat favorabil în S.U.A. pentru recunoașterea necesității unirii Transilvaniei cu România; prima legăție română în America (ianuarie 1918); declarațiile parohiilor ortodoxe ale emigranților transilvăneni din Statele Unite (10 martie 1918); legături cu românii din Siberia, cu reprezentanți ai celorlalte naționalități oprimate din monarhie; presa americană despre români.

424. STOICA, VASILE: *The Roumanian question*. Pittsburgh P.A., Pittsburgh Printing Company, [1919], in-8, 32 p. (h.).

Activitatea emigranților români din S.U.A. pentru formarea unei opinii publice favorabile Unirii Transilvaniei cu România.

425. SUCIU, CORIOLAN: *Două documente istorice din noiembrie 1918. Transilvania*, 1943, t. 74, nr. 11—12, p. 876—880.

Scrisoarea prof. Nicolae Bălan din 7/20 noiembrie 1918, trimisă din Iași lui Vasile Goldiș și proclamația generalului Prezan, șeful Marelui Stat Major al armatei române către românii din Transilvania (1918).

426. SUCIU, IOAN: *Arădani și Partidul Național Român*. Arad. Tip. Diecezane, 1926, in-8, 36 p.

Pașivismul și activismul în cadrul Partidului Național Român, reprezentanți ai partidului — tendințe și orientări în activitatea lor politică; aspecte din activitatea românilor arădani în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea și în primele două decenii ale secolului următor.

427. ȘCHIOPU, VASILE, BOTEZAN, LIVIU, ENEA, CONSTANTIN, PAVEL, T.: *Contribuții la problema mișcărilor țărănești din fostul județ Bihor în anul 1918. S.U.B.B.H.*, 1968, t. 13, fasc. 1, p. 97—119.

Proprietatea agrară în preajma primului război mondial; situația țăranimii bihorene în timpul războiului; revoluția burghezo-democratică din octombrie—noiembrie 1918 — cauze, forme de manifestare, acțiuni concrete; din activitatea consiliilor și gărzilor naționale române din județ; participarea românilor din Bihor la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia.

428. ȘTIRBAN, M.: *Acțiuni țărănești în fostele județe Alba și Hunedoara din noiembrie 1918—1919. An. I.I.C.*, 1967, t. 10, p. 253—269.

Cauzele mișcărilor țărănești din satele județelor Alba și Hunedoara; manifestări concrete ce au avut loc aici; obiectivele urmărite; caracterul lor; măsuri luate de autorități.

429. TELL, ALEXANDRU CRISTIAN: *Revoluția românilor ardeleni* [1918]. *R.F.R.*, 1934, t. 1, nr. 12, p. 603—626.

Desăvârșirea unității de stat a poporului român — pregătire, desfășurare, documente: declarația din 12 octombrie 1918, ultimatumul din noiembrie, propunerile românilor la tratativele româno-maghiare, manifestul lansat de Consiliul Național Român către popoarele lumii, convocarea Adunării de la Alba Iulia; cuprinsul motiunii de la Alba Iulia.

430. — *Un act istoric al românilor din America* [14 februarie 1918]. *Tribuna* (Sibiu), 1943, a. 3, nr. 790, p. 44.

Românii din America, peste 20 000, în adunarea de la Joungetown din 24 februarie 1918 hotărăsc ruperea legăturilor cu mitropolia ortodoxă română din Ungaria și Transilvania și întemeiază o episcopie supusă mitropoliei Ungro-Vlahiei, cu sediul în București.

431. — *Un sfert de veac de la înființarea gărzilor naționale române din Ardeal și Banat. Tribuna* (Sibiu), 1943, a. 3, nr. 790, p. 51.

Date și documente privind organizarea gărzilor naționale.

432. VAIDA-VOEVOD, A.: *Din vremuri grele. Transilvania*, 1934, t. 65, p. 13—16, 75—77, 129—132.

Întâlnirea din 16 octombrie 1918 a contelui Mihail Károlyi cu un grup de deputați români pentru a se informa asupra atitudinii românilor în cazul unei plebiscit — răspunsul categoric al acestora — *Unirea cu România*; un episod din intrarea „în activitate” a P.N.R., atitudinea acestuia cu prilejul pregătirilor sărbătoririi mileniului.

433. VAJDA, LUDOVIC: *Documente despre mișcările țărănești din Transilvania din noiembrie 1918. An. I.I.P.*, 1957, t. 3, nr. 5, p. 143—160.

Devastarea posturilor de jandarmi — incendierea cazărnilor; răfuielei cu autoritățile comunale; devastarea circumelor, a comercianților, a morarilor, a marii proprietăți în general; confiscarea vitelor și stocurilor de cereale; măsurile luate de autorități pentru restabilirea ordinei.

434. VARGA, V. A.: *Avântul mișcării revoluționare din România în anii 1917—1921. An. I.I.P.*, 1961, t. 7, nr. 1—2, p. 76—101.

Revoluția burghezo-democratică din noiembrie 1918; formarea Consiliului Național Român; rolul social-democraților români în constituirea lui; caracterul Adunării Naționale de la Alba Iulia.

435. VARGA, V. A.: *Din istoricul solidarității revoluționare a maselor populare române și maghiare* [1917—1919]. *An. I.I.P.*, 1957, t. 3, nr. 3, p. 149—157.

Activitatea grupului român și maghiar al Partidului Social-Democrat al proletarilor din străinătate; congresul foștilor prizonieri din 14—18 aprilie 1918 de la Moscova; grupul comunist român transilvănean; grupul comunist de la Oradea; activitatea acestora și a ziarelor socialiste; protestul grupurilor comuniste române împotriva acțiunilor militare ale Antantei și ale armatelor române burghezo-moșierești ce au luptat împotriva revoluției proletare maghiare.

436. VOINA, AUREL: *Organizarea sanitară a Transilvaniei în primul deceniu al Unirii*. (In: *Transilvania, Banatul...*, vol. I, p. 739—749 (h.)).

Date cu privire la organizarea sanitară în perioada anterioară Unirii.

VIII. MAREA ADUNARE NAȚIONALĂ DE LA ALBA IULIA

437. — *Adunarea Națională de la Alba Iulia. Proclamarea unității naționale*. B.S., 1918, a. 42, nr. 48, p. 1—2, nr. 49, p. 1—2.

Fragmente din discursurile rostite la Alba Iulia la 1 Decembrie 1918.

438. — *Adunarea Națională a Unirii, 1 Decembrie 1918*. Cu un cuvânt înainte de Silviu Dragomir. Cu 12 ilustrații cuprinzând singurele vederi originale de la Adunarea Națională din 1918. Sibiu, Tip. Krafft et Drotleff, [1929], in-16, 41 p. (fig.) (Națiunea română la Alba Iulia).

Articole despre Unire, cuvântări sau fragmente de cuvântări despre același eveniment.

439. — *Alba Iulia*. Cluj, Tip. Națională, 1920, in-8, 30 p.

Hotărârile Adunării Naționale de la 1 Decembrie 1918.

440. — *Alba Iulia (Tharmis—Apulum—Bălgrad). Descriere istorică și geografică a orașului*. București, Tip. Cartea Românească, 1922, in-8, 56 p. (h., fig.).

...Reproduce actul Unirii din 1 Decembrie 1918 și discursurile rostite la București cu prilejul prezentării Hotărârii de la Alba Iulia.

441. — *Apelul „Astrei” pentru comemorarea unui sfert de veac de la Unire*. Transilvania, 1943, t. 74, nr. 11—12, p. 950—951.

Apelul pentru comemorarea a 25 de ani de la Unirea Transilvaniei cu România în fiecare despărțământ central județean.

442. — *Bine ați venit. Alba Iulia...*, p. 1.

Salut adresat mulțimii române venite la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia; o evocare a luptelor naționale până la 1 Decembrie 1918; măreția actului de desăvîrșire a unității de stat.

443. BOGDAN-DUICĂ, GH.: *Înțelepții de la Alba Iulia*. Națiunea, 1930, a. 4, nr. 18, 23, 30—32, 34, 37—42, 44, 46—52, 57, 62.

Un grup de articole despre: ședința din 30 noiembrie 1918 — note stenografice — în problema unirii și problema agrară (18); breviar al evenimentelor internaționale între anii 1897—1918 și poziția Partidului Național Român (23); ziarul „Unirea” (Blaj) și Austro-Ungaria, 1914—1917 (30); reproduceri din lucrarea lui Károlyi Mihály, *Gegen eine ganze Welt*, 1924 (Partidul Național Român — Károlyi M. și Jászi O., 1918) (31); „Gazeta [Poporului]” — atitudinea sa față de Austro-Ungaria (34); discutarea lucrării lui Kristóffy József, *Magyarország Kálváriaja, az összeomlás útja*; reproduceri din lucrarea lui Betegh Miklós, *Erdély a háboruban*, 1924 (40); Francisc Iosif I (41); Franz Ferdinand (42); ziarul „Lupta” (44); Partidul Național Român și politica externă a Austro-Ungariei (1906—1912) (46—47);

social-democrații transilvăneni și Partidul Național Român în problema unirii (49—51, 57); Unirea fără condiții — N. Bălan la Iași (52); înființarea gărzilor naționale (57); Partidul Național Român și Unirea — curente (62).

444. BOILĂ, ROMUL: *Consiliul Dirigent*. (In: Transilvania, Banatul..., vol. I, p. 89—101 (fig.)).

Constituire, atribuțiuni, activitate până la desființare (10 aprilie 1920).

445. BORDEA, I.: *Din mărețele zile ale neamului. Unirea în Ardeal*. București, Tip. C. Sfetea, 1919, in-8, 50 p.

Evenimentele premergătoare Unirii și desfășurarea entuziastă a Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia; formarea consiliilor și a gărzilor naționale române din Transilvania; ultimatumul de la 10 noiembrie 1918 adresat guvernului maghiar; tratativele de la Arad; pregătirea Adunării Naționale de la Alba Iulia; participarea maselor; atitudinea social-democraților români; fragmente din discursurile rostite la Alba-Iulia; reproduceri din presa maghiară despre actul Unirii.

446. BRATU, ION: *Unirea. Familia*, 1966, a. 2, nr. 12 (16), p. 15.

Anul ultim al primului război mondial; pregătirea Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia; caracterul actului de la 1 Decembrie 1918.

447. BRATU, ION: *1 Decembrie 1918. Familia*, 1967, a. 3, nr. 11 (27), p. 1, 17.

Evocarea Unirii Transilvaniei cu România.

448. CIOBANU, POMPILIU: *Unirea Banatului și încorporarea Timișoarei la România Mare. Date istorice*. Timișoara, Tip. Atheneu, 1934, in-8, 85 p.

Documente reproduse din care se desprind evenimentele de seamă petrecute în Banat în perioada 1 decembrie 1918 — 28 august 1919.

449. CIURA, ALEXANDRU: *Adunarea de la Alba Iulia, 1 Decembrie 1918*. Ed. a II-a, Oradea, Tip. Adolf Sonnenfeld, 1921, in-8, 24 p. (Edit. Cele trei Crișuri, Crișul Negru, 4).

Evocarea Unirii Transilvaniei cu România: atmosfera generală; participarea și entuziasmul maselor; hotărârile Marii Adunări Naționale; retragerea armatelor germane.

450. CIURA, ALEXANDRU: *1 Decembrie 1918. Transilvania*, 1929, t. 60, nr. 4—5, p. 263—266.

Drumul spre Alba Iulia; entuziasmul maselor populare; atmosfera în rândul participanților la Marea Adunare Națională din 1 Decembrie 1918; reîntoarcerea acasă.

451. CLOPOTEL, ION: *Alba Iulia — izvor de gândire și reformă radicală. S.M.*, 1943, t. 20, nr. 11, p. 155—156.

Evocarea evenimentelor de la 1 Decembrie 1918.

452. CLOPOTEL, ION: *Alba Iulia — simbolul puterii politice nebiruite a românismului. Tribuna* (Sibiu), 1943, a. 3, nr. 790, p. 15—17 (fig.).

Expunere sintetică asupra evenimentelor mai de seamă din toamna anului 1918.

453. CLOPOTEL, ION: *Un sfert de veac de la Unirea Transilvaniei*. Sibiu, Tip. Dacia Traiană, 1943, in-8, 26 p.

Sinteza evenimentelor din 1918, încoronate de Unirea Transilvaniei cu România.

454. — *Comemorarea Unirii la Academia Română. Transilvania*, 1929, t. 60, nr. 6, p. 478.

Manifestări în cadrul Academiei Române cu prilejul împlinirii a zece ani de la desăvîrșirea unității de stat; rolul Academiei în pregătirea Unirii.

455. COMȘA, N.: *După două decenii. C.C.*, 1938, t. 18, nr. 12, p. 803—805.

Evocarea entuziasmului maselor cu ocazia Adunării de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918.

456. CRISTEA, MIRON: *Adevăruri istorice asupra întregirii neamului. Cuvînt festiv ținut în biserica încoronării de la Alba Iulia în 20 mai 1928 la a 10-a aniversare a Unirii*. București, Tip. Cărților Bisericești, 1929, in-8, 19 p. (Biblioteca Inst. Biblic).

Legături seculare, economice, politice, culturale între Transilvania, Moldova și Muntenia; ideea unității politice.

457. CUREA, PATRICIU: *Stegarul. Tribuna* (Sibiu), 1943, a. 3, nr. 790, p. 56 (fig.).

Evocarea stegarului Ion Arion.

458. DAICOVICIU, C.: *Împlinire. Familia*, 1966, a. 2, nr. 12 (16), p. 1, 15.

1 Decembrie 1918 — realizarea unității politice, o realitate străveche pe planul civilizației materiale și spirituale, pe plan etnic și lingvistic; ideea unității la cronicari; legăturile economice, comerciale și culturale între românii de pe cele două versante ale Carpaților.

459. — **Decrete date de Consiliul Dirigent de la Adunarea Națională de la Alba Iulia (18 noiembrie) 1 Decembrie 1918 pînă la întrunirea Constituintei, 20 noiembrie 1919*. Sibiu, Tip. Arhidiecezană, 1919, in-8, 199 p.

Textul mai multor decrete din decembrie 1918 și din 1919.

460. — **Decretele, regulamentele și ordonanțele Consiliului Dirigent în Transilvania, publicate în Gazeta Oficială din 1918—1920*. Cluj, Ed. Buletinul Justiției, 1929, in-8, 1039 p.

Textul actelor Consiliului Dirigent, din 1 Decembrie 1918 pînă la desființarea Consiliului Dirigent.

461. DRAGOMIR, SILVIU: *Un sfert de veac de la Unirea Transilvaniei*. Sibiu, Tip. Dacia Traiană, 1943, in-8, 30 p. (Biblioteca „Astra”, nr. 29); *Transilvania*, 1943, t. 74, nr. 11—12; și în l. franceză: *Revue de Transylvanie*, 1941—1943, t. 7—9.

Atitudinea Partidului Național Român în perioada 1914—1918; evenimentele anului 1918 pînă la 1 Decembrie; activitatea Consiliului Național Român: ultimatumul din 10 noiembrie, tratativele de la Arad, convocarea Adunării Naționale, proiectul de rezoluție; desfășurarea Marii Adunări Naționale de la 1 Decembrie 1918.

462. DRAGOȘ, GHEORGHE: *Un sfert de veac de la Unire*. O.S.E., 1943, t. 10, nr. 6, p. 645—652.

Momente din istoria Transilvaniei anterioare desăvîrșirii procesului de unitate politică; situația social-economică și politică a românilor; caracterizarea actului de la 1 Decembrie 1918; semnificația Unirii.

463. DRĂGANU, TUDOR: *Les décisions d'Alba Iulia et leur interprétation par les minorités nationales de Roumanie*. R.T., 1945, t. 10, nr. 3—4, p. 52—73.

Caracterul Marii Adunări Naționale din 1 Decembrie 1918 de la Alba Iulia; valoarea istorico-juridică a hotărîrilor de acolo.

464. — *După 20 de ani de la Alba Iulia*. B.Ș., 1938, t. 62, nr. 49—50, p. 1.

Evocarea actului de la 1 Decembrie 1918, rolul arădenilor în pregătirea Unirii.

465. GOLDIȘ, VASILE: *Discursuri rostite în preajma Unirii și la Asociațiunea culturală „Astra”*. București, Tip. Cultura Națională, 1928, in-8, 150 p. (fig.).

Discursul rostit la 1 Decembrie 1918; hotărîrile Marii Adunări Naționale; predarea actului Unirii regelui Ferdinand, răspunsul regelui (14 decembrie 1918); precizări în legătură cu caracterul Adunării Naționale de la Alba Iulia; organizarea și hotărîrile luate.

466. GOLDIȘ, VASILE: *La 1 Decembrie 1918*. Transilvania, 1923, t. 54, p. 584—590.

Discursul rostit de Vasile Goldiș la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918.

467. HULEA, EUGEN: *În cetatea Alba Iulia. La a 25-a aniversare a Unirii*. Transilvania, 1943, t. 74, nr. 11—12, p. 927—931.

1 Decembrie 1918: evocare și considerații privind temeinicia hotărîrilor de la Alba Iulia.

468. LAPEDATU, ALEX.: *Amintiri și reflexii cu privire la actul Unirii de la Alba Iulia*. G.U., 1929, nr. 4, p. 14—15.

Rolul social-democraților români în actul Unirii de la Alba Iulia.

469. LAPEDATU, ALEX.: *Banatul în actul Unirii de la Alba Iulia*. G.U., 1929, nr. 2, p. 8—9.

Atitudinea reprezentanților burgheziei române față de problema Banatului.

470. LAPEDATU, AL.: *Les Roumains et le plébiscité demandé par la délégation magyare*. Paris, Typ. Dubois et Bauer, [1920], in-fol., 16 p. (La Roumanie devant le Congrès de la Paix).

Demonstrează că unanimitatea poporului român a dorit unirea și că adunarea de la Alba Iulia a avut caracter de plebiscit.

471. LUPAȘ, I.: 1918. *Note istorice*. (In: Almanahul Societății Academice „Petru Maior” ..., p. 37—43).

Considerații privind caracterul Unirii Transilvaniei cu România; semnificația hotărîrilor de la 1 Decembrie 1918; atitudinea reprezentanților Partidului Național Român în timpul primului război mondial.

472. LUPAȘ, I.: *Scriitorii și Adunarea de la Alba Iulia*. S.M., 1924, t. 1, nr. 34, p. 672—673.

Rolul cărților românești apărute în cele trei Principate române în sec. XV—XIX în pregătirea Unirii de la 1 Decembrie 1918.

473. [LUPEANU-MELIN, AL.]: *Sosirea Comitetului Central. Vin arădanii. Alba Iulia...*, p. 3 (semnează Legionarul Sandu).

Primirea Comitetului în gara Alba Iulia; cuvîntul rostit la sosire de către Ștefan Cicio-Pop și reprezentantul Consiliului Național Român local.

474. MANIU, IULIU: *Unirea Ardealului. Conferință ținută la Radio București cu două anexe: raport despre activitatea Consiliului Dirigent, tabloul principalilor conducători ai primei organizații de stat în Ardeal și Banat.* Cluj, Tip. Națională, [1934], in-8, 57 p.

Aspecte din lupta pentru drepturi sociale și naționale a românilor transilvăneni în cursul veacurilor; atitudinea României față de primul război mondial; Sfatul ofițerilor și soldaților români din Viena; Consiliul Național Român; Adunarea Națională de la Alba Iulia; organizarea și funcțiile Consiliului Dirigent.

475. — *Marea Unire de la 1 Decembrie 1918.* București, Ed. Dacia Traiană, 1943, in-8, 142 p. (Biblioteca Despărțămîntului București al Asociațiunii As-tra", nr. 1).

Formele de manifestare ale conștiinței unității politice la români în folclor și în scrierile vechi; evocarea unor evenimente din lupta românilor transilvăneni pentru drepturi social-naționale și solidaritatea românilor munteni și moldoveni cu lupta lor; destrămarea monarhiei austro-ungare; pregătirea unirii; Marea Adunare Națională de la Alba Iulia; 2 decembrie 1918; cele mai importante documente din 1918.

476. MATEIU, I.: *În jurul Adunării de la Alba Iulia. Precizările dlui Goldiș.* G.U., 1929, nr. 2, p. 13—15.

Hotărîrea de la Alba Iulia considerată ca rezultatul „jertfelor tuturor generațiilor și triumful instinctului național“.

477. MIRONESCU, GEORGE G.: *Cine a prezidat de fapt Adunarea Națională de la Alba Iulia. 1 Decembrie 1918.* Cuvîntare rostită în Senat la 7 februarie 1927. București, Tip. Române Unite, 1927, in-8, 24 p. (Extr. din: Monit. Ofic. din 22 februarie 1927).

Discurs rostit în sprijinul lui Ștefan Cicio-Pop, spre a fi ales senator de drept pentru meritele sale în pregătirea și prezidarea Adunării de la Alba Iulia.

478. OANEA, LAURENȚIU: *Unirea Ardealului și Partidul Național Liberal.* Discurs rostit la discuția adresei de răspuns la mesajul tronului în ședința Senatului de la 17 decembrie 1934. București, [Tip. Lupta], 1935, in-8, 16 p. (Mesajul tronului).

Unirea Transilvaniei cu vechea Românie în concepția unor reprezentanți ai P.N.L.

479. ONIȘOR, TITU: *Alba Iulia în lumina tehnicei juridice.* R.D.P., 1935, t. 10, nr. 3—4, p. 281—297.

Caracterul Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918; semnificația juridică a hotărîrilor luate.

480. PĂCLÎȘANU, ZENOVIE: *Alba Iulia. Alba Iulia...*, p. 2.

Evocarea unor momente din istoria orașului, încadrate în istoria generală a Transilvaniei cu rol hotărîtor în istoria poporului român.

481. PĂCLÎȘANU, ZENOVIE: *Unirea Ardealului (1 Decembrie 1918).* C.C., 1941, t. 21, nr. 1—3, p. 9—17.

Temeiurile Unirii; vechi legături, multiple și variate între țările române și lupta pentru realizarea unității politice.

482. POP, IONEL: *Genius diae. Transilvania*, 1943, t. 74, nr. 11—12, p. 821—831.

Evocarea evenimentelor din 1918.

483. POP, ȘTEFAN CICIO: *Unirea Ardealului și Banatului cu patria-mamă*. Cernăuți, Tip. Mitropolitului Silvestru, 1928, in-8, 30 p.

Înfățișarea evenimentelor din toamna anului 1918 și Adunarea de la Alba Iulia.

484. P[OPA], A.: *Popas de 1 Decembrie. C.C.*, 1939, t. 19, nr. 11—12, p. 746—748.

Temeiurile Unirii; evocarea actului de la 1 Decembrie 1918.

485. POPP, GH.: *Adunarea Națională. Alba Iulia* ..., p. 1—2.

Salut adresat participanților la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia; însemnătatea zilei de 1 Decembrie 1918.

486. SANDU, Z.: *Măreața Adunare de la Alba Iulia, unde s-a hotărât unirea Ardealului cu România-mamă*. Săliște, Ed. Librăria săteanului, [1919], in-8, 72 p. (Din zilele învierii neamului).

Drumul românilor de pe Olt și din comitatul Sibiu spre Alba Iulia; entuziasmul general al maselor participante la Marea Adunare Națională; discursurile rostite la 1 Decembrie 1918; formarea Consiliului Dirigent.

487. SOFRONIE, GEORGE: *Actul de la Alba Iulia și valoarea sa internațională. Transilvania*, 1943, t. 74, nr. 11—12, p. 866—875.

Valoarea juridică a actelor emise de Consiliul Național Român în toamna anului 1918 și a hotărârilor Adunării de la Alba Iulia; caracterul plebiscitar al Adunării și a dublei sale valori juridice imprimată deopotrivă de dreptul juridic intern și internațional.

488. SOFRONIE, GEORGE: *Actul de la Alba Iulia și valoarea sa juridică. Tribuna (Sibiu)*, 1943, a. 3, nr. 790, p. 80.

Privit ca un act firesc datorită caracterului etnic, geografic și economic unitar al țării și al poporului român.

489. SOFRONIE, GEORGES: *L'autodétermination des Roumains de Transylvanie en 1918 comme fondement juridique de l'unité nationale. R.T.*, 1941—1943, t. 7—9, p. 37—75.

Caracterul Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918 și însemnătatea sa din punct de vedere juridic; Unirea Transilvaniei cu România ca rezultat al unei drepte și seculare lupte, expresia unei voințe colective cu caracter de masă, cu respectarea principiului naționalităților.

490. SOFRONIE, GEORGE: *Semnificația juridico-istorică a actului de la Alba Iulia. Transilvania*, 1942, t. 73, nr. 12, p. 949—951.

Valoarea juridică a hotărârilor din toamna anului 1918; Marea Adunare Națională de la Alba Iulia; impresionantă manifestare de voință colectivă; Tratatul de la Trianon.

491. — [Sosirea unor delegați la Alba Iulia]. *Alba Iulia* ..., p. 3—4.

Sosirea episcopilor uniți, a sibienilor, clujenilor, a moșilor din părțile Abrudului, a românilor din Țara Birsei etc.

492. STOICA, SEVER: *Alba Iulia în umbra Trianonului*. Cluj, Tip. Cartea Românească, 1929, in-8, 36 p.

Principiile hotărârilor de la Alba Iulia; Conferința Națională a Partidului Național Român din anul 1905; drepturile naționalităților conlocuitoare acordate prin hotărârea de la Alba Iulia și prin Tratatul de la Trianon.

493. [SUCIU, I.]: *Marea Adunare Națională întrunită la Alba Iulia în ziua de 1 Decembrie 1918. Acte și documente*. [București], Tip. F.C.F., 1928, in-8, 24 p.

Documentele cele mai însemnate ale Consiliului Național Român din toamna anului 1918 și ale Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia.

494. TULBURE, G.: *Zile trăite la „Tribuna Bihorului”. Amintiri cu titlu de documente*. Familia, 1939, t. 6, nr. 1, p. 13—25.

Participarea românilor bihoreni la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia; evenimentele din primăvara anului 1918.

495. TULBURE, GH.: *Praznicul Unirii neamului. Discurs comemorativ*. Oradea, Tip. Adolf Sonnenfeld, 1919, in-8, 15 p. (Crișul Negru, nr. 1).

Ideea unității politice la români; legături străvechi între români de dincolo și de dincoace de Carpați; acțiunea lui Mihai Viteazul de unire a țărilor române; actul Unirii de la 1 Decembrie 1918; participarea și entuziasmul maselor prezente la Alba Iulia.

496. — *Unirea. 1 Decembrie 1918—1928*. Nr. 1—2. București, Ed. Gh. Filip, [1928], in-8, 96 p. (fig.).

Articole din presa românească apărute în anul 1928 cu prilejul împlinirii a zece ani de la Unirea Transilvaniei cu România.

IX. CONFERINȚA DE PACE DIN 1919. TRATATUL DE LA TRIANON — 1920

497. BRĂȚĂȘANU, PAUL P.: *Propaganda națională de la Paris*. Cuvintare rostită în ședințele Adunării deputaților de la 15 și 17 decembrie 1923. București, Impr. Statului, 1924, in-16, 109 p.

Problema Banatului la Conferința de Pace, înainte și după Conferință.

498. BRĂȚIANU, GHEORGHE I.: *Acțiunea politică și militară a României în 1919 în lumina corespondenței diplomatice a lui Ion I. C. Brătianu*. Ed. a II-a. Revăzută și adăugită. București, Tip. Cartea Românească, 1940, in-8, 193 p. (14 pl. + h.).

Pregătirea acțiunii diplomatice în vederea Conferinței de Pace (noiembrie 1918—ianuarie 1919; probleme de natură politică și economică puse delegației române la Conferință.

499. COMNÈNE, N. P.: *Les revendications de la nationalité roumaine*. Avec une carthe ethnographique. Lausanne, Librairie Centrale des Nationalités, 1918, in-8, 16 p. (Extr. din: Annales des nationalités, 1918, nr. 2, p. 39—54).

Justificarea din punct de vedere economic, demografic și politic a revendicărilor teritoriilor locuite de români.

500. COMMÈNE, N. P.: *The Roumanian question in Transylvania and Hungary* [1918]. [F. 1., f. tip., f. a.], in-8, 8 p.

Justificarea revendicărilor politice ale românilor din Transilvania.

501. COMMÈNE, N. P. etc.: *Un peuple martyr. (Les roumains de Transylvanie et de Hongrie)*. Genève, Impr. Centrale, 1919, in-8, 39 p.

Discursurile lui N. P. Commène, V. Lucaciu și ale altora, ținute la Geneva, la 23 mai 1919; declarația comună a celor prezenți, trimisă Conferinței de Pace de la Paris.

502. — *Delimitarea fruntariei dintre Regatul României și regatul serbilor, croaților și slovenilor*. Protocol semnat la Belgrad la 24 noiembrie 1923. București, Impr. Statului, 1924, in-4, 11 p.

Textul protocolului.

503. — *Description détaillée de la frontière entre le royaume de Roumanie et le royaume des Serbes, Croates et Slovènes. Commission de délimitation*. Bucarest, M.O., Impr. Nationale, 1934, in-folio, 29 p. (Traité de Sèvres, 10 Août 1920).

Textul tratatului.

504. DRAGOMIR, S.: *Opinions anglaises sur le problème de la Transylvanie*. R.T., 1938, t. 4, nr. 1—2, p. 90—108.

În legătură cu Tratatul de la Trianon și revizuirea sa cerută de unele cercuri politice maghiare; legitatea actului de la 1 Decembrie 1918, temeiurile sale.

505. FRÎNCU, AMOS: *Discurs... ținut în Camera deputaților la 25 august 1920 în chestiunea Tratatului de Pace cu Ungaria*. București, Impr. Statului, 1920, in-16, 15 p.

Evocarea unor evenimente istorice din viața poporului român; declarația unui grup de parlamentari români (25 aug. 1920) pentru încheierea păcii cu Ungaria în condițiile respectării unității etnice, geografice și economice a neamului românesc.

506. GOLDIȘ, VASILE: *Societatea Națiunilor și Adunarea Națională de la Alba Iulia*. Hotarul, 1933, a. 1, nr. 7, p. 1—2.

Ideile punctului 4 din Hotărîrea de la Alba Iulia, rolul Societății Națiunilor.

507. LAPEDATU, ION I.: *Din Tratatul de pace cu Ungaria*. Sibiu, Tip. Arhiepiscopozană, 1920, in-8, 48 p.

Datoriile publice ale statului ungar, problema monetară, a lichidării băncii austro-ungare, problema bunurilor și proprietăților de stat, a datoriilor publice. Text și comentarii.

508. LAPEDATU, ALEX.: *Cîteva relațiuni și considerațiuni cu privire la granița noastră de N.-Vest*. (In: Alex. Lapedatu, *Miscellanee...*, p. 59—71).

Elementul românesc în comitatele din partea de nord-vest a Transilvaniei, consemnat în unele lucrări apărute în anii 1773, 1822, 1836, 1857, 1867; granița de nord-vest în Tratatul de pace.

509. LAPEDATU, ALEX.: *In cheștiunea Maramureșului*. (In: Alex. Lapedatu, *Miscellanee* ..., p. 179—184).

Problema frontierei din Maramureș în lucrările Conferinței de Pace de la Paris — punctele de vedere ale delegației române, forma în care a fost rezolvată de Conferință.

510. LAPEDATU, AL.: *La Transylvanie et les territoires roumains de Hongrie*. Paris, Typ. Dubois et Bauer, [1919], in-8, 30 p. (La Roumanie devant le Congrès de la Paix).

Demonstrează dreptul românilor la teritoriile din apusul Transilvaniei, locuite în majoritate absolută de ei.

511. LAPEDATU, AL.: *Le territoire revendiqué par les Roumains au Nord-Ouest de la Transylvanie proprement dite*. Paris, Typ. Dubois et Bauer, [1919], in-8, 18 p. (Délégation roumaine au Congrès de la Paix).

Dovedește cu argumente istorice și demografice dreptul de stăpânire al românilor asupra teritoriilor nord-vestice din Crișana, Satu Mare și Maramureș.

512. LAPEDATU, AL.: *Les Roumains et les droits des minorités réclamés par la délégation magyare*. Paris, Typ. Dubois et Bauer, [1920], in-8, 18 p. (La Roumanie devant le Congrès de la Paix).

Dovedește asigurarea drepturilor pe seama minorităților din partea statului român.

513. LAPEDATU, ALEX.: *Problema graniței nord-vestice din Crișana* (In: Alex. Lapedatu, *Miscellanee* ..., p. 168—172).

Situația etnică în părțile Crișanei; teritoriile revendicate de români în această parte a țării.

514. — *Le Banat de Temeshvar*. Paris, Typ. Dubois et Bauer, [f.a.], in-4, 39 p. (h.) (La Roumanie devant le Congrès de la Paix).

Scurt istoric; situația etnică.

515. — *Les Roumains et les contre-propositions de la délégation magyare concernant la navigation et les chemins de fer*. Paris, Impr. M. Flinikowski, 1920, in-4, 13 p.

Nemulțumirile delegației maghiare la Conferința de Pace relativ la clauzele Tratatului de pace privind libertatea navigației pe Dunăre și a transportului de pasageri și mărfuri pe căile ferate; răspunsul delegației române.

516. — *Les Roumains et les droits des minorités réclamés par la délégation magyare*. Paris, Impr. M. Flinikowski, 1920, in-4, 8 p.

Drepturile minorităților din Transilvania garantate prin actul Unirii de la 1 Decembrie 1918 și prin Tratatul special al naționalităților; pretențiile delegației maghiare; răspunsul delegației române.

517. RUDEANO, [C.]: *La Roumanie au Congrès de la Paix*. Paris, Masson et C-ie, 1919, in-4, 19 p. (h.) Société de Géographie).

Momente din lupta poporului român cu scopul menținerii independenței; atitudinea României față de primul război mondial în perioada neutralității, rol și contribuție în timpul participării; aspecte din desfășurarea războiului; relațiile româno-franceze în timpul războiului.

518. SOFRONIE, GEORGES: *Considérations sur le caractère international du problème des Habsburgs*. R.T., 1935—1936, t. 2, nr. 2, p. 137—143.

Problema Habsburgilor la Conferința de Pace și la tratatele încheiate în 1919—1920.

519. SOFRONIE, GEORGE: *Principiul naționalităților în tratatele de pace din 1919—1920*. București, Ed. ziarului Universul, 1936, in-8, 263 p.

Dezvoltarea istorică a principiului naționalităților în conștiința umană pe plan general, european și în special la români; războiul mondial și declarațiile naționalităților; dreptul naționalităților față de pactul Societății Națiunilor din 28 iunie 1919; aplicarea principiului naționalităților în tratatele de pace din 1919—1920; ideea de autodeterminare, de opțiune și de protecțiune a minorităților în aceleași tratate; valoarea juridică a tratatelor de pace din 1919—1920; desăvîrșirea unității de stat a poporului român (1918) și principiul naționalităților; Tratatul de la Trianon și scrisoarea lui Millerand din 6 mai 1920.

520. SOFRONIE, GEORGE: *Principiul plebiscitar și acțiunea revizionistă. Familia*, 1934, a. 1, nr. 1, p. 17—22.

Caracterul lucrărilor Conferinței de Pace de la Paris privind România; Tratatul de la Trianon; Adunarea Națională de la Alba Iulia.

521. SOFRONIE, GEORGE: *Tratatul de la Trianon (4 iunie 1920)*. Ed. a II-a, Oradea, Tip. Scrisul Românesc, 1933, in-8, 32 p.

Considerații asupra tratatelor de pace încheiate în 1919—1920 în general și în mod special asupra Tratatului de la Trianon și a hotărîrilor de la Alba Iulia.

522. TILEA, V. V.: *Acțiunea diplomatică a României. Nov. 1919 — mart. 1920*. Sibiu, Tip. Poporului, 1925, in-8, 249 p. (h.); și în l. maghiară în trad. lui Botos János, Lugoj, *Magyar kisebbség*, 1926, in-8, 160 p.

Activitatea delegației române la Paris; Tratatul cu Ungaria (Trianon); Tratatul minorităților.

523. — *Tratat de pace între Puterile Aliate și Asociate și Ungaria. Protocol și declarațiuni din 4 iunie 1920 (Trianon)*. București, Impr. Statului, 1920, in-4, 96 p; și în l. franceză, Bucarest, Impr. de l'État, 1920, in-4, 104 p.

Textul tratatului.

524. — *Tratatele de pace de la Versailles, 28 iunie 1919, Saint Germain, 10 septembrie 1919, Trianon, 4 iunie 1920, Lausanne, 24 iulie 1923*. (In: *Politica externă*..., p. 468—559).

Sînt reproduse parțial în limba franceză documentele pomenite.

X. BIOGRAFII ALE UNOR OAMENI DE CULTURĂ ȘI FRUNTAȘI POLITICI — LUPTĂTORI PENTRU UNITATE POLITICĂ

525. ALBANI, TIRON: *Figuri de la Alba Iulia. Steaua*, 1968, a. 19, nr. 3, p. 63—65.

Evocare: Iosif Ilie, din Zlatna, conducătorul grupurilor de muncitori auriferi delegați la Adunarea Națională de la Alba Iulia, vorbind muncitorilor la 1 Decembrie 1918 despre hotărîrea de unire.

526. ALBANI, TIRON: *Leul de la Șișești* [Vasile Lucaciu, 1852—1922]. *De ce s-a prăbușit monarhia austro-ungară*. Oradea, Ed. Cercul Ziariștilor, [1936], in-8, 233 p.

Activitatea lui Vasile Lucaciu ca profesor și preot; Memorandul din 1892; procesul de la Debrețin împotriva lui Lucaciu; procesul Memorandului (1894); activitatea publicistică și parlamentară a lui Lucaciu până la 1918 și după această dată; atitudinea și activitatea sa politică în timpul războiului întâi mondial; activitatea lui Vasile Lucaciu în România, Italia și America pentru unitate politică; formarea Consiliului Național Român și a gărzilor naționale române; Adunarea Națională de la Alba Iulia de la 1 Decembrie 1918.

527. — Aurel Lazăr [1872—1930]. **L.R.**, 1930, a. 10, nr. 23, p. 1—7.

Evocarea figurii lui A. Lazăr cu prilejul morții sale.

528. BANCUI, AXENTE: *Vasile Goldiș*. **T.B.**, 1934, t. 6, nr. 2, p. 134—141.

Evocarea figurii lui V. Goldiș ca profesor la Brașov.

529. BANDU, MIRCEA T.: *O mare figură a luptelor generațiilor Unirii: Dr. Ioan Suciu. Luceafărul*, 1939, t. 5, nr. 10—12, p. 1—23 (fig.).

Date biografice, activitate înainte de 1918 și după Unire.

530. BLAGA, LUCIAN: *Aurel C. Popovici. Banatul*, 1926, t. 1, nr. 2, p. 5—7.

Aurel C. Popovici, gînditor; idei exprimate în lucrarea *Naționalism sau democrație*.

531. BOTEZAN, L., IUGA, A., LUCACIU, V.: *Vasile Lucaciu (1852—1922)*. **Tribuna**, 1968, a. 12, nr. 29 (598), p. 6.

Evocarea luptătorului ardelean pentru cauza națională.

532. BRADU, MIRCEA: *Vasile Lucaciu. Familia*, 1968, a. 4, nr. 1 (29), p. 18.

Evocarea figurii lui Vasile Lucaciu.

533. BREAZU, I.: *Ștefan C. Pop (1865—1934)*. **R.T.**, 1934, t. 1, nr. 1, p. 136—138.

Evocarea figurii luptătorului arădan.

534. BUNEA, AURELIA: *Delavrancea și lupta pentru Unire*. **Tribuna**, 1968, a. 12, nr. 35 (605), p. 6.

Scopul intrării României în război (1916); atitudinea lui Delavrancea în anul 1918 (martie).

535. BUNEA, AURELIA: *Vasile Alexandrescu Urechia (1834—1901)*. **Tribuna**, 1968, a. 12, nr. 28 (597), p. 6.

Evocarea activității ca președinte al Ligii pentru unitatea culturală a românilor.

536. BURACU, CORIOLAN: *Din trecutul Almăjului și al Rudăriei*. [F. 1.], Ed. As-trei, 1932, in-16, 32 p. (fig.). (Biblioteca Societății culturale „Astra”, Des-părțămîntul Bozovici (Banat), Valea Almăjului, nr. 5).

Biografia unor oameni din a 2-a jumătate a sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea: Ioan Sirbu, Ioan Craia, David Șuta. Numărul celor plecați în război din comunele de pe Valea Almăjului.

537. BUTA, N.: *Ștefan Cicio-Pop. G.R.*, 1934, t. 2, nr. 3, p. 129—133.

O evocare sumară a activității politice și a omului Ștefan Cicio-Pop.

538. CLOPOTEL, ION: *Figuri reprezentative de la noi. Vasile Goldiș*. Cluj, Tip. Ardealul, 1934, in-8, 47 p. (Biblioteca ziaristică, nr. 1).

Date în legătură cu presa românească transilvăneană din sec. al XIX-lea și primele două decenii ale sec. XX — ziare, ziariști, activitate, curente; Vasile Goldiș ca publicist, — pregătire, concepție, stil etc.

539. CONSTANTINESCU, MIRON, PORȚEANU, AL.: *Valeriu Braniște memorialistul. Astra*, 1968, a. 3, nr. 4 (23), p. 7 (fig.).

Idei cuprinse în memoriile scrise de Valeriu Braniște în închisoarea de la Seghedin, în perioada martie — iulie 1918, intitulate: „Din zbu-ciumul vieții. Însemnări contemporane și autobiografice“.

540. COSMA, AUREL: *Bănățeni de altă dată. Vol. I. 42 figuri bănățene — biografii și fotografii*. Timișoara, Tip. Unirea Română, 1933, in-8, 144 p. (fig.).

Viața și activitatea mai multor bănățeni din sec. XVIII—XIX, dintre care unii cu rol important în pregătirea desăvârșirii Unirii.

541. COSMA, A[UREL] iunior: *Cei dinții ziariști români din Banat*. (În: Almanahul presei române din Ardeal și Banat..., p. 122—124 (fig.)).

Date biografice asupra unor ziariști bănățeni.

542. DRAGOMIR, AL.: *Teodor Mihali (1855—1934). R.T.*, 1934, t. 1, nr. 1, p. 131—132.

Evocarea figurii luptătorului someșan.

543. DRAGOMIR, SILVIU: *Corespondența fruntașului ardelean dr. Ioan Mihu cu Vasile Goldiș*. (În: Fraților Alex. și Ion Lapedatu..., p. 315—327).

14 scrisori adresate de I. Mihu lui V. Goldiș în legătură cu tratativele dintre Mihu și guvernul maghiar (1910).

544. DRAGOMIR, SILVIU: *Un proces istoric. T.N.*, 1928, t. 9, nr. 42, p. 1305—1311; nr. 43, p. 1346—1352; nr. 44, p. 1369—1375.

Idei social-politice, la unii reprezentanți ai Partidului Național Român înainte de 1 decembrie 1918.

545. DRAGOMIR, SILVIU: *Vasile Goldiș. Luptătorul și realizatorul politic*. Sibiu, Ed. Asociațiunii, 1936, in-8, 16 p. (fig.) (Biblioteca „Astra“, nr. 22).

Activitatea didactică, publicistică, politică; rolul lui Vasile Goldiș în tratativele purtate de români în anii 1910, 1913 cu Tisza, în stabilirea atitudinii Partidului Național Român în august 1914 la declararea neutralității armate din partea României, în pregătirea declarației Comitetului Executiv al P.N.R. din 12 octombrie 1918.

546. DRUMARU, V.: *„Ardealul vorbește?“ Sărmanul Ardeal! Contribuții ca să se sfârșească o comedie*. București, Ed. autorului, 1916, in-8, 46 p.

Critici îndreptate împotriva lui Octavian Goga, Vasile Lucaciu, C. Bucșan, Iosif Șchiopu, Octavian Tăslăuanu, Vasile C. Osvadă, S. Mîndrescu.

547. — *Dr. Vasile Lucaciu. Transilvania*, 1923, t. 54, p. 1—3. (fig.).

Evocarea figurii lui V. Lucaciu.

548. FILIPCIUC, VASILE: *Ioan Mihali. 1844—1914. A.S., 1924—1926*, vol. I, nr. 3, p. 66—72.

Aspecte din viața, activitatea și ideile sale social-politice.

549. GEORGESCU, IOAN: *George Pop de Băsești. [1835—1919]. 60 de ani din luptele naționale ale românilor transilvăneni*. Cu un rezumat în l. franceză de L. Barral. Oradea, Tip. Românească, 1935, in-8, 433 p. (fig., facs.). (Biblioteca „Astra“, nr. 19).

Date biografice: părinți, studii, familie; activitatea politică desfășurată în calitate de deputat în parlamentul maghiar și în cadrul Partidului Național Român; evenimente din istoria Transilvaniei pînă la Unirea cu România; poziția și rolul P.N.R. în desfășurarea lor; conferințele naționale; Memorandul; Tisza și tratativele cu românii (1913—1914); declarația P.N.R. în parlamentul maghiar de la 18 octombrie 1918; revoluția din noiembrie 1918 în comuna Băsești; organizarea Consiliului și a Gărzii naționale aici și în comunele vecine; Adunarea Națională de la Alba Iulia de la 1 Decembrie 1918 — acte și documente: procesul verbal al Marii Adunări Naționale din 1 Decembrie 1918; procesul verbal luat în ședința Marelui Sfat Național din 2 decembrie 1918; convocarea Consiliului Național Român din Arad din 7/20 noiembrie 1918 pentru Adunarea Națională; membrii Marelui Sfat Național Român, aleși la 1 Decembrie 1918, precum și cei coopțați la 30 iulie 1919; G. Pop de Băsești și presa românească, Astra și biserica.

550. GEORGESCU, IOAN: *Ioan Rațiu (1828—1902). Cincizeci de ani din luptele naționale ale românilor ardeleni*. Sibiu, Tip. Foaiă Poporului, 1928, in-8, 224 p. (fig., facs.).

Activitatea politică, culturală, ziaristică și parlamentară. Memorandul (1892), procesul Memorandului (1894), închisoarea de la Seghedin; ideea înfrățirii popoarelor nemaghiare din cadrul monarhiei austro-ungare; ecoul procesului memorandiștilor de la 1894 peste hotare — acțiuni de solidaritate; din legăturile lui I. Rațiu cu fruntașii politici din România.

551. — *Gheorghe Pop de Băsești. 1835—1919. C.C., 1919*, t. 8, nr. 3—4, p. 45—47; *Transilvania*, 1920, t. 51, nr. 1, p. 111—112.

Cîteva date biografice.

552. GOGA, OCTAVIAN: *Badea Gheorghe*. (In: Octavian Goga, Precursori. București, Tip. Cultura Națională, 1930, in-8, p. 203—211).

Evocarea lui Gh. Pop de Băsești.

553. GOGA, OCTAVIAN: *La Moartea lui Vasile Goldiș. V.I., 1934*, t. 1, nr. 1, p. 13—14 (fig.).

Evocarea figurii lui V. Goldiș ca profesor și luptător pentru cauza națională a poporului român.

554. GOGA, OCTAVIAN: *Părintele Lucaci*. (In: Octavian Goga, Precursori. București, Tip. Cultura Națională, 1930, in-8, p. 213—223).

Evocarea luptătorului V. Lucaci.

555. IUGA, A.: *Cu privire la Vasile Lucaci [1852—1922]. Acte, documente, procese*. Baia Mare, Coop. de ed. a notarilor, 1940, in-8, 407 p. (fig.).

Activitatea lui V. Lucaci ca profesor, preot, deputat în parlamentul din Budapesta, București și activitatea de peste hotare; caracterizarea stăpînirii austro-ungare asupra Transilvaniei; luptele românilor ardeleni

pentru eliberare social-națională în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, pînă la 1 Decembrie 1918; rolul lui Vasile Lucaciu.

556. LAPEDATU, ALEX.: *Aurel C. Popovici*. (În: Alex. Lapedatu, *Miscellanee*..., p. 37—40).

Evocarea figurii lui A. C. Popovici — ideile și rolul lui în luptele naționale ale românilor transilvăneni.

557. LUNGULESCU, G.: *Apostolatul și martiriul luptătorilor bihoreni, doctorii: Ion Ciordaș și Nicolae Bolcaș*. Cu o precuvîntare de Stelian Popescu. București, Tip. ziarului Universul, 1935, in-8, 31 p. (fig.). (Liga antirevizionistă română).

Din istoria Bihorului, activitatea lui I. Ciordaș și N. Bolcaș, martiriul acestora în 1919.

558. LUPAȘ, IOAN: *Un tribun du peuple roumain de Transylvanie: Le prêtre Vasile Lucaciu*. R.T., 1936—1937, t. 3, nr. 2, p. 167—178 (fig.).

Date biografice — activitatea politică în țară și peste hotare.

559. LUPAȘ, I.: *Vasile Goldiș*. R.T., 1934, t. 1, nr. 1, p. 133—136.

Evocarea luptătorului arădan.

560. LUPAȘ, I.: *Vasile Goldiș, 1862—1934*. (În: I. Lupaș, *Studii, conferințe și comunicări istorice*. Vol. III, Sibiu, Tip. Cartea Românească, 1941, in-8, p. 280—285).

Evocarea figurii de profesor, publicist și om politic a lui V. Goldiș; rolul jucat în pregătirea Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia.

561. LUPAȘ, I.: *Vasile Goldiș — vestitorul libertății și unității naționale*. G.R., 1934, t. 2, nr. 1—2, p. 41—43.

Evocarea figurii luptătorului V. Goldiș.

562. LUPEANU, ALEXANDRU: *Leul de la Șișești*. C.C., 1936, t. 16, nr. 11—12, p. 720—727.

Evocarea lui V. Lucaciu.

563. MAIOR, LIVIU: *Ioan Rațiu (1828—1902)*. Tribuna, 1968, a. 12, nr. 28 (597), p. 6.

Evocarea vieții și activității sale.

564. MEZEA, CORNELIU: *Dr. Vasile Lucaciu, „Leul de la Șișești”, 1852—1922. Viața și faptele lui*. Satu Mare, Tip. Presa Liberă, 1936, in-8, 143 p. (fig.).

Părinții, familia, activitatea lui V. Lucaciu ca preot, profesor, publicist, activitatea sa politică pînă la izbucnirea primului război mondial; V. Lucaciu în străinătate; prăbușirea monarhiei austro-ungare; desăvîrșirea unității de stat.

565. MEZEI, CÎMPEANU, IULIU, I.: *Luptători români ardeleni*. Cuvînt introductiv de Alexandru Vaida-Voevod și Liviu Cigăreanu, cu 81 documente și clișee fotografice, Cluj, [f. tip., f. a.], in-8, 238 p.

Articole din presa română și maghiară, reproduceri, fascimile din scrisori cu privire la activitatea lui Ioan Mezei, fost consilier la curia regească din Budapesta; activitatea Consiliului Național Român din Budapesta în noiembrie 1918 și drumul delegaților săi la Alba Iulia; activitatea legației române de la Budapesta în anul 1919.

566. MOGA, I.: *Vasile Goldiș*. An. I.I.N.C., 1931—1935, t. 6, p. 783—786.

Date biografice; activitatea sa publicistică; rolul jucat în viața politică a Transilvaniei până la desăvîrșirea unității de stat; personalitatea sa.

567. NEȘ, T.: *Figuri bihorene. Familia*, 1934, t. 1, nr. 1, p. 41—47; nr. 2, p. 23—29; nr. 3, p. 46—52; nr. 5—6, p. 53—66; 1936, t. 3, nr. 3, p. 19—35.

Curente politice la românii din Transilvania între anii 1848—1918; viața, ideile social-politice, activitatea lui Emanuel Gojdu, Alois Vlad, Alex. Roman, Partenie Cosma.

568. * NEȘ, T.: *Oameni din Bihor, 1848—1918*. Oradea, 1937, in-8, 632 p.

Date biografice, ideile social-politice, lupta pe plan ideologic împotriva asupririi naționale a poporului român din părțile Bihorului, a unor figuri bihorene din secolele XIX—XX.

569. NETEA, VASILE: *De la Petru Maior la Octavian Goga. Studii și evocări istorice*. București, Tip. Cugetarea, 1944, in-8, 342 p. (fig.).

Evocarea unor oameni și fapte: Petru Maior, Dionisie Pop Marțian, Const. Roman-Vivu, Visarion Roman; Conferința națională de la Mercurea (1869); un negustor, Diamandi Manole; Gh. Bogdan-Duică; semicentenarul Memorandului (1892); Ilarie Chendi; la 4 decenii de la ivirea revistei „Luceafărul” (1902—1942); generația Unirii; dintre scriitori: Ion Pop Reteganul, George Coșbuc, Șt. O. Iosif, Octavian Goga.

570. PĂCLIȘANU, Z.: *Dr. Ioan Rațiu [1828—1902]*. C.C., 1943, t. 23, nr. 1—3, p. 52—60.

Date din viața și activitatea luptătorului turdean.

571. PETEANU, AUREL E.: *Un luptător de rasă. Dr. Valeriu Braniște. Luceafărul*, 1940, t. 6, nr. 1—3, p. 37—44.

Aspecte din activitatea lui politică și publicistică.

572. POP, DUMITRU: *Umbra lui George [Pop] de Băsești. Tribuna*, 1968, a. 12, nr. 33 (603), p. 6.

Evocarea locurilor natale, a activității fostului președinte al Partidului Național Român din Transilvania.

573. POPA, GH., MADAR, N.: *O reconsiderare necesară*. [Ion A. Lapedatu, 1844—1878], *Astra*, 1968, a. 3, nr. 2 (21), p. 4 (fig.).

Din concepția social-politică a lui I. A. Lapedatu — militant al luptei pentru afirmarea ființei naționale a poporului nostru.

574. STAN, ELENA: *Eminescu și idealurile Unirii. Tribuna*, 1968, a. 12, nr. 34 (604), p. 1, 3.

Eminescu „înruparea literară a conștiinței românești”, un mare înfaș al actului Unirii; Eminescu despre Ardeal și ardeleni.

575. STRĂJAN, MIHAI: *Amintiri din viața marelui român, Dr. Ioan Rațiu*. Odorhei, Tip. Minerva, 1930, in-8, 26 p. (fig.).

Date biografice; activitatea politică.

576. SUCIU, CORIOLAN: *Dr. Vasile Suciu pe frontul politicii naționale. C.C.*, 1935, t. 15, nr. 2, p. 108—116 (fig.).

Contribuții la cunoașterea perioadei dintre 1905—1918: alegerile parlamentare, activitatea parlamentară a unor deputați, legea școlară a lui Apponyi; Consiliul Național Român din Blaj la 1918.

577. SURDU, BUJOR: *George Bariț despre Conferința națională de la Mercurea (1869)*. **An. I.I.C.**, 1963, t. 6, p. 151—155.

Din concepțiile politice ale lui G. Bariț — linia politică pasivistă stabilită la Conferința națională de la Mercurea.

578. ȘORA, GHEORGHE, ARDELEAN, PETRU: *Vasile Goldiș, luptător pentru ideea de unitate națională*. **R.P.**, 1968, t. 17, nr. 10, p. 80—86.

Sumare date biografice; aspecte din activitatea didactică — ideile social-politice prezente în manualele școlare editate de V. Goldiș.

579. TODICĂ, GAVRIL: *Dr. Vasile Lucaciu, ca publicist*. (In: *Almanahul presei române...*, p. 179—181 (fig.)).

Activitatea de intemeietor, director și redactor al „Revistei catolice“, apărută la Satu Mare între 1885—1905.

580. VULPE, RADU: *Vasile Pârvan și Transilvania*. **Steaua**, 1967, a. 18, nr. 6, p. 7—10 (fig.).

Locul Transilvaniei în lucrările istoricului; locul Transilvaniei în cadrul istoriei poporului român; atitudinea istoricului la împlinirea unității politice; din activitatea sa ca profesor, în 1919, la Universitatea clujeană.

XI. COMPLETĂRI

III. LUPTA PENTRU UNITATEA POPORULUI ROMÂN...

581. BODEA, CORNELIA: *Le problème de l'unité nationale roumaine (1845—1848)*. **R.R.H.**, 1965, t. 4, nr. 3, p. 497—521.

Societatea studenților români din Paris — program, activitate; unirea tuturor românilor în programul revoluționar din 1848.

582. NETEA, VASILE: *Les antécédents et la lutte de la „Ligue culturelle“ pour l'unité nationale*. **R.R.H.**, 1965, t. 4, nr. 3, p. 547—570.

Împrejurările istorice în care s-a constituit liga, componența și activitatea sa.

V. LUPTA PENTRU DREPTURI SOCIALE ȘI NAȚIONALE

583. ROȘCA, MARIA: *Lupta pentru unitatea națională în perioada 1895—1906*. **Tribuna**, 1968, a. 12, nr. 30 (599), p. 6.

Orientarea presei, programul Partidului Național Român.

584. ROȘCA, MARIA: *Lupta pentru unitatea națională în perioada 1907—1913*. **Tribuna**, 1968, a. 12, nr. 31 (601), p. 6.

Ideea unității politice exprimată în presă, conferințe, studii.

585. RUSU, C., OLTEANU, V.: *Tribuna Unirii. Problemele majore ale revoluției pașoptiste transilvănene în gîndirea revoluționarilor români*. **Tribuna**, 1968, a. 12, nr. 36 (606), p. 6.

Din ideologia revoluționarilor români transilvăneni.

VI. ROMÂNIA ȘI TRANSILVANIA ÎN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

586. BOCU, SEVER: *Opt luni în Kiev*. Conferință. Timișoara, Tip. Românească, 1933, in-8, 24 p.

Prizonierii de război, români și de alte naționalități, aflați la Kiev în anul 1917.

587. BUNEA, AURELIA: *1916 și lupta pentru desăvîrșirea unității naționale*. **Tribuna**, 1968, a. 12, nr. 34 (604), p. 6.

Intrarea României în război; ideea înfăptuirii unității de stat prezentă de o parte și de alta a Carpaților.

588. BUNEA, AURELIA: *Take Ionescu (1858—1922)*. **Tribuna**, 1968, a. 12, nr. 30 (599), p. 6.

Atitudinea lui față de Transilvania.

589. VESA, V.: *Intensificarea luptei pentru unitatea națională în anul 1914*. **Tribuna**, 1968, a. 12, nr. 32 (602), p. 6.

Situația internă, formele de manifestare ale luptei pentru unitatea politică.

590. VOINEA, DANA: *Cu privire la stadiul de dezvoltare economică a României la începutul veacului [XX]*. **L.C.**, 1968, t. 48, nr. 8, p. 61—71.

Aprecieri asupra stadiului de dezvoltare social-economică a țării, consecințele unor aprecieri greșite; trăsăturile fundamentale, structura și nivelul economiei, structura de clasă a României în primele două decenii ale secolului al XX-lea.

VII. DESTRĂMAREA MONARHIEI AUSTRO-UNGARE...

591. BĂNYAI, LADISLAU, BODEA, GHEORGHE, I.: *Lupta antihabsburgică din Transilvania*. **An. I.S.I.S.P.**, 1968, t. 14, nr. 5, p. 3—20.

Manifestări concrete în secolele XVIII—XX.

592. BUNEA, AURELIA: *Tribuna Unirii*, [Documente]. **Tribuna**, 1968, a. 12, nr. 29 (598), p. 6.

Ideea de unitate politică exprimată în ultimul deceniu al sec. al XIX-lea în România veche și Transilvania; constituirea Comitetului de acțiune în Italia a românilor din Transilvania și Banat. Reproduceri.

593. — *Către națiunea română*. **B.Ș.**, 1918, t. 42, nr. 44, p. 1—2.

Apelul adresat de către Consiliul Național Român Central pentru menținerea ordinii și constituirea gărzilor naționale locale.

594. — *Consiliul militar național român în Transilvania*. B.Ș., 1918, t. 42, nr. 44, p. 4.
Constituire, componența.
595. — *Consiliul național al poporului român din Ungaria și Transilvania*. [Consiliul Național Român Central]. B.Ș., 1918, t. 42, nr. 44, p. 4.
Constituire, componența.
596. — *Emigrația română din Statele Unite și Anglia*. Tribuna, 1968, a. 12, nr. 30 (599), p. 6.
Activitatea desfășurată în anul 1918.
597. FANACHE, V.: *Unirea și continuitatea literară în Transilvania*. Tribuna, 1968, a. 12, nr. 33 (603), p. 6.
Aspecte din trăsăturile literaturii ardelenice înainte și după Unire.
598. MOCANU, C.: *Cu privire la problema caracterului și sarcinilor revoluției în România, oglindite în documentele mișcării muncitorești din anii 1916—1918*. A.I.I.P., 1964, t. 10, nr. 5, p. 37—50 (fig.).
Situția social-economică și politică a României în această vreme — trăsăturile și specificul ei; caracterul declarației de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918.
599. NICOARĂ, I.: *Sfatul național din Țara Birsei*. Astra, 1968, a. 3, nr. 8, p. 4.
Date în legătură cu activitatea sfatului până la 1 decembrie și a ziarului „Glasul Ardealului”.
600. POPEANGĂ, VASILE: *Lupta corpului didactic din Transilvania pentru realizarea Unirii de la Alba Iulia*. R.P., 1968, t. 17, nr. 9, p. 100—106.
Învățătorii și profesorii români din Ardeal în timpul primului război mondial; atitudinea lor în vremea luptelor revoluționare din octombrie—noiembrie 1918; rolul culturii, școlii, presei ca factori ce au contribuit la plămădirea conștiinței naționale.
601. POPOVICI, AUREL C.: *Principiul de naționalitate*. Conferință. Tip. Gregorie Luis, 1894, in-8, 45 p.
Conținutul principiului de naționalitate, momente mai importante în evoluția sa.
602. STOICA, ADRIAN, DEGAN, VASILE: *Socialiștii români și desăvârșirea unității naționale*. Tribuna, 1968, a. 12, nr. 37 (607), p. 1, 6.
Trăsăturile economiei românești la începutul primului război mondial; politica de neutralitate a statului român; atitudinea P.S.D.R. față de război; poziția socialiștilor români de la începutul mișcării muncitorești cu privire la desăvârșirea unității de stat.
603. TANĂSESCU, FLORIAN: *Mișcarea muncitorească din România și unirea națională [1900—1916]*. An. I.S.I.S.P., 1968, t. 14, nr. 5, p. 21—32.
Legăturile dintre proletariatul din vechea Românie și cel din Transilvania; căile posibile pentru realizarea desăvârșirii unității de stat a României și perspectivele de viitor ale națiunii române văzute de socialiștii români; trăsăturile mișcării muncitorești din România în anii 1900—1916.
604. TÂSLAUANU, OCTAVIAN: *Amintiri de la „Luceafărul”*. București, Tip. Bucovina, 1936, in-8, 211 p.
Rolul revistei în pregătirea Unirii; colaboratorii revistei

605. VESA, V.: *Activitatea emigrației române din Franța în cursul anului 1918*. **Tribuna**, 1968, a. 12, nr. 28 (597), p. 6 (facs.).

Constituirea și activitatea Comitetului național al românilor din Austro-Ungaria; a Consiliului național al unității române; din preocupările săptămânalului „La Roumanie”.

606. VESA, V.: *Activitatea emigrației române din Italia în anul 1918*. **Tribuna**, 1968, a. 12, nr. 29 (598), p. 6.

Din activitatea Comitetului de acțiune al românilor din Transilvania, și Banat; constituirea Legiunii române din Italia.

607. VESA, V.: *Lupta popoarelor asuprite din monarhia austro-ungară pentru libertate și unitate națională la sfârșitul primului război mondial*. **Tribuna**, 1968, a. 12, nr. 35 (605), p. 6.

Ecoul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie; destrămarea monarhiei austro-ungare; formele de manifestare ale luptelor din 1918 pentru libertate și unitate politică duse de popoarele din imperiu.

VIII. MAREA ADUNARE NAȚIONALĂ DE LA ALBA IULIA

- 608 — *Grandioasele serbări de la Arad*. **Ecoul**, 1938, a. 14, nr. 1854, p. 1.

Aniversarea zilei de 1 Decembrie 1918.

609. IORGA, N.: *Manifestul sașilor*. **B.Ș.**, 1919, t. 43, nr. 5, p. 1.

Declarația din 8 ianuarie 1919.

610. — *Rezoluția Adunării Naționale de la Alba Iulia*. **B.Ș.**, 1918, t. 42, p. 1.

Textul rezoluției.

611. — *Șașii din Ardeal declară alipirea lor de regatul român*. **B.Ș.**, 1919, a. 43, nr. 2, p. 2.

Pe marginea declarației din 8 ianuarie 1919.

612. — *Serbările Unirii. 1929*. Cu o prefață de domnul Sever Bocu. București, Tip. Cultura Națională, 1929, in-8, 191 p. (fig.).

Manifestări prilejuite de împlinirea a zece ani de la desăvîrșirea unității de stat a poporului român.

X. BIOGRAFII...

613. — *George Moroianu (1874—1946)*. **Tribuna**, 1968, a. 12, nr. 30 (599), p. 6.

Sumare date biografice.

614. GHEORGHIU, I.: *Simion Mîndrescu*. **Tribuna**, 1968, a. 12, nr. 29 (598), p. 6 (fig.).

Date biografice, activitatea în țară și peste hotare.

INDICE DE AUTORI

(cifrele indică numărul de ordine din Bibliografie)

- Adăniloae, Nichită*, 101
Agârbiceanu, I., 37, 118, 340, 341
Albani, Tiron, 342, 343, 525, 526
Albrecht, Ferencz, 119
Albu, N., 117
Ardelean, Petru, 578
Babescu, Victor, 270
Banciu, Axente, 528
Bandu, Mircea T., 529
Bányai, L., 134, 148, 151, 157, 282, 591
Barabás, Endre, 120
Barral, L., 301, 549
Barthou, Louis, 188
Basilescu, Nicolas, 271
Băilă, Ion, 121, 122
Bârlea, I., 344
Bârsan, Zaharia, 123
Bârseanu, Andreiu, 345
Berindei, Dan, 64, 65, 407
Bianu, Vasile, 272
Blaga, Lucian, 530
Bocu, Sever, 124, 125, 126, 273, 346, 586, 612
Bodea, Cornelia, 38, 66, 127, 581
Bodea, Gheorghe I., 591
Bogdan-Duică, Gh., 443
Bogrea, V., 39
Boilă, Romul, 444
Boitoș, Al., 128,
Bojan, Ioan, 347
Bordea, I., 348, 445
Borzea, Nicolae de Vișt, 349
Boșca-Mălin, E., 67
Botezan, Liviu, 427, 531
Botos, János, 522
Boutroux, Émile, 18, 284
Bradu, Mircea, 532
Brașișce, Valeriu, 350
Brașișce, Victor, 351
Brateș, Radu, 68
Bratu, I., 129
Bratu, Ion, 446, 447,
Brădeanu, Salvator A., 130
Brătășanu, Paul P., 497
Brătianu, Gheorghe I., 1, 40, 69, 498
Brătfăleanu, Victor, 131
Breazu, I., 533
Brinzeu, Nicolae, 352
Brote, Eugen, 132
Bucuța, Emanoil, 133
Bușnea, Elie, 274, 275, 353
Bugnariu, T., 134
Bunea, A., 222, 226, 354, 534, 535, 587, 588, 592
Buracu, Coriolan, 536
Buta, N., 537
Caliani, Aug., 135, 136
Campus, Eliza, 276, 407,
Căntăcuzene, I., 140
Cardaș, Gh., 137
Cădere, Victor G., 138
Căzănișteanu, C., 277
Cândea, R., 139
Cheresteșiu, V., 157, 282, 355, 356
Chinez, Ion, 41
Ciato, Aurel, 141, 142
Cicală, Ioan, 143, 144, 165
Cigăreanu, Liviu, 565
Ciobanu, Pompiliu, 448
Cioranu, Sabin, 145
Ciorogariu, Roman R., 357, 358
Ciura, Alexandru, 359, 449, 450
Clopoșel, Ion, 147, 278, 361, 362, 363, 451, 452, 453, 538
Comnène, N. P., 235, 279, 499, 500, 501
Comșa, Nicolae, 455
Conea, Ion, 42
Constantinescu-Iași, P., 148
Constantinescu, Miron, 2, 149, 150, 151, 152, 280, 364, 365, 366, 539,
Cornea, Victor, 153
Cosma, Aurel, 540

- Cosma Aurel, 367
 Cosma, A. junior, 541
 Cristea, Miron Elie, 154, 456
 Crișan, Valeriu, 281
 Cucuiu, Virgil, 3
 Cărea, Patriciu, 457
 Curticăpeanu, V., 70, 95, 151, 155
 Daicoviciu, Beatrice, 43
 Daicoviciu, C., 2, 156, 157, 282, 458
 Dan, Mihail, 158
 Dandea, Emil A., 283
 Dăniel, Anton, 159, 160
 Dăianu, Elie, 161, 162
 Deac, A., 163, 164, 165
 Degan, Vasile, 602
 Diaconescu, Emil, 166
 Djuvara, Mircea, 284, 285
 Draghicesco, D., 18
 Dragne, Fl., 287
 Dragomir, Al., 542
 Dragomir, Silviu, 168, 169, 205, 368
 438, 461, 504, 543, 544, 545
 Dragoș, Gheorghe, 462
 Drăganu, Tudor, 463
 Drumaru, V., 546
 Dumitraș, Aurel, 288
 Edroiu, Nicolae, 71, 99, 100, 289,
 Eged, A., 165
 Enea, Constantin, 199, 200, 290, 369,
 427
 Enescu, Ion, 6
 Enescu, Iuliu, 6
 Fanache, V., 597
 Filipciuc, Vasile, 548
 Firoiu, Dumitru V., 171
 Florea, El., 109
 Flueraș, Ion, 172
 Focșeneanu, Ion, 291
 Fotino, N., 407
 Frincu, Amos, 505
 Gabriel, Iosif, 173
 Gáll, János, 292
 Gașpar, Mihai, 370
 Gavrilă, A., 110
 Georgescu, Ioan, 371, 549, 550
 Gheorghiu, Ion, 174, 614
 Gherman, Mircea, 175
 Ghibu, Onisifor, 176, 177
 Ghiulea, N., 178
 Giurescu, Constantin C., 7, 8, 72, 73,
 227
 Goga, Eugen, 293
 Goga, Octavian, 179, 552, 553, 554
 Goldiș, Vasile, 180, 465, 466, 506
 Göllner, C., 151, 228, 356
 Gorun, Ion, 181
 Gropșianu, Ilie, 372
 Gropșianu, Mihai, 373
 Gusti, D., 111, 294
 Hațieganu, Emil, 182
 Herlea, Alex., 183
 Hitchins, Keith, 184
 Hulea, Eugen, 185, 467
 Iancu, Victor, 186
 Ilieșiu, Nicolae, 9
 Ion, T., 313
 Ionașcu, Aurelian, 187
 Ionesco, Thomas, 188
 Ionescu, Matei, 74
 Ioniță, Gheorghe, 199, 200
 Iorga, N., 10, 11, 12, 13, 44, 45, 46, 47,
 48, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 189, 190,
 295, 296, 297, 298, 299, 609
 Iosif, Ioan, 374
 Isac, Dan, 375
 Iuga, A., 531, 555
 Ivan, Nicolae, 15, 191
 Jakabffy, Elemér, 192
 Jinga, Victor, 16, 81, 193
 Keleti, Al., 300, 376
 Kertész, Jenő, 377
 Kertész, Maya, 378
 Kirîțescu, Constantin, 301, 302
 Klein, Gustav Adolf, 194
 Kovács, Iosif, 127, 227, 356, 379, 380
 Krăuter, Francisc, 17
 Lae din Banat, 303
 Lapedatu, Alex., 195, 304, 305, 306, 307
 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 468,
 469, 470, 508, 509, 510, 511, 512, 513,
 556
 Lapedatu, Ion I., 196, 507
 Lascu, A. D., 197
 Lazăr, Aurel, 82
 Lazăr, Aurel, 198
 Liveanu, V., 157, 165, 388
 Lucaciu, V., 531
 Lucaciu, Vasile, 308, 309, 310
 Lungu, Ion, 199, 200
 Lungulescu, G., 557
 Lupaș, I., 20, 21, 49, 50, 51, 83, 311,
 389, 390, 391, 471, 472, 558, 559,
 560, 561
 Lupaș-Vlasiu, Marina, 22
 Lupeanu-Melin, Alexandru, 392, 473,
 562
 Lupu, Nicolae, 201
 Maciu, Vasile, 84, 112
 Madar, Nicolae, 85, 573
 Mager, Traian, 393
 Maior, Liviu, 202, 222, 347, 563
 Maniu, Iuliu, 312, 474
 Marian, M., 113
 Marica, George Em., 203
 Matei, P., 313
 Mateiu, Ion, 86, 314, 476
 Mehedinți, S., 52, 53
 Mezea, Corneliu, 394, 564

- Mezei-Cimpeanu, Iuliu I., 565
 Mihai, Alexandru, 395
 Mihali, Teodor, 204
 Mihu, Ioan, 205
 Mironescu, George, G., 87, 315, 396, 397
 477
 Mindrescu, Simion C., 316, 399
 Minzat, George, 23
 Mocanu, C., 415, 598
 Moga, I., 22, 54, 88, 206, 566
 Moisil, Iuliu, 89, 90, 207
 Moldovan, Valeriu, 208
 Molin, Romulus Silviu, 24
 Montani, Ion, 400
 Moroianu, George, 91, 209, 210
 Motogna, V., 92
 Munteanu, Cassian, R., 317
 Mureșan, C., 407
 Mureșan, Hilde, 401
 Mureșanu, Ion, 25
 Mureș, Maurice, 279
 Neamțu, Gelu, 93
 Neamțu, Gh., 402
 Neamțu, Octavian, 402
 Nemoianu, P., 211, 318, 319, 403, 404
 Neș, T., 567, 568
 Netea, Vasile, 84, 94, 95, 212, 569, 582
 Nicoară, Ion, 213, 405, 599
 Nișescu, Voicu, 274, 320
 Noska, Frant-Jiri, 406
 Novacoviciu, Emilian, 321
 Nuțu, C., 151
 Oanea, Laurențiu, 478
 Olaru, Caius, 123
 Olteanu, Alexandru, 96, 214, 215
 Olteanu, V., 584
 Onciul, Dimitre, 55, 56
 Onișor, Titu, 216, 479
 Onișor, Victor, 217
 Oțetea, A., 407
 Panătescu, P. P., 97
 Papp, I., 218
 Papp József, 120
 Papp, Petru E., 219
 Pascu, Ștefan, 26, 27, 57, 58, 59, 98, 99,
 100, 112, 114, 115, 220, 221, 222, 223,
 224, 225, 226, 227, 228, 408, 409, 410
 Pavel, C., 411
 Pavel, T., 427
 Păcală, V., 229
 Păcățian, Teodor V., 230, 322, 323
 Păclișanu, Z., 231, 232, 480, 481, 570
 Pele, Gheorghe, 324
 Penelea, Georgeta, 152
 Petculescu, Niculae, I., 28
 Peteanu Aurel E., 571
 Petra-Petrescu, Horea, 325, 326, 412
 Petric, Aron, 101
 Petrica, Petru, 413
 Petrini, Emil, 414
 Pleșșia, Ion, I., 102
 Podea, Titus, 29
 Pop, Dumitru, 572
 Pop, Ionel, 482
 Pop, Ștefan, Cicio, 483
 Pop, Valeriu, 327
 Popa, A., 484
 Popa, Gh., 573
 Popa, Septimiu, 328
 Popa, Traian, 30
 Popa, Valeriu, 233
 Popeangă, Vasile, 234, 600
 Popescu, Aureliu, Ion, 31
 Popescu, E., 415
 Popescu, Stelian, 557
 Popovici, Aurel C., 235, 416, 417, 601
 Popoviciu, George, 236
 Popp, Gh., 485
 Porțeanu, Al., 539
 Prodan, D., 237, 238
 Pteancu, Alexandru, 419
 Pușcariu, Sextil, 103
 Radu, Vasile, 199, 200
 Rădulescu, Gh., 330
 Roșca, Maria, 583, 584
 Roșca, Sofronie, 331
 Rudeano, C., 517
 Rusu-Abrudeanu, Ion, 32, 332, 420
 Rusu, C., 585
 Rusu-Șirianu, Ioan, 239
 Sandu Ion, 104, 421
 Sandu, Z., 486
 Seișanu, Romulus, 105, 240
 Seredan, Valeriu, 422
 Seton Watson R. W., 241
 Sima, G., 242
 Slavici, I., 243
 Sofronie, George, 244, 245, 487, 488,
 489, 490, 518, 519, 520, 521
 Someșan, Laurian, 60
 Stan, Elena, 574
 Stanca, Constantin, 246
 Stanca, Dominic, 333
 Stanca, Sebastian, 247
 Stanciu, Victor, 248
 Steed, Wickham, 209, 249
 Stoica, Adrian, 602
 Stoica, Gheorghe, 250
 Stoica, Sever, 492
 Stoica, Vasile, 32, 34, 251, 360, 423, 424
 Străjan, Mihai, 575
 Suci, Coriolan, 252, 253, 425, 576
 Suci, I., 426, 493
 Suci, I. D., 254
 Suci, Petru, 35, 255, 256, 257
 Surdu, Bujor, 258, 259, 577
 Șchiau, Octavian, 106
 Șchiopu, Vasile, 427

- Șchiopul, Ion Iosif*, 33
Șerban, Nicolae, 334
Șireagu, Octavian, 335
Șora, Gheorghe, 578
Șotropa Valeriu, 61
Știrban, Marcel, 428
Tardieu, André, 301
Tănăsescu, Florian, 603
Tăslăuanu, Octavian, 336, 337, 600
Teculescu, Horia, 107
Tell, Alexandru Cristian, 429
Teodor, Pompiliu, 62, 260
Thomas, Abert, 279
Tilea, V. V., 522
Todică, Gavril, 579
Tomuța, G., 354
Trandafir, Horea, 261
Tulbure, Gh., 494, 495
Teposu, Emil, 262
Tincu, Bucur, 263
Ungureanu, Emanuil, 264
Uribes, Ester, 338
Ursu, I., 265
Valea, Mircea, 199, 200, 369
Vaida-Voevod Alex., 266, 267, 432, 565
Vajda, Ludovic, 227, 433
Varga, V. A., 339, 434, 435
Vatamaniuc, D., 108
Vesa, V., 589, 605, 606, 607
Vilsan, George, 63, 116
Voina, Aurel, 436
Voina, D., 268
Voinea, Dana, 590
Vulpe, Radu, 580
Xenopol, A. D., 36

LA BIBLIOGRAPHIE DE L'UNION DE LA TRANSYLVANIE AVEC LA ROUMANIE LE 1^{ier} DÉCEMBRE 1918

RÉSUMÉ

S'encadrant dans l'effort général des historiens marxistes de Roumanie, qui, par les travaux annoncés pour l'année du demi-centenaire de l'Union de la Transylvanie avec la Roumanie, accomplissent à la fois leur devoir scientifique et patriotique d'élucider toute une série de problèmes négligés, ignorés, ou présentés tendancieusement par l'historiographie bourgeoise, liés à l'un des actes les plus importants de l'histoire du peuple roumain — l'accomplissement de son unité d'état — la bibliographie de l'Union présente le bilan de ce qui a été écrit pendant cinq décennies par les historiens, les publicistes et les hommes de culture ou politiques.

Du point de vue quantitatif ce bilan peut être considéré comme favorable, vu que plus de 600 titres furent imprimés.

La bibliographie est sélective. Les titres des travaux, suivis des notes bibliographiques habituelles et accompagnés de résumés succints, sont groupés en dix chapitres. C'est ce qui confère à la bibliographie un caractère scientifique et permet au lecteur ou au chercheur de s'orienter mieux et plus facilement dans tout ce qui a été écrit à propos du parachèvement de l'unité d'état du peuple roumain.

On présente d'abord les synthèses, qui offrent la perspective nécessaire à l'entendement juste de certaines tendances à l'unité constituant l'axe principal de l'histoire politique des Roumains, surtout entre les années 1848 et 1918. Dans le deuxième chapitre sont présentées les permanences historiques: l'origine commune, ethnique, de langue, de culture, territoriale et économique. Le troisième chapitre groupe les

recherches relatives aux rapports concrets multilatéraux et complexes entre les trois pays roumains au moyen âge et à l'époque moderne, sur lesquels se greffent d'abord les tendances puis la lutte pour l'unité politique du peuple roumain. Le quatrième chapitre comprend le problème de la formation de la nation roumaine, qui a marqué une étape de grande importance dans le développement de la conscience nationale et dans la lutte pour l'unité d'état. Le cinquième chapitre, le plus riche, groupe les études et les travaux relatifs à la lutte du peuple roumain pour des droits sociaux et nationaux. Le fait est explicable, puisque notre histoire a été une lutte sans trêve pour l'émancipation sociale et nationale. Le sixième chapitre contient les travaux consacrés à la première guerre mondiale, pendant laquelle la lutte pour l'unité a connu une intensité particulière. Les études consacrées au démembrement de la monarchie austro-hongroise, comme conséquence de la lutte des nationalités opprimées, sur les ruines de laquelle furent érigés les Etats nationaux ou complétés les Etats existants, par l'unification des provinces jusque-là aliénées, ont été groupées au chapitre sept.

Le démembrement de l'Empire austro-hongrois a permis aux Roumains de réaliser un rêve séculaire: l'Union de la Transylvanie, du Banat, du Pays de Criș et du Maramureș, par la décision à caractère de plébiscite, adoptée à l'unanimité par les foules rassemblées le 1er décembre 1918 à Alba Iulia. Le chapitre huit contient les études qui peignent les événements de l'historique journée du 1er décembre 1918. La conférence de paix de Versailles n'a fait que consacrer un fait réalisé par la volonté populaire, et ce qui a été écrit là-dessus est compris au neuvième chapitre. Enfin, aux dirigeants politiques et aux hommes de culture qui se sont acquis d'importants mérites dans les luttes pour la liberté nationale et sociale, dans la lutte pour le parachèvement de l'Union, ont été consacrées des études relativement nombreuses qui forment, dans notre bibliographie, le dixième chapitre. Le dernier chapitre contient des études et des articles surtout découverts ou apparus après la définitivité du texte en vu de la publication.

La division de la bibliographie par chapitres n'a certes pu résoudre qu'en partie le groupement des problèmes, vu que nombre de travaux s'occupent de plusieurs problèmes, appartenant à plusieurs chapitres. Nous nous sommes efforcés de les encadrer dans les chapitres auxquels ils tiennent davantage par le thème fondamental qu'ils traitent.

BIBLIOGRAFIA UNIRII TRANSILVANIEI CU ROMÂNIA

— 1 Decembrie 1918 —

CUPRINS

Introducere	171
Lista periodicelor (cu abreviațiile lor)	173
Lista poligrafiilor folosite abreviat	174
I. Lucrări generale — sinteze	176
II. Unitatea etnică, de limbă, geografică și economică	180
III. Lupta pentru unitatea poporului român. Relațiile dintre țările române în evul mediu și în epoca modernă	184
IV. Formarea națiunii în general și formarea națiunii române	189
V. Lupta pentru drepturi sociale și naționale	190
VI. România și Transilvania în timpul primului război mondial	209
VII. Destrămarea monarhiei austro-ungare și desăvîrșirea unității de stat a poporului român	218
VIII. Marea Adunare Națională de la Alba Iulia	231
IX. Conferința de Pace din 1919. Tratatul de la Trianon — 1920	237
X. Biografii ale unor oameni de cultură și fruntași politici, luptători pentru unitate politică	240
XI. Completări	246
Indice de autori	251
La bibliographie de l'Union de la Transylvanie avec la Roumanie, le 1 ^{er} Décembre 1918 (Résumé)	254

UN NOU DOCUMENT ASUPRA ACTIVITĂȚII RĂZVRĂTITOARE A CĂLUGĂRULUI SOFRONIE DIN CIOARA

DE

GH. DUZINCHEVICI

După lichidarea mișcării călugărului Visarion Sarai și mai ales în urma emiterii documentului de toleranță din vara anului 1759, când Curtea din Viena socotea că a cîștigat răgazul necesar pentru a-și reorganiza forțele militare angajate în Războiul de șapte ani cu Prusia și a-și întări efectivele slabe din Transilvania, a izbucnit răscoala condusă de călugărul Sofronie din Ciora¹. Răscoala care a ținut din 1759 pînă în 1761 a avut un întreit caracter: antihabsburgic, antifeudal și anticatolic². Neavînd însă calitățile unui conducător de mase, Sofronie a scăpat — tocmai cînd țărănimea îl urma cu atîta încredere — momentul cel mai favorabil de a răscula Transilvania și de a trata cu Viena de pe poziții de forță, mai ales că în această provincie erau prea puține trupe, dînd astfel crudului general Buccow, trimis să pacifice Transilvania, răgazul necesar consolidării puterii sale militare și luării inițiativei prin măsuri energice care au dus curînd la înăbușirea răscoalei³. Astfel Sofronie a fost silit să ia drumul pribegiei în Țara Românească, stabilindu-se, cu învoirea domnului din această țară, la mănăstirea domnească din Curtea de Argeș⁴.

Cu plecarea din Transilvania a capului răscoalei îngrijorarea autorităților din această țară n-a scăzut, căci Sofronie, care cîștigase încrederea

¹C. Daicoviciu, Șt. Pascu și alții, *Din Istoria Transilvaniei*, I, ed. a II-a, București, 1961, p. 243, 245; *Istoria României*, III, București, 1964, p. 424—425.

²Șt. Pascu, *Mișcări țărănești în centrul și sud-estul Europei din sec. al XV-lea pînă în sec. al XX-lea*, în *Anuarul Instit. istorie Cluj*, VIII (1965), p. 32.

³S. Dragomir, *Istoria desrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolul XVIII*, vol. II, Sibiu, 1930, p. 259.

⁴A.I. Neamțu, *Un raport din anul 1774 privitor la răscoala lui Sofronie (1759—1761)*, în *Anuarul Instit. istorie Cluj*, IV (1961), p. 253.

iobagilor, continua să întrețină relații cu ei, întărindu-i în credința că va veni „cu o puternică armată“ să-i ajute, cerindu-le să-și cumpere din timp puști și pistoale⁵. Atât dovada uneltirilor lui Sofronie⁶, cât și vestea că oameni de ai lui ar și fi intrat deja în Transilvania au îngrijorat mult Guberniul care, la 26 noiembrie 1764, trimite ordinul circular pe care-l reproducem mai jos, pentru prinderea popii Lazăr, a lui Teodosie și a lui Efrem, „adepti și tovarăși“ ai lui Sofronie. Pentru prinderea fiecăruia se făgăduia o recompensă de 50 ducăți.

*Sacrae Caesareo Regiae et Apostolicae Maiestatis
Archiducis Austriae Principis Transilvaniae et Siculo-
rum Comitum Dominae Dominae Nostrae Clementissimae
Nomine.*

Circumspecti nobis grati, salutem et gratiae Caesareo Regiae Incrementum. Innotuit Gubernio huicce Regio per scriptos ex hocce Principatu impostoris Sofronii quosdam sequaces et consocios iterum reversos hinc inde in Principatu latitare, ac in quibusdam locis visos etiam fuisse, signanter autem unum nomine Popa Lázár, alterum Theodosium, tertium autem Ephrem dictum, quorum proscriptio cum iudicialiter sub poena talibus dictata fuierit determinata, D. Vris hisce serio iungitur, eas in suo gremio faciant providas dispositiones, ut si quis praescriptorum ibidem reperiretur illico intercipi, ac arctissimae custodiae tradi possit, ac valeat, nomine nostro publicantes, quod per quoscunque demum iidem interciperentur, pro uno quovis sigillatim quinquaginta ducatorum remunerationem infallibiliter obtinebunt. Sic facturis altefata Sua Maiestas Sacratissima benigne propensa manet. E Regio Principatus Transilvaniae Gubernio. Cibinii, die 26-a novembris 1764.

Andr. Comes Hadik m.p.
Antonius Baläser
Gub. [secretarius] m.p.

Adresa:

Circumspectis iudici, caeterisque juratis civibus ac notario oppidi Udvarhelyi nobis gratis.

Arhiva centrală istorică, ms. 753, f. 82—83. Original, hirtie; pe verso urmele sigiliului de închidere.

⁵ A. Bunea, *Episcopii Petru Paul Aron și Dionisiu Novacovici sau istoria românilor transilvăneni de la 1751 pînă la 1764*, Blaj, 1902, p. 222.

⁶ C. Göllner, *Date noi cu privire la călugărul Sofronie*, în *Anuarul Instit. istorie Cluj*, V (1962), p. 239—240; Dragomir, o. c., p. 257.

UN NOUVEAU DOCUMENT SUR L'ACTIVITÉ RÉVOLUTIONNAIRE
DU MOINE SOFRONIE DE CIOARA

RÉSUMÉ

L'auteur publie un ordre circulaire du Gouvernement de la Transylvanie, concernant la poursuite du moine révolté Sofronie et de ses adeptes, sur lesquels le bruit courait qu'ils seraient revenus en Transylvanie.

MEMORIUL CLERULUI UNIT, DIN 1791

DE

Acad. D. PRODAN

În martie 1791 românii au înaintat nu numai istoricul *Supplex Libellus Valachorum*, ci și un al doilea memoriu. Acesta e dat din Blaj, 1 martie 1791, e adresat împăratului în numele clerului greco-catolic din Transilvania și semnat la sfârșit de vicarul Hațegului, Mihail Timariu.

Memoriul formulează, firește, revendicările clerului, e preocupat de problemele lui cunoscute, de drepturile și sarcinile lui, de porțiunea lui canonică, de drepturile lui la scutire de dare, de numărarea religiei greco-catolice între religiile recepte. În sprijinul revendicărilor sale clerul invocă o serie lungă de diplome și rezoluții imperiale în favoarea românilor uniți, începînd cu diploma întâi și a doua leopoldină.

Dar, ceea ce ne interesează cu deosebire, e măsura în care memoriul servea acțiunea politică națională, măsura în care el se ocupa de marea al națiunii.

E de observat înainte de toate că încă în preambul unirea e prezentată ca o revenire a poporului român la credința străbună, o reu-nire a lui cu biserica romană. E de remarcat apoi că revendicările vizează nu numai clerul, cuprind în formulele și argumentele lor și poporul, națiunea însăși. Sînt mereu asociate noțiunile clerul și poporul, clerul și națiunea sau neamul românesc. Cerînd numărarea religiei greco-catolice între religiile recepte, memoriul cere totodată și numărarea poporului român, a națiunii române între Stări, pentru a se putea bucura și ea de drepturile și prerogativele celorlalte trei națiuni ale țării. Din diplomele imperiale citează textual punctul 3 al diplomei a doua leopoldine, care prevedea numărarea între Stări nu numai a mirenilor, ci și a plebeilor care se vor uni, ca să nu mai fie socotiți numai tolerați, ci să se numere între fiii patriei. Națiunea însăși prin urmare să nu mai fie doar tolerată, să beneficieze și ea de toate faloasele patriei. În starea de acum, ceea ce religiei sale i se acordă, națiunii i se ia, ca fiind numai tolerată; adică ceea ce i se dă cu o mină, i se ia cu cealaltă. Apar și în textul acestui memoriu noțiunile cunoscute: dreptul naturii, societatea

civilă, justiția distributivă, echitatea naturală. Ne sînt familiare și comune cu revendicările succesive ale națiunii și motivările lui: sarcinile publice purtate, serviciile militare făcute. Românii constituie două regimente întregi de graniță și mare parte a regimentului secuiesc ecvestru. Regimentele de armată regulată sînt constituite aproape trei părți din români și numai o parte din celelalte națiuni. Armata aceasta românească a luptat înainte împotriva pruşilor, iar azi luptă împotriva turcilor. Românii, de pe Pămîntul Regesc și de pe domenii, prestează și partea mai mare a dărilor și sarcinilor publice, a bucatelor pentru întreținerea armatei, sporesc avutul împăratului, adesea cu primejdia vieții, fie în ocne, fie în mine.

Memoriul încredințează și el că nu vizează legile cardinale și fundamentale ale principatului, răsturnarea sistemului său politic, vrea doar ca sistemul să fie spre fericirea publică, să corespundă societății civile, egalității de drept.

Memoriul e conceput deci în spiritul lui *Supplex Libellus*. Vine cu argumente care ne întîmpină și în memoriul mare al națiunii. Adesea chiar expresiile sînt comune. În acest sens memoriul clerului secondează pe cel al națiunii, acțiunea românească în genere. Să se compare cu punctele 1—5 din memoriul ofițerilor români ai regimentelor românești de graniță, întocmit de Ioan Para și Petru Maior. Punctul 2 din memoriul clerului vine cu același argument cu care vin punctele 1—2 din memoriul ofițerilor. Iar în punctele 3—5 cele două memorii au, cu mici deosebiri de particule doar, texte identice¹.

Fată de memoriul mare al națiunii însă, cel al clerului prezintă și evidente minusuri, și în revendicările, și în argumentația sa. Acestea nu mai au suflul larg al problematicei națiunii, perspectivele ei largi politice. Lipsesc din ele înainte de toate masivele temelii istorice. Memoriul nu uzează nici de argumentele istorice ale celui ofițeresc, pe care evident îl cunoaște. El se întemeiază strict pe favorurile diplomelor imperiale și pe serviciile aduse de poporul român statului. Nu apar astfel printre argumente tezele fundamentale, ale romanității, continuității, drepturile imprescriptibile, independente de favorurile imperiale, ale națiunii. Nu apare nici argumentul superiorității sale numerice. Nu apar pactele încheiate, pactul sau contractul social, drepturile omului și ale cetățeanului. Printre revendicări nu apare dreptul de participare la viața publică sau politică, revendicarea fundamentală a națiunii: reprezentarea proporțională.

În șirul favorurilor imperiale chiar, nu apar cele ale lui Iosif II, atît de accentuate și de regretate de celelalte memorii românești, și de memoriul ofițeresc, și de *Supplex Libellus*. Diplomele invocate se încheie cu cele ale Mariei Tereza și cu adăugarea unui neprecis *aliisque subsecutis Ordinationibus Caesareo Regiis*. Numele lui Iosif, atît de preamărit de celelalte două memorii, acesta nici nu-l pomenește.

¹ Vezi Z. Pîclișanu, *Luptele politice ale românilor ardeleni din anii 1790—1792*, București, 1923, p. 93.

Să semnalăm, în sfârșit, încă o lipsă a memoriului: absența din josul lui a semnăturii episcopului. E adevărat, nici *Supplex Libellus* nu te semnat de nimeni, decât colectiv de națiunea română. Dar o asemenea semnătură e mai ușor de înțeles la un memoriu colectiv, față de care episcopii, chemați prin funcția lor să-l semneze, puteau avea anumite rezerve. Rezerve pe care episcopul Ioan Bob le-a exprimat chiar în dietă. E mai greu de înțeles la un memoriu emanat de la curtea episcopală sau din anturajul ei, mai ales când el poartă semnătura vicarului. De ce pe a vicarului și nu pe a episcopului? Memoriul era menit să fie al clerului și nu al episcopului? Nu trebuia semnat de nimeni. Sau dacă trebuia semnat, trebuia semnat de episcop. Rezervă? Prea multă rezervă! Sau memoriul a pornit doar din inițiativa vicarului, Mihail Timariu, fără concursul sau fără încuviințarea episcopului? Mai greu de crezut. E dat doar chiar din Blaj.

Autorul sau episcopul să nu fi consultat pe Samuil Micu ori pe Gheorghe Șincai care se găseau la Blaj, sau pe Petru Maior care era la Reghin? Evitarea invocării dreptului istoric, pe care ei desigur l-au socotit fundamental dacă au fost consultați, motivat de obiectul memoriului? Justificată pină la un loc, în limitele revendicărilor proprii ale clerului greco-catolic, ale cărui drepturi și prerogative se întemeiau într-adevăr numai pe diplome imperiale. Dar drepturile poporului, ale națiunii române, reclamau alte temeuri. Evitarea invocării dreptului istoric și a precedentului iozefin, acum când Stările luptau pentru „restituția” propriilor drepturi istorice și se ridicau violent împotriva iozefinismului, pentru a le capta bunăvoința, din prudență politică? Prea multă prudență! Memoriul le-a omis, socotind că ele sînt copios expuse în memoriul mare al națiunii? Trebuia să se refere la el.

Acest memoriu separat al clerului, această acțiune paralelă era oportună? Desigur contemporanii socoteau acum binevenită orice acțiune. Cît mai multe petiții din cît mai multe părți, ca să se vadă că e vorba nu de acțiuni individuale, ci de o acțiune largă a poporului însuși care nu se putea exprima printr-un organ propriu, reprezentativ pentru întreaga națiune. Cu condiția însă ca acțiunile să fie deplin convergente. Față de oportunitatea memoriului separat al clerului greco-catolic chiar contemporanii arătau îndoieli. Se pot cita și texte românești care-l socoteau inoportun, dăunător chiar acțiunii. Cu data de 1 mai 1791, Aron Pop îi scria episcopului Ignatie Darabant cu toată bucuria că el (Darabant) a înaintat „lucrul acel cunoscut al neamului” (e vorba de *Supplex Libellus*), „că să nu-l fi trimes, prin lucrul carele părintele Timariu la înălțata curte l-au trimis, s-ar fi putut întîmpla lucrul; ca tot aedificiul să se ruinăluiscă, dară fiindcă al Măriei Tale din Buda trimes mai curînd au sosit decît a lui Părintele Timariu, așa dară foarte bună nădejde iaste”. Se arată plin de încredere: „acuma merge bine lucru, așa dară nu lipsește alta nimic, fără numai bună unire, învoire și înțelegere să fie între măriile sale vlădiciei din Ardeal și între neam, pecum nu am

nice o îndoială că doară nu va fi, și toți să stea pe acela, care dela Măria Ta s-a trimis, eară nu pă a părintelui Timariu...²

Memoriul pornea din gîndul de a obține ceva pentru cler cel puțin, dacă nu pentru națiune, de a putea fi primit cel puțin acesta dacă nu celalalt, cum era de prevăzut? Foarte posibil.

Indiferent însă care a fost gîndul din care s-a născut, nici memoriul clerului n-a fost mai norocos decît al națiunii. A avut aceeași soartă. Ajuns în mîinile împăratului după cel al națiunii, a fost remis tot așa prin rescript imperial, cu o lună mai tîrziu, în 18 iunie 1791, dietei din Cluj, cu aceeași indicație de a fi tratat în limitele prevederilor aceluiași articol VI din 1744, care pusese capăt străduințelor lui Inochentie Micu și care era acum zidul solid, de care s-a izbit și *Supplex Libellus*. S-a bucurat de aceeași primire în dietă, precum și de aceeași rezoluție. Cele două memorii au fost încredințate pentru referat aceleiași deputații, au fost dezbătute împreună, adică opiniile deputației au fost ascultate în aceeași ședință. Rescriptul împăratului și memoriul au fost citite în dietă în 7 iulie 1791. Memoriul n-a fost reprodus în protocolul dietei, cum n-a fost nici *Supplex Libellus*, sub același pretext al lungimii. Protocolul trimite la text în arhiva Guvernului, ca și pentru *Supplex Libellus*.

Opiniile deputației sînt prezentate în ședința din 5 septembrie. Răspunzînd la revendicările națiunii, deputația într-un punct răspunde și la „propoziția” imperială privind liberul exercițiu al celor două religii românești. Cît privește memoriul clerului greco-catolic, ea găsește că art. VI și VII din 1744, atașînd religia greco-catolică la cea romano-catolică, i-a îngăduit acelei religii atîta libertate că el nu mai avea cîtuși de puțin motiv să mai înainteze această nouă cerere. Libertatea ei s-a legiferat fără a mai ridica și o a cincea religie receptă. Constituția Transilvaniei se bazează pe trei națiuni și patru religii recepte. Sporirea numărului lor nu s-ar putea face fără răsturnarea constituției țării. Luînd de bază art. VI, nici pentru recunoașterea religiei grecești neunite deputația nu vede altă cale decît să se atașeze și ea la careva din religiile recepte, ca nu cumva să devină legal a cincea religie receptă³.

Dieta s-a declarat mulțumită cu referatul deputației, și a hotărît doar să îl comunice, ca opinie proprie, și împăratului⁴. Cu aceasta s-a decis soarta ambelor memorii. Dieta n-a mai votat pe urmă decît un articol privitor la liberul exercițiu al religiei grecești neunite, dar cu clauza ca organele de stat să vegheze ca preoții să nu fie înmulțiți fără trebuință și să nu se ridice biserici cu slăbirea contribuabililor. Articol modificat apoi de Curte la sancționare.

*

² Piclișanu, o. c., p. 100—101.

³ *Az erdélyi három nemzetekből álló rendeknek 790-dik esztendőben... tartatott közönséges Gyűléseikben lett végeztéknek... jegyző könyve*, Cluj, 1791, p. 650.

⁴ Textul latin al raportului tot acolo, în anexe, p. 7—13.

Actul îl dăm aci în text original și traducere, și pentru că n-a fost valorificat îndeajuns în studiile noastre istorice, și pentru importanța lui, el constituind una din piesele acțiunii politice naționale de la 1791. Îl cunoaștem în rezumat⁵, dar, după cât știm, n-a fost publicat. Revizia textului latin și traducerea lui o datorez d-lui prof. Th. A. Naum, căruia îi mulțumesc pe această cale.

⁵ I. Lupaș, *Contribuțiuni la istoria românilor ardeleni, 1780—1792*, An. Acad. Rom., Mem. Sect. Ist., 1914—1915, p. 635—636.

ANEXA

TEXTUL LATIN AL MEMORIULUI

Sacratissima Caesareo-Regia et Apostolica Maiestas, Domine, Domine
Princeps Benignissime!

Ab exordio Gloriosissimi Regiminis Augustae Domus Austriacae dignati sunt Clementissimi Principes, Imperatores et Reges Apostolici Clerum hunc Fogarasiensem populumque Valachicum, ad avitae fidei integritatem, unitatem et pristinam cum S. Romano-Catholica Ecclesia Unionem redeuntem, fine non solum procurandae promovendaeque eiusdem populi tam temporalis, quam spiritualis felicitatis, verum etiam S. Unionis vinculo stabiliendae inter diversarum Religionum asseclas animorum unionis, simulque consolidandae in M. hocce Principatu Transilvaniae, tam in genere, quam in particulari, socialis ¹ pacis, tranquillitatis² publicaeque securitatis gratia, virtute complurium diplomaticarum Sanctionum, Privilegiorum ac Rescriptorum identidem emanatorum, reliquis Religionibus de Lege in Principatu receptis adnumerari, communibus cum tribus Nationibus Iuribus et Praerogativis frui et gaudere, inter Status computari et omnium Beneficiorum capaces reddi clementer discernere, et quidem.

Divus Leopoldus, felicitis reminiscendae quondam Imperator, generatim vigore B. Diplomatis 1-mi de Anno 1699, sub 16-a Mensis February, in favorem S. Unionis editi, et 8-a 7bris eiusdem Anni Albae Iuliae in Comitibus generalibus nemine contradicente publicati, speciatim vero virtute B. Diplomatis 2-di A. 1701, die 19-a Marty, Art. 3, respectu Unitorum Valachorum sequentia statuere: Ut quicumque, etiam saeculares et plebeiae conditionis, S. Romano-Catholicae Ecclesiae se univerint, immediate Statui Catholico adnumerentur, sicque inter Status computentur capacesque Legum Patriarum et Universorum Beneficiorum, non, ut hactenus, solum Tolerati, sed ad instar reliquorum Patriae filiorum reddantur; item 20-a Mensis Apr. eiusdem Anni 1701, dein Anno 1702, die 13-a Febr., puncta, in Anno 1699 die 5-a 7bris, circa observandam inter 4 receptas Religiones libertatem et aequalitatem Benignissime Resoluta, absque ullo discrimine Valachorum recenter pro tunc in Numerum verorum Catholicorum cooptatorum ad effectum observari Clementissime serio praecipere dignatus est.

Divi huius Principis vestigiis presse aequae ac gloriose insistentes, continua successione se se excipientes, sicuti Regnorum, ita avitae quoque

¹ Textul în fotocopie ilizibil din cauza unei pete de cerneală.

² Corect: *tranquillitatis*.

Virtutis ac pietatis haeredes, piissimi Principes Iosephus 1-us cum alias, tum Anno 1708, item Carolus 6-us iteratis B. Resolutionibus summo fata Diplomata benigne acceptare, approbare ac ratificare dignati sunt; deum Maria Theresia Augusta Altissimae Intentioni desideratissimorum Avi, Patru et Genitoris sui tenore antea Laudatorum Diplomatum Clementissime declaratae, adiectis pro Circumstantiarum Natura B.B. quibusdam Reflexionibus tum antea insistere omniaque et singula in iis contenta rata, grata et accepta habere, tum ex post, signanter Anno 1743, die 9-a 7bris, eorundem complementum accelerari, subsecutisque Normalibus Resolutionibus, Clerum et Populum pro veris Catholicis declarari praecipere, nulloque sub praetextu vel praetensi usus vel consuetudinis³ sub velamine, Altissime concessis Iuribus et Praerogativis contraveniri prohibere dignata est.

Connatam hanc Augustae Domus Austriacae erga Clerum Populumque hunc B. propensionem medio Benignarum Patentium Anno 1746 die 15-a Aprilis, ad Universos fideles Valachos exaratarum, quadam Clementer Collatorum Beneficiorum, Privilegiorum et saepius antea laudatorum duorum Diplomatum recapitulatione Clementissime contestando, B. declarare dignabatur in haec verba: Universis Fidelibus Nostris, honorabilibus Vicariis etc. Quod palam est omnibus, nec Vestram Memoriam refugit, quanta Amoris, Favoris et Clementiae argumenta tum Sacratissimi quondam Imperatores et Reges piissimae Memoriae, Domini Avus, Patruus et Genitor Noster, tum concomitanter Nos in dictam Gentem declaraverimus Beneficiisque non contemnendis illam cumula-verimus. Testes sunt bina Diplomata ab Altefato Domino Nostro Avo ipsis ante Medium Saeculum singularibus Praerogativis et Immunitatibus collata, nec non pientissimi Domini Genitoris Nostri pro Episcopatu, Hyeromonachis et Alumnes⁴ Gentis Valachicae in bonis stabilibus facta fundatio, et ampla pro iisdem Monasterii Structura. Testis denique est Nostri erga illam Materni affectus propensio, qua motae, Iura, Privilegia, Indulta et Immunitates Valachis Diplomatice concessa Benigne confirmare et in Codicem publicorum Transilvaniae Articulorum referre etc.

His nihilominus praelaudatis B.B. Diplomatribus aliisque subsecutis Ordinationibus Caesareo-Regiis provisi ac muniti, ad id hodiedum eluctari non potuimus, ut Tolerantiae defectus non sentiamus, siquidem, cum Nationem Nostram abnegare neque velimus neque possimus, ipsaque Natio in Provincia pro Tolerata habeatur, pro receptis simul et Toleratis pluribus sarcasmis et scomatibus⁵ affecti habemur; inde usu venit, ut quod B.B. Privilegia respectu Religionis Nobis attribuunt, ipse tolerantialis, respectu Nationis, defectus tollat; taliter parum suffragantibus in repartitione Patriae commodorum, utilitatum et officiorum Benigne Collatis Iuribus, pene ad tristissimum Tolerantiae Statum Clerus aequae

³ Astfel în fotocopie.

⁴ In fotocopie pare a fi *alumnus*. Corect: *alumnus*.

⁵ Corect: *scommatibus*.

ac Populus reducimur; in eo solum a Toleratis distingvimur⁶, quod Clerus in quibusdam Comitatum locis titulo portionis Canonicae a 20 Cubulis frumenti et 15 Curribus foeni exemptionis beneficio gaudeat, quamquam nec hoc beneficio plenarie fruatur, cum iam omnes B. Resolutiones Regias, tam anteriores, signanter Anno 1767 24-a Iuny, quam alias recentiores strictissime interpretentur, et 20 Cub. ac 15 Cur. foeni, titulo portionis Canonicae in exemptionem adplacitados, respectu universi Territorii pro 2-bus aut 3-bus Calcaturis⁷ intelligant, quo pacto, cum secundum Cynosuram Contributionalem Contributio non solum ab inseminatione, sed a capacitate fundorum integri territorii in quovis loco praestari soleat, Parochi in illis quidem locis, in quibus agri et foeneta insimul sumptis 2-bus aut 3-bus Calcaturis adaequant determinatam 20 Cub. et 15 Cur. foeni quantitatem, eximuntur a Contributionali prestatione⁸ quoad dictam quantitatem, sed non tam ratione inseminationis seu fructuum pendentium, quam ratione terrae quiescentis; reales autem proventus, non nisi ex una Calcatura 5 aut ad summum 10 Cubulorum percipiunt, etsi in quibusdam locis magis impopulatis populi frequentia penes Parochum etiam simultaneum Capellanum exigat, illi quoque 5 aut 10 Cubuli secundum Calcaturas inter Parochum et Capellanum subdividuntur, quo fit ut portionem Canonicae seu 20 Cub. ceu pro Annuo subsidio Resolutos, prout modo assumuntur⁹, vix duorum aut 3 Annuorum spacio reipsa percipiant, atque in Moderno Systemate hoc ipsum, quod a terra quiescente non contribuunt, in sortem Canonicae portionis Annuaeque sustentationis computatur. Hinc concludere licet quod alia loca, in quibus portio haec Canonica stabilis non est, fundosque Ecclesiasticos in integro territorio non nisi 5 aut 6 Metr. Parochi habent, praesertim in Sedibus Saxonicalibus, in quibus Clerus et Populus Iurium et Praerogativarum usum nullum habent, eo duntaxat excepto quod, si integra Communitas in Unione persistat, Terrae Patrimonialis aliquot Metretarum eximantur; si vero vineas exiguae procreationis habent, non considerato eo quod beneficio portionis Canonicae destituantur, ab iisdem haud immunitantur, imo per ipsos etiam Augustanae Confessionis Pastores, si paucos auditores habeant, decimarum 4-tis aggravantur et taxantur.

Hoc facto unius fere saeculi spatio pressi diuturniorisque patientiae impatiente patientia victi, reique merito et saepissime laudatorum Ordinationum Regiarum exposcente complemento, Inclytis Statibus et Ordinibus preces Nostras eatenus demisse durante adhuc hac Dieta proponeremus, sed, cum multis exemplis admoniti simus preces Nostras etiam humillimas in sinistram partem interpretari solere, Nobisque tumultus speciem obiectari, ad evitandam omnem similem suspicionem, quam fors

⁶ Astfel în fotocopie.

⁷ Corect: *calcaturis*.

⁸ Corect: *praestatione*.

⁹ Corect: *assumuntur*.

odium sufflaminaret, Maiestati Vestrae de genu humillime supplicamus, quo dignaretur, pro congenita administrandae Iustitiae distributivae Patriaeque felicitatis procurandae teneritudine, preces Nostras Clementer suscipere easdemque Inclytis Statibus et Ordinibus Benigne intimare, ut in Benignorum Diplomatum supra allatorum complementum concluderent, Nosque tam Clerum quam populum non tantum qua Religione, sed qua Natione etiam tales inter Status computari capacesque Legum Patriarum ac universorum Beneficiorum, non ut hactenus, sed ad instar Patriae filiorum haberi, diu desiderata hac Diaetali occasione declaremur, ex sequentibus rationibus.

1-o. Nos ex ipso Iuris Naturalis praescripto fineque Societatis Civilis, in cuius gremium cooptati sumus, obligamur socialia onera aequaliter supportare, pro Communi felicitate communibus Viribus desudare publicamque securitatem omni possibili modo procurare, unde, de aequitate Naturali, intuitu harum obligationum, quidpiam mereri convenit; porro,

2-o. Quantum ad publicam felicitatem et securitatem mutuis viribus conferant Valachi, Gratosi Nobis Testes esse possunt Excelsum Gubernium et Inclyta Suprema Armorum Praefectura; etenim Valachi in hocce Principatu duo integra confiniaria Regimina constituunt et equestris Regiminis Syculici confiniarii magnam partem.

3-o. Regulata Regimina pedestris Ordinis, quae in hoc Principatu suppleri debent, utpote Splenianum et Oroszianum, item Equestre Toscanum, quoad Gregarios Milites tres ferme partes e Nostris Valachis et quartam duntaxat partem ex aliis Principatus Nationibus in se continent, prout Regestra I. Regiminum luculenter docebunt.

4-o. Militia haec Nostra Valachorum, tam Regulata, quam confiniaria, antea contra Borussum, hodie vero contra Turcas pro Augustissima Domo Austriaca ac Patria communique omnium in eadem existentium salute ac tranquillitate¹⁰, summa cum virtute ac probata fidelitate militare sangvinemque¹¹ fundere non recusat, qua in parte provocamus ad Serenissimos Principes Campiductus, Generales Commendantes Koburg et Hohenlohe.

5-to. Potiorem Contributionis partem publicorumque Onerum supportationem ac Naturalia pro alimento Exercitus in securitatem Patriae excubantis Valachi extra Statum Militiae, respective in propriis possessionibus, respective in Terra Maiestatis Vestrae Regia cum Saxonibus, respective denique in Colonialibus Dominorum Terrestrium sessionibus habitantes, et libentissime et fidelissime praestamus, quod ipsum manifestum fieri potest ex Archivo Camerali; ad extremum

6-to. Valachi peculium Vestrae Maiestatis promovent cum manifesto saepe saepius vitae periculo, seu in Salinaribus sive Metallurgicis, super

¹⁰ Corect: *tranquillitate*.

¹² Astfel în text.

quo uberior Relatio Vestrae Maiestati Sacratissimae ex I. Supremo Montanistico officio substerni poterit.

Neque, si his Nostris precibus delatum fuerit, Legum Cardinalium et fundamentalium huius Principatus Sanctimonia violabitur, minus Systema Provinciae evertetur, cum aliunde hae Leges ipsumque Systema ad publicam felicitatem ordinata sint, finique Societatis Civilis correspondeant, neque praeterea Iuribus tertii derogabitur, quia Iura tertii innituntur Meritis et fidelibus Servitiis in ordine ad promovendam publicam felicitatem, quae si communia sunt, aequalia etiam Iura esse censentur.

Quamobrem iterum iterumque Maiestatem Vestram Sacratissimam humillime de genu oramus, quo dignaretur, tum praevigentium Altissimarum Ordinationum Complementum accelerari, tum Nostra Servitia pro Salute Patriae exantlari solita ponderari eorumque intuitu Nos consolari hac diaetali occasione Clementissime iubere. Testandum hoc in Nos Paternae prorsus Animi teneritudinis et pietatis Regiae Argumentum, quoad vivemus, adorabimus, in Homagiali, eaque semper illibata fide ac fidelitate aeternum ad Aras pro felici et longaevo Vestrae Maiestatis Sacratissimae Regimine Supremum Numen deprecaturi, emorimur

Balasfalvae, 1-a Marty 1791

Maiestatis Vestrae Sacratissimae
perpetuo fideles subditi et Capellani, Clerus Graeco-Catholicus Fogarasiensis in Transilvania
Michael Timar m.p.
Vicarius Foraneus Hartzegiensis

Actul, în copie de cancelarie, în Arhiva Statului, Budapesta, Arhiva Guvernului Transilvaniei, Diaetale, Ad. Nr. 10066/1791.

TRADUCERE

Prea sacră cezaro-crăiască și apostolică Maiestate!
Prea milostive Doamne și Principe!

De la începutul prea glorioasei cîrmuiri a Augustei Case Austriece, prea milostivii principî, împărați și regi apostolici au binevoit cu îndurare să hotărască, în temeiul mai multor Sancțiuni date prin diplome, Privilegii și Rescripte, emanate în mai multe rînduri, ca clerul nostru de Făgăraș și poporul român, întors la integritatea și unitatea credinței străbune și la vechea Uniune cu sfînta biserică romano-catolică, nu numai întru înfăptuirea și propășirea fericirii, atît lumești cît și spirituale,

a acestui popor, ci și întru statornicirea, prin legământul sfintei Uniri, a unei uniuni sufletești între adepții diferitelor religii, și, totodată, pentru ca să se consolideze în acest Mare Principat al Transilvaniei, atât îndeobște cât și în parte, pacea socială, liniștea și siguranța publică, să fie numărat între celelalte religii primite după lege în Principat, să se folosească și să se bucure de drepturi și prerogative comune cu acele ale celor trei națiuni, să fie socotit între Stări și să fie făcut vrednic <de a se folosi> de toate beneficiile. Și anume:

Fericitul Leopold, răposatul împărat de fericită aducere aminte, în general în temeiul milostivei celei dintii Diplome din anul 1699, emisă la 16 a lunii februarie în favoarea Sfintei Uniri și adusă la cunoștință la 8 septembrie a aceluiași an, la Alba Iulia, în Dietă, fără împotrivirea nimănui, dar mai ales în temeiul milostivei Diplome a doua din 19 martie a anului 1701, articolul 3, <a binevoit> a hotărî următoarele cu privire la românii uniți: ca toți cei ce se vor uni cu sfânta biserică romano-catolică, și mireni și de condiție plebee, să fie numărați în Statul catolic și astfel să fie socotiți între Stări și să fie făcuți vrednici <a se folosi> de legile Patriei și de toate beneficiile, nu numai ca tolerați, ca pînă acuma, ci ca toți ceilalți fii ai Patriei. De asemenea, el a binevoit a porunci cu îndurare <și> cu tot dinadinsul ca punctele hotărîte cu îndurare la 20 a lunii aprilie din același an 1701, apoi în anul 1702 la 13 februarie, <ca și> în anul 1699 la 5 septembrie cu privire la respectarea libertății și egalității între cele patru religii primite, să fie respectate efectiv fără nici o discriminare cu privire la românii de curînd cooptați atunci în numărul adevăraților catolici.

Călcînd strîns și în chip tot așa de glorios pe urmele acestui fericit principe <și> urmînd unul după altul într-o neîntreruptă succesiune, moștenitori și ai domniei și ai virtuții și pietății străbune, prea pioșii principii Iosif I, atât și altădată, cât și în anul 1708, și de asemenea și Carol al VI-lea au binevoit, în repetate milostive rezoluții, să primească cu îndurare, să încuviințeze și să ratifice sus zisele diplome; în sfîrșit, Augusta Maria Theresia a binevoit și mai înainte să insiste asupra voinței preafinalte a mult regretaților ei bunic, unchi și tată, <voință> dată la iveală cu îndurare prin cuprinsul mai sus citatelor diplome, adăugînd unele milostive reflexii <cerute> de natura împrejurărilor, și să consfințească, să încuviințeze și să primească toate și fiecare din cele cuprinse în ele, și după aceea, mai ales în anul 1743, la 9 septembrie, să ordone ca aducerea lor la îndeplinire să fie grăbită și, prin rezoluțiile legale care au urmat, clerul și poporul să fie declarat ca adevărați catolici; <ea a binevoit încă> a opri ca, sub vreun pretext, pretins uz sau obicei oarecare, să se contravină la drepturile și prerogativele acordate din cel mai înalt loc.

Invocînd cu multă îndurare această milostivă înăscută înclinare a augustei Case Austriece față de clerul și poporul nostru într-o recapitulare, <făcută> în milostiva scrisoare deschisă din 15 aprilie a anu-

lui 1746, scrisă către toți credincioșii români, a beneficiilor cu îndurare hărăzite < lor >, a privilegiilor și a celor două diplome adeseori mai înainte citate, ea binevoia cu îndurare a declara următoarele: Tuturor credincioșilor noștri, onorabililor vicari etc. Este lucru de toți știut, și el nu s-a pierdut din amintirea voastră, cât de mari dovezi de dragoste, bunăvoință și îndurare au dat zisei națiuni române atât prea sacrii foști împărați și regi de pioasă amintire, bunicul, unchiul și părintele nostru, cât și, totodată, și noi, și < cu câte > beneficii însemnate am încărcat-o. Martore sînt cele două diplome dăruite lor <, românilor, > de pomenitul domn, bunicul nostru, înainte de mijlocul secolului, cu prerogative și imunități deosebite, precum și fundația, făcută în bunuri imobile, a prea piosului domn, părintele nostru, pentru episcopia, călugării și învățăceii neamului românesc, ca și marea clădire a unei mănăstiri pentru dinșii. Martoră, în sfîrșit, este fireasca noastră dragoste de mamă față de acest neam: îndemnată de ea, < am hotărit > a confirma cu îndurare drepturile, privilegiile, îngăduințele și imunitățile acordate românilor prin diplome și a le trece în codul articolelor publice al Transilvaniei.

Totodată, prevăzuți și ocrotiți de aceste mai sus citate milostive diplome și de celelalte orînduiri cezaro-crăiești care au urmat, noi pînă azi nu ne-am putut strădui să nu simțim neajunsul toleranței, întrucît, deoarece nici nu putem și nici nu voim să ne lepădăm de națiunea noastră, și < deoarece > națiunea este socotită în Provincie ca tolerată, noi, ca primiți și în același timp și tolerați, avem a suferi foarte multe sarcasme și batjocuri; din pricina aceasta se întîmplă că ceea ce milostivele privilegii ne atribuie cînd se are în vedere religia, neajunsul toleranței ne ia cînd se are în vedere națiunea; așa de puțin ne ajută în repartitia avantajelor, foloaselor și slujbelor Patriei drepturile cu îndurare acordate, < încît noi >, clerul ca și poporul, sîntem reduși la cea mai tristă stare a toleranței; întru aceasta numai ne deosebim de cei tolerați, că clerul în unele locuri din comitate se bucură de beneficiul scutirii < de dare > pentru douăzeci de găleți de grîu și cincisprezece care de fin, sub titlu de porțiune canonică, deși nici de acest beneficiu el nu se bucură pe deplin, fiindcă ei interpretează în chip foarte strîmt toate milostivele rezoluții regești, atât cele anterioare, mai ales < cea > din 24 iunie a anului 1767, cât și altele mai recente, și socotesc cele 20 de găleți și cele 15 care de fin, încuviințate ca scutite sub titlu de porțiune canonică, privind întregul hotar pentru două sau trei cîmpuri: în felul acesta, fiindcă după norma contribuțională contribuția se prestează de obicei în orice loc nu numai după înșămîntare, ci după capacitatea pămînturilor întregului hotar, parohii, cel puțin în acele locuri în care pămînturile de arătură și finețele, în cele două sau trei cîmpuri luate împreună, egalizează cantitatea hotărită de 20 de găleți și 15 care de fin, sînt scutiți de prestarea contribuției pentru zisa cantitate, dar nu atîta în temeiul înșămîntării sau al roadelor pe care le dă ea, cît în temeiul pămîntului lăsat în odihnă; veniturile reale însă ei nu le percep decît de pe un

singur cîmp, după cinci sau pînă la cel mult zece găleți semănătură, deși în unele locuri mai populate numărul mare de oameni cere pe lingă paroh în același timp și un capelan, și cele 5 sau 10 găleți se împart între paroh și capelan după cîmpuri: așa se face că ei în realitate porția canonică sau cele 20 de găleți hotărîte ca ajutor anual, după cum sînt luate acum, abia dacă le iau într-un răstimp de doi sau trei ani, și chiar pămîntul lăsat la odihnă, pentru care, în sistemul de acum, nu plătesc dare, se pune în seama porției canonice și a întreținerii anuale. De aici se poate trage încheierea că în alte locuri, în care această porție canonică nu e stabilă, parohii au în întregul hotar pămînturi bisericesti numai de 5 sau 6 mierțe, mai ales în scaunele săsești, în care clerul și poporul nu au nici un uz al drepturilor și prerogativelor, cu excepția numai că, dacă întreaga comunitate stăruie în Unire, cîteva mierțe din pămîntul patrimonial sînt scutite; dacă însă ei au vii care rodesc puțin, fără să se țină seama că sînt lipsiți de beneficiul porției canonice, nu sînt scutiți de ele, ba sînt împovărați și taxați cu pătrimile de dijme chiar de către pastorii confesiunii augustane, < chiar > dacă au puțini ascultători¹.

Prin aceasta, în răstimp de aproape un secol copleșiți și biruiți de o răbdare care nu suferă să se prelungească prea mult, lucrul fiind de < mare > însemnătate și îndeplinirea prea ades citatelor orînduiei regești cerînd < aceasta >, noi am înfățișa ilustrelor Stări și Ordine rugămințile noastre într-un chip pînă într-atîta de umilit, chiar în timpul cît ține această Dietă, dar fiindcă multe exemple ne-au arătat că rugămințile noastre, chiar cele mai umile, sînt deobicei interpretate în rău și nouă ni se pune înainte, ca pretext, răzvrătirea, spre a ne feri de orice asemenea bănuială, pe care poate < și > ura ar ațîța-o, ne rugăm în genunchi cu toată smerenia de Maiestatea Voastră ca ea să binevoiască, în virtutea înnăscutei griji de a împărți justiția distributivă și de a lucra la fericirea Patriei, a primi cu îndurare rugămințile noastre și a le trimite cu bunăvoință ilustrelor Stări și Ordine, pentru ca ele să concludă la aducerea întru îndeplinire a milostivelor diplome mai sus citate, și < pentru ca > să se declare, cu ocazia de mult timp dorită a Dietei de acuma, nu atîta la ce religie, ci și la ce națiune noi, și clerul și poporul, sîntem socotiți între aceste Stări și sîntem considerați vrednici < a ne bucura > de legile Patriei și de toate beneficiile, nu ca pînă acum, ci ca fii ai Patriei, și < aceasta, anume > din motivele următoare:

1-o. Noi, în potrivire cu porunca însăși a dreptului natural și cu scopul societății civile, în al cărei sîn am fost cooptați, sîntem îndatorați a purta deopotrivă sarcinile sociale, a ne osteni pentru fericirea comună cu puteri comune și a purta de grijă securității publice în orice chip cu putință; de aceea, conform justiției naturale, avînd în vedere aceste îndatoriri, se cuvine să și cîștigăm ceva; mai departe:

¹ Traducerea pasajului referitor la „porția canonică” este interpretativă. Ea nu poate fi peste tot oglinda cu totul fidelă a textului latin, el însuși destul de confuz și prezentînd unele incoerențe gramaticale. *Traducătorul*.

2-o. Cît contribuie românii cu puteri mutuale la fericirea și siguranța publică, ne pot fi martori grațioși Înaltul Guvern și Ilustra Supremă Prefectură a Armelor; în adevăr, românii în acest Principat formează două întregi regimente de graniță și o mare parte din regimentul ecvestru de graniță secuiesc.

3-o. Regimentele regulate pedestre care trebuie să fie recrutate în acest Principat, ca cel Splenian și cel Orosian, de asemenea <regimentul> ecvestru Toscan, în ceea ce privește pe ostașii de rînd cuprind aproape trei părți din românii noștri și numai a patra parte din celelalte națiuni ale Principatului, după cum vor arăta lămurit Registrele Ilustrilor Regimente.

4-o. Miliția aceasta a noastră, a românilor, atît cea regulată, cît și cea de graniță, <n-a refuzat> a sluji în oaste și a-și vărsa sîngele cu cea mai mare vitejie și cu o dovedită credință pentru prea augusta Casă Austriacă, ca și pentru Patrie și pentru viața și liniștea comună a tuturor celor ce trăiesc în ea, mai înainte împotriva Prusacului, iar azi ea nu refuză <a o face> împotriva Turcilor; în această privință ne referim la prealuminații capi ai expediției, generalii comandanți Koburg și Hohenlohe.

5-o. Partea mai mare a contribuției și sarcinilor publice, precum și bucatele pentru hrana armatei ce veghează la securitatea Patriei le dăm și, foarte bucuros și cu mare credință <noi>, românii care locuiesc în afara Stării Militare, respectiv pe propriile lor moșii, respectiv pe pămîntul regesc al Maiestății Voastre cu sașii, respectiv, în sfîrșit, pe sesiile iobăgești ale stăpînilor de pămînt, ceea ce se poate vedea lămurit din Arhiva Camerală; în sfîrșit,

6-o. Românii fac să crească averea Maiestății Voastre cu primejdia vădită din ce în ce mai des a vieții <lor>, fie în ocne, fie în mine, cu privire la care lucru o dare de seamă mai pe larg va putea fi supusă prea sacrei Voastre Maiestăți de la ilustrul oficiu suprem montanistic.

Dacă acestor rugăminți ale noastre li se va da ascultare, nici sfințenia legilor cardinale și fundamentale ale acestui Principat nu va fi călcată și nici sistemul Provinciei nu va fi răsturnat, fiindcă aceste legi și sistemul însuși au fost rînduite din alt loc spre fericirea publică și ele răspund scopului societății civile, și nici, pe lîngă aceasta, nu se va face vreo derogare de la drepturile unui al treilea, fiindcă drepturile unui al treilea se sprijină pe merite și pe servicii credincioase neîntrerupte pentru progresul fericirii publice, care, dacă sînt comune, se socotesc a fi și drepturile egale.

Pentru aceea, ne rugăm iarăși și iarăși, în genunchi, cu smerenie, de Maiestatea Voastră prea sacră, să binevoiască a porunci cu îndurare, cu această ocazie a Dietei, ca aducerea la îndeplinire a înaltelor rînduiri, care sînt pe deplin în vigoare, să fie grăbită, serviciile noastre, stoarse pînă la capăt întru fericirea Patriei, să fie cîntărite și, ele avîndu-se în vedere, noi să fim consolăți. Acest lucru se va lua mărturie ca o dovadă

a simțămîntului cu totul părintesc și a dragostei regești față de noi < și > noi cît vom trăi îl vom preamări într-o omagială și totdeauna neștirbită credință și supunere. Rugîndu-ne de-a pururi la altar Supremei Zeități pentru fericita și îndelungata cîrmuire a prea sacrei Voastre Maiestăți, rămînem pînă la moarte

Blaj, 1 martie 1791

Ai Maiestății Voastre prea sacre; în
veci credincioșii supuși și Capelani,
clerul greco-catolic din Făgărașul
Transilvaniei.

Mihail Timariu m. p.
Vicarul Hațegului

LE MÉMOIRE DU CLERGÉ UNIATE, DE 1791

RÉSUMÉ

Le mémoire du clergé roumain uniate de Transylvanie, remis immédiatement après le grand mémoire de la nation, *Supplex Libellus Valachorum*, était destiné à le seconder. Ses revendications ne sont pas seulement cléricales mais aussi nationales. Demandant pour le clergé les faveurs accordées par les diplômes impériaux, il revendique aussi la reconnaissance de la nation comme „recepta“ dans l'Etat, comme nation politique, jouissant des droits des nations politiques. A l'appui de ses revendications, il invoque également le droit naturel, la société civile, la justice distributive, l'équité naturelle, les charges imposées, le sang versé. Il lui manque cependant la vision large, l'argumentation ample, historique, du grand mémoire. Les deux mémoires eurent le même sort, ils furent présentés dans la même diète et furent rejetés tous les deux.

PROBLEMA AGRARĂ ÎN DEZBATERILE DIETEI DE LA SIBIU

DE

S. RETEGAN

Îmbunătățirea situației materiale a țăranimii a constituit una dintre cele mai vechi și mai importante revendicări ale burgheziei începătoare românești.

Născută în condițiile vitrege ale Transilvaniei feudale, pătura conducătoare românească se compunea, spre mijlocul secolului al XIX-lea, în primul rînd dintr-o burghezie intelectuală, sătească mai ales și numai într-o mică măsură dintr-o pătură burgheză prin excelență, interesată în industrie, comerț și agricultură. Importanța acestei categorii sociale, atîta cîtă era, nu consta ca atare în numerozitatea sa și cu atît mai puțin în potențialul său economic, ci mai cu seamă în sprijinul care-i putea veni din partea masei țărănești române. Or, acest sprijin putea fi cu atît mai mare, cu cît era mai ridicată starea materială a celor mulți.

Programul social al burgheziei românești își găsește cea mai hotărîtă și radicală formulare în cererea Adunării naționale de la Blaj din 3/15 mai: desființarea neîntirziată a iobăgiei, fără nici o despăgubire din partea iobagilor. Mai mult decît atît, se cere instituirea unor comisii mixte pentru a cerceta problema pămînturilor iobăgești răpite de nobili, precum și aceea, extrem de acută, a pămînturilor, pădurilor și pășunilor comunale¹. Radicalismul social al burgheziei românești nu trebuie explicat, cum adeseori s-a făcut, din motive de oportunitate politică. Într-o vreme cînd pătura mijlocie românească se afla la începuturile sale, solidaritatea ei de interese cu poporul din sînul căruia abia se ridicase și față de a cărui soartă se simțea întru totul și singura răspunzătoare era de la sine înțeleasă. Forța mișcării naționale însăși, lucru dovedit cu prisosință de desfășurarea revoluției, o constituiau tocmai masele țărănești.

Caracterul limitat al legii din 1848 pentru desființarea iobăgiei, precum și al patentei urbariale din 21 iunie 1854, întocmită în bună parte

¹ G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani din urmă*, II, Sibiu, 1890, p. 122.

pe baza celei dintii, a făcut ca problema agrară să rămână o chestiune la ordinea zilei. Dacă iobagii au intrat în posesia pământurilor urbariale pe care le dețineau pe calea despăgubirii din partea statului, jelerii, în schimb, și de asemenea celelalte categorii de țărani dependenți trebuiau să se despăgubească din mijloacele proprii. Inexistența în Transilvania a unui urbaniu, care să indice natura tuturor pământurilor, a diminuat în mare măsură efectele pozitive ale legii. Moșierilor li s-a dat astfel posibilitatea să-și legalizeze rapturile mai vechi din pământurile iobăgești și totodată să facă altele noi. În afară de aceasta, nobilii, folosindu-se de însuși prevederile patentei, nebuloase și adesea labile, contestă multora dintre foștii lor iobagi drepturile lor, trecându-i, sub diverse motive, în categoria jelerilor, taxaliștilor, curialiștilor, lăzuitorilor, ale căror pământuri le aparțin de drept. Aceasta este originea miilor de procese urbariale încheiate, în majoritatea cazurilor, cu câștig pentru nobili, judecători de multe ori ei înșiși în propria și cauză.

Era, prin urmare, firesc ca încă din primele luni după publicarea diplomei imperiale din 20 octombrie 1860 problema agrară să stea în atenția celor mai de frunte reprezentanți ai intelectualității românești. Într-adevăr, desăvârșirea legiurii agrare, pe care — după mărturia lui Barițiu — poporul o numea „legea domnilor”², figurează în mai toate petițiile și programele întocmite în primii ani ai regimului liberal. Astfel, românii brașoveni, în cererea înaintată senatului imperial în noiembrie 1860, se plîng, printre altele, despre „restaurarea și menținerea iobăgiei, cel puțin la o pătrime din foștii adevărați iobagi, prin mijlocirea nefericitului provizoriu trecut, în favoarea nobililor, spre a-i îmblinzi cu sacri-ficarea unei părți a poporului românesc, care astăzi se află supusă la vechile îndatoriri iobăgești, dar plătește și apăsătoarea contribuțiune de despăgubire urbarială alături de cei emancipați”³. Cereri cu un conținut asemănător au fost întocmite și în alte regiuni ale Transilvaniei. În părțile Albei Iulii și Turzii se ridică plîngeri împotriva tribunalelor urbariale⁴, împotriva interdicției folosirii pădurilor în Munții Apuseni⁵, împotriva târăgănării la nesfârșit a măsurătorilor cadastrale⁶, a nedreptei segregări a pășunilor în alte locuri⁷.

Convocarea dietei de la Sibiu a oferit inteligenței românești prilejul îndelung așteptat de a se pronunța în chestiunea țărănească, nu în cadrul unor memorii și petiții rămase de atâtea ori fără urmări, ci pe calea unor hotărîri legislative cu putere de lege. Această dietă, prima din istoria Transilvaniei, în care națiunea română era reprezentată printr-un mod mai corespunzător importanței sale, trebuia să aducă poporului român egala îndreptățire națională și de limbă, egalitate confesională, lărgirea

² *Gazeta Transilvaniei*, an. XXIV, nr. 28 din 5. IV. 1861, p. 117.

³ *Idem*, an. XXVII, nr. 33 din 2. V. 1863, p. 131.

⁴ *Ibid.*

⁵ E. Hodoș, *Din corespondența lui Simeon Bărnuțiu și a contemporanilor săi*, Sibiu, 1944, p. 84.

⁶ Biblioteca Academiei, București, *Ms. rom.* nr. 992, f. 277.

⁷ *Idem*, *Ms. rom.* nr. 974, f. 28.

dreptului de vot, modernizarea administrației și justiției, dar, totodată, și îmbunătățirea situației sale materiale. Constrâns de împrejurări a fi prevenitor față de cererile formulate de români, guvernul habsburgic a recunoscut și el această necesitate. Din cele 11 propozițiuni regești înaintate dietei spre dezbatere, cea de-a IX-a se referă, într-adevăr, la „întregirile și explicările” necesare patentei din 21 iunie 1854. Dezbaterile dietale vor dovedi însă foarte curînd că între vederile guvernului și acelea ale deputaților întruniți la Sibiu existau diferențe mari, nu numai de măsură, dar și de principiu. Chiar numai din formularea propozițiunii în cauză se vedea că diriguitorii din Viena ai Transilvaniei înțelegeau să se pună și să rămînă, în această chestiune, pe baza patentei căreia erau dispuși să-i aducă unele adăugiri, fără prea mare însemnătate de altfel și, evident, multe explicări. Deputații români în schimb, cei mai înaintați dintre ei cel puțin, au privit cu totul altfel înțelesul propozițiunii a IX-a. Chiar dacă nici aleșii românilor nu au îmbrățișat decît o parte din cererile țărănilor, ei înțelegeau totuși să se folosească de calitatea lor pentru a lua hotărîri cu adevărat importante pentru alegătorii lor, fie pe baza patentei — unii, cei mai mulți, fie în afara ei — alții.

Mulți dintre ei și-au făcut cunoscute opiniile încă în perioada alegerilor. Cazul cel mai cunoscut a fost acela al lui Axente Sever, deputatul cercului I electoral din comitatul Alba de Jos. În ziua alegerii, tribunul de la 1848 s-a declarat, în fața tuturor alegătorilor cercului adunați în comuna Bichiș, pentru emanciparea jelerilor de către stat și trecerea regaliilor în proprietatea comunelor. A fost ales cu o mare majoritate de voturi. Printre cei care i-au dat votul s-au numărat foarte mulți maghiari. Cîteva comune maghiare, în pofida tuturor presiunilor și amenințărilor oamenilor baronului Kemény, candidatul maghiar al cercului, au votat în corpore pentru „Axente și împăratul”. 45 de alegători maghiari din Oșd, minăți la urmă de către jandarmi și amenințați cu excluderea din comunitatea bisericească, au persistat în hotărîrea lor de a-l alege pe Axente⁸. Învinuit în ziarul *Korunk*, ca de altfel și alții, de „comunism”, Axente se apără într-o scrisoare de răspuns publicată în coloanele *Gazetei Transilvaniei*. Iată ce declară el aici: „Aristocrația, nu numai cea ungurească dar chiar și cea românească, nu a vrut, nu vrea și nu poate vrea — pînă va vrea să fie aristocrație — libertatea, ci iobăgia, zileria, sclavia, ca în Rusia, România, și în Transilvania; dovadă la aceasta sînt chiar și cele 62 familii de maghiari reformati de la Bichiș, care mai fac cîte o zi două în săptămîină baronului Gálfi... dovadă sînt miile de expropriațiuni și ocupațiuni potencioase ce se fac de 14 ani încoace”⁹.

O unitate deplină de vederi nu a existat însă nici în sinul deputaților români. Cu toate că elementul moșieresc propriu-zis, vizat în primul rînd de noile reforme, era slab sau de loc reprezentat la Sibiu, în sinul lor apar totuși orientări diferite în funcție de interesele deosebite pe care le reprezentau.

⁸ *Gazeta Transilvaniei*, an. XXVII, nr. 53 din 9. VII. 1863, p. 211.

⁹ *Idem*, an. XXVI, nr. 62 din 2. VIII. 1863, p. 247.

Gruparea foarte numeroasă a funcționarilor de stat și, de asemenea, reprezentanții celor două biserici românești au adoptat de la început o atitudine, dacă nu întru totul identică vederilor guvernului, în ori ce caz mai moderată decât aceea a unor liber-profesioniști, ca Ioan Rațiu și George Barițiu, care exprimau interesele cercurilor comerciale românești, independente din punct de vedere economic față de stat. Desigur, și din rîndul funcționarilor s-au recrutat apărători ai țărănimii, dar, de cele mai multe ori, ei constituiau excepții față de masa confrăților lor, care hotărîsc în ultima instanță acceptarea sau respingerea unui sau altuia dintre proiectele de lege în discuție. La rîndul lor, nici deputații cei mai radicali nu au făcut întru totul cauză comună cu masa poporului românesc. Rațiu și tovarășii săi și-au însușit multe dintre revendicările populare, dar s-au desolidarizat și au dezavuat pe cele mai departe țintitoare. S-au desolidarizat de asemenea de modul cum înțelegeau țărani, pe alocuri, să-și recîștige drepturile uzurpate sau să și le facă respectate. Deși adeseori acuzați de vederi „comuniste”, deputații români nu s-au erijat, și nici n-au putut să o facă, în conducători ori sprijinitori ai mișcărilor țărănești. Dimpotrivă, s-au disculpat cu cea mai mare stăruință, ori de cîte ori a fost cazul, de asemenea învinuiri. Ceea ce doreau să facă pentru mandatarii lor, trebuia făcut exclusiv în și prin intermediul dietei.

În cît îi privește pe țărani, aceștia, nu numai românii dar și maghiarii, secuii mai cu seamă, înțelegeau chemarea noii diete în curmarea tuturor nedreptăților pe care le-au suferit ori le sufereau încă din partea foștilor nobili, a fîscului, a altora. Plini de speranțe, ei trimit la Sibiu, în tot decursul celor două sesiuni dietale, nenumărate cereri, plîngerii și „arătări” de ordin general, local, individual chiar. Unități administrative întregi, comune, persoane private se adresează dietei în chestiuni de interes urban, cel mai adesea, administrativ, apoi judecătoresc și politic. Din categoria primelor, cele mai frecvente privesc pămînturile iobăgești mai de mult sau mai recent ocupate de nobili și acelea care cer îndreptarea abuzurilor făcute de foștii domni pămîntești la împărțirea pădurilor și pășunilor, folosite înainte de 1848 în devălmășie.

Din mulțimea cererilor sosite la prezidiul dietei spicuim, la întîmplare, cîteva pentru exemplificare. În 25 iulie 1863, la numai cîteva zile deci după deschiderea dietei, locuitorii cercului Cîmpenilor roagă pe „părinții patriei aflători deja la Sibiu” ca în dezbaterile dietale să-și aducă aminte și de ei¹⁰. Cele 11 comune ale cercului au fost aduse la sapă de lemn prin hotărîrea din 1857 a erariului de a mări taxele de pădurit. Cer dar să li se îngăduie libera folosire a pădurilor, întrucît — declară ei — pentru acest ținut „pădurea e pîinea cea de toate zilele”. Comunele Scărișoara și Șohodol reînnoiesc în anul următor, singure, aceeași cerere¹¹. Este de asemenea foarte grăitoare petiția din 27 iulie 1864 a mai multor comune secuiești pentru răscumpărarea jelerilor de către

¹⁰ *Idem*, an. XXVI, nr. 60 din 26. VII. 1863, p. 240.

¹¹ *Idem*, an. XXVII, nr. 85 din 6. XI. 1864, p. 339.

stat¹². O dezbatere înfocată a stîrnit în dietă memoriul fostelor comune grănicerești: Orlat, Jina, Veștem și Racoviță, întărit cu semnăturile a 244 știutori de carte, în cauza munților așa-numiți revendicați, care, după o folosire de mai bine de o sută de ani, urmau să treacă în posesia fiscului și a vechilor proprietari¹³.

Apelurile la dietă, oricît de numeroase și variate, și la fel speranțele, îndreptățite sau nu, pe care ea le-a stîrnit, nu înseamnă însă cîtuși de puțin că țărănimea a așteptat pasivă hotărîrile forului legislativ întrunit la Sibiu. Din contră, anii 1863 și 1864 sînt caracterizați tocmai prin mulțimea mișcărilor țărănești, locale e drept, dar permanente și adeseori foarte violente, cum a fost de pildă cazul la Brebi, lângă Jibou¹⁴, la Buzd lângă Sebeș sau la Roșia Montană¹⁵. „Niciodată, cu excepția anilor revoluției, — scria istoriograful burghez maghiar Űrmössy Lajos, contemporan al evenimentelor — proprietatea nu a fost în așa măsură atacată de către plebea română ca în anii 1862, 1863 și 1864”¹⁶.

Răzvrătirile au fost provocate de cauze economice — ocupări de pămînturi urbariale de către moșieri sau, mai frecvent, ocupări de pămînturi alodiale de către țărani de data aceasta —, dar la înțelegerea lor au contribuit în mare măsură și anumiți factori politici, dintre care debaterile de la Sibiu au avut cea mai mare influență. În lumea satelor românești aceste debateri, evident mult denaturate, exagerate, răstălmăcite, au fost interpretate ca îndemnuri la acțiuni. Știindu-se sau mai degrabă crezîndu-se apărați de către deputații lor, care — o știau și ei — dețineau majoritatea în dietă, țăranii, în foarte multe locuri, au trecut într-adevăr la acțiuni. Foarte caracteristic pentru starea lor de spirit e faptul că în unele părți se vorbea despre decretarea împărțirii pămînturilor domnești. După mărturia lui Axente, în comitatul Alba de Jos se zvonea despre împărțirea alodiilor „ca odinioară în Franța”¹⁷. Creșterea spiritului de revoltă a fost stimulată apoi de înfăptuirea reformei agrare din România în august 1864, despre care țăranii transilvăneni de asemenea știau și vorbeau.

În această atmosferă de tensiune și încordată așteptare s-a deschis, la 15 iulie 1863, dieta de la Sibiu, chemată să înnoiască edificiul feudal al vechii constituții a Transilvaniei într-un spirit mai corespunzător exigențelor timpului. Compoziția ei se deosebește radical de a tuturor celor dinaintea sa. Din punct de vedere social, în sînul dietei își face pentru prima oară apariția în mod masiv, mai mult predominant, elementul bur-

¹² T. V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub coroana ungară*, III, Sibiu, 1905, p. 508.

¹³ *Gazeta Transilvaniei*, an. XXVII, nr. 83 din 29. X. 1864, p. 331.

¹⁴ I. Kovács, *Despre activitatea așa-numitelor judecătorii urbariale*, în *Acta Musei Napocensis*, II (1965), p. 465—477.

¹⁵ V. Cheresteșiu, ș.a. *Din istoria Transilvaniei*, II, ed. a II-a, București, 1963, p. 151.

¹⁶ L. Űrmössy, *Tizenhét év Erdély történetéből* [Șaptesprezece ani din istoria Transilvaniei], Timișoara, 1894, p. 177.

¹⁷ *Gazeta Transilvaniei*, an. XXVI, nr. 61 din 30. VII. 1863, p. 243.

ghez, românesc în primul rînd. Din punct de vedere național, tot pentru prima oară, națiunea română reușește să cîștige majoritatea relativă în dietă, fiind reprezentată prin 57 deputați și regaliști față de 54 și 43 de deputați și regaliști maghiari și respectiv sași¹⁸. Neparticiparea celor mai mulți dintre reprezentanții maghiarilor la lucrările dietei i-a schimbat, sub ambele aspecte, și mai mult compoziția. Acesta a fost cadrul social și național în care și-a desfășurat lucrările cea mai democratică dietă a Transilvaniei.

Prima abordare în plenul dietei a problemei agrare se produce tîrziu, spre sfîrșitul sesiunii din 1863. Inițiativa aparține deputatului Ioan Rațiu, viitorul președinte al Partidului național român, cunoscut încă de atunci în toată Cîmpia Transilvaniei pentru priceperea cu care știa să apere pe cei năpăstuiți în procesele urbariale. La 3 octombrie 1863 el a prezentat dietei trei proiecte de lege, iscălite fiecare, în afară de el, de către alți zece deputați¹⁹.

Primul se referă la așa-numita „siculica hereditas”. Este vorba, după cum se știe, de natura controversată a terenurilor din scaunele Odorhei, Ciuc, Trei Scaune și Mureș, declarate aproape în totalitatea lor de moșieri ca fiind de natura „siculica hereditas”. Conform acestei teorii, în secuime n-ar fi existat relații iobăgești, iar în consecință legea pentru desființarea iobăgiei nu se putea aplica aici decît într-o măsură extrem de redusă și anume numai la acele proprietăți în care a existat „ius regius”. Practica tribunalelor urbariale a transformat în principiu aserțiunea că în scaunele secuiești n-ar exista pămînt urbarial, iar dacă totuși s-ar găsi undeva, aceasta n-ar fi decît o excepție de la regula generală. Se mențin astfel serviciile feudale pentru o mare parte a țăranilor din secuime, pînă la un termen nedeterminat. Venind în întîmpinarea cererilor iobagilor secui, Rațiu propune ca toate pămînturile care de la 1818 pînă în 1848 s-au aflat în posesiunea foștilor iobagi și pentru care aceștia au prestat servicii feudale și au plătit dări, să se considere, eo ipso, ca pămînturi urbariale, supuse răscumpărării statului asemenea tuturor locurilor urbariale din celelalte părți ale Transilvaniei.

Al doilea proiect stabilește un principiu mai echitabil pentru segregarea pășunilor folosite înainte de 1848 în comun de către moșieri și iobagi. Paragraful 40 al patentei prevedea ca segregarea pășunilor să se facă în funcție de întinderea pămîntul alodial și urbarial, ceea ce însemna că dacă fostul domn a stăpînit de exemplu trei părți din hotarul unei comune, el trebuia să primească trei părți din pășunea acesteia. Rațiu propune ca segregarea să se facă nu în funcție de mărimea arabilului moșieresc și iobăgesc, ci în raport cu foloasele pe care cele două părți le-au avut de pe urma pășunii, respectiv a numărului de vite pe care le-au pășunat fiecare dintre ele înainte de 1848. În caz că pășunea unei comune era atît de mică încît abia ajungea sătenilor — ea trebuia să le revină în întregime.

¹⁸ V. Moldovan, *Dieta Ardealului din 1863—64*. Cluj, 1932, p. 49.

¹⁹ *Gazeta Transilvaniei*, an. XXVI, nr. 90 din 24. IX. 1863, p. 351.

Ultimul proiect de lege, la fel ca și primul, se referă la o chestiune de importanță locală. Se prevede ca în regiunile muntoase delimitarea pădurilor comune să se facă în funcție de venitul pe care cele două părți l-au avut din folosirea pădurii. Cheia stabilită de patenta urbanială, fixarea unui cvantum de pădure pentru fiecare hectar de arător, era foarte nefavorabilă țăranilor, chiar și în cazurile — rare, desigur — când li se atribuia maximum posibil. Dar și maximumul de 9 iugăre, nu putea aduce în orice caz, foloasele pe care comunele le-au avut înainte de 1848. Deosebit de greu erau loviți locuitorii Munților Apuseni, cărora li se condiționează folosirea pădurilor, de plătirea unor taxe mari, „licențele de pădurit”. Comunele Scărișoara, Albac, Neagra, Vidra de Sus și de Jos, Ponorel, Secătura, Certeje, Cîmpeni, Bistra și Sohodol erau cel mai grav atinse. Proiectul de lege constituia, de fapt, un răspuns la cererile des repetate ale moșilor de a li se îngădui folosirea pădurilor. Îndeplinirea acestor cereri era cu atât mai urgentă cu cât spiritele muntenilor erau foarte agitate. Tocmai în vara aceluiași an, la Scărișoara de pildă, țăranii au alungat din comună comisia venită să cerceteze starea pădurilor²⁰.

Cu aceeași ascutime au resimțit efectele nefaste ale acestei prevederi și alte comune care se ocupau cu prelucrarea și comercializarea lemnului. Cu un an mai înainte, obștea satului Stînceni de pe valea Mureșului cerea guvernului să le restituie folosirea tuturor pădurilor din hotarul satului lor²¹. Cererea, datată Turda, 29 iunie 1862, a fost întocmită, după toate probabilitățile, tocmai de Ioan Rațiu.

La câteva zile după prezentarea acestor trei proiecte, se face cunoscut dietei proiectul de lege întocmit de guvernul din Cluj asupra propozițiunii a IX-a. În vădită opoziție cu vederile democratice ale lui Rațiu și ale altor deputați, proiectul guvernului se mărginește la modificarea superficială a trei paragrafe din patentă: paragrafele 23, 26 și 85, privitoare la modalitatea practică după care să se facă răscumpărarea jelerilor²². Nimic referitor la doleanțele foștilor iobagi și foarte puțin chiar și în privința jelerilor. Principiul răscumpărării proprii a acestora din urmă, stabilit în 1854, rămîne în orice caz neatins. Ceea ce aduce nou proiectul e doar instituirea unor comisii de răscumpărare, câte una pentru fiecare plasă, formate din câte doi reprezentanți ai nobililor și doi ai jelerilor. Se prevede, de asemenea, ca răscumpărarea să se facă nu în 6, ci în 40 de rate, plătibile în 20 de ani de-a dreptul celor îndreptățiți. Răscumpărarea nu mai este legată, ca în 1854, de asentimentul comunității întregi sau cel puțin a majorității acesteia, ci se poate face și individual.

Pentru studierea proiectelor urbaniale, dieta alege în 13 octombrie o comisie formată din 14 membri, avînd ca președinte pe deputatul sas Thiemann. În aceeași zi — ultima din sesiunea 1863 — Ioan Rațiu își motivează și apără proiectele sale. Pe baza unei vaste argumentații isto-

²⁰ *Idem*, an. XXVI, nr. 61 din 30. VII. 1863, p. 243.

²¹ Biblioteca Acad., Ms. rom. nr. 974, f. 28—32.

²² *Gazeta Transilvaniei*, an. XXVI, nr. 93—94 din 2. X. 1863, p. 362—363.

rice și sociale, el arată existența relațiilor iobăgești în secuime, demonstrează nedreptatea paragrafului 40 al patentei privitor la împărțirea pășunilor, contrazis de altfel de legile și uzul vechi al Transilvaniei și, în sfârșit, pledează pentru modificarea criteriului de segregare a pădurilor în regiunile muntoase²³.

În intervalul cuprins între cele două sesiuni dietale, singura activitate în problema agrară e cea desfășurată în comisia urbanială, foarte sporadică de altminteri și aceea. După relatările ziarelor românești, ședința cea mai interesantă pare a fi fost cea din 8 ianuarie 1864, în cadrul căreia Matei Nicola, deputatul cercului I al comitatului Turda, a prezentat un foarte documentat referat, publicat în extenso în *Gazeta Transilvaniei*, asupra proiectelor Rațiu²⁴. Punctele lor de vedere sînt asemănătoare, cu deosebirea că Nicola merge uneori mai departe decît a făcut-o Rațiu în dietă. A recunoaște multe neajunsuri ale patentei — declară Nicola — nu înseamnă decît a constata un adevăr pe care-l datorează unei convingeri proprii, dar totodată și chemării sale de reprezentant al poporului. O face cu atît mai mult, cu cît aceste neajunsuri nu au rămas fără urmări foarte triste pentru foștii supuși, „a căror soartă a devenit a fi demnă de toată compătimirea”²⁵. Este de părere că o mare scădere a legii din 1854 — în afara acelor indicate de Rațiu — este lăsarea și pe mai departe în folosința exclusivă a moșierilor a drepturilor regaliene, atît de „momentoase” în viața comunităților rurale, morăritul mai ales. Un alt mare defect al patentei — poate cel mai mare — a fost stabilirea unei despăgubiri, cel puțin exagerate pentru prestațiile urbaniale „serviciu adus părții contrare a foștilor iobagi, care a știut trage și pretinde toate foloasele patentei”²⁶. Crede de asemenea, total neîndreptățit principiul răscumpărării jelerilor de către ei înșiși, îngreunat pe deasupra cu obligația de a presta robotele pînă la achitarea ultimei rate de despăgubire. La fel consideră nejustificată și nedreaptă împărțirea întregului pămînt în urbanial și alodial, cel dintîi răscumpărat de către stat, iar cel de-al doilea — cînd era cazul — de către cei ce l-au folosit, atunci cînd legile țării dovedesc că foștii iobagi au avut pămînturi ale lor proprii: arătoare, finețe, păduri, pășuni. Proiectele propuse de Rațiu și-au găsit, așadar, în Nicola un fervent apărător. Singura modificare pe care le-o sugerează acesta este extinderea proiectului referitor la păduri — valabil în textuarea autorului numai pentru regiunile muntoase — asupra teritoriului întregului Principat, întrucît premisele lui erau generale.

După redeschiderea dietei, la 23 mai 1864, chestiunea urbanială se bucură iarăși de un interes sporit, mai ales după încheierea dezbaterilor asupra tribunalului suprem transilvan. Propuneri noi vin să se adauge celor cunoscute.

²³ *Idem*, an. XXVI, nr. 98—99 din 12. X. 1863, p. 380—381.

²⁴ *Idem*, an. XXVII, nr. 23 din 21. III. — nr. 34 din 11. V. 1864.

²⁵ *Idem*, an. XXVII, nr. 24 din 25. III. 1864, p. 94.

²⁶ *Idem*, an. XXVII, nr. 29 din 11. IV. 1864, p. 115.

Pe o poziție oarecum asemănătoare aceleia a lui Rațiu se situează Ion Pușcariu, comitele suprem al comitatului Tîrnava, atunci cînd propune, în 25 iunie, trecerea, prin despăgubire, a regaliilor în posesiunea comunelor²⁷ și, în 8 iulie, dotarea preoților și învățătorilor din terenurile comunale²⁸. Atitudinea lui Pușcariu, principalul teoretician român al problemei, autorul apologeticului *Comentariu la prea înalta patentă*, apărut în 1858²⁹, nu trebuie să ne mire. E foarte posibil ca și în 1858 să fi avut unele rezerve și obiecții împotriva patentei, dar, în împrejurările de atunci, să le fi trecut sub tăcere. Pe de altă parte, dacă în 1864 și-a ridicat glasul în sprijinul poporului, a făcut-o cu destulă precauție. Acum, ca și mai tîrziu, datorită funcțiilor înalte pe care le-a ocupat în aparatul de stat, el se numără printre fruntașii aripii moderate a burgheziei românești.

În afara proiectelor venite din partea deputaților români, a mai existat o propunere — de mai mică importanță însă — provenită de la deputatul maghiar Lászlóffy. Acesta cerea, în sesiunea trecută încă, desființarea prin răscumpărare a „capeților” — un fel de decimă în natură plătită preoților în secuime³⁰.

O activitate mai susținută a dietei în chestiunea agrară începe în 8 iulie 1864, cînd propozițiunea a IX-a este trecută pe ordinea de zi. De la început discuțiile se dovedesc înfocate și contradictorii. Exprîmînd punctul de vedere al nobilimii maghiare, regalistul Koronka, protopopul unitarian al Trascăului, propune ca întreaga dezbateră să fie aminată pînă se va întruni o dietă în care să fie reprezentați maghiarii și secuii. Fără conlucrarea foștilor domni pămîntești, hotărîrile dietei nu ar avea putere de lege, ar semăna a „comunism”. Îi răspunde cu multă energie și curaj căpitanul suprem al districtului Năsăud, Alexandru Bohățel. Dacă dietele dinainte de 1848 — declară el — au putut aduce hotărîri cu privire la iobagi fără ca aceștia să fi fost reprezentați într-un fel oarecare, cu atît mai mult o poate face dieta de la Sibiu, în care sînt reprezentate nu numai toate naționalitățile, ci și toate clasele³¹. Este de părere că întreaga patentă, de la primul pînă la ultimul paragraf al ei, trebuie revizuită. Asemenea voci s-au făcut auzite și în cadrul comisiei urbariale. Majoritatea acesteia s-a opus însă unei revizuirii fundamentale, pe motivul că despăgubirea foștilor nobili avansase, în cei zece ani de la emiterea patentei, într-atît încît nu se mai poate da înapoi. Ea se ridicase, pînă în 1864, la suma uriașă de 53.455.896 florini³².

Dispute vii a stîrnit apoi raportul comisiei de 14, deoarece îngloba, în mod nepermis după unii, proiectul regimului cu cele făcute de Rațiu. După lungi discuții pro și contra, se hotărăște ca el să fie înapoiat co-

²⁷ Păcățian, o. c., III, p. 486.

²⁸ Biblioteca Acad., Ms. rom. nr. 975, f. 18—19.

²⁹ Pușcariu I., Cavaler de, *Comentariu la preainalta patentă din 21 iunie 1854 pentru Ardeal*. Sibiu, 1858.

³⁰ *Gazeta Transilvaniei*, an. XXVI, nr. 95—96 din 5. X. 1863, p. 370.

³¹ Păcățian, o. c., III, p. 501.

³² *Gazeta Transilvaniei*, an. XXVII, nr. 79 din 16. X. 1864, p. 315.

misiei, căreia i se pune în vedere să întocmească, în 15 zile, rapoarte separate asupra fiecărui proiect.

Datorită inactivității comisiei, dezbateră celei de a IX-a propozițiuni este târăgănată însă și peste termenul fixat. În 26 iulie deputatul Ion Rusu interpelează prezidiul dietei asupra acestei amânări cu de la sine putere, într-o vreme când „asupririle țăranilor din zi în zi cresc și se măresc”³³. În ziua următoare canonicul Negruțiu propune să se aleagă un alt președinte al comisiei³⁴. Exista într-adevăr bănuiala, după cum reiese dintr-o corespondență din Sibiu adresată *Gazetei*, că deputatul Thiemann târăgănează cu premeditare lucrările comisiei din motive de natură politică³⁵. Noi interpelări fac, în aceeași direcție, dr. I. Rațiu și Petru Man în 6 și 8 august³⁶.

În urma acestor repetate înghionțiri venite din partea românilor, propozițiunea a IX-a este trecută, în sfârșit, pe ordinea de zi a dietei, pentru a doua oară, în ședința din 3 septembrie. De data aceasta punctul de plecare al discuțiilor îl constituie proiectul cel mai moderat, acela al guvernului, referitor numai la jeleri, proiect adoptat de comisia urbarială cu câteva modificări neesențiale. Urma ca proiectele lui Rațiu, Pușcariu și Lászlóffy să fie dezbătute separat.

Primii vorbitori au fost sașii Thiemann și Schuller-Libloy. Amândoi au criticat modul cum s-a făcut răscumpărarea pământului în Transilvania, unde nobilii au primit, de regulă, o despăgubire de 2—3 ori mai mare decât veniturile lor reale, capitalizate pe douăzeci de ani. „Aristocrația — arăta Schuller-Libloy — a întocmit ea singură patenta din 1854; absolutismul nu a făcut decât să o pună în aplicare”³⁷. În vreme ce în Ungaria — declara același deputat — suma globală a răscumpărării nu a depășit 100 milioane florini, în Transilvania, cu o suprafață de cinci ori mai mică, ea se va ridica la peste 70 milioane florini³⁸. Din același motiv, al faptului împlinit, s-au pronunțat însă ambii pentru ajustarea iar nu pentru înlăturarea principiilor fundamentale ale legii.

O și mai aspră critică face patentei deputatul român Gavril Manu, judecător primar din comitatul Solnoc³⁹. Cele 87 de paragrafe ale patentei — spune el — pot fi privite ca tot atâtea poame bune sau poame acre, în funcție de interpretarea care li se dă de către cei puși s-o aplice. Practica a dovedit însă că pentru popor au fost mai degrabă poame acre. Remedierea nu se poate face în nici un caz prin modificarea celor trei paragrafe indicate de guvern. Dacă patenta are nevoie de modificări, acestea trebuie să fie de fond: micșorarea despăgubirii foștilor nobili, răscumpărarea jelerilor de către stat, stabilirea exactă a naturii pământurilor și aproape de loc sau numai în ultimul rînd de natura

³³ *Idem*, an. XXVII, nr. 61 din 10. VIII. 1864, p. 246.

³⁴ Păcățian, o. c., III, p. 508.

³⁵ *Gazeta Transilvaniei*, an. XXVII, nr. 62 din 14. VIII. 1864, p. 248.

³⁶ Păcățian, o. c., III, p. 520.

³⁷ *Gazeta Transilvaniei*, an. XXVII, nr. 70 din 11. IX. 1864, p. 279.

³⁸ *Ibid.*

³⁹ Păcățian, o. c., III, p. 534—536.

schimbărilor formale propuse în proiectul aflat în discuție. În principiu îl primește totuși, cu rezerva ca — într-un proiect de lege deosebit — întreaga parte a II-a a patentei să fie dezbătută.

După încheierea dezbaterii generale, la care au mai luat parte Ladislau Vajda, Dimitrie Moga, Alexandru Lazăr, Koronka Antal și Conrad Schmidt, se trece, în 5 septembrie, la discutarea pe articole a proiectului. Cele mai aprinse discuții se poartă în legătură cu mărirea sumei de răscumpărare, a suportării ei integrale sau parțiale de către jeleri sau de către stat și a modalității achitării ratelor: direct celor în drept sau prin intermediul oficiilor financiare. Dintre propunerile venite din partea românilor merită să fie amintite acelea ale lui Nicolae Găetan și George Barițiu, care cer: suportarea de către stat cel puțin a unei părți din despăgubirea jelerilor, primul, și scutirea acestora de „darea capului“, al doilea. Schuller-Libloy, cel mai hotărât apărător al țăranilor dintre sași, propune ca jelerii să suporte numai 40% din prețul răscumpărării, iar restul să fie suportat de către comunitatea din care fac parte⁴⁰.

În urma unor dezbateri care s-au prelungit de-a lungul a șase ședințe și la care au participat peste 60 de vorbitori, dieta, obosită de nesfârșitele controverse iscate între deputații sași și români și între aceștia din urmă ei între ei, de multe ori pentru probleme lipsite de o importanță reală, presată apoi de mulțimea chestiunilor care-și așteptau încă rezolvarea, a sfârșit prin a accepta, cu mici schimbări, proiectul regimului. Această hotărâre, care echivalează de fapt cu o cedare, cel puțin din partea românilor, se explică prin dorința majorității dietei de a nu indispuce cercurile conducătoare vieneze într-un moment când, mai mult ca ori când, avea nevoie de sprijinul lor. S-a simțit în al doilea rând și o oarecare lipsă de operativitate, datorită adoptării principiului de a se dezbate separat aceeași problemă ori de câte ori punctul de plecare era deosebit. Însuși Barițiu sfătuiește pe reprezentanții românilor să-și rezerve forțele pentru dezbateri, care se prevedea foarte furtunoasă, a proiectelor făcute de Ioan Rațiu. Închiderea la 1 septembrie 1865 a dietei de la Sibiu, devenită incompatibilă cu noua politică a habsburgilor de apropiere față de moșierimea și burghezia maghiară, a făcut însă ca acestea să nu mai ajungă niciodată pe ordinea de zi. Ele ar fi avut, de altfel, soarta pe care au avut-o și celelalte legi votate la Sibiu, abrogate de guvernul maghiar la scurt timp după încheierea pactului dualist.

Strădaniile desfășurate în anii 1863—1864 de către intelectualitatea românească în cauza urbarială au avut, în pofida eșecului și chiar a limitelor lor, un caracter nu numai progresist, dar și democratic. Începutul care s-a făcut la Sibiu a constituit pentru burghezia românească un puternic stimulent. Revendicările țărănești formulate aici continuă să rămână — într-o formă mai moderată sau într-una mai radicală — în

⁴⁰ *Gazeta Transilvaniei*, an. XXVII, nr. 71 din 14. IX. 1864, p. 283.

programul mișcării naționale. Ele se întâlnesc, pe locul al doilea ce-i drept, în memorandumul zis „cel mare”, înaintat împăratului în decembrie 1866, dar se întâlnesc și în programul Partidului național român din 1881 și de asemenea în Memorandum.

LE PROBLÈME AGRAIRE DANS LES DÉBATS DE LA DIÈTE DE SIBIU

RÉSUMÉ

Un des problèmes les plus vivement débattus par la diète de Sibiu fut celui de l'amélioration de la patente urbariale du 21 juin 1854, qui constituait la IXe proposition à l'ordre du jour. La bourgeoisie roumaine eut ainsi l'occasion de se prononcer dans la question paysanne, non dans le cadre de pétitions et de mémoires, mais par la voie d'arrêtés législatifs. Le porte-parole le plus énergique de la paysannerie fut Ioan Rațiu, le futur président du Parti national roumain, qui, le 3 octobre 1863, proposa à la diète les projets de loi les plus démocratiques à cet égard. Il se réfère à la dite „siculica hereditas” et au partage des forêts et des pâturages utilisés en commun par les nobles et les paysans. Une position semblable est défendue par Ion Pușcariu, qui demandait que les droits régaliens passent en possession des communes. En opposition nette avec les propositions et les vues des députés roumains, le projet du gouvernement au sujet de la IXe proposition ne fait état que de la modalité pratique du rachat des „jeleri”. Il fut disputé et accepté en septembre 1863, les propositions des députés roumains devant être débattues séparément. Néanmoins, la fermeture de la diète empêcha que cette proposition fût inscrite à l'ordre du jour.

DATE CU PRIVIRE LA RESTRICȚIILE COMERCIALE FAȚĂ DE ROMÂNIA, IMPUSE DE GUVERNUL AUSTRO—UNGAR ÎN ANII 1878—1879

DE

HILDE MUREȘAN

Convenția vamală dintre Austro-Ungaria și România, intrată în vigoare în anul 1876, se încadrează, prin caracterul ei, în seria de acorduri comerciale care, cu începere din 1860, liberalizează progresiv relațiile de schimb între majoritatea țărilor, pe baza reducerii reciproce a tarifelor vamale.

Predominarea reală a politicii liberului schimb durează însă numai pînă în preajma crizei economice din 1873. Această criză a fost unul din factorii care au zdruncinat încrederea în virtuțile liberalismului economic și au contribuit la începerea unei reconversiuni a principalelor state la protecționism.

Cauza mai adîncă a acestei schimbări de concepție în politica comercială externă a unor state rezidă în accentuarea fenomenului dezvoltării inegale și în salturi a diferitelor state, ceea ce constituie o lege caracteristică în dezvoltarea capitalismului. Cu începere din preajma anului 1870, statele cu dezvoltare capitalistă mai timpurie, ca Anglia sau Franța, sînt ajunse din urmă și, în deceniile următoare, chiar depășite de state intrate mai recent pe drumul dezvoltării capitaliste, cum sînt Germania și Statele Unite, iar ceva mai tîrziu Japonia. Accentuarea concurenței pe piețele de desfacere a mărfurilor, decurgînd din schițarea acestei noi situații, a ridicat problema revenirii la protecționismul vamal, în fața tuturor țărilor interesate. Cele din a doua categorie, care luptă pentru recuperarea rămîinerii în urmă, sînt primele înclinate spre promovarea rapidă a forțelor de producție interne, folosind printre altele și metodele protecționiste.

Protecționismul de la sfârșitul veacului al XIX-lea derivă însă și dintr-o serie de alte împrejurări. Dezvoltarea mijloacelor de comunicație moderne, navale și terestre, aruncă în circuitul mondial produsele unor țări care pînă atunci își puteau valorifica resursele numai pe plan intern, sau în orice caz, pe o arie relativ restrînsă. Astfel, grînele rusești și cele din vestul mijlociu al Statelor Unite, urmate de cerealele din Argentina și Canada, vor răsturna echilibrul relativ de pînă atunci de pe piața europeană a grînelor, provocînd binecunoscuta criză agrară din ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea. Istoricul relațiilor dintre Germania și Rusia, de pildă, atît în vremea cancelariatului lui Bismark cît și a urmașilor săi, este adînc influențat de problema tarifelor vamale, pe care moșierii prusieni voiau și au reușit în cele din urmă să le impună, pentru a opri importurile de grîne rusești mai ieftine.

Țările cu dezvoltare capitalistă mai veche, dintre care exemplul clasic îl constituie Anglia, se convertesc mult mai lent la protecționism; în schimb, menținîndu-și tarifele scăzute, Anglia va încerca să strîngă legăturile sale economice cu imperiul ei colonial. Integrarea imperiului colonial britanic într-un sistem economic unitar, ale cărui capacități productive și circuite comerciale să fie mai îndeaproape dirijate de metropolă, a constituit o trăsătură secundară, dar nu lipsită de importanță, a imperialismului britanic, sistem ale cărui baze au fost elaborate și aplicate de politica lui Disraeli.

Acoperirea necesităților de consum ale Angliei în produse alimentare provenite din resursele coloniilor a fost înlesnită, după 1870, nu numai de dezvoltarea generală a mijloacelor de transport, ci și de dezvoltarea industriei frigorifice, care permitea transportul la mari distanțe, independent de durată, a unor mari cantități de carne și lactate.

Stringerea legăturilor economice dintre Anglia și Imperiu a fost modalitatea prin care ea a ripostat inițial protecționismului altor state, fără a fi obligată să urmeze aceeași politică, deci păstrînd avantajele pe care le avea de pe urma liberalismului.

Am făcut această expunere introductivă asupra cîtorva elemente ale conjuncturii economice generale din ultimele trei decenii ale secolului trecut, deoarece datele și documentele pe care le-am cercetat, privind dificultățile comerciale survenite între Austro-Ungaria și România în anii 1878—1879, trebuie neapărat privite prin prisma acestei conjuncturi generale, bineînțeles fără a neglija nici împrejurările particulare ale centrului și sud-estului Europei.

E vorba, după cum se știe, de faptul că, într-o perioadă de deplină valabilitate a convenției comerciale, încheiată abia cu doi ani înainte, pe timp de zecă ani, Austro-Ungaria a început a face serioase dificultăți importului de animale din România, ca de altfel și din Rusia și Serbia, pe motivul că în aceste țări ar bîntui o molimă de vite (pesta bovină). În urma restricțiilor impuse pe motive sanitare, importul de animale din

România în Transilvania a scăzut brusc, după cum reiese din tabelul următor:¹

	<i>boi, tauri</i>	<i>vaci, viței</i>	<i>oi, capre, miei</i>
1877	9294	2866	116.331
1878	2	26	6.030
1879	521	14	274

De faptul că o asemenea bruscă îndepărtare a Austro-Ungariei de obligațiile asumate prin convenția comercială cu România se datora nu numai pretextului invocat, ci mai cu seamă unor elemente de conjunctură generală, de felul celor despre care am vorbit, erau conștiente și cercurile industrialo-comerciale ale burgheziei din fosta monarhie habsburgică, în special din Ungaria.

Ministerul agriculturii, industriei și comerțului din Budapesta a întreprins în prima parte a anului 1878 o consultare a camerelor de comerț și industrie în legătură cu situația comerțului de animale și cu planul de restricții la importul de vite din Rusia și România. Răspunsurile adresate ministerului la această consultare reprezintă surse importante pentru lămurirea cauzelor care au stat la baza măsurilor luate de guvern în această privință.

Astfel, Camera de comerț și industrie din Sopron în raportul său face referire la faptul că Anglia a interzis importul de animale din Austro-Ungaria încă din 1868. În anii următori, rînd pe rînd Franța, Germania și Italia au luat aceeași măsură. Pretextul invocat de aceste țări era, după toate aparențele, tot de ordin sanitar. Exportatorii de vite din Austro-Ungaria susțineau că animalele contaminate proveneau în realitate nu din cuprinsul monarhiei, ci din Rusia și România. Aceasta ar putea fi explicația afirmației Camerei de comerț și industrie din Sopron că statele amintite vor refuza să accepte importul de vite din Austro-Ungaria, atîta vreme cît aceasta nu va închide granițele către Rusia și România².

Aceeași afirmație se găsește și în răspunsul Camerei de comerț și industrie din Arad, datat cu o lună mai devreme³.

Un punct de vedere similar expune și Camera de comerț și industrie din Cluj, ea apreciind că din pricina acestor dificultăți de export, Viena a rămas singurul debarcau pentru vînzarea vitelor din Transilvania. Profitînd de situația creată, comercianții și abatoarele din Viena exercită presiuni pentru a scădea prețurile, iar negustorii și crescătorii de vite din Transilvania sînt siliți să cedeze. Rezultă din acest motiv că creșterea animalelor din Transilvania înregistrează pagube⁴.

¹ N. G. V. Gologan, *Cercetări privitoare la trecutul comerțului românesc din Brașov*. București, 1928, p. 89—90; după G. Jikeli, *Archiv des Vereins*..., vol. 39, caiet 1, p. 136.

² Magyar Országos Levéltár, *Földművelés, Ipar- és Kereskedelmi Minisztérium levéltára 1885—87*, raportul nr. 16270/11. VI. 1878. (În continuare: *Arh. F.I.K.M.*)

³ Magyar Országos Levéltár, *Arh. F.I.K.M.*, nr. 1150/1878.

⁴ *Ibid.*, nr. 898/1878.

Oprirea importului de animale vii sau tăiate din Austro-Ungaria în țările din apusul Europei se datora în ultima instanță tendinței acelor țări de a se apăra împotriva produselor mai ieftine ale agriculturii țărilor din răsăritul și sud-estul Europei. Ele voiau fie să protejeze interesele agriculturii proprii și să o stimuleze, fie să creeze condiții pentru o strângere a relațiilor economice cu coloniile lor. Toate acestea, fără a proclama încă oficial măsuri vamale protecționiste, permanente, care le-ar fi putut aduce și prejudicii.

Poziția Austro-Ungariei, atinsă de aceste măsuri, a fost aproape identică. Ea s-a folosit pe larg de pretextul epizootiei din Rusia și România, pentru a avea un motiv să aplice restricții la importul de vite fără a contraveni, formal, clauzelor convenției comerciale cu România. E semnificativ că aceleași rapoarte ale diferitelor camere de comerț, după ce scot în evidență, ca motiv principal al opiniei lor, epizootia care bîntuie în Rusia și România, nu se pot împiedica să nu constate că, de altfel, întotdeauna vitele provenite din regiunile de peste Carpați au concurat pe piața vieneză vitele de proveniență internă. În consecință, camerele de comerț amintite, la care se adaugă și părerea asociației fabricanților de spirt din Oradea, recomandă cu tărie ministerului să interzică importul de vite de dincolo de munți. Camera din Arad subliniază chiar că ea a făcut această recomandare mai demult și în repetate rînduri.

Insistînd în acest sens, rapoartele de care ne folosim recunosc și prevăd pagubele pe care le vor înregistra veniturile vamale; dar consideră că acestea vor fi recompensate prin stimularea dezvoltării interne a creșterii animalelor. Totodată ele insistă pe lingă guvern să facă demersuri la Berlin pentru a obține anularea sau măcar atenuarea restricțiilor la importul de vite din Austro-Ungaria în Germania⁵.

Ținînd seama și de recomandările camerelor de comerț și industrie, care reprezentau, în această chestiune, interesele și punctul de vedere al marilor moșieri și arendași, crescători de vite, guvernul maghiar a înăsprit progresiv măsurile de carantină, sub pretextul cărora importul de vite din România avea să fie, practic, suspendat aproape complet. Din partea română se înregistrează proteste oficiale împotriva primelor măsuri de acest fel, încă de la începutul anului 1878, cînd, la Tulgheș s-a ajuns la unele mici incidente, din cauza măsurilor luate de postul de carantină de acolo împotriva vitelor unor proprietari români⁶.

Aplicarea măsurilor restrictive a prilejuit însă curînd o lungă dispută între guvernul din Budapesta și cel din Viena. Primul a aplicat cu strictețe prevederile de control și interdicție la importul vitelor, pe cîtă vreme cel de al doilea se dovedea mai îngăduitor. Din cauza aceasta, producătorii din Ungaria n-au înregistrat efectul așteptat de ei, adică lărgirea posibilităților de vînzare pe piețele din Austria. Dimpotrivă, Austria și Viena continuau să importe animale din Rusia și România,

⁵ Cf. rapoartele citate; Magyar Országos Levéltár, *Arh. președinției consiliului*, nr. 1160 din 18. VII. 1878.

⁶ Magyar Országos Levéltár, *Arh. F.I.K.M.*, nr. 5963/1878.

prin punctele de frontieră din Galiția și Bucovina, transportându-le spre apusul monarhiei pe drumurile care treceau prin provinciile austriece și nu prin Ungaria. Ministerul de agricultură, industrie și comerț din Budapesta s-a plîns împotriva acestei situații Ministerului de interne din Viena, printr-o notă din data de 6 iulie 1878. Avem răspunsul la nota respectivă, trimis de Ministerul de interne din Viena la 15 iulie 1878. Acesta caută să acopere realitatea, arătînd că în Austria s-au luat măsuri de profilaxie împotriva epizootiei, printr-o ordonanță din 3 iunie, același an. Se exprimă intenția guvernului vienez de a înăspri pe viitor aceste măsuri. Se pretinde, în continuare, că la data actului toate punctele de carantină de la granița provinciilor austriece cu România sînt închise. În schimb, Ministerul de interne din Viena nu consideră necesar să se interzică și importul de materii prime de origine animală. Motivează aceasta prin părerea specialiștilor veterinari, potrivit căreia pe această cale nu este pericol de contaminare. Invocă de asemenea nevoile de astfel de materii prime în industrie, cît și faptul că guvernul german permite importul din Rusia al oilor și al materiilor prime animale, procedînd doar la o desinfectare a acestora⁷.

Atitudinea de oarecare duplicitate a guvernului din Viena se poate identifica dintr-un ordin al Ministerului de interne austriac către administrația provincială din Cernăuți, datat din 25 iulie 1878. Din acest ordin rezultă că la 13 iulie, așadar cu două zile înainte de asigurările date guvernului maghiar, în Bucovina fusese ridicată interdicția importului de vite cornute din România. Acum, desigur din cauza protestelor maghiare, Viena revocă măsura și restabilește interdicția, motivînd că în Țările Dunărene a izbucnit un nou val de pestă bovină. Interdicția este însă atenuată de cîteva dispoziții, al căror caracter arată limpede că guvernul austriac nu era nici pe departe așa de dispus la măsuri drastice, cum era cel maghiar. Astfel, se spune în ordonanță, se permite totuși importul de vite, dar numai negustorilor de încredere; acestora autoritățile aveau să le pună în vedere că sînt răspunzători pentru starea sanitară a vitelor aduse de ei la import. În cazul în care printre acestea se va descoperi vreun caz de boală, negustorului respectiv i se va ridica imediat autorizația de import. Tot prin aceeași ordonanță se dispune scurtarea perioadei de carantină pentru vite, de la 21 de zile cît era înainte, la 15 sau chiar numai 12 zile.

Se reamintește autorităților vamale și ordinul mai vechi al Ministerului de interne, din 14 noiembrie 1877, privind intensificarea măsurilor împotriva contrabandei de vite. În încheiere se pune în vedere autorităților din Bucovina să adune informații despre starea sanitară a vitelor din regiunile învecinate de dincolo de granițe. În acest scop să trimită anumite persoane de încredere care să facă cercetări, iar dacă acestea vor semnala vreun caz de pestă bovină la o distanță mai mică de

⁷ Ibid., nr. 16436/1878.

80 km de granița austriacă, atunci importul de vite să fie imediat suspendat, fără nici o excepție⁸.

În cadrul acestor schimburi de vederi dintre guvernul din Viena și cel din Budapesta, primul, prin Ministerul de externe, informează guvernul maghiar, la data de 26 iulie 1878, despre stadiul tratativelor cu Germania, pentru ameliorarea legăturilor comerciale existente. Nota Ministerului de externe din Viena e nevoită să constate că pînă în acel moment au eșuat toate eforturile ambasadei din Berlin de a convinge guvernul german să ridice interdicția importului de vite din Austro-Ungaria. Berlinul își menține poziția, invocînd cunoscutele motive de ordin sanitar, pe care Ministerul de externe din Viena le califică drept „complet neîntemeiate”. Cu toate acestea, guvernul vienez apreciază că tratativele au ajuns la un punct mort și că, pentru moment, orice repetare a insistențelor pe lângă guvernul german apare inutilă. Tot ce se poate face este încercarea de a se obține măcar dreptul de tranzit prin Germania pentru carnea exportată din Austro-Ungaria în Anglia.

Guvernul vienez își motivează concluzia despre inutilitatea momentană a continuării tratativelor cu Berlinul în sensul dorit de producătorii și comercianții din Transilvania, printr-un raport confidențial al contelui Károlyi, din 14 aprilie 1878, al cărui conținut îl reamintește pe scurt guvernului maghiar. Din acest raport reiese că atitudinea guvernului german în problema discutată este dictată în bună parte de dorința sa de a servi interesele speciale ale producătorilor agricoli din Germania. Acest motiv explică și rigiditatea guvernului german și puțină probabilitate ca el să-și schimbe curînd poziția⁹.

Stadiul staționar în care rămîn tratativele cu Germania și ponderea cu care ele apasă asupra situației economice din Transilvania se reflectă în faptul că într-o cerere din 22 august 1878, Camera de comerț și industrie din Cluj, informată probabil de impasul situației, insistă la guvern ca în cursul viitoarelor tratative economice cu Germania să încerce să obțină de la aceasta cel puțin dreptul de tranzit pentru carnea congelată, transportată în vagoane frigorifice. Dacă s-ar obține aceasta, producătorii din Transilvania ar putea profita, avînd posibilitatea să exporte cantități ceva mai mari de carne în Anglia, atenuîndu-se parțial dificultățile lor de desfacere¹⁰.

Continuă între timp și polemica greu reținută dintre Ministerul de agricultură, industrie și comerț din Budapesta și Ministerul de interne din Viena. Primul, într-un memoriu cu data de 18 august 1878, bazat pe numeroase reclamații din partea unor fabrici, distilerii, meseriași și comercianți, repetă plîngerile anterioare (ultimele datînd din 6 iulie), pormit căroră comerțul de vite și industria de pielărie din Ungaria sînt grav afectate (raportul exagerează desigur cînd spune că sînt „complet paralizate”), din cauza aplicării neuniforme a măsurilor sanitare de in-

⁸ Ibid., nr. 11516/1878.

⁹ Magyar Országos Levéltár, *Arh. președinției consiliului*, nr. 328/1878.

¹⁰ Magyar Országos Levéltár, *Arh. F.I.K.M.*, nr. 18236/1878.

terdicție a importului de vite în Ungaria de o parte și în provinciile depinzînd de Austria pe de altă parte¹¹.

Schimbul de păreri pe această temă între cele două ministere a continuat și ulterior. Răspunsul guvernului din Viena la memoriul amintit, al Ministerului de agricultură, industrie și comerț din Budapesta, a fost trimis abia la data de 3 octombrie. Din această corespondență apare și în continuare faptul că partea maghiară era aceea care insista în mod deosebit pentru întreruperea completă a comerțului de animale cu România.

La sfîrșitul lunii iulie, guvernul din Budapesta însărcinează pe consilierul ministerial Ștefan Liphay să întreprindă o călătorie în România, în scopul cercetării situației sanitare a vitelor. Acesta a plecat în România în ziua de 29 iulie, însoțit de încă doi funcționari. Raportul întocmit de el la întoarcere poartă data de 13 august 1878 și e expediat din Sibiu. Acest raport e redactat într-un spirit vădit tendențios și alarmist în constatările sale, ceea ce pare să indice posibilitatea ca autorul său să fi primit indicații în acest sens, înainte de plecare, relatările sale fiind destinate a susține punctul de vedere al moșierimii și negustorilor din Transilvania, însușit și de guvernul maghiar, care urmărea să colecționeze argumente în favoarea presiunilor exercitate la Viena pentru închiderea completă a granițelor spre România și în provinciile austriece, în speță Bucovina.

Liphay raportează că a trecut frontiera pe la Timiș și a cercetat mai întîi Valea Prahovei și împrejurimile Ploieștilor. Din aceste regiuni a cules și informații despre situația din România în general. Mergînd apoi la București, a adăugat la informațiile culese personal pe acelea furnizate de consulatul general al Austro-Ungariei din București.

Potrivit constatărilor sale, în România, la acea dată, ar fi bîntuit pesta bovină în județele: Prahova, Călărași, Buzău, Focșani, Tîrgoviște, Pitești, Slatina, Turnu Măgurele, Iași, Roman, Bacău, Mărășești și Severin. Chiar raportul adaugă că enumerarea de mai sus acoperă aproape întreaga suprafață a țării.

El agravează aceste constatări, afirmînd că nicăieri pe unde a trecut n-a văzut nici o urmă de măsuri sanitare preventive. Nicăieri nu există veterinari, sau măcar personal auxiliar, priceput în oarecare măsură în asemenea probleme. Nu s-au luat nici un fel de măsuri de izolare a animalelor bolnave.

În Valea Prahovei, recunoaște raportul, molima e mai redusă. Dar adaugă imediat că aceasta s-ar datora exclusiv faptului că în zona respectivă toate animalele au fost deja bolnave. În aceeași notă de exagerare, raportul consideră că întrucît în regiune nu s-au luat de loc măsuri de dezinfectare, molima va reizbucni cu siguranță, îndată ce vor începe a fi aduse, prin achiziții, vite din alte părți ale țării.

Căutînd să lărgească motivele de alarmă în legătură cu situația sanitară a animalelor din România, zelosul autor al raportului adaugă un

¹¹ Ibid., nr. 18066/1878.

element nou, și anume constatarea lui că printre caii unităților armatei ruse, staționate în România sau în trecere, bîntuie morva. Aceasta amenință cu contaminarea și caii românești. De aceea recomandă ca posturile de carantină austro-ungare de la trecătorile Carpaților să extindă controlul lor, cu toată atenția, și asupra cailor aduși din România.

În concluziile raportului său, Liphay propune înăsprirea măsurilor restrictive la import, deja puse în aplicare de guvernul maghiar. El consideră necesară și interzicerea importului de lînă pe la Timișul de Sus; cere intensificarea controlului sanitar al vitelor în Transilvania, și mai cu seamă în regiunile limitrofe cu România, pentru identificarea imediată a eventualei declarări a unor cazuri de molimă. Și această din urmă recomandare ni se pare a avea un caracter intenționat alarmist.

Concluziile raportului continuă cu recomandarea care era de prevăzut, în contextul divergențelor existente între Budapesta și Viena: ca guvernul austriac să fie rugat să aplice față de România și Rusia măsuri prohibitive identice cu ale Ungariei.

În încheiere, raportul e de părere să se pună guvernului român în vedere să ia grabnice măsuri de îndreptare a situației sanitare a vitelor, iar în cazul că nu s-ar constata bunăvoință în acest sens, sau situația nu s-ar schimba, să fie amenințat cu întreruperea completă a întregului trafic comercial și a oricărei circulații, chiar de persoane, între Austro-Ungaria și România¹².

Din raportul de mai sus mai merită să notăm în treacăt constatarea defavorabilă cu privire la caii armatei ruse, deoarece avem motive să credem — și vom reveni ulterior asupra lor — că asemenea aluzii, cu aparențe de o semnificație limitată, marchează unele motive de ordin politic, care și-au avut partea lor de contribuție la dificultățile comerciale pe care Austro-Ungaria le face României tocmai în acest an.

Am arătat mai sus că Ministerul de interne din Viena a răspuns abia la 3 octombrie 1878 memoriului Ministerului agriculturii, industriei și comerțului din Budapesta, din 18 august același an, cu privire la aplicarea neuniformă a măsurilor restrictive la importul de vite în cele două părți ale monarhiei.

Acest răspuns denotă că atitudinea concretă a guvernului austriac rămăsese aceeași, adică mai moderată, mai elastică decît a guvernului maghiar.

Răspunsul începe prin a se referi la dispoziția din 25 iulie către administrația provincială din Cernăuți — citată de noi mai sus — care, la aceeași dată, fusese comunicată și administrației provinciale din Lemberg (Lwow). Ministerul austriac accentuează că, după părerea sa, sus-zisa dispoziție conține toate măsurile necesare pentru preîntîmpinarea pericolului de contaminare a animalelor din Galiția și Bucovina prin importul de vite din Rusia și România. Dovadă faptul că, prin aplicarea lor, molima nu apăruse în cele două provincii pînă la data actului (3 octombrie).

¹² Ibid., nr. 19432/IV/1878.

De altfel, continuă nota, în împrejurările existente, ministerul austriac are îndoieli în privința utilității închiderii complete a graniței către Rusia și România. Aceasta din următoarele motive: agricultorii din Bucovina și Galiția sînt avizați la importul de vite din țările vecine și prin suspendarea completă a acestuia ei ar fi foarte grav păgubiți; aprovizionarea orașelor mai mari, precum și a armatei ar avea de suferit; în fine, închiderea completă a graniței ar provoca intensificarea contrabandei de vite și astfel pericolul contaminării ar crește în loc să scadă, din cauza animalelor trecute peste frontieră fără a fi supuse controlului sanitar și carantinei.

Motivele invocate de ministerul austriac denotă că acesta nu era dispus să accepte rațiunea pentru care guvernul maghiar insistă în scopul înăsprii măsurilor restrictive, adică interesele crescătorilor de vite din Ungaria, dorința acestora de a înlătura concurența vitelor aduse din România și Rusia și lărgirea posibilităților lor de vânzare în partea austriacă a monarhiei. Într-adevăr, ministerul austriac socotește de la sine înțeles că aprovizionarea agricultorilor, a orașelor din Austria și a armatei să se facă în continuare cu vite și carne provenite din importul de peste graniță. Și nu acceptă nici un moment posibilitatea ca aceste necesități să poată fi suplinite din producția internă a Ungariei.

În partea finală a notei, ministerul austriac pare totuși să studieze posibilitatea unei schimbări de atitudine. Credem însă că el face aceasta pentru a exercita la rîndu-i un fel de presiune asupra guvernului maghiar și a-l determina să fie ceva mai concesiv. Nu vedem cum s-ar explica altfel faptul că, după ce expune toate motivele pentru care nu e înclinat să înăsprească măsurile restrictive, pune brusc următoarea întrebare: dacă Austria ar prohibi complet importul de vite din Rusia și România, guvernul maghiar ar fi dispus să adopte o atitudine similară permanentă, deci nu condiționată doar de durata molimei¹³?

Pare foarte probabil că prin această bruscă supralicitare a pretențiilor Ministerului agriculturii, industriei și comerțului din Budapesta, guvernul austriac a vrut să ofere celui maghiar material pentru a reflecta mai serios asupra consecințelor mai îndepărtate ale politicii inițiate de el sub presiunea momentană a cercurilor moșierești. Anume, să ia în studiu posibilitatea unei schimbări de atitudine și din partea României, ajungîndu-se astfel la o perturbare de durată a legăturilor economice firești dintre Transilvania și România, alternativă ale cărei consecințe se impunea a fi cercetate dintr-o perspectivă mai cuprinzătoare, înainte de a accepta toate riscurile ei. Guvernul austriac dă dovadă de mai multă experiență și rafinament, el reușind să pună capăt, prin acest mic șantaj, discuțiilor în contradictoriu cu guvernul maghiar.

Într-adevăr, constatăm mai întîi că acesta din urmă lasă multă vreme fără răspuns întrebarea formulată, trădînd astfel perplexitatea sa. La 14 noiembrie 1878, ministerul austriac revine, într-o altă notă, asupra aceleiași întrebări. Drept urmare, la 26 noiembrie sosește răspunsul re-

¹³ Ibid., nr. 11516/1878.

prezentînd o reconsiderare a atitudinii guvernului maghiar în problema importului de animale din România, bazată, evident, pe o analiză mai multilaterală a consecințelor acestor perturbații, din punctul de vedere al tuturor sectoarelor economiei naționale, iar nu numai al intereselor crescătorilor de vite.

Răspunsul la care ne referim arată pentru început că în cercurile competente din Ungaria problema oportunității menținerii unor schimburi comerciale largi cu România și Rusia, mai ales în ce privește importul de vite, se discută sub variate aspecte, încă din 1869. Recent, în urma întrebării adresate de ministerul de interne din Viena guvernului maghiar, acesta a consultat din nou o comisie de specialiști. Ea s-a pronunțat, în principiu, pentru continuarea acestui import.

Concluzia comisiei s-a întemeiat pe o serie întreagă de motive. În primul rînd comisia combate părerea destul de răspîdită în Ungaria că interdicția importului de vite din cele două țări menționate ar favoriza economia națională și în special pe crescătorii de vite, prin aceea că ar stimula dezvoltarea creșterii animalelor și ar asigura prețuri mai bune de vînzare. La aceasta, nota de care ne ocupăm răspunde că economia națională n-ar profita în nici un caz, în întregul ei; deoarece interesul de căpetenie al agriculturii este să dispună de vite cornute ieftine și în număr cît mai mare. Or, statisticile dovedesc că producția internă de vite din Ungaria nu poate satisface o atare condiție.

Drept consecință, în eventualitatea interzicerii importului, industria ar fi lipsită de importante materii prime; s-ar resimți lipsa de carne, al cărei preț ar crește considerabil. De pe urma acestor împrejurări ar primi o lovitură destul de grea și comerțul.

Așadar, raportul apreciază în mod realist că profiturile scontate de crescătorii de vite s-ar îmbina cu serioase dezavantaje în ansamblul economiei și că există necesități care se acoperă în mod permanent prin legăturile comerciale cu România.

Raportul continuă, argumentînd fără să vrea aceeași realitate a legăturilor economice dintre Transilvania și România și anume faptul bine cunoscut că lipsa de furaje dintr-o bună parte a Transilvaniei obligă pe locuitorii de aci să trimită anual în România un mare număr de vite la păscut. Interdicția importului ar atrage cu siguranță și întreruperea acestei tradiții, ceea ce ar provoca nemulțumiri și chiar împotriviri în rîndurile populației din Transilvania.

Pentru a ilustra și mai bine acest punct al opiniei sale, raportul arată că între 1871—1875, prin cele 11 puncte legale de frontieră cuprinse între Tulgheș și Orșova s-a consemnat trecerea a circa 11.000 de vite mari și peste 225.000 de oi și capre, care reveneau anual de la păscut din România.

În ce privește importul propriu-zis, numai prin punctele de carantină s-au adus din România în cursul anului 1867 circa 3.000 de vite mari, 54.000 de oi și capre, 46.000 de porci și vreo 1.500 de cai. În afară de aceasta s-au adus circa 3.360.000 de bucăți piei de animale și peste

6.000.000 de măji lină. De asemenea s-au importat 35.000 măji păr de animale și aproape 46.000 măji seu.

În final, raportul își însușește punctele de vedere ale notei anterioare trimise de Ministerul de interne austriac, anume că interzicerea importului de animale ar spori contrabanda, și astfel n-ar contribui la împiedicarea răspîndirii molimelor. Iar pe de altă parte, măsurile sanitare preventive s-au dovedit totdeauna eficace împotriva epizootiilor, reușind să le localizeze¹⁴.

În urma acestei apropieri a punctelor de vedere între guvernele austriac și maghiar, a devenit posibilă inițierea unor tratative între Austro-Ungaria și România, pentru reglementarea problemei măsurilor sanitare aplicate la importul animalelor. E foarte semnificativ că tratative de asemenea natură s-au dus mai întâi între Austro-Ungaria și Germania, la Viena, în zilele de 24—25 ianuarie 1879. Reușind probabil să ajungă la o reglementare cu Germania, guvernul austro-ungar desfășoară imediat după aceea tratative și cu reprezentanții români, în ziua de 29 ianuarie 1879, la Ministerul de interne din Viena. Acestea s-au încheiat cu redactarea unui protocol, susceptibil a fi modificat în cadrul tratativelor pe care reprezentanții români le-au purtat la Budapesta cu guvernul maghiar, în ziua de 31 ianuarie 1879.

Tratativele de la Budapesta, al căror proces-verbal îl avem, au fost prezidate de Coloman Tisza. Din partea română a participat dr. Ștefan Capșa, director general al serviciilor sanitare ale statului român și dr. I. Felix, consilier superior sanitar. Din partea maghiară au participat numeroși experți, printre care și Ștefan Lipthay, cel însărcinat cu o călătorie de informare în România în vara anului precedent.

Ceea ce frapează din capul locului în conținutul acestor tratative este premisa diferită pe care ele se întemeiază. De unde în toate notele și actele anterioare guvernul maghiar susținea pe baza unor informații date ca sigure că în România bîntuie din plin pesta bovină, acum același guvern pare convins că în România nu există molimă, ci numai în Rusia. Toate măsurile preventive pe care el le pretinde guvernului român sînt formulate în așa fel încît par destinate numai să preîntîmpine răspîndirea molimei din Rusia în România și de aci în Austro-Ungaria. Cu alte cuvinte, în ianuarie 1879 guvernul austro-ungar face o disociere vizibilă între situația din România și cea din Rusia, precum și în tratamentul la care supune comerțul de animale cu cele două țări.

Să mai adăugăm la această constatare și faptul că în cursul tratativelor despre care vorbim, guvernul austriac și cel maghiar au formulat față de delegații români cererea ca guvernul român, din motive bineînțelese „sanitare“, să închidă drumurile de transport ale trupelor ruse pe teritoriul românesc. Cerere la care cei doi delegați români au declarat cu prudență că rezolvarea ei nu intră în posibilitățile lor, ci eventual în acelea ale unor tratative diplomatice la nivel mai înalt.

¹⁴ Ibid., nr. 23625/1878.

În aceeași ordinei de idei, guvernul maghiar se declară interesat în menținerea unui trafic fluvial normal pe Dunăre, și în acest scop consideră de dorit ca România să insiste pentru ca liniile de aprovizionare și transport ale armatei ruse înspre Bulgaria să traverseze teritoriul român numai prin Dobrogea, adică pe la răsărit de Dunăre. Insistă de asemenea ca guvernul român să instituie un cordon sanitar la vest de această linie de aprovizionare a armatei ruse. Dacă guvernul român ar reuși să aplice măsurile de mai sus, guvernul maghiar se declară de acord să mențină libertatea traficului fluvial pe Dunăre, făcând excepție pentru mărfurile și vasele venind de la gurile Dunării și din porturile dobrogene. Pentru asemenea mărfuri și vase, guvernul maghiar își rezervă dreptul de a aplica același regim la import sau tranzit ca și pentru mărfurile sau vasele rusești, provenite din porturile de la Marea Neagră.

Față de aceste insistențe ale guvernului maghiar, față de conținutul general al discuțiilor și de unele observații mai vechi cuprinse de pildă în raportul lui Liphay din 13 august anul precedent, sîntem îndreptățiți să ne punem întrebarea dacă îndărătul întregii manevre constînd în evocarea pretextelor de ordin sanitar, urmate de măsurile restrictive la importul de animale, nu s-au ascuns din partea Austro-Ungariei și motive mai generale de ordin politic, adăugîndu-se celor de ordin economic sau poate chiar prevalînd față de acestea? Ținînd seama de faptul că România își dobîndise recent independența, care-i fusese confirmată de tratatele de la San-Stefano și Berlin și că independența ei și a Bulgariei, dobîndită în condițiile generale ale războiului din 1877—1878, lăsa să se întrevadă posibilitatea unei creșteri apreciable a influenței Rusiei la gurile Dunării și în Balcani, credem foarte probabil ca Austro-Ungaria să se fi preocupat din capul locului de limitarea acestei influențe și că unele din primele măsuri vizînd acest scop să fi fost presiunile economice asupra României. După cum observăm, aceste presiuni au fost exercitate în așa fel încît să sugereze guvernului român, fără a o spune direct, necesitatea diminuării relațiilor sale comerciale cu Rusia și limitarea atît teritorială cît și de durată de timp a prezenței trupelor ruse pe teritoriul român.

Reglementarea dificultăților provocate de guvernul austro-ungar, în urma tratatelor din ianuarie 1879, survine, pe cît se pare, din momentul în care guvernul român înclină spre punctul de vedere al guvernului austro-ungar, adică spre evitarea încadrării României în orbita țarismului, fapt pe care îl va confirma peste patru ani, aderînd la Tripla Alianță.

În cursul tratatelor de la Budapesta, reprezentanții români confirmă cele stabilite cu două zile înainte la Viena, declarîndu-se de acord ca guvernul român să culeagă și să transmită informații exacte despre starea sanitară a animalelor din Bulgaria și celelalte teritorii în care staționează trupe rusești. Ei declară că România va trimite personal sanitar calificat în toate regiunile țării amenințate de contaminare.

România se angajează să procedeze la dezinfectarea mijloacelor de transport care călătoresc spre Rusia și se întorc de acolo. Se prevăd

măsuri de dezinfectare și de interdicție parțială pentru corespondența venită din Rusia, cu posibilitatea suspendării ei complete în caz de nevoie, îngăduită fiind numai corespondența pe cale telegrafică.

Călătorii veniți din Rusia peste România vor putea intra în Transilvania numai pe la Oituz, Timiș și Orșova și numai dacă vor prezenta un certificat din partea autorităților române, prin care acestea să ateste că la granița ruso-română călătorii respectivi s-au supus măsurilor de control sanitar. Cetățenii români doritori a călători în Transilvania vor prezenta și ei autorităților vamale austro-ungare un certificat dovedind că în localitatea din care au plecat nu există cazuri de boală.

Tratativele s-au ocupat și de anumite detalii de ordin comercial, ele aducând mici modificări protocolului încheiat la Viena la 29 ianuarie. Astfel, reprezentanții români se declară de acord ca în caz de molimă interdicția de import în Austro-Ungaria să se extindă și asupra peștelui proaspăt și a peștelui în ulei. De asemenea România nu obiectează împotriva suspendării de către Austro-Ungaria a importului de lână brută. Cu toate acestea, România continuă să admită venirea oilor din Transilvania la păscut de iarnă, precum și trecerea lor spre Rusia. Ambele guverne cad însă de acord să instituie măsuri de control sanitar asupra acestor turme de oi și, dacă va fi necesar, să interzică trecerea lor peste frontieră.

Totodată ambele guverne sînt de părere să ia măsuri pregătitoare, pentru eventualitatea că s-ar impune închiderea completă a graniței. Partea română a cerut însă guvernului maghiar ca ea să fie informată din timp despre o asemenea intenție, ceea ce guvernul maghiar a acceptat.

Cele două guverne își iau angajamentul să permită reciproc trimiteră de comisii care să aibă dreptul a verifica, fiecare pe teritoriul celeilalte țări, aplicarea măsurilor sanitare preventive convenite în cursul tratativelor. Atîta vreme cît aceste măsuri vor fi aplicate corect, traficul comercial între România și monarhia austro-ungară se va desfășura normal. Dacă însă molima de vite ar izbucni și în România, sau dacă s-ar verifica neaplicarea de către partea română a măsurilor sanitare la care ea s-a angajat, atunci Ungaria își rezerva dreptul să extindă imediat și asupra României restricțiile comerciale prevăzute față de Rusia¹⁵.

*

Documentele al căror conținut l-am relevat în cele de mai sus ne duc la concluzia că dificultățile care apar în relațiile comerciale dintre Austro-Ungaria și România în anii 1878—79 au la bază cauze destul de complexe. Rămîne în vigoare constatarea că una dintre cauze a fost interesul moșierimii și al unei părți a negustorilor din Transilvania de a evita importul de vite din România, pentru a obține astfel o conjunctură mai favorabilă pentru desfacerea produselor animale interne pe piața

¹⁵ Ibid., nr. 2948/1879.

monarhiei. Reiese însă, totodată, că această tendință era alimentată și de dificultățile grave de care se izbea exportul de animale din Austro-Ungaria în Germania și în țările din apusul Europei, în perioada de după 1870. Aceste dificultăți, la rîndul lor, erau un reflex al conjuncturii economice generale din acei ani, marcați prin criza economică din 1873, prin începuturile crizei agrare de lungă durată, prin reapariția unor măsuri de tip protecționist în politica vamală a mai multor state.

Pe de altă parte, nu poate fi exclusă nici eventualitatea ca măsurile restrictive ale Austro-Ungariei împotriva importurilor din România să fi reprezentat un mijloc de presiune, care să determine România, devenită independentă, să nu accepte încadrarea ei în zona de influență economică și politică a Imperiului țarist.

Merită reținute și divergențele care s-au ivit, în legătură cu politica comercială față de România, între guvernul din Budapesta și cel din Viena. Dar mai cu seamă faptul că deși restricțiile la import au avut ca obiect un sector limitat și n-au afectat în întregul lor relațiile comerciale dintre cele două țări, totuși în Transilvania n-au întârziat să se ridice probleme de aprovizionare atât a populației cît și a industriei. Probleme de aprovizionare care dovedeau necesitatea organică a menținerii unor relații economice normale între Transilvania și România. Ele au și determinat în cele din urmă guvernul din Viena mai întii, apoi și cel din Budapesta, să aplaneze chestiunea prin tratative.

Prin natura anumitor cauze și prin efectele pe care le-au declanșat, dificultățile comerciale de care ne-am ocupat prefigurează criza de mult mai mare amploare pe care a reprezentat-o în relațiile economice ale Transilvaniei cu România războiul vamal din 1886—1891.

DONNÉES RELATIVES AUX RESTRICTIONS COMMERCIALES
ENVERS LA ROUMANIE, IMPOSÉES PAR
LE GOUVERNEMENT AUSTRO-HONGROIS EN 1878—1879

RÉSUMÉ

L'auteur analyse, sur la base de documents appartenant à l'ancien Ministère de l'Agriculture, de l'Industrie et du Commerce de Budapest, les restrictions que le gouvernement austro-hongrois imposa en 1878—1879 au commerce avec la Roumanie. Ces restrictions concernaient en particulier l'importation d'animaux et de viande, ayant pour prétexte l'état sanitaire insatisfaisant du bétail provenant de Roumanie.

L'étude considère que les restrictions mentionnées représentent une manifestation des tendances protectionnistes dans la politique écono-

mique austro-hongroise, tendances encouragées par les milieux agraires et dues à la conjoncture générale défavorable de l'agriculture européenne, après 1873.

On enregistre, dans le cadre de l'application des restrictions, quelques divergences entre les gouvernements de Budapest et de Vienne, le dernier étant moins disposé à restreindre ses relations commerciales avec la Roumanie. D'ailleurs, les mesures analysées, encore que partielles, ne tardèrent pas à provoquer des effets négatifs dans l'ensemble de l'économie transylvaine.

L'auteur insiste aussi sur le fait que les difficultés que le gouvernement austro-hongrois créa à la Roumanie au cours de ces années avaient sans doute aussi des raisons politiques. Elles se voulaient, indirectement, un moyen de pression exercé sur le gouvernement roumain, tendant à l'amener à renoncer à une orientation exclusivement favorable à la Russie, dans sa politique extérieure.

CONFERINȚA DE CONSTITUIRE A PARTIDULUI NAȚIONAL ROMÂN DIN UNGARIA (1881)

DE

BUJOR SURDU

Regimul politic instaurat în Imperiul habsburgic după înăbușirea mișcărilor revoluționare din 1848—49 s-a prăbușit fără glorie, ca urmare a luptelor maselor asuprite și a înfrîngerilor suferite de oștile austriece pe cîmpurile de bătaie italiene. Așa-zisul regim liberal — în frunte cu Anton Schmerling — a renunțat la practicile absolutiste ale vechiului regim și a introdus un sistem de guvernare mai apropiat nu numai de revendicările maselor, dar și de aspirațiile diferitelor popoare înglobate în acest imperiu multinațional. Caracterul unitar al statului era reprezentat de dinastia habsburgică și de un parlament central cu sediul la Viena, în timp ce în diferitele provincii, delimitate administrativ astfel încît fiecare din ele să cuprindă mai multe naționalități, au luat ființă diete locale. În felul acesta s-a dat posibilitate Curții de la Viena să manevreze astfel, încît interesele habsburgice să fie permanent ocrotite.

Ținîndu-se seama de aceste principii, teritoriul locuit de români a fost împărțit în provincii distincte. Banatul a fost unit cu părțile de dincolo de Tisa, constituindu-se provincia „Voivodina sîrbească și Banatul timișan“, cu reședința la Timișoara. În același timp, Crișana și Maramureșul — regiuni populate cu majorități românești — făceau parte din Ungaria. În Transilvania, unde românii dețineau întîietatea din punct de vedere numeric față de toate celelalte naționalități la un loc, a luat ființă o dietă provincială cu sediul la Sibiu.

Fragmentarea aceasta a blocului românesc în provincii diferite a întîrziat constituirea unui singur și puternic partid politic, care să fi cuprins pe toți românii din Imperiul habsburgic. Cu toate scăderile sale vădite, sistemul de guvernare inaugurat pe baza constituției sancționate la 26 februarie 1861 a permis naționalităților asuprite, pentru întîia oară în istoria acestui imperiu, să se afirme în viața politică a țării. În timp

ce teoriile profesate de pătura conducătoare maghiară admiteau că în Ungaria nu există decît o singură națiune, cea maghiară, cercurile vieneze care susțineau regimul liberal al lui Schmerling au recunoscut dreptul la existență al tuturor naționalităților din imperiu. Ca urmare tocmai a acestor principii, dieta de la Sibiu a votat legiurile privitoare la egala îndreptățire a românilor cu celelalte naționalități din Transilvania.

Egalitatea politică era însă mai mult enunțată, fiindcă în realitate masele românești — țărănimea în special — aveau de suportat o puternică oprimare socială și națională din partea nobilimii maghiare, stăpină de moșii. De altfel, încă din 1865, Curtea din Viena era hotărîtă să ajungă la o înțelegere cu pătura conducătoare maghiară, chiar dacă prin aceasta se sacrificau interesele legitime ale celorlalte naționalități. Înfrîngerile militare suferite de Austria în 1866 n-au făcut decît să grăbească încheierea dualismului austro-ungar. Cu toată opunerea românilor, o nouă dietă transilvană — aleasă pe baza legiurilor din 1848 — hotărăște în 1865 înglobarea Transilvaniei în hotarele Ungariei, fapt care va influența puternic viața politică a românilor din Imperiul habsburgic.

Pătura conducătoare românească, formată aproape numai din intelectuali, a fost luată prin surprindere de evenimentele care se desfășurau cu repeziciune și, ca atare, n-a reușit să se afirme pe plan politic în conformitate cu ponderea reprezentată de poporul român în cadrele statului maghiar. De altfel nici n-a acționat unitar. Românii din Banat și Crișana, care în 1848—49 au fost alături de revoluția maghiară, au luat parte, îndată după dualism, la viața politică din Ungaria. În Transilvania situația era cu mult mai complicată. Opinia publică românească din această provincie a protestat viguros împotriva faptului că uniunea Transilvaniei cu Ungaria a fost hotărîtă de o dietă în care deputații fuseseră aleși pe baza unei legi electorale feudale, deci cu excluderea de fapt a românilor. Regimul instaurat în Ungaria după dualism a urmărit cu perseverență o politică de centralizare a puterii în mîinile nobilimii maghiare, neținînd seama de interesele legitime ale celorlalte naționalități, care constituiau împreună majoritatea absolută a populației țării. Pentru a-și asigura controlul asupra parlamentului, pătura conducătoare maghiară a prevăzut în legea electorală dispoziții care, de fapt, excludeau de la vot, în mare parte, pe reprezentanții celorlalte naționalități. Cum în primul rînd se urmărea îndepărtarea de la urne a alegătorilor români, s-au menținut în vigoare legi electorale deosebite pentru Transilvania și Ungaria propriu-zisă. În astfel de condiții era evident că românilor nu le era cu putință să influențeze hotărîtor viața politică a țării. Tocmai de aceea, la scurtă vreme după proclamarea dualismului, românii din Transilvania vor adopta o politică de pasivitate față de parlamentul de la Pesta. Noua orientare a dus însă la grave frămîntări în sînul păturii conducătoare românești, ajungîndu-se pînă la dezbinarea în două tabere: activiști și pasiviști. Activiștii susțineau că românii din Transilvania trebuie să ia

parte la alegeri, deși legea electorală îi nedreptătea, în timp ce pasiviștii militau pentru abținere, socotind încă în vigoare hotărârile dietei de la Sibiu din 1863—64. Pasiviștii aveau în frunte pe George Bariț, Ioan Rațiu, Ilie Măcelariu și alții, în timp ce curentul activist era reprezentat îndeosebi de mitropolitul Andrei Șaguna și de unii funcționari superiori români.

Gravele neînțelegeri dintre activiști și pasiviști s-au manifestat mai ales în cursul campaniei electorale din primăvara anului 1869, când urmau să fie aleși deputații pentru dieta de la Pesta. În această dispută curentul pasivist a reușit să cîștige de partea sa majoritatea opiniei publice românești, cu toată opunerea activiștilor și a guvernului maghiar¹. Conferința națională întrunită la Mercurea, în 7—8 martie 1869, a luat hotărâri importante în ceea ce privește viața politică a românilor din această parte a țării. S-a procedat mai întâi la statornicirea unei ținute comune față de viitoarele alegeri, adoptîndu-se cu mare majoritate principiul abținerii de la votare. În al doilea rînd, conferința a discutat pe larg necesitatea constituirii unui Partid național român în Transilvania. Problema neputînd fi rezolvată imediat, adunarea a ales un Comitet național central, cu sediul la Sibiu, compus din 25 de membri. Durata activității acestui Comitet a fost scurtă, deoarece guvernul maghiar l-a dizolvat, sub pretext că adunarea nu era îndreptățită să adopte hotărâri contrare legilor în vigoare².

În ceea ce privește situația Banatului, o dată cu prăbușirea absolutismului Curtea a căutat noi forme de organizare a acestei provincii. Ținîndu-se seama de o hotărîre a împăratului, reprezentanții românilor bănățeni s-au întrunit la Timișoara într-o adunare națională, în care s-a cerut cu insistență ca Banatul să nu fie anexat Ungariei³. Ceva mai tîrziu, la 18 decembrie 1860, românii bănățeni au înaintat o petiție, purtînd peste 12.000 de semnături, în care se cerea înglobarea provinciei în Marele Principat al Transilvaniei⁴. Zadarnic însă, fiindcă împăratul, prin rezoluția din 27 decembrie 1860, a decretat reincorporarea Banatului la Ungaria⁵.

Fruntașii politici români din Banat priveau cu îngrijorare viitorul politic al neamului lor în cadrele statului maghiar. Tocmai de aceea ei vor milita pentru unirea tuturor românilor din Imperiul austriac într-un singur organism administrativ-politic, care să poată asigura dreptul la existență națională al poporului din care făceau parte. Este semnificativ în această privință articolul lui Andrei Mocioni, publicat în *Gazeta Transilvaniei*⁶, în care cerea încuviințarea pentru convocarea unei adunări

¹ B. Surdu, *Conferința națională de la Mercurea (1869)*, în *Anuarul Institut. istorie Cluj*, VIII (1965), p. 173—211.

² T. V. Păcățian, *Cartea de aur*, V, p. 68—69.

³ T. Botiș, *Monografia familiei Mocioni*, București, 1939, p. 50—51.

⁴ G. Popoviciu, *Istoria românilor bănățeni*, Lugoj, 1904, p. 374.

⁵ Botiș, *o. c.*, p. 52.

⁶ Nr. 12 din 1861.

naționale a românilor din Transilvania și Ungaria. Cercurile conducătoare vieneze n-au acceptat însă aceste sugestii, temându-se, pe bună dreptate, că românii vor tinde să constituie un stat național unic cu cei din Principatele Unite. Ca atare, românii bănățeni nu vor reuși să se apropie decât de cei din Crișana și Maramureș, alegând împreună 19 deputați pentru dieta din Budapesta, convocată pe data de 2 aprilie 1861⁷.

O activitate politică mai intensă vor depune deputații români aleși în dieta convocată pentru ziua de 10 decembrie 1865. Dezbaterile din ciclul parlamentar 1866—1868 au avut urmări deosebit de importante, fiindcă în această perioadă s-a definitivat dualismul austro-ungar. Tot acum, guvernul a depus în cameră proiectul de lege privitor la naționalități. Clubul parlamentar român, solidar cu cel sîrbesc în lupta pentru egala îndreptățire a naționalităților, a susținut că proiectul guvernamental nu răspunde aspirațiilor legitime ale popoarelor din Ungaria. Ca atare, deputații români și sîrbi au elaborat un proiect comun, „pentru regularea și asigurarea naționalităților și a limbilor în Ungaria“, pe care l-au și înaintat comisiei dietei⁸. Supus votului, proiectul a fost, bineînțeles, respins, fapt care a determinat deputații români și sîrbi să părăsească demonstrativ incinta⁹.

În toată această perioadă s-a resimțit lipsa unui organism care să coordoneze activitatea politică a deputaților români. Tocmai de aceea, după ce dieta aleasă în 1865 și-a încetat activitatea în decembrie 1868, fruntașii politici români au trecut la organizarea unui partid național, în vederea pregătirii campaniei electorale din primăvara anului 1869.

În 27 ianuarie/7 februarie 1869 s-a întrunit la Timișoara o conferință națională română, care a adoptat o rezoluție cuprinzînd problemele mai importante la ordinea zilei. S-a hotărît crearea unui partid politic național, stabilindu-se totodată și linia politică pe care trebuia să o urmeze. În fruntea partidului se găsea un comitet central, cu sediul la Timișoara, iar în comitate și comune au luat ființă comitete locale. Președinte al comitetului central a fost ales Alexandru Mocioni. În legătură cu apropiatele alegeri, conferința a hotărît participarea la urne în acele cercuri electorale în care alegătorii români dețineau majoritatea numerică¹⁰.

De aci înainte, românii din Banat, Crișana și Maramureș vor participa cu regularitate la alegerile pentru dieta din Pesta. Numărul deputaților aleși devenea însă din ce în ce mai redus, fiindcă guvernul avea posibilitatea să-și impună candidatul propriu în oricare din circumscripțiile electorale. De altfel, în era dualistă, guvernele maghiare își impuneau candidații proprii, mai ales în cercurile cu majorități nemaghiare¹¹.

După conferința de la Mercurea, din 7—8 martie 1869, a urmat o perioadă de stagnare în activitatea politică a românilor, singurii care au

⁷ Botiș, o. c., p. 59.

⁸ *Ibid.*, p. 118.

⁹ *Ibid.*

¹⁰ Păcățian, o. c., V, p. 45—47.

¹¹ E. Brote, *Cestiunea română în Transilvania și Ungaria*, București, 1895, p. 95.

mai acționat fiind George Bariț, Ilie Măcelariu și Visarion Roman. Cum pe față nu se puteau manifesta din cauza opoziției autorităților, la începutul anului 1870 a avut loc la Turda o consfătuire confidențială a fruntașilor politici români. Cu această ocazie s-a constituit un comitet restrâns format din trei membri ordinari și doi supleanți, cărui i s-a încredințat apărarea intereselor naționale¹². În cadrul consfăturii s-a subliniat necesitatea apropierii de românii din Banat și Ungaria, în vederea adoptării unui program comun de luptă împotriva opresiunii deslănțuită contra lor de regimul dualist. S-a prevăzut o strângere a legăturilor cu celelalte naționalități oprimate din cadrul statului habsburgic, în vederea închegării unui front cit mai larg contra hegemoniei păturilor conducătoare austro-ungare.

Programul adoptat la Turda însă n-a putut fi tradus în viață, fiindcă neînțelegerile din sînul intelectualității române erau cu mult mai adînci, decît lăsau să se întrevadă dezbaterile conferinței naționale de la Mercurea. Înfruntarea dintre cele două tabere, activiști și pasiviști, a adus grave prejudicii de ordin politic românilor din Transilvania. Tocmai de aceea, unii dintre conducătorii celor două curente au încercat să inițieze contacte personale în vederea apropierii punctelor lor de vedere și îndeosebi a stabilirii unei linii politice comune față de problemele mai importante de la ordinea zilei.

Ca urmare, la începutul lunii septembrie 1871 a fost convocată o consfătuire a reprezentanților celor două curente politice, alegîndu-se un Comitet ad-hoc. Îndată după constituire, comitetul a trimis o circulară la 120 de fruntași politici, cerîndu-li-se părerea în legătură cu oportunitatea convocării unei adunări cu caracter politic. Neînțelegerile erau însă atît de profunde, încît nu s-a putut ajunge la statornicirea unei atitudini comune față de problemele puse în discuție. Pînă la urmă „Comitetul ad-hoc” s-a autodizolvat, sub pretextul că nu s-au primit decît 21 de răspunsuri, hotărîndu-se totodată restabilirea „Comitetului național central” ales la Mercurea¹³.

Neînțelegerea dintre cele două tabere se adîncea mereu, ajungîndu-se pînă la ciocniri fățișe. Astfel, protopopul Ioan Meșianu a convocat la sfîrșitul anului 1871 o adunare a intelectualității române din ținutul Branului, în cadrul căreia activiștii au obținut cîștig de cauză. Atacat violent în presa națională, organizatorul încearcă să-și justifice în ziarul *Albina* opiniile sale politice¹⁴. Dar activiștii, susținuți fără îndoială de mitropolitul Andrei Șaguna, organizează în preajma alegerilor din 1872 o adunare la Sibiu, cu scopul de a-i convinge pe români să participe la votare. Moțiunea adoptată în cadrul „conferinței naționale sibiene din 5—6 mai 1872” cuprinde la început „gravaminele” românilor „de sub coroana Ungariei”, dar în special a celor din Transilvania. Activiștii prezenți la această adunare ajung la concluzia că satisfacerea revendicărilor

¹² Păcățian, o. c., V, p. 265—266.

¹³ Surdu, o. c., p. 203—204.

¹⁴ Păcățian, o. c., V, p. 618—624.

naționale nu poate avea loc, decît în cazul participării românilor la votare. Deputații aleși însă trebuiau să fie independenți de guvern, pentru că numai în felul acesta ar fi putut apăra cu succes cauza pentru care luptau¹⁵. La rîndul lor, pasiviștii au convocat și ei o consfătuire la Alba Iulia, cu participarea unui mare număr de intelectuali români, conferința hotărînd „abținerea totală de la alegerea de deputați pentru dieta din Pesta, conform concluzului de la Mercurea”¹⁶. Adunarea de la Alba Iulia avînd însă loc abia în 27 iunie 1872, adică numai cu cîteva zile înaintea alegerilor, a dezorientat pe mulți din alegătorii români. Ca urmare, de astădată n-a fost respectată nici una din directive, fiecare alegător orientîndu-se după interesele sale momentane. Dezorientarea din sînul păturii conducătoare românești în legătură cu alegerile a facilitat politica guvernului, care în fond urmărea nu numai adîncirea vrajbei dintre cele două tabere, dar și participarea unui număr cît mai restrîns de deputați români la dezbaterile dietei. La alegerile din 1872 nu a fost ales decît un singur candidat român transilvănean, Petru Nemeș, în cercul electoral al Mociului din comitatul Cojocna¹⁷.

Perioada următoare se caracterizează prin lipsă de orientare, de energie și de organizare a Partidului național român. În acești ani n-au avut loc acțiuni politice de amploare menite să țină trează, în opinia publică românească, atenția asupra evenimentelor contemporane. Scăzuse încrederea reciprocă dintre conducătorii politici ai românilor, iar neînțelegerile dintre activiști și pasiviști s-au adîncit. Marasmul constatat se datorează în mare parte faptului că pătura conducătoare românească își vedea diminuată influența în sînul maselor. La toate acestea se adăuga faptul că noua lege electorală din 1875 era vădit îndreptată împotriva intereselor popoarelor nemaghiare. De aceea, mulți dintre conducători socoteau că împotrivirea față de regimul de la Budapesta nu putea avea urmări favorabile pentru români. Era, de asemenea, unanimă părerea că scindarea blocului românesc în activiști și pasiviști aducea grave prejudicii cauzei căreia îi închinaseră toate strădaniile lor. Ca urmare, în ianuarie 1875 a fost convocată la Alba Iulia o restrînsă adunare confidențială, cu scopul de a se discuta situația politică și de a recomanda măsurile potrivite pentru ieșirea din impas. Discuțiile au scos la iveală necesitatea convocării unei noi conferințe generale a românilor din Transilvania, la care urmau să participe atît fruntașii activiști cît și cei pasiviști, spre a stabili în comun linia politică potrivită împrejurărilor din acel timp¹⁸.

În scopul menajării anumitor susceptibilități, apelul pentru convocarea conferinței generale a fost lansat de către Clubul municipal român din Cluj, care a propus ca adunarea să aibă loc la Sibiu, în 23 mai 1875.

¹⁵ *Causa română, ca expunere de principii date publicului român spre a le folosi și a se orienta la statornicirea unei programe naționale*, Sibiu, 1872, 52 p.

¹⁶ Păcățian, o. c., VI, p. 57—60.

¹⁷ *Ibid.*, p. 5.

¹⁸ *Ibid.*, p. 504—508.

La data respectivă s-au întrunit aci 163 de delegați ai alegătorilor români, în majoritate însă pasiviști. Dezbaterile — la care au luat parte George Bariț, Ilie Măcelariu, Ioan Rațiu și alții — au fost extrem de agitate. S-a ajuns atât de departe, încît s-a afirmat că „activiștii nu sînt români, activiștii sînt trădători, renegați“. Pînă la urmă conferința a ales o comisie restrînsă, formată din reprezentanții ambelor tabere, cu sarcina de a propune hotărîri. Comisia a propus „susținerea programului național de la anul 1848, conferința românilor din Ardeal decretînd absoluta pasivitate față de alegerile pentru dieta din Pesta“. Concluziile comisiei au fost aprobate apoi de către adunare, cu o mare superioritate de voturi¹⁹. În general, linia stabilită de conferința de la Sibiu a fost respectată de către fruntașii noștri politici, apărarea intereselor naționale urmînd să fie încredințată de aci înainte mai mult deputaților români din Ungaria.

O dată cu declararea independenței de stat a României, opresiunea națională a românilor din Ungaria s-a accentuat. În astfel de împrejurări, majoritatea oamenilor politici români au socotit că pasivitatea politică față de regimul de la Budapesta trebuie continuată. Concluzia aceasta și-a însușit-o, cu o mare majoritate de voturi, Conferința generală a alegătorilor români din Transilvania, ținută la Sibiu în 20—21 iulie 1878²⁰.

Față de ofensiva hotărîtă a regimului, îndreptată împotriva manifestărilor politice ale naționalităților nemaghiare, tot mai mulți fruntași români din Ungaria, în frunte cu Vicențiu Babeș, se îndreaptă spre pasivism. Ca atare, la alegerile din 1878 n-au mai fost aleși decît 12 deputați români din Ungaria propriu-zisă și unul singur din Transilvania²¹. Pentru ca noua orientare să poată avea influență hotărîtoare în viața politică, era necesară constituirea unui puternic partid politic, care să cuprindă pe toți românii din hotarele Ungariei de atunci.

În perioada imediat următoare dualismului, conducătorii politici ai românilor din regatul maghiar socoteau că existența a două partide românești, unul în Transilvania și altul în Ungaria propriu-zisă, este absolut necesară afirmării poporului nostru în viața politică a țării. Ei erau convinși că în împrejurările date nu vor putea influența hotărîtor mersul evenimentelor și, în orice caz, nu aveau putința de a submina temeliile înțelegerii dintre păturile conducătoare austriece și maghiare. Își dădeau însă prea bine seama că la baza compromisului stătea hotărîrea fermă a acestora de a frîna dezvoltarea politică a celorlalte naționalități.

Lupta pentru existență a diferitelor naționalități se dovedea, ca atare, deosebit de aspră. Mai ales pentru românii din Ungaria era valabilă

¹⁹ *Ibid.*, p. 510—513.

²⁰ *Telegraful român*, an. XXVI, nr. 79 din 11 iulie v. 1878, p. 313; nr. 80 din 13 iulie v. 1878, p. 317—318; nr. 81 din 15 iulie v. 1878, p. 321; nr. 82 din 18 iulie v. 1878, p. 325—326.

²¹ Păcățian, *o. c.*, VI, p. 669.

această constatare, fiindcă în ochii regimului burghezo-moșieresc de la Budapesta ei reprezentau pericolul cel mai iminent pentru statul dualist. Lupta era cu atât mai dificilă pentru români, cu cât ea se dădea în condițiile pătrunderii tot mai viguroase a capitalismului în diferite sectoare de activitate. Se știe însă că românii dispuneau de o slabă burghezie comercială și industrială, iar moșierii puteau fi numărați pe degete. Specifică românilor din Ungaria de după dualism era îndeosebi mica și foarte mica proprietate de pământ. Or, în noile condiții economice create de înțelegerea dintre burghezia austriacă și moșierimea maghiară, a fost frînată aici dezvoltarea întreprinderilor industriale, iar țărănimea cu pământ puțin nu putea rezista concurenței moșierilor, care de acum înainte se vor orienta tot mai hotărât spre agricultura intensivă. Cererile de cereale din Europa occidentală și construirea căilor ferate au grăbit și au întărit acest proces istoric. Urmările au fost deosebit de grave pentru români, pentru că moșiile fiind exploatate în regie, țărănimii lipsite de pământ i s-a îngustat posibilitatea de a arenda în condiții avantajoase terenurile de cultură necesare existenței zilnice. Generalizarea căilor ferate a dat apoi puțința moșierului să-l concureze pe micul producător și pe pieteile sale tradiționale.

Consecința imediată care s-a făcut simțită a fost aceea că un număr tot mai mare de țărani săraci au fost siliți să-și părăsească gospodăriile și să-și găsească alte surse de existență. Cum însă dualismul a frînat dezvoltarea industriei în Ungaria, proletariatul agricol n-a avut posibilitatea să-și găsească locuri de muncă în regiunile de baștină. Ca atare, recensămintele au înregistrat o scădere a numărului locuitorilor de la țară²², îndeosebi în satele din sudul Transilvaniei²³.

Regimul de la Budapesta susținea că politica de pasivitate urmată aproape de totalitatea conducătorilor români din Transilvania lovea în interesele statului maghiar. De aci și încercarea de a-i convinge pe români să participe la alegeri, dar numai pe măsura intereselor claselor dominante maghiare.

Ideea pasivității s-a întărit și mai mult, cînd fruntașii Partidului național român din Ungaria propriu-zisă au început să încline și ei spre o politică de necolaborare cu regimul de la Budapesta. O dată cu aceasta a fost scoasă în evidență necesitatea contopirii tuturor forțelor politice românești, din cadrele statului maghiar, într-un singur și puternic organism politic. Prilejul s-a ivit o dată cu pregătirea campaniei electorale în vederea alegerilor din vara anului 1881.

În Transilvania, pasiviștii au inițiat încă de la începutul acestui an o viguroasă campanie de presă pentru susținerea convingerilor lor²⁴. Acti-

²² *Rezultate ulterioare ale numărării poporului*, în *Observatoriul*, Sibiu, an. IV, nr. 13 din 11/23 februarie 1881, p. 49—50.

²³ *La numărarea poporului*, în *Observatoriul*, an. IV, nr. 9 din 28 ian./9 febr. 1881, p. 33.

²⁴ *Pentru ce să-și schimbe românii din Transilvania politica?* în *Observatoriul*, an. IV, nr. 5 din 14/26 ian. 1881; nr. 6 din 17/29 ian. 1881; nr. 7 din 21 ian./2 febr. 1881; nr. 8 din 24 ian./5 febr. 1889. Autorul articolelor a fost, probabil, George Bariț.

viștii, grupați în jurul ziarului *Telegraful român*, în acest timp au dat dovadă de moderație, fapt care a netezit calea apropierii dintre cele două tabere românești învrăjbite de atita vreme. Erau, fără îndoială, convinși că de neînțelegerile dintre ei vor profita doar adversarii lor.

Cele dintii tatonări în legătură cu stabilirea unei politici comune a tuturor românilor din statul ungar au avut loc la Turda, în 9 și 10 august 1880. S-au întrunit aci, cu ocazia adunării generale a „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român“, următorii fruntași politici: George Bariț, Iacob Bologa, Partenie Cosma, Visarion Roman, George Pop de Băsești și Ioan Rațiu²⁵. Concluzia la care au ajuns sublinia necesitatea convocării unei adunări cu caracter restrâns, care să pregătească organizarea unei importante conferințe naționale a reprezentanților tuturor alegătorilor români din Ungaria. În acest scop, George Bariț și Partenie Cosma au adresat o circulară confidențială la 29 de fruntași politici români de toate nuanțele, invitându-i pentru discuții la Sibiu. Din cei convocați, 22 au răspuns apelului, consfăturile proiectate avînd loc în zilele de 16—18 octombrie 1880²⁶. Hotărîrea redactată la încheierea dezbaterilor recunoștea pentru înția oară în viața politică a românilor din Ungaria „necesitatea, utilitatea și posibilitatea unei acțiuni comune politice naționale pe baza solidarității...“²⁷. Totodată a fost constituit un comitet restrîns format din Vincentiu Babeș, George Bariț, Partenie Cosma, Nicolae Popea, George Pop de Băsești, Ioan Rațiu și Visarion Roman, cu sarcina de a elabora un program de acțiune comună a românilor din Transilvania și Ungaria, care urma apoi să fie propus aprobării conferinței generale proiectate. Adunarea a fost prezidată de fruntașul activist arhimandritul Nicolae Popea, secretari fiind Aurel Mureșianu și Partenie Cosma²⁸.

Pregătirile au durat pînă în primăvara anului viitor, cînd comitetul central electoral ales în 1878 a convocat adunarea generală a alegătorilor români din Transilvania pe ziua de 12 mai 1881, la Sibiu²⁹. În circulara adresată cercurilor electorale se prevedeau instrucțiunile conform cărora urma să se procedeze la alegerea delegaților alegătorilor pentru Confe-

²⁵ I. Georgescu, *George Pop de Băsești*, Oradea, 1935, p. 51.

²⁶ Invitații au fost trimise următorilor: Alexandru Mocioni (Budapesta), Vincentiu Babeș (Budapesta), Paul Rotariu (Timișoara), Coriolan Brediceanu (Lugoj), I. Popoviciu-Desseanu (Arad), E. B. Stănescu (Arad), Traian Doda (Caransebeș), Nicolae Zigre (Oradea); Petru Mihali (Sighetul-Marmației), Alexandru Frentiu (Satu Mare), Andrei Meidan (Șomcuta Mare), George Pop (Băsești), Sigismund Borlea (Baia de Criș), Avram Tincu (Orăștie), Alexandru Filip (Abrud), Ioan Rațiu (Turda), Iuliu Coroian (Cluj), Gavril Manu (Dej), Daniil Lica (Bistrița), Patriciu Barbu (Reghin), Aurel Mureșianu (Brașov), Nicolae Popea, George Bariț, Nicolae Cristea, Ilie Măcelariu, Visarion Roman, Partenie Cosma (Sibiu), Ioan Roman (Făgăraș), Ioan Nichita (Zalău) (P. Cosma, *Geneza programului actual al Partidului național român și însemnătatea punctelor 1 și 9 din program*, în *Telegraful român*, an. L, nr. 37 din 2/15 aprilie 1902, p. 147—148).

²⁷ Păcățian, o. c., VII, p. 5.

²⁸ *Ibid.*, p. 6.

²⁹ *Observatoriul*, an. IV, nr. 16 din 25 febr./5 mart. 1881, p. 61.

rința națională³⁰. Cum însă comitetul central electoral ales în 1878 nu putea convoca decât delegați din Transilvania, Comisia de șapte a adresat la rîndul ei un apel către alegătorii români din toată Ungaria, convocîndu-i pentru aceeași dată la Sibiu³¹. În apel se preciza că rostul conferinței era următorul: a) statornicirea unei linii politice comune față de alegerile dietale din 1881, b) constituirea Partidului național român și c) elaborarea unui program politic de perspectivă pentru toți românii din Ungaria.

Conferința alegătorilor din Transilvania propriu-zisă s-a întrunit în ziua de 12 mai 1881, la orele 10 dimineața, în sala de festivități a hotelului „Împăratul romanilor” din Sibiu³². Adunarea a fost deschisă de președintele comitetului central electoral din Sibiu, arhimandritul Nicolae Popea, unul din fruntașii curentului activist. În alocuțiunea sa, vorbitorul și-a susținut încă o dată convingerea cu privire la necesitatea pentru români de a lua parte la dezbaterile dietei din Budapesta. Totodată însă, Nicolae Popea a subliniat rolul important al solidarității de acțiune și ca atare era de părere că hotărîrile conferinței, oricare ar fi fost ele, trebuiau respectate de către toți participanții³³.

În cursul acestei prime ședințe delegații și-au prezentat mandatele unei comisii verificatoare, compusă din Ioan Roman, Anania Moldovan și Dumitru Comșa. Controlîndu-se actele prezentate, comisia a propus ca toți cei 103 delegați, reprezentînd 42 de cercuri electorale și 7 orașe, să fie declarați verificați, ceea ce adunarea a aprobat în unanimitate³⁴.

A urmat apoi la cuvînt George Bariț, care a citit raportul comitetului către conferința națională privitor la activitatea desfășurată în ultimii trei ani. În cuvîntarea sa, George Bariț, deși nu-și dezvăluie direct opiniile personale, prezintă totuși anumite constatări care justifică temeinic refuzul românilor de a lua parte la alegeri. Anume, dînsul arată că din cele 75 de cercuri electorale ale Transilvaniei, alegătorii români nu dețin majoritatea absolută decât în următoarele 16: Vințul de Jos, Ighiu, Făgăraș—cercul superior, Făgăraș—cercul inferior, Hunedoara, Baia de Criș, Orăștie, Hațeg, Dobra, Sebeșul Săsesc, Ileanda Mare, Iclodul Mare, Lăpuș, Dej, Luduș și Ocna Sibiului. Această situație anormală vorbitorul o atribuie, pe de o parte, legii electorale din 1874, iar pe de alta, arondării cercurilor electorale în așa fel, încît vechile clase privilegiate puteau predomina ca și în trecut³⁵, deși românii dețineau în Transilvania o evidentă majoritate numerică în raport cu toate celelalte naționalități.

Pe marginea raportului comitetului central electoral, cel dintîi care s-a înscris la cuvînt a fost delegatul cercului Gilău, avocatul Iuliu Co-

³⁰ Păcățian, o. c., VII, p. 6—7.

³¹ *Observatoriul*, an. IV, nr. 18 din 28 febr./12 mart. 1885, p. 69.

³² Păcățian, o. c., VII, p. 8.

³³ *Telegraful român*, an. XXIX, nr. 52 din 5 mai v. 1881, p. 205.

³⁴ *Memoriul compus și publicat din însărcinarea conferinței generale a reprezentanților alegătorilor români adunați la Sibiu în zilele din 12, 13 și 14 mai st. n. 1881*, Sibiu, 1883, p. 163—164.

³⁵ Păcățian, o. c., VII, p. 11—13.

roianu. Într-un scurt dar cuprinzător expozeu, el a schițat lupta de veacuri a poporului român din Transilvania pentru dreptul la existență națională. În concluzie, Iuliu Coroianu a propus reactivarea programului adoptat la 1848 pe Cimpia Libertății și refuzul națiunii române din monarhia austro-ungară de a participa la alegerile pentru dieta din Budapesta, atîta vreme cît nu îi sînt recunoscute drepturile politice legitime³⁶.

Faptul că expozeul și proiectul de moțiuni prezentate de Coroianu au fost, evident, minuțios pregătite mai dinainte, lasă să se presupună că ședința s-a desfășurat în baza unei înțelegeri anterioare, intervenită între fruntașii politici români de orientări diferite. Ipoteza pare cu atît mai verosimilă, cu cît vorbitorii care au urmat n-au adus obiecții fondului, mulțumindu-se să discute doar asupra forului căruia urma să-i fie înaintate propunerile respective.

Următoarea ședință a avut loc în după amiaza aceleiași zile de 12 mai 1881, cu participarea comună a delegaților alegătorilor din Transilvania și Ungaria. Președintele conferinței a fost ales în unanimitate tot Nicolae Popea, apoi vicepreședinți Ioan Rațiu și George Pop de Băsești, iar notari: Aurel Isac, Nicolae Pop, Mircea Stănescu și Francisc Loghin Hossu³⁷. După cîteva scurte intervenții în legătură cu alegerea prezidiului, adunarea a ales o comisie verificatoare a mandatelor, compusă din George Pop, Partenie Cosma, Paul Rotar, Iovan Roman, Anania Moldovan și Dumitru Comșa³⁸. După o scurtă consfătuire, comisia a declarat verificați 103 delegați din cercurile electorale și din orașele Transilvaniei, precum și 52 de delegați ai alegătorilor din următoarele comitate ale Ungariei: Arad, Bihor, Caraș—Severin, Maramureș, Sătmăr, Timiș și Torontal³⁹.

A urmat apoi constituirea comisiei de 30, însărcinată cu redactarea proiectelor de concluzii asupra problemelor discutate în cadrul conferinței, fiind aleși, ca membri, reprezentanți din toate curentele prezente la adunare. Astfel, din comisie făceau parte Vincențiu Babeș, George Bariț, Coriolan Brediceanu, Partenie Cosma, Ioan Gall, Diamandi Manole, Alexandru Roman, Iosif Vulcan și mulți alții⁴⁰.

Îndată după aceasta, delegatul cercului Sibiu, Aurel Isac, propune constituirea partidului național și alegerea unui comitet central executiv, compus din 30 de membri. Delegatul cercului electoral Ileanda Mare, Sigismund Pop, depune și el un proiect de moțiune, conform căruia conferința urma să se declare pentru activitate politică. Amîndouă aceste propuneri au fost transpuse comisiei de 30, însărcinată cu redactarea proiectului de hotărîri⁴¹.

Ședința următoare, a treia, urma să se desfășoare în 13 mai, dar ea a fost amînată, fără explicații, pentru ziua următoare, 14 mai 1881. Desi-

³⁶ *Observatoriul*, an. IV, nr. 41 din 20 mai/1 iunie 1881, p. 163—164.

³⁷ *Telegraful român*, an. XXIX, nr. 58 din 19 mai v. 1881, p. 229—230.

³⁸ *Memorial*, p. 171.

³⁹ *Observatoriul*, an. IV, nr. 43 din 27 mai/8 iunie 1881, p. 172—173.

⁴⁰ *Memorial*, p. 174—175.

⁴¹ *Observatoriul*, an. IV, nr. 43 din 27 mai/8 iunie 1881, p. 173.

gur că amînarea şedinţei plenare s-a datorat neînţelegerilor din sînul comisiei de 30 cu privire la textul hotărîrilor ce urmau să fie prezentate conferinţei. Cum din comisia respectivă făceau parte reprezentanţii tuturor curentelor politice principale, dezbaterile au fost, fără îndoială, deosebit de aprinse. Greutatea consta în faptul că hotărîrile trebuiau să fie acceptate de toţi participanţii la conferinţă, fiindcă rostul însăşi al adunării era tocmai acela de a statornici o directivă unică pentru românii din hotarele statului ungar. Poate că prestigiul şi puterea de convingere a lui George Bariţ şi tactul cunoscut al lui Vincenţiu Babeş să fi contribuit la aplanarea divergenţelor şi, ca urmare, la acceptarea unanimă a concluziilor care urmau să fie prezentate conferinţei sub formă de proiect. În orice caz, Vincenţiu Babeş a declarat că în sînul comisiei au fost exprimate cele mai diferite păreri, fapt pentru care cei prezenţi au trebuit să-şi facă concesii reciproce⁴². În cursul acestor furtunoase dezbateri s-au exprimat opinii din cele mai diferite. Astfel⁴³:

1) nici un alegător român să nu se prezinte la urne şi nici un deputat să nu participe la şedinţele dietei;

2) alegătorii să meargă la votare, iar deputaţii aleşi să apere în dietă cauza românilor;

3) în cercurile electorale unde românii nu deţin majoritatea, să fie sprijiniţi candidaţi de alt neam, dar care se angajează să combată politica regimului maghiar;

4) să fie ales doar un număr restrîns de deputaţi români, îndeosebi dintre fruntaşii care se bucură de autoritate şi prestigiu în opinia publică;

5) românii să voteze doar în cercurile electorale din Ungaria, unde legea le acordă şanse mai mari, iar în Transilvania propriu-zisă să se abţină cu stricteţe de la alegeri.

Pînă la urmă s-a ajuns totuşi la un punct de vedere comun în sînul comitetului de 30, iar Vincenţiu Babeş a fost însărcinat să-l susţină în cadrul conferinţei. Într-o lungă şi abilă expunere, el scoate în evidenţă situaţia grea a românilor din Ungaria, fapt care a şi determinat comisia să propună o linie tactică plină de supleţe. Singura dezlegare justă a

⁴² *Telegraful român*, an. XXIX, nr. 54 din 9 mai v. 1881, p. 213.

Cîţiva din cei prezenţi şi-au înaintat propunerile în scris. Iată una din acestea:

Onorată comisiune,

Fac propunerea următoare: Naţiunea română coadunată azi esmite o comisiune de cinci, care se stauriscă următoarea programă:

1) Declară fidelitate Tronului.

2) Reprezentantii adunaţi enunţă unirea tuturor românilor în un partid naţional.

3) Fac o reprezentare în care să se desfăşoare gravaminele şi pretenţiunile românilor şi aceasta o subşterne Tronului.

4) Pînă ce nu va fi naţiunea română în folosinţa tuturor drepturilor unei naţiuni egale îndreptăţite, nu participă la alegerile dietale.

[13/5, 1881]

Diamandi Manole

(Arhiva ist. Fil. Acad. Cluj, fond. *Partidul naţional român.*)

⁴³ *Memorial*, p. 208.

problemei naționale o vedea în proclamarea egalității pe plan politic a națiunii române cu națiunea maghiară.

În ceea ce privește participarea la votare a românilor, Vincențiu Babeș socotea că ar trebui condiționată de elaborarea unei noi și mai juste legi electorale, precum și de organizarea unor alegeri cu adevărat libere. În continuare, dînsul afirma că „fără de aceste condițiuni, alegerile sînt numai o minciună și înșelăciune politică”.

În încheierea cuvîntării sale, Vincențiu Babeș a fost nevoit să constate că deosebirile de vederi în cadrul comisiei s-au manifestat cu atîta tărie, încît nu s-a putut ajunge la statornicirea unei linii politice comune pentru toți românii din hotarele statului ungar⁴⁴. La urmă vorbitorul a dat citire proiectului de hotărîri, în care sînt reflectate divergențele de păreri din sînul păturii conducătoare românești. Toți cei prezenți au fost însă de acord că situația intolerabilă a poporului român din Ungaria se datorează politicii regimului dualist.

Proiectul recunoștea pentru românii din Transilvania dreptul la „rezistența pasivă” față de activitatea dietei maghiare, atîta vreme cît era menținută în vigoare o legislație discriminatorie. În cercurile electorale cu majorități românești din Banat și Ungaria trebuiau depuse totuși candidaturi, deputații aleși urmînd să stăruiască în dietă pentru revizuirea legilor nedrepte.

Pentru traducerea în viață a concluziilor s-a propus constituirea unui comitet electoral permanent compus din 9 membri, care trebuia să redacteze un amplu și cuprinzător memoriu explicativ în legătură cu hotărîrile adoptate de conferința națională⁴⁵.

La urmă se sublinia necesitatea pentru români de a desfășura o cît mai vie activitate politică „în inferioarele sfere ale vieții publice, anume prin municipalități și comune”⁴⁶. Ca atare, comisia recomanda întărirea activității politice în cadrul consiliilor comunale și a adunărilor comitatelor, sperîndu-se că în aceste sectoare se va putea rezista cu mult mai mult succes presiunilor regimului, decît în cadrul dietei.

S-a trecut apoi la discutarea documentelor prezentate, cel dintîi luînd cuvîntul Aurel Mureșianu, redactorul *Gazetei Transilvaniei*, care, declarîndu-se de acord cu concluziile comisiei, a cerut conferinței să le adopte în unanimitate⁴⁷.

Unii din vorbitorii următori exprimîndu-și însă dezacordul lor, au cerut adunării să aducă modificări proiectului de hotărîri, în sensul renunțării la politica pasivității de către românii din Transilvania. Astfel, avocatul Ioan Lenger din Brașov a susținut cu tărie nu numai oportunitatea participării la alegeri, dar și necesitatea ca deputații aleși să ia cu vigoare și hotărîre apărarea cauzei românești în dieta de la Budapesta⁴⁸.

⁴⁴ Discursul lui V. Babeș, în *Memorial*, p. 198—214.

⁴⁵ *Observatoriul*, an. IV, nr. 45 din 3/15 iunie 1881, p. 179.

⁴⁶ *Ibid.*

⁴⁷ *Memorial*, p. 214.

⁴⁸ *Telegraful român*, an. XXIX, nr. 59 din 21 mai v. 1881, p. 234.

Un alt delegat din același oraș, Ioan Bozocan, a luat și el cuvîntul împotriva concluziilor comisiei și a cerut conferinței să se pronunțe necondiționat pentru activitatea politică⁴⁹. Nu toți delegații brașoveni s-au declarat însă pentru această teză. Astfel, Diamandi Manole, președintele Camerei de comerț din Brașov și director al Băncii austro-ungare a fost de părere că interesele poporului român vor fi mai bine apărute dacă adunarea și-ar însuși proiectul care îi fusese prezentat⁵⁰. Fără îndoială că discursul acesta a făcut o impresie puternică, fiindcă Diamandi Manole nu era cunoscut ca adversar fățiș al regimului. Ba din contră, în anii care au urmat încheierii dualismului, el a militat în vederea unei apropieri de cercurile guvernante, fapt pentru care a și fost aspru criticat de o mare parte a opiniei publice românești⁵¹.

Cel mai important discurs ținut în cursul acestor dezbateri a fost însă rostit de George Bariț. El a reluat tezele sale cunoscute, după care românii nu au putînta să aleagă în mod liber numărul de deputați corespunzător importanței lor în stat. Cauzele acestei stări de lucruri trebuiau căutate, după el, atît în arondarea discriminatorie pentru români a cercurilor electorale, cît și în abuzurile directe ale autorităților.

În expunerea sa George Bariț combate afirmațiile cercurilor conducătoare, după care numărul redus al alegătorilor români s-ar datora faptului că nu îndeplinesc condițiile de cens prevăzute de lege. Cercetările statistice austriece din 1862 — susține Bariț — au infirmat în totalitate aceste teze. În realitate românii dețin în proprietate o suprafață de pămînt mai mare decît a celorlalte naționalități din Transilvania luate la un loc. Vorbitorul și-a încheiat expunerea susținînd că participarea la dezbaterile dietei din Budapesta trebuie condiționată de restaurarea drepturilor Transilvaniei și ale națiunii române, în conformitate cu legiurile din 1863—64⁵².

Împotriva pasivității mai vorbește Ludovic Ciato din Aiud⁵³, în timp ce delegatul cercului Năsăud, Ioachim Mureșan, cere adunării să adopte în unanimitate concluziile comisiei⁵⁴. Singurul delegat din Ungaria care a susținut în public necesitatea extinderii pasivității asupra tuturor românilor din statul maghiar a fost reprezentantul cercului Radnei, George Popa⁵⁵.

Ultimul cuvînt în cadrul dezbaterilor l-a avut Vincențiu Babeș, care într-o mișcătoare cuvîntare a susținut necesitatea aprobării cu unanimitate a documentelor prezentate conferinței. El a mărturisit că la început

⁴⁹ *Memorial*, p. 219—220.

⁵⁰ *Telegraful român*, an. XXIX, nr. 60 din 23 mai v. 1881, p. 237.

⁵¹ Este cunoscut cazul așa-zisei înfrățiri româno-maghiare de la Brașov. Aci, în 22 aprilie 1871, un număr de români și unguri au organizat o contramanifestație comună, ca răspuns la serbarea organizată de sași în cinstea biruinței repurtate de armatele germane împotriva celor franceze (Păcățian, o. c., V, p. 552—553).

⁵² *Memorial*, p. 220—224.

⁵³ *Telegraful român*, an. XXIX, nr. 62 din 28 mai v. 1881, p. 245.

⁵⁴ *Memorial*, p. 228—230.

⁵⁵ *Ibid.*, p. 230—233.

n-a fost de acord să fie adoptată pasivitatea, dar după ce i s-a dovedit cu date că românii din Transilvania nu au putința de a-și alege deputați fără încuviințarea guvernului, a renunțat la această părere. „Trebuie să arătăm domnilor noștri și lumii civilizate — a spus Babeș —, că noi românii, oricât de apăsăți, de dripiți chiar, avem și păstrăm în pieptul nostru cel mai viu simț de demnitate națională, de care nu ne vom dezbrăca nici o dată cu capul”⁵⁶.

Conferința de la Sibiu a adoptat pînă la urmă în unanimitate documentele prezentate, desigur în numele solidarității de acțiune a românilor, fiindcă participanții continuau să aibă opinii contradictorii în problemele principale la ordinea zilei. Unii din cei prezenți și-au înaintat în scris părerile, mai ales cînd acestea contraziceau tezele acceptate de către plenul adunării⁵⁷.

⁵⁶ *Observatoriul*, an. IV, nr. 48 din 13/25 iunie 1881, p. 192.

⁵⁷ Iată, de exemplu, una din aceste opinii separate:

Propunere în privința atitudinii alegătorilor dietali din Transilvania și Ungaria fație cu alegerile proxime de ablegați la dieta Ungariei.

Considerînd că dreptul alegerii de ablegați pentru legislațiune e un drept cardinal a unei țări, de la care depinde nu numai fericirea, [dar] și existența ei; considerînd că majoritatea locuitorilor Transilvaniei e română, prin urmare precum interesul român a Transilvaniei și interesul locuitorilor români din Ungaria, aduce cu sine că românii din Transilvania să fie în legislațiune după numărul lor reprezentați, ca românii din Ungaria să afle sprijin în românii din Transilvania et vice versa;

considerînd că Transilvania înainte de uniune a avut lege de alegere de ablegați făcută pe lîngă reprezentațiunea competentă și a națiunii române în anul 1863 în Sibiu;

considerînd că uniunea Transilvaniei cu Ungaria s-a făcut fără reprezentațiunea competentă a românilor după legea de alegere din 1863 care înainte de uniune a fost în vigoare, ca una lege făcută după recerînțele constituțiunei Transilvaniei și așa românii nu s-a[u] putut îngriji de una lege de alegere corespunzătoare numărului lor;

considerînd că după decretarea uniunii fără ca să fie și națiunea română reprezentată conform lezei de alegere din 1863, susstătătorie în Transilvania nu s-a lăsat în vigoare această lege; ba nu s-a estins nici legea de alegere susstătătorie în Ungaria, cînd s-a făcut uniunea prin dieta Ungariei și care pentru Ungaria susstă și azi; ci spre cel mai mare detriment a locuitorilor români din ambele țări s-a făcut o lege de alegere separată pentru Transilvania, prin care majoritatea națiunii române și-a pierdut cel mai scump drept constituțional: dreptul de alegere, într-un mod foarte bătător la ochi;

considerînd că prin pierderea dreptului de alegere a majorității locuitorilor Transilvaniei, românii precum din Transilvania așa și cei din Ungaria sînt lipsiți de puterea apărării intereselor sale cele mai vitale.

Prin hotărîrea aceasta a conferinței mixte a românilor din Transilvania și Ungaria, românii din Transilvania nu renunță la pretinderea autonomiei Transilvaniei, luată de la ei fără voia lor, fiindcă la decretarea uniunii nu a[u] fost reprezentați; în contra cărui fapt protestă și acum ca în contra unui fapt nejust, nedrept și neloial și va protesta pînă la redobîndirea autonomiei pierdute.

Sibiu, 13/5 1881.

Andrei Medan
delegat a cercului de alegere
Somcuta Mare din comitatul
Satmarului

(Arhiva ist. Fil. Acad. Cluj, fond. *Partidul național român*.)

În ședința din 14 mai adunarea a aprobat, în sfârșit, „Programa Partidei naționale române din Ungaria și Transilvania“, cea mai importantă hotărâre luată de această conferință. Actul — redactat clar și concis — în cele nouă puncte ale sale sublinia necesitatea luptei politice legale pentru rezolvarea următoarelor probleme:

1. Redobândirea autonomiei Transilvaniei.
2. Folosirea limbii materne în toate regiunile locuite de români, atât în administrație cât și în justiție.
3. Numirea de funcționari români sau care cunosc limba română în ținuturile cu majorități românești.
4. Revizuirea legii privitoare la egala îndreptățire a naționalităților, în favoarea acestora.
5. Întărirea autonomiei bisericilor naționale și a școlilor confesionale, precum și acordarea de subvenții din bugetul statului pentru instituțiile de cultură, în proporția sarcinilor care apasă asupra poporului român.
6. Legiferarea sufragiului universal, sau cel puțin acordarea dreptului de vot pentru toți cetățenii supuși impozitelor directe.
7. Lupta împotriva tuturor tendințelor de oprimare națională manifestate de către organele statului.
8. Colaborarea strinsă cu toți factorii politici din țară care militează pentru lărgirea drepturilor publice și pentru o mai dreaptă repartizare a sarcinilor fiscale.
9. Asupra dualismului, partida națională urma să se pronunțe în viitor⁵⁸.

După cum se poate ușor constata, programul nu cuprinde nimic senzațional față de ceea ce se cunoștea din manifestările publice anterioare. Problemele care figurează aci au fost ridicate de nenumărate ori, atât în presă cât și în cuvântările publice ale fruntașilor politici români. Față de trecut, se pot însă observa ușor anumite reticențe, când se ating problemele referitoare la mase. Punctul al 8-lea este concludent în această privință, formulările vagi cuprinse aci putînd da naștere la interpretări diferite. Tocmai de aceea, doar enunțarea „libertăților publice“ și a „reformelor necesare în administrație“ asupra cărora „partida națională va conlucra frățește cu toți aceia, care mai virtos vor ținea cont de interesele și bunăstarea poporului preste tot“, n-au putut mobiliza masele poporului român. În anumite privințe, cum ar fi problema agrară, programul din 1881 reprezintă chiar un pas înapoi. Faptul că nici măcar nu este amintită, așa cum s-a întimplat în programele anterioare, lasă să se presupună că pătura noastră conducătoare nu avea intenția să apeleze atunci la concursul țărănimii, în vederea luptelor politice cu regimul dualist.

Modificarea legii electorale prin lărgirea dreptului de vot ar fi avântat, fără îndoială, pe autorii programului, dar ei erau convinși că acest deziderat nu putea fi satisfăcut în condițiile politice și sociale ale Un-

⁵⁸ *Memorial*, p. 180—182.

gariei din vremea aceea. Prin urmare, înscrierea acestui principiu în programul partidei naționale s-a făcut mai mult în perspectiva unei viitoare și îndepărtate acțiuni politice în sinul maselor.

Programa cuprinde revendicări modeste, dacă se ține seama de activitatea desfășurată în acea epocă de fruntașii politici români în publicații sau chiar în debaterile parlamentare. Ca orice burghezie asuprită din punct de vedere național, pătura conducătoare românească profesa convingeri politice radicale în raport cu principiile de guvernare ale regimului burghezo-moșieresc. Cu vremea, în programul politic al Partidului național român vor fi înscrise chiar și principii împrumutate de la socialiști. Deocamdată însă, conducătorii politici români, temându-se de eventualele măsuri represive ale guvernului, n-au înscris în programul lor revendicări care puteau fi interpretate ca dușmănoase statului.

Probabil că hotărârile cu privire la pasivitatea politică a românilor din Transilvania nici să nu fi displăcut guvernanților, deși oficial le-au condamnat. În realitate autoritățile nu mai acordau sprijin în epoca aceasta curentului activist⁵⁹, socotind avantajoasă din punctul lor de vedere lipsa din dietă a deputaților români din Transilvania.

Tot de teama unor măsuri restrictive, în locul unui comitet central executiv al Partidului național român, compus din 30 de membri, conferința alege doar un modest comitet electoral permanent cu sediul la Sibiu. Din el făceau parte: Vincențiu Babeș, George Bariț, Partenie Cosma, Manole Diamandi, Nicolae Popea, George Pop, Ioan Rațiu, Visarion Roman, George Secula, Vasile Stănescu și Anania Trombitaș⁶⁰. Președinte al comitetului a fost ales Partenie Cosma.

Cu tot conținutul său moderat, programul a stîrnit nemulțumirea guvernului de la Budapesta, mai ales pentru că ridica din nou problema autonomiei Transilvaniei. Ca răspuns, în urma presiunilor regimului maghiar, mitropolitul Miron Romanul a publicat o circulară în care lua poziție împotriva programului adoptat de către conferința națională. El îndemna poporul la „credința neînfrîntă către monarh, patrie și constituțiune, respect, supunere și ascultare față de legile sancționate”⁶¹. Circulara aceasta a fost întîmpinată cu o vie nemulțumire în rîndurile românilor și a provocat o animozitate generală împotriva mitropolitului, deși se știa prea bine că a fost redactată la sugestia guvernului.

De altfel, Miron Romanul — tot la îndemnul regimului de la Budapesta — întocmise chiar un program pe baza căruia urma să se înființeze, în 1881, o grupare politică moderată, sub numele de „Partida constitu-

⁵⁹ În cursul întrunirii cercului electoral de la Sibiu din 1878, activiștii puteau obține majoritatea dacă ar fi dorit. Din cei 65 de prezenți, 36 s-au declarat pentru activitate și 25 pentru pasivitate, dar mulți din fruntașii activiști n-au participat la vot. „Dar ce făceam — au declarat ei — dacă învingeam cu activitatea? Ne blamam, pentru că stăpînirea nu mai ține cu noi. Am probat noi odată să corteșim la Ocna Sibiului pentru un român activist și dacă nu o luam la sănătoasa iute și degrabă o pățeam”. (P. Cosma, *Geneza programului actual al partidului național*, în *Telegraful român*, an. I, nr. 37 din 2/15 aprilie 1902, p. 147—148).

⁶⁰ *Observatoriul*, an. IV, nr. 49 din 17/29 iunie 1881, p. 197.

⁶¹ Păcățian, o. c., VII, p. 35—36.

țională română". Dar recunoașterea uniunii Transilvaniei cu Ungaria și colaborarea cu guvernul de la Budapesta, principii cuprinse în program, au înstrăinat cu totul opinia publică românească de mitropolit și puținii săi aderenți. De fapt adunarea generală de constituire nici n-a mai avut loc, fiindcă n-au putut fi întruniți nici cei 50 de membri fondatori prevăzuți în program⁶².

În cursul conferinței din 12—14 mai 1881 s-a hotărât redactarea unui memoriu către împărat, în care să fie cuprinse revendicările de bază ale poporului român din regatul Ungariei, justificându-se totodată și linia politică adoptată cu această ocazie. Inițial, memoriul urma să fie redactat de Vincențiu Babeș, dar pînă la urmă el a fost întocmit de George Bariț. Textul aprobat de Comitetul central electoral s-a tipărit nu numai în românește, dar și în limbile franceză, germană și maghiară⁶³.

Unitatea de vederi între conducătorii politici români din Transilvania și Ungaria se va îndeplini abia în cadrul conferinței partidului național, întrunită tot la Sibiu, în luna mai 1887. Pînă atunci românii din Ungaria au continuat să participe la alegerile dietale, dar guvernul le restrîngea permanent posibilitățile de afirmare pe plan politic. Presiunile guvernamentale deveniseră atît de stăruitoare, încît la ultimele alegeri n-au mai reușit decît trei candidați ai Partidului național român. În astfel de împrejurări, adoptarea tacticii pasiviste de către întregul partid devenise o necesitate obiectivă. Ca și în alte conferințe anterioare, s-a hotărât și acum redactarea unui memoriu către împărat, în care să fie expusă situația politică precară a românilor din Ungaria. Redactarea Memorandumului întîrziind însă cîțiva ani, el a fost înaintat împăratului abia în 1892, cînd se și împlinea un sfert de veac de la încheierea dualismului. Agitația politică provocată de rîspîndirea memoriului, precum și urmările lui, au avut un răsunset imens nu numai în masele poporului român de pretutindeni, dar și în opinia publică mondială. Deși partidul național fu dizolvat de guvern în cursul acestor frămîntări, conducătorii politici români nu și-au întrerupt activitatea politică. Din contră, participă în august 1895 la congresul reprezentanților naționalităților din Ungaria, în cursul căruia românii, slovacii și sîrbii au stabilit un program comun de luptă împotriva silniciilor regimului dualist. Fără îndoială, cu toată această bogată activitate politică, rezultatele au fost limitate. Constatăm totuși întărirea conștiinței naționale la românii din Ungaria, fapt care va avea urmări pozitive în desfășurarea procesului istoric de constituire a statelor naționale, după destrămarea monarhiei dualiste.

⁶² *Ibid.*, p. 37—38.

⁶³ Textul românesc în: *Memorial compus și publicat din însărcinarea conferinței generale a reprezentanților alegătorilor români, adunați la Sibiu în zilele din 12, 13 și 14 mai st. n. 1881*, ed. a II-a, Sibiu, 1882, p. 3—114.

LA CONFÉRENCE DE CONSTITUTION DU PARTI NATIONAL ROUMAIN DE HONGRIE (1881)

RÉSUMÉ

La conclusion du dualisme austro-hongrois en 1867 surprit la couche des dirigeants roumains de Transylvanie, qui n'étaient pas préparés pour cet événement. Comme suite, ils ne purent pas s'affirmer sur le plan politique conformément au poids que représentait le peuple roumain au sein de l'Etat hongrois. Leur principale faiblesse consistait dans le fait que les Roumains n'avait pas, à l'époque, un parti politique fortement constitué, et, après la conclusion du dualisme, le gouvernement s'opposa opiniâtement à sa constitution. A la suite de la conférence de Mercurea des dirigeants politiques roumains, qui eut lieu en 1869, un organisme fut créé, qui devait représenter les Roumains de Transylvanie dans la vie politique du pays. Ayant été dissolu peu après par le gouvernement, cet organisme ne put pas agir, de sorte que le peuple roumain de ce territoire fut privé de la possibilité de s'affirmer sur le plan politique comme une entité nationale.

La ligne politique de passivité adoptée à Mercurea par les Roumains de Transylvanie sera embrassée peu à peu aussi par les Roumains de la Hongrie proprement dite à mesure que l'on constatait que le gouvernement hongrois feignait d'ignorer les aspirations les plus élémentaires des nationalités. S'est pourquoi, la conférence des dirigeants roumains de toute la Hongrie, tenue à Sibiu, en mai 1881, décida de créer un parti politique roumain, ayant pour tâche d'appliquer le principe de la passivité envers le régime dualiste. La notion de passivité était comprise non pas comme un renoncement à toute activité politique, mais seulement sous l'aspect de l'absention des élections parlementaires. Dans d'autres domaines, l'activité politique devint après 1881 plus intense qu'à la période antérieure. Des mémoires adressés à l'empereur seront rédigés, dans lesquels sont comprises les revendications du peuple roumain du royaume de Hongrie et est justifiée la politique de passivité envers le parlement de Budapest. Le plus important de ces mémoires fut rédigé en 1892, au terme d'un quart de siècle depuis la conclusion du dualisme. L'agitation politique causée par la publication de ce document fut très grande, non seulement au sein des masses roumains, mais aussi dans l'opinion politique mondiale.

ASPECTE PRIVIND LUPTA PENTRU PĂMÎNT A ȚĂRĂNIMII DIN JUDEȚUL CLUJ (1934—1938)

DE

GH. HRISTODOL

În anii ce au urmat celei mai mari crize economice prin care trecuse vreodată omenirea, România și-a continuat dezvoltarea capitalistă în contextul cunoscut.

Lumea satelor, ieșită mult slăbită în urma puternicei crize, traversa situații dificile, legate mai ales de criza regimului agrar manifestată cu multă pregnanță în perioada interbelică și recunoscută deschis sau pe ocolite de cea mai mare parte a celor care se ocupau cu problema agrară. Din analizele, uneori destul de profunde, care secționau complexa problemă agrară au ieșit la iveală adevăruri incontestabile ce dovedeau că România burghezo-moșierească nu rezolvase definitiv și cu maximă eficiență spinoasa problemă.

Chiar dacă realitatea ne obligă să ținem seama de nuanțarea absolut necesară atunci cînd se tratează lumea satelor din punctul de vedere al proprietății și bunăstării, nu este mai puțin adevărat că tot aceeași realitate ne ilustrează situația acelei părți a țăranimii noastre care, cu o suprafață agricolă redusă și cu mijloace de producție extrem de limitate, făcea eforturi neînchipuit de grele pentru a exista.

Datele care urmează încearcă să dea un tablou al acestei situații.

Pornind analiza de la inventarul agricol, vom constata că datorită greutăților insurmontabile, pentru unele gospodării, în anii de după criză mulți țărani au renunțat la vitele de muncă, ajungînd în anul 1937 ca 36,9% din gospodăriile agricole să nu posede nici un animal de muncă¹, deși animalele de muncă formau principalul mijloc de tracțiune în agricultura noastră.

În ceea ce privește dotarea tehnică, s-a recunoscut de către oficialitățile vremii că „situația mașinilor și uneltelor agricole nu este mai îmbucurătoare decît cea a vitelor de muncă. În general acest inventar

¹ *Enciclopedia României*, III, București, 1938, p. 306.

este degradat și în mică parte reinnoit². Din totalul de 2.264.977 pluguri, 701.026 erau pluguri cu grindei de lemn, iar din 2.065.542 de grape numai 585.035 erau de fier². După datele din 1937 existau în România 4049 tractoare, 15.403 batoze, 63.957 semănători, 53.389 secerători-legători³. Deși chiar ca număr erau insuficiente, se mai adăuga și faptul că multe din acestea prezentau o uzură înaintată, ceea ce a dus la concluzia că în anii 1935—1939 „din punct de vedere al inventarului tehnic agricol, agricultura noastră, departe de a progresa, continua consumarea, distrugerea inventarului rămas încă din timpul dinainte de război și puțin completat în perioada de înflorire, pînă la 1930”⁴.

Existența rămășițelor feudale, predominarea micilor producători agricoli, ca și nivelul general de dezvoltare a forțelor de producție în România burghezo-moșierească împiedicau folosirea tehnicii moderne pe scară întinsă în agricultura țării noastre. Evident că, în condițiile unei astfel de dotări, nivelul producției medii la hectar era scăzut și România — țară „eminamente agricolă” se situa, în perioada interbelică, pe ultimele locuri din Europa.

Toate aceste caracteristici ale agriculturii se repercutau în mod negativ asupra nivelului de trai al țărănimii noastre și în general al întregului nostru popor muncitor.

Pe de altă parte, o problemă extrem de importantă și foarte controversată, cu influențe evidente asupra producției agricole, o constituia fărîmîțarea proprietății agrare. Asupra acestei probleme s-au emis păreri contrare.

În perioada interbelică a cunoscut o mare extindere teoria superiorității micii gospodării în raport cu cea mare, teorie susținută de către V. Madgearu, R. C. Stere, N. Cornățeanu și alții.

În cercetările lor teoreticienii amintiți plecau de la concepțiile „criticilor” lui Marx, analizînd problema acestei superiorități în raport cu marea proprietate, în structura căreia se mai întîlneau încă elemente ale rămășițelor feudale ce stînjeneau într-adevăr dezvoltarea producției agricole. Din această relație evident că mica proprietate era superioară și tocmai din acest motiv considerăm că reforma agrară de după primul război mondial nu numai că a rezolvat în parte o problemă de strîngentă socială, ci și una economică, prin faptul că 66% din suprafața deținută de moșierime a fost expropriată și o mare parte din aceasta a fost parcelată și distribuită țăranilor. Aceștia din urmă deși au exploatat mai intens mica lor proprietate, căutînd să satisfacă nevoile de alimentație și chiar de îmbrăcăminte (prin culturile de în și cîneapă) ale familiei lor, puneau în circuitul comercial produse mai puține. Existența unei cantități mai mici de produse agricole destinate schimbului intern și extern (din cauza consumului mărit în propria familie țărănească) a oferit

² Ibid.

³ *Statistica mașinilor agricole pe anul 1937*, București, 1939.

⁴ A. Cherdivănescu, *Stocul actual și cel strict necesar de unelte și mașini agricole*, în *Viața agricolă*, 1939, nr. 2.

teoreticienilor care susțineau superioritatea marii proprietăți moșierești un suport de atac împotriva reformei agrare și un argument pentru menținerea latifundiilor și a moșierimii ca clasă.

Realitatea istorică a infirmat însă valabilitatea celor două teorii. Comparînd aceste date, se observă lesne că într-o perioadă de cinci ani numărul exploatărilor de la 0—5 ha a scăzut cu 5,8%, în timp ce exploatările de la 5—10 și peste 10 ha au făcut un salt cu peste două procente fiecare⁵. Ca atare este evidentă tendința de concentrare a proprietății agricole și în același timp proletarizarea micilor agricultori. Situația micii proprietăți de pînă la 1 ha se menține și în 1938 (doar cu o ușoară creștere de 1,4%), astfel că Enciclopedia României recunoaște existența a „610.000 exploatări, adică 18,6% din totalul exploatărilor cu o întindere sub 1 ha. Această categorie este avizată în permanență la ciștiguri anexe agriculturii și cînd dispune de inventar agricol (cazuri foarte rare) muncește în dijmă sau ia terenuri în arendă. De altfel, situația nu este mai fericită nici pentru categoria exploatațiilor de la 1—3 ha, care înglobează 1.100.000 exploatări, adică 33,5% din totalul lor”⁶. Pentru a ne da seama ce înseamnă această mică proprietate și care este valoarea ei, recurgem tot la aceeași sursă, care consemnează că „suprafața medie a exploatării agricole pentru întreaga țară este de 3,92 ha, deci o întindere de teren care poate asigura traiul destul de modest al unei familii țărănești normale”⁷. Trebuie să subliniem că această suprafață e și mai mică pentru nordul Transilvaniei, unde se încadrează și fostul județ Cluj și unde suprafața medie este de aproximativ 2 ha.

*

În perioada de care ne ocupăm, județul Cluj rămîne aproape în limitele geografice marcate de arondarea efectuată în anul 1934, fiind împărțit în 9 plăși, 56 notariate, cuprinzînd 230 de comune. Numărul populației cunoaște o ușoară creștere, ajungînd la 234.974 locuitori (fără municipiul Cluj).

Ocupația celor mai mulți locuitori ai județului rămîne tot agricultura și lemnăritul⁸:

Agricultori	124.180
Meseriași	2.623
Zileri	16.279
Servitori	4.794
Fără profesie (bătrîni, copii, etc.)	80.942

⁵ Repartizarea exploatărilor agricole din România pe categorii și după întindere, în *Observatorul social-economic*, VI (1936), nr. 2, p. 223.

⁶ *Enciclopedia României*, p. 304—305.

⁷ *Ibid.*, p. 305.

⁸ *Gazeta oficială a jud. Cluj*, LVI (1935), nr. 4, p. 8.

În raport cu ocupațiile de mai sus, determinate în mare măsură și de condițiile geografice ale regiunii, e necesar să prezentăm și repartitia suprafeței de teren a județului Cluj:

Arător	251.818 iug.
Finaț	98.947 „
Pășune	108.930 „
Pădure	265.058 „
Grădini, livezi	13.269 „
Neproductiv	145.133 „
Total:	883.155 iug. = 5.064 km ²

Se remarcă din capul locului că suprafața arabilă era destul de redusă, fiind întrecută de suprafața ocupată de păduri, iar terenul neproductiv ocupa o întindere relativ destul de mare (16%), atât din motive obiective determinate de relief, cât și din lipsa preocupărilor de ameliorare.

O problemă care frământa lumea satelor era transpunerea în viață a reformei agrare. Cu toate că de la promulgarea legii cu privire la reforma agrară decretată în anul 1921 trecuseră 13 ani, mai dăinuiau încă în suspensie multe aspecte legate de această dificilă și spinoasă problemă. Nici unul din guvernele care se succedaseră la cîrma țării din 1921 pînă în 1934 (anul cu care începem cercetarea noastră) și care ventilau ideea „echității sociale” ce urma să rezulte din aplicarea reformei agrare, făcîndu-și din aceasta un puternic suport propagandistic, nu a reușit să înfrîngă cerbicia realităților existente în regimul burghezo-moșieresc.

Această cerbicie a realităților era în fond alianța burghezo-moșierească, alianța păturilor dominante, interesate să mențină cît mai mult timp beneficiile rezultate din pămînturile care urmau să fie repartizate țăranilor.

Pe bună dreptate ziarul *Glasul Ardealului* menționa în 1934 că deși „lucrările de reformă agrară au fost începute îndată după război, nici pînă acum nu au fost terminate”⁹.

Este interesant de subliniat că deși aproape toate ziarele vremii, ca și toți oamenii politici mai de seamă din acele timpuri reclamau cu o deosebită elocvență necesitatea terminării reformei agrare, totuși acest deziderat nu se îndeplinea. De aceea e foarte greu pentru cercetătorul de azi să delimiteze tendințele sincere ale unora (existente în număr redus), de meschinăria politică, de propaganda în scopul cîștigării de aderenți politici a altora, dintre cei care au abordat această problemă.

Cert este că în anul 1934 existau în România 471.624 ha asupra cărora nu se făcuse măsurătoarea cadastrală, pentru 924.654 ha nu se făcuse calculul de parcelare, iar pentru alte 923.689 ha nu s-a aplicat parcelarea pe teren¹⁰. Cu alte cuvinte, după 13 ani de la promulgarea legii, o su-

⁹ *Glasul Ardealului*, VIII (1934), nr. 5 (28 ian.), p. 4.

¹⁰ *Ibid.*

prafată enormă, de 2.319.867 ha, se „încăpățina“ să intre definitiv în posesia celor îndreptățiți. (Totalul suprafeței expropriate a fost de 6 milioane ha). Această situație de incertitudine și lipsa de pământ a țăranilor provoca dese nemulțumiri, încheiate cu cereri insistente și curajoase pentru obținerea pământului promis. În acest context apare destul de explicită poziția ministrului agriculturii de atunci, G. Cipăianu, care e silit să recunoască faptul că „prelungirea stării în care reforma agrară a fost păstrată pînă astăzi amenință să pună statul în neputința de a îndeplini unele dintre hotărârile judecătorești în procesele agrare“, și că „starea de lucruri de azi împiedică, îndeosebi în Ardeal, înfăptuirea în fapt a împroprietăririi definitive, întrucît buna orînduială și legea însăși cer ca împroprietărirea să se întemeieze pe o hotărîre de expropriere definitivă...“¹¹.

Este deci clar că în acea vreme multe din lucrările de reformă agrară se împotmoliseră, deoarece numeroase procese de expropriere erau tergiversate de cei interesați, adică de marii proprietari și acoliții lor, ce își aveau reprezentanți chiar în instanțele designate să pună în aplicare prevederile legii.

Se știe însă că după război, în condițiile avîntului revoluționar, țăranii ocupaseră o parte din pămînturile moșierilor și statul a trebuit să recunoască această „soluție“ cunoscută sub numele de „arendări forțate“. Neîntrînd însă în posesia definitivă a loturilor, țăranii continuau să plătească către stat sume însemnate în contul arendei. Acest fapt îl recunoaște chiar ministrul amintit mai sus, care se arată preocupat în primul rînd de faptul că „proprietarii expropriați sînt amenințați să nu-și poată ridica de la stat...întreaga despăgubire..., iar sătenii continuă să plătească statului, ca arendă, sume destul de însemnate și care adăugate la cele plătite în trecut au acoperit de mult partea cuvenită statului pentru răscumpărarea terenului luat în folosință de săteni și deci pentru obținerea dreptului definitiv de împroprietărire neeliberat încă“¹².

Iată deci atestată, din partea unei persoane într-un post cu cea mai mare autoritate în problema agrară, situația anormală în care s-a desfășurat și continua încă, în 1934, să se desfășoare procesul sinuos al aplicării legii de reformă agrară.

Un alt aspect, nu mai puțin semnificativ, este faptul că nu toată suprafața expropriată a intrat în posesia țăranilor muncitori. Referindu-ne la situația din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, pînă la 1 ianuarie 1934 au fost expropriate 11.728 moșii cu o suprafață totală de 1.831.421 ha. Pentru obținerea pământului s-au înscris 801.997 de persoane, dar au fost împroprietăriți numai 388.117 de îndreptățiți, cărora li s-a destinat o suprafață de 369.262 ha¹³. Cu alte cuvinte, în această

¹¹ Ibid.

¹² Ibid.

¹³ P. Poruțiu, *Principiile exproprierii în reforma agrară legiferată de Marele Sfat Național al Transilvaniei, Banatului și părților ungurene prin decretul lege no. 3911 din anul 1919. Reprîvire și constatări, în Transilvania, LXXV, (1944), p. 635.*

parte a țării suprafața medie de pământ distribuit țăranilor n-a atins nici măcar 1 ha. Restul suprafețelor expropriate au fost repartizate după cum urmează, pentru¹⁴:

Islazuri comunale	553.738 ha
Vetre de sat	17.686 „
Rezerve de stat, păduri	651.173 „
Instituții și drumuri	97.835 „

Față de suprafața totală expropriată, destul de mare, țăranii s-au așteptat să fie împroprietăriți cu loturi mai întinse, dar dorința lor nu s-a împlinit și acest lucru a constituit un alt factor care le-a accentuat nemulțumirea.

Analizînd situația reformei agrare în județul Cluj, după rapoarte oficiale ale prefecturii, constatăm că la 1 ianuarie 1934 lucrările de reformă agrară erau terminate și definitive în 132 de comune și neterminate în 71 de comune. Asupra unei întinderi de 56.639 iugăre plana incertitudinea, deoarece ele nu erau nici expropriate, nici în posesia legală a moșierilor și nici în posesia definitivă a celor îndreptățiți¹⁵. Lucrările de aplicare a reformei erau greoaie și costisitoare pe de o parte, iar pe de altă parte exista și tendința de a împiedica mersul înainte al acestora. Foruri conducătoare atît locale cît și centrale cereau mereu situații asupra stadiului acestor lucrări, pentru a lua unele măsuri de urgentare, pentru a arăta că se preocupă sau pentru a preveni eventuale nemulțumiri care se puteau manifesta cu mai multă vigoare sau violență.

Astfel în urma cererii Ministerului Agriculturii și Domeniilor, Serviciul agricol județean înaintează prefecturii o „Situație a reformei agrare“ pînă la 1 ianuarie 1934, document important pentru studiul problemei ce ne interesează. Această situație cuprinde un număr de opt tabele, înfățișînd diversele faze ale lucrărilor de reformă agrară, comunele vizate, proprietarii, precum și suprafața de teren care face obiectul disputei.

Din tabelul nr. 1 rezultă că pînă în anul 1934 lucrările de expropriere erau nedefinitivate pentru 15.232 iugăre și asupra acestora se ducea o luptă ireductibilă între moșieri și țăranii, luptă care îmbrăca forma diverselor procese de la instanțele judecătorești locale pînă la cele superioare din București. Numai în comunele Ciucea, Vișag, Traniș, Valea Drăganului și Rogojel¹⁶, pe o întindere de 13.820 iugăre, aparținînd moșierului Mauriciu Tischler lucrările de expropriere erau amîinate din diverse motive. „Cazul Tischler“ a făcut mare vîlvă în acea perioadă și a constituit o mostră grăitoare a felului cum, ajutat chiar de unii avocați români, acest moșier a reușit să-și mențină, după atîta vreme de la decretarea legii de reformă agrară, mari întinderi de pământ și mai ales păduri, de unde a stors venituri importante. (Cazul s-a soldat în

¹⁴ Ibid., p. 635—636.

¹⁵ *Gazeta oficială a jud. Cluj*, LVI (1935), nr. 4, p. 38.

¹⁶ Arhivele Statului Cluj, fond. *Prefectura jud. Cluj*, dos. nr. 1661/1934, fila. 1.

mod dramatic, deoarece Tischler a fost impușcat chiar în ședința Tribunalului din București care judeca procesul său.) Păstrînd proporțiile, acest caz nu era singular, adăugîndu-i-se multe exemple similare care contribuiau la mărirea suprafeței sustrasă țăranilor îndreptățiți, împiedicînd intronarea unui spirit de dreptate atît de mult reclamat de masa largă a sătenilor și a opiniei publice progresiste.

Un alt tabel se referă la lucrările de „măsurătoare nedefinitivate” (neîncepute sau neterminate) și vizează o suprafață de 29.128 de iugăre¹⁷. De cele mai multe ori autoritățile designate să execute lucrările respective invocau lipsa de fonduri și personal necesare acestei operațiuni¹⁸. O astfel de explicație nu se poate admite, deoarece ea nu corespunde adevărului în măsura susținută de cei interesați. Evident că aceste lucrări cereau un cvantum mare de muncă, cu cheltuieli de loc neglijabile, dar cauzele principale ale întîrzierilor reies din tendințele de tergiversare imprimate organelor însărcinate cu aplicarea reformei de către moșieri, așa cum rezultă din cazul proprietarului Edmund Hirsch, în dreptul căruia s-a înregistrat în tabel observația: „Întîrziată revizuirea de Comitetul Agrar”¹⁹.

Chiar și după efectuarea măsurătorilor se întîrzia aplicarea liniei de defalcare a moșiiilor pe teren, așa cum denotă tabelul nr. 3, care concretizează această situație pentru comunele Huedin, Bicalat, Ciucea, Negreni și Sărmașu și se referă la o suprafață de 9.785 iugăre²⁰. Tot din datele Serviciului agricol județean Cluj rezultă că pînă la 1 ianuarie 1934, pentru o întindere de 9.079 iugăre, lucrările de parcelare în loturi ce urmau să fie distribuite țăranilor nu erau aplicate pe teren²¹.

Tabelul nr. 5 privește lucrările de împrumietărire nedefinitivate dintr-un număr de 13 comune, cu un total de 1.319 locuitori îndreptățiți la obținerea unei suprafețe de 5.752 iugăre din raza comunelor respective²².

Cumulate toate aceste suprafețe în suspensie, totalul apare impresionant, atîngînd cifra de 68.976 iugăre și demonstrează, fără putință de tăgadă, că procesul de expropriere și împrumietărire se desfășura anevoios și că acest curs era imprimat de cei interesați să-și mențină cît mai multă vreme beneficiile rezultate din exploatarea mării proprietăți.

Analizînd situația dată, constatăm că după 13 ani de la decretarea legii de reformă agrară, pentru mai bine de $\frac{1}{4}$ din suprafața prevăzută a fi expropriată în județul Cluj se mai purtau încă dispute îndîrjite, cu toate că o parte din acest pămînt lucrat de țărani era plătit, iar moșierii despăgubiți cu sume însemnate.

Dintr-un calcul efectuat asupra a 26 de comune reiese că 3.948 de îndreptățiți au fost debitați pentru o suprafață de 11.010 iugăre cu im-

¹⁷ Idem, fila 2.

¹⁸ *Gazeta oficială a jud. Cluj*, LVII (1936) nr. 28, p. 46.

¹⁹ Arhivele Statului Cluj, fond. *Prefectura jud. Cluj*, dos. nr. 1661/1934.

²⁰ Idem, fila 3.

²¹ Idem, fila 4.

²² Idem, fila 5.

portanta sumă de 8.088.720 lei, revenind, în medie, pe iugăr, o cotă de 734,66 lei. Sumele debitate pentru un iugăr au prezentat o variație foarte largă de la comună la comună, fapt ce poate fi pus pe seama calității valorice a pământului²³.

Procesul de aplicare pe teren a reformei agrare se desfășura așadar foarte lent. Deși guvernul liberal ceruse terminarea lucrărilor legate de această problemă pînă la 1 ianuarie 1935, realitatea dezmințea posibilitatea realizării ei²⁴.

Într-un raport al prefecturii județului Cluj pentru perioada 31 decembrie 1935—15 martie 1936 se arăta că din totalul de „257.936 iug. expropriate în acest județ, s-a dat în primire definitivă celor în drept o suprafață de 203.536 iug., iar restul de 54.200 iug. sînt în curs de judecată, respective încă nemăsurate”²⁵. De fapt, același raport recunoaște că „mult nu s-a putut face din lipsă de fonduri și astfel cadastrul nu a putut termina cu măsurătorile necesare”²⁶.

Este locul să subliniem însă că întîrzierea se datora mai ales politicii de tergiversare prin prelungirea duratei de judecată, așa cum o dovedește fraza de mai sus — care subliniază că „54.200 iug. sînt în curs de judecată”, amalgamată, credem, intenționat cu completarea „respectiv încă nemăsurate” —, precum și faptul că și în anul 1937 se va continua procesul pentru 12.000 iugăre din moșiile lui Tischler și Bánffy²⁷.

Cu toată această frînare, vom găsi manifestă și strădania, impusă de împrejurări, de a rezolva cît de cît spinoasa problemă. Astfel în 1935 s-a făcut improprietărirea definitivă în comunele: Dretea, Ardeova, Bălcești, Rașca, Mănăstireni și Mănăsturul Român, iar pe de altă parte s-a executat defalcarea și măsurătoarea în comunele Agîrbiciu (2189 iugăre) și Fildul de Mijloc (771 iugăre) și s-au terminat lucrările de măsurătoare în comunele Vișag și Vinători (12.000 iugăre)²⁸.

Autoritățile n-au neglijat nici latura despăgubirilor către moșieri; raportul precizează că au fost întocmite referatele de plată și debitele respective. Pentru 13 moșii, cu o suprafață totală de 1201 iugăre, s-a calculat o valoare de răscumpărare de 1.816.221 lei. În problema despăgubirilor pretențiile proprietarilor erau de cele mai multe ori exagerate, ceea ce a determinat ca în unele cazuri să aibă loc procese îndelungate. Astfel Curtea de Apel a redus prețul pădurilor expropriate de la N. Bánffy din „hotarul comunelor Rogojel și Bălcești de la 15.000.000 lei la 3.000.000 lei”²⁹.

În anul 1936 s-a făcut un pas înainte și s-a reușit să se micșoreze suprafața în dispută de la 54.200 iugăre la 26.587 iugăre, care rămîn pe

²³ Idem, fila 7.

²⁴ *Glasul Ardealului*, VIII (1934), nr. 5 (28 ian.), p. 4.

²⁵ *Gazeta oficială a jud. Cluj*, LVII (1936) nr. 28, p. 46.

²⁶ *Ibid.*

²⁷ *Gazeta oficială a jud. Cluj*, LVIII (1937), nr. 4, p. 65.

²⁸ *Gazeta oficială a jud. Cluj*, LVII (1936), nr. 28, p. 46.

²⁹ *Ibid.*

mai departe să facă obiectul dezbatelor în fața instanțelor judecătorești³⁰.

Printre lucrările mai importante din cursul acestui an amintim: clarificarea dispozitivului de parcelare a orașului Huedin și a comunelor improprietărite: Fildul de Jos, Bologa, Hodiș, Morlaca și Brăișor, reprezentînd în total 1.568 iugăre; defalcarea din comuna Sărmaș (1.789 iugăre); aplanarea conflictului dintre comunele Zam-Sîncraiu și Săculeni, precum și întocmirea referatelor de plată pentru despăgubirea a 30 de moșii, totalizînd 11.994 iugăre, debitate cu suma de 6.715.286 lei³¹.

Cu toate acestea, oficialitățile recunosc în 1937 că „definitivarea lucrărilor de reformă agrară se va putea realiza numai după ce organele cadastrului vor termina lucrările afară pe teren, defalcarea, măsurătoarea și parcelarea“ și că o problemă importantă în curs este vechea, controversată și ciudată afacere privind exproprierea pădurilor din domeniul Tischler, în suprafață de 12.000 iugăre, care cauză încă nu este definitivă³². Deci nu numai cadastrul purta vina, ci și alți factori contribuiau la tergiversarea lucrărilor de reformă agrară și tocmai din acest motiv șeful Servicului agricol sau șefii regiunilor agricole erau obligați a se prezenta în dezbaterile care se țineau la judecătoria, Tribunal și Curtea de Apel în problema clarificării interminabilelor procese legate de aplicarea pe teren a reformei agrare.

Trebuie să remarcăm însă că în această perioadă au rămas în suspensie tocmai acele suprafețe de teren care prezentau dificultăți fie de natură obiectivă, fie subiectivă sau mai bine zis, acele proprietăți care aveau laturi obscure în ceea ce privește apartenența, calitatea și alte astfel de atribute, sau proprietăți aparținînd unor oameni influenți care reușeau prin diferite manevre și tertipuri să întîrzie cît mai mult obținerea dreptului de proprietate ce se cuvenea țăranilor muncitori.

În rezumat se poate spune că în anul 1937 situația aplicării legii de reformă agrară în județul Cluj era următoarea: din totalul de 257.936 iugăre expropriate, trecuse în stăpînirea celor în drept o întindere de 231.349 iugăre, restul de 26.587 iugăre aflîndu-se în curs de judecată sau de măsurătoare. Ca atare, după ani de intense frămîntări, de lupte și de cereri susținute cu curaj, țăranimea județului Cluj a reușit să smulgă marii proprietăți 89,7% din suprafața prevăzută în limitele legii de reformă agrară (aici se cuprind și cele 16.404 iugăre rezervă pentru instituții, biserică și școli).

E cazul să subliniem de asemenea că românii au dat cel mai mare contingent de îndreptățiți prin reforma agrară, deoarece ei erau cei mai numeroși, dar și cei cu mai puțin pămînt. Se știe că în anii imediat de după război populației românești îi revenea doar un iugăr de pămînt pe cap de locuitor, în timp ce la celelalte naționalități — de șase ori mai mult. Este cît se poate de echitabilă noua situație creată, prin care „în

³⁰ *Glasul Ardealului*, XI (1937), nr. 11 (14 martie), p. 3.

³¹ *Gazeta oficială a jud. Cluj*, LVIII (1937), nr. 4, p. 65.

³² *Ibid.*

fața faptului că doar câteva sute de magnați și-au pierdut în parte moșiile moștenite, stă realitatea de mai mare importanță: că zeci de mii de țărani maghiari au primit pământ, alături de concetățenii lor români³³.

Pentru a se ajunge la acest rezultat a trebuit să treacă mai bine de 16 ani și să se înfrunte poziții ireductibile între moșieri și țărani.

Sub titlul „Proces moțesc ajuns la capăt după 16 ani“, ziarul *Glasul Ardealului* relatează, în 1935, încheierea unui îndelungat proces pe care l-au purtat moșii pentru a obține dreptul de împrăștiere asupra unor mari întinderi de pământ și pădure care aparțineau familiei Bánffy. În decursul acestui interval de timp atât de îndelungat, contele Bánffy a reușit să obțină „aprobarea pentru vânzarea a 4—5 mii de iugăre de pădure de brad, cumpărătorii fiind Tischler și alți exploatare forestieri. Valoarea acestei păduri, care pe urmă a fost tăiată de către societăți străine, se urca la suma de 300 milioane lei. Cele 5 mii iugăre de pădure au fost declarate pășune, iar restul de 7 mii iugăre tăiate au fost declarate pădure“. Prin acest sistem s-a cauzat o pagubă de 300 milioane lei celor îndreptățiți, care au pierdut materialul lemnos. Nedreptatea suferită de comunele moțesti a fost sporită și de faptul că s-a redus suprafața expropriată inițial, rămânând proprietarului 3.000 iugăre, iar cele 9 mii iugăre obținute de țărani erau în „majoritate pământ stîncos“³⁴.

Pentru faptul că au împiedicat tăierea unei păduri și că s-au împotrivit jandarmilor cu acest prilej, 130 de plugari din comuna Dirja au fost dați în judecată de autoritățile jandarmerești sosite la fața locului, fiind învinuiți de răscoală și obligați să vină pe jos, la Cluj, de la o distanță de 52 km, pentru a compara în fața tribunalului³⁵. După un an, în urma protestelor țăranimii și a intervenției judecătorilor de la Tribunalul din Cluj, care au ieșit la fața locului și au ascultat pe cei 130 de „împricinați“, examinând și actele acestora, s-a stabilit că „plugarii s-au împotrivit pe drept temei la tăierea pădurii, fiindcă aceea le fusese vîndută lor și că ei avuseseră în mînă toate dreptățile...“³⁶. În urma cercetărilor judecătorești au declarat nevinovați pe toți cei 130 de plugari.

Într-o petiție din anul 1934 adresată Ministrului Agriculturii și Domeniilor, țăranii din comuna Tăușeni, îndreptățiți la împrăștiere, cer cu insistență să se cerceteze și să se ordone exproprierea moșiei din raza comunei lor în extensiune de 300 de iugăre (proprietarul mai poseda loturi și în hotarul comunelor Coasta, Sava, Cătina și Pălatca), care a fost scutită de expropriere, deoarece proprietarul a testat-o formal Episcopiei din Blaj, reușind s-o excepteze de la expropriere. În fond s-a dovedit că această moșie continua să fie obiectul de exploatare a familiei proprietarului, care o arenda țăranilor. Din acest motiv locuitorii comunei declară că se simt foarte „îndreptățiți și cu sufletele foarte neîmpăcate“ că peste această expropriere s-a trecut în mod foarte suspect, datorită

³³ Poruțiu, o. c., p. 636.

³⁴ *Glasul Ardealului*, IX (1935), nr. 47 (17 nov.), p. 3.

³⁵ *Glasul Ardealului*, VII (1933), nr. 40 (1 oct.), p. 3.

³⁶ *Lumea și Țara*, XII (1934), nr. 26 (1 iulie), p. 2.

marilor protecții de care se bucura proprietarul și cer ca după rezolvarea cererii lor să se dispună la completarea, din această moșie, a loturilor lor „insuficiente”³⁷.

Acestor practici ilegale și dăunătoare țăranimii se mai adăuga și politica tergiversării, promovată în unele cazuri de organele designate să aplice prevederile legii de reformă agrară. Ori, amânarea provoca nemulțumiri justificate din partea celor îndreptățiți, care abia așteptau să fie puși în posesia loturilor, spre a le cultiva. În acest sens o cerere a locuitorilor din comuna Giula relevă faptul că deși „toate lucrările de Reformă Agrară... sînt terminate, iar parcelarea s-a făcut încă din 1933, totuși nici pînă în prezent comisiunea nu s-a deplasat la fața locului pentru a preda în seama îndreptățiților terenurile cu care au fost împroprietăriți”. Sătenii cer prefectului să intervină cu „posibilă urgență” pentru rezolvarea cazului lor³⁸.

Alteori foștii proprietari pricinuiau intenționat necazuri sătenilor. Legea de reformă agrară dădea posibilitate moșierilor să-și mențină, la propria alegere, cota-parte de 250 iugăre nesupusă exproprierii în locurile cele mai bune din punct de vedere al calității pămîntului, al poziției geografice și al maximului de eficiență economică. Se întîmpla adesea ca acest pămînt să fie ulterior vîndut, nu comunei care avea nevoie de el, ci unor înstăriți. Așa de pildă locuitorii din Lunca-Vișagului se adresează Ministrului Agriculturii și Domeniilor, cerîndu-i să intervină pentru a împiedica „nedreptățile ce ni se ocazionează” din pricina proprietarului Bánffy Albert, care a vîndut, fără să anunțe primăria, un teritoriu cu o „situație strategică, din punct de vedere economic”, deosebită, fapt ce a provocat „dezastru economic pentru săteni”. Era tocmai porțiunea de teren care făcea legătura între pîriul Zarna și Virful Poenilor, cale folosită pentru trecerea vitelor din comună la pășunat și la adăpat și care, pînă la vinderea respectivului teritoriu, putea fi utilizat de întreaga comună. Ca urmare, sătenii declară hotărîți că au „lipsă de acest teritoriu” și cer să li se acorde dreptul de prioritate pentru cumpărare, neadmisibil fiind ca obștea comunală să fie expusă persecuțiunilor unor oameni pentru a-și mări patrimoniul lor. Noi locuitorii comunei sîntem învoitori pe deplin a cumpăra acest teritoriu de la proprietar, obligîndu-ne a satisface acele condițiuni de plată pentru care s-a vîndut...”³⁹.

Pe de altă parte, transpunerea în viață a legii de reformă agrară a dat naștere, nu de puține ori, la animozități chiar între comune. S-a ajuns acolo, încît au existat cazuri cînd, revendicînd aceleași teritorii expropriate, unele comune s-au împrosuat reciproc la diferite instanțe judecătorești. Evident că o atare situație lărga cercul nemulțumirilor și provoca daune materiale atît prin faptul că se amîna lucrarea pămîn-

³⁷ Arhivele Statului Cluj, fond. *Prefectura jud. Cluj*, dos. nr. 3455/1934, ne-numerostat.

³⁸ Idem, dos. nr. 5577/1934.

³⁹ Idem, dos. nr. B. 10.301/1936.

tului sau nu se efectua deloc — fiind vorba de teritorii în dispută — cît și ca urmare a obligației de a achita spesele judecătorești.

Într-o astfel de dispută se găseau comunele Feiurdeni și Mănăstur (Cluj). Ultima declara că cei 85—90 de îndreptățiți, „toți oamenii săraci, de trei ani tot așteptăm ca să ajungem la partea de loc ce ni s-a dat ca răsplată pentru jertfele aduse de noi pe altarul neamului nostru românesc”. Deși comuna Mănăstur (Cluj) a făcut măsurătorile cuvenite pe cheltuiala ei, totuși, cînd să intre în posesia loturilor respective, comuna Feiurdeni a cîștigat revendicarea la Curtea de Apel din Cluj⁴⁰.

Cam la fel se petrec lucrurile și cu cei 45 de îndreptățiți din comuna Fildul de Sus care, în dispută cu comuna Huedin încă din 1926, pierd, recîștigă și iar pierd parte din suprafața de pămînt dobîndită în 1919. Într-o cerere adresată prefectului în anul 1936, țărani din comuna Fildul de Sus solicită aprobarea ca „odată cu sosirea primăverii să putem intra în folosința locului, mai ales că toți sîntem oameni săraci și fiecare avem cîte un semn, cîte o urmă de gloanțe c-am luptat pentru România Mare”⁴¹.

Un conflict mai grav a fost cel izbucnit între comunele Fodora și Așchileul Mare, care a făcut obiectul neliniștii mărturisite de Legiunea de jandarmi — Cluj. Aceasta a înaintat prefectului, în martie 1936, „informarea postului de jandarmi Vultureni-Cluj” despre starea de spirit a populației din comunele amintite, stare considerată drept „foarte agitată”. După cum menționează postul de jandarmi respectiv, țărani sînt pe punctul de a se revolta pe tema pămîntului ce s-a expropriat ambelor comune în anul 1929, iar „termenul de revoltă al acestor locuitori este stabilit cel mai tîrziu peste o săptămînă, cînd se va începe campania de lucru”. Se remarcă de asemenea îndîrjirea diferitelor persoane din Așchileul Mare, care întrețin această agitație și cheamă pe săteni să nu cedeze locurile sub nici un motiv. De cealaltă parte, locuitorii comunei Fodora nu se lasă nici ei, deoarece sînt împroprietăriți cu locuri de casă tocmai din pămîntul în dispută. „Pentru ca să nu se mai întîmple epilogul neînțelegerilor din anul 1932—1935, dintre comuna Așchileul și Fodora” comandantul Legiunii de jandarmi — Cluj cere prefectului trimiterea urgentă a unui delegat care să rezolve neînțelegerea ivită⁴². Trebuie amintit că încă în 1932 Ministerul Agriculturii a intervenit în conflictul dintre aceste comune, adoptînd soluția împărțirii pe din două a terenului care a făcut obiectul conflictului⁴³. Împotrivirea ambelor comune a fost însă așa de îndîrjită, încît conflictul nu a putut fi stins definitiv și a reizbucnit în anul 1936.

În cursul desfășurării lucrărilor de reformă agrară s-au ivit cazuri cînd atitudinea țăranilor a fost vehementă și de un curaj peste care nu se putea trece cu ușurință. Ei demascau fără cruțare pe cei ce se făceau

⁴⁰ Idem, dos. nr. 3118/1934.

⁴¹ Idem, N.B. 5622/1936.

⁴² Idem, N.B. 6. 4515/1936.

⁴³ Idem, N.B. 4515/1936.

vinovați de persistența nedreptăților în problema reformei agrare și cereau cu hotărîre pedepsirea aspră a celor vinovați. Ba mai mult, mergeau atît de departe încît incriminau instituții de stat, condamîndu-le pentru politica lor de protejare a proprietarilor în dauna drepturilor legitime ale țăranilor muncitori. Adresîndu-se prefectului printr-o lungă și documentată petiție, 130 de îndreptățiți din comuna Someșeni reclamau cu insistență să li se acorde loturile parcelate în hotarul comunei, pe baza deciziilor Comitetului agrar din 1926 și 1931, loturi care sînt deținute și în 1936, în mod ilegal și abuziv, de proprietar care „cu desconsiderarea legii și a sentințelor definitive de expropriere... le-a vîndut cu frumoasa sumă de un milion și jumătate lei”⁴⁴. Îndreptățiții cer o anchetă nepărtinitoare și luarea de „drastice măsuri împotriva organelor competente ale statului, Serviciul Agricol Județean și Inspectoratul Cadastral Cluj care poartă vina pagubei de zeci de mii de lei anual ce s-a făcut statului și nouă prin lăsarea în posesiunea proprietarului a teritoriului expropriat”⁴⁵. Făcînd jocul proprietarului, aceste două instituții, deși aveau deciziile de expropriere, au refuzat sub diferite pretexte să procedeze la preluarea pămîntului, iar ori de cîte ori s-a intervenit din partea organelor superioare, ele au dat răspunsuri evazive și neconforme cu realitatea. Petiția ilustrează „gravele abateri” de la îndatoririle ce incumbă acestor instituții, arătînd că ele nu au executat deciziile organelor competente, lucrînd „cu de la sine putere, în mod abuziv, pentru a favoriza pe proprietar”. Acest lucru rezultă și din faptul că Inspectoratul cadastral Cluj a lăsat proprietarului mai bine de 100 de iugăre peste cota lui legală, pe care le-a însumat în vagul termen de „loc neproductiv”. Este de asemenea demascată fără cruțare procedura tergiversărilor prin metoda corespondenței și a diferitelor propuneri inutile de care făceau uz cele două instituții în dorința lor de a da cîștig de cauză moșierului. „În urma plîngerii noastre la Ministerul Agriculturii, făcîndu-se anchetă, reprezentanții celor două servicii în procesul verbal... dresat la fața locului, de comun acord au constatat că pămîntul vizat de noi este preluabil, ba mai mult au găsit și ordinul de preluare dat de Comisia II județeană sub nr. 343/1931” atunci de ce — întreabă țăranii — au șovăit a-l lua, cînd „nici o piedică... nu le stă în cale?”⁴⁶. Petiția se încheie cu cererea insistență adresată prefectului în vederea instituirii unei anchete care să pună în posesiunea celor îndreptățiți teritoriul disputat, iar cei vinovați să fie trași la răspundere pentru abuzurile săvîrșite⁴⁷.

Toate aceste acțiuni, ca și multe altele despre care nu s-a scris ori nu s-au găsit încă documente, au avut un rol foarte însemnat în mersul aplicării reformei agrare. Curajul și insistența manifestate de țăranii muncitori ai județului Cluj au trebuit să fie luate în seamă atît de clasa

⁴⁴ Idem, dos. nr. 5892/1936, fila 1.

⁴⁵ Idem, fila 2.

⁴⁶ Idem, fila 3—4.

⁴⁷ Idem, fila 6.

dominantă a vremii, cât și de instituțiile care o reprezentau, ceea ce a determinat în mod obligatoriu — așa cum am văzut mai înainte — micșorarea suprafeței deținute de marea proprietate, iar pe de altă parte intrarea unor importante loturi în posesia celor care lucrau efectiv pământul.

ASPECTS DE LA LUTTE POUR LA TERRE DE LA PAYSANNERIE DU DÉPARTEMENT DE CLUJ (1934—1938)

RÉSUMÉ

La réforme agraire de 1921 fut imposée par des conditions sociales et économiques puissantes et objectives, dans le contexte desquelles la pression révolutionnaire des masses populaires fut un facteur décisif. Sa transposition en pratique fut un procès de longue durée, pénible, sinueux et marqué d'agitations.

L'article étudie une phase tardive de ce procès, essayant de refléter la lutte irréductible entre propriétaires terriens et paysans pour la possession de la terre.

Après avoir fait l'esquisse sommaire de la situation de l'agriculture en Roumanie, l'auteur expose, à base de documents et d'articles de la presse de l'époque, le stade de la transposition en pratique de la loi sur la réforme agraire dans l'ancien département de Cluj, ainsi que les agitations provoquées par ce procès pendant les années 1934—1938.

Au cours de longues années de lutte, la paysannerie de cette contrée du pays réussit à arracher aux grandes propriétés 231.349 arpents de terre*, soit 89,7% de la surface prévue pour être expropriée dans les limites de la législation agraire de 1921.

* Le chiffre représente 133.604 hectares

RECENZII

CORNELIA, BODEA, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834—1849*.
Edit. Acad. R. S. România, București, 1967, 390 p.

Cunoscută în literatura istorică printr-un însemnat număr de lucrări care preced apariția recente monografii, Cornelia Bodea aduce o valoroasă contribuție la cunoașterea unei însemnate probleme ce frământă societatea românească începând cu secolul al XVIII-lea pînă la 1 decembrie 1918 — ideea de unitate de stat.

Istoriografia română sesiza, încă la sfîrșitul secolului trecut, prin pana marilor istorici Iorga și Xenopol, existența unei unități culturale, rod al eforturilor cărturarilor români de pe ambele versante ale Carpaților.

Semnăind ideile comune, colaborările și contactele dintre românii locuitori în trei țări separate prin vitregia istoriei, cercetătorii trecutului pe bună dreptate scot în evidență dorințele comune de unire, referindu-se însă în principal asupra perioadei de după Unirea Principatelor.

Pentru cercetătorul pornit pe drumul reconstituirii trecutului și mai ales al demonstrării prezenței unei idei, care în acele vremi era periculos să fie exprimată public, greutățile sînt multe, mai ales că mulți dintre fruntașii politici neagă participarea lor la acțiunile comune, pentru a evita eventualele măsuri represive. Cele trei imperii folosesc un aparat stufos polițienesc, care urmărește pas cu pas orice manifestare ce putea stîrni bănuieli. Ideile se exprimă astfel camuflat, cu multă grijă, manifestările naționale îmbracă forme diverse pentru a masca adevăratele intenții.

Este meritul Corneliei Bodea de a fi adunat, interpretat și reinterpretat nu-

meroase materiale editate și inedite, din arhive străine și din țară, oferindu-ne o carte excepțional de bogată în date și fapte, ce demonstrează cu prisosință un efort îndelungat încununat însă de o valoroasă sinteză a problemei unității politice între anii 1834—1848.

Inaugurată de o amplă *introducere* (p. V—XVI), adevărată expunere a problemei cu multitudinea de evenimente desprinse din vastul material publicistic și arhivistic utilizat de autoare, cartea debutează cu rînduri ce sintetizează preocupări anterioare în domeniul istoriei luptei pentru unitatea politică.

Pe bună dreptate C. Bodea subliniază tratarea de multe ori dispartă a unor evenimente considerate pînă nu demult nesemnificative, dar care analizate în contextul istoric premergător tumultului revoluționar oferă o imagine completă a unui deziderat prezent în acea vreme în conștiința revoluționarilor români — dorința de unitate politică.

După cum singură mărturisește în rîndurile preliminare, obiectivul principal al volumului urmează să-l constituie „drumul comun parcurs de mișcarea națională românească atît în perioada de pregătire a mișcărilor revoluționare, cît și în timpul desfășurării lor în anii 1848—1849” (p. XIII).

Cronologic, lucrarea debutează cu o discuție în jurul mișcării naționale inițiate în 1834 în Transilvania și Banat, inclusă în *primul capitol* „Mișcarea națională în jurul anilor 1834—1840” (p. 3—32) al primei părți intitulate: *Starea prerevoluționară de la 1834—1848* (p. 3—115).

Prezentînd acțiunea revoluționară din

1834 inițiată de emigrantul polon Adolf David, mișcare ce polarizează pentru prima dată forțele revoluționare din țările românești în scopul creării unei republici românești unitare fundată pe principii democratice, autoarea caută să stabilească identitatea participanților români alături de cei polonezi. Sint amintiți Damaschin Bojincă, Zaharia Carcalechi, învățătorul Maran, Ștefan Popovici Neagoe etc.

În același capitol un însemnat loc îl ocupă mișcarea condusă de Ion Cîmpineanu, materializată în „Declarația de principii a partidei naționale” din anul 1838, precum și călătoria plină de semnificații a lui Cipariu și Bariț în Țara Românească, fericit prilej de cunoaștere reciprocă a idealurilor ce frământau spiritele luminate de pe ambele versante ale Carpaților.

Accentul cade însă pe activitatea studenților români de la Paris, punct de vedere nou în istoriografia problemei (p. 12), cărora cercetătoarea le atribuie rolul de promotori ai ideii „dacice”. Ion Cîmpineanu este recunoscut de gruparea tinerilor drept conducător, acțiunea sa fiind sprijinită prin crearea „Societății pentru învățătura poporului român” cu două sedii: unul la Paris și altul în țară.

Eșecul acțiunii din 1838—1839, precum și a celei din 1840 impun o regrupare a forțelor în vederea unor noi bătălii, obiect al celui de al doilea capitol: „Teluri revoluționare comune între anii 1840 și 1846” (p. 33—64).

În capitolul amintit autoarea caută să descopere în obiectivul societăților cu caracter cultural prezența ideii de unire națională și a ideii revoluționare, precum și rolul jucat de francezul Vaillant ca ambasador al idealurilor românești în afara țării.

Un spațiu însemnat acordă C. Bodea în economia capitolului rolului jucat de presa românească aflată la începuturile sale, dar în paginile căreia se întâlneau condeie care nu țin seama de arbitrarul granițelor. Ideile circulă cu mai multă ușurință, se rememorează momente semnificative ale trecutului nostru de luptă — contribuție reală la educația tinerilor revoluționari români.

Un loc de întâlnire a tinerilor din țările române îl constituie Viena, unde, cu toate opreliștile, se cimentează prietenii, au loc întrevederi prilejuite de

trecerea spre Apus a unor figuri proeminente de revoluționari. În luna mai 1844 poposea la Viena Kogălniceanu, în 1845 Bariț, în 1846 frații Alecsandri, I. Ghica și Bălcescu (p. 42).

Un aspect însemnat adus în discuție de C. Bodea îl reprezintă cîntecul revoluționar ce circula în părțile nordice ale Transilvaniei (p. 48—49), expresie firească a unei puternice dorințe de unitate a neamului.

Momentul culminant al perioadei îl înscrie însă societatea secretă „Frăția”, înființată în toamna anului 1843 de către Bălcescu, Ghica și Christian Tell, care alături de „Societatea literară” grupează revoluționari din cele trei țări românești.

N. Bălcescu, folosindu-se ca mulți dintre tovarășii săi de luptă de pretextul curei balneare, vine în Transilvania, spre a stabili contacte cu intelectuali ardeleni, îndeosebi cu Bariț, care-i întoarce vizita în același an 1844. O acțiune similară se petrece în anul următor, 1845, de Minjina, din inițiativa moldovenilor, și al cărei scop îl forma „o îndrăzneată inițiativă politică și nu sindrofia obișnuită” (p. 61).

Dar în această perioadă, caracterizată mai ales prin ascunderea unor deziderate sub vălul culturii, se propaga în Banat, sub conducerea lui Eftimie Murgu, o mișcare românească cu rezonanțe social-naționale (p. 63), calificată de autorități drept „o acțiune ascunsă și îndrăzneată” pentru „a întemeia un stat românesc” (p. 63).

Activitatea „Asociației literare” în anii ce premerg revoluția, analiza situației mișcărilor din Moldova, aparentul reflux din Transilvania alcătuiesc al treilea capitol: „Bilanțul mișcării naționale în 1846” (p. 65—77).

C. Bodea tratează problemele legîndu-le continuu de susținuta propagandă în afara hotarelor țării dusă de către simpatizanți străini ai românilor, care pun în circulație, prin scrierile lor despre români, idealurile de care aceștia sînt animați. În acest sens discută autoarea cartea lui Vaillant apărută în 1844 la Paris și intitulată „La Roumanie”, precum și aceea a călătorului prin Transilvania Auguste De Gerando: „La Transylvanie et ses habitants”.

„Societatea studenților români de la Paris” formează obiectul capitolului al patrulea (p. 78—94).

Înființată în 1845 cu concursul tinerilor moldoveni și munteni, societatea este locul de întâlnire și de alcătuire a planurilor revoluționare comune. Atenția lor se îndreaptă spre Bariț, a cărui atragere o încearcă pentru a fi reprezentați și ardelenii. Astfel Societatea grupează, conform cu țelurile sale, românii din toate cele trei țări.

Punctul central al primei părți a cărții Corneliiei Bodea rămâne însă discursul lui Bălcescu din noaptea reveliunii anului 1847 intitulat: „Privire asupra stării de față, asupra trecutului și viitorului patriei”, ținut la Paris. Considerat de autoare pe bună dreptate „Catehismul revoluționar, arma ideologică a luptei pentru revendicarea drepturilor sociale și naționale ale întregului popor român” (p. 86—87), discursul proiectează o lumină nouă asupra perioadei revoluționare. Militând pentru unirea românilor, Bălcescu preconiza, din motive conspirative, pregătirea prin educație a poporului pentru lupta viitoare.

În anul 1847 lua ființă o nouă societate: „Insocierea Lazariană”, care își propunea, având ca model pe Gheorghe Lazăr, înființarea unor așezăminte „de educație și instrucție națională sau școli române (p. 93).

Tinerii români reușesc, prin propaganda inițiată la Paris, să atragă la cauza propriului lor popor adeviziunea unor tineri francezi animați de idealul luptei pentru libertatea popoarelor, fapt ilustrat de activitatea lui Hyppolyte Desprez.

Nu întimplător se oprește autoarea asupra acestui personaj în *capitolul al cincilea*, „Unirea tuturor românilor în programul prerevoluționar din 1848” (p. 95—115). Desprez dădea glas în lucrările sale despre români, publicate în mare parte în revista de reputație mondială „Revue des Deux Mondes”, ideilor programatice comune pe care le înființește în mijlocul tinerilor români de la Paris și apoi cu prilejul călătoriilor sale în Transilvania și Țara Românească. În articolul „La Moldo-Valachie et le mouvement roumain” el expune programul revoluționar, așa cum se cristalizează în preajma tumultului revoluționar pașoptist. În acest fel pusă și interpretată problema, trebuie să ducă la o reconsiderare mai cu seamă a mișcării moldovene, al cărei program real

nu pare a fi cel din martie 1848. Tinerii moldoveni aflați la Paris desigur îl cunoșteau și adăseră la acesta, dar în condițiile din martie 1848 nu-i puteau da glas într-o Moldovă amenințată de intervenția străină.

Considerind toate aceste aspecte în subcapitolul care încheie prima parte a lucrării, autoarea definește activitatea parisiană a viitorilor conducători ai revoluției românești ca preludiu al acesteia.

A doua parte a cărții, *În timpul revoluției* (p. 119—197), este inaugurată de *capitolul al șaselea* „Starea revoluționară din țările române în lunile martie—aprilie 1848” (p. 119—130), tratând mișcarea revoluționară din Moldova, în rîndul căreia C. Bodea se străduiește să descopere aceleași tendințe unioniste.

Marea Adunare Națională de la Blaj din 3—15 mai, cu participarea moldovenilor refugiați în Transilvania, cu venirea lui C. Roman, V. Maiorescu, David Almășan etc. din Țara Românească, simbolizează unitatea românilor.

Descrisă în *capitolul al șaptelea*: „Perioada mai—iunie 1848” (p. 131—158), acțiunea pentru intrajutorarea armată, precum și demersurile moldovene în această direcție prilejuite de venirea lor în Transilvania ilustrează intensificarea luptei românilor pornind de la principii comune. Deși în parte cunoscute, aceste încercări interferează dau noi aspecte inedite problemei.

Planul statului român unitar sub egida căruia acționează revoluționarii din Țara Românească și Moldova suferă modificări în funcție de împrejurările istorice concrete. Astfel, el urma să se afle sub suveranitate turcească, pentru ca apoi un număr mare de revoluționari să adopte teza statului național român sub oblăduire austriacă.

Ideea națională și propaganda revoluționară „peste toate părțile României” este titlul celui de *ai optulea capitol* (p. 159—180).

Cel mai important moment care desătește un capitol puțin cunoscut al revoluției din 1848—49 din Transilvania, necunoscut pînă la apariția cărții Corneliiei Bodea, îl formează Memoriul poporului român din Transilvania adresat parlamentului liberal de la Viena. Documentul prezintă o valoare excepțională prin conținutul său. Românii ar-

deleni, la a treia Adunare de la Blaj din septembrie 1848, înaintau actul respectiv parlamentului vienez, formulând cereri care privesc nu numai interesele ardelenilor, ci și cele ale fraților lor din Principate, de care erau legați economic și politic.

Căderea revoluției în Țara Românească (*capitolul al nouălea*, p. 181—192) frânează speranțele entuziaștilor susținători ai ideii „dacice”. Bălcescu se preocupă îndeaproape de posibilitatea trecerii lui Magheru în Transilvania, pentru a se alătura lui Iancu, Axente etc.

Iarna anului 1849 era martora ultimului act important, ce are loc la Zlatna, pentru unirea revoluționară și la care participa alături de fruntași ardeleni Alexandru Goleșcu-Albul și Ion Ionescu de la Brad.

În *încheierea* studiului (p. 193—197) autoarea subliniază că „împrejurările istorice în care s-a desfășurat revoluția din toate trei țările române la 1848 și 1849 nu au favorizat o punere în practică a planului de unitate națională” (p. 196), dar au deschis calea ce va duce la 24 ianuarie 1859.

Cartea este însoțită de un însemnat

număr de documente alese cu grijă de autoare și care ilustrează elaboratele teoretice de pe parcursul lucrării. Găsim aici corespondență inedită, acte ce conțin idealul unirii românilor.

Făcînd lectura cărții Corneliiei Bodea rămii cu impresia asistării la un dialog purtat cu competență și dezinvoltură între istoriografia premergătoare apariției lucrării și autoare.

Bibliografia imensă, referirile la materialul documentar în parte cunoscut și necunoscut, aparatul critic judicios întocmit dau o înaltă ținută științifică cărții.

Este locul aici să menționăm că apariția acestei lucrări trebuie să readucă în discuția specialiștilor multe din problemele controversate, precum și să acorde rolul ce se cuvine ideii de unitate națională prezentă mereu în conștiința poporului nostru și care, chiar dacă nu a luat întotdeauna forma măturii documentare, trebuie avută în vedere, numai astfel găsindu-se explicații pentru multe din evenimentele ce se petrec în perioada 1834—1848.

LIVIU MAIOR

TITU GEORGESCU, *Intellectualii antifasciști în publicistica românească*, Edit. științifică, București, 1967, 429 p.

Apariția unei cuprinzătoare antologii, care însumează cele mai reprezentative articole de presă ale celor mai dîrji intelectuali antifasciști, reprezintă o contribuție valoroasă la cunoașterea frământărilor politice din cadrul celui de-al patrulea deceniu al secolului nostru, prin contactul intuitiv pe care-l realizează cu condeiul unor intelectuali comuniști, socialiști sau de stînga, precum și a unor militanți de alte convingeri politice, oameni pe care umanismul și patriotismul lor i-a îndemnat să adopte o atitudine categorică împotriva barbariei fasciste și a revizionismului teritorial.

Șirul articolelor, străbătute de un puternic accent militant și semnate de diferiți reprezentanți de prestigiu ai culturii românești interbelice, este precedat

de o introducere care analizează, pentru mai buna lor înțelegere, condițiile concrete, împrejurările politice, în care au fost concepute. După ce se relevă pericolul pe care-l reprezenta pentru pacea Europei și pentru integritatea teritorială și suveranitatea națională a României fascismul în general, și Germania hitleristă în special, în *introducere* se analizează condițiile politice și raportul de forțe din România deceniului al patrulea. Spre deosebire de Germania, unde Hitler a pus mîna pe putere, se subliniază că „România a ieșit din criză nu prin fascism, ci printr-o puternică ripostă antifascistă, antidictatorială” (p. 7). Cu toate acestea, organizațiile fasciste și, îndeosebi, agresiva Gardă de fier constituiau un permanent pericol național. Activînd la început

sub tutela regelui și a unor cercuri politice influente, care sperau s-o folosească în scopurile lor proprii, pe măsură ce Germania își sporea agresivitatea pe plan internațional și le acorda un sprijin financiar și politic mai intens și mai fățiș, gardistii pretindeau să ocupe un loc tot mai important în viața politică a țării, pentru ca în cele din urmă să poată acapara puterea și să pună România la dispoziția Germaniei și a celorlalte puteri revizioniste.

În aceste împrejurări, pericolul fascist putea fi combătut numai prin ralierea hotărâtă și activă a tuturor forțelor sănătoase ale națiunii în jurul unui program antifascist. După cum arată autorul, clasa muncitoare din România, în frunte cu Partidul Comunist Român, s-a dovedit a fi cea mai combativă și mai hotărâtă forță antifascistă. Luptele eroice ale muncitorilor din februarie 1933 au barat calea dezvoltării fascismului în țara noastră, constituind totodată prima mare ridicare proletară de pe continent de după instaurarea fascismului în Germania. Această acțiune eroică a dovedit totodată capacitatea clasei muncitoare de a polariza în jurul ei toate forțele antifasciste: „Solidaritatea masei populare, aparținând păturilor mijlocii, intelectualității, meseriașilor, funcționarilor, micilor întreprinzători, inclusiv a unor reprezentanți ai burgheziei, cu puternica ridicare proletară din februarie 1933 era o dovadă a atracției firești pe care o exercita clasa muncitoare ca hegemon al luptei împotriva pericolului fascist și exploatării burghezo-moșierești“ (p. 10).

Pășind cu curaj la înfăptuirea unei politici de coalizare a tuturor forțelor democratice antifasciste, P.C.R. depășea limitele acțiunilor sale anterioare, succesul cărora era îngărdit de conspirativitatea îngustă ce a însoțit primul deceniu de activitate a partidului. Ca urmare, P.C.R. a reușit să se impună pe planul vieții politice a țării și să exercite o influență fără precedent asupra maselor. Îmbinând cu curaj activitatea legală cu cea ilegală, înjghebând zeci de organizații de masă și editând numeroase ziare, luând legătura și ducând tratative cu cele mai diverse organizații, cu care avea drept numitor comun doar faptul că se pronunțau împotriva fascismului, partidul comunist a luptat cu tenacitate pentru înfăptuirea

unității forțelor antifasciste. Reconsiderându-și atitudinea față de unele forțe sociale și partide politice, P.C.R. nu mai socotește mica burghezie ca masă de manevră a reacțiunii, consideră partidul social-democrat ca fiind partid muncitoresc și nu social-fascist, iar partidele burgheze le apreciază după criterii mai realiste.

Un rol important a jucat, în cursul luptei împotriva pericolului fascist, intelectualitatea. Deși majoritatea intelectualilor antifasciști provin din rîndul partidelor burgheze, atitudinea lor a fost categorică și hotărâtă, deoarece intelectualitatea românească, progresistă prin tradiție, nu se putea împăca cu gîndul dezmembrării țării și a distrugerii culturii. După cum arată autorul, „o trăsătură a antifascismului intelectualității românești a constituit-o faptul că manifestările sale nu erau izolate de mișcarea antifascistă a celor mai consecutive forțe ale democrației — clasa muncitoare și organizațiile sale“ (p. 13). La acest fapt a contribuit, bineînțeles, și larga ofensivă, ideologică și culturală, pornită de partidul comunist pentru valorificarea acelor trăsături ale intelectualității — în primul rînd dragostea de patrie și de idealurile democratice — care pot fi utilizate pe larg în lupta antifascistă. De altfel, pentru intelectualitatea românească, apropierea de mișcarea muncitorească era o tradiție care s-a manifestat pregnant încă în cursul secolului al XIX-lea. În aceste condiții, mulți intelectuali, aflați înainte sub influența propagandei anticomuniste, și-au depășit vechile concepții, raliindu-se platformei antifasciste a P.C.R. Bineînțeles, arată autorul, aportul intelectualilor la mișcarea antifascistă depindea în mare măsură de apartenența lor politică și de clasă. Cei mai activi și mai dirji luptători antifasciști s-au recrutat dintre intelectualii comuniști sau simpatizanți ai partidului. Aceștia au căutat însă platforme comune cu intelectualii socialiști sau social-democrați, reușind totodată să polarizeze și alți oameni de cultură cu vederi democratice. Astfel, intelectualitatea democratică de diferite orientări a activat laolaltă în organizații de masă conduse de P.C.R., cum ar fi: Comitetul național antifascist, Liga muncii, Frontul studentesc democratic, Amicii U.R.S.S., Blocul pentru apărarea libertăților democratice, Gru-

pul avocaților democrați etc. De fapt, majoritatea fruntașilor vieții științifice și culturale românești s-au încadrat în mișcarea democratică antifascistă. Această a numărat în rândurile sale intelectuali de bază ca C. I. Parhon, dr. Petru Groza, G. Marinescu, Petre Constantinescu-Iași, Iorgu Iordan, scriitori și poeți ca Mihail Sadoveanu, Tudor Arghezi, Al. Sahia, N. D. Cocea, Zaharia Stancu, compozitori și artiști ca George Enescu, Toni Bulandra, Sică Alexandrescu, avocați de prestigiu ca Mihai Macavei, Ella Negruzzi etc.

Având în vedere varietatea de conținut a articolelor închinată combaterii fascismului, antologia este grupată în cinci capitole tematice. În funcție de conținutul lor de idei, în *introducere*, sînt trecute în revistă atît articole cuprinse în antologie cît și altele, la fel de reprezentative. Se subliniază aici „una din trăsăturile fundamentale ale antifascismului intelectualității românești, aceea a înverșunatei aversiuni față de Germania hitleristă, dușman al independenței țării și față de organizațiile fasciste din țară, slujitoare a unor interese antipopulare, complet străine națiunii, patriei” (p. 16). Subliniind acest aspect al publicisticii militante antifasciste, se fac referiri și la marcante personalități politice și culturale, ale căror articole nu sînt trecute în antologie, cum ar fi N. Iorga, V. Madgearu, N. Lupu, Grigore Iunian, Constantin Băicoianu etc.

Demascarea esenței antiumane și reacționare a fascismului, a adevăratului său conținut de clasă, a funcțiunii sale sociale principale — aceea de a preveni răsturnarea orînduirii burgheze și de a reprima, prin toate mijloacele, lupta maselor populare împotriva exploatării — constituia o preocupare de bază a publiciștilor antifasciști. Această problemă formează *primul capitol* al antologiei, intitulat *Fascismul, o stavilă în calea progresului social*. În numeroase articole aparținătoare acestui capitol se analizează conținutul și baza de clasă a fascismului, lozincile demagogice prin care încearcă să se impună maselor pentru a veni la putere. Astfel, articolul lui Athanase Joja, intitulat „Fascismul: expresie a capitalului monopolist”, publicat în „Cuvîntul liber”, arată că „înainte de preluarea puterii, fascismul se dă drept o mișcare anticapitalistă a

claselor mijlocii și a declassaților, iar după înscăunare, se dă drept o sinteză de capitalism și socialism, o mișcare deasupra claselor, care sînt subordonate națiunii în cadrul statului totalitar” (p. 50). Probleme asemănătoare tratează și articolele lui M. Roller („Fascismul și baza lui socială”) și Iorgu Iordan („Despre fascism”). Alte lucrări sînt consacrate studierii tradițiilor istorice specifice unor țări europene, tradiții care au stat la baza dezvoltării fascismului. Tudor Bugnariu („Fascism și antifascism”) subliniază că „forma specială pe care o ia fascismul în diferitele țări e determinată de trecutul istoric al poporului respectiv, de raporturile de forță dintre clasa dominantă, clasa mijlocie și proletariat, de formele speciale pe care le ia criza, de condițiile de viață și de forme activității ideologice și politice ale claselor mijlocii. În Italia, de altfel ca și în Germania, democrația burgheză a existat înainte de război numai în forme rudimentare. După război, încercările de a se realiza această democrație s-au afundat în mijlocul unor astfel de contradicții de clasă, încît această democrație formală devenea periculoasă pentru magnații finanței și proprietarii latifundiilor” (p. 59). Andrei Oțetea, făcînd un istoric al ascensiunii mișcării fasciste din Germania, a analizat împrejurările în care hitlerismul a reușit să cîștige influență politică, iar mai apoi să pună mîna pe puterea de stat, arătînd totodată pericolul pe care-l reprezintă teoria rasistă pentru pacea internațională („Revoluția național-socialistă în Germania”).

În sfîrșit, alte articole analizează urmările social-economice ale politicii fasciste de stat. Astfel procedează Constantin Drăgulescu („Aspecte din economia dirijată a statelor fasciste” și „Starea claselor mijlocii în Germania”), Eduard Mezincescu („Situația țărănimii în Germania hitleristă” și „Situația țărănimii în Italia fascistă”).

Articolele cuprinse în *capitolul II*, intitulat *Pentru pace, independență și suveranitatea patriei*, grupează luările de poziție ale intelectualilor români în chestiunea în care fascismul își demonstrează, în modul cel mai acut, pericolul pentru soarta României și anume amenințarea pe care o reprezenta pentru suveranitatea și integritatea teritorială a țării noastre. De altfel, prefața

însăși precizează importanța pe care intelectualitatea progresistă românească a acordat-o „independenței și suveranității statului, apărării ființei naționale, consolidării națiunii împotriva tuturor atentatelor externe și interne, regizate îndeosebi de hitlerism. Acestea erau, de altfel, mobilurile care determinau înținirea, adesea, pe platforme comune, antifasciste, a majorității intelectualității românești“ (p. 19).

Demascind frazeologia fascistă, care folosește nobilul simțămînt al apartenenței naționale pentru a-și atinge scopurile, Athanase Joja arată că „scopul fascismului e esențialmente antinațional; el duce la ultimele consecințe crezul oricărui oligarhii, abandonarea totală a interesului național față de interesul clasei restrînse a dominanților“ („Fascismul contra națiunii“, p. 154). Idei asemănătoare expune Lotar Rădăceanu în articolul „Fascismul — dușmanul națiunii“, arătînd că „în atmosfera de exaltare națională a zilelor noastre, cel mai ciudat și paradoxal fenomen e, desigur, că tocmai mișcarea care proclamă emfatic primatul națiunii e, prin fondul ei social și scopurile ei, cea mai vădit antinațională“ (p. 161). Zaharia Stancu, preluînd îndemnul lui N. Iorga, „Tinerilor, gîndiți românește!“ se ridică împotriva importării ideologiei și metodelor politice fasciste de către unele cercuri ale tineretului român, înșelate de demagogia unor lideri care imită sistemul totalitar instaurat în alte țări, subliniind cît de puțin se potrivește fascismul cu tradițiile istorice ale României. Referindu-se la programul politic extern al legionarilor, Șt. Voicu („D. Corneliu Codreanu 48 ore după...“) arată că aceștia ar fi gata să se alieze cu cei mai înverșunați dușmani ai suveranității României, susținătorii tuturor pretențiilor revizioniste.

Amenințarea tot mai acută pe care Germania o reprezenta pentru independența României, imixtiunile ei tot mai grosolane în chestiunile interne ale țării noastre au provocat protestul intelectualilor antifasciști și, în special, a celor comuniști. În articolul intitulat „Asaltul lui Hitler împotriva României“, apărut în *Scinteia* din 24 ianuarie 1939, Leonte Răutu sublinia că Germania „ajunge atît de departe cu neobrăzarea, încît se amestecă fătîș în treburile interne ale țării, cerînd înlăturarea din guvern a lui

A. Călinescu, autorul măsurilor împotriva agenturii gardiste a lui Hitler, și a lui Mitiță Constantinescu și dreptul pentru sașii hitleriști din Ardeal să-și aibe propriul lor partid politic“ (p. 156).

Problema amenințării pe care Germania hitleristă o reprezenta pentru pacea Europei și, implicit, pentru țara noastră, este expusă, folosind și citate din „Mein Kampf“, de către Corneliu Mănescu („Germania a deschis focul asupra Europei“). Într-un articol publicat în revista *Korunk*, Ladislau Bányaï a pus probleme asemănătoare, relevînd că Germania hitleristă caută să-și impună dominația în bazinul dunărean, folosind politica învrăjbirii statelor din acest spațiu geografico-politic, care, unite, ar putea reprezenta însă o stavilă serioasă în calea planurilor expansioniste („Mittel-europa germană și coaliția din bazinul dunărean“). La acest capitol al antologiei e publicat și celebrul pamflet al lui Tudor Arghezi, intitulat „Baroane“, publicat în 1943, cînd au început să apară semnele decăderii militare a coaliției statelor fasciste.

Cel de-al treilea capitol al antologiei, intitulat *În apărarea valorilor culturale* grupează luările de poziții ale intelectualilor progresiști față de actele anticulturale ale regimurilor fasciste. Astfel, Ilie C. Murgulescu arată că fascismul „nimește orice idee de libertate, de drept cîștigat, știință și cultură“ (p. 223).

Deoarece Germania hitleristă își întemeia teoretic politica expansionistă pe teoria „rasei pure“, numeroși intelectuali de bază au adus argumente împotriva acestei teze pseudo-științifice. Astfel Mihail Ralea scria că „relațiunile sociale și culturale, prin ascendentul lor spiritual, unifică pe oameni prin alte legături decît cele fizice. Cultura comună dă fizionomia popoarelor și nu dozaful chimic al singelui ori indicele cefalic...“ („Rasă și cultură“, p. 222).

Știut este că fascismul, căutînd să se impună pe plan ideologic, a folosit aceleași metode ca și pe plan politic. Intimidarea intelectualilor antifasciști, arderea cărților înaintate, în vederea impunerii unor teorii străine patrimoniului culturii românești, erau practici curente în acea vreme. Împotriva acestui fenomen s-a ridicat G. M. Zamfirescu în articolul „Scriitorii români și ofensiva obscurantismului“: „Trăim de un an subteroare. Campaniile dezlănțuite împotri-

va frunțașilor scrisului românesc contemporan au ținut precisă: să ultragieze, să îndemne la acte de violență, să distrugă... Valorile spiritualității și ale sensibilității autohtone sînt negate, terfelite, denunțate ca o crimă împotriva moralității, a inteligenței și talentului" (p. 224). În apărarea valorilor permanente ale creațiilor spirituale se ridică, de fapt, toți frunțașii intelectuali ai epocii, cum ar fi: George Enescu, Mihail Sadoveanu, N. D. Cocea, C. I. Parhon, Gaál Gábor, Eugen Jebeleanu ș.a.

Ascensiunea fascismului pe plan internațional, creșterea agresivității sale, precum și activizarea agenturii sale din România agravau tot mai mult pericolul acapărării puterii politice de către principala organizație fascistă din țara noastră, Garda de fier. Acțiunile Gărzii de fier erau facilitate de către dezbinarea ce caracteriza viața politică a României deceniului al patrulea. Cu toate acestea, cei mai clarvăzători militanți politici, în frunte cu comuniștii, își dădeau seama că numai unitatea tuturor forțelor politice democratice poate bara definitiv drumul fascismului spre putere. Ca urmare, una din preocupările fundamentale ale publicisticii antifasciste se îndrepta tocmai în direcția susținerii ideii de unitate a forțelor antifasciste, preocupare reflectată în *capitolul al IV-lea* al antologiei, intitulat *Spre unirea forțelor antifasciste, democratice, progresiste*. Capitolul este inaugurat prin Apelul Comitetului antifascist, format în anul 1933, cu ocazia Congresului internațional antifascist de la Paris, care îndemna „la unirea tuturor forțelor muncitorești și intelectuale... Stringînd în jurul acțiunii antifasciste, — subliniază Apelul — pe toți cei care lucrează cu brațul sau cu mîntea, la orașe și la sate, vom putea stăvili în România triumful unui curent care poartă în el germenul de distrugere a tot ce este izvor de muncă și de gîndire" (p. 284).

Pentru închegarea frontului popular antifascist s-au pronunțat personalități marcante, aparținînd diferitelor orientări ale intelectualității. De exemplu, Mihail Sadoveanu sublinia că „este de dorit ca frontul să se realizeze, pentru a se evita orice posibilitate de instaurare a unui regim excepțional și a se evita orice surpriză". De altfel, în viața politică a României, eficacitatea unității forțelor antifasciste și-a dovedit adesea valabi-

litatea, ca de exemplu în februarie 1936, în timpul alegerilor parțiale din județele Mehedinți și Hunedoara. Petre Constantinescu-Iași, în articolul intitulat „După alegeri", publicat în gazeta *Blocul* imediat după acest eveniment electoral, subliniază că „succesul a fost condiționat de concentrarea tuturor forțelor democratice din aceste două județe" (p. 330). La rîndul său, Alexandru Sahia îndeamnă la acțiuni unite cu prilejul zilei de 1 Mai 1936, acțiuni care să aibă ca lozincă „realizarea frontului unic de luptă al întregii clase muncitoare, cheazășia înfăptuirii și desăvîrșirii frontului popular". Pentru acțiuni muncitorești unite s-au pronunțat, la rîndul lor, și liderii socialiști mai clarvăzători, ca Șt. Voitec și L. Ghelerter.

Un moment însemnat al luptei pentru formarea frontului popular antifascist l-a constituit realizarea acordului de colaborare dintre Frontul plugarilor și Madosz. Józsa Béla, în articolul intitulat „Parada fascistă de la Cluj", referindu-se la agravarea pericolului fascist, ca urmare a întîririi manifestațiilor de tip fascist, conchidea că „încă nu e prea tîrziu să-i punem stavilă. Frontul unit între Frontul plugarilor și Madosz — se manifestă gata de luptă", subliniind însă că rezultate suficiente „se vor obține însă numai dacă va exista în sfîrșit un organ de legătură, atunci cînd Frontul popular antifascist va fi o realitate" (p. 309).

Manifestîndu-se cu hotărîre împotriva fascismului intern, opinia publică progresistă și-a exprimat în același timp solidaritatea cu lupta dusă împotriva fascismului de peste hotare. Acestei probleme i s-a rezervat *ultimul capitol* al antologiei, intitulat *În sprijinul mișcărilor antifasciste de pretutindeni*. În acest capitol sînt cuprinse articolele prin care intelectualii antifasciști din țara noastră își manifestă simpatia cu lupta forțelor antifasciste din alte țări. Această simpatie este adresată atît antifasciștilor din țările care au căzut deja sub teroarea dictatorială, ca de exemplu Germania (O. Livezeanu, „În Germania, sub noul regim"; Petre Constantinescu-Iași, „Evenimentele din Germania") cît și celor care au obținut succese însemnate în lupta împotriva forțelor fasciste, cum ar fi Franța (Ștefan Voitec, „Frontul unic din Franța — Fascismul nu va trece"; Ilie Zaharia, „Franța și dezarmarea ligi-

lor fasciste"). Lupta eroică a Spaniei republicane împotriva rebelilor fasciști și a intervențiștilor a stîrnit un deosebit ecou în România, astfel încît articole ca „Trăiască Spania“, de Titus Cristureanu, „Spania de mîine“ de Șt. Voicu, „Tragedie spaniolă“ de Victor Eftimiu reflectă starea de spirit din rîndurile opiniei publice progresiste românești.

După cum rezultă, volumul antologic închinat presei antifasciste din România reflectă gama largă de preocupări, problematica deosebit de bogată ce preo-

cupa intelectualitatea progresistă din România în perioada premergătoare celui de-al doilea război mondial. Înmanunchierea celor mai reprezentative piese ale publicisticii antifasciste românești într-un singur volum reprezintă, desigur, un aport pozitiv la cunoașterea pasiunilor și curențelor politice care au răscolit România și lumea întreagă în deceniul al patrulea, într-un moment de răscruce pentru istoria omenirii.

LUDOVIC BATHORY

La revue ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE DIN CLUJ paraît 1 fois par an.

Le prix d'un abonnement annuel est de: \$ 2; FF 10; DM 8.

Toute commande à l'étranger sera adressée à CARTIMEX, Boîte postale 134—135 Bucarest, Roumanie, ou à ses représentants à l'étranger.

En Roumanie, vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

40570

Lei 25